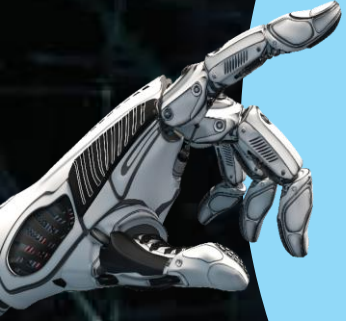

8. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER VE İNOVASYON KONGRESİ

14/15 EKİM 2023 / ANKARA
KONGRE KİTABI

isarc

INTERNATIONAL SCIENCE AND ART RESEARCH CENTER

<https://www.isarconference.org/>

EDİTÖRLER
ASSOC. PROF. QƏRİBOVA ARIFA HACİBABA QIZI
DR. MUHAMMAD FAISAL

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

**8. INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND
INNOVATION CONGRESS**

DATE AND PLACE

14-15 OCTOBER 2023

ANKARA -TURKEY/TURKEY ONLINE PRESENTATIONS

ORGANIZATION

ISARC

INTERNATIONAL SCIENCE AND ART RESEARCH CENTER

GENERAL COORDINATOR

Yasemin AĞAOĞLU

COORDINATOR

Dr. Bahar ALTUNOK

EDITORS

Assoc. Prof. Qəribova Arifa Hacibaba qızı

Dr. Muhammad Faisal

ORGANIZING COMMITTEE

Doç. Dr. Reyhan DADAŞOVA

Doç. Dr. Sevcen YILDIZ

Dr. Aygün MEHERREMOVA

Dr. Ayşegül DEDE

Dr. Bahar ALTUNOK

Dr. Dilek KIRNIK

Dr. Hamdi DAĞISTANLI

Dr. Gülşen MEHERREMOVA

PARTICIPATING COUNTRIES

**Algeria /Azerbaijan/Brazil/India/Indonesia/KKTC/ Malaysia/Nigeria/
Pakistan/Serbia/Ukrania/Vietnam**

Copyright © 2023 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other non-commercial uses permitted by copyright law. Institution of

Economic Development and Social

Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2023©

ISBN: '978-625-367-373-4'

Cover Design: İbrahim KAYA

October / 2023

SCIENCE AND ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Aparna SRIVASTA
NOIDA INTERNATIONAL UNIVERSITY
Prof. Dr. Aylin GÜRBÜZ
TRAKYA UNIVERSITY
Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL UNIVERSITY
Prof. Dr. Kiyakbayeva ULBOSIN
ABAY KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL
UNIVERSITY
Prof. Dr. Nilüfer PEMBEÇİOĞLU
İSTANBUL UNIVERSITY
Prof. Dr. Nardana YUSİFOVA
MİLLİ AZƏRBAYCAN TARİXİ MUZEYİ
Prof. Dr. Neşe YAŞAR ÇEĞİNDİR
HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA
KAZAKH NATIONAL WOMEN'S
PEDAGOGICAL UNIVERSITY
Doç. Dr. Adil AKINCI
BİLECİK ŞEYH EDEBALI UNIVERSITY
Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ
ATATÜRK UNIVERSITY
Doç. Dr. Aylin YALÇIN SARIBEY
ÜSKÜDAR UNIVERSITY
Doç. Dr. Ayşe SEZER
BİLECİK ŞEYH EDEBALI UNIVERSITY
Doç. Dr. Azimbaeva GULBAYRA
KAZAKH NATONAL WOMEN'S
PEDAGOGICAL UNIVERSITY
Doç. Dr. Celal ŞENOL
MARMARA UNIVERSITY
Doç. Dr. Elif ŞENEL
GAZİANTEP UNIVERSITY
Doç. Dr. Erkan DEMİRKAN
HİTİT UNIVERSITY
Doç. Dr. Erkan EFİLTİ
KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS UNIVERSITY
DOÇ. DR. ESRA ALTINTAŞ
KAFKAS UNIVERSITY
Doç. Dr. F. Gül KOÇSOY
FIRAT UNIVERSITY
Doç. Dr. Fatih ÇİĞ
SİİRT UNIVERSITY
Doç. Dr. Gamze Ebru ÇİFTÇİ
HİTİT UNIVERSITY
Doç. Dr. Gülseren KARAGÖZ AKAR
BOĞAZİÇİ UNIVERSITY
Doç. Dr. H. Burçin HENDEN ŞOLT
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT UNIVERSITY
Doç. Dr. İpek Fatma ÇEVİK
İĞDIR UNIVERSITY
Doç. Dr. Laura SÎNZIANA CUCIUC
ROMANESCU
OVIDIUS UNIVERSITY OF CONSTANTA,
ROMANIA

Doç. Dr. Malik YILMAZ
ATATÜRK UNIVERSITY
Doç. Dr. Medeuova GALİYA
KAZAKH NATIONAL WOMEN'S
PEDAGOGICAL UNIVERSITY
Doç. Dr. Mehmet Ali AKKAYA
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ UNIVERSITY
Doç. Dr. Metin KOPAR
ADIYAMAN UNIVERSITY
Doç. Dr. Murzakmatov AMANBEK
KAMYTOVICH
OSH STATE UNIVERSITY KYRGYZSTAN
Doç. Dr. Nebahat AĞÜN ÇOMAK
GALATASARAY UNIVERSITY
Doç. Dr. Ospanbayeva MAHABBAT
TARAZ STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
Doç. Dr. Özge ALTINTAŞ KADIRHAN
KIRKLARELİ UNIVERSITY
Doç. Dr. Reyhan DADAŞOVA
AZƏRBAYCAN DEVLET PEDAQOJİ
UNIVERSITY
Doç. Dr. Sabire SOYTOK
DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
Doç. Dr. Sarash KONYRBAEVA
FARABİ KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY
Doç. Dr. Sevcan YILDIZ
AKDENİZ UNIVERSITY
Doç. Dr. Şule Fırat DURDUKOCA
KAFKAS UNIVERSITY
Doç. Dr. Yavuz AKÇİ
BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY
Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
GAZİANTEP UNIVERSITY
Dr. Emel TOZLU
İSTANBUL GELİŞİM UNIVERSITY
Dr. Murat POLAT
DİCLE UNIVERSITY
Dr. Osman TAŞKIN
KİLİS 7 ARALIK UNIVERSITY
Dr. Pelin KARAASLAN
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ UNIVERSITY
Dr. Selahattin YAKUT
YOZGAT BOZOK UNIVERSITY
Dr. Sema KARA
KASTAMONU UNIVERSITY
Dr. Şengül EROL
UŞAK UNIVERSITY
Dr. Volkan HAN
AKSARAY UNIVERSITY
Dr. Yaşar SUBAŞI
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
Dr. Yüksel DEMİREL
BAŞKENT UNIVERSITY

Dr. Başak OVACIK
BAHÇEŞEHİR UNIVERSITY
Dr. Cihandar HASANHANOGLU
BAŞKENT UNIVERSITY
Dr. Dipanwita PAL
GALSI MAHAVIDYALAYA, INDIA
Dr. Ebenezer AKPAN
CORPORATE INSTITUTE OF RESEARCH AND
COMPUTER SCIENCE NIGERIA
Dr. Eleanor HENDRICKS
FORT HARE UNIVERSITY
Dr. Ezgi ZENGİN DEMİRBİLEK
KIRKLARELİ UNIVERSITY
Dr. Fatih Volkan AYYILDIZ
ARDAHAN UNIVERSITY
Dr. Ishiyaku BALA
ABUBAKAR TAFAWA BALEWA UNIVERSITY
BAUCHI, NIGERIA
Dr. İbrahim AYTEKİN
BİTLİS EREN UNIVERSITY
Dr. Manish Kumar JAISAL
MANDSAUR UNIVERSITY, MANDSAUR
Dr. Munir AHMED
ISLAMIA COLLEGE UNIVERSITY, PESHWAR,
PAKISTAN
Dr. Mohammad ZAHID
SHIBLI NATIONAL P.G.COLLEGE
AZAMGARH, INDIA

Dr. N. T. Pramathesh MISHRA
MGIP, DR APJ ABDUL KALAM TECHNICAL
UNIVERSITY, LUCKNOW
Dr. Niteesh Kumar UPADHYAY
GALGOTIAS UNIVERSITY AND SOUTH URAL
STATE UNIVERSITY RUSSIA
Dr. Özlem KAYA
UŞAK UNIVERSITY
Dr. Sadiye KAYAARSLAN
KIRIKKALE UNIVERSITY
DR. SAFA ACAR
ŞİİRT UNIVERSITY
Dr. Sakina BAYRAMOVA
AMEA
Dr. Saliha ÖZELMAS KAHYA
HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
Dr. Shitnaan E. WAPMUK
UNIVERSITY OF JOS, PLATEAU STATE,
NIGERIA
Dr. Sujeewa POLGAMPALA
SIYANE NATIONAL COLLAGE SRI LANKA
Dr. T. VENKATESAN
SANSKRITHI SCHOOL OF BUSINESS, INDIA
Dr. Yar Zar CHIT
SAGAING UNIVERSITY OF EDUCATION,
MYANMAR

8. INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES AND INNOVATION CONGRESS

14-15 OCTOBER 2023

ANKARA

CONGRESS PROGRAM

Join Zoom Meeting:

Meeting ID: 869 2114 6168

Passcode: 710658

Join Zoom Meeting

<https://us02web.zoom.us/j/86921146168?pwd=YVIRdzVWSIRGazVUUGJ2aFdtdzF6UT09>

PARTICIPATING COUNTRIES

**Algeria /Azerbaijan/Brazil/India/Indonesia/KKTC/ Malaysia/Nigeria/
Pakistan/Serbia/Ukrania/Vietnam**

NUMBER OF INTERNATIONAL PAPER: 68

PAPER FROM TURKEY: 62

TOTAL PAPER: 130

zoom

Cloud Video
Conferencing

Simple
Online Meetings

Mobile
Collaboration

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- ❖ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ❖ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ❖ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ❖ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ❖ Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışıyor.
- ❖ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ❖ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ❖ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ◆ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ◆ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ◆ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- ◆ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ❖ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- ❖ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ❖ The Zoom application can be used without registration.
- ❖ The application works on tablets, phones and PCs.
- ❖ The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- ❖ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ❖ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ◆ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- ◆ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

14.10.2023
SATURDAY /12:30-13:45

SESSION-1 HALL-1
MODERATOR: Dr. Feden KOÇ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr.Öğretim Üyesi Işıl AYAS		VERGİ YÜKÜ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDA FREKANS ALANINDA NEDENSELLİK ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kenan ERKAN	Sakarya Üniversitesi,	FİNANSAL GELİŞMİŞLİK, İKTİSADİ KALKINMA VE VERGİ TAHSİLAT ORANLARI İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ
Dr. Öğr. Üyesi Ersin SÜNBÜL	İstanbul Nişantaşı Üniversitesi,	BİTCOİN'İN KRİPTO VARLIKLAR PİYASASINDAKİ ETKİLERİ: EKONOMETRİK ZAMAN SERİSİ UYGULAMASI
Fazlı BAŞARAN Dr.Öğretim Üyesi Barış KANTOĞLU	Düzce Üniversitesi	BİR BOYA FABRİKASINDA AHP YÖNTEMİNE DAYALI TEDARİKÇİ SEÇİMİ UYGULAMASI
Dr. Feden KOÇ	Uşak Üniversitesi,	E-SPOR OYUNLARINDAN ELDE EDİLEN HASILATIN VERGİLENDİRİLMESİ VE TFRS 15 MÜŞTERİ SÖZLEŞMELERİNDEN HASILAT STANDARDI KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

14.10.2023
SATURDAY /12:30-14:00

SESSION-1 HALL-2
MODERATOR: Dr. Mehmet Yücel

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Mehmet Yücel	Kazancı Bedih Güzel Sanatlar Lisesi, Karaköprü / Şanlıurfa	YENİ DAL SANAT GRUBUNUN TÜRK SANATINDAKİ YERİ
Dr.Öğr.Üyesi Kerem ATAR	Kafkas Üniversitesi	MİTOLOJİ-SANAT İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA FRANCISCO GOYA’NIN ‘OĞLUNU YİYEN SATÜRN’ TABLOSUNUN İNCELENMESİ
Dr. Ömer Faruk TEKİN	Selçuk Üniversitesi	BİYOFİLİK KENT YAKLAŞIMI VE BİYOFİLİK ŞEHİRCİLİK
Dr. Öğr. Üyesi Derya ÖZŞEN	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,	TÜRK MODERN HEYKEL SANATINDA ÖNCÜ BİR İSİM: HEYKELTRAŞ HADİ BARA
Dr. Öğr. Üyesi Esra Yalazı	Ankara Üniversitesi,	ANTİK YUNAN EDEBİ METİNLERİNDE SANATKÂRLARIN STATÜSÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Doç.Dr. Hasan HAŞTEMÖĞLU Abdul Salam NASIMI	SDÜ Mimarlık Fakültesi	TARİHİ SARAYLARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ, DARUL AMAN SARAYI

14.10.2023
SATURDAY /12:30-134

SESSION-1 HALL-3
MODERATOR: Doç. Dr. Armağan ÖZTÜRK

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Öğretim Üyesi Serpil SÖNMEZ	Iğdır Üniversitesi,	1767-1768 TARİHLİ İSTANBUL TURUNÇLUK SUYOLU TAMİR BELGELERİ
Doç. Dr. Cem ÖZKURT		BİLGİ, BİLİM VE TOPLUMSALILIK
Svitlana Myshko Oksana Kychak, Anatolii Myshko	Uzhhorod National University, Ukraine,	MODERN MIGRATION FROM UKRAINE: PROSPECTS OF ETHNO- SOCIAL RESEARCH
Doç. Dr. Armağan ÖZTÜRK		DEMOKRATİK İKİLİK: HALK AKLA KARŞI
Dr. Öğr. Üyesi Murat AYDOĞDU	İstanbul Üniversitesi,	ANİ TÜRÜNÜN TARİHÇİLER AÇISINDAN BARINDIRDIĞI RİSKLERE BİR ÖRNEK: CEVAT ABBAS GÜRER'İN ANILARINDA YAHYA KAPTAN – MUSTAFA KEMAL PAŞA İLİŞKİSİ

14.10.2023
SATURDAY /13:00-15:30

SESSION-2 HALL-4
MODERATOR: Asst. Prof., Bertuğ SAKIN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Öğr. Üyesi Ceren UTKUGÜN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA HAVA TAARRUZLARINA KARŞI PASİF KORUNMA TEDBİRLERİ VE AFYON'DA UYGULANMASI
Prof. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN Dr. Öğr. Üyesi Ceren UTKUGÜN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	SINIF EĞİTİMİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ HAYAT BİLGİSİ ÖĞRETİMİ DERSİ MİKRO ÖĞRETİM UYGULAMALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ
Dr.Öğretim Üyesi Yaşar öroğlu	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	SPOR LİSESİ VE ANADOLU LİSESİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN UTANGAÇLI SEVİYELERİNİN İNCELENMESİ
Dr. Öğretim Üyesi Ekrem Sedat Şahin	Aksaray Üniversitesi	ÖNEM ARAYIŞI VE BEĞENİLME ARZUSU İLE EVLİLİK DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİDE SHARENTİNGİN ARACI ROLÜ
Dr. Osman GÖNÜLTAŞ		ERGENLERDE KARİYER KARARSIZLIĞININ YORDAYICISI OLARAK ALGILANAN SOSYAL DESTEK VE UMUT
Nur Muhammed KORKUTATA Dr. Öğr. Üyesi Berker BULUT	Aydın Adnan Menderes University,	İLK OKUMA YAZMA ÖĞRETİMİNDE OYUNLAŞTIRMA: BİR MOBİL OYUN DENEMESİ
Dr. Mehmet ASLAN	Van Yüzüncü Yıl University	PERSPECTIVES OF EFL STUDENTS ON MANDATORY DISTANCE LEARNING
Asst. Prof., Bertuğ SAKIN	University of Health Sciences Istanbul, Department of Speech and Language Therapy	NÖROPSİKİYATRİK HASTALIKLARIN BİREYLERİN DİL BECERİLERİNE ETKİLERİ: ŞİZOFRENİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Didem KAYAHAN YÜKSEL	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	ÖĞRETMENLERİN BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ EĞİTİM PROGRAMINA YÖNELİK YETERLİLİKLERİN İNCELENMESİ
Fatma Özdemir Hasan Sezeroglu	Özel Aile Hastanesi İstanbul Esenyurt Üniversitesi,	ÇOCUKLARDA İNTERNET BAĞIMLILIĞI İLE BENLİK SAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

14.10.2023
SATURDAY /13:00-15:15

SESSION-2 HALL-5
MODERATOR: Qaribova Arifa Hacibaba qızı

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Doç. Dr. Muhuttin DOĞAN	Marmara Üniversitesi,	SOSYOLOJİK ELEŞTİRİ BAĞLAMINDA KEMAL TAHİR'İN "KONDURMA SİYASETİ" ADLI HİKAYESİNİ OKUMAK
Dr. Cansu ORAL	Bitlis Eren Üniversitesi	EPİK DÖNEMDEN MODERN DÖNEME KAHRAMANIN DEĞİŞİM SÜRECİ
Dr. Cansu ORAL	Bitlis Eren Üniversitesi	HATIRA YAZIMINDA DİLİN KULLANILIŞ ŞEKLİ
Hatice Ebrar BİLGİN Gözde ZABZUN	Karşıyaka Aydoğan Yağcı Bilim ve Sanat Merkezi Ege Üniversitesi,	"SOKRATES'İN SAVUNMASI" NIN SOSYAL OYUN TEORİSİ İLE ANALİZİ VE SONUÇLARIN ÇATIŞMA TEORİSİNE GÖRE YORUMU
Dr. Özlem Kayabaşı	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	1960-1980 YILLARI ARASI TOPLUMCU GERÇEKÇİ ŞİİRDE TEMA
Dr. Öğretim Üyesi Sadık ÇETİN	Gaziantep Üniversitesi,	OSMANLI'DA MUALLİM SÜRGÜNLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Selami KARDAŞ	Muş Alparslan Üniversitesi	DANIŞMAN TÜKENMİŞLİĞİNİN AZALTILMASI: STRATEJİK ÖZ BAKIM UYGULAMALARI İÇİN BİR ÇERÇEVE
Mehtap ALPER	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	OSMANLI TÜRKÇESİNE AİT BİR METİN: TERKİBÜ'L-ECZÂ'I
Qaribova Arifa Hacibaba qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MƏKTƏBƏQƏDƏR MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ UŞAQLARA MÜSİQİ MƏŞĞƏLƏLƏRİNDƏ VƏTƏNGƏRVRƏRLİK HİSSLƏRİNİN TƏRBİYƏSİ.

14.10.2023
SATURDAY /13:00-15:00

SESSION-2 HALL-6
MODERATOR: Prof. Dr. Veysi ÜNVERDİ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Öğr. Üyesi, Servet DEMİRBAŞ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,	ELMALILI MUHAMMED. HAMDİ YAZIR'IN İŞARİ TEFSİR BAĞLAMINDA VAHDET-İ VÜCUD ANLAYIŞINA YAKLAŞIMI
Dr. Ercan Baran	Bingöl Üniversitesi	APHORISMATIC POEMS IN EBU'L 'ALÂ EL-MAARRI'S LÜZUMİYYAT"
Dr. Ercan Baran	Bingöl Üniversitesi	ON THE POETRY BOOK "WHAT THE CAMEL SAID (1974)" BY TÂHIR BIN CELLÛN
Dr. Yasin GÖKHAN	Yozgat Bozok İlahiyat Fakültesi	ANALİTİK-KITASAL FELSEFE DİKOTOMİSİ TABUSUNUN SÜRDÜRÜLEMEZLİĞİ
Dr. Yasin GÖKHAN	Yozgat Bozok İlahiyat Fakültesi	SEKÜLER AHLAKIN FELSEFİ OLARAK TEMELLENDİRİLEBİLME SORUNSALI
Dr. Öğr.Üyesi Nizamettin Ergüven	Mersin Üniversitesi	İSLAM FİKHİ AÇISINDAN AİLE PLANLAMASI
Prof. Dr. Veysi ÜNVERDİ	Necmettin Erbakan Üniversitesi	MU'TEZİLE KELAM SİSTEMİNDE ADALET İLKESİ

14.10.2023
SATURDAY /13:00-15:00

SESSION-2 HALL-7
MODERATOR: Dr. M.Melih BAŞDEMİR

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
M.Melih BAŞDEMİR C.Mesut Bükeç	Girne Üniversitesi	UÇUŞ EKİPLERİNİN TEHDİT VE HATA YÖNETİMİ STRATEJİLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Bahar Doğramacı Yalçın, Doç. Dr. İffet Kesimli	Kırklareli Üniversitesi,	İŞ GERİLİMİ ÜZERİNE ALAN ARAŞTIRMASI
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Meriç YAZICI		BIYOMİMİKRI VE YARATICILIK: ORGANİZASYONLARDA İNOVASYON SÜREÇLERİNİ GELİŞTİRMEK
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Çebi BAL Doç. Dr. Filiz KUTLUAY TUTAR Merve EKİCİ	Karadeniz Teknik Üniversitesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,	TÜRKİYE'DE DÖVİZ KURU VE PETROL FİYATLARININ SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ ÜZERİNE ETKİSİNİN NEDENSELLİK ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi İlknur Ülkü ARMAĞAN	Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,	FİNANSAL YATIRIMCILARIN BORSA İSTANBUL PAY PİYASASINDAKİ YATIRIM TERCİHLERİNİN DEMOGRAFİK ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi, Abdullah GÖV	İstanbul AREL Üniversitesi,	TÜRKİYE'DE DIŞ DİCARET AÇIĞI İLE REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU VE ENFLASYON ORANLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: FOURIER EŞBÜTÜNLEŞME YAKLAŞIMI
Dr. F. Zişan KARA	Aksaray Üniversitesi	MAX WEBER'İN İKTİSADI VE SOSYAL EKONOMİ

14.10.2023
SATURDAY /13:00-15:00

SESSION-2 HALL-8
MODERATOR: Dr. Öğr. Üyesi Seval AKBULUT BEKAR

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Öğr. Üyesi Seval AKBULUT BEKAR	Trabzon Üniversitesi	EKOLOJİK AYAKİZİ VE EKO-İNOVASYON, TEKNOLOJİK İNOVASYON, İNOVASYON İLE İLGİLİ YAPILAN YAYINLARIN BIBLİYOMETRİK ANALİZİ
Dr. Eray AYDIN	Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı	HARVARD İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİM MODELİNE GÖRE KALKINMA AJANSLARI İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASININ ANALİZİ
Dr.Öğr. Üyesi Alptuğ AKSOY Dr.Öğr.Gör. Bilgen Gaye YALPA	Fırat Üniversitesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi,	İNOVASYON ADAPTASYONUNUN SOSYAL DİNAMİKLERİ: GELENEKSEL VE DİJİTAL TOPLULUKLARIN KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMASI
Asst. Prof. Dr. Pelin Bayram Charity Roseline Hunzvi	European University of Lefke	MÜŞTERİ ETKİLEŞİMİ DİJİTAL PAZARLAMA FAALİYETLERİ YOLUYLA SATIN ALMA NİYETİ'Nİ ETKİLER Mİ?
Gamze ÇINAR	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	TÜKETİCİLERİN YEŞİL PAZARLAMAYA YÖNELİK TUTUMLARININ BELİRLENMESİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA
Ayten KIYAK Dr. Öğr. Üyesi Mualla AKÇADAĞ	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	TÜKETİCİLERİN DİJİTAL PAZARLAMA AÇISINDAN TUTUMLARININ İNCELENMESİ: KAYSERİ İLİ ÖRNEĞİ
Oktay YİĞİT	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,	SEYRE YÖNELİK FUTBOL TESİSLERİNDE KULLANILABİLECEK HİZMET KALİTESİ MODELLERİNİN ARAŞTIRILMASI

14.10.2023
SATURDAY /13:00-15:15

SESSION-2 HALL-9
MODERATOR: Dr. Öğr. Üyesi İsmail KARAKULLE

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Emre Safa TENGİLİMOĞLU Sedat BARUTCU		İTFAİyecİLERİN YETİŞTİRİLMESİNDE LABİRENT EĞİTİMİNİN ÖNEMİ
Emre Safa TENGİLİMOĞLU Sedat BARUTCU		YÜKSEK BİNALARDA YAŞMURLAMA SİSTEMİ İLE KORUMA VE VİATOWERS YANGINI ÖRNEĞİ
Araş. Gör. Dr.,Fettah KAYRA	Siirt Üniversitesi,	“İNSANIN DÖRT ZİNDANI”NDAN ÖRGÜTÜN DÖRT ZİNDANINA: ALİ ŞERİATİ’NİN ESERİNDEN BİR UYARLAMA
Dr. Öğr. Üyesi Şenay KARAKUŞ UYSAL	Aksaray Üniversitesi	BİBLİYOTERAPİ YÖNTEMİNİN DEPRESYON VE İŞYERİNDE MUTLULUK ÜZERİNE ETKİSİ: DENEYSEL BİR ÇALIŞMA
Öğr. Gör. Seyda Fatih HARMANDAROĞLU	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	TURİZMİN GELECEĞİNE DAİR BİR ARAŞTIRMA
Dr. Ahmet M. KADIOĞLU PhD. c. Fatma ABDUKAYA	OSTIM Technical University Marmara University	REACH AND USE OF NEWS ON SOCIAL MEDIA BY INDIVIDUALS
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Özışık Araş. Gör. Özge ERSEZER	Van Yüzüncü Yıl University	DİJİTALLEŞMENİN SAĞLIK SEKTÖRÜNE ETKİSİ: SAĞLIK 4.0
Dr. Öğr. Üyesi Büşra Kutlu Karabıyık	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	TEKNOLOJİ TABANLI HİZMETLERİN KULLANIMINA YÖNELİK TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ ARAŞTIRILMASI
Dr. Öğr. Üyesi İsmail KARAKULLE	Kastamonu Üniversitesi	SOSYAL MÜBADELE KURAMI PERSPEKTİFİNDE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ UYGULAMALARI

14.10.2023
SATURDAY /13:30-16:00

SESSION-3 HALL-10
MODERATOR: Dr. Muhammad Faisal

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Farhana Naz Rimsha Imran	Lahore College for Women University,	ENHANCING SUSTAINABLE ARCHITECTURE IN SOUTH ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS OF ENERGY-EFFICIENT DESIGN PRACTICES IN PAKISTAN, INDIA, AND BANGLADESH
Bagas Surya Buana, Eka Kurniawati, Amalia Ayuningtyas, Sukma Purbaningrum, Putri Utami, Sisca Aprilia		ANALYSIS OF THE BUSINESS FEASIBILITY STUDY IN THE FIELD OF COOPERATIVE CATERING FOR UIN K.H. ABDURRAHMAN WAHID PEKALONGAN
Dr. Muhammad Faisal	Allama Iqbal Open University	HRIMS MIGHT BE CREATED THE SUGGESTIONS OF 07 TREATIES WHICH ARE ENDORSED BY GOP: A REASONABLE SURVEY BY DR FAISAL
Septian Iskandar, Ade Irma Anggraeni	Universitas Jenderal Soedirman, Indonesia	READINESS TO CHANGE: INDIVIDUAL- LEADER MECHANISM
Dr. Muhammad Faisal	Allama Iqbal Open University	COMPUTER BASED INTELLIGENCE APPARATUSES TESTING OR EXECUTION IN HRIMS PORTAL IN THE MINISTRY OF HUMAN RIGHTS PAKISTAN
Aakib Rahman Parray, Khashiya Binte Mujeeb	Aligarh Muslim University, Aligarh, India.	EXPLORE THE SITUATIONS OF DISAPPOINTMENT AND REGRET: A STUDY RELATED TO SOCIAL EMOTIONS
Alquma Noor Dr. Muhammad Faisal	ILMA University, Karachi, Pakistan Allama Iqbal Open University,	FOREIGN DIRECT INVESTMENT (FDI) AWARD EXPECTED FOR THE INVESTMENT PROMOTION ACTIVITY (IPAS) IN PAKISTAN SPECIALLY IN BIG CITY KARACHI
Dr. Shahi Shaika	Amity University Noida, India.	CHANGING FOOD PREFERENCES AMONG YOUNGSTERS: A CASE STUDY OF COLLEGE STUDENTS IN DELHI
Dr. Rodrigo Spessatto,	University of Western Santa Catarina, Brazil	DEVELOPMENT OF INDIGENOUS PEOPLES AND THEIR DIVERSITY AMONG ETHNICS LOCATED IN THE AMAZON AND SOUTH REGION OF BRAZIL
Septiana Mufidah Muhammad Taufiq Abadi Muhammad Sultan Mubarak Syamsuddin	UIN KH Abdurrahman Wahid, Pekalongan , Indonesia	BUSINESS FEASIBILITY STUDY ANALYSIS ON TOFU MSMES IN BONDANSARI VILLAGE (CASE STUDY OF PAK NUR'S TOFU BUSINESS)

14.10.2023
SATURDAY /13:30-16:00

SESSION-3 HALL-11
MODERATOR: Muhammad Sultan Mubarak

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dwi Mutiara Riski Febriana Dwi Sinta Amalia Muhammad Sultan Mubarak	State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	TEOLOGI EKONOMI ISLAM
Nuzulul Hendri Hermawan Adinugraha	State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	COMPUTER LABORATORY OPTIMIZATION IN LEARNING: A LITERATURE STUDY
Dina Lutfiyana Muhammad Taufiq Abadi Muhammad Sultan Mubarak Syamsuddin	State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	CASE STUDY ANALYSIS ON THE OMAH SANTRI ONLINE SHOP
Augasta Eka Rasa Putra Hendri Hermawan Adinugraha	State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	ANALYSIS OF HALAL CULINARY BRANDING STRATEGIES BASED ON CREATIVE ECONOMICS (CASE STUDY OF ABON PINDANG AJ KITCHEN)
Nailun Naja Annayya Putri Sabilla Najwa Azmi Muhammad Sultan Mubarak Ade Gunawan	State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	HUMAN NATURE, ETHICS OF FREEDOM AND SOCIO-ECONOMIC RESPONSIBILITY
Adhi Riza Aulia Muhammad Sultan Mubarak Ade Gunawan	State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	ABDURRAHMAN WAHID (GUSDUR) THOUGHTS: ISLAMIC STUDIES AND PEOPLE'S ECONOMICS
Khotibul UMAM Hendri Hermawan ADINUGRAHA	State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGIOUS AND CULTURAL VALUES OF AGRICULTURAL PRODUCTS: A CASE STUDY IN PEKALONGAN INDONESIA
Prasetyo Rejo Hartono Hendri Hermawan Adinugraha	State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid	THE EFFECT OF THE BRAND IMAGE AND LOCATION TOWARDS THE PURCHASE DECISION OF CONSUMERS AT EIGER STORE BATANG
Nur Avihani Jainul Arifin	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	DEVELOPMENT OF INTERACTIVE MULTIMEDIA SKILLS IN SOCIAL SCIENCE TO IMPROVE STUDENTS' SOCIAL LITERACY IN THE 21 ST CENTURY

14.10.2023
SATURDAY /13:30-16:00

SESSION-3 HALL-12
MODERATOR: Prof. Ass. Dr. Agim BERISHA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Associate Professor, Jelana Vitomir Doctor Of Economic Sciences, Birsena Duljević Associate Professor, Slobodan Popović	Faculty of Economics and Engineering Management, Cvecarska 2,	RESPECTING TOURISM AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN SMALL COUNTRIES VIEWED FROM THE ASPECT OF POSSIBLE IMPROVEMENT OF MANAGEMENT DECISIONS IN TOURISM AS AN ECONOMIC ACTIVITY
Doctor Of Economic Sciences, Birsena Duljević Associate Professor, Jelana Vitomir Associate Professor, Slobodan Popović	Faculty of Economics and Engineering Management, Cvecarska 2,	APPRECIATION OF TOURISM AS AN ECONOMIC BRANCH FROM THE ASPECT OF POSSIBLE IMPROVEMENT OF MANAGEMENT DECISIONS
Doctor Of Economic Sciences, Birsena Duljević Associate Professor, Jelana Vitomir Associate Professor, Slobodan Popović	Faculty of Economics and Engineering Management, Cvecarska 2,	APPRECIATION OF THE ORIGIN AND HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF TOURISM VIEWED THROUGH THE PRISM OF POSSIBLE IMPROVEMENT OF MANAGEMENT, ESPECIALLY IN UNDERDEVELOPED ECONOMIES
Associate Professor, Jelana Vitomir Doctor Of Economic Sciences, Birsena Duljević Associate Professor, Slobodan Popović	Faculty of Economics and Engineering Management, Cvecarska 2,	THE IMPORTANCE OF TOURISM AS A FACTOR IN IMPROVING THE MANAGEMENT OF ECONOMIC ACTIVITIES AND ECONOMIC DEVELOPMENT WITH REFERENCE TO DEVELOPING COUNTRIES
Suciati Firdayuliasari Fadila Salsa Faradiva Ade Gunawan	K.H Abdurrahman Wahid State Islamic University Pekalongan, Indonesia	SHARIA LEASING IN INDONESIA
Fadrika Hening Mangesti Neriza Apriani Okta Trifiana Ade Gunawan	State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia	Waqf and Zakat Institutions
Assoc. Prof. Ihor PONOMARENKO Phd Stud. Dmytro PONOMARENKO	State University of Trade and Economics	Instagram Marketing as a tool for promoting food manufacturers
Abang Stanley E Dr. Akpan, James E	Nigeria Police Academy Wudil, Kano, Nigeria	Demographic Characteristics and Grain -based Food Performance in the Federal Capital Territory Abuja, Nigeria.
Dina Ambarwati Berlian Eka Nursabrina Nailil Mufidah Qosim M. Aris Safii Muhammad Taufiq Abadi		Factors that trigger unemployment and inflation on government policy in Indonesia
Prof. Ass. Dr. Agim BERISHA	College of Business, Faculty of Economics - Kosovo	THE DEVELOPMENT OF INTERNAL CONTROL IN PUBLIC SECTOR ENTITIES: THE CASE OF KOSOVO

14.10.2023
SATURDAY /13:30-16:00

SESSION-3 HALL -13
MODERATOR: Hendri Hermawan ADINUGRAHA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dyah PURBANINGRUM Hendri Hermawan ADINUGRAHA	State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia	POTRAIT OF FARMER WELFARE AS MEASURED BASED ON FARMER EXCHANGE RATES: CASE STUDY IN INDONESIA
Meike Ardhana Reswari Hendri Hermawan Adinugraha	State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia	CHARACTERISTICS OF ISLAMIC BANKING STYLE BUY
Omar Sajid Dr Charles Ramendran Spr Dr Abdulkarim Kanaan Jebna	Universiti Tunku Abdul Rahman mazezya	EFFECT OF TRUST ON E-CUSTOMERS.
Fenti FEBRIANI Hendri Hermawan ADINUGRAHA	State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia	THE EXISTENCE OF HALAL FOOD AS A KEY TO TOURISM IN INDONESIA
Maulana Rosyid Zidan Hendri Hermawan Adinugraha	State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia	HALAL FOOD PRODUCTS IN INDONESIA: POTENTIAL FOR EXPORT CONTRIBUTION
Nurul ASROFIANA Hendri Hermawan ADINUGRAHA	State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia	PRODUCTIVE UTILIZATION OF ZAKAT FOR POVERTY ALLEVIATION: CASE STUDY IN INDONESIA
Nailun Naja Annayya Putri Sabilla Najwa Azmi Muhammad Sultan Mubarak Ade Gunawan	State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia	HUMAN NATURE, ETHICS OF FREEDOM AND SOCIO-ECONOMIC RESPONSIBILITY
Augasta Eka Rasa Putra Hendri Hermawan Adinugraha	State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia	ANALYSIS OF HALAL CULINARY BRANDING STRATEGIES BASED ON CREATIVE ECONOMICS (CASE STUDY OF ABON PINDANG AJ KITCHEN)
Khusnul Khotimah Muhammad Imam Masyari Muhammad Nur Adila Hikam Muhammad Aris Safii	State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia	THE EFFECT OF INFLATION, INTEREST RATES AND EXCHANGE RATES ON THE PROFITABILITY OF SHARIA BANKING
Muhammad Haikal Muqowwi Zakhi Mubarak Rizqi Putri Solina Muhammad Aris Safu Muhammad Taufiq Abadi	State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia	GOVERNMENT POLICY
Sakila Hanum Pramesti Hendri Hermawan Adinugraha Ardiyan Darutama,M.Phill Ahmad Anas	State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia	IBN KHALDUN'S SOCIO-ECONOMIC PHILOSOPHICAL THEORY
Dwi Wulandari Hendri Hermawan ADINUGRAHA	State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia	EFFECT OF INVESTMENT, INFLATION, NUMBER OF LABOR, EXPORT VALUE AND THE NUMBER OF INTERNET USERS ON SUBSECTOR INCOME CREATIVE APPLICATION AND GAME DEVELOPER INDUSTRY IN INDONESIA, 2011-2015

14.10.2023
SATURDAY /13:30-16:00

SESSION-3 HALL -14
MODERATOR: Hendri Hermawan ADINUGRAHA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Nurina AMALIA	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	THE INFLUENCE OF PRODUCT DESIGN, PRODUCT QUALITY AND MARKETING STRATEGY ON SALES VOLUME OF MUSLIM CASH AT THE BOUTIQUE OF THE DIAN PELANGI PEKALONGAN GALLERY
Arina RIZKIANAH Hendri Hermawan ADINUGRAHA	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA AND MARKETPLACE ON SALES AT MULA BATIK SHOPS
Ari Kartika Sari	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	THE INFLUENCE OF TRUST, CONVENIENCE, INFORMATION QUALITY, AND PRICE IN ONLINE MARKETING ON PURCHASING DECISIONS AT MAVIE HIJAB MEDONO PEKALONGAN
Dwi Mei Ayu Larasati	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	THE POTENTIAL OF TRADITIONAL MARKETS IN IMPROVING THE COMMUNITY ECONOMY ACCORDING TO AN ISLAMIC ECONOMIC PERSPECTIVE
Fani Alviyanto Metti Rahma Saniagi Istikomah Dwi Lestari Ade Gunawan	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	ISLAMIC MUTUAL FUNDS IN INDONESIA
Ihor Ponomarenko Dmytro Ponomarenko	State University of Trade and Economics, International University of Business and Law, Kyiv, Ukraine,	INSTAGRAM MARKETING AS A TOOL FOR PROMOTING FOOD MANUFACTURERS
Abang Stanley E Dr. Akpan, James E	Nigeria Police Academy Wudil, Kano,	DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND GRAIN -BASED FOOD PERFORMANCE IN THE FEDERAL CAPITAL TERRITORY ABUJA, NIGERIA.
Ajayi, Olayemi T. Adeniji, A. T.	² The Federal Polytechnic Ilaro, Ogun State, Nigeria	ARTISTIC VISIONS OF FARMING FUTURES: CREATIVE PERSPECTIVES ON SUSTAINABLE AGRICULTURE AND FOOD SECURITY
Pratishtha Thakur Vinod Kumar	Sushant University, Gurgaon	FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION
Dang Hoang Xuan Huy	Nha Trang university, Vietnam	CLIMATE CHANGE ADAPTATION AMONG COASTAL RESIDENTS IN VAN HUNG COMMUNE, VAN NINH DISTRICT, KHANH HOA PROVINCE, VIETNAM
Fitriana Nur Rohmah M. Fauzi M. Alfiyan Lu'lu Firdaus	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	EXPLORE INDONESIA'S CULINARY RICHES THROUGH HALAL FOOD

14.10.2023
SATURDAY /13:30-16:00

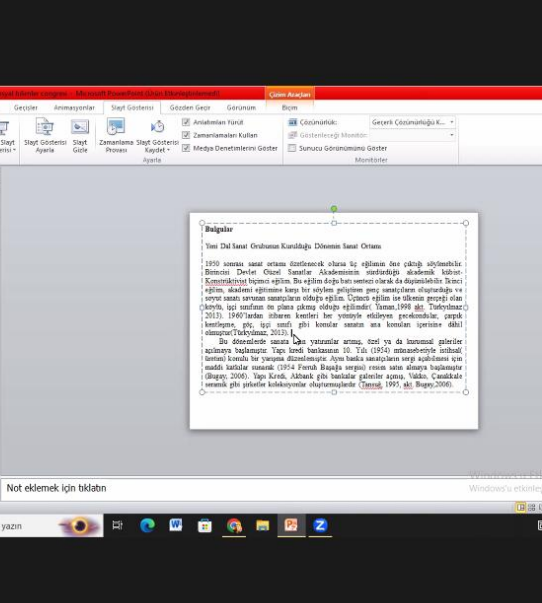
SESSION-3 HALL-15
MODERATOR:Dr. Bahar ALTUNOK

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Desy Fitriana Sari Hendri Hermawan Adinugraha	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF BRAND IMAGE AND SERVICE QUALITY ON CUSTOMERS' DECISIONS TO SAVE AT BCA BANK
Lutfi Ayu Fadhilah Utami	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	THE APPLICATION OF THE WEIGHING SYSTEM IN THE BUYING AND BUYING OF POWDERED CHICKEN IN THE AMPELGADING PEMALANG MARKET AS VIEWED FROM THE ISLAMIC ECONOMIC ASPECT
Desi ARYANI Hendri Hermawan ADINUGRAHA	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	THE DYNAMICS OF THE HALAL INDUSTRY IN INDONESIA
Nelly Erfina Putri Hendri Hermawan Adinugraha	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	THE BEHAVIOR OF SAND MINERS IN FULFILLING THEIR LIFE NEEDS REVIEWED FROM ISLAMIC ECONOMICS IN GALANG PENGAMPON VILLAGE
Rofiaturn RIZQIYAH Hendri Hermawan ADINUGRAHA	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS: EVALUATION OF THE DISTRIBUTION OF SOCIAL ASSISTANCE FUNDS IN ALLEVIATING POVERTY IN PEKALONGAN DISTRICT, INDONESIA
Sakinatuzzahro Hendri Hermawan ADINUGRAHA	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	THE INFLUENCE OF ENTREPRENEURSHIP IN INDONESIA
Intan Bungo Islami Hendri Hermawan Adinugraha	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	THE ROLE OF THE MARKETING MIX IN CONSUMER PURCHASING INTEREST DECISIONS REGARDING REFILLABLE DRINKING WATER PRODUCTS
Friza Rifqo Azizah Hendri Hermawan Adinugraha	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	GLOBAL PERSPECTIVE ON ISLAM: EXPLORATION OF TOLERANCE, HARMONY, AND CONTEMPORARY DEVELOPMENTS.
Ira Linda Lestari	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	ISLAMIC ECONOMIC REVIEW OF THE CHOCOLATE CHOCOLATE FRIED BANANA BUSINESS IN INCREASING FAMILY INCOME (STUDY OF THE CHOCOLATE CHEESE FRIED BANANA BUSINESS IN PETARUKAN DISTRICT, PEMALANG CITY)
Miladia Nur Kamila Hendri Hermawan Adinugraha	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	DEVELOPMENTS AND CHALLENGES OF FRANCHISING IN INDONESIA
Tri Sulistiorini Hendri Hermawan Adinugraha	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	THE INFLUENCE OF INFLUENCER MARKETING ON PURCHASING DECISIONS
Muhammad SYUKRON Hendri Hermawan ADINUGRAHA	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	ALTERNATIVE TO REACH PRODUCTS NEEDED BY THE COMMUNITY THROUGH SHARIA E-COMMERCE IN INDONESIA
Laila Fitria Nur Rahma Hermawan Adinugraha	UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia	THE INFLUENCE OF THE ROLE OF SHARIA FINANCIAL INSTITUTIONS AND FINTECH INNOVATION IN POVERTY ALLEVIATION: QUALITATIVE ANALYSIS IN LOW-INCOME COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL SHARIA ECONOMY

PHOTO GALLERY

[illegible]

710658 ekranını görüntüyorsunuz
Seçenekleri Görüntüle
Giriş yapın
Görüntüle

710658

ISARC

Esra Yalazlı Oturum 1 Salon 2

ASUS

h2 Kerem Atar

h2 Omer Faruk Tekin

h2 NASIMI

h2 NASIMI

Sesi aç
Videoyu Başlat

Katılımcılar
Sohbet
Ekranı paylaş
Kaydet
Ara Odalar
Reaksiyonlar
Uygulamalar
Beyaz Tahtalar

Odanan Çık

h3 Serpil SÖNMEZ ekranını görüntüleyorsunuz Seçenekleri Görüntüle Giriş yapın Görüntüle

15 atanmamış katılımcı

Sesi aç Videoyu Başlat Katılımcılar Sohbet Ekranı paylaş Kaydet Ara Odalar Reaksiyonlar Uygulamalar Beyaz Tahtalar Odadan Çık

TURUNÇLUK SUYOLLARI HAKKINDAKİ BELGELER

Osmanlı Arşivinde Turunçluk isminin geçtiği az sayıda belge bulunmaktadır. Kronolojik olarak bunların en eskisi Nisan 1564 tarihli'dir. Kanunî döneminde ait bu belgeye göre Turunçluk Suyolunun tamiri için 500 altın ayrılmıştır (TS.MA.e. 484/4). Sonraki belge Temmuz 1568 tarihli'dir ve belgeye göre Muftu Ebussud Efendi'nin Yazıcı Çiğliği yakınında bulunduğu su Turunçluk suyu Saray-ı Âmir'e de kullanılmaktadır (AE. SMST. III. 171/13414). Bunların ardından 1767-1768 yıllarına ait bir dizi belge gelmektedir. Aynı evrakın birer parçası olduğu anlaşılan bu belgelerde Turunçluk (Turunçlu) suyunun tamiri için yapılan keşif ve tahmin olunan masraf, bu tamir için kimlerden tahsilat yapıldığı, kimlerin borçlu kaldığı, suyu kullanan şahıslar, konaklar, cami, hamam, çeşme vb. yapıların isimleri kayıtlıdır (TS.MA.d. 5222: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8).

h4 Ceren Utkugün ekranını görüntüleyorsunuz Seçenekleri Görüntüle Giriş yapın Görüntüle

8 Katılımcılar Sohbet Ekranı paylaş Kaydet Ara Odalar Reaksiyonlar Uygulamalar Beyaz Tahtalar Odadan Çık

Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Uygulamaları

- Hava Taarruzlarına Karşı Korunma Kanunu uyarınca Genel Kurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan **Hava Taarruzlarına Karşı İşkârların Söndürülmesi ve Karartılması Hakkında Nizamname** yayımlanmıştır.
- Savaş tehlikesi anında tüm yerleşim birimlerinde işkârların söndürülmesi ve karartılması Genelkurmay Başkanlığı tarafından ikinci bir emre kadar geçerli olmak üzere emredilmiştir.
- Nizamnamede; genel aydınlatma, binalar, inşaatlar, iç aydınlatmalar ve tesislerin tümü ile ilgili karartma işleminin nasıl yapılacağına dair hükümler yer almaktadır.

h5 Selami Kardaş

ISARC

s2 h5 ozlem

h5 M.Dogan

Cansu Oral

Galaxy J7 (2016)

Mehtap

Mehtap

s2 h5 Hatice Ebr...

s2 h5 Hatice Ebrar Bilgin

Gözde ZABZUN

Gözde ZABZUN

3 yeni bildirim (Rahatsız etmeyin etkin)

Dr. MELİH BAŞDEMİR S2 H7 ekranını görüntüyorsunuz

Seçenekleri Görüntüle

Giriş yapın

Görüntüle

TEHDİT VE HATA YÖNETİMİ (TEHY)

Çevresel Tehditler

- Hava Durumu
- Hava Alanları
- Arazi Yapısı
- Diğer Tehditler

Windows'u Etkinleştir
Windows'u etkinleştirmek için Ayarlar'a gidin.

Dr. MELİH BAŞDEMİR S2 H7

ISARC

H-7 Doç. Dr. İffet Kesimli

h7 zisani kara

S2 H7 İlknur Ülkü Armağan ulkuarm...

s2 h7 Merve Ekici

Cengiz Mesut Bü...

Cengiz Mesut Bükeç Mobile

Sesi aç

Videoyu Başlat

Katılımcılar

Sohbet

Ekranı paylaş

Kaydet

Ara Odalar

Reaksiyonlar

Uygulamalar

Beyaz Tahtalar

Odadan Çık

Kayıt

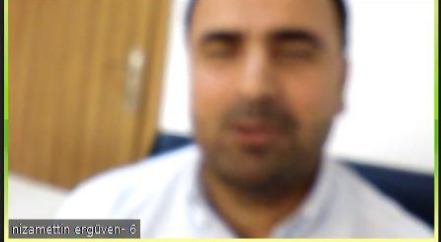
Giriş yapın

Dr. Öğr. Üyesi Yasin Gökhan

ISARC

İnzamettin ergüvenç-6

ercan baran

Dr. Öğr. Üyesi Servet Demirbaş

S3, hall 14 Dang Hoang Xuan Hu... ekranını görüntüyorsunuz Seçenekleri Görüntüle

Giriş yapın Görüntüle

1. Introduction (3)

- Van Ninh is coastal district of Khanh Hoa that has great potential for fisheries and aquaculture. In the economic structure of the Van Ninh district, agricultural sector still plays a key role (agriculture and fishery). Local community's lives depend on agriculture, catching and aquaculture. In recent years, Van Ninh district is often affected by natural disasters such as droughts, floods, landslides, heat and heavy rain. In which droughts and rain, floods have frequent that affect the daily life and socio-economic development of the district.
- Therefore, the assessment of adaptation capacity of coastal community in Van Hung commune, Van Ninh district, Khanh Hoa province, Vietnam to the manifestation of climate change is really needed.

S3, hall 14 Dang Hoang Xuan Huy

ISARC Dr. Bahar ALTUNOK

Sesion 3 Hall 14...

S3 hall 14 metti r...

Sesion 3 Hall 14_Istikomah Dwi Lest...

S3 hall 14 metti rahma saniagi

alfiyan firdaus

S-3 HALL-14 FA...

S-3 HALL-14 FANI ALVIYANTO

S3. H14. Ihor Po...

S3. H14. Ihor Ponomarenko

1 atanmamış katılımcı

Sesi aç

Videoyu Başlat

Katılımcılar

Sohbet

Ekranı paylaş

Kaydet

Ara Odalar

Reaksiyonlar

Uygulamalar

Beyaz Tahtalar

Odadan Çık

Suciati_UIN K.H. Abdurrahman W... ekranını görüntüyorsunuz

Seçenekleri Görüntüle

Giriş yapın Görüntüle

History of Sharia Leasing

Leasing has a long history. Although it is not known for certain, it is believed that this leasing transaction activity has occurred since 2000 BC carried out by the Sumerians. At first leasing transactions were carried out by the Sumerians starting from agricultural equipment, land and water use rights to livestock. At first leasing was a business of leasing equipment, land and livestock. Along with the development of industry, manufacturing and transportation, it has led to an increase in leasing objects in the UK.

The practice of financing using leasing in America has also been recognized since the 1970s. The practice of leasing in America grew rapidly after the construction of railroads, which on average were financed by leasing. Furthermore, leasing business activities spread to various countries rapidly after the 1950s, especially in Europe and America.

Suciati_UIN K.H....

Suciati_UIN K.H. Abdurrahman...

s3-13 Fadrika Hening

Neriza Apriani

Firda Yuliasari_U...

Firda Yuliasari_UIN K.H Ab...

Maulana Rosyid...

Maulana Rosyid Zidan

ISARC Dr. Bahar ALTUNOK

Neriza Apriani

Dr Faisal moderator H12

Alquma Noor H...

Alquma Noor H#12

Annayya putri Sabila

Sesi aç

Videoyu Başlat

Katılımcılar 9

Sohbet

Ekranı paylaş

Kaydet

Ara Odalar

Reaksiyonlar

Uygulamalar

Beyaz Tahtalar

Odadan Çık

İÇİNDEKİLER-CONTENTS

VERGİ YÜKÜ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDA FREKANS ALANINDA NEDENSELLİK ANALİZİ..	7
FİNANSAL GELİŞMİŞLİK, İKTİSADİ KALKINMA VE VERGİ TAHSİLAT ORANLARI İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ	9
BİTCOİN'İN KRİPTO VARLIKLAR PİYASASINDAKİ ETKİLERİ: EKONOMETRİK ZAMAN SERİSİ UYGULAMASI.....	11
BİR BOYA FABRİKASINDA AHP YÖNTEMİNE DAYALI TEDARİKÇİ SEÇİMİ UYGULAMASI.....	13
E-SPOR OYUNLARINDAN ELDE EDİLEN HASILATIN VERGİLENDİRİLMESİ VE TFRS 15 MÜŞTERİ SÖZLEŞMELERİNDEN HASILAT STANDARDI KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	15
YENİ DAL SANAT GRUBUNUN TÜRK SANATINDAKİ YERİ	36
TÜRKİ MİTOLOJİ-SANAT İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA FRANCİSCO GOYA'NIN 'OĞLUNU YİYEN SATÜRN' TABLOSUNUN İNCELENMESİ	38
BİYOFİLİK KENT YAKLAŞIMI VE BİYOFİLİK ŞEHİRCİLİK.....	48
BIOPHILIC CITY APPROACH AND BIOPHILIC URBANISM	48
TÜRK MODERN HEYKEL SANATINDA ÖNCÜ BİR İSİM: HEYKELTRAŞ HADİ BARA A PIONEERING FIGURE IN TURKISH MODERN SCULPTURE: SCULPTOR HADİ BARA.....	55
ANTİK YUNAN EDEBİ METİNLERİNDE SANATKÂRLARIN STATÜSÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	69
TARİHİ SARAYLARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ, DARUL AMAN SARAYI	71
1767-1768 TARİHLİ İSTANBUL TURUNÇLUK SUYOLU TAMİR BELGELERİ.....	73
BİLGİ, BİLİM ve TOPLUMSALIK.....	75
MODERN MIGRATION FROM UKRAINE: PROSPECTS OF ETHNO-SOCIAL RESEARCH	82
DEMOKRATİK İKİLİK: HALK AKLA KARŞI.....	83
ANI TÜRÜNÜN TARİHÇİLER AÇISINDAN BARINDIRDIĞI RİSKLERE BİR ÖRNEK: CEVAT ABBAS GÜRER'İN ANILARINDA YAHYA KAPTAN – MUSTAFA KEMAL PAŞA İLİŞKİSİ	89
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA HAVA TAARRUZLARINA KARŞI PASİF KORUNMA TEDBİRLERİ VE AFYON'DA UYGULANMASI.....	91
SINIF EĞİTİMİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ HAYAT BİLGİSİ ÖĞRETİMİ DERSİ MİKRO ÖĞRETİM UYGULAMALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ.....	103
SPOR LİSESİ VE ANADOLU LİSESİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN UTANGAÇLI SEVİYELERİNİN İNCELENMESİ	117
ÖNEM ARAYIŞI VE BEĞENİLME ARZUSU İLE EVLİLİK DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİDE SHARENTİNGİN ARACI ROLÜ	125
ERGENLERDE KARIYER KARARSIZLIĞININ YORDAYICISI OLARAK ALGILANAN SOSYAL DESTEK VE UMUT.....	127
İLK OKUMA YAZMA ÖĞRETİMİNDE OYUNLAŞTIRMA: BİR MOBİL OYUN DENEMESİ.....	138
PERSPECTIVES OF EFL STUDENTS ON MANDATORY DISTANCE LEARNING	140

NÖROPSİKİYATRİK HASTALIKLARIN BİREYLERİN DİL BECERİLERİNE ETKİLERİ: ŞİZOFRENİ ÖRNEĞİ	141
ÖĞRETMENLERİN BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ EĞİTİM PROGRAMINA YÖNELİK YETERLİLİKLERİN İNCELENMESİ	143
ÇOCUKLARDA İNTERNET BAĞIMLILIĞI İLE BENLİK SAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	152
SOSYOLOJİK ELEŞTİRİ BAĞLAMINDA KEMAL TAHİR'İN "KONDURMA SİYASETİ" ADLI HİKAYESİNİ OKUMAK	173
EPIK DÖNEMDEN MODERN DÖNEME KAHRAMANIN DEĞİŞİM SÜRECİ	175
HATIRA YAZIMINDA DİLİN KULLANILIŞ ŞEKLİ	177
"SOKRATES'İN SAVUNMASI" NIN SOSYAL OYUN TEORİSİ İLE ANALİZİ VE SONUÇLARIN ÇATIŞMA TEORİSİNE GÖRE YORUMU	179
1960-1980 YILLARI ARASI TOPLUMCU GERÇEKÇİ ŞİİRDE TEMA	181
OSMANLI'DA MUALLİM SÜRGÜNLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	191
DANIŞMAN TÜKENMİŞLİĞİNİN AZALTILMASI: STRATEJİK ÖZ BAKIM UYGULAMALARI İÇİN BİR ÇERÇEVE	193
OSMANLI TÜRKÇESİNE AİT BİR METİN: TERKÎBÜ'L-ECZÂ'İ	205
MƏKTƏBƏQƏDƏR MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ UŞAQLARA MUSIQI MƏŞĞƏLƏLƏRİNDƏ VƏTƏNGƏRVƏRLİK HİSSLƏRİNİN TƏRBIYƏSİ.	217
ELMALILI MUHAMMED. HAMDİ YAZIR'IN İŞARİ TEFSİR BAĞLAMINDA VAHDET-İ VÜCUD ANLAYIŞINA YAKLAŞIMI	225
TÂHIR BIN CELLÛN'DAN "DEVENİN SÖYLEDİĞİ (1974)" ŞİİR KİTABI ÜZERİNE	227
EBÛ'L 'ALÂ' EL-MA'ARRÎ'NİN (Ö. 1057) LÜZÛMİYYAT'INDA AFORİZMATİK ŞİİRLER	238
ANALİTİK-KITASAL FELSEFE DİKOTOMİSİ TABUSUNUN SÜRDÜRÜLEMEZLİĞİ	250
SEKÜLER AHLAKIN FELSEFİ OLARAK TEMELLENDİRİLEBİLME SORUNSALI	260
İSLAM FIKHI AÇISINDAN AİLE PLANLAMASI	267
MU'TEZİLE KELAM SİSTEMİNDE ADALET İLKESİ	288
UÇUŞ EKİPLERİNİN TEHDİT VE HATA YÖNETİMİ STRATEJİLERİ	294
İŞ GERİLİMİ ÜZERİNE ALAN ARAŞTIRMASI	307
BİYOMİMİKRI VE YARATICILIK: ORGANİZASYONLARDA İNOVASYON SÜREÇLERİNİ GELİŞTİRMEK	334
TÜRKİYE'DE DÖVİZ KURU VE PETROL FİYATLARININ SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ ÜZERİNE ETKİSİNİN NEDENSELLİK ANALİZİ	336
FİNANSAL YATIRIMCILARIN BORSA İSTANBUL PAY PİYASASINDAKİ YATIRIM TERCİHLERİNİN DEMOGRAFİK ANALİZİ	346
TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET AÇIĞI İLE REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU VE ENFLASYON ORANLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: FOURIER EŞBÜTÜNLEŞME YAKLAŞIMI	348

<i>MAX WEBER'İN İKTİSADİ ve SOSYAL EKONOMİ</i>	<i>350</i>
<i>EKOLOJİK AYAKIZI VE EKO-İNOVASYON, TEKNOLOJİK İNOVASYON, İNOVASYON İLE İLGİLİ YAPILAN YAYINLARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ.....</i>	<i>352</i>
<i>WORLDWIDE INNOVATIONS IN THE DEVELOPMENT OF CARBON CAPTURE TECHNOLOGIES AND THE UTILIZATION OF CO₂.....</i>	<i>368</i>
<i>MAPPING THE STRUCTURE OF THE WORLD ECONOMY</i>	<i>368</i>
<i>THE DYNAMIC IMPACT OF NATURAL RESOURCES, TECHNOLOGICAL INNOVATIONS AND ECONOMIC GROWTH ON ECOLOGICAL FOOTPRINT: AN ADVANCED PANEL DATA ESTIMATION</i>	<i>368</i>
<i>ECONOMIC GROWTH, NATURAL RESOURCES, AND ECOLOGICAL FOOTPRINTS: EVIDENCE FROM PAKISTAN</i>	<i>368</i>
<i>THE LINKAGES BETWEEN NATURAL RESOURCES, HUMAN CAPITAL, GLOBALIZATION, ECONOMIC GROWTH, FINANCIAL DEVELOPMENT, AND ECOLOGICAL FOOTPRINT: THE MODERATING ROLE OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS.....</i>	<i>368</i>
<i>HARVARD İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİM MODELİNE GÖRE KALKINMA AJANLARI İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASININ ANALİZİ.....</i>	<i>379</i>
<i>İNOVASYON ADAPTASYONUNUN SOSYAL DİNAMİKLERİ: GELENEKSEL VE DİJİTAL TOPLULUKLARIN KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMASI.....</i>	<i>381</i>
<i>MÜŞTERİ ETKİLEŞİMİ DİJİTAL PAZARLAMA FAALİYETLERİ YOLUYLA SATIN ALMA NİYETİ'Nİ ETKİLER Mİ?.....</i>	<i>383</i>
<i>TÜKETİCİLERİN YEŞİL PAZARLAMAYA YÖNELİK TUTUMLARININ BELİRLENMESİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA.....</i>	<i>385</i>
<i>TÜKETİCİLERİN DİJİTAL PAZARLAMA AÇISINDAN TUTUMLARININ İNCELENMESİ: KAYSERİ İLİ ÖRNEĞİ</i>	<i>396</i>
<i>SEYRE YÖNELİK FUTBOL TESİSLERİNDE KULLANILABİLECEK HİZMET KALİTESİ MODELLERİNİN ARAŞTIRILMASI.....</i>	<i>408</i>
<i>İTFAİYECİLERİN YETİŞTİRİLMESİNDE LABİRENT EĞİTİMİNİN ÖNEMİ</i>	<i>418</i>
<i>YÜKSEK BİNALARDA YAĞMURLAMA SİSTEMİ İLE KORUMA ve VIATOWERS YANGINI ÖRNEĞİ ...</i>	<i>426</i>
<i>“İNSANIN DÖRT ZİNDANI”NDAN ÖRGÜTÜN DÖRT ZİNDANINA: ALİ ŞERİATİ’NİN ESERİNDEN BİR UYARLAMA.....</i>	<i>439</i>
<i>BİBLİYOTERAPİ YÖNTEMİNİN DEPRESYON VE İŞYERİNDE MUTLULUK ÜZERİNE ETKİSİ: DENEYSEL BİR ÇALIŞMA</i>	<i>442</i>
<i>TURİZMİN GELECEĞİNE DAİR BİR ARAŞTIRMA.....</i>	<i>444</i>
<i>BİREYLERİN SOSYAL MEDYADA HABERE ULAŞIMI VE KULLANIMI</i>	<i>446</i>
<i>DİJİTALLEŞMENİN SAĞLIK SEKTÖRÜNE ETKİSİ: SAĞLIK 4.0.....</i>	<i>462</i>
<i>TEKNOLOJİ TABANLI HİZMETLERİN KULLANIMINA YÖNELİK TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ ARAŞTIRILMASI.....</i>	<i>471</i>
<i>SOSYAL MÜBADELE KURAMI PERSPEKTİFİNDE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ UYGULAMALARI</i>	<i>474</i>

ENHANCING SUSTAINABLE ARCHITECTURE IN SOUTH ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS OF ENERGY-EFFICIENT DESIGN PRACTICES IN PAKISTAN, INDIA, AND BANGLADESH	476
ANALYSIS OF THE BUSINESS FEASIBILITY STUDY IN THE FIELD OF COOPERATIVE CATERING FOR UIN K.H. ABDURRAHMAN WAHID PEKALONGAN.....	477
HRIMS MIGHT BE CREATED THE SUGGESTIONS OF 07 TREATIES WHICH ARE ENDORSED BY GoP: A REASONABLE SURVEY BY DR FAISAL	478
READINESS TO CHANGE: INDIVIDUAL-LEADER MECHANISM	480
FOREIGN DIRECT INVESTMENT (FDI) AWARD EXPECTED FOR THE INVESTMENT PROMOTION ACTIVITY (IPAs) IN PAKISTAN SPECIALLY IN BIG CITY KARACHI	493
COMPUTER BASED INTELLIGENCE APPARATUSES TESTING OR EXECUTION IN HRIMS PORTAL IN THE MINISTRY OF HUMAN RIGHTS PAKISTAN.....	495
EXPLORE THE SITUATIONS OF DISAPPOINTMENT AND REGRET: A STUDY RELATED TO SOCIAL EMOTIONS.....	497
CHANGING FOOD PREFERENCES AMONG YOUNGSTERS: A CASE STUDY OF COLLEGE STUDENTS IN DELHI.....	498
DEVELOPMENT OF INDIGENOUS PEOPLES AND THEIR DIVERSITY AMONG ETHNICS LOCATED IN THE AMAZON AND SOUTH REGION OF BRAZIL	499
BUSINESS FEASIBILITY STUDY ANALYSIS ON TOFU MSMES IN BONDANSARI VILLAGE	500
TEOLOGI EKONOMI ISLAM	506
COMPUTER LABORATORY OPTIMIZATION IN LEARNING: A LITERATURE STUDY	508
CASE STUDY ANALYSIS ON THE OMAH SANTRI ONLINE SHOP	509
ANALYSIS OF HALAL CULINARY BRANDING STRATEGIES BASED ON CREATIVE ECONOMICS (CASE STUDY OF ABON PINDANG AJ KITCHEN).....	514
HUMAN NATURE, ETHICS OF FREEDOM AND SOCIO-ECONOMIC RESPONSIBILITY	515
ABDURRAHMAN WAHID (GUSDUR) THOUGHTS: ISLAMIC STUDIES AND PEOPLE'S ECONOMICS.....	517
THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGIOUS AND CULTURAL VALUES OF AGRICULTURAL PRODUCTS: A CASE STUDY IN PEKALONGAN INDONESIA.....	518
THE EFFECT OF THE BRAND IMAGE AND LOCATION TOWARDS THE PURCHASE DECISION OF CONSUMERS AT EIGER STORE BATANG.....	519
DEVELOPMENT OF INTERACTIVE MULTIMEDIA SKILLS IN SOCIAL SCIENCE TO IMPROVE STUDENTS' SOCIAL LITERACY IN THE 21ST CENTURY.....	520
RESPECTING TOURISM AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN SMALL COUNTRIES VIEWED FROM THE ASPECT OF POSSIBLE IMPROVEMENT OF MANAGEMENT DECISIONS IN TOURISM AS AN ECONOMIC ACTIVITY.....	521
APPRECIATION OF TOURISM AS AN ECONOMIC BRANCH FROM THE ASPECT OF POSSIBLE IMPROVEMENT OF MANAGEMENT DECISIONS.....	527
APPRECIATION OF THE ORIGIN AND HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF TOURISM VIEWED THROUGH THE PRISM OF POSSIBLE IMPROVEMENT OF MANAGEMENT, ESPECIALLY IN UNDERDEVELOPED ECONOMIES.....	533

THE IMPORTANCE OF TOURISM AS A FACTOR IN IMPROVING THE MANAGEMENT OF ECONOMIC ACTIVITIES AND ECONOMIC DEVELOPMENT WITH REFERENCE TO DEVELOPING COUNTRIES	540
INSTAGRAM MARKETING AS A TOOL FOR PROMOTING FOOD MANUFACTURERS	546
DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND GRAIN -BASED FOOD PERFORMANCE IN THE FEDERAL CAPITAL TERRITORY ABUJA, NIGERIA	547
FACTORS THAT TRIGGER UNEMPLOYMENT AND INFLATION ON GOVERNMENT POLICY IN INDONESIA	548
THE DEVELOPMENT OF INTERNAL CONTROL IN PUBLIC SECTOR ENTITIES: THE CASE OF KOSOVO	556
POTRAIT OF FARMER WELFARE AS MEASURED BASED ON FARMER EXCHANGE RATES: CASE STUDY IN INDONESIA	557
CHARACTERISTICS OF ISLAMIC BANKING STYLE BUY	558
EFFECT OF TRUST ON E-CUSTOMERS	559
THE EXISTENCE OF HALAL FOOD AS A KEY TO TOURISM IN INDONESIA	561
HALAL FOOD PRODUCTS IN INDONESIA: POTENTIAL FOR EXPORT CONTRIBUTION	562
PRODUCTIVE UTILIZATION OF ZAKAT FOR POVERTY ALLEVIATION: CASE STUDY IN INDONESIA	563
HUMAN NATURE, ETHICS OF FREEDOM AND SOCIO-ECONOMIC RESPONSIBILITY	564
ANALYSIS OF HALAL CULINARY BRANDING STRATEGIES BASED ON CREATIVE ECONOMICS (CASE STUDY OF ABON PINDANG AJ KITCHEN)	566
THE EFFECT OF INFLATION, INTEREST RATES AND EXCHANGE RATES ON THE PROFITABILITY OF SHARIA BANKING	567
GOVERNMENT POLICY	573
IBN KHALDUN'S SOCIO-ECONOMIC PHILOSOPHICAL THEORY	584
EFFECT OF INVESTMENT, INFLATION, NUMBER OF LABOR, EXPORT VALUE AND THE NUMBER OF INTERNET USERS ON SUBSECTOR INCOME CREATIVE APPLICATION AND GAME DEVELOPER INDUSTRY IN INDONESIA, 2011-2015	585
THE INFLUENCE OF PRODUCT DESIGN, PRODUCT QUALITY AND MARKETING STRATEGY ON SALES VOLUME OF MUSLIM CASH AT THE BOUTIQUE OF THE DIAN PELANGI PEKALONGAN GALLERY	586
THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA AND MARKETPLACE ON SALES AT MULA BATIK SHOPS	587
THE INFLUENCE OF TRUST, CONVENIENCE, INFORMATION QUALITY, AND PRICE IN ONLINE MARKETING ON PURCHASING DECISIONS AT Mavie Hijab Medono Pekalongan	588
THE POTENTIAL OF TRADITIONAL MARKETS IN IMPROVING THE COMMUNITY ECONOMY ACCORDING TO AN ISLAMIC ECONOMIC PERSPECTIVE	589
ISLAMIC MUTUAL FUNDS IN INDONESIA	590
ARTISTIC VISIONS OF FARMING FUTURES: CREATIVE PERSPECTIVES ON SUSTAINABLE	

AGRICULTURE AND FOOD SECURITY.....	600
FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION	601
CLIMATE CHANGE ADAPTATION AMONG COASTAL RESIDENTS IN VAN HUNG COMMUNE, VAN NINH DISTRICT, KHANH HOA PROVINCE, VIETNAM.....	602
explore Indonesia's culinary riches through halal food	613
ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF BRAND IMAGE AND SERVICE QUALITY ON CUSTOMERS' DECISIONS TO SAVE AT BCA BANK.....	614
THE APPLICATION OF THE WEIGHING SYSTEM IN THE BUYING AND BUYING OF POWDERED CHICKEN IN THE AMPELGADING PEMALANG MARKET AS VIEWED FROM THE ISLAMIC ECONOMIC ASPECT.....	615
THE DYNAMICS OF THE HALAL INDUSTRY IN INDONESIA	616
THE BEHAVIOR OF SAND MINERS IN FULFILLING THEIR LIFE NEEDS REVIEWED FROM ISLAMIC ECONOMICS IN GALANGPENGAMPON VILLAGE.....	617
A BIBLIOMETRIC ANALYSIS: EVALUATION OF THE DISTRIBUTION OF SOCIAL ASSISTANCE FUNDS IN ALLEVITING POVERTY IN PEKALONGAN DISTRICT, INDONESIA	618
THE INFLUENCE OF ENTREPRENEURSHIP IN INDONESIA.....	619
THE ROLE OF THE MARKETING MIX IN CONSUMER PURCHASING INTEREST DECISIONS REGARDING REFILLABLE DRINKING WATER PRODUCTS.....	620
GLOBAL PERSPECTIVE ON ISLAM: EXPLORATION OF TOLERANCE, HARMONY, AND CONTEMPORARY DEVELOPMENTS.....	621
ISLAMIC ECONOMIC REVIEW OF THE CHOCOLATE CHOCOLATE FRIED BANANA BUSINESS IN INCREASING FAMILY INCOME (Study of the Chocolate Cheese Fried Banana Business in Petarukan District, Pemalang City).....	622
DEVELOPMENTS AND CHALLENGES OF FRANCHISING IN INDONESIA.....	623
THE INFLUENCE OF INFLUENCER MARKETING ON PURCHASING DECISIONS.....	624
ALTERNATIVE TO REACH PRODUCTS NEEDED BY THE COMMUNITY THROUGH SHARIA E-COMMERCE IN INDONESIA.....	625
THE INFLUENCE OF THE ROLE OF SHARIA FINANCIAL INSTITUTIONS AND FINTECH INNOVATION IN POVERTY ALLEVIATION: QUALITATIVE ANALYSISIN LOW-INCOME COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL SHARIA ECONOMY.....	626

VERGİ YÜKÜ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDA FREKANS ALANINDA NEDENSELLİK ANALİZİ

Dr.Öğretim Üyesi Işıl AYAS
ORCID: 0000-0002-5441-006X

ÖZET

Vergi devletin önemli gelir kaynağı olmakla birlikte maliye politikasının en önemli araçlarından biridir. Klasik iktisadın 1929 ekonomik buhranı ile çöküşü sonrası ortaya çıkan Keynesyen teoride devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesinin milli hasılayı arttıracacağı iddia edilmiştir. Vergilemenin artması özel tüketim harcamalarını azaltır, kaynakların yatırıma yönelmesini sağlayarak yatırım miktarını artırır. Bu da büyümeyi tetikleyici bir aktördür. Ancak bazı iktisatçılar vergilenenin fazla olması durumunda özel kesimlerdeki fonların kamu kesimine aktarılacağını düşünmektedir. Ekonomik büyüme modelleri açısından bakıldığında vergilerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğunu savunan teori İçsel Büyüme Teorisidir. Romer ve Lucas tarafından geliştirilen teoride ülkelerin ekonomik büyüme hızlarında oluşan farklılıklar onların tercih ettikleri maliye politikaları, beşeri sermaye birikimi, nüfus artışı, teknolojik yeniliklerin artması gibi faktörlere bağlıdır. Her ne kadar vergilerin milli hasıla üzerindeki olumlu etkisi kabul edilse de bu etkinin ne zaman gerçekleşeceği konusunda bir tartışma mevcuttur. Neo Klasik büyüme modeli vergilerin uzun dönemde büyüme üzerinde etkili olmayacağını savunmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada Türkiye’de 1990-2021 yılları arasında ekonomik büyüme ile vergi yükü arasındaki ilişki frekans alanda nedensellik yaklaşımı ile test edilmiştir. Frekans alanda nedensellik testinin standart nedensellik testlere göre üstünlüğü nedensellik ilişkisini kısa ve uzun dönemde sınamasıdır. Öncelikle değişkenlerin durağanlık durumları incelenmiştir. İki değişken de birinci farklarında durağandır. Daha sonra Breitung ve Candelon (2006) frekans nedensellik testi uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre uzun ve kısa vadede vergi yükünden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi vardır. Ancak ekonomik büyümeden vergi yüküne doğru uzun ve kısa dönemde nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Buna göre vergi yükü kısa ve uzun vadede ekonomik büyüme değerlerinin belirlenmesinde etkili bir değişkendir. İçsel büyüme teorisinin kısa ve uzun vadede geçerliliği doğrulandığını söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Yükü, Ekonomik Büyüme, Frekans Alanı Nedensellik Testi, Türkiye

THE TAX BURDEN BETWEEN ECONOMIC GROWTH FREQUENCY DOMAIN CAUSALITY ANALYSIS

ABSTRACT

Tax is an important source of income for the state and one of the most important instruments of fiscal policy. In the Keynesian theory, which emerged after the collapse of classical economics with the economic depression of 1929, it was claimed that state intervention in economic and social life would increase the national product. Increased taxation reduces private consumption expenditures and increases the amount of investment by directing

resources towards investment. This is an actor that triggers growth. However, some economists think that in case of excessive taxation, the funds in the private sector will be transferred to the public sector. In terms of economic growth models, the theory that argues that taxes positively affect economic growth is the Endogenous Growth Theory. In the theory developed by Romer and Lucas, the differences in the economic growth rates of countries depend on factors such as their preferred fiscal policies, human capital accumulation, population growth, and increase in technological innovations. Although the positive effect of taxes on the national product is accepted, there is a debate on when this effect will be realized. The neo-classical growth model argues that taxes will not affect growth in the long run. Therefore, this study tests the relationship between economic growth and tax burden in Turkey between 1990 and 2021 with the frequency domain causality approach. The advantage of the frequency domain causality test over standard causality tests is that it tests the causality relationship in the short and long run. Firstly, the stationarity of the variables was analyzed. Both variables are stationary in their first differences. Then, Breitung and Candelon (2006) frequency causality test was applied. According to the test results, there is a causality relationship between tax burden to economic growth in the long and short run. However, there is no causality relationship between economic growth to tax burden in the long and short run. Accordingly, tax burden is an effective variable in determining the values of economic growth in the short and long run. It can be said that the validity of endogenous growth theory in the short and long run is confirmed.

Keywords: Tax Burden, Economic Growth, Frequency Domain Causality Analysis, Turkey

FINANSAL GELİŞMİŞLİK, İKTİSADİ KALKINMA VE VERGİ TAHSİLAT ORANLARI İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kenan ERKAN
Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi
ORCID: 0000-0002-9975-8182

ÖZET

Vergi tahsilatlarının zamanında ve tam olarak gerçekleşmesi, kamu hizmetlerinin ifası ve devlet organlarının faaliyet etkinliği açısından merkezi öneme sahiptir. Türkiye tarihsel olarak, vergi sisteminin yapısal özellikleri, vergi politikaları ve vergi tahsilatları bakımından bir takım sorunlar yaşamakta olan bir ülke konumundadır ve bu sorunlar en nihayetinde vergi tahsilat/tahakkuk oranlarında kendisini göstermektedir. Bu çalışma, Türkiye'de vergi tahsilat/tahakkuk oranlarını şehirler seviyesinde incelemeye tabi tutmaktadır. Temel anlamda vergi tahsilat/tahakkuk oranları kamu hizmetlerinin ifası için bir zorunluluk olan kamu gelirlerinin sağlanması açısından vergi etkinliğinin bir göstergesi olarak ele alınmakta ve vergi tahsilinde ortaya çıkan eksiklik ve aksaklıkların yapısal unsurlarla izahı amaçlanmaktadır. Vergi mükelleflerinin yükümlülüklerine rağmen vergi tahsilatlarında ortaya çıkan sorunlar ve mükelleflerin vergi ödemede sergilediği gönülsüzlük, bu olgunun ardında yatan yapısal unsurların psikolojik, sosyolojik, iktisadi ve finansal yaklaşımlarla ele alınmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda tahakkuk eden vergilerin tahsilatının azalmasına neden olan faktörler üzerine kuşatıcı bir analiz çerçevesi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, vergi tahsilat/ tahakkuk oranının belirleyicileri üzerine Türkiye'de şehirler arası yatay kesit verilere dayalı bir ampirik araştırma amacı güdülmektedir. Türkiye'nin 81 iline ilişkin veriler kullanılarak vergi tahsilat/ tahakkuk oranlarını etkileyen finansal ve iktisadi gelişmişlik faktörlerinin rolü incelenmektedir. Ampirik sonuçlar; sanayileşme, gsyih büyümesi, şehirleşme, eğitim düzeyi, açıklık ve finansallaşma faktörlerinin vergi tahsilat/tahakkuk oranlarını ortaklaşa etkilediğini doğrulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Tahsili, Finansal Gelişmişlik, İktisadi Kalkınma.

AN ANALYSIS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT, ECONOMIC DEVELOPMENT AND TAX COLLECTION RATES

ABSTRACT

Timely and complete tax collections are of central importance for the performance of public services and the operational efficiency of state organs. Turkey has historically been a country that has been experiencing a number of problems in terms of the structural features of the tax system, tax policies and tax collections, and these problems ultimately manifest themselves in tax collection/accrual rates. This study analyzes tax collection/accrual ratios at the city level in Turkey. Basically, tax collection/accrual rates are considered as an indicator of tax efficiency in terms of providing public revenues, which is a necessity for the fulfillment of public services, and it is aimed to explain the deficiencies and defects in tax collection with structural factors. Despite

the obligations of taxpayers, the problems in tax collection and the reluctance of taxpayers to pay taxes require the structural factors behind this phenomenon to be addressed with psychological, sociological, economic and financial approaches. In this context, an encompassing analysis framework is attempted to be established on the factors that cause the decline in the collection of accrued taxes. In line with this objective, we aim to conduct an empirical research on the determinants of tax collection/accrual rate based on cross-sectional data across cities in Turkey. Using data from 81 provinces of Turkey, the role of financial and economic development factors affecting tax collection/accrual rates is examined. Empirical results confirm that industrialization, GDP growth, urbanization, education level, openness and financialization factors jointly affect tax collection/accrual rates.

Key words: Tax Collection, Financial Development, Economic Development.

BİTCOİN'İN KRİPTO VARLIKLAR PİYASASINDAKİ ETKİLERİ: EKONOMETRİK ZAMAN SERİSİ UYGULAMASI

Dr. Öğr. Üyesi Ersin SÜNBÜL

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu,
Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, İstanbul, Türkiye.

<https://orcid.org/0000-0001-6187-2038>

Özet

Çalışmanın amacı, Bitcoin kripto varlığının USD cinsinden değer değişimleri ve bu değişimlerin seçilen diğer kripto varlıklara etkisini araştırmaktır. Bu maksatla Bitcoin'in yanında finansal piyasalarda işlem gören en değerli ilk yedi kripto varlık çalışmanın örnekleme alınmıştır. Söz konusu seçili kripto varlıklar piyasadaki tüm varlık portföyünün yaklaşık %95'ine karşılık gelmesi nedeniyle çalışmayı önemli kılmaktadır. Bu kapsamda, Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH), Tether (USDT), USD Coin (USDC), BNB, XRP ve Cardano (ADA) çalışma evrenini, bu varlıkların 2020W1 ile 2022W33 arasındaki 135 gözlemi çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Verilerin durağanlıkları PP Birim Kök Testiyle sınanmış, durağan dışı serilerin farkı alınarak durağanlıkları sağlanmıştır. Bitcoin'in seçili değişkenlere etkisinin ölçümünde VAR Modeline dayalı zaman serisi analizi yöntemleri kullanılmıştır. VAR Modeliyle analizlerde değişkenler arasında nedensellik varsayımı olduğundan, Bitcoin ile diğer değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi de araştırılmış ve ilişkili olmayan değişkenler analizin dışında bırakılmıştır. Bitcoin'in diğer kripto varlıklar üzerindeki etkisi, diğer kripto varlıkların Bitcoin üzerindeki etkisinden daha baskın görünmektedir. Dolayısıyla iki yönlü değerlendirmeler ve bu çerçevede alınacak yatırım kararları riskli ve yanıltıcı olabilir. Kripto varlıklara yönelik yatırım risklerini daha kabul edilebilir seviyelere indirmek için farklı ekonomik değişkenlerin de derinlemesine analiz edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bitcoin, Kripto varlıklar, Nedensellik, VAR Model, Etki Tepki Analizi, Varyans Ayırıştırma.

EFFECTS of BITCOIN on CRYPTO-ASSET MARKET: ECONOMETRIC TIME SERIES APPLICATION

Summary

The study aims to investigate the effects of the Bitcoin crypto asset on other selected crypto assets. For this purpose, in addition to Bitcoin, the 7 most valuable crypto assets traded in financial markets were included in the sample of the study. These selected crypto assets make the study important because they correspond to approximately 95% of the entire asset portfolio in the market. In this context, the universe of the study consists of Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH), Tether (USDT), USD Coin (USDC), and BNB, The stationarity of the data was tested with the PP Unit Root Test, and the stationarity of the non-stationary series was ensured by taking their differences. Time series analysis methods based on the VAR Model were used to measure the impact of Bitcoin on selected variables. Since there was an assumption of causality between the variables in the analysis conducted

with the VAR Model, the causality relationship between Bitcoin and other variables was also investigated, and irrelevant variables were excluded from the analysis. The impact of Bitcoin on other crypto assets appears to be more dominant than the impact of other crypto assets on Bitcoin. Therefore, two-way evaluations and investment decisions made within this framework may be risky and misleading. To reduce the risks of investing in crypto assets to more acceptable levels, analyzing different economic variables in depth is recommended.

Keywords: Bitcoin, Crypto-assets, Causality, VAR Model, Impulse Response Analysis, Variance Decomposition.

BİR BOYA FABRİKASINDA AHP YÖNTEMİNE DAYALI TEDARİKÇİ SEÇİMİ UYGULAMASI

Fazlı BAŞARAN
Endüstri Mühendisi

ORCID: 0009-0009-1445-9262

Dr.Öğretim Üyesi Barış KANTOĞLU

Düzce Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Endüstri Mühendisliği Bölümü

ORCID: 0000-0002-7832-1619

ÖZET

Bir işletmenin tedarik zinciri başlangıç aşamasındaki üyeler tedarikçilerdir. Kaliteli malzemelerin güvenilirliği yüksek düzeyde, en az zaman ve en iyi fiyatla tedarik edilmesi, tedarik zincirinin diğer aşamalarındaki süreçleri birinci derecede etkiler. Tedarik zincirinde hammadde ve yarı mamullerin tedarikleri, üretim verimliliği ve tedarik zinciri toplam performansını geliştirmede stratejik öneme sahiptir. Bu çalışmada, tedarikçi seçimi kriterlerinin önemlerini belirleyerek, alternatif tedarikçiler arasından en iyi tedarikçinin seçimini yapmak amacıyla boya endüstrisinde tedarikçi seçimi problemi için bir Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) Yöntemi önerilmiştir. Çalışmada yapılan literatür araştırmasına göre, tedarikçi seçimi, kalite, maliyet, teknik yeterlilik, teslimat süresi, esneklik ve hizmet kalitesine bağlı on altı alt kriterden oluşmaktadır. Model bir boya fabrikasında uygulanmıştır. Veri toplama sürecinde, AHP tabanlı ikili karşılaştırma matrisleri ölçeği hazırlanmıştır. Bu ölçek doğrultusunda satın alma bölümünde görev yapan üç uzmanın görüşlerine başvurularak veriler elde edilmiştir. Kriterlerin önem derecelerine göre, kalite, maliyet, teknik yeterlilik, teslimat, esneklik ve hizmet kalitesi olduğu bulunmuştur. En önemli kriter olan kalite kriterinde de puanı yüksek olan tedarikçi 2'nin en yüksek puana sahip olduğu belirlenmiştir. Bu sebeple, uygulama yapılan işletmede tedarikçi 2 en iyi alternatiftir. Sonuç olarak bu işletmeye, boya malzemeleri tedarik süreçlerinde alternatifler arasından en iyi tedarikçi olarak bulunan tedarikçi 2 ile çalışması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tedarik Zinciri, Tedarikçi Seçimi, Analitik Hiyerarşi Prosesi, Kriterlerin Önem Dereceleri.

**SUPPLIER SELECTION APPLICATION BASED ON AHP METHOD IN A PAINT FACTORY
ABSTRACT**

The initial members of a business's supply chain are suppliers. Supplying quality materials with high reliability, in the least amount of time and at the best price has a primary impact on the processes in other stages of the supply chain. The supply of raw materials and semi-finished products in the supply chain is of strategic importance in improving production efficiency and supply chain total performance. In this study, an Analytical Hierarchy Process (AHP) Method is proposed for the supplier selection problem in the paint industry in order to select the best supplier among alternative suppliers by determining the importance of supplier selection criteria. According to the literature research conducted in the study, supplier selection consists of sixteen sub-criteria based on quality, cost, technical competence, delivery time, flexibility and service quality. The model was applied in a paint factory. During the data collection process, AHP-based pairwise comparison matrices scale was prepared. In line with this scale, data was obtained by consulting the opinions of three experts working in the

purchasing department. It was found that the criteria, according to their degree of importance, were quality, cost, technical competence, delivery, flexibility and service quality. It has been determined that supplier 2, which has a high score in the quality criterion, which is the most important criterion, has the highest score. For this reason, supplier 2 is the best alternative in the application business. As a result, this business was recommended to work with supplier 2, which was found to be the best supplier among the alternatives in the paint materials supply processes.

Keywords: Supply Chain, Supplier Selection, Analytical Hierarchy Process, Importance Levels of Criteria.

E-SPOR OYUNLARINDAN ELDE EDİLEN HASILATIN VERGİLENDİRİLMESİ VE TFRS 15 MÜŞTERİ SÖZLEŞMELERİNDEN HASILAT STANDARDI KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Dr. Feden KOÇ

Uşak Üniversitesi, Karahallı Meslek Yüksekokulu

ORCID: 0000-0003-4413-5188

ÖZET

Dünyada internet alt yapısındaki ilerlemeye paralel olarak büyüyen ve büyük bir ekonomik pazarın oluşmasını sağlayan e-spor oyunları, insan-bilgisayar etkileşimi ile dünyanın birçok yerinden bireysel oyuncuların veya takımların online katılımı ile oynanabilen bir spor müsabakasıdır. Pazar ve tüketici verileri açıklayan Statista Şirketi'nin yayımladığı rapora göre 2022 yılında dünyada yaklaşık 270,9 milyon aktif kullanıcı sayısına erişen e-spor endüstrisinin 2025 yılında 318,1 milyon aktif kullanıcı sayısına erişebileceği ve 2025 yılında 1.866,2 milyon dolar pazar değerine erişebileceği tahmin edilmektedir. Ülkemizde de her geçen gün hızla büyümeye devam bu endüstriye 2022 yılında ise 362,1 milyon dolar yatırım yapılmıştır. Bu bağlamda e-spor endüstrisinin paydaşlarını oluşturan e-spor kulüpleri, oyun üreticisi işletmeler, organizatör işletmeler, sponsor işletmeler ve e-spor oyuncularının elde ettikleri gelirlerinin değerlendirilmesinde, Gelir Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanunu'nda bulunan hükümlerin dikkate alınması önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmada e-spor oyunlarının vergisel boyutu incelenmiş olup genel olarak e-spor endüstrisinin paydaşlarının elde ettikleri hasılat, TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı kapsamında değerlendirilmiş ve TMS/TFRS'ye uyumlu olarak muhasebeleştirilmesine ilişkin örnek muhasebe kayıtları sunulmuştur. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre e-spor endüstrisinde yer alan paydaşların vergilendirilmeleri hususunda Türk Vergi Kanunları'nın mevcut hükümlerinde herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak e-spor endüstrisinde doğru bir vergilendirme yapılabilmesi, paydaşların gelirlerinin niteliklerinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda Gelir Vergisi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanunu kapsamında e-spor endüstrisinde elde edilen gelirlerin vergilendirmelerine ilişkin hususların ele alınmasının önemi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları, TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı, E-Spor, Dijital Oyun.

TAXATION OF REVENUE FROM E-SPORTS GAMES AND ACCOUNTING IN THE SCOPE OF TFRS 15 REVENUE FROM CONTRACTS WITH CUSTOMERS

ABSTRACT

E-sports games, which grow in parallel with the progress in the internet infrastructure in the world and create a large economic market, are a sports competition that can be played with the online participation of individual players or teams from many parts of the world with human-computer interaction. According to the report published by Statista, it is estimated that the e-sports industry, which has reached 270.9 million active users in the world in 2022, will reach approximately 318.1 million active users in 2025 and reach a market value of 1,866.2 million dollars in 2025. In 2022, 362.1 million dollars were invested in this industry, which continues to grow rapidly day by day in our country. In this context, it is important to consider the provisions of the Income Tax Law and the Corporate Tax Law when evaluating the incomes of e-sports clubs, game producer businesses, organizer businesses, sponsor businesses and e-sports players, which are the stakeholders of the e-sports industry. In this context, the tax dimension of e-sports games has been examined in the study, and the revenues of the e-sports industry stakeholders in general have been evaluated within the scope of TFRS 15 Revenue from Customer Contracts Standard and sample accounting records for accounting in accordance with TMS / TFRS are presented. According to the findings obtained from the study, there is no explanation in the current provisions of the Turkish Tax Laws regarding the taxation of the stakeholders in the e-sports industry. However, it is of great importance to make a correct taxation in the e-sports industry and to determine the qualifications of the income of the stakeholders. In this context, the importance of addressing the issues related to the taxation of income obtained in the e-sports industry within the scope of the Income Tax Law and the Corporate Tax Law has been put forward.

Key words: Turkey Accounting Standards/Financial Reporting Standards, TFRS 15 Revenue from Contracts with Customers, E-Sport, Digital Game.

GİRİŞ

Günümüzde halen bir spor olup olmadığı tartışılmaya devam edilen e-spor, bireysel oyuncuların veya takımların dijital platformda insan bilgisayar etkileşimi yoluyla rekabetçi etkileşimi olarak ifade edilebilmektedir. Juho ve Max e-spor kavramını “sporun öncelikli yönlerinin elektronik sistemler tarafından kolaylaştırıldığı, hem oyuncuların ve takımların girdilerine hem de e-spor sisteminin çıktılarına insan-bilgisayar ara yüzleriyle aracılık eden bir spor biçimidir” şeklinde tanımlamışlardır (Hamari ve Sjöblom, 2017, s. 211-232). E-spor kavramının temeli, video oyunların çıkışına dayanmaktadır. İlk video oyun turnuvasının 1980 yılında Atari tarafından düzenlenen Space Invaders Turnuvası olduğu kabul edilmekte ve bu turnuvayı takiben Nintendo, Atari, Blockbuster gibi öncü video oyunları da gerçekleştirilerek e-sporun gelişimi sağlanmıştır (T.C. Gençlik ve Spor

Bakanlığı, 2018, s. 1-72). E-spor, bir oyuncunun avatarının dijital ortamda rakipleri ile mücadele etmesi temeline dayanmaktadır. Dijital ortamda oynanan e-sporde oyuncular başarılı olabilmek amacıyla öngörü, hızlı karar verme ve görsel arama gibi bilişsel-algisal yetenekleri ile klavye ve farenin kullanımı gibi alana özgü becerilerini birleştirmektedirler (Pluss vd., 2019, s. 1-5). Dünyada ve Türkiye’de büyük bir ekonomik pazara sahip olan e-spor oyun pazarının büyüklüğü, 2021 yılında 176 milyar dolara yükselmiştir (Günyol, 2022, s. 1). Bu oyun endüstrisinin paydaşları arasında genel bir ifade ile oyun üreticileri, organizatör işletmeler, sponsorlar, e-spor müsabakaları düzenleyen işletmeler ile e-spor oyuncuları veya takım üyeleri yer almaktadır. E-sporde yer alan bu paydaşların vergilendirilmelerine ilişkin, Türk Vergi Kanun’larında yer alan mevcut hükümlerde herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak e-spor oyunlarında Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu ile Katma Değer Vergisi Kanunu’nda yer alan hükümler doğrultusunda vergilendirmelerin nasıl yapılması gerektiğinin, paydaşlara göre farklı başlıklar altında ele alınmasında fayda bulunmaktadır (Sarı, 2019, s. 1-20). Bu paydaşların e-spor oyunları kapsamında bilet satışları, para ödülleri, sponsorluk desteği, müsabakaların yayın haklarının satışı, e-spor oyunlarının tasarlanarak satılması gibi faaliyetleri dolayısıyla elde ettikleri gelirleri, Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Kanunu kapsamında kazanç niteliği taşımakta ve vergilendirilebilmektedir. Bu bağlamda e-spor endüstrisinin paydaşları arasında yer alan e-spor kulüpleri, e-spor oyun üreticisi işletmeler, e-spor müsabakaları düzenleyen organizatör işletmeler, sponsor işletmeler ve e-spor oyuncularının ilgili faaliyetleri dolayısıyla elde ettikleri gelirlerinin, Gelir Vergisi/Kurumlar Vergisi Kanun hükümleri bakımından incelenmesi ve TMS/TFRS’ye uygun olarak muhasebeleştirilmesi bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Bu kapsamda aşağıda Tablo 1’de e-spor oyunları, e-spor oyunlarının vergilendirilmesi ve muhasebeleştirilmesine ilişkin literatürde yer alan bazı çalışmalar ve bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar listelenmiştir.

Tablo 1. E-Spor Oyunlarının Vergilendirilmesi ve TMS/TFRS’ye Uyumlu Olarak Muhasebeleştirilmesine İlişkili Literatürde Yer Alan Bazı Çalışmalar

Yazarlar	Yıl	Çalışmanın amacı	Çalışmadan elde edilen bulgular	Atıf
Seval Elden Ürgüp	2023	E-spor endüstrisi incelenerek, e-sporcuların vergilendirilmesi konusu ele alınmıştır.	Çalışma ile büyük bir ekonomik pazara sahip olan elektronik spor endüstrisinin mevcut durumu değerlendiriliş ve e-spor oyuncularının vergilendirilmesi konusu incelenmiştir.	(Elden Ürgüp, 2023, s. 35-67)
Sung, Ming-His ve Umar, Wahyudi	2021	Çalışmada e-spor oyunlarının Endonezya’da vergilendirilmesi, konusunun ele alınması amaçlanmıştır. Bu kapsamda kitaplar, dergiler, ilgili kanunlar ve yönetmeliklerden sağlanan veriler ile değerlendirilmelerde bulunulmuştur.	Çalışmadan elde edilen bulgular, e-spor kapsamında Endonezya’da hükümetin mevcut vergi yasasının gözden geçirilmesine ve güncellenmesine duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.	(Sung vd., 2021, s. 45-62)
Bülbül, Duran ve Öz, Melek	2020	Çalışma ile Türkiye’de e-spor oyuncularının Gelir Vergisi Kanunu kapsamında nasıl vergilendirilebileceği konusunun ele alınması amaçlanmıştır.	Çalışma kapsamında e-spor oyuncularının diğer spor dallarındaki oyunculara benzer şekilde Gelir Vergisi Kanunu’nun geçici 72. maddesine göre mi, yoksa Gelir Vergisi Kanunu’nun 61. maddesine göre mi vergilendirileceği konusu ele alınmış ve e-spor oyuncularının 603722 sayılı özelgeye göre, aynı Gelir Vergisi Kanunu’nun 61, 63, 94, 103 ve 104. maddelerinin hükümleri çerçevesinde vergiye tabi tutulması gerektiği bildirilmiştir.	(Bülbül ve Öz, 2020, s. 2-23)
Sarı, Mehmet	2019	Çalışmanın amacı e-sporun Türkiye’deki mevcut durumunu inceleyerek, ilgili sektördeki paydaşların elde ettikleri gelirlerin Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu ve Katma Değer Vergisi Kanunu’nda yer alan hükümler doğrultusunda vergilendirilmesine ilişkin hükümleri incelemektir.	Çalışmadan elde edilen sonuçlar Türkiye’de e-spor endüstrisine yönelik birtakım mali ve hukuki düzenlemelere duyulan ihtiyacı ortaya koymuştur. Bununla birlikte Türkiye’de e-spor endüstrisinin gelişimi için yükseköğretim kurumlarında ilgili alanda seçmeli derslerin okutulmasına, çeşitli burslar ile oyuncuların desteklenmesine yönelik öneriler sunulmuştur.	(Sarı, 2019, s. 1-20)
Yükçü, Süleyman ve Kaplanoğlu, Emre	2018	Çalışma e-spor endüstrisini tarihi, paydaşları, ticari modeli, oyun türleri, mevcut ve gelecekteki durumu bakımından ele alarak incelemeyi amaçlamıştır.	Çalışmadan elde edilen bulgular, e-spor endüstrisinin gelişmeye açık ve halen emekleme aşamasında bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada e-spor endüstrisine ilişkin araştırmacıların uluslararası karşılaştırmalı analizler yapmaları, e-sporun tarihçesi ile ilgili çalışmalar yapmaları, oyun türlerinin kültürle ve toplumla ilişkisini araştırmaları, yerli ve yabancı oyuncuların oyun iletişimlerinin karşılaştırılmasına ilişkin akademik çalışmalar ile ilgili alandaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamaları önerilmiştir.	(Yükçü ve Kaplanoğlu, 2018, s. 533-550)

Dijital platformda gerçekleştirilen e-spor oyunlarından elde edilen kazançların vergisel boyutunun ele alınarak incelendiği ve “TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı” kapsamında, TMS/TFRS’ye uyumlu olarak muhasebeleştirilmesine ilişkin örneklerin sunulduğu bu çalışma ile sağlanması hedeflenmiş olan katkılar aşağıda sunulmuştur;

- E-spor kavramı ile e-spor hakkındaki genel bilgiler ele alınarak, Türkiye’de ve dünyada e-sporun mevcut durumu değerlendirilmiştir.
- E-spor endüstrisinde paydaşların elde ettikleri gelir ve harcamalar, Gelir Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanunu’nda yer alan mevcut hükümler dikkate alınarak değerlendirilmiştir.
- E-spor oyunlarında paydaşların elde ettikleri gelir ve harcamaların TMS/TFRS’ye uyumlu olarak muhasebeleştirilmesine ilişkin örnekler sunulmuştur.

1. KAVRAMSAL OLARAK E-SPOR

Çevrimiçi ortamda gerçekleştirilen e-spora ilişkin literatürde farklı birçok tanım yer almaktadır. Bu tanımlara katkı sağlayan Türkiye e-spor Federasyonu e-sporu “Elektronik bir cihaz vasıtasıyla çevrimiçi veya çevrimdışı ortamda gerek bireysel gerekse takım halinde katılım gösterilen her türlü aktiveyi kapsar.” şeklinde tanımlamıştır (<http://tesfed.gov.tr/hakimizda>, 2020).

Newzoo e-sporu “Organize olmuş şekilde karşılaşmaya dayalı (bilgisayar) oyunu oynamak; üçüncü kişiler tarafından düzenlenen bir etkinlik veya ligde birbirlerinden açık bir şekilde farklı oyuncu veya takımların belirli bir amaca ulaşmak için (bir para ödülü veya turnuvayı kazanmak gibi) karşılaşmalarıdır.” şeklinde tanımlamıştır (<https://newzoo.com/insights/rankings/top-25-companies-game-revenues/>, 2021a).

“Uluslararası Çocuk ve Bilgi Güvenliği Etkinlikleri-Dijital Oyunlar” Çalıştayları kapsamında kabul gören e-spor kavramı ise “Elektronik sporlar takımlar halinde ya da birey olarak, farklı içerik dallarında, refleks, el-göz koordinasyonu, hızlı karar verme, takım ve kaynak yönetimi gibi yeteneklerin ön plana çıktığı sanal rekabet platformlarıdır.” şeklinde tanımlanmıştır ("Uluslararası Çocuk ve Bilgi Güvenliği Etkinlikleri-Dijital Oyunlar" Çalıştayları, 2017, s. 1-10).

Tüm bu tanımlara ek olarak e-sporu genel bir ifadeyle, e-spor oyuncularının bireysel veya takım üyeleri ile birlikte, bilişsel yeteneklerini kullanarak sanal ortamda mücadele ettikleri dijital bir oyun olarak tanımlamak mümkündür.

2. E-SPOR’UN TÜRKİYE VE DİĞER ÜLKELERDEKİ DURUMU

2.1. Türkiye’de E-Spor Oyun Endüstrisinin Durumu

Türkiye’de e-spor endüstrisinin temeli internet kafelerde düzenlenen müsabakalara dayanmaktadır. Türkiye’de e-spor endüstrisinin gelişimine katkı sağlayan bir diğer uygulama da 2000’li yıllardan önce oynan Arcade (atari) oyunudur. Ancak zamanla teknolojiye gelişmeler ve internet ağının yayılması ile birlikte temeli atılan e-sporunda oyuncular internet oyunlarına, çevrimiçi/çevrimdışı oyunlara, oyun konsollarına merak salmış ve bireysel olarak veya takımlar halinde, etkileşimli bir mücadele içerisinde olmuşlardır (Şimşek, 2020, s. 1-94). Bu bağlamda e-

sporun gelişimi ile birlikte internet kafelerin yerini, e-spor salonlarının ve e-spor arenalarının almaya başladığını söylemek mümkündür.

E-sporun sanal ortamda gerçekleştirilmesi, bireysel ve takım halinde bir mücadeleyi içermesi, fizik ve mental beceriler ile kazanma duygusuna dayanması, e-sporun ayırt edici özellikleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda bir spor olup olmadığı halen tartışılmaya devam edilen e-sporun bir spor olduğu, Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 4 Nisan 2018 tarihinde "Türkiye E-spor Federasyonu (TESFED)"'nu kurması ile tescillenmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın önderliğinde Spor Genel Müdürlüğü tarafından 2014 yılından itibaren oyunculara e-spor lisansı verilmeye başlanmıştır. Türkiye'de 2019 yılında üç adet e-spor arenası bulunmaktaydı. Bunların birisi Nonstop Zula e-spor Merkezidir. Diğer League of Legends'in katkılarıyla hazırlanan Avrupa'nın en büyük e-spor arenasıdır. Bir diğeri ise Zula, League of Legends ve Gamezone arenası olmuştur. Bununla birlikte Türkiye'de halen e-sporun sürdürülebilirliği için yapımı devam eden e-spor arenaları da bulunmaktadır (Şimşek, 2020, s. 1-94). Ayrıca 2023 yılının Ekim ayında sağlanan verilere göre Türkiye genelinde iller bazında toplam 64 adet tescil belgesi verilen e-spor salonu bulunmaktadır. 2022 yılı verilerine göre ise Türkiye'de 175'i lisanslı e-spor takımı olmakla birlikte, 15.375 lisanslı e-spor oyuncusu bulunmaktadır (Gaminginturkey, Türkiye Oyun Sektörü Raporu, 2022, s. 1-224). Aşağıda Tablo 2'de Türkiye'de son iki yılda oyun sektörüne ilişkin bazı istatistiksel veriler sunulmuştur.

Tablo 2. Türkiye'de Oyun Sektörüne İlişkin İstatistiksel Veriler

Veriler	2022	2021
Nüfus	85.279.553	84.680.273
Nüfusun İnternete Erişim Oranı (%)	85	82,6
İnternet Kullanıcısı	72.000.000	66.055.000
Oyuncular	44.000.000	42.000.000
Toplam Oyun Hasılatı	1.200.000.000 \$ (1\$=16,58)	625.000.000 \$ (1\$=8,9)

Kaynak: Gaminginturkey, Türkiye Oyun Sektörü Raporu, 2022, s. 1-152; Gaminginturkey, Türkiye Oyun Sektörü Raporu, 2021, s. 1-138.

Tablo 2'de sunulmuş veriler incelendiğinde, nüfus artışı ve nüfusun internete erişim olanağının artışı ile birlikte, 2022 yılında bir önceki yıla kıyasla dijital ortamda oyun endüstrisine katılan oyuncu sayısının da arttığı görülmektedir. Ayrıca oyuncu sayısının artışı ile birlikte elde edilen oyun hasılatının da 2022 yılında arttığı görülmektedir. Bu kapsamda 2022 yılında elde edilen toplam oyun hasılatının 620.000.000 \$'ı mobil oyunlardan, 300.000.000 \$'ı PC oyunlarından ve 280.000.000 \$'ı ise konsol oyunlarından elde edilmiştir.

Türkiye'de 2022 yılında oyun endüstrisinden en çok gelir sağlanan ilk beş oyuna ilişkin veriler ise aşağıda Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Türkiye’de 2022 Yılında En Yüksek Gelir Sağlanan İl Beş Oyuna İlişkin Veriler

Oyun İsimleri	Toplam Gelir
PUBG Mobile - Tencent	13.000.000 \$
101 Okey Plus - Zynga	10.500.000 \$
Free Fire	5.000.000 \$
Mobile Legends: Bang Bang - Moonton	5.000.000 \$
Candy Crush Saga	5.000.000 \$

Kaynak: Gaminginturkey, Türkiye Oyun Sektörü Raporu, 2022, s. 84.

Tablo 3’te sunulmuş verilere göre 2022 yılında en çok gelir 13.000.000 \$’lık hasılat ile PUBG Mobile - Tencent e-spor oyunundan elde edilmiştir. Bu oyunu sırasıyla 10.500.000 \$’lık gelir ile 101 Okey Plus - Zynga, 5.000.000 \$’lık gelir ile Free Fire, 5.000.000 \$’lık gelir ile Mobile Legends: Bang Bang - Moonton ve son olarak 5.000.000 \$’lık gelir ile Candy Crush Saga e-spor oyunları izlemektedir.

Türkiye’de 2022 yılında en çok tercih edilen e-spor oyunları aşağıda Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Türkiye’de 2022 Yılında En Çok Tercih Edilen E-Spor Oyunları

PUBG: Battlegrounds	Free Fire
Steam oyunları	CS: GO
League of Legends	GTA
Valorant	Call of Duty

Kaynak: Gaminginturkey, Türkiye Oyun Sektörü Raporu, 2022: 1-152.

Tablo 4’te sunulmuş verilere göre 2022 yılında Türkiye’de sekiz farklı e-spor oyununun tercih edildiği görülmektedir (Gaminginturkey, Türkiye Oyun Sektörü Raporu, 2022: 1-152).

2.2. Dünyada E-Spor Oyun Endüstrisinin Durumu

Dünya genelinde hızlı bir büyüme gösteren e-spor endüstrisinde 2020 yılında 3 milyar aktif oyuncu yer almıştır. 2021 yılında ise yüzde 5,4’lük bir artış gerçekleşmiştir. Dünya genelinde e-spor oyuncu sayısındaki artışın 2023 yılında ise üç milyarı aşacağı beklenilmektedir. Bu doğrultuda blockchainin e-sporunda daha belirgin hale gelmesi, mobil e-sporun devam etmesi, metaverse yatırımlarının hızlanması, birleşmeler ve satın almaların artması, 2022 yılında e-spor endüstrisinde geleceğe yönelik beklentiler arasında yer almaktadır (<https://www.esportsearnings.com/>, 2021; <https://newzoo.com/insights/trend-reports/newzoos-global-esports-live-streaming-market-report-2021-free-version/>, 2021b). Bu bağlamda aşağıda Tablo 5’te 2019-2023 yılları arasında dünyada e-spor oyunlarına ilişkin bazı istatistiksel veriler sunulmuştur.

Tablo 5. 2019-2023 Yılları Arasında Dünyada E-Spor Oyunlarına İlişkin Bazı İstatistikler

	2019	2020	2021	2022	2023*
Toplam Para Ödülü (\$)	252.849.571,03	143.617.901,09	249.317.256,30	228.651.314,79	25.360.167,47
Ortalama Kazanç/Oyuncu	8.002,08	4.826,84	8.167,64	8.082,12	3.870,60
Toplam Aktif Oyuncu	31.598	29.754	30.525	28.291	6.552
Toplam Turnuva	6.146	5.596	5.838	4.958	677

Kaynak: <https://www.esportsearnings.com/>, 2023.

*2023 yılına ilişkin e-spor verileri, 04.04.2023 tarihi itibarıyla elde edilmiş, ilk dört aylık verileri kapsamaktadır.

Tablo 5'te e-spor oyunlarına ilişkin bazı istatistiksel veriler incelendiğinde, e-spor oyunlarında dağıtılan toplam para ödülünün, ortalama kazanç/oyuncu oranının, toplam aktif oyuncu sayısının toplam turnuva sayısına paralel bir seyir izlediği ve iki yılda bir artış gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte toplam para ödülünün ve oyuncu başına ortalama kazancın 2019 yılında en yüksek seviyeye ulaştığı görülmektedir.

Aşağıda Tablo 6'da 2023 yılında dünyada en çok kazanç sağlamış ilk beş e-spor oyununa ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Tablo 6. 2023 Yılında Dünyada En Yüksek Kazanç Sağlayan İlk Beş E-Spor Oyunu

Oyun İsmi	Toplam Kazanç (\$)
Dota 2	313.610.846,42
Fortnite	154.727.642,13
Counter-Strike: Global Offensive	149.654.379,64
League of Legends	99.316.561,27
Arena of Valor	70.371.367,25

Kaynak: <https://www.esportsearnings.com/>, 2023.

Tablo 6'da sunulmuş bilgilere göre 2023 yılında en çok kazanç sağlayan e-spor oyununun toplam 313.610.846,42 \$'lık kazanç ile Dota 2 olduğu görülmektedir. Valve Corporation tarafından geliştirilen Dota 2 e-spor oyunu çevrimiçi olarak oynanabilen çok oyunculu bir savaş arenası oyunudur. En çok kazanç sağlayan diğer e-spor oyunları ise sırasıyla Fortnite, Counter-Strike: Global Offensive, League of Legends ve Arena of Valor'dır.

Aşağıda Tablo 7'de 2023 yılında dünyada en fazla oyun geliri sağlamış olan ilk beş ülke, sırasıyla sunulmuştur.

Tablo 7. 2023 Yılında En Yüksek Oyun Geliri Elde Eden İlk Beş Ülke

Sıra	Ülke	Oyun Geliri (milyon \$)*
1	Çin	237
2	Amerika	227
3	Kore	126
4	Rusya	64
5	Danimarka	51

Kaynak: <https://www.esportsearnings.com/countries>, 2023.

Tablo 7'ye göre 2023 yılında en yüksek oyun geliri sağlayan ülke 237 milyar dolarlık gelir ile Çin'dir. Bu ülkeyi 227 milyar dolarlık gelir ile Amerika izlemektedir. Üçüncü sırada 126 milyar dolarlık gelir ile Kore, dördüncü sırada 64 milyar dolarlık gelir ile Rusya ve nihayetinde 51 milyar dolarlık gelir ile Danimarka beşinci sırada yer almaktadır.

3. TÜRKİYE'DE E-SPOR OYUNLARINDA PAYDAŞLARIN VERGİLENDİRİLMESİ

Türkiye'de e-spor oyunlarının vergilendirilmesine ilişkin Türk Vergi Kanunu'nda herhangi bir hüküm yer almamaktadır (Yıldız, 2020, s. 136-148). Ancak e-spor endüstrisinde doğru bir vergilendirme yapılabilmesi için,

ilgili endüstride yer alan paydaşların elde ettikleri gelirlerin niteliklerinin belirlenmesi, önem arz etmektedir. Bu bağlamda e-sporun paydaşları arasında yer oyuncuların kendi adlarına ve hesaplarına kazandıkları gelirlerinin, serbest meslek kazancı kapsamında değerlendirilecek bu doğrultuda vergilendirilmesi söz konusu olmaktadır (Avcı, 2021, s. 1858-1876). E-spor oyuncularının bir kulübe bağlı olarak faaliyet göstermeleri durumunda ise e-spor takım sahibi işletmeler ile e-spor oyuncuları açısından işçi işveren ilişkisi bulunacağından, oyuncular günlük, haftalık ve aylık ücret olarak ücretlendirilmektedirler. Dolayısıyla bir kulübe bağlı olarak faaliyet gösteren e-spor oyuncuları ücret geliri elde etmektedirler. E-spor oyuncuları ve takım üyeleri aynı zamanda kazanılan turnuvalardan parasal ödüller, sponsorluk ücreti, transfer bedeli ve diğer menfaatleri dolayısıyla da gelir elde edebilmektedirler (Bülbül, 2020, s. 789-814). E-spor oyuncularının bu bağlamda elde ettikleri kazançlarının diğer tüm spor dallarında olduğu gibi gelir vergisi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim Gelir Vergisi Kanunu'nda ücret "sporculara transfer ücreti veya sair adlarla yapılan ödemeler ve sağlanan menfaatler" şeklinde tanımlanmıştır (GVK, md. 61). Ayrıca Gelir Vergisi Kanunu'nda amatör sporcu çalıştıran işyerlerinde, sporcuların milli müsabakalara katılımlarının belgelendirilmesi ve sporculara ödenen ücretlerin asgari ücretin iki katını aşmaması kaydıyla ilgili ücretlerin istisna edileceği hükme bağlanmıştır (GVK, md. 23). Gelir Vergisi Kanunu'nda ayrıca 31/12/2023 tarihine kadar sporculara ücret ve ücret sayılan ödemelerden gelir vergisi tevkifatı yapılacağı hükme bağlanmıştır. Bu hüküm uyarınca lig usulüne tabi spor dallarında en üst ligdeki oyuncular için yüzde 20, en üst altı ligdeki oyuncular için yüzde 10, diğer liglerdeki oyuncular için yüzde 5, lig usulüne tabi olmayan spor dallarındaki sporcular ile uluslararası müsabakalara katılmaları koşuluyla milli sporculara yapılan ödemelerde yüzde 5 gelir vergisi tevkifatı yapılmaktadır (GVK, Geçici md. 72). Amatör sporcularının ve takım üyelerinin katıldıkları turnuvalarda elde ettikleri ödül ve ikramiyeler ise Teşvik ikramiye ve mükafatları kapsamında Gelir Vergi Kanunu'na göre vergiden istisna tutulmuştur (GVK, md. 29).

E-sporun paydaşlarından bir diğeri ise e-oyun üreticileridir. Bu bağlamda oyun üreten işletmeler hizmet satışı kapsamında, ürettikleri oyunları ve oyun içeriklerinin satışı ile kazanç elde etmektedirler. E-spor müsabakalarını düzenleyen organizatörler ise turnuvalarda bilet satışları ve bilet fiyatları dolayısıyla gelir elde etmektedirler (Armağan, 2018, s. 96-101). Bu bağlamda e-oyun üreticileri ve organizatörlerin e-spor faaliyetleri kapsamında elde ettikleri kazançlar Gelir Vergisi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanunu kapsamında vergilendirilmelidir (Sarı, 2019, s. 1-20). 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 6. maddesinde "Kurumlar Vergisi, mükelleflerin bir hesap dönemi içinde elde ettikleri safi kurum kazancı üzerinden hesaplanır" ifadesi yer almaktadır (Kurumlar Vergisi Kanunu, md. 5). 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda yer alan 37. maddeye göre her türlü ticari ve sınai faaliyetlerden doğan kazançlar, ticari kazançtır (Gelir Vergisi Kanunu, md. 37). Bu kapsamda Ticari kazançlar Kurumlar Vergisi Kanunu'nda kurum kazancı olarak değerlendirilmektedir. Paydaşlardan online yayın

kuruluşları da turnuvalara ilişkin yaptıkları yayınlar dolayısıyla gelir elde etmektedirler. Dolayısıyla bu gelirlerin de e-spor faaliyetleri kapsamında Kurumlar Vergisi'ne tabi olması gerekmektedir. Paydaşlardan sponsorlar ise e-spor müsabakaları sayesinde, ürünlerini tanıtmaya ve daha fazla tüketiciye ulaşarak satışlarını artırma ve gelir elde etme gayesinde olan işletmelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla sponsorluklar dolayısıyla sağlanan desteklerin, Kurumlar Vergisi Kanunu kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde sponsorluk uygulamalarının usul ve esasları, 25494 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü" Sponsorluk Yönetmeliği kapsamında düzenlenmiştir. Bu yönetmeliğe göre sponsorlar ile sponsorluk alan taraf arasında, tarafların sahip oldukları hakları ve sorumluluklarını içeren yazılı bir sözleşmenin yapılması zorunluluğu bulunmaktadır ("Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Sponsorluk Yönetmeliği", md. 8). Taraflar arasında sponsorluk sözleşmelerinin imzalanmasını takiben sözleşmenin bir nüshasının on gün içerisinde sponsor tarafından Genel Müdürlüğe gönderilmesi gerekmektedir ("Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Sponsorluk Yönetmeliği", md. 8). Ayrıca yönetmeliğe göre, sponsorluklar ayni veya nakdi olarak yapılabilir. Ayni olarak gerçekleştirilen sponsorluğa ilişkin harcamaların sponsor tarafından bizzat yapılması ve harcama belgelerinin sponsor adına tanzim edilmesi gerekmektedir. Sponsorlar tarafından sunulan nakdi desteklerin ise ilgili tarafın adına açtırılmış bir banka hesabına sponsorluk amacıyla yatırılması gerekmektedir. Ayrıca yatırılan bu bedelin bankadan alınacak dekont ile belgelendirilmesi gerekmektedir bu kapsamda sağlanan sponsorlukların, Kurumlar Vergisi mükellefleri tarafından harcamanın yapıldığı yılda indirim kalemi olarak dikkate alınabileceği ve sponsorluk alan tarafından ise gelir kaydedilebileceği, "Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Sponsorluk Yönetmeliği" kapsamında hükme bağlanmıştır (md.12). Ayrıca 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda, "3289 sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun" ile "3813 sayılı Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" kapsamında amatör spor dalları için gerçekleştirilen sponsorluk harcamalarının tamamının, profesyonel olarak nitelendirilen spor dalları için gerçekleştirilen sponsorluk harcamalarının ise beyannamede sunulmak suretiyle yüzde 50'sinin diğer indirimler kapsamında kurum kazancından indirilebileceği hükme bağlanmıştır (KVK, md. 10).

E-sporun paydaşlarından bir diğerini ise spor kulüpleri oluşturmaktadır. Türkiye'de spor kulüpleri iki şekilde faaliyet gösterebilmektedirler. Bunlardan birincisi 5253 Sayılı Dernekler Kanunu kapsamında, dernek mahiyetinde kurulmuş olan spor kulüpleridir. İkincisi ise dernek olarak kurulmuş olan spor kulüplerinin, Türk Ticaret Kanunu'na uygun olarak işletmelere devredilmesi veya işletmelere kiralanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Karataş Durmuş, 2016, s. 245-278). Türkiye'de spor kulüplerine ilişkin bu iki yapılanmanın arasındaki temel fark, derneklere ilişkin kazançların Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK)'nın kapsamı dışında olmasına karşın, derneklere ait iktisadi işletmelerin kazançlarının Kurumlar Vergisine tabi olmasıdır (KVK,

md.1). Ayrıca Kurumlar Vergisi Kanunu’nda “Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü ile özerk spor federasyonlarına tescil edilmiş olan spor kulüplerinin idman ve spor faaliyetlerinde bulunan iktisadi işletmeleri ile sadece idman ve spor faaliyetlerinde bulunan Anonim Şirketler”in Kurumlar Vergisi’nden muaf tutulduğu hükmü yer almaktadır (KVK, md. 4). Buna göre Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü’ne tescil ettirilmiş e-spor kulüplerinin idman ve spor faaliyetlerine taraf olan iktisadi işletmeler ile ancak idman ve spor faaliyetlerinde bulunan takım sahibi anonim şirketlerin de Kurumlar Vergisi’nden muaf tutulması gerekmektedir. Ancak dernek veya şirket bünyesinde faaliyet göstermesi fark etmeksizin e-spor kulüplerinin ayakkabı, forma, diğer spor ekipmanlarının satışları veya benzin istasyonu, otopark, plaj işletmeciliği gibi faaliyetlerde bulunması dolayısıyla, elde etmiş oldukları kazançlarının Kurumlar Vergisi’ne tabi tutulması gerekmektedir.

4. E-SPOR OYUNLARINDAN ELDE EDİLEN KAZANÇLARIN TFRS 15 MÜŞTERİ SÖZLEŞMELERİNDEN HASILAT STANDARDI KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

“TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı”, müşteriyle yapılan bir sözleşme dolayısıyla işletmenin mal veya hizmetlerini elden çıkarması, devretmesi karşılığında ortaya çıkmış olan nakit akışlarının, hasılatın niteliği ve zamanlamasına ilişkin hususları ve ilgili sözleşme dolayısıyla finansal bilgilerin, finansal tablolara yansıtılması ve raporlanmasında işletmelerin uygulamaları gereken esasları açıklamaktır (TFRS 15, Paragraf 1-2). İşletme taahhüt edilmiş olan bir mal veya hizmeti müşteriye devrettiği durumda, hasılatı finansal tablolarda izleyebilmektedir. Bir varlığın kontrolünün müşterinin eline geçtiği durumda varlık devredilmiş kabul edilmektedir (TFRS 15, Paragraf 31). Müşteri ile gerçekleştirilen bir sözleşmenin “TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı” kapsamında değerlendirilebilmesi için sözleşmenin taraflarının sözleşmeyi onaylamış olmaları, işletmenin devredilecek mal veya hizmetlerle ilgili tarafların haklarını tanımlayabilmesi, işletmenin yapılacak ödeme koşullarını tanımlayabilmesi, sözleşmenin özünün ticari nitelik taşıması gerekmektedir (TFRS 15, Paragraf 9).

TFRS 15 müşteri ile gerçekleştirilen tüm sözleşmelere uygulanırken bazı sözleşmeler ve işlemler TFRS’nin kapsamı dışında tutulmuştur. TFRS 15’in kapsamı dışında tutulan bu sözleşmeler ve işlemler arasında TFRS 16 Kiralamalar kapsamında kiralama sözleşmeleri, “TFRS 4 Sigorta Sözleşmeleri” kapsamında sigorta sözleşmeleri, “TFRS 9 Finansal Araçlar”, “TFRS 10 Konsolide Finansal Tablolar”, “TFRS 11 Müşterek Anlaşmalar”, “TMS 27 Bireysel Finansal Tablolar” ve “TMS 28 İştiraklerdeki ve İş Ortaklıklarındaki Yatırımlar” kapsamında diğer sözleşmelere ilişkin haklar ve yükümlülükler, aynı iş kolunda faaliyette bulunan işletmeler arasındaki parasal olmayan değişimler sayılmıştır (TFRS 15, Paragraf 5).

“TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı” kapsamında, müşteriye ödenebilir bedel işletmenin müşterisine ödeyeceği nakdi tutarları kapsamaktadır. Müşteriye bu kapsamda yapılan ödemelerin belirli bir

taahhüte dayanmaması durumunda gerçekleştirilen işlemler, hasılatla azalış olarak muhasebeleştirilmektedir (TFRS 15, Paragraf 70). Ayrıca işletme müşteriyle gerçekleştirilen bir sözleşme kapsamında katlandığı ek maliyetleri (satış komisyonları vb.), geri kazanmayı bekliyorsa, ilgili maliyetleri finansal tablolara varlık olarak yansıtılabilmektedir. Müşteriyle yapılan bir sözleşmede katılan maliyetlerin başka bir standardın kapsamına girmemesi koşuluyla işletme, maliyetlerin doğrudan bir sözleşmeyle ilişkili olması ve maliyetlerin geri kazanılmasının beklenmesi halinde de ilgili maliyetler varlık olarak finansal tablolara yansıtılabilmektedir (TFRS 15, Paragraf 95). Bu kapsamda işletme, sözleşmede müşteri ödemesi ile işletmenin edimi arasındaki ilişkiye dayanarak sözleşmeyi, bir sözleşme varlığı veya yükümlülüğü olarak finansal durum tablosunda sunabilmektedir (TFRS 15, Paragraf 105).

Dijital ortamda gerçekleştirilen e-spor oyunlarında paydaşların elde ettikleri gelirlerinin, “TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı” kapsamında değerlendirilebilmesi için, taraflar arasında gerçekleştirilecek sözleşmelerde, sözleşmenin ticari bir nitelik taşıması, taraflarının sözleşmeyi onaylamaları ve işletmenin devredilecek mal veya hizmetlerle ilgili tarafların haklarını tanıması gerekmektedir. Bu bağlamda bir işletmeye bağlı olarak faaliyet gösteren e-oyun üreticilerinin ürettikleri oyunları ve oyun içeriklerinin satışı ile hizmet satışı kapsamında elde ettikleri gelirleri hasılat kapsamında değerlendirilebilmektedir. E-spor müsabakalarını düzenleyen organizatör işletmelerin turnuvalarda bilet satışları ve diğer menfaatler kapsamında elde ettikleri geliri de hasılat kapsamında değerlendirilebilmektedir. Yayın organlarının online olarak yaptıkları yayınlar dolayısıyla elde ettikleri gelirleri ve e-spor kulüplerinin turnuvaların yayın haklarının satışı kapsamında elde ettikleri gelirleri de hasılat kapsamında değerlendirilebilmektedir. E-spor müsabakaları sayesinde, ürünlerini tanıtmaya ve satışlarını artırma fırsatı elde eden sponsorların elde ettikleri gelirler ve spor kulüplerinin katıldıkları turnuvalarda başarılı olmaları durumunda elde ettikleri parasal kazançları da hasılat kapsamında değerlendirilebilmektedir.

E-spor kulüplerinin satın aldıkları ve belirli süre ile yararlanma, kullanım hakkı sağlayan sözleşmeler e-spor oyuncularının kullanım haklarını içerdiğinden, maddi olmayan duran varlık mahiyetindedir. Bu hakların satın alınması, tescil ettirilmesi ve lisans çıkarılabilmesine yönelik yapılan harcamalar muhasebe standartlarına uygun olarak 261 Haklar hesap başlığında izlenmektedir (Günaydın, 2019, s. 358). E-sporda oyuncuların transfer edilmeleri sürecinde bedelli veya bedelsiz transfer seçeneği bulunmaktadır. Bedelli transfer işleminde, transfer edilmek istenilen oyuncunun kulübüne bonservis bedeli ödenmektedir. Bedelsiz transfer işleminde ise, transfer edilecek oyuncu ile ilgili herhangi bir bonservis bedeli ödemediği takdirde sadece oyuncunun kendisine transfer ücreti ödenmektedir. Dolayısıyla e-spor kulübü tarafından e-spor oyuncusunun kendisine yapılacak olan transfer ücreti ödemesinin aktifleştirilmiş gider olarak ele alınması ve her bilanço tarihinde 180 Peşin Ödenmiş Gelecek Aylara Ait Giderler Hesap başlığında izlenmesi ve ilgili döneme rastlayan tutarın çekilerek buradan da 740 Hizmet

Üretim Maliyeti Hesabına devredilerek dönem gideri olarak muhasebeleştirilmesi gerekmektedir (Aygün, 2018, s. 1-136). Ayrıca e-sporcu bedellerinin muhasebeleştirme işleminde en sağlıklı yöntem, sporcuların transfer edildikleri e-spor kulübüne ödenen sözleşme bedeli üzerinden aktive alınmalıdır (Günaydın, 2019, s. 358). Bununla birlikte e-spor oyuncularının transferinde, hemen satılabilecek, satış olasılığı yüksek ve satış 1 yıl içinde tamamlanabilecek durumda ise, muhasebe standartlarına göre bu e-spor oyuncu varlığının TFRS 5 uyarınca Satış Amaçlı Elde Tutulan Duran Varlıklar ve Durdurulan Faaliyetler olarak muhasebeleştirilmesi gerekmektedir. TFRS 5'e göre satılmaya hazır olarak sınıflandırılmış varlıklar transfer edildikleri andan itibaren amortisman işlemi sona ermektedir. Süresiz olarak kadro dışı bırakılan e-spor oyuncu varlığının ise durdurulan faaliyet olarak sınıflandırılması gerekmektedir. Böylece sürekli olarak kullanımdan çekilen duran varlığın satış amaçlı duran varlık olarak değil, durdurulan faaliyet olarak sınıflandırılması gerekmektedir (Günaydın, 2019, s. 358).

E-spor kapsamında oyuncular ile ilgili bazı işlemlerin, Maliye Bakanlığı tarafından yayımlanan MSUGT ve KGK tarafından yayınlanan TMS/TFRS açısından, tam açıklama ilkesinin yerine getirilebilmesi adına özellikli bazı durumlar da dikkat çekmekte ve eleştirilebilmektedir. Örneğin e-spor oyuncularının transferlerinde bonservis bedeli bilinen sporculara gerçekleştirilen ödemenin 261 Haklar Hesap başlığında izlenilmesine karşılık, bonservis bedeli olmayan e-spor oyuncusuna ödenen bedelin 280 Peşin ödenmiş Gelecek Yıllara Ait Giderler Hesap başlığında izlenmesi ile e-spor oyuncusuna yapılan ödemenin aktifleştirilmiş bir gider hesabında gösterimi, varlığı doğru bir şekilde ifade etmeye yetmeyebilir. E-spor işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde getirilebilecek bir diğer eleştirisi ise e-spor oyuncularının e-spor kulübüne olan transfer ücreti, bonservis bedelinin itfa payı vb. maliyetlerinin 770 Genel Yönetim Giderleri Hesap başlığında izlenmesidir. Nitekim satışların maliyetini temsil eden bu tür giderlerin, bir e-spor kulübü için faaliyet giderinden ziyade 740 Hizmet Üretim Maliyeti Hesabında izlenmesi doğru olabilmektedir. Aksi durumda e-spor oyuncusunun maliyetine ilişkin her giderin 770 Genel Yönetim Giderleri Hesap başlığında izlenmesi ile e-spor kulübünün brüt karlılığı hakkında yanlış bilgi verilebilmektedir. Ayrıca bir satış indiriminin söz konusu olmadığı durumda, e-spor kulübünün esas faaliyetleri sonucunda elde ettiği karın, olduğundan daha fazla görünmesi de söz konusu olabilmektedir. E-spor oyuncuları ile ilgili işlemler e-spor kulüplerinin esas faaliyet alanını oluşturmakla birlikte, e-spor oyuncularına ilişkin değer kullanımları gelir tablosunda faaliyet giderleri arasında raporlanmaktadır. Bu bağlamda 740 Hizmet Üretim Maliyeti hesap başlığının kullanılması, değer tüketimlerinin maliyet ile ilişkilendirilmesi açısından daha doğru bir yaklaşım olabilmektedir (Aygün ve Ulucenk, 2019, s. 689-710).

4.1. E-Sporla Elde Edilen Hasılatın TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı Kapsamında Muhasebeleştirilmesine İlişkin Örnek Kayıtlar

Bu başlık altında e-sporun paydaşlarının elde ettikleri hasılatın, “TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı” Kapsamında, TMS/TFRS’ye uyumlu olarak muhasebeleştirilmesine ilişkin örnek muhasebe kayıtları sunulmuştur.

4.1.1. E-Spor Kulüplerine Ait Hasılatın Muhasebeleştirilmesi

Aşağıda e-spor kapsamında e-spor kulüplerine ilişkin hasılatın, TFRS’ye uygun olarak muhasebeleştirilebilmesine ilişkin örnekler sunulmuştur.

Örnek 1. Bir E-spor takım sahibi olan X A.Ş., yakın tarihte gerçekleştirilecek bir e-spor oyununa sponsor olmak isteyen A. A.Ş.’den bir yılı kapsayacak sponsorluk sözleşmesi kapsamında 01/01/2023 tarihinde 75.000 TL gelir elde etmiştir. Şirket aynı tarihte, 2021 yılında 3 yıllığına sözleşme imzalamış olduğu ve 300.000 TL’ye transfer ettiği e-spor oyuncusu C’nin başka bir kulübe transferi için, sözleşme bitimine 1 yıl kala sadece spor kulübünün tahsil edeceği 450.000 TL bonservis ücreti karşılığında B. A.Ş. ile sözleşme düzenlemiştir. Sözleşme koşullarının yerine getirilerek bonservis bedelin peşin olarak tahsilatı 12/01/2023 tarihinde gerçekleşmiştir (İşlemlerde KDV ihmal edilmiştir). Bu bilgiler doğrultusunda spor kulüplerinin elde ettikleri hasılatın, muhasebe standartlarına uygun olarak muhasebeleştirilmesine ilişkin önerilen kayıt aşağıda sunulmuştur.

102 Banka	649 01/01/2023	erden Çeşitli Gelir ve Kazançlar	75.000	6.250
	649.01 Sponsor Bedeli			
	380 Ertelenmiş Gelirler			68.750
Sponsordan ocak ayına ilişkin elde edilen hasılatın kaydı				
01/01/2023				
120 Müşterilerden Alacaklar			450.000	
268 Birikmiş Amortismanlar (-)			200.000	
261 Haklar				300.000
644 Esas Faaliyetlerden Diğer Çeşitli Gelir ve Kazançlar				150.000
740 Hizmet Üretim Maliyetleri				200.000
E-spor oyuncusunun transferine ilişkin kayıt				
12/01/2023				
100 Nakit Kasası			450.000	
120 Müşterilerden Alacaklar				450.000
E-spor oyuncusunun transferine ilişkin tahsil edilen bonservis bedelinin kaydı				

4.1.2. Oyun Üreticilerine Ait Hasılatın Muhasebeleştirilmesi

Aşağıda e-spor kapsamında oyun üreticilerine ilişkin hasılatın, TMS/TFRS'ye uygun olarak muhasebeleştirilmesine ilişkin bir örnek sunulmuştur.

Örnek 2. E-spor endüstrisinde oyun geliştiren Y A.Ş., strateji türünde geliştirdiği bir e-spor oyununun satışı için 03/04/2022 tarihinde yabancı bir yayıncı kuruluş olan X A.Ş ile anlaşmış ve banka aracılığıyla tahsil edilmek üzere 3.000.000 \$ karşılığında sözleşme imzalamıştır (işlem tarihinde döviz kuru 1\$= 19,11 TL'dir). Gerekli formalitelerin tamamlanmasının ardından sözleşme koşulları gereğince oyunun müşteriye teslimi ve bedelin tahsili 13/04/2022 tarihinde gerçekleşmiştir (işlem tarihinde döviz kuru 1\$= 19,20 TL'dir). İlgili satış işleminden yapılacak kesintiler arasında yer alan yüzde 35 gelir vergisi kesintisi işlem tarihinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca işlem tarihinde google'ın play store'da uyguladığı yüzde 30 platform kesintisi ile oyun motorunun bağlı olduğu steam platformuna yüzde 5 oyun motoru kesintisi işlem tarihinde peşinen ödenmiştir (İşlemlerde KDV ihmal edilmiştir). Bu bilgiler doğrultusunda oyun üreticisi işletmenin elde ettiği hasılatın, TMS/TFRS'ye uygun olarak muhasebeleştirilmesine ilişkin önerilen kayıt aşağıda sunulmuştur.

03/04/2023		
120 Müşterilerden Alacaklar	57.330.000	
601 Yurt Dışı Satışlar		57.330.000
601. 01 E-Spor Oyun Satışı		
Müşteriye e-spor oyununun satışına ilişkin kayıt		

13/04/2023		
102 Banka	17.280.000	
193 Peşin Ödenen Vergi ve Fonlar	40.320.000	
193.01. Play Store Platform Kesintisi ve Dağıtımçı Payı 17.280.000		
193.02. Oyun Motoru Kesintisi 2.880.000		
193.03 Gelir Vergisi Kesintisi 20.160.000		
120 Müşterilerden Alacaklar		57.330.000
640 Esas Faaliyet Alacaklarına İlişkin Vade Fakı Gelirleri ve Esas Faaliyetlerle İlgili Kur Farkı Kazançları		270.000
E-spor oyununun satışına ilişkin tahsilat		

4.1.3. Online Yayın Kuruluşlarına Ait Hasılatın Muhasebeleştirilmesi

Aşağıda e-spor kapsamında online yayın kuruluşlarına ilişkin hasılatın, TMS/TFRS'ye uygun olarak muhasebeleştirilmesine ilişkin bir örnek sunulmuştur.

Örnek 3. Yerel bir E-spor online yayın kuruluşu sahibi olan X A.Ş., yurtiçinde faaliyet gösteren yabancı bir yayın kuruluşu olan Z A.Ş. ile yakın zamanda İngiltere’de gerçekleştirilecek olan e-spor turnuvasının online olarak yayınlanması ve turnuvanın yayın haklarının sözleşme koşulları gereğince, bir yıllık dönem dahilinde satışı konusunda, 06/04/2022 tarihinde anlaşmış ve gerekli formaliteler tamamlanmıştır (1\$=18,90 TL). Z A.Ş., e-spor takım sahibi X A.Ş.’nin bankasında bulunan tevdiat hesabına 15.000 \$’lık toplam satış bedelinin ilk taksitini 15/04/2022 tarihinde transfer etmiştir (1\$= 19,20 TL). İlgili satış işleminden elde edilecek hasılatın vergilendirilmesinde gelir vergisi kesintisi yüzde 35’dir. (İşlemlerde KDV ihmal edilmiştir). Bu bilgiler doğrultusunda online yayın kuruluşunun elde ettiği hasılatın, TMS/TFRS’ye uygun olarak muhasebeleştirilmesine ilişkin önerilen kayıt aşağıda sunulmuştur.

06/04/2023		
120 Müşterilerden Alacaklar	283.500	
601 Yurt İçi Satışlar		283.500
601. 01 Online Yayın Hizmet Satışı		
Müşteriye online yayın hizmeti satışına ilişkin kayıt		

15/04/2023		
102 Banka	187.200	
193 Peşin Ödenen Vergi ve Fonlar	100.800	
120 Müşterilerden Alacaklar		24.000
380 Ertelenmiş Gelirler		192.000
480 Ertelenmiş Gelirler		72.000
Müşteriden ticari alacağın tahsil kaydı		

15/04/2023		
102 Banka	4.500	
640 Esas Faaliyet Alacaklarına İlişkin Vade Farkı Gelirleri ve Esas Faaliyetlerle İlgili Kur Farkı Kazançları		4.500
Vade farkına ilişkin kayıt		

4.1.4. Sponsorlara Ait Hasılatın Muhasebeleştirilmesi

Aşağıda e-spor kapsamında sponsorlara ilişkin hasılatın, TMS/TFRS’ye uygun olarak muhasebeleştirilmesine ilişkin bir örnek sunulmuştur.

Örnek 4. ABC A.Ş. İşletmesi 31/01/2023 tarihinde gerçekleştirilecek bir e-spor turnuvasına sponsor olmak

istemektedir. Sporluk dönemi bir yıldır. İşletme ile 01/01/2023 tarihinde görüşülmüş ve bu görüşmeye göre ABC A.Ş. kendi şirketine ait içeceklerden tanesi 20 TL’den 2.500 adet içeceğin organizatör firma tarafından satın alınması ve bu sayede markanın tanıtımının yapılması koşuluyla, amatör spor dalı kapsamında değerlendirilen bu e-spor turnuvası ile sınırlı olmak üzere, tek seferde 250.000 TL’lik nakdi destekte bulunacaktır. Aynı tarihte 50.000 TL’lik içecek tanıtım amacıyla konsinye olarak gönderilmiştir. Tarafların koşullarda anlaşması üzerine yapılan sözleşme gereğince, ABC A.Ş ilgili nakdi desteği 03/01/2023 tarihinde hizmeti alanlar adına açtırılmış bir banka hesabına yatırmıştır. [Kurumlar Vergi Kanunu (KVK)’nun 10. maddesine göre “Gençlik ile Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” ile “3813 sayılı Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” kapsamında amatör spor dalları için gerçekleştirilen sponsorluk harcamalarının yüzde 100’ünün, profesyonel spor dalları için gerçekleştirilen sponsorluk harcamalarının ise yüzde 50’sinin, beyanname üzerinde belirtilmiş olması kaydıyla kurum kazancından indirilebileceği hükme bağlanmıştır]. (İşlemlerde KDV ihmal edilmiştir). İlgili bilgiler doğrultusunda sponsorlara ait hasılatın, muhasebe standartları doğrultusunda muhasebeleştirilmesine ilişkin önerilen kayıt aşağıda sunulmuştur.

157 Diğer Stoklar 157.01 Konsinye Mal 153 Ticari Mal	01/01/2023	50.000	50.000
Müşteriye konsinye malın gönderilmesi			
760 Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri 102 Banka	03/01/2023	250.000	250.000
E-spor oyununa ilişkin sponsorluk harcaması kaydı			
102 Banka 600 Yurtiçi Satışlar	03/01/2023	50.000	50.000
İçecek satışının kaydı			
621 Satılan Ticari Mallar Maliyeti (-) 157 Diğer Stoklar 157.01 Hizmet Stokları	03/01/2023	50.000	50.000
Müşteriye konsinye malın gönderilmesi			

03/01/2023		
950 Vergi Açısından Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler ve Matraha Eklenecek Tutar Karşılığı	125.000	
951 Vergi Açısından Kabul Edilmeyen Giderler ve Matraha Eklenecek Tutar		125.000
KVK Kapsamında kanunen kabul edilmeyen ve promosyon harcamasından indirilebilen meblağın kaydı		

4.1.5. Organizatörlere Ait Hasılatın Muhasebeleştirilmesi

Aşağıda e-spor kapsamında organizatörlere ilişkin hasılatın, TMS/TFRS'ye uygun olarak muhasebeleştirilmesine ilişkin bir örnek sunulmuştur.

Örnek 5. Organizatörlük hizmeti sağlayan XYZ A.Ş. 01/10/2023 tarihinde 21.500 TL'den satın almış olduğu 250 Adet VIP ve kombine biletlerin 30/12/2023 tarihinde 25.000 TL'den satışını gerçekleştirmiştir. Maç biletleri sadece 30/12/2023 tarihinde gerçekleştirilecek e-spor turnuvasında bir defaya mahsus olarak kullanılacaktır. Organizatör işletmenin ilgili satış işleminden elde ettiği hasılatın vergilendirilmesinde gelir vergisi kesintisi yüzde 35'dir. (İşlemlerde KDV ihmal edilmiştir). Bu bilgiler doğrultusunda organizatörlere ait hasılatın, muhasebe standartlarına uygun olarak muhasebeleştirilmesine ilişkin önerilen kayıt aşağıda sunulmuştur.

01/01/2023		
157 Diğer Stoklar	21.500	
157.01 Hizmet Stokları		21.500
102 Banka		
VIP ve kombine bilet alımı		

30/12/2023		
102 Banka	16.250	
191 Peşin Ödenen Vergi ve Fonlar	8.750	
600 Yurtiçi Satışlar		25.000
VIP ve kombine bilet satışı		

30/12/2023		
621 Satılan Ticari Mallar Maliyeti (-)	21.500	
157 Diğer Stoklar		21.500
157.01 Hizmet Stokları		
Müşteriye konsinye malın gönderilmesi		

SONUÇ VE ÖNERİLER

Temeli video oyunlarının çıkışına dayanan ve halen bir spor olup olmadığı tartışılmaya devam edilen e-spor,

insan-bilgisayar etkileşimi yoluyla oyuncuların bireysel veya takım üyeleri halinde, bilişsel-algisal yeteneklerine, alana özgü yeteneklerini ekleyerek dijital ortamda rekabet ettikleri bir oyundur. Özellikle dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler, internet alt yapısındaki ilerlemeler ve bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak hızla büyüyen ve büyük bir kullanıcı kitlesine sahip olan e-spor endüstrisinin büyüklüğü 2021 yılında 176 milyar dolara yükselmiştir. Dünyada e-spor endüstrisinde yaşanan gelişmelere paralel olarak ülkemizde de teknolojik gelişmeler ve internet ağının yayılmasıyla birlikte oyuncular çevrimiçi/çevrimdışı oyunlara, oyun konsollarına merak salmış ve bireysel veya takımlar halinde etkileşimli bir mücadele içerisinde olmuşlardır. Ülkemizde her geçen gün daha da büyüyen e-sporun yaklaşık olarak otuz altı milyon kullanıcı sayısına eriştiği tahmin edilmektedir. Kullanıcı sayısında yaşanan bu artışa ve ilgili sektöre duyulan ilgiye paralel olarak ülkemizde Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın önderliğinde Spor Genel Müdürlüğü tarafından 2014 yılından itibaren e-spor oyuncularına, e-spor lisansı verilmeye başlanmış ve 2018 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesinde "Türkiye E-Spor Federasyonu (TESFED)" kurulmuştur. E-spor endüstrisinin etkilediği ve e-spor endüstrisinden etkilenen paydaşlar arasında oyun üreticisi işletmeler, e-spor kulüpleri, e-spor oyuncuları, e-Spor müsabakaları düzenleyen organizatör işletmeler ve sponsorlar yer almaktadır. E-spor endüstrisinde yer alan bu paydaşların vergilendirilmeleri hususunda Türk Vergi Kanunları'nın mevcut hükümlerinde herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak e-spor endüstrisinde doğru bir vergilendirme yapılabilmesi bakımından, paydaşların gelirlerinin niteliklerinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda Gelir Vergisi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanunu kapsamında yer alan mevcut hükümlere ek olarak, e-spor endüstrisinde elde edilen gelirlerin vergilendirmelerine ilişkin hususların da farklı başlıklar altında açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda paydaşların e-spor oyunları kapsamında e-spor oyunlarının tasarlanarak satılması, bilet satışları, para ödülleri, müsabakaların yayın haklarının satışı ve sponsorluk desteği gibi faaliyetleri dolayısıyla elde ettikleri gelirleri, Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Kanunu kapsamında kazanç niteliği taşımakta ve vergilendirilebilmektedir. Paydaşların elde ettikleri gelirlerinin ise "TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat" Standardı kapsamında, TMS/TFRS'ye uyumlu olarak muhasebeleştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmada e-spordan elde edilen kazançların, "TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı" kapsamında TMS/TFRS'ye uyumlu olarak muhasebeleştirilmesine ilişkin paydaşlara göre farklı başlıklar altında, örnek muhasebe kayıtları altında ele alınmıştır. "TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı'na göre müşteri ile gerçekleştirilen bir sözleşmenin "TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı" kapsamında değerlendirilebilmesi için sözleşmenin taraflarının sözleşmeyi onaylamış olmaları, işletmenin devredilecek varlıklar ile ilgili tarafların haklarını, ödeme koşullarını tanıması ve sözleşmenin özünün ticari bir nitelik taşıması gerekmektedir. Bu bağlamda e-spor oyunlarında paydaşların elde ettikleri gelirlerinin, "TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı" kapsamında değerlendirilebilmesi için, taraflar arasında gerçekleştirilecek

sözleşmelerde, taraflarının sözleşmeyi onaylamaları, işletmenin devredilecek mal veya hizmetlerle ilgili tarafların haklarını tanıması ve sözleşmenin ticari bir nitelik taşıması gerekmektedir. Bu bağlamda e-spor endüstrisinde paydaşlardan e-oyun üreticilerinin ürettikleri oyunları ve oyun içeriklerinin satışı ile hizmet satışı kapsamında elde ettikleri gelirleri, e-spor kulüplerinin turnuvaların yayın haklarının satışı kapsamında elde ettikleri gelirleri, turnuvalarda kazanılan ödül ve ikramiyeler dolayısıyla elde ettikleri gelirleri, e-spor müsabakalarını düzenleyen organizatör işletmelerin turnuvalarda bilet satışları ve diğer menfaatler kapsamında elde ettikleri geliri, yayın organlarının online olarak yaptıkları yayınlar dolayısıyla elde ettikleri gelirleri veya yayın haklarının satışı dolayısıyla elde ettikleri gelirleri, e-spor müsabakaları sayesinde, ürünlerini tanıtmaya ve satışlarını artırma fırsatı elde eden sponsorların elde ettikleri gelirleri Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Kanunu kapsamında kazanç niteliği taşımakta, vergilendirilebilmekte ve “TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı” kapsamında değerlendirilerek TMS/TFRS’ye uyumlu olarak muhasebeleştirilebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Armağan, O. (2018). Dijital çağın yükselen yıldızı e-spor. *Vergi Raporu Dergisi*, 227, 96-101.
- Avcı, O. (2021). Gelişen dünyada e-spor’un vergilendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 1858-1876.
- Aygün, D. (2018). *Futbol kulüplerinde insan kaynakları muhasebesi uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Aygün, D. ve Ulecenk, E. (2019). Futbol kulüplerinde insan kaynakları faaliyetlerinin muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 689-710.
- Bülbül, D. ve Öz, M. (2020). Türkiye’de e-spor oyuncularının vergilendirilmesi. *Legal Mali Hukuk Dergisi*, 16(184), 12(3), 789-814.
- Durmuş K.N. (2016). Spor kulüplerinin vergilendirilmesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 7(27), 245-78.
- Elden Ürgüp, S. (2023). *E-spor ve elektronik sporcuların vergilendirilmesi. futbol kulüplerinde muhasebe, finans ve denetim uygulamalarına ilişkin özellikli konular*. Efe Akademi Yayınları. ss. 35-68.
- Esportsearnings (2022). Top 100 highest earnings by country. Çevrim İçi Erişim: <https://www.esportsearnings.com/countries> (Erişim Tarihi, 3 Nisan 2023).
- Gaminginturkey (2021). Türkiye oyun sektörü raporu. Çevrim İçi Erişim: <https://www.turkiyeoyunsektoruraporu.com/tr/2021-13> (Erişim Tarihi, 11 Nisan 2022).
- Gaminginturkey (2022). Türkiye oyun sektörü raporu. Çevrim İçi Erişim: <https://www.turkiyeoyunsektoruraporu.com/tr/2022-11> (Erişim Tarihi, 3 Nisan 2023).
- Gelir Vergisi Kanunu (2023). 193 Kanun Numaralı, 10700 Sayılı, 31/12/1960 Kabul Tarihli, Resmi Gazete, md. 41.
- Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Sponsorluk Yönetmeliği (2023). Çevrim İçi Erişim: <https://sponsorluk.gsb.gov.tr/Sayfalar/3417/3415/E%C4%9Fitim%20Dok%C3%BCmanlar%C4%B1> (Erişim Tarihi, 4 Mayıs 2022).
- Günaydın, (2019). *Profesyonel futbolcu sözleşmelerinin insan kaynakları muhasebesi açısından değerlemesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Günyol, A. (2022). Oyun pazarının büyüklüğü 2021’de 176 milyar dolar oldu. Çevrim İçi Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/oyun-pazarinin-buyuklugu-2021de-176-milyar-dolar-oldu/2495852> (Erişim Tarihi, 7 Mart 2022).
- Hamari, J. ve Sjöblom, M. (2017). What is esports and why do people watch it? *Internet Research*, 27(2), 211-32. doi: 10.1108/IntR-04-2016-0085.
- Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) (2023). TFRS 15 müşteri sözleşmelerinden hasılat. Çevrim İçi Erişim: https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TFRS/TFRS_2020/TFRS%2015.pdf (Erişim Tarihi, 01 Mayıs 2022).

- Kurumlar Vergisi Kanunu (2023). 5520 Kanun Numaralı, 26205 Sayılı, 13/06/2006 Kabul Tarihli, Resmi Gazete, md. 5.
- Newzoo (2021a). Top public video game companies by revenue. Çevrim İçi Erişim: <https://newzoo.com/insights/rankings/top-25-companies-game-revenues/> (Erişim Tarihi, 03 Mayıs 2022).
- Newzoo (2021b). Newzoo's global esports & live streaming market report 2021 free version. Çevrim İçi Erişim: <https://newzoo.com/insights/trend-reports/newzoos-global-esports-live-streaming-market-report-2021-free-version/> (Erişim Tarihi, 03 Mayıs 2022).
- Pluss, M. A., Bennett, K. J. M., Novak, A. R., Panchuk, D., Coutts, A. J. ve Fransen, J. (2019). Esports: The chess of the 21st century, *Frontiers in Psychology* 10, 1-5.
- Sarı, M. (2019). E-Spor ve vergilendirilmesi. *Vergi Raporu*, (236), 1-20.
- Şimşek, B. (2020). *E-Sporcuların online oyunlarda harcadıkları zamanla obezite arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gedik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sung, M. H. and Umar, W. (2021). Virtual v.s. reality- on taxing e-sports virtual goods transaction in indonesia, *Indonesian Comparative Law Review*, 3(1), 45-62.
- T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2018). Eğitim, kültür ve araştırma genel müdürlüğü, e-spor raporu. Çevrim İçi Erişim: <https://www.guvenlioyna.org.tr/dosya/7UOTx.pdf> (Erişim Tarihi, 10 Haziran 2022).
- Türkiye E-Spor Federasyonu (TESFED) (2020). Türkiye e-spor federasyonu. Çevrim İçi Erişim: <http://tesfed.gov.tr/hakkimizda> (Erişim Tarihi, 13 Mayıs 2022).
- Uluslararası Çocuk ve Bilgi Güvenliği Etkinlikleri, Dijital Oyunlar Çalıştayları (2017). Dijital dünyada rekabet, e-spor ve topluluk yönetimi çalıştayı sonuç raporu. Çevrim İçi Erişim: <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/GCSvB.pdf> (Erişim Tarihi, 21 Haziran 2022).
- Yıldız, Y. (2020). Dijital kültürün yeni ürünü olan elektronik sporun (e-spor) vergisel boyutu, *Vergi Dünyası Dergisi*, (462), 136-148.
- Yükçü, S. ve Kaplanoğlu, E. (2018). UİK e-spor endüstrisi, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi (UIİİD-IJEAS)*, (17.UİK Özel Sayısı), 533-550.

YENİ DAL SANAT GRUBUNUN TÜRK SANATINDAKİ YERİ

Dr. Mehmet Yücel

Kazancı Bedih Güzel Sanatlar Lisesi, Karaköprü / Şanlıurfa
Kazancı Bedih Fine Arts High School, Karaköprü / Şanlıurfa

Orcid: 00000002-3355-5980

ÖZET

Geçmişten günümüze kadar gelen süreç içerisinde Türk Resminin farklı coğrafya veya bölgelerdeki sanatsal gelişmelere paralel olarak bir takım değişim ve dönüşümler geçirmiş olduğu bilinmektedir. Konu, üslup ve teknik etkileşimlerin yanı sıra batı sanat tarihi sürecinde kurulmuş olan sanat gruplarının benzerleri ile Türk sanatında da karşılaşılmaktadır. Osmanlı döneminde Osmanlı Ressamlar Cemiyeti, Primitifler, Müstakil Ressamlar, 1914 Kuşağı gibi sanat grupları kurulmuştur. Sanat alanındaki bu gruplaşmalar Cumhuriyet sonrasında günümüze kadar devam etmiştir. Cumhuriyet sonrasında da dönemin sanatçıları bir araya gelerek D grubu, Yeniler, Liman, Toplumsal Gerçekçiler gibi birçok sanat grubunu kurmuşlardır. 1959 yılında kurulmuş olan ve 1961 yılında dağılmış olan Yeni Dal sanat grubu da bu sanat gruplarından birisidir.

Bu araştırmada Yeni Dal sanat grubunun, kuruluş amacı, hangi sanatçılar tarafından kurulduğu, Türk sanatına hangi katkıları olduğunu tespit etmek amaçlanmaktadır.

Araştırma sürecinde nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Bu amaçla literatür taraması yapılmış, grubun sanatçılarının üretmiş oldukları eserler incelenmiş, dönemin sanat ve siyasi ortamı hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda Kemal İncesu, Vahi İncesu, İhsan İncesu, Marta Tözge, Avni Mehmedoğlu ve Nejat Tözge'nin bir araya gelerek sanat grubu kurmuş oldukları, Beyoğlu şehir galerisinde açmış oldukları ilk sergileri ve Avni Mehmedoğlu'nun hazırlamış olduğu manifesto ile duyurdukları anlaşılmıştır. Bu serginin sonrasında İbrahim Balaban da gruba katıldı. Ancak 1961 yılında açmış oldukları ikinci sergilerinde yer alan eserler sakıncalı görülerek toplatılmış sanatçılar bir müddet tutuklu kalmışlardır. Sonrasında grup dağılmıştır.

Anahtar Kelimeler: sanat grubu, resim, yeni dal

ABSTRACT

It is known that Turkish Painting has undergone some changes and transformations in parallel with artistic developments in different geographies or regions throughout the process from past to present. In addition to subject, style and technical interactions, similar art groups established in the process of western art history are also encountered in Turkish art. During the Ottoman period, art groups such as the Ottoman Painters Society, Primitives, Private Painters, and 1914 Generation were established. These groupings in the field of art have continued after the Republic until today. After the Republic, the artists of the period came together and founded many art groups such as D Group, new ones, Port, Social Realists. New Branch art group, which was founded in 1959 and disbanded in 1961, is one of these art groups.

This research aims to determine the founding purpose of the New Branch art group, which artists it was founded by, and what contributions it made to Turkish art.

Qualitative research method was used in the research process. For this purpose, a literature review was conducted, the works produced by the artists of the group were examined, and information was obtained about the art and political environment of the period.

As a result of the research, it was understood that Kemal İncesu, Vahi İncesu, İhsan İncesu, Marta Tözge, Avni Mehmedoğlu and Nejat Tözge came together and established an art group, and they opened their first exhibition in Beyoğlu city gallery and announced it with the manifesto prepared by Avni Mehmedoğlu. After this exhibition, İbrahim Balaban also joined the group. However, the works in their second exhibition, which they opened in 1961, were deemed objectionable and were confiscated, and the artists were detained for a while. Afterwards, the group disbanded.

Key Words: art group, painting, new branch

TÜRKİ MİTOLOJİ-SANAT İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA FRANCİSCO GOYA’NIN ‘OĞLUNU YİYEN SATÜRN’ TABLOSUNUN İNCELENMESİ

Dr.Öğr.Üyesi Kerem ATAR
Kafkas Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi
Resim Bölümü
ORCID: 0000-0001-8512-9273

ÖZET

İnsanlığın günümüze kadar olan gelişiminde kültürel birer yapı taşı olan mitler, zamansal ve coğrafi değişkenlere göre şekillenen bir yapıya sahiptir. Kaynağını toplumsal bilinç dışından alması, insanlığın duygu ve deneyimleriyle etkileşim içerisinde şekillenmesini sağlamıştır. Bunlardan birisi de sanat alanıyla olan etkileşimdir. Özellikle plastik sanatlarda mitler, belli dönemlerde inanç sistemleri çerçevesinde veya toplumsal eleştirilerin görselleştirilmesinde birer kaynak olarak kullanılmıştır. Yazının amacını oluşturan bu durum, mitler aracılığıyla yaşadığı toplumu üstü kapalı eleştiren İspanyol ressam Francisco Goya’yı merkeze almaktadır. 1746-1828 yılları arasında, sanat tarihinde Romantik dönem etkilerinin başladığı yıllara denk gelen evrede yaşamış olan sanatçı, saray ressamlığının yanında ürettiği özgün çalışmalarıyla da tanınmaktadır. İspanya’da Fransız işgalini yaşamış bir sanatçı olarak ölüm, şiddet ve delilik kavramlarıyla iç içe geçen özgün çalışmalarıyla döneminin onda bıraktığı yansımalarını resmetmiştir. Tanık olduklarını ve gördüğü siyasi yanlışlıkları eleştirel bir bakış açısıyla imgeleştirmeye çalışmıştır. Bu çalışmalarından birisi olan 1819-1823 tarihli ‘Oğlunu Yiyen Satürn’ (*Saturn Devouring His Son*) tablosu hem mitoloji-sanat ilişkisi hem de sanatçı-toplum ilişkisi bağlamında önem arz etmektedir. Bu nedenle, betimsel bir araştırma olarak hazırlanan bu yazıda, öncelikle mitoloji-sanat ilişkisine değinilecek, akabinde Francisco Goya’nın sanatçı kişiliği ve yaşadığı döneme ait bilgiler verilerek ‘Oğlunu Yiyen Satürn’ tablosu üzerinden bu mitin neden seçildiği ve neyi imgelediği gibi konulara değinilecektir. Böylece, mitolojinin sanatla ilişkisinde eleştiri malzemesi olarak kullanımı sanatçı ve eseri üzerinden örneklendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Sanat, Francisco Goya, Oğlunu Yiyen Satürn.

ANALYSIS OF FRANCİSCO GOYA’S ‘SATURN DEVOURİNG HIS SON’

PAINTING IN THE CONTEXT OF MYTHOLOGY-ART RELATIONSHIP

ABSTRACT

Myths, which are cultural building blocks in the development of humanity until today, have a structure that is shaped according to temporal and geographical variables. The fact that it takes its source from the social unconscious has enabled it to be shaped in interaction with the emotions and experiences of humanity. One of

these is the interaction with the field of art. Especially in plastic arts, myths have been used within the framework of belief systems in certain periods or as a source for the visualisation of social criticism. This situation, which constitutes the purpose of this article, centres on the Spanish painter Francisco Goya, who implicitly criticised the society he lived in through myths. The artist, who lived between 1746-1828, coinciding with the beginning of the Romantic period in the history of art, is known for his original works as well as being a court painter. As an artist who lived through the French occupation in Spain, he depicted the reflections of the period on him with his original works intertwined with the concepts of death, violence and madness. He tried to visualize what he witnessed and the political wrongs he saw from a critical perspective. One of these works, the painting '*Saturn Devouring His Son*' dated 1819-1823, is important in the context of both the mythology-art relationship and the artist-society relationship. For this reason, in this article prepared as a descriptive research, the relationship between mythology and art will first be touched upon, then information about Francisco Goya's artistic personality and the period in which he lived will be given, and issues such as why this myth was chosen and what it depicts through the painting '*Saturn Devouring His Son*' will be touched upon. Thus, the use of mythology as a material for criticism in its relationship with art will be exemplified through the artist and his work.

Key words: Mythology, Art, Francisco Goya, Saturn Devouring His Son.

GİRİŞ

Bilim dalı olarak mitoloji; Yunancadaki 'mythos' ve 'logos' sözcüklerinin birleşiminden oluşmakla birlikte Türkçe'deki karşılığı 'söylencebilim' veya 'söylenbilim'dir (Mutlu, 2017: 13). Bir kültürdeki tanrı, kahraman, yaratılış ve kıyamet söylencelerinin tamamını incelemektedir. İncelenen mitler, o kültüre ait tüm karakterler, olaylar ve hikayeler birleşerek o kültürün ortak mitolojisi olarak anılmaktadır. Örneğin; Yunan mitolojisi, Mısır mitolojisi, Kelt mitolojisi, Çin mitolojisi vb. önemli mitolojilere örnek gösterilebilmektedir. Bu yönüyle toplumsal bilinçdışının ürünleri olarak insanlığın deneyim, duygu ve kabullenişini geleceğe aktarmaktadırlar.

Mitoloji, ortaya çıkışından günümüze kadar geçen binlerce yıl boyunca dinden sanata, toplumsal statülerden kanunlara kadar her alanda insan yaşamını etkileyip şekillendirmiştir. İnsanlığın bugüne kadar gelişimini anlatan birer kültürel veri olarak kültür denilen şeyin DNA'sını oluşturmaktadır. Felsefe ve bilimin ortaya çıkmasından önceki zamanlarda ihtiyaçların, sorunların ve doğadaki keşiflerin anlaşılabilmesi amacıyla ortaya çıktığı bilinmektedir. İnsanoğlunun kendini ve dünyayı açıklama çabası olarak ortaya çıkmış, karşılaşılan olay veya durumlara bazı anlamlar yüklenmiş, bunları açıklayabilmek amacıyla hayali kahramanlar ve tanrılar yaratılarak bu olayları onların gerçekleştirdiğine inanılmıştır.

Yazının icadına kadar geçen sürede bu söylenceler coğrafya veya kültüre göre farklılaşıp değişerek varlığını sürdürmüştür. Bu değişimlerin ardında kültürlerin ticaret, savaş, işgal ve göç gibi nedenlerle birbirini etkilemesi

de gösterilebilmektedir (Mutlu, 2017: 13). Etkileşimler sonucunda söylencelerin temelleri aynı kalsa da genellikle isimler, sayılar veya mekanlar farklılaşmıştır. Ortaya çıktığı toplumun karakteristik hatta fiziksel özelliklerini taşımaktadırlar. Bu nedenle tanrı veya kahramanların çoğu insan görünümünde tasarlanmış, insanın duygu, istek ve zaaflarına sahip oldukları varsayılmıştır. Görünüşleri de onlara atfedilen özelliklere göre belirginleştirilmiştir. Hangi kültüre ait olurlarsa olsunlar yazılı olmayan kurallarla toplumun fertleri tarafından doğru kabul edilmişlerdir. Bu nedenle bir miti incelemek, o toplumun bakış açısına, kültürüne ve yaşantısına hâkim olmayı ve o gözle bakmayı gerektirmektedir.

Bu bakış açılarından birisi olan sanat, tarihin farklı evrelerinde mitolojiden beslenerek gelişimini devam ettirmiştir. Mitolojik kahramanlar ve olaylar kimi zaman bir eleştiri ve hiciv kaynağı olarak kullanılmıştır. Yazının temelini oluşturan bu özellik, Francisco Goya gibi yaşadığı dönemin ilerisinde olan bir sanatçıda doruk noktasına ulaşmaktadır. Gerek ele aldığı konular gerekse de bunları işleyiş biçimi onu mitoloji ve sanat dendiğinde ilk akla gelen sanatçılardan birisi haline getirmektedir. En ünlü tablolarından birisi olan '*Oğlunu Yiyen Satürn*' (*Saturn Devouring His Son*) mitolojik bir hikâyenin eleştirel tutumda nasıl kullanılabileceğine dair güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu amaçla yazıda öncelikle mitoloji ve sanat ilişkisine değinilecek, devamında Francisco Goya hakkında bilgiler verilecektir. Sonraki bölümde ise '*Oğlunu Yiyen Satürn*' tablosunun mitolojik öyküsü anlatılarak ressamın neden bu hikâyeyi ve karakteri seçtiği, ne gibi bir eleştiri yapmaya çalıştığı gibi konular açıklanacaktır.

1. MITOLOJİNİN TEMELLERİ VE SANATLA İLİŞKİSİ

Anlatılan her mitin dinleyene sunduğu resimsel bir dili mevcuttur (Gezgin, 2022: 11). Bu yönünden dolayı daha iyi anlaşılabilmesi için sanatçılar tarafından farklı şekillerde görselleştirilmeye çalışılmıştır. Temellerinde ontolojik öyküler ve dinsel inançlar barındıran mitlerin ilk uygulama alanları tarih öncesi çağlardaki mağara resimleridir. Bunlar aynı zamanda ilk sanat eserleri olarak da kabul edilmektedir. Bu nedenle hem dilin hem de sanatın temellerinde mitler yer almaktadır.

En eski mağara insanların dilleri yaşamlarıyla paralel bir basitlikte gelişmiş, kemik, taş veya tahta gibi basit aletlerden araç gerek veya kazma işlerinde yararlanmışlardır. Günümüz teknolojisinin temelleri de bu basit kullanıma dayanmaktadır. Çünkü alet tasarlamak öncelikle onun bitmiş halini kafada canlandırmayı gerektirdiğinden bazı arkeologlar bu basit aletlerin tasarlanmasıyla dil arasında ilişki kurmaktadır. Somut nesnelerle soyut kavramlar arasındaki ilk ilişki ve düşünce de buradan türemiştir. Bu düşünce şekli beynin sağ ve sol yarı küresinin belirginleşmesini sağlamış, dil de bu vesileyle ortaya çıkmıştır. Aletlerin ortaya çıkmaya başlamasıyla insan ilişkileri de karmaşıklaşmaya başlamış, insanın kendisi de ontolojik bir sorun haline gelmiştir.

Alet yapımıyla birlikte bakışını önce kendine sonrasında da doğaya çevirmeye başlayan insan, nesneleri dönüştürebildiğini fark ettikçe doğa üzerinde daha fazla hakimiyet kurma istedi duymaya başlamıştır.

Zaman içerisinde inanç sistemlerinin oluşmasıyla yeni yasa ve düzenlerin ortaya çıkması da kaçınılmaz olmuştur. Çünkü bu dünyanın referansı başka bir dünya olunca, yaşamın sürdürüldüğü dünyanın da inanca uygun olarak düzenlenmesi gerekmiştir (Gezgin, 2022: 29). Bu da hayatın nasıl yaşanması gerektiğinden yasak olan şeylere kadar her türlü kuralı ve yasaklamayı beraberinde getirmiştir. ‘Günah’ ve ‘sevap’ gibi kavramlarla ‘ahlak’ ve ‘ayıp’ gibi inanç sistemine dayalı kavramlar yazılı olmayan yasalara dönüşmüş ve insanları kuşatmıştır. Çoğu zaman da hukuki yasalardan daha caydırıcı duruma dahi geldiği söylenebilmektedir. Bu nedenle bir arada yaşam ve ilk yasal düzenlemeler ‘tanrı’ ve ‘öteki dünya’ kavramlarıyla ortaya çıkmıştır (a.g.e.: 30). Buradan şu sonuç çıkarılabilmektedir; insanoğlunun ölüm kavramını keşfetmesiyle ölümlü doğaya karşı geliştirdiği ilk şey; ölümsüz tanrısal bir düzen yaratmaktır.

Dilin ortaya çıkışı iletişime duyulan ihtiyaç olduğu gibi tanrı kavramının ortaya çıkışı da dil sayesinde. İnsan konuşarak tanrıyı yaratmış, tanrının insanı yaratmasıysa yine dil sayesinde gerçekleşmiştir (Gezgin, 2022: 31). Tanrı kavramı ve onun düzen ve kuralları dil aracılığıyla ortaya çıktıktan sonra diğer bir gelişme onun bir bedene büründürülmesidir. İhtiyaçtan doğan bu durum, doğada bulduklarıyla araç gereç yapan insanın zaman içinde bunları tanrıya ait bedenlere dönüştürmeye başlamasını sağlamıştır. İnançları doğrultusunda eril ve dişil güçler üretip onlara görünürlük kazandırarak bilinmeyeni bilinir hale getirmeye çalışmıştır.

Ancak doğadaki birçok bilinmezlik karşısında bu da yetersiz kalınca, bu güçleri resmetmeye ve görselleştirmeye çalışır. Mağara resimleri bunların ilk örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Gezgin, 2022: 39). Arkeologlara göre; genellikle boğa, at ve akbaba gibi hayvanların farklı şekillerde resmedilmesi, bu resimlerin yalnızca günlük yaşamı görselleştirme uğraşı olmadığını göstermektedir. Bu hayvanların aynı zamanda ölüm ve doğayla da ilişkilendirilerek yüceltildikleri söylenebilmektedir. Bu nedenle mitlerin oluşumundaki ilk aşama ölüm korkusunu yenmek olarak adlandırılabilir. İkinci aşama ise yine ölümle ilişkili olarak savaşmak veya birlikte yaşamak şeklinde özetlenebilmektedir. Mağara insanları ve toplumsal düzene geçiş aşamasında ilk insanlar yaşamak için savaşması gerektiğini, bunu da tek başına değil toplumsal bir düzen oluşturarak yapabileceğini fark etmiş, savaşmadığı zamanlarda inançları doğrultusunda kültür ve hikayeler üretmiş, sanat yapma ihtiyacı duymuştur. Toplumsal düzene geçilmesiyle birlikte ise evreni algılama biçimi de farklılık göstermeye başlamıştır. İnsan, doğayı artık çevresindeki hayvanlar aracılığıyla değil bizzat kendisi üzerinden, insan ilişkileriyle aktarmaya başlamıştır. Bu aşamada yaratılan tanrılar da benzer şekilde insan formuna büründürülmüştür. Böylece doğada gerçekleşen olaylar bu insan-tanrılara atfedilerek kendi korku, sevinç ve

zaaflıkları anlatılmaya başlanmışlardır. Bu gelişmelerin sonucu olarak insan karakterinde tanrılar ve mitsel hikayeler ortaya çıkmıştır.

2. SATÜRN/KRONOS KIMDIR?

Satürn, zaman kavramı anlamını taşıyan ‘khronos’ kelimesiyle doğrudan bağlantısı olmamasına karşın tarihsel süreç içerisinde bu kavramla anılmaya başlayan titan tanrılardan birisidir (Mutlu, 2017:74). Roma mitolojisindeki ismiyle Satürn, Yunan mitolojisinde Kronos ismiyle anılmaktadır. Ressam Goya her ne kadar Roman mitolojisindeki ismini tablosunda kullanmış olsa da efsane, açıklamalar ve temel literatürde ‘khronos’ kelimesiyle benzerliğinden dolayı Yunan mitolojisindeki ismi olan Kronos kullanılmaktadır. Bu nedenle bu bölümde Satürn yerine literatürdeki ismi olan Kronos ismi kullanılacaktır.

Kronos zamanı ve zamanın akışını simgelediğinden görsellerde elinde tırpanla resmedilmektedir (Erhat, 2022: 182). Babası Uranos’la olan ilişkisi ve babasının erkeklik organını kesmesi, hadım edilmenin kuramsal boyutundan güç ve iktidar mücadelelerine kadar birçok konuda ele alınıp örnek gösterilen bir mitolojik efsane olmasını sağlamıştır. Bu çalışmanın merkezini oluşturan ve ressam Goya’nın da bu karakteri seçme nedenine geçmeden önce Kronos’un efsaneleşen öyküsüne bakmak yararlı olacaktır.

Başlangıç olarak görülen kaostan ilk büyük tanrı sayılan Gaia çıkar (Cömert, 2010: 20). Gaia dağları, geceyi yaratan tanrısal bir varlık olmakla birlikte yalnızlık duygusundan kurtulamaz ve kendisine eş bir tanrı yaratmak üzere gökyüzü anlamına gelen Uranos’u yaratır. Uranos ile Gaia’nın birleşiminden oluşan ilk iki doğumda Uranos çocukları yaratık olarak gördüğü ve korktuğu için bu iki doğumun gerçekleşmesine izin vermeyerek onların Gaia’nın karnının derinliklerinde kalmasını sağlar (Gezgin, 2022: 135). Sonrasında gerçekleşen Gaia’nın üçüncü doğumunda normal görünümlü, Kronos’un da aralarında bulunduğu on iki çocuk meydana gelir. Ancak Uranos bu çocukların kendisini tahtından edeceğine inanır ve bu korkuyla onları yeryüzünün derinliklerine göndererek burada hapsolmalarını sağlar. Gaia ise sürekli hamile kalıp doğuramadığı için acı çekmektedir ve bu durumdan kurtulmak için karnında ve yeraltında hapsolmuş tüm çocuklarıyla konuşup Uranos’u alt etmenin yolunu arar. Bazı kaynaklarda Kronos haricindeki tüm çocukların Uranos’tan korktuğu için annelerine destek vermedikleri yazmaktadır. Bazı kaynaklarda ise aralarında ortak bir karar olarak gönüllü olan Kronos’u babalarını alt etmek amacıyla seçtikleri yazmaktadır. Yapılan plan sonucunda Gaia karnındaki cevherlerden bir orak meydana getirir ve bunu Kronos’a verir (Gezgin, 2022: 136). Kronos yapılan planı başarıyla uygulayarak babasının erkeklik organını keser ve bunu denize fırlatır. Kıbrıs açıkları olarak tarif edilen bölgede denize düşen erkeklik organından ve toprağa düşen kanlardan farklı tanrılar oluşur. Uranos erkeklik organıyla birlikte dolaylı olarak tahtını ve iktidarını kaybedip bugünkü yeri olan gökyüzüne yükselir. Ancak gitmeden önce Kronos’u lanetleyerek gider. Bu lanete göre Kronos’un bir oğlu olacak ve oğlu da onu tahttan indirecektir.

Kronos, kardeşi Rheia ile birleşmesinden doğan bütün çocuklarını babası Uranos'un lanetinden korktuğu için yiyerek kendi bedeninde hapsetmeye başlar (Gezgin, 2022: 136). Kendince babasının yaptığı hataya düşmeyerek tahtını korumaya çalışmaktadır. Rheia son çocuğu olan Zeus'a hamile kaldığı zaman durumu anlatmak amacıyla Gaia'ya gider. Gaia bu çocuğu gizlice doğurması gerektiğini söyler ve bir plan yaparlar. Plana göre; doğum olacağı gün Kronos'un dikkatini dağıtacaklardır ve Kronos'a Zeus yerine yutması için bir taşı kundaklayıp vereceklerdir. Dikkat dağıtmak amacıyla gökyüzünde bir savaş çıkartırlar. Kundakladıkları taşı Kronos'a vererek Zeus'u Girit Adasında mağaraya gizlerler. Böylece yenmekte kurtulan Zeus, bu adada gizlice büyütülür. Zamanı gelip büyüdüğünde kardeşlerini kurtarmak için Kronos'a gizlice yaklaşır ve ona ilaç yutturup kusmasını sağlar. Böylece Kronos daha önce yediği çocuklarını kusarak dışarı atar. O andan itibaren Kronos diğer titanlarla birlikte Zeus ve kardeşi tanrılara karşı iktidar savaşına girer. Mücadele sonucunda, Zeus babası Kronos'u tahttan indirir ve Uranos'un kehanetini gerçekleştirmiş olur.

3. FRANCISCO GOYA VE 'OĞLUNU YİYEN SATÜRN'

Francisco Goya, 1746-1828 yılları arasında, Neo-Klasisizm'den Romantizm'e geçilen bir dönemde yaşamış, hiçbir ekole tamamen bağlanmadan ün yapmış, dönemine göre farklı bir sanatçıdır (Kınay, 1993: 151). Yaşadığı yıllarda sanatı yüceltmek, güzellik kavramını övmek ve ön plana çıkarmak bir ressam için esas meselelerden birisiyken Goya, estetik kaygı taşımadan ruhunu saran dünyayı anlamaya çalışmıştır. Bu sebeple resimlerinde dünyayı olduğu gibi göstermektense kişisel bakışla harmanlamayı seçmiş, olanı değil gördüğünü resmetmiştir (Todorov, 2019: 31). Aynı zamanda, İspanya'da gecikmiş bir Barok üslubunu temsil edip yaşadığı devrin siyasi buhranlarını resim sanatına aktarmasıyla sosyal meselelerin Avrupa resmiyle kaynaşmasını sağlamıştır. (İpşiroğlu ve Eyüboğlu, 1972: 137). Goya'nın yaşamını saray ressamlığı öncesi, saray ressamlığı görevi yılları ve hastalığı neticesinde sağır kalması sonrası yıllar olarak üç evrede incelemek, sanatçının yaşamını anlayabilmek açısından daha faydalı olacaktır.

Ailesinin ölümü nedeniyle akademik eğitimini tamamlayamayan ressamın saray ressamlığına kadar olan yaşamı kendini kanıtlama çabası içerisinde bir ressamın yaşam öyküsü şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak sanatçının gerçek kişiliği, 1786 yılında kraliyet ressamlığına başvurması ve kabul edilmesiyle ortaya çıkmaya başlar. Çok geçmeden krallık odası baş ressamlığına da terfi eder ve aynı zamanda San Fernando Akademisinin'de önce müdür yardımcısı daha sonra da müdür olur. (Todorov, 2019: 17) Goya'nın hem kraliyet ressamı olması hem de akademide müdür olması ikili bir yaşam tarzı benimsemesine neden olmuştur. Resmi görevlerinde toplumsal kurallara uymakta ve sipariş edilen resimleri yapmakta, kendi özel dünyasında ise hayal gücünü serbest bırakıp özgürce çalışmalar üretmektedir. Bu davranışıyla yaratıcılığını toplumsal sanat ile bireysel sanat arasında ikiye böldüğü söylenebilmektedir.

Goya sıradan bir köylü çocuğu olarak yükseldiği saray ressamlığı ve akademi müdürlüğü görevleri neticesinde sosyetik ressamlık statüsü kazanır ve ülkesindeki siyasi figürler ve aydınların arasına karışır. Aldığı onur ödülleri, şeref payeleri, para ödülllerinden memnun olsa da asıl konularını resmedememekten yakınmaktadır. Yine de geçimini sağlayabilmek

amacıyla bu hayatı sürdürmeye devam etmiştir. Ancak, Avrupa'daki siyasi olaylar sonucunda Fransızların İspanya'yı işgali ve Aydınlanma felsefesinin ortaya çıkardığı radikal sonuçlar, toplumsal düzenin temellerinin sarsılmasına neden olmuştur. Parçalanmış Avrupa'da Goya'nın dünya görüşü de yeni bir dönüşüm geçirerek bireysel yeniliğin yolunu açmıştır. Artık saray dışında ürettiği özgür çalışmalarında insan ruhunu bir kenara bırakıp kamusal ve toplumsal olaylarla ilgilenmeye başlar. (Todorov, 2019: 113)

Savaş sırasında kral tarafından zaferi çizdirilmek üzere şehrin kalıntılarını görmesi ve incelemesi için savaş alanına gönderilmiş, orada savaşın dehşetine yakından şahit olmuştur. Savaşta tanık olduğu gerek halk gerekse de askerler arasında gerçekleşen vahşet ve işkenceler karşısında karmaşık duygular yaşamaya başlar. Burada birçok savaş resmi çizer ama bu çizimler kahramanlık anlatmaktan ziyade hiçbir tarafı savunmayan, aksine şiddeti ve onun etkilerini anlatan resimlerdir. Bu sebeple siyasetler karşısında sanatçı kişiliği zedelenmeye başlamıştır (Todorov, 2019: 124) Yine de savaşa dair tepkisini 'Savaş Felaketleri' başlıklı gravür serisinde özgün çalışmalar olarak üretmeye devam etmiştir.

Bu resimlerinde bölünmüş bedenler, tecavüze uğramış kadınlar, asılmış insanlar bir gösterinin değil aksine iğrenç bir katliamı sergilemektedir. Bu nedenle Goya'nın savaş çizimlerinde ve gravürlerinde onu bir fotoğrafçı, bir savaş muhabiri gibi görmek yerinde olacaktır. Bu savaş resimleri ve devamında delilik kavramı üzerine ürettiği serileri aynı zaman da 'Oğlunu Yiyen Satürn' tablosunun da temelini oluşturacaktır.

Savaş sonrasında bir hastalığa yakalanır. Sağırlığı da beraberinde getiren bu hastalık, sanatsal arayışına farklı bir yön vermesine neden olur. Bu durumun sonucunda kendi hayal gücünü keşfederek rüya ve hayallerine odaklanır. Duyumları, görüleri ve duyguları, içe dönük çalışmalarında ana konular haline gelir. Yine de hayal gücünde yarattığı bu imgelerle ve karakterle toplumsal konulara değinmekten de vazgeçmez. Bu mutsuzluğundan doğan delilik ve hapishane kavramları üzerine yaptığı figürleri bambaşka bir bakış açısının gelişmesine ortam hazırlar.

Goya'nın delileri çok tanındıktır. Çünkü o yıllardaki görüşün aksine ne insanlık dışı ne de şeytanidirler (Todorov, 2019: 45). Aksine bu delilerle ressam, insanların içinde var olan karanlık tarafı görünür kılmaya çalışır. Hapishane resimleri ise adeta kendi yaşamını yansıtır niteliktedir. Sağırlıkla gelen mahkûmiyet, hapishanede yaşananlarla benzerdir. Yani deli ve mahkûm adeta kendisidir. Goya bu süreçten sonra resimlerinde insanlığın ruhunu ve eylemlerini yakalamayı görev edinir. Fikirlerine olan bağlılığı akademik kurallara uymaktan daha ağır basar.

Goya'nın deliler ve hapishanelerini oluşturan gravürlerinden sonra ürettiği 'Kara Resimler' serisi, bolca şiddet içerikli görüntüyü de barındırmaktadır. Bu resimlerle yeni bir adım atmış, bunları tuval veya gravür yerine inzivaya çekildiği evinin duvarlarına resmetmiştir. Amacı ne para kazanmak ne de hoşla gitmektir. Aksine kendinde biriktirdiklerini açığa çıkartmaya çalışır. Yani bu resimleri kendisi için ürettiği söylenebilir. Bilinçaltındaki iblisleri evinin duvarlarına resmederken aslında içindeki dürtüleri, arzuları, korkuları ve kaygıları da resmeder. Savaşı yaşadktan yıllar sonra dış dünyada mevcut olan şiddete ve kendi içine yaptığı yolculuğunda ona eşlik eden, içindeki şeytanları ifade eden 'Kara Resimler'den birisi de 'Oğlunu Yiyen Satürn'dür. Bu resim

aslında yeni bir fikir olarak ortaya çıkmamıştır. Çok önceleri; savaş resimleri, deliler ve hapishaneler serilerini ürettiği sırada Satürn karakteri ve çocuklarını yiyen ebeveynler üzerine eskizler yapmıştır.

Görsel 1: Francisco Goya, 'Oğlunu Yiyen Satürn' (*Saturn Devouring His Son*), 1819-1823, 146 x 83 cm, Prado Müzesi, Madrid.

Goya'nın 'Oğlunu Yiyen Satürn' resmine bakıldığında, resmedilen karakterin ilk önce telaşlı, gözleri dönmüş hatta deliliği ifade eden tavrı dikkatleri çekmektedir. Barok tekniğin bilindik ışık-gölge etkisi, bu çılgın tavrı daha da vurgulamaktadır. Satürn'ün bedeni insan formunda olmasına rağmen, çarpıtılmış, deforme edilmiş ve adeta bir et parçası gibi resmedilmiştir. Bu resmediş biçimi, ressamın vurgulamak istediği döneminin iktidarının yozlaşmışlığına gönderme yapmak amacıyla bilinçli olarak tercih edilen bir yöntemdir.

'Oğlunu Yiyen Satürn', ressamın yaşadığı dönemin siyasi ve toplumsal bir eleştirisini yapmak amacıyla ortaya koyduğu bir çalışmadır. Napolyon'un Avrupa genelinde başlattığı istilalarına İspanya yönetiminin kendi liberal gruplarını ortadan kaldırmak için destek vermesi, sonrasında da bu istilalardan nasibini alarak etkilenmesini konu edinen bir resimdir. Bu evrede İspanya yönetiminin tahtını korumak için kendi halkına zulmetmesini anlatmaktadır. Kendini üstün görüp sürekli iktidarda kalmak amacıyla zulmetmeyi göze almış İspanya

yönetiminin kendi çocuklarını öldürmesinin hikayesidir. Bu konu için Goya'nın Satürn karakterini seçmesi, ressamın tarih ve mitoloji bilgisinin yanında imge kullanmadaki becerisinin de bir göstergesidir. Orijinali, Goya'nın kendi evinde duvar resmi olarak yapılmasına karşın, ölümünden sonra sergilenmesi amacıyla kopyalanarak tablolaştırılmıştır. Günümüzde Madrid'deki Prado Müzesi'nde sergilenmekte olan tablo, bir ressamın sanat ve mitoloji ilişkisini kullanarak döneminin toplumsal ve siyasi olaylarına getirebileceği eleştirilerin en önemli örneklerinden birisini teşkil etmektedir.

SONUÇ YERİNE

Felsefenin ortaya çıkmasına kadar olan tarihsel süreçte insanların kendisini, doğayı ve evreni anlama çabası olarak ortaya çıkmış mitler, farklı kültür ve coğrafyaya göre evrim geçirmiş ve insan yaşamını şekillendirmiş birer kültürel yapı taşıdır. Kimi zaman örf ve adetlerden önde tutulmuş, insanların yaşayış şekillerini ve inançlarını doğrudan etkilemiştir. Bu nedenle birçok kültürel üretimde önemli bir kaynak malzeme olarak kullanılmıştır. Bu üretimlerden birisi olan sanat aracılığıyla mitler, toplumsal ve siyasi eleştiri malzemesi olarak da kullanılmıştır. Bu kapsamda sanat tarihi içerisinde öne çıkan ressamlardan birisi de Francisco Goya'dır.

Bireysel yaşamında karşılaştığı insan hallerini ve duygularını farklı şekillerde resmeden ressam, yaşadığı çağda gerçekleşen savaş ve dehşete de kayıtsız kalamamıştır. Toplumsal dönüşümlerin olduğu bir dönemde, gerçeğin kendini daha fazla görünür kıldığını düşünerek görünenin altındaki görünmeyeni çekip çıkartmaya çalışmıştır. İyi bir gözlem gücü ve tarih bilgisine sahip olması, Goya'nın eserlerine derinlik ve zenginlik katan önemli bir etkidir.

'*Oğlunu Yiyen Satürn*' (*Saturn Devouring His Son*) adlı çalışması, mitsel bir karakter öyküsünü eleştirel malzemeye dönüştürmesiyle ünlüdür. Bu hikâye ve karakter daha önceleri de farklı sanatçılar tarafından kullanılmış olmasına rağmen Goya'nın çalışmasının farkı; Satürn'ün (Yunan mitolojisindeki ismiyle Kronos) bilindik ve alışılmış mitolojik resimlerden farklı olarak bir tanrıdan ziyade delirmiş, gözü dönmüş ve bedeni çarpıtılmış bir insan figürü olarak resmedilmiş olmasıdır. Goya Satürn'ü adeta insanoğlunun içinde barındırdığı kötülüğün bir yansıması olarak göstermek istemiştir. Yaşlılık ve sağırılık evresinde evinin duvarlarına resmettiği ve ölümünden sonra tuvale kopyalanan '*Karanlık Resimler*'inden birisi olan bu çalışma, Satürn'ün iktidarını korumak adına çocuklarını yiyerek ulaştığı ruhsal durumu anlatmaktadır.

Saray ressamı olarak içinde bulunduğu ve hizmet ettiği yönetimin savaş yıllarında kendi çocuklarını hiçe sayarak ölüme terk etmesi, ressamın gözünde Satürn gibi bir kadere mahkûm oldukları inancını doğurmuştur. Çünkü Satürn yani zaman, insanlığı yok eden, aynı zamanda da bu yok oluşun çaresi olan bir varlıktı Goya'ya göre. Resim, bu durumu izleyiciye sorgulatmaya çalışmaktadır. Kadim tanrı 'zaman' olarak Satürn/Kronos, sayısız

ölüden aşırı beslenmek zorunda kalan, sakat ve geçilmesi gereken bir zamanı temsil etmektedir (Morgan, 2001: 41).

Babalar ve oğullara ait; İbrahim'in oğlu İshak'ı kurban etmesinden Tanrı'nın oğlu İsa'yı çarmıhta kurban etmesine kadar birçok hikâye, Batı geleneğinin temel konularından birisidir. Tüm bu hikayelerin öncesinde, bunların temellerini oluşturan Satürn'ün hikayesi, tüm içgüdü ve hırsların birleştiği ve sonuçların unutulduğu bir kan ve deliliği ortaya çıkartmaktadır. Adeta insanoğlunun bilinçsizliğine bir vurgudur.

KAYNAKÇA

- Cömert, B. (2010) *Mitoloji ve İkonografi*. De Ki Yayınları.
- Erhat, A. (2022) *Mitoloji Sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Gezgin, İ. (2022) *Sanatın Mitolojisi, Sanat Ne Anlatır? Mağara Duvarlarından Antikçağın Sonuna*. Redingot Kitap.
- İpşiroğlu, M. ve Eyüboğlu, s. (1972) *Avrupa Resminde Gerçek Duygusu*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kınay, C. (1993) *Sanat Tarihi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Morgan, S. (Summer, 2001) The Mystery of Goya's Saturn. New England Review, Vol: 22, Iss: 3, 39-43. Middlebury. <https://www.proquest.com/docview/234229566>, Erişim Tarihi: 30.09.2023.
- Mutlu, O. (2017) *Mitoloji Nedir, ne Değildir?* Güner Yayınları.
- Todorov, T. (2019) *Aydınlanmanın Gölgesinde: Goya*. (Şahin, S.,Çev.) Othello Yayıncılık.

GÖRSEL KAYNAKÇASI

- Görsel 1:** Francisco Goya, 'Oğlunu Yiyen Satürn' (*Saturn Devouring His Son*), 1819-1823, 146 x 83 cm, Prado Müzesi, Madrid. [Wikipedia.https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ocuklar%C4%B1n%C4%B1_Yiyen_Sat%C3%BCrn](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ocuklar%C4%B1n%C4%B1_Yiyen_Sat%C3%BCrn). Erişim Tarihi: 30.09.2023

BİYOİLİK KENT YAKLAŞIMI VE BİYOİLİK ŞEHİRCİLİK**Dr. Ömer Faruk TEKİN****Selçuk Üniversitesi****ORCID: 0000-0002-9014-618X****ÖZET**

İnsanın yaşama duygusunu ve kendisini korumaya yönelik dürtüsünü de ifade eden biyofili kavramı aynı zamanda insanın tabiatla ve diğer yaşam biçimleriyle ilişki kurma duygusunun doğuştan geldiği fikrini de içermektedir. Biyofili insanın doğa ile bütünleşme ve diğer canlılarla etkileşime girme konusunda eğiliminin hatta ihtiyacının bulunduğu yaklaşımını savunmaktadır. Doğayla iç içe evler ve yaşam alanları tasarlamak ve inşa etmek anlamında genellikle mimarlıkta kullanılan bu yaklaşımdan kent planlama ve kentsel alan tasarımı alanında da yararlanılmaktadır.

Nüfusun yarısından fazlasının yaşadığı kentlerde insanlar artık zamanlarının önemli bir bölümünü kentsel açık alanlarda veya iç mekânlarda geçirmektedir. Doğayla bütünleşme ve diğer canlılarla etkileşim kurma fırsatı bulabilmeleri için bu kentsel alanların tasarımında biyofili yaklaşımı öne çıkmaktadır. Biyofilik şehircilik yaklaşımı insanın doğayla ve diğer canlılarla ilişki kurma ihtiyacını ve doğal değerlerle uyumu ön planda tutmaktadır. Aynı zamanda doğanın sunduğu çevresel ve ekonomik imkânlardan yararlanırken onlara zarar vermemeyi öngörmektedir.

Bu çalışma, yaşamı ve canlıları sevmeye düşüncesinden bir mimarî tasarım anlayışına evrilen biyofiliğin şehircilik ve kent yaklaşımı yönüne odaklanmaktadır. Çalışmada öncelikle biyofili düşüncesi, biyofilik şehirciliğin gelişimi, temel faydaları ve ilkeleri üzerinde durulmaktadır. Son olarak biyofilik kentin kavramsal çerçevesi sunulmakta ve biyofilik kentin özellikleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Biyofili, Kent, Şehircilik, Biyofilik Şehircilik, Biyofilik Kent

BIOPHILIC CITY APPROACH AND BIOPHILIC URBANISM**ABSTRACT**

The concept of biophilia, which expresses man's sense of life and his urge to protect himself, also includes the idea that man's innate sense of establishing a relationship with nature and other forms of life. Biophilia advocates the approach that humans have the tendency and even the need to integrate with nature and interact with other living things. This approach, which is generally used in architecture to design and build houses and living spaces in touch with nature, is also used in the field of urban planning and urban area design.

In cities where more than half of the world's population lives, people now spend a significant part of their time in urban open spaces or indoor spaces. The biophilia approach comes to the fore in the design of these urban areas so that they have the opportunity to integrate with nature and interact with other living creatures. The biophilic urbanism approach prioritizes the human need to establish relationships with nature and other living creatures

and harmony with natural values. At the same time, it aims to benefit from the environmental and economic opportunities offered by nature while not harming them.

This study focuses on the urbanism and urban approach aspect of biophilia, which has evolved from the idea of loving life and living things to an understanding of architectural design. The study primarily focuses on the idea of biophilia, the development of biophilic urbanism, and its basic benefits and principles. Finally, the conceptual framework of the biophilic city and the characteristics of the biophilic city are examined.

Key words: Biophilia, City, Urbanism, Biophilic Urbanism, Biophilic City

GİRİŞ

Günümüzde araştırmalara konu olan modern çağın kent yaklaşımları temelde iki ana damardan beslenmektedir. *İlki*, dijital kent, zeki kent ve akıllı kent gibi kentsel alanlarda ve kentsel hizmetlerin yürütülmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanmayı öngören yaklaşımlardır. *Diğeri ise* çevre dostu kent, sıfır karbon ve sıfır atık yönelimli kent, iklim odaklı kent, biyofilik kent, ekolojik kent, yeşil kent gibi çevresel değerleri, kaynakları korumayı ve sürdürülebilirliği öngören yaklaşımlardır. Dijital altyapı ve üstyapının, akıllı kent sistemlerinin çevre dostu uygulamalar olmasından dolayı, son yıllarda bu iki temel eğilimi birleştiren akıllı ve sürdürülebilir kent yaklaşımı da giderek önem kazanmaktadır (Tekin, 2021a; 2021b).

Yeşil şehirciliğin kapsamı içinde değerlendirilebilecek biyofilik kent yaklaşımı çevre dostu yaklaşımlardan biridir.

Yaşama sevgisi veya insanın hayatta kalma duygusu anlamında fikrî arkaplanı olan biyofili anlayışı, insanın yaratılışının bir gereği olarak, doğaya, hayvanlara ve bitkilere eğiliminin bulunduğu düşüncesine dayanmaktadır. Biyofili düşüncesinden genellikle mimarîde ve tasarım alanında yararlanılmaktadır. Biyofili, tasarım ve mimarîden sonra kentsel planlama ve peyzaj alanında da yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır

BIYOFİLİ DÜŞÜNCESİ

Yaşama sevgisi veya yaşamseverlik anlamına gelen biyofili (biophilia) kelimesi 1960'lı yıllarda Alman düşünür Erich Fromm tarafından gündeme getirilmiştir. Fromm (1964), kelimeyi insanın kendisini korumaya yönelik biyolojik dürtüsünü (yaşama sevgisini) tanımlamak için kullanmıştır. “Biophilia” adlı kitabında, Amerikalı biyolog ve tabiat bilimci Edward O. Wilson (1984) da biyofiliyi, *hayata ve canlıya benzer süreçlere odaklanmaya yönelik doğuştan gelen bir eğilim* olarak tanımlamaktadır. Ona göre, insanda doğa ve diğer yaşam biçimleriyle ilişki kurma dürtüsü bir dereceye kadar doğuştan gelen bir özelliktir. İnsan diğer organizmaları anladığı ölçüde onlara ve kendisine daha fazla değer verecektir. Biyofili insanın doğayla bütünleşme ve doğadaki diğer canlılarla etkileşime girme konusunda eğiliminin hatta ihtiyacının bulunduğunu ifade etmektedir.

Biyofili, bir tür olarak insanların doğaya ve canlılara doğuştan ilgi duyduğunu savunmaktadır. Bilindiği üzere, şehirlerdeki iş ve toplum yaşamı gittikçe daha stresli hale gelmektedir. İnsanın doğayla temas etmesinin sağlığa

birçok olumlu faydasının olduğu, mutlu, sağlıklı, anlamlı hayatlar yaşamak için doğal çevreyle günlük temasa ihtiyaç duyulduğu bilinmektedir. Doğa açısından zengin, doğayı korumayı, büyütmeyi amaçlayan ve doğal dünyayla derin bağları güçlendiren şehirler daha yaşanabilir kabul edilmektedir. Doğayı tahrip eden değil onaran hatta büyüten şehirlerde yaşayan insanlar doğayla daha fazla bağlantı kurmaktadır. İnsanın ve dolayısıyla kentsel yaşam alanlarının doğayla temas etmesinin faydaları şunlardır (Beatley, 2017):

- Doğayla temas etmek insanı daha mutlu ve sağlıklı kılar. Kentsel yaşamın daha anlamlı olmasına katkıda bulunur. Bir ormanda veya yeşil alanda yapılan yürüyüş stresi azaltırken bağışıklık sistemlerini güçlendirir. Doğa aynı zamanda bilişsel performansı ve ruh halini de geliştirir
- Doğa hayatına yakın olan insanlar daha cömert ve işbirlikçidir.
- Doğa deneyimi, insanların başkalarının ve daha büyük dünyanın taleplerini tanıyacak şekilde yaşamasına yardımcı olur.
- Doğa insanların daha iyi ve güçlü bireyler olmasına yardımcı olur. Dayanıklılık, sürdürülebilirlik, sağlıklı bir sosyal ekoloji ve kentsel çevre için gerekli olan beşerî ve toplumsal nitelikleri geliştirir.

Kavrama genellikle mimarlık ve tasarım alanında rastlanmaktadır. Ancak son yıllarda tasarım, kent planlama ve peyzaj konularında da faydalanılmaya başlamıştır. Biyofilik tasarım, yirmi birinci yüzyılın başında onarıcı çevre tasarımının ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıktı. Bu yaklaşım, doğal sistemlere ve insan sağlığına verilen zararı en aza indirerek ve insanın zihnini, bedenini ve ruhunu zenginleştirmek için doğanın olumlu deneyimlerini teşvik ederek yapılı çevrede doğa ve insanlık arasında olumlu bağlantılar kurmayı amaçlamaktadır (Milliken ve diğerleri, 2023).

Biyofilik tasarım, enerji verimliliğini ve sürdürülebilirliği artırma, stresi azaltma ve genel olarak refahı iyileştirme potansiyeline sahiptir. Mekân oluşturma süreci için önemli olan biyofilik tasarımlar, huzurlu, sakin ve sürdürülebilir nitelikleriyle benzerlikler taşımaktadır. Her biri doğal süreçlerle ve insan yerleşimiyle kendine özgü şekillerde etkileşime girmektedir. Ancak her durumda, doğa kesinlikle merkezî bir rol oynamaktadır. Biyofili, doğa, insan biyolojisi ve yapılı çevre olmak üzere üç önemli boyutta ortaya çıkmaktadır. Doğa, sistemi ve onun içinde bulunduğu evreni, ekolojik süreçleri ve akışları, genel hava durumunu ve günlük ve yıllık değişimleri, flora ve faunanın yanı sıra canlıların yaşam alanlarını da içeren iklim ve çevre koşullarını ifade etmektedir. İnsan biyolojisi, solunabilir havayı, temiz suyu, termal konforu, ışığa erişimi, yiyeceğe yakınlığı, her türlü atığın bertaraf edilmesini, sosyal, kültürel ve kurumsal hizmetlere yakınlığı ve mutluluk veren deneyimleri ifade etmektedir. Yapılı çevre ise enerji üretimi, barajlar, köprüler, kaynakların, malların ve insanların taşınması, şehirler, binalar ve altyapı dahil olmak üzere insan yapımı olan bütün sistemleri ifade etmektedir (Tabb, 2017).

BIYOFİLİK ŞEHİRCİLİK

Biyofilik şehircilik, kentsel alanların çevreyle, doğayla ve diğer canlılarla ilişkisine odaklanan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, bir kentin sürdürülebilir tasarımı için doğayla ve diğer canlılarla uyumlu yaşam alanlarının oluşturulması, adeta tabiatla şehrin bütünleştirilmesi gerekmektedir.

Biyofilik şehircilik yaklaşımı, biyofili anlayışının doğal dünyayla doğuştan bir bağımızın hatta doğaya bağlılığımızın olduğu temel düşüncesine dayanmaktadır. Biyofilik kent geleceğin şehirlerinin nasıl tasarlanıp inşa edileceğine dair ilgi çekici bir vizyon olarak ortaya çıkmıştır. Biyofilik kent vizyonunun geliştirilmesinde önemli zorluklar vardır. Ancak daha sağlıklı ve yaşanabilir şehirler, mutlu toplumlar oluşturmak için yeni fırsatlar sunmaktadır. Biyofilik şehirler aynı zamanda son derece dirençli şehirlerdir. Şehirdeki doğa unsurlarını, yeşil alanları artırmak için atılan her adım veya eylem, onu daha dayanıklı hale getirmeye yardımcı olacaktır. Örneğin hava kirliliği ve kentsel sıcaklığın artması giderek büyüyen bir sorundur ve kentsel ormancılıktan ekolojik çatılara kadar en etkili planlama yanıtlarının çoğu, yeni doğal alanlar, temiz hava ve serin kentsel ortamlar oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. Biyofilik şehirler, doğal çevreyi yapıli çevreyle bütünleştirmek için her fırsatı değerlendirirken florayı ve faunayı korumakta ve onarmaktadır. Biyofilik kent, doğal türlerin ve habitatların yeşil duvarlar (*green walls*), dikey bahçeler (*vertical gardens*) ve yeşil çatılar (*green roofs*) gibi insanlar tarafından tasarlanmış doğa biçimleriyle karıştığı harmanlanmış bir doğaya sahiptir. Biyofilik yaklaşımı benimseyen her şehir, kendine özgü doğal ortamları ve nitelikleri göz önüne alındığında, kentsel alanlarla doğayı bütünleştirmenin en etkili ve uygun yollarını araştırmalıdır. Biyofilik kentler aynı zamanda doğayı, diğer kentsel yeşillendirme biçimleriyle birlikte mavi şehirciliği (*blue urbanism*) de içeren bütünleyici bir kara ve deniz yaklaşımına sahip olmalıdır (Beatley, 2017).

BIYOFİLİK KENT YAKLAŞIMI

Timothy Beatley tarafından geliştirilen bir kavram olan biyofilik kent çevre dostu kent yaklaşımlarından biridir. Biyofilik kent insanların tabiatla ve diğer yaşam formlarıyla bağlantılı / ilişkili olma eğiliminin bulunduğu düşüncesinden doğan bir kent anlayışıdır.

Beatley'e göre (2011) biyofilik kent (biophilic city), tasarımında, planlamasında ve yönetiminde doğayı ilk sıraya koyan, insanın doğa ile günlük ilişki / bağ kurma ihtiyacının yanı sıra doğa ve doğal sistemler tarafından sağlanan birçok çevresel ve ekonomik değeri benimseyen bir şehirdir. Biyofilik kent biyolojik çeşitliliğin korunduğu, kentlilerin çalışma, eğlence ve günlük hayatlarında bitkiler, ağaçlar ve hayvanlardan oluşan zengin doğayı gördüğü, hissettiği ve deneyimlediği bir şehirdir. Tabiat, bir şehri tanımlayan, ona karakterini ve kimliğini veren daha büyük doğal değerlerden ve ekosistemlerden, ağaç tepesindeki likenlere, böceklerle, hatta mikro organizmalara kadar uzanan bir yaşam alanıdır. Biyofilik kent anlayışı mevcut güzellikleri ve değerleri koruma, bozulan ve kaybolan varlıkları/kaynakları onarma ve yeniden kazanma amacını taşımaktadır. Yeni yapılan binalar ve kentsel alanlar doğa formlarıyla bütünleştirilerek tasarlanmaktadır. Biyofilik kentsel tasarım ve

planlama, şehirlerde doğa ile etkileşim ve doğal ortamlar tasarlama gibi yeşil şehirciliğin belirli unsurlarını içermektedir. Biyofilik kentler, doğayla etkileşim kurmaya yönelik doğuştan gelen ihtiyacı benimseyerek, yeşil kent ve yeşil şehircilik düşüncesini, enerji verimliliği veya çevrenin korunmasından ziyade doğrudan insan refahına bağlamaktadır. Çünkü yenilenebilir enerji üretimi, enerji verimli bina sistemleri, çevre dostu ulaşım ve nakliye hizmetleri gibi konulara da vurgu yapan yeşil kent vizyonu sadece yeşil olmaktan ibaret değildir. Ancak biyofilik kent anlayışı, odak noktasını doğrudan tabiata, gerçek yeşil özelliklere, insanla birlikte diğer türlerin ve yaşam biçimlerinin, başka doğal süreçlerin varlığına ve dikkate alınmasına yerleştirmektedir. Bu sebeple biyofilik kent, sadece biyolojik çeşitliliğe sahip bir şehir tasarımıdır çok daha fazlasıdır. Şehir manzaralarında ve binalarında doğal biçimleri ve görüntüleri kullanan, tabiattan öğrenen ve doğal sistemleri taklit eden, tabiatla birlikte tasarlayan ve planlayan bir şehirdir. Ancak biyofilik kentleri yeşil/eko kentlerin olağan değerlendirme kriterleriyle değerlendirmek doğru olmayacaktır. Biyofilik şehircilik, yeşil kentsel tasarım ile açık hava yaşamına ve bölgeden mahalle düzeyine kadar yeşil altyapının korunmasına bağlılık anlayışının yaratıcı bir karışımını ifade etmektedir. Beatley'e göre biofilik kentin göstergeleri şunlardır (Beatley, 2011):

1) Biyofilik Koşullar ve Altyapı:

- Bir park veya yeşil alanın 100 metre yakınındaki nüfusun yüzdesi ve kentin tüm sakinlerine 100 metre mesafe dahilinde en az bir park veya yeşil alan sağlanması
- Bağlantılı, entegre bir ekolojik ağın varlığı ve çatıdan bölgeye yeşil şehirciliğin uygulanması.
- Vahşi veya yarı yabani doğadaki şehir arazi alanının yüzdesi
- Şehirdeki orman örtüsünün yüzdesi
- Yeşil kentsel özelliklerin kapsamı ve sayısı (örneğin, yeşil çatılar, yeşil duvarlar, ağaçlar)
- Yürüyüş parkurlarının kişi başına düşen uzunluk miktarı
- Topluluk bahçeleri ve bahçe arazilerinin sayısı (mutlak ve kişi başına) ve topluluk bahçesi alanına erişim

2) Biyofilik Faaliyetler

- Doğada veya açık hava kulüplerinde veya organizasyonlarında aktif olan nüfusun yüzdesi ve şehirde faaliyet gösteren bu tür kuruluşların sayısı
- Doğa restorasyonu ve gönüllü çalışmalarla (örneğin, Kentsel Orman Bakımı gibi) ilgilenen nüfusun yüzdesi ve mutlak sayı
- Bölge sakinlerinin dışarıda geçirdiği zamanın yüzdesi (iklime bağlı olarak değişebilir)
- Aktif olarak bahçecilik yapan sakinlerin yüzdesi (balkon ve çatı bahçeleri dahil)
- Okullarda teneffüs ve açık havada oyun süresi ve kapsamı

3) Biyofilik Tutumlar ve Bilgi

- Yerli flora ve faunanın ortak türlerini tanıyabilen nüfus yüzdesi

- Bölge sakinlerinin etraflarındaki doğal dünyayı ne ölçüde merak ettikleri

4) Biyofilik Kurumlar ve Yönetişim

- Yerel bir biyolojik çeşitlilik eylem planının veya stratejisinin benimsenmesi
- Yerel biyofilik destek kuruluşlarının kapsamı, örneğin aktif bir doğa tarihi müzesi veya botanik bahçesinin varlığı
- Çevre eğitime öncelik verilmesi
- Doğanın korunması, rekreasyon, eğitim ve ilgili faaliyetlere ayrılan yerel bütçenin yüzdesi
- Yeşil bina ve planlama kodlarının, hibe programlarının, yoğunluk bonuslarının, yeşil alan girişimlerinin ve karanlık gökyüzü aydınlatma standartlarının benimsenmesi
- Şehir destekli biyofilik pilot proje ve girişim sayısı

BİYOİLİK KENTLER AĞI

Biyofilik kent fikrinin öncüsü olan Timothy Beatley tarafından 2012 yılında Biyofilik Kentler Ağı (*Biophilic Cities Network*) kurulmuştur. Biyofilik kentler hareketi (*Biophilic Cities, t.y.*), şehirlerdeki doğanın ve diğer canlıların şehirli yurttaşların yaşamlarına olan değeri ve katkısı hakkında bir anlayış oluşturmak için, dünyanın dört bir yanından şehirler, akademisyenler ve savunucularla bir ağ ortaklığı yapmaktadır. Biyofilik Kentler Ağı, çalışmalarının merkezî bir unsuru olarak, kendi benzersiz ve çeşitlilik barındıran ortamları ve kültürleri içinde doğal bir şehir vizyonunu sürdürmek için kolektif olarak çalışan ortak şehirlerin küresel bir ağıdır. Ağ ortakları, doğayı tüm biçimleriyle, şehirlerin ve sakinlerinin kentsel alanlardaki biyolojik çeşitlilikten ve vahşi yaşam unsurlarından faydalanmalarının çeşitli yollarını bulmak ve geliştirmek için birlikte çalışmaktadır. Biyofilik Kentler Ağı'na katılan şehirler, anlamlı bir kentsel yaşamın bir unsuru olarak doğayla günlük temasın öneminin yanı sıra şehirlerin, insanlar ve diğer canlılar için ortak yaşam alanı olarak küresel doğayı koruma konusundaki etik sorumluluğunu kabul etmiş olmaktadır. Barcelona, Edinburgh, Los Angeles, Pittsburgh, San Francisco, Toronto gibi 30 şehrin bulunduğu ağda Türkiye'den sadece İzmir'e bağlı Karşıyaka İlçesi yer almaktadır.

SONUÇ

Biyofilik kent sadece kentsel alanlarda ve iç mekânlarda birtakım yeşilliklerin ve bitkilerin yetiştirilmesinden ibaret değildir. Biyofilik kent anlayışı, kentsel alanların tasarımında, bütün belediye hizmetlerinde, işyeri, konut, yol ve köprü gibi yapıların inşasında, beşerî ve ekonomik faaliyetlerde çevre dostu seçimlerin yapılmasını, kirlenmenin önlenmesini, doğanın, biyolojik çeşitliliğin, çevresel değerlerin ve kaynakların korunmasını öngörmektedir. Bunun ötesinde biyofilik kent anlayışı, doğal alanların daha da büyütülmesini, kentsel alanların ve yapılı çevrenin tasarımında doğaya benzer ortamların inşa edilmesini, kentle tabiatın ayırık ve aykırı değil, bütünleşik ve uyumlu olması gerektiğini savunmaktadır.

Biyofilik kent yaklaşımının ilkeleri benimsendiği, şehirler buna göre planlandığı ve inşa edildiği zaman, bu yerleşim birimleri sağlıklı, dirençli hatta iklim odaklı kentler olma yönünde ilerleme kaydetmiş olacaktır. Çünkü kentlilerin doğayla ve diğer canlılarla etkileşime girebildiği şehirler sakinlerine stresten uzak ve sağlıklı bir ortam sunmaktadır. Şehirlerde bitkilerin ve yeşil alanların yaşam alanlarını çevrelemesi hem kentsel sıcaklığın dengeli olmasını hem de iklim değişikliği sorunlarının azalmasını sağlamaktadır. Çünkü ağaçlar ve diğer bitkilerle bütünleşmiş kentsel alanlarda hem aşırı sıcaklığın ve kuraklığın kötü etkilerin hem de sağanak yağışların etkisi azaltılmış olmaktadır. Bütün beşerî, ekonomik ve endüstriyel faaliyetler çevre ve doğa dostu olacağı için, biyofilik kentlerde toprak, su ve hava kirliliği de azalmış olacaktır. Ancak, biyofilik bir kentin oluşturulabilmesi için, bu yaklaşımın öncelikle siyasî ve idarî otoritelerce bir vizyon ve misyon olarak kabul edilmesi ve kentliler tarafından da benimsenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Beatley, T. (2011). *Biophilic cities: Integrating nature into urban design and planning*. Island Press, Washington, USA.
- Beatley, T. (2017). Biophilic cities and healthy societies. *Urban Planning*, 2 (4), 1-4. <https://doi.org/10.17645/up.v2i4.1054>
- Biophilic Cities (t.y.). *Our vision - Connecting cities and nature*. <https://www.biophiliccities.org/our-vision>
- Fromm, E. (1964). *The heart of man: Its genius for good and evil*. Harper & Row, New York.
- Milliken, S., Kotzen, B., Walimbe, S., Coutts, C. & Beatley, T. (2023). Biophilic cities and health. *Cities & Health*, 7(2), 175-188. <https://doi.org/10.1080/23748834.2023.2176200>
- Tabb, Phillip James (2017). *Serene urbanism: A biophilic theory and practice of sustainable placemaking*. Routledge, New York, USA.
- Tekin, Ö. F. (2021a). Bilgi ve iletişim çağında kent: Akıllı sürdürülebilir kentlere doğru. Y. Taşpınar (Ed.), *Dijitalleşme: Multidisipliner Bir Bakış*, içinde (ss. 157-176). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Tekin, Ö. F. (2021b). Geleceğin Kentini Tasarlamak: Sürdürülebilir Kent ve Diğer Girişimler. P. Akarçay (Ed.), *Yerel Yönetimlerde Güncel Yaklaşımlar: Teoriden Pratiğe*, içinde (ss. 414-445). Ekin yayınevi, Bursa.
- Wilson, Edward O. (1984). *Biophilia*. Harvard University Press, Cambridge, MA.

TÜRK MODERN HEYKEL SANATINDA ÖNCÜ BİR İSİM: HEYKELTRAŞ HADİ BARA A PIONEERING FIGURE IN TURKISH MODERN SCULPTURE: SCULPTOR HADİ BARA

Dr. Öğr. Üyesi Derya ÖZŞEN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölüm

ORCID: 0000-0001-7268-1739

ÖZET

Türkiye’de Modern heykel sanatının gelişimin de en önemli isimlerden birisi olan Heykeltraş Hadi Bara hem kendi sanatsal üretimiyle hem de heykel eğitmeni olarak görev aldığı, Türkiye’nin plastik sanatlar alanında eğitim veren ilk kurumu Güzel Sanatlar Akademisi’nde (Kuruluş yılında ki ismiyle Sanayi Nefise Mektebi) yetiştirdiği öğrencilerle Türk Modern heykel sanatının gelişimine yön vermiştir. Bu bildiri ile Hadi Bara’nın Çağdaş Türk sanatı içerisinde ki yerini ve önemini belirlemek amaçlanmıştır. Bildiride sanatçının heykel anlayışını ve bu anlayışta farklı dönemlere işaret eden süreçleri alt başlıklar altında ele alınmıştır.

Hadi Bara’nın Sanayi Nefise Mektebi’deki hocası İhsan Özsoy olmuştur. Eğitimini burada tamamlayan sanatçı daha sonra burslu olarak gittiği Paris’te Academie Julian’da 1927-1932 tarihleri arasında eğitim almıştır. Academie Julian’da eğitim aldığı sırada Charles Despiau’nun özel atölyesine devam etmiştir. Figüre dayalı aldığı eğitim ardından Paris’te klasik heykel sanatından yola çıkarak kendi üslubunu ortaya koymuştur. Dönemin önemli heykeltraşlarından Auguste Rodin, Emile-Antoine Bourdelle, Aristide Maillol ve Charles Despiau gibi isimlerden etkilenmiştir.

1930 yılında yurda dönen Hadi Bara bu tarihten başlayarak Türk heykel sanatında etkin olmuş bir isimdir. Bu yıllarda figüratif tarzın en yetkin örneklerini vermiştir. Bu dönem içerisinde bir çok sergiye katılan sanatçı heykel sanatının gelişimini etkilemiştir. Yine bu tarihlerde gerçekleştirdiği Anıt uygulamalarıyla Türk heykeltraşlarının kamusal alanda var olabilmesinin ortamını yaratmıştır.

1950-1960’lı yıllar Hadi Bara’nın sanat yaşamının en önemli yıllarıdır. Heykel çalışmasında soyut sanata yönelmiştir. Sanatçı yurt içi ve dışında çok sayıda sergi, yarışma ve bienale katılır. Bu etkinlikler arasında: 1954’te V. Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Kongresi Türk Resim ve Heykel Sergisi, 1956 ve 1958’deki 28.ve 29.Venedik bienalleri, 1957’de 4.Sao Paolo bienali vardır. Hadi Bara yurtdışında da yapıtlarıyla Türk heykel sanatını temsil eden önemli bir isim olur.

Türk heykel sanatının gelişiminde ve çağdaş dünya sanatını yakalaya bilmesinde sanatçı kişiliği ile yönlendirici ve etkin olan Hadi Bara, Türkiye’de heykelin günümüzde ulaştığı düzeyin temellerini atan en önemli isimdir. Heykel sanatı ve eğitiminin ülkemizde oturup belli bir düzeye ulaşmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Heykel, Sanat, Modern, Eğitim, Türkiye

A PIONEERING FIGURE IN TURKISH MODERN SCULPTURE: SCULPTOR HADİ BARA

Dr. Assoc. Prof. Derya ÖZŞEN

Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Fine Arts, Department of Sculpture

ORCID: 0000-0001-7268-1739

ABSTRACT

Sculptor Hadi Bara, one of the most important figures in the development of Modern sculpture in Turkey, has significantly influenced the progression of Turkish Modern sculpture through both his artistic creations and his role as a sculpture educator. He played a pivotal role in shaping Turkish Modern sculpture through his work and by nurturing students at the first institution in Turkey to offer education in the field of plastic arts, the Academy of Fine Arts (formerly known as Sanayi Nefise Mektebi). This paper aims to define Hadi Bara's place and significance within Contemporary Turkish art. The artist's sculptural philosophy and the processes indicative of various periods within this philosophy are explored in subheadings.

Hadi Bara's mentor at the Sanayi Nefise Mektebi was İhsan Özsoy. After completing his education there, he received a scholarship to study at Academie Julian in Paris from 1927 to 1930. While studying at Academie Julian, he also attended Charles Despiau's private studio. Following his education based on figurative art, he developed his own style in sculpture, drawing inspiration from prominent sculptors of the time, such as Auguste Rodin, Emile-Antoine Bourdelle, Aristide Maillol, and Charles Despiau.

Upon his return to Turkey in 1930, Hadi Bara became an influential figure in Turkish sculpture. During this period, he produced some of the most accomplished examples of figurative art. He participated in numerous exhibitions during this time, significantly impacting the development of sculpture. Furthermore, through his Monument applications in this era, he created an environment where Turkish sculptors could establish a presence in the public sphere.

The 1950s and 1960s marked the most significant years in Hadi Bara's artistic career. During this period, he turned to abstract art in his sculptural work. The artist participated in numerous exhibitions, competitions, and biennales both domestically and internationally. Some of these events include the 1954 V. International Congress of Art Critics Turkish Painting and Sculpture Exhibition, the 28th and 29th Venice Biennales in 1956 and 1958, and the 4th Sao Paulo Biennale in 1957. Hadi Bara became an important representative of Turkish sculpture abroad with his artworks.

Hadi Bara, with his influential personality and artistic contributions, played a guiding role in the development of Turkish sculpture and its ability to keep pace with contemporary global art. He is the most prominent figure responsible for laying the foundations of the level that sculpture and education have reached in Turkey today.

Key words: Sculpture, Art, Modern, Education, Turkey

GİRİŞ

1882’de Sanayi-i Nefise Mektebi’in kurulması ile 1883 tarihinde ülkemizde heykel eğitimine başlanır. Heykel alanında eğitim veren ilk hoca Yervant Osgan efendi’dir. Osgan efendi Avrupa’da heykel eğitimi alan ilk Osmanlı vatandaşı olarak bilinir. İtalya’da Roma Güzel Sanatlar Akademisi ve Venedik Rafaello kolejinde akademik bir heykel eğitimi alan Yervant Osgan, heykellerinde klasik anlayışta ve doğayı natüralist bir anlayışta ifade eder. Onun öğrencisi olan İhsan Özsoy’da aynı anlayışta heykeller üretmiş bir sanatçıdır. İhsan Özsoy dışında heykel eğitimi alan öğrenciler arasında İsa Behzat, Mesrur İzzet, Basri ve Mehmet Bahri gibi isimler vardır. Türk heykelinin bu ilk sanatçıları akademik anlayışta ve doğaya bağlı bir çizgiyi benimserler. Yine bu dönemde yetişen Mahir Tomruk ve Nijad Sirel ise bu çizgiden giderek uzaklaşarak ayrıntılardan arınmış, yalın bir anlatımla daha kitlesel bir ifadelendirmeye yönelirler. Osgan Efendi’den sonra heykel eğitimini İhsan Özsoy devir alır. İhsan Özsoy’un öğrencileri arasında Ali Hadi Bara, Nusret Suman, Nijad Sirel, Ratip Aşir Acudoğlu, Kenan Yontuç, Zühtü Müridoğlu, Sabiha Bengitaş, Nermin Faruki gibi sanatçılarımız vardır. Bu sanatçılar eğitimlerini tamamladıktan sonra yurtdışına gider. Yurtdışında aldıkları eğitim onların anlatım biçimlerine etki etmiştir. İhsan Özsoy’un doğaya bağlı natüralist anlayışı bu sanatçıların çalışmalarında daha yalın anlatım biçimlerine ve kendi üsluplarını ortaya koymaya çalışan bir eğilimde şekillenir. Bu sanatçılar arasında özellikle Ali Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu başarılı çalışmaları ile öne çıkar.

1928 yılında Paris’e giden Hadi Bara dünya sanat ortamı ile tanışır. 20. Yüzyılın başları sanat alanında büyük değişimlerin yaşandığı yıllardır. Heykel alanında Klasik anlayıştan uzaklaşan yapıtlar üretilmiştir. Hadi Bara’nın Academie Julian’da aldığı eğitim, akademinin sanatsal bakış açısı olan natüralist-doğacı tarzda olur. Bu yıllarda aynı zamanda Charles Despiau’nun özel atölyesine devam eden sanatçının heykel anlayışındaki gelişiminde bu atölye ve hocası önemli bir etkiye sahiptir. Bara’nın 1940’li yıllara kadar gerçekleştirdiği figüratif çalışmalarda bu etki izlenir. 1930 yılında ülkeye dönen Hadi Bara, bu dönemde yurtdışında eğitim alıp dönen heykeltıraşlardan beklenen yönde anıt çalışmaları yapar. Sanatçı figüratif anlayışta büst, tors ve nü çalışmalarını da sürdürür. Figüratif anlayıştaki yaklaşımı 1948’li yıllarda değişmeye başlar. Dünya sanatını takip eden sanatçı buradaki gelişmelerin de etkisiyle uyguladığı figür soyutlamalarında başarılı sonuçlar elde eder. Ülkemizde soyut sanat yönündeki eğilimlerin en önemli ismi olan Hadi Bara daha sonraki dönemde yaptığı non-figüratif heykeller ile de önemli bir etki oluşturur. Türk heykel sanatında önemli ismi Hadi Bara heykel üretim süreçleri ve bu süreçlerin belirleyen gelişim evrelerinde yoğun bir çalışma ve araştırma süreci ortaya koymuştur. Sanatçı ve eğitimci olarak heykel sanatının gelişimine yön veren Hadi Bara Türk Modern heykel sanatının öncülerindendir.

1. Hadi Bara'nın Sanayi Nefise Mektebi Heykel Eğitim

1923 yılında Sanayii Nefise Mektebin'de eğitime başlayan Hadi Bara, İhsan Özsoy'un öğrencisi olur. Sanatçı hocasından klasik öğretinin daha natüralist bir anlayışta olduğu bir eğitim alır. Heykel eğitiminin klasik heykel anlayışında olmasının nedeni olarak hem bu sanat alanında ülkemizde bir geçmiş birikime sahip olmama hem de henüz bu sanatın ülkemizde yeni özümseiyor olması söylenebilir. Heykel eğitimi sürecinde daha çok geleneksel anlatım biçimleri olan büst, rölyef, modelden yada alçı kopyalardan üretilmiş figüratif heykeller yapılmıştır. Model çalışması ile ilgili sorunlar okulun kuruluşundan sonra ancak 1910 yılında çözülebilir. (NAİPOĞLU, 2008, s. 48) Bu dönemden günümüze kalan yapıtlarda çoğunlukla alçı büst, rölyef ve küçük boyutta tam boy figüratif heykellerdir.

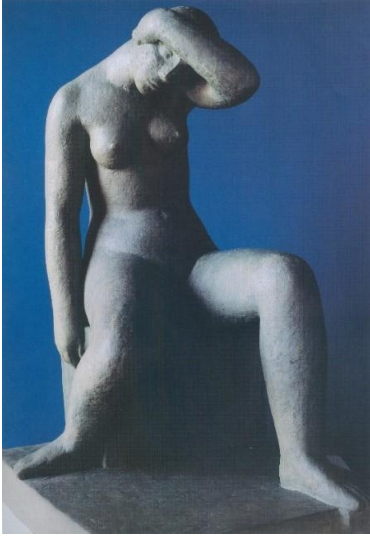
Fotoğraf 1. Hadi Bara, Otoportre

2. 1927-1930 Yılları Arası Hadi Bara'nın Paris Eğitimi ve Heykelleri

1927 yılında Sanayi Nefise Mektebi eğitimini tamamlayan Hadi Bara, eğitim almak için burslu olarak Paris'e gider. Sanatçı, Academie Julian'da dersler alır ve Paris'in sanat merkezi olan Montparnasse'de bir atölye açar. Ve çalışmalarını bu atölyede gerçekleştirir. Bu tarihlerde aynı zamanda Charles Despiau'nun özel atölyesine de devam eder. Maillol geleneğinde yapıtlar üreten atölye, sanatçının bu dönem çalışmalarında etkilidir. Maillol geleneği, Klasik Heykel geleneği üzerinde yeni bir dil arayışında olan ve bu anlayışla heykeller yapan sanatçı isimleri ile Avrupa sanatında öne çıkar. Bu sanatçılar arasında Rodin, Maillol, Bourdelle, Gimond, Despiau gibi isimler yer alır. Heykel sanatında kendi biçim dillerini oluşturmuş bu sanatçılar, Paris'e giden ilk kuşak Türk heykeltıraşların yönelimlerinde ve heykellerinde önemli etkiler bırakmıştır.

Fotoğraf 2. Hadi Bara Paris'te Havva heykelini çalışırken, 1929

Paris'te bulunduğu yıllarda Hadi Bara, 1928 yılında "Bedia'nın Büstü" ve 1929 yılında da "Havva" adlı çalışması ile iki önemli Salon sergisine katılır. Bourdelle, Gimond, Despiau ve Maillol gibi ustaların temsil ettiği figüratif anlayışta gerçekleştirilen Havva heykeli, Despiau'nun Assia'sı ile form anlayışı olarak benzerlik gösterirken, aynı şekilde Maillol'un Akdeniz heykeli ile de kompozisyon ve form açısından ilişkilendirilebilir. 20. yüzyılın başı ve savaş sonrası Batı sanatında yakın ve uzak doğunun, Mısır ve Afrika sanatından etkileri görülür. Hadi Bara'nın heykelinde de gözlemlediğimiz yalın anlatım, güçlü form anlayışı ve heykeldeki kitleselliğin etkili ifadesi de sanatçının Mısır heykeli olan ilişkisini yansıtır.

Fotoğraf 3. Hadi Bara, Havva

Fotoğraf 4. Charles Despiau, Assia

Fotoğraf 5. Maillol, Akdeniz

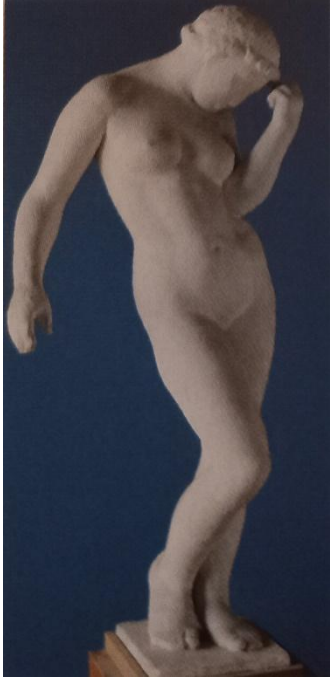
3. 1932 ve 1940'li Yıllar Arası Hadi Bara'nın Figüratif Heykel Anlayışı ve Heykelleri

1932 yılında yurda dönen sanatçı figüratif anlayışta büst, nü, tors ve anıt çalışmaları gerçekleştirir. 1932 tarihli Atatürk Büstü, 1932'de gerçekleştirdiği Tevfik Fikret Büstü, Ahmet Rasim Büstü, 1945-46 yıllarına tarihlendirilen ağabeyi Sadi Bara'nın eşi Güzin Bara ve onun kardeşi Berin Timuçin'nin büstülerini yapar. Anıt çalışmalarında ise sanatçı ifadenin ve konunun ön plana çıktığı plastik açıdan son derece güçlü etkiye sahip heykeller yapmıştır. Bu anıtlar arasında 1932'de Adana Milli Kurtuluş Anıtı, 1937'de Harbiye Atatürk Heykeli, 1938 tarihli Nazilli Atatürk Heykeli, 1941-43 yılları arasında ise Zühtü Müridoğlu ile birlikte gerçekleştirdiği Barbaros Anıtı, 1945-46 yıllarında yine Zühtü Müridoğlu ile birlikte gerçekleştirdiği Zonguldak Atlı Atatürk ve İnönü Heykeli vardır.

Fotoğraf 6. Hadi Bara, Güzin Bara Büstü , 1945-46

1937'de gerçekleştirdiği Erkek Torsu çalışmasında antik yunan heykelindeki biçimsel anlayış dikkat çeker. (Fotoğraf 9). 1940'lı yıllarda gerçekleştirdiği Nü heykellerinde ise sanatçı modle ve kompozisyon açısından Paris yıllarındaki figür anlayışını sürdürdüğü görülmektedir. (Fotoğraf 7) (Fotoğraf 8)

Fotoğraf 7. Hadi Bara, Nü

Fotoğraf 8. Hadi Bara, Nü

Fotoğraf 9. Hadi Bara, Erkek Torsu

2. 1948 ve 1950'li yıllar Arası Hadi Bara'nın Geçiş Dönemi Çalışmaları ve Heykelleri

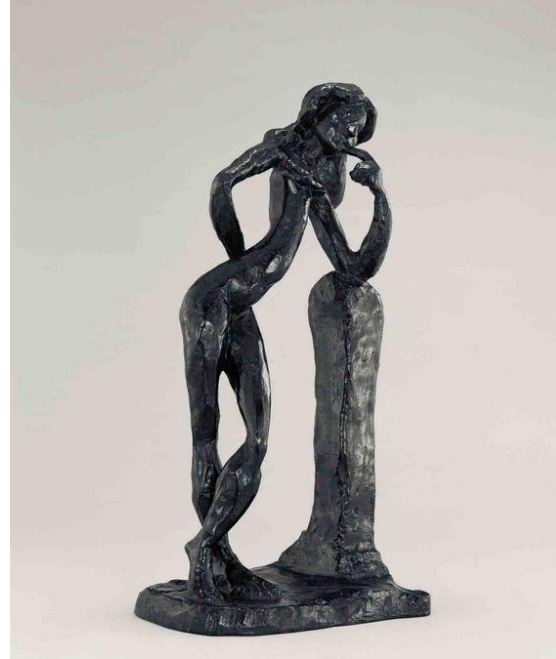

Hadi Bara 1940'lı yıllarda figürlerinde deformasyona yönelir. 1948 yılında bu anlayışla gerçekleştirdiği heykeller sanatçının soyut anlayışa öncesi geçiş dönemi yapıtlarıdır. Figüratif döneminde ki bu geçiş dönemi heykellerinde sanatçının 20. yüzyıl sanatında ortaya çıkan yeni anlayışlardan etkilendiğini söyleyebiliriz. (Fotoğraf 10). Dünya sanatında ortaya çıkan bu yeni anlayışlar geleneksel heykelden uzaklaşmış ve daha çok ilkel sanat, Afrika sanatı ve doğu sanatı etkileri olan çalışmalardır. Bu yönde etkilenmeleri gördüğümüz sanatçılar arasında Picasso, Matisse gibi isimler vardır. 1910 yıllarda Picasso 'nun figür deformasyonları bu anlayışı yansıtan heykelleri örnekleyen öncü çalışmalardır. (Fotoğraf 11) Aynı şekilde Matisse'nin deforme edilmiş figüratif anlayışta yaptığı heykelleri de aynı ölçüde dönemin sanat yaklaşımlarını etkilemiştir. (Fotoğraf 12)

Fotoğraf 10. Hadi Bara, Kadm Figürü, 1945-46

Fotoğraf 11. Pablo Picasso, Bir Savaşçının Başı

Fotoğraf 12. Henri Matisse, Serpentine'de

Hadi Bara'nın figür deformasyonları da onun klasik anlayıştan uzaklaştığını ve heykel anlatımında yeni arayışlara girdiğini gösterir. (Fotoğraf 11) Sanatçının bu dönem yaptığı çalışmalarda ilkel sanatın etkileri olduğunu ifade eden Üstünipek'e göre: Figüratif dönemde yalınlığa önem veren Bara, bu sefer bir başka amaca, soyutlamaya yönelik olarak, yine yalınlıktan yararlanmış ve buna kaynak olarak ilkel sanatı almıştır. Sanatçının bu yıllarda

gerçekleştirdiği mask çalışmalarında ve Kadın Figürü adlı çalışmasında bu etkiler izlenmektedir. (ÜSTÜNİPEK, 1994 , s. 39)

Fotoğraf 13 Hadi Bara,Dans, 1948-50
1955

Fotoğraf 14. Hadi Bara, Saçılanlar, 1948-50

Fotoğraf 15. Hadi Bara, Boğa,

Fotoğraf 16. Hadi Bara, Figür, 1948-50

Hadi Bara'nın 1948'li yıllarda gerçekleştirdiği figür soyutlamalarındaki yaklaşımı, sanatçının Paris'te bulunduğu yıllarda Avrupa'da etkili olan avant-garde çalışmalar ve bu yönde üretim yapan sanatçılarla ilişkilendirilebilir. Bu sanatçılar arasında Brancusi, Picasso, Matisse, Henri Laurens, Gris gibi isimler vardır. Figür soyutlamalarında ki bu anlayış 20. yüzyılın başından itibaren Avrupa'da etkili olmuştur. Bu heykel anlayışı, Türk heykel sanatına Bara'nın uygulamalarıyla girmiştir. (Fotoğraf 16)

Hadi Bara'nın bu dönemde gerçekleştirdiği figür soyutlamalarında gittikçe yalınlaşan ve geometrikleşen biçimler görülmektedir. Sanatçının 1928'li yıllardaki Rodin, Maillol, Bourdelle, Gimond, Despiau gibi sanatçıların etkili olduğu dönem figüratif heykellerindeki başarısı ve arkasından 1940'lı yıllarda gerçekleştirdiği figüratif soyutlamaları onun heykelde ulaştığı gelişim çizgisini plastik açıdan gösterir.

3. 1950-1970'li Yıllar Arası Hadi Bara'nın Non- Figüratif Heykel Anlayışı ve Heykelleri

1940'lı yıllarda yurt dışına giden Türk sanatçılar, bu yıllarda Avrupa'da etkili olan soyut sanatın etkisinde kalmıştır. 1949 yılında Paris'e ikinci kez giden Hadi Bara da bu seyahatinden sonra heykellerinde non-figüratif anlayışta çalışmaya yapar.

Bara kendi gelişim çizgisini özetlerken şöyle der: "1948'e kadar figüratif heykel yaptım. Doğayı herbiri soyut olan biçimlerin birleşmesidir diye anlayınca bu görüş içinde aramalar yaptım. Bu yol beni, saf plastik biçimlere yöneltti ve 1950'de figürasyonu bırakarak "abstract geometric" anlayışında çalışmaya başladım." (Elibal, 1973, s. 236)

Sanatçının ilk non-figüratif çalışması "Boşlukta Sürekli Biçim" adlı heykeli İstanbul Resim ve Heykel Müzesi koleksiyonundadır. (Fotoğraf 17) Heykel dinamik ve her açıdan farklı etki yaratacak şekilde kompoze edilmiştir. Heykelde devinim etkisini sağlayan biçimleniş sanatçının plastik anlatımdaki güçlü anlayışını ortaya koymaktadır. Heykelde hareket konusunu ele aldığı bir diğer çalışmada "Değişebilir Heykel isimli" çalışmadır. (Fotoğraf 18) "Birbiri üzerine oturmuş iki L formunun oluşturduğu bu çalışmada, yatay ve dikey hatlarla bir kurguya yer verilmiştir. Üstteki küçük L formu, hareket edebilmektedir. Böylece sadece mekan içinde hareketle değişen form, aynı zamanda alternatifli bir kurguya olanak sağlanarak da değişebilme özelliğine sahip olmuştur." (ÜSTÜNİPEK, 1994 , s. 40)

Fotoğraf 17. Hadi Bara , Boşlukta Sürekli Biçim, 1952

Fotoğraf 18. Hadi Bara, Değişebilir Heykel, 1950-52

Sanatçının mekân ve kütle ilişkisini ele aldığı heykellerinde geometrik parçaların kullanımı, herbir parçayı birbirini dengeleyecek şekilde mekana yerleştirmesi ve bu yerleştirmede boş-dolu dengesi gözetilerek sağlanmıştır. Sanatçı heykelde önem verdiği boşluk doluluk ilişkisi ile hem heykelin formunu belirler hem de mekanla ilişkisini.

Boş dolu, H. Bara, 1952

Bara'nın bu dönem yapıtların ürettiği Caddebostan-Plaj Yolu'ndaki atölyesi sanatçıların bir araya geldiği ve sanat üzerine görüşlerini paylaştığı bir merkez olmuştur. Sanatçının atölyesinde ki buluşmalara katılan Ressam Adnan Çoker'in ifade ettiği gibi bu kültürel toplantılara dönüşen atölye ziyaretlerine, Cemal Tollu, Sabri Berkel, Halil Dikmen, Hakkı Anlı, Arif Kaptan, Zeki Faik İzer ve daha genç kuşaktan Lütfü Günay, Ali Teoman Germaner gibi sanatçılar, Fikret Adil ve Gültekin Elibal gibi eleştirmenler... Ama asıl müdavimleri Zühtü Müritoğlu, Adnan Çoker, Ali Durukan, Kuzgun Acar, Oktay Günday ve Kemal Bilensoy'dur. (Çoker, 1982, s. 46) Hadi Bara yaratıcı, araştırmacı kişiliği ile bu yıllarda ülkemizde soyut sanat eğilimlerine yön veren önemli bir sanatçıdır.

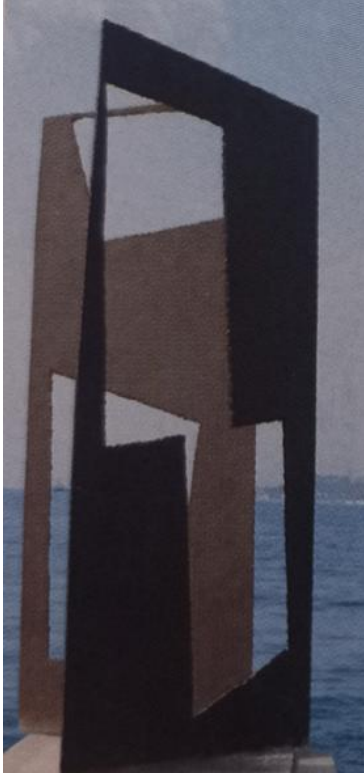
Fotoğraf 19. Hadi Bara, Boş Dolu, 1950-52

1952'de Fransa'da Andre Bloc'un kurucusu olduğu Groupe Espace birliğinin Türkiye'de kurulmasında öncü isimlerden birisi Hadi Bara'dır. İlhan Koman ve mimar Tarık Carım ile birlikte Groupe Espace ilkeleri doğrultusunda çalışmalar yapmışlardır. Farklı disiplinlerdeki sanatçıların birlikte çalışmasını öneren Türkiye'deki Grup espas, sanatı yaşamın içine sokmak yaşadığımız mekanları sanatla birlikte tasarlamak için mimar ve sanatçıların işbirliğini öneriyordu. Ve amacı insanı çevreleyen mekânları sanatla birlikte tasarlamak, sanatı yaşamın her alanında etkin hale getirmektir. (YAMAN, 2011, s. 82,83) Mimarların sanatın tüm alanları ile uyum içinde ve birlikte çalışmasını öneren grup, Hadi Bara'nın kaleme aldığı bir bildirgeyi yayınladı. Plastik sanatlarda gerçekleştirilmesi düşünülen bu bütünlük ülkemizde mimar ve heykeltıraşların birlikte çalışmalar yapmaya yönlendirmiştir. Heykeltıraşlar bu işbirliği sonucunda geleneksel malzemeler kil, taş, ahşap malzemelerin dışında yeni malzeme kullanmaya başlamıştır. Bu malzemeler arasında çelik, alüminyum, cam, pleksiglas gibi malzemeler vardır.

Hadi Bara da bu dönemde saç levhalar, demir plakalar kullandığı yapıtlarını 1954'ten itibaren gerçekleştirmeye başlar. Bu heykeller sanatçının non-figüratif döneminin ait özgün örnekleri oluşturur. (Fotoğraf 20) (Fotoğraf21) Farklı boyutlarda demir levhaların bir araya getirilerek kompoze edilmesi sürecinde sanatçı, heykelin mekan içerisinde yaratacağı etkiye odaklanan sanatçı bu etkiyi güçlü kılacak heykeller üretmiştir. Bu çalışmaları ile

ilgili açıklamasında heykeltraş, bu kompozisyonlar ile mekan içinde doluluk, boşluk; mekanı hapsetme problemlerini girmiş olduğunu belirtir. (ÜSTÜNİPEK, 1994 , s. 41)

Hadi Bara, 1954'te V. uluslararası Sanat Eleştirmenleri Kongresi'nin Taut atölyesindeki Türk Resim ve Heykel Sergisi'ne materyali demir levha olan heykellerle katılır. 1956 ve 58'deki 28. ve 29. Venedik Bienallerine ikişer demir heykelini gönderir. 1957'de ise Sao Paulo bienalinde yer alır.

Fotoğraf 20. Hadi Bara, Demir Demir Heykel IV, 1954

Fotoğraf 21. Hadi Bara, Demir Heykel VI, 1957-60

Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu 1950 yılında ana heykel atölyesinde Belling ile birlikte görev alır. Bu görev Güzel Sanatlar Akademisi heykel eğitimini etkiler. Bara'nın öncülüğünde Akademi de bu yıllarda ilk metal atölyesi kurulur. Bu atölyede ilk çalışan isimler arasında İlhan Koman, Sadi Çalık, Sadi Öziş vardır. Yine aynı yıllarda Sadi Öziş ve Şadi Çalık'la birlikte "Karemetal" atölyesi adı altında modern mobilyalar üretirler. Aykut Köksal ifade ettiği gibi Karametal üretimleri pek çok yönden Türkiye'nin Elliler Modernizmini örnekliyor: Soyutlamacı yaklaşım, disiplinlerarası bütünlük arayışı, Batıyla eşzamanlılık ve dışarıdan gelen etkilere açık olma, uluslararası modernizmin rasyonalist çizgisini sürdürme ve yerellikten uzak durma, bu dönemde tüm disiplinlerde gördüğümüz temel özellikler. (Köksal, 2019, s. 25) Hadi

1960'larda Hadi Bara organik formlarla gerçekleştirdiği bronz heykeller yapar. Bunu zamanın gelişmelerine uygun olarak hazırladığı Feza Çağı çalışması (Fotoğraf 23) ve kurgusal bir oluşuma yer verdiği heykelleri izler. (Fotoğraf 24) Hadi Bara heykel üretimini tüm yaşamı boyunca sürdürmüş hem figüratif hem de non-figüratif heykelleriyle tutarlı bir gelişim süreci ortaya koymuştur.

Fotoğraf 22. Hadi Bara, Demir Heykel I, 1954-60

Fotoğraf 23. Hadi Bara, Feza Çağı, 1970(yaklaşık)

Fotoğraf 24. Hadi Bara, Koni, 1970(yaklaşık)

SONUÇ

Heykel eğitimi ülkemizde 1883'de Sanayi-i Nefise Mektebi ile başlar. Heykel geleneğinin olmadığı ülkemizde bu geleneğin oluşması için bu ilk adımdır. Bu eğitimin gerçek anlamda verilebilmesi ise uzun zaman almıştır. Okulun kuruluşundan yaklaşık 50 yıl sonra heykel alanında bir hareketlenme başlar. Bunun en önemli nedeni eğitim alan öğrencilerin yurtdışına gönderilmesi ve orada dünya sanatı ile tanışmalarıdır. Özellikle Avrupa'da köklü bir geleneği olan heykel sanatı türk öğrenciler için onların alanlarında gelişim göstermelerini sağlayacak imkanlar sunmuştur. Yurtdışında eğitim alan bu öğrenciler yapıtlarıyla eğitim aldıkları ülkelerdeki sanatsal anlayışları ülkelere taşımışlardır. Bu sanatçılar arasında heykel alanında en belirgin ve öncü isim Hadi Bara'dır. 1928-1932 yılları arasında sanatın merkezi olan Paris'e giden sanatçı burada batı sanatındaki en yoğun değişim ve dönüşümlerin olduğu bir ortamda kendisini bulur. Bu dönüşümler 20. Yüzyılın başında Avrupa'da heykel alanında iki şekilde kendini gösterir. Birincisi Klasik anlayışı reddetmeyen bu anlayış üzerinden yeni diller geliştiren sanatçıların olduğu bir hareket, diğeri de klasik anlayışı tümünden reddeden avangard hareketlerdir. Birinci grupta yer alan sanatsal hareketin Avrupa'daki öncü sanatçıları Rodin, Maillol, Bourdelle, Gimond, Despiau gibi isimlerdir. O yıllarda figüratif heykel anlayışında yapıtlar üreten sanatçı doğal olarak kendisine bu anlayışa yakın bulmuştur.

1940'lı yıllar Cumhuriyet Döneminin ilk heykeltraş kuşağı olarak bilinen İhsan Özsoy öğrencilerinin heykel eğitiminde görev aldığı yıllardır. Bu kuşak arasında yer alan Hadi Bara Türk heykel sanatının gelişimini araştırmacı ve sanatçı kişiliği ile şekillendirmiştir. 1948 yılında heykel anlayışında yeni arayışlar içine giren Hadi Bara, bunun sonucunda figürde geleneksel anlatım biçiminden uzaklaşarak figür soyutlamaları gerçekleştirir. 1950'li yıllarda ise yeni arayışlarını hızlandırır ve ülkemizde soyut heykel sanatın ilk örneklerini veren heykeltraş olur. Hadi Bara yapıtlarıyla önemli bir öncü, Akademi heykel eğitimindeki eğitim anlayışı ile de modern heykel sanatını anlamaya çalışan bu yönde heykeller üreten öğrencilere ve heykeltraşlara yön veren isim olmuştur.

KAYNAKÇA

- Berk, N. G. (1973). *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cezar, M. (1971). *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Sanat Yayınları.
- Coşkun, E. (2011, Ocak 10). 1950-1960 YILLARI ARASI TÜRK HEYKEL SANATI. *Cilt: 35, Say: 2*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. Nisan 12, 2021 tarihinde <http://cujos.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/issue/4345/59406> adresinden alındı
- ÇALIKOĞLU, L. (2000, Nisan 4-30). Boşluğu Yutmaya Çalışan Heykeltraş: Ali Hâdi Bara Sergi Katalogu . *Axa Oyak Sanat Galerisi* . İstanbul: Axa Oyak Sanat Galerisi.
- Çoker, A. (1982, Aralık). Soyut Heykel Yeni Boyut, sayı 1/8, Aralık 1982b: 4-6. *Yeni Boyut*, s. 4-6.

- Elibal, G. (1973). *Atatürk ve Resim Heykel. (Birinci Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası. İstanbul:: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.*
- Gezer, H. (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli.* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KAHRAMAN, Ö. (2015). *PARİS-SANAY-İ NEFİSE HATTINDAN GÜNÜMÜZE TÜRK HEYKELİNDE İZLER VE YGULAMALAR(YÜKSEK LİSANS TEZİ) I.* Ankara: Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- KAYAALP, A. (2018). ASRİLEŞEN İSTANBUL: 1923-1940 YILLARI ARASINDA İSTANBUL'DA GÜZELSANATLAR VE MİMARLIK ALANINDA ART DECO (Doktora Tezi). *DOKTORA TEZİ.* İstanbul. file:///C:/Users/asus/Downloads/512972%20(2).pdf adresinden alındı
- Köksal, A. (2019). İlhan Koman'ın 1947-1970 Arasındaki Üretimi ve Kaynakları. *Açık Alan*, s. 17-32.
- NAİPOĞLU, S. (2008). Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Sanat Tarihi Yaklaşımı ve Vahit Bey. (Doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- ÜSTÜNİPEK, M. (1994 , HAZİRAN). HADİ BARA'NIN SANATSAL KİŞİLİĞİ VE YAPITLARI (Yüksek Lisans Tezi) . İSTANBUL: MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, ARK. VE SANAT TARİHİ ANABİLİM DALIBATI SANATI VE ÇAĞDAŞ SANATLAR PROGRAMI .
- YAMAN, Z. Y. (2011). SİYASİ/ESTETİK GÖSTERGE" OLARAK KAMUSAL ALANDA ANIT VE HEYKEL. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*(28), s. 69-98. file:///C:/Users/asus/Downloads/69-98.pdf adresinden alındı
- Yılmaz, P. (2013, Aralık). 1950 Sonrası Türk Heykel Sanatının Gelişimi (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Heykel Anasanat Dalı.
- YILMAZ, P. (2013). 1950 SONRASI TÜRK HEYKEL SANATININ GELİŞİMİ (Yüksek Lisans Tezi). İSTANBUL : MARMARA ÜNİVERSİTESİ GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ HEYKEL ANASANAT DALI .

ANTİK YUNAN EDEBİ METİNLERİNDE SANATKÂRLARIN STATÜSÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Esra Yalazı
Ankara Üniversitesi,
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,
Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü,
Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0001-9708-6223

ÖZET

Salgınlar, ekonomik kriz ve siyasi ambargoların yaşandığı günümüzde, hekimlerin veya diğer profesyonellerin vize alamaması sebebiyle yurt dışında kongrelere katılamadığı, işlerini takip edemedikleri, beyin göçü sebebiyle yurt içi ve dışındaki kritik projelerin tamamlanamadığı gibi haberler basına yansımaktadır. Bu tür haberler günümüz değerlerine yerleşen küreselleşme fikri sebebiyle yadırganmaktadır. Ancak kısıtlanan özgürlüğün değerinin daha iyi anlaşılabilmesi bakımından, meslek erbabının serbest dolaşımının tarihi süreci hakkında bilgi sahibi olmak aydınlatıcı olacaktır. Zira günümüzde bilgi ve teknoloji nasıl profesyonel bireyler sayesinde üretilebiliyor ise antik dönemde de durum aynıydı ve sanatlar (*tekhnai=zanaatlar*), kavram olarak insanlığın gündemine ilk olarak geldiği antik dönemde de kent-devletlerinde sanatkârlar tarafından günümüzde olduğu gibi etnosentrik veya siyasi zorluklara rağmen üretilmekteydi.

MÖ 5. yüzyıldan itibaren sanatkârlar Yunan kent devletlerinin kalkındırılması adına yöneticiler tarafından davet edilmekte ve desteklenmekteydi. Bununla birlikte zenginleşen sanatkârlara karşı, kentin yönetiminde söz sahibi toprak zengini soylu yurttaşlar (*politai*) tarafında olumsuz bir algı mevcuttu. Bu bakış açısı, edebi eserlerde yabancılar (*metoikoi*) hakkında vurgulanan stereotipler üzerinden yansıtılmıştır. Yabancılık, sanatkârlıktan farklı bir kavram olsa da Yunan kentlerindeki yabancıların çoğunluğunun sanatkârlardan oluşması sebebiyle bu stereotiplerin esasen onlara ilişkin olduğunu değerlendirebiliriz. Bu tiplerin ortaya konması antik dönemi çalışanlar için önem arz etmektedir, zira kent adına konuşma erkine sahip yurttaşlara karşı sessiz kalmaya mahkûm diğer kesimlere ilişkin bilgileri edebi eserlerde başvurulan stereotipler üzerinden öğrenmekteyiz.

Bu çalışmada, MÖ 5. yüzyıldan itibaren Klasik Çağ'da Yunan kentlerinde sanatkâr ve yabancılar karşı geliştirilen retoriğin, MS 2. yüzyılda bu kez Yunan kentlerinin Roma sistemi içerisine dahil edildiği İkinci Sofistler Dönemi'nde nasıl evrimleştiği ve o dönemin siyasi dengeleri içerisinde edebi eserlere ne şekilde konu olduğunu inceleyeceğiz. Öncelikle yabancı stereotipinin siyasi etkilerinin ilk olarak ortaya çıktığı hatip Lysisas'ın eserlerinden, ütöpik bir çaba ile iki kesimin arasını bulmaya çalışan Ksenophon'un eserlerine ve İkinci Sofistler Dönemi'nde bir hekim olan Galenos'un eserlerine odaklanarak sanat ehlinin ya da günümüz tabiri ile profesyonellerin serbest dolaşımının tarihine ışık tutmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan, sanatkârlar, serbest dolaşım, *metoikoi*, tıp sanatı.

AN EVALUATION ON THE STATUS OF ARTISANS IN THE ANCIENT GREEK LITERATURE

ABSTRACT

Nowadays while epidemics, economic crises and political embargoes are experienced, news appear in the press such that doctors or other professionals cannot attend congresses or conduct their business abroad not being able to obtain visas and that critical projects at home and abroad cannot be completed due to brain drain. Such news are considered awkward since the idea of globalization has taken root in today's values. However, in order to better understand the value of the freedom restricted, it would be enlightening to have information about the historical process of free movement of professionals. Just as knowledge and technology are produced by professionals today, the situation was the same in ancient times, and arts (*technai* = crafts) were produced by artisans in city-states in the ancient period, when they first came to the agenda of humanity as a concept, despite ethnocentric or political difficulties, as they do today.

Starting from the 5th century BC, artisans were invited and supported by the rulers for the development of the Greek city-states. However, there was a negative perception towards the rich artisans on the part of the land-rich noble citizens (*politai*) who had a say in the administration of the city. This perspective is reflected through the stereotypes emphasized about foreigners (*metoikoi*) in literary works. Although being a foreigner is a different concept from being an artisans, we can evaluate that these stereotypes are mainly related to them, since the majority of foreigners in Greek cities were artisans. Revealing these stereotypes is important for those who study the ancient period, because we learn about the other groups who were condemned to remain silent against the citizens who have the power to speak on behalf of the city, through the stereotypes used in literary works.

In this study, we examine how the rhetoric developed against artisans and foreigners in Greek cities in the Classical Period, starting from the 5th century BC, evolved in the Second Sophistic Period, when Greek cities were included in the Roman system in the 2nd century AD, and we will examine how it was included in literary works within the political balances of that period. We will try to shed light on the history of the free movement of artisans or in today's terms professionals, firstly by focusing on the works of the orator Lysias, where the political effects of the foreigner stereotype first emerged, and the works of Xenophon who tried to reconcile the parties as a utopia, and then by focusing on the works of Galen, a physician in the Second Sophistic Period.

Key words: Ancient Greek, artisans, free movement, metics, art of medicine.

TARİHİ SARAYLARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ, DARUL AMAN SARAYI

Doç.Dr. Hasan HAŞTEMOĞLU
SDÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
ORCID: 0000-0002-8818-6174
Abdul Salam NASIMI
SDÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
ORCID: 0000-0001-9625-2939

ÖZET

Geçmişten günümüze monarşiyle yönetilen pek çok ülkede demokratik rejimlere geçilmesiyle monarşinik rejimlerin baş yapıtları olarak adlandırılabilir pek çok tarihi saray yapısında işlevsiz kalmıştır. Genellikle ülke tarihine ışık tutan bu mimari eserlere yakından bakıldığında o ülkenin tarihi hakkında genel yargılara ulaşmakta mümkün olabilir. Bu bağlamda bakıldığında Afganistan'ın başkenti Kabil'de bulunan Darul Aman Sarayı Afganistan tarihinin bir bölümüne ışık tutan önemli bir mimari eserdir. Diğer taraftan yapının geçirdiği savaşlar, yıkımlar, dönüşümler ve farklı işlevsel kullanımlar, tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi bağlamında son derece dikkat çekici bir süreç ortaya koymaktadır. Darul Aman Sarayı 1920'lerin başlarında Emanullah Han tarafından yaptırılmıştır. Saray Kabil'e kısa bir demiryolu ile bağlanmış yeni başkent inşa projesinin bir parçasıdır. Neoklasik mimari ile inşa edilmiştir. Saray ilk defa 1969 yılında saldırıya uğramış, 1970'ler ile 1980'ler arasında restore edilip çeşitli bakanlıklara tahsis edilmiştir. Saray 1978 yılında ülkedeki sosyalist devrim sırasında tekrar hasar görmüştür. 1990'larda komünizm karşıtı gruplarca tekrar harap edilen saray, SSCB Afganistan'dan çekilene kadar ağır top ateşine tutulmuştur. 2005 yılında sarayın tekrar restore edilip gelecekteki Afganistan Meclisi olması için planlar yapılmış, restorasyon için yardım toplanmasına karar verilmiştir. Ancak 2010'a kadar sarayda herhangi restorasyon çalışması yapılamamıştır. Saray 2012'de gerçekleşen saldırılarda tekrar hasar görmüş ancak 2017'de restorasyonuna başlanabilmiştir. Bu çalışmada, 1928 yılında Avrupalı bir üslupla inşa edilmesinin ardından 2020 yılı korona virüs salgınında izolasyon merkezi olarak kullanılması dahil olmak üzere sürekli bir dönüşüm içerisinde olan sarayın, geçmişi, dönüşümleri, yeniden kullanım süreçleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeniden İşlevlendirme, Tarihi Saraylar, Darul Aman Sarayı

RE-FUNCTIONING OF HISTORICAL PALACES, DARUL AMAN PALACE**ABSTRACT**

With the transition to democratic regimes in many countries that have been governed by monarchies from past to present, many historical palace structures that can be called the masterpieces of monarchical regimes have become dysfunctional. By looking closely at these architectural works, which generally shed light on the history of the country, it may be possible to reach general judgments about the history of that country. When viewed in this context, Darul Aman Palace located in Kabul, the capital of Afghanistan, is an important architectural work

that sheds light on a part of Afghanistan's history. On the other hand, the wars, destructions, transformations and different functional uses that the building went through reveal a very remarkable process in the context of re-functioning of historical buildings. Darul Aman Palace was built by Emanullah Khan in the early 1920s. The palace is part of the project to build the new capital city, connected to Kabul by a short railway. It was built with neoclassical architecture. The palace was first attacked in 1969, and was restored and allocated to various ministries between the 1970s and 1980s. The palace was damaged again in 1978 during the socialist revolution in the country. The palace, which was again destroyed by anti-communist groups in the 1990s, came under heavy artillery fire until the USSR withdrew from Afghanistan. In 2005, plans were made to restore the palace and become the future Parliament of Afghanistan, and it was decided to collect aid for the restoration. However, no restoration work could be done in the palace until 2010. The palace was damaged again in the attacks in 2012, but its restoration started in 2017. In this study, the history, transformations and reuse processes of the palace, which is in constant transformation, including its use as an isolation center during the coronavirus epidemic of 2020, after being built in a European style in 1928, were examined.

Key words: Re-functioning, Historical Palace, Darul Aman Palace

1767-1768 TARİHLİ İSTANBUL TURUNÇLUK SUYOLU TAMİR BELGELERİ

Dr. Öğretim Üyesi Serpil SÖNMEZ
Iğdır Üniversitesi, Tarih Bölümü
ORCID: 0000 0002 0560 9507

ÖZET

Turunçluk suyu Halkalı suyunun bir parçasıdır. Fatih’ih Çiçoş Çiftliği civarındaki turunç bahçelerini sulamak için çıkartılan sudur. Suyun fazlası şehre verilmekteydi. Kaynağı Ayvalıdere’de Ali Paşa Kemerı civarındaydı. Mevlevihane Kapısı’ndan şehre girerek, Haseki’de Poyraz Sokak’taki teraziye gelir buradan da hayratına dağıtılırdı. Turunçlu suyu iki koldan oluşmaktaydı. Kollar, Ali Paşa Kemerı’nin güneydoğusunda ve doğusunda bulunan iki kaynaktan gelmekteydi. Her iki koldan gelen su Çiçoş Çiftliği’ndeki maslakta birleşirdi. Daha sonra Cerrahpaşa, Ebussuud ve Turunçlu isale hatları paralel bir şekilde devam ederek Mevlana Kapı’nın kuzeyinde surlardan şehre girerdi (Çeçen, 1999, s. 143). Turunçluk suyunun kaynağı, arşiv belgelerine göre İstanbul surlarının dışında bulunan Müderris Köyü ve Ayvalıdere civarında Ali Paşa Kemerı diye bilinen kemerin yakınlarındadır. Kazım Çeçen’in aktardığına göre 1520’lerde Turunçlu suyu isalesinde 400 m. galeri, 6900 m. künk boru, 1100 m. font borudan oluşan toplam 8900 m.lik bir isale hattıdır. Turunçluk suyu günümüzde mevcut değildir.

Osmanlı Arşivinde Turunçluk isminin geçtiği dört farklı fonda bir veya daha fazla sayfadan oluşan dört belge bulunmaktadır. Bunların ikisi 16. yüzyıla, diğer ikisi ise 18. yüzyılın ikinci yarısına aittir. Bu çalışmada 1767-1768 yıllarına ait, aynı evrakın birer parçası olduğu anlaşılan bir dizi belge kullanılmıştır. Toplam 14 varaktan oluşan bu belgelerde Turunçluk (Turunçlu) suyunun tamiri için yapılan keşif ve tahmin olunan masraf, tamiratın cari bedeli, bu tamir için kimlerden tahsilat yapıldığı, kimlerin borçlu kaldığı, suyu istifade eden şahıslar, konaklar, cami, hamam, bostan, şadırvan, çeşme vb. yapıların ve suya zaman içinde yapılan katmaların sahiplerinin isimleri, suyu tamirinde kullanılan malzemeler ve bunların miktar ve fiyatları kayıtlıdır. Belgelere göre Turunçlu suyunu teftiş eden heyetin öngördüğü 6255 kuruş 60 akçelik (750.600 akçe) tamirat bedeli, 6853 kuruş 106 akçeye (822.466 akçeye) yükselmiştir. Bunun 5100 akçesi katma sahiplerinden tahsil edilmiştir. Turunçluk suyunun tamirine ait belgelerde kayıtlı bilgiler, bu belgelerin İstanbul tarihi, şehir yönetimi, maddi kültür, iktisat tarihi gibi birçok açıdan da önem arz ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İstanbul, Turunçluk, 18. Yüzyıl, Suyolu

ISTANBUL TURUNÇLUK WATERWAY REPAIR DOCUMENTS DATED 1767-1768**ABSTRACT**

Turunçluk Waterway is a part of the Halkalı Waterways. Water abstraction aimed to irrigate the citrus gardens around Çiçoş Farm in Fatih. Excess water was extracted for use in the city. The source was located around the

Ali Pasha Kemer (Aqueduct) in Ayvalidere. Delivered to the city through the Mevlevihane Gate, water was channeled to the water tower on Poyraz Street in Haseki to be distributed for charitable purposes. Turunçlu water was comprised of two branches. The branches came from two sources located to the southeast and east of the Ali Pasha Kemer. The two branches would flow into the trough at Çiço Farm. Later, the Cerrahpaşa, Ebussuud and Turunçlu transmission lines continued in parallel and entered the city through the walls to the north of Mevlâna Kapı (Çeçen, 1999, p.143). A review of archival documents indicated that the source of Turunçluk Waterway was in the vicinity of the aqueduct known as Ali Pasha Kemer, around Müderris Village and Ayvalidere, outside the walls of Istanbul. Kazım Çeçen suggested that during the 1520s, the Turunçlu Waterways transmission system was comprised of 400-meter gallery, 6900-meter piping, and 1100-meter cast iron pipes reaching to a total length of 8900 meters. Turunçluk waterway did not reach to the present day.

There are four single or multiple-page documents in the Ottoman Archives, including four different backgrounds which bears the Turunçluk name. Two documents were dated to the 16th Century, where the others were from the second half of the 18th Century. The present study used a series of documents dating back to 1767-1768, which appeared to be parts of the same document. These documents included a total of 14 sheets, and recorded the survey and estimated costs for the repair of the Turunçluk (Turunçlu) Waterway; the current cost of the repair, from whom money was collected for repair purposes, who was indebted; the persons, who benefited from the water; the names of the owners of the structures, including mansions, mosque, bathhouse, orchard, shadirvan, and fountain etc., and additions made to the waterway over time; and materials used in the repair of the waterway, and their quantities and respective prices. The documents indicated that the committee, which inspected the Turunçlu waterway estimated the repair cost was 6255 kuruş 60 akçe (750,600 akçe), yet the cost increased to 6853 kuruş 106 akçe (822,466 akçe). Out of the above amount 5100 akçe were collected from the owners of the annexes.

The information recorded in the documents regarding the repair of the Turunçluk Waterway was indicative of the fact that those documents were important in multiple terms, including the history of Istanbul, city administration, material culture, and economic history.

Keywords: Ottoman, Istanbul, Turunçluk, 18th Century, Waterway

BİLGİ, BİLİM VE TOPLUMSALIK

Doç. Dr. Cem ÖZKURT
ORCID: 0000-0003-1438-6517

ÖZET

İnsan içinde bulunduğu kominitenin ihtiyaçlarını, beklentilerini ve çıkarlarını yansıtan değerlerle yüklü bir yaratıdır. Bir sosyal inşalar toplamı olarak bireyler ve toplumlar, kendi içsel ve dışsal dünyalarını anlamaya yarayan bazı kavramlara, bilişsel çerçevelere ve bilme biçimlerine sahiptir. Bu çerçeveler, bir dizi kültürel ürünler serisine gönderme yapar: Düşünceler, ideolojiler, hukuk, etik, inançlar, felsefe, sanat, bilim ve teknoloji. Bu kültürel yaratılar, yaşantı dünyasından kopup gelen birer insan başarıları olsalar da; nesnel, ebedi, mutlak ve kuşku duyulmaz olmaktan uzaktır daha da önemlisi yanlıdır. Bu yanlılığın, ne türden kültürel yatkınlıkların ve tercihlerin sonucu olarak ortaya çıktığını sorunsallaştırmak, bilginin nasıl inşa olduğunu, işlendiğini ve meşrulaştırıldığını ortaya koymakla olanaklıdır. Bu tebliğ, bilginin ve bilimin uzlaşımalsal formların ölümsüz gerçekleri ve ebedi olguları olarak hangi biçimlerde inşa edildiğini sosyolojinin kuramsal birikiminden faydalanarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Bilginin ve bilimin toplumsallığa gömülü karakterini, güç ilişkileri arenasındaki yansımalarını ve epistemik cemaatlerin iç dinamiklerindeki yazılı olmayan kurallarını betimleme amacını gütmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, Bilim, Bilgi Sosyolojisi, Bilim Sosyolojisi

KNOWLEDGE, SCIENCE and SOCIALITY**ABSTRACT**

A human being is a creation loaded with values that reflect the needs, expectations and interests of the community in which he is located. As a sum of social constructions, individuals and societies have some concepts, cognitive frameworks and ways of knowing that serve to understand their inner and outer worlds. These frameworks refer to a number of series of cultural products: thoughts, ideologies, law, ethics, beliefs, philosophy, art, science and technology. Although these cultural creations are human achievements that have broken away from the world of life; it is far from being objective, eternal, absolute and beyond doubt, and more importantly, it is false. It is possible to problematize what kind of cultural predispositions and preferences this bias arises as a result of, by revealing how information is constructed, processed and legitimized. This communiqué tries to reveal the forms in which knowledge and science are constructed as immortal truths and eternal phenomena of reconciliatory forms by taking advantage of the theoretical accumulation of sociology. It aims to describe the character of knowledge and science embedded in sociality, its reflections in the arena of power relations and the unwritten rules in the internal dynamics of epistemic communities.

Key words: Information, Science, Sociology of Information, Sociology of Science

GİRİŞ

İnsanlar dış dünyayı ve yaşadıkları ortamı boşlukta değil, bağlamli olarak anlamlandırır. Anlama ve yorumlama süreci, değer yüklü çağrışımlara gönderme yapan kavramların kullanılmasıyla mümkündür. Bu değer yüklü çağrışımları, simgesel sosyolojinin bazı yönlerini gözden geçirerek analiz edebiliriz. İlk kertede, simge ile işaret arasındaki farkın altını çizmek gerekir. İşaretler, toplumsal anlam ve mesaj içeriği olmayan soyutlamalardır: Tabelalar, trafik işaretleri. Simgeler ise toplumsal değer içeriği daha geniş ve birçok karmaşık ve uzantılı çağrışımı kapsar. Bu kavramlar, dış dünyanın bir dizi simgeleştirmelerle algılanmasını sağlar, dolayısıyla bilgi tabiattan değil, toplumdan alınır ve topluma gömülü bilgi son tahlilde şekillenmiş bilgidir (Mardin, 1997, s. 89-91). Bilgi, toplumsal olarak inşa edilmiş çok geniş fenomenler alanını içine alır ve bazı kültürel ürünler serisine gönderme yapar: Ağıtlar, destanlar, masailar, türküler, ideolojiler, felsefe, teknoloji, inançlar, etik değerler ve bilim (Arslan, 2007). Topluma gömülü kültürel ürünler setlerinin inşası, insanlık serüveninin başlangıcından beri, antropolojik anlamda, simgeler, semboller, uzlaşımli işaretler ve dilsel çağrışımlarla olmuştur. İnsansal anlam, bir maddi ve teknolojik atılımdan çok önce, simgeler ve semboller düzeyinde yaşama geçmiştir. (Geertz, 2010). İnsan kendi anlam ağını, belirli dinsel rutinlerle, dilsel ve işaretsel pratiklerle oluşturmuş ve bu anlam ağında yoğurulmuştur. Anlam ağının, bir yönü otantik, kendiliğinden ve yaşantı dünyasından kopup gelen bir karaktere sahiptir; bir diğer yönü ise, manipölasyona, iktidar mücadelelerine ve güç ilişkileri savaşımına sokulmaya müsaittir. Bir iktidar aracı olarak bilgi, her durumda bir uzmanlığı, meşrulaştırmayı ve tarih boyunca resmi formları değişen otorite merkezlerinin onayını gerektirmiştir. Tarihin her döneminde, otorite ve iktidar formları, belirli bilgi türlerini öncelemiş ve meşru kılmış, yüceltilen bilgi türünün uzmanlıklarını ve epistemik cemaatlerini yaratmıştır. Bu ekseninde, Paul Radin'in ilkel toplumlarda ilk yöneticilerin kitlelerin korkularını istismar eden ve yeniden üreten “şamanlar” olduğunu ve bunların ilk entelektüeller olarak tanımlanabileceğini (Bauman, Yasa Koyucular ve Yorumcular) ifade etmesi tesadüfi değildir. Bunun anlamı, bilgiyi üretenler ve inşa edenlerle, onu meşrulaştıran iktidar odakları arasındaki bağımlılık ilişkisidir. France Bacon'ın etkili betimlemesiyle, “Bilmek egemen olmak” anlamına geliyorsa, bu anlamın varlık koşulları üzerine düşünmek bilgi ve bilim sosyolojisinin temel sorunsallarının merkez üssünde tartışma başlatmayı gerektirir. Bu bağlamda, bu bildiri, iki ekseninde tasarımılanan bir tartışmaya girmektedir. İlki, bilginin toplumsallığa gömülü karakterini, onun göreceli ve dönemsel hakikatleri yansıtan doğasını ve güç ilişkilerine gömülü yapılaşmasını analiz etmektir. İkincisi, bilginin en rafine olmuş ve uzlaşma yaratmış türü bilimsel bilginin ve bilim adamları grubunun nasıl ebedi hakikatleri /olguları temsil etmediğini; göreceli, uzlaşımli ve anlık hakikatleri yansıttığını ortaya koymaktır.

Bilginin Toplumsal İnşa Perdesi ve Toplumsallığa Gömülü Karakteri

Feuerbah'a göre, " insanı bütün önyargılarından kurtaracak kavrayış, nesnelerin ve deneylerin nesnel edimsellik içinde algılanmasıdır (Mardin, 1997, s. 29). Marx, Feuerbah'ın insanın dış dünyaya doğrudan ve aracısız yönelebileceği ve onun açık ve seçik bilgisine zihnin perdesi olmaksızın ulaşabileceği tezini, çok sınırlı olarak kabul etmiştir çünkü Marks'a göre, toplumsal yaşam bilinci belirlemektedir ama bilinç sahibi aktörlerde, yaşamı pratiklerle inşa etmektedir. Marks, aslında bu savıyla Feuerbah ve Condillac gibi yazarların salt yansıma kuramını terk eder, insan bilgisinin sadece dış dünyanın zihne yansımasıyla oluşmadığını ve insanın dış dünya koşullarını aşmasının ve ötesine geçmesinin olanaklı olduğunu iddia eder. İnsanı pasif bir alımlayıcı olarak düşünmek, değişimi sadece dış dünya koşullarına bağlamaktadır ve böylece insan iradesi bütünüyle etkisizleşmektedir. Oysa, Marx'a göre, insanlar tarihi yapabilirler fakat kendileri dışında hazırlanmış koşullar ortamında ve bu koşullara uyum sağlayarak (Marx ve Engels, 2013) dönüştürücü pratiği yaşama geçirebilirler. Bu aynı zamanda, sosyal gerçekliğin ve toplumsal dünyanın maddi nesnel koşulların bir ürünü olduğu kadar, insanın kendi öz yaratıcılığının ürünü olduğunu kabul etmek anlamına gelir. Ancak Marx'a göre, toplumsal dünya öylesine bir gerçeklik dayatması yapar ki, bireyler sosyal yaşam şartları çerçevesinde toplumsallığa kaçınılmaz olarak gömülürler ve " buğulu gözlükler arkasından dünyayı algılamaya başlarlar" (Mardin, 1997, s. 30-32). Bu algı, esasında İnsanın içinde gömülü bulunduğu grubun değerleriyle yoğurulmasıyla ilişkilidir. Mannheim, bu ilişkiyi her toplumda, o toplumun dünyaya ilişkin bir yorum sunma misyonunu üstlenen "entelijensiya" ile bağlantısında açıklar. Bir toplumda entelektüeller, bir yandan toplumsal yatkınlıkları ve sınıfsal kökenleriyle eş güdümlü olarak mevcut çıkarları koruyan konumlar alırlar; öte yandan da, entelijensiyanın kariyer çizgisi toplumun tabakalaşma ve sınıf sistemine ilişkin fikir verir: Bir toplum ne kadar durağansa, entelijensiyanın belli bir statüye, bir kastlar statüsüne erişmesi de o kadar muhtemeldir. Bu gruplar, fikirlerin üretilmesinde kontrol sahibidir ve farklı görüşlerin birbirleriyle uyumlu kılmanın araçlarını oluşturmaktadırlar. (Mannheim, 2016, s. 39). Mannheim, bilgiyi üretenler ve inşa edenleri iki odakta analiz eder: İdeoloji ve ütopya. İdeologlar, toplumun gerçek durumunu hem kendilerinden hem de başkalarından gizlerler ve böylece toplumu istikrarlı hale getiren kavrayışı inşa ederler. Ütopyacılar ise toplumun mevcut güç dengelerinin yıkılmasıyla ve dönüştürülmesiyle ilgilenirler. Mevcut gerçekliğin, toplumsal yarılma ve çatışkılarından kaçmazlar ve yüzleşirler (2016, s. 67) bir süre için durumlar içerisindeki toplumsal gerçeklikten uzaklaşırsalar da, tekrar mevcut toplumsal gerçekliğe dönerler ve onu dönüştürmeye muktedir fikirleri üretirler.

Bilimin Yöntemsel Yanlılığı ve Göreceli Hakikatlerin Kabulü

İnsan yaşantısında ebedi hakikatler ve olgular söz konusu değilse, ve bu artık günümüzde haklı bir görecelilik olarak görülüyorsa, meşruiyeti sarsılacak bilgi türü, bilimsel bilgi ve onun ilk formu olan pozitivizmdir. Bilimsel tutum doğuştan getirilen bir erdem değildir; bilimsel komitenin adayına empoze ettiği ve adayın da içselleştirdiği (Arslan, 2007, 113) kuramsal ve ampirik ön kabuller ve ilk bilgilerden oluşur. Popper, bu yatkınlıkları saptamak bakımından, bilgilerimizin nasıl arttığını öğrenmek için, en iyi işin bilimin gelişimini araştırmak olduğunu belirtir (Popper, 2010, s. 28). Pozitivist sistematikte, bilim adamının görevi, önermeler ya da önermeler dizisi öne sürmek ve bunları sistemli biçimde sınamaktır. Özellikle görgül bilimlerde varsayımlar ve kuramlar dizgesi ortaya konur ve deneyime dayanarak gözlem ve deneyle sınanır (Popper, 2010, s. 51). Popper’a göre, pozitivist yaklaşımın ön kabulleriyle, bilimlerin pratik seyri arasında belirgin bir çelişki vardır. İlk olarak, bilim adamının kuramlar ileri sürme zorunluluğu söz konusu değildir çünkü akla yeni bir şeyin nasıl geldiği bilgi mantığıyla değil de, daha karmaşık süreçlerle ilişkili olabilir. Popper’ın önerisi, bilimin işleyen gerçek süreçlerini saptamak amacı güdülüyorsa, pozitivistin yaptığı gibi, mantıksal olarak doğrulanmış özel önermeleri bir yana bırakmalı ve doğrulanamayan önermeleri görgül olarak kabul edeceğimiz bir ayraç seçmeliyiz (2010, s. 63). Böylece, önermeleri doğrulamaktan çok, yanlışlama eğiliminde olmalıyız. Kuhn’a göre ise, bilim topluluklarının teorik ve pratik çerçevelerini paradigmaları belirler. Paradigma, bir bilim çevresine belli bir süre için model sağlayan, örnek sorular ve çözümler temin eden, evrensel olarak kabul edilmiş bilimsel başarılarıdır (Kuhn, 2018, s. 64,65). Aristoteles’in *Physica* eseri, Ptolemy’nin *Almagest*’i, Newton’un, *Principia* ve *Opticks*’i, ve Franklin’in *Electricity* eseri, belli bir araştırma alanında geçerli sayılan sorunların ve yöntemlerin gelecekte uygulama yapacaklar için çerçeveler çizmiş paradigmalardır (Kuhn, 2018, s. 81). Bu paradigmaları, özgün ve gündem belirleyici yapan, ilk yön, rakip paradigmalara bağlı olan bilim adamları topluluklarını çevrelerinden koparmaları ve ikincisi, yeni gelişmelere yol açabilecek ufukta açık sorunsalar bırakma kapasiteleridir. Kuhn’a göre, yeni bir paradigma ilk oluşum halinde her hangi bir bunalım gelişmeden ya da kesin olarak tanınmadan çok önce meydana gelir (2018, s. 176). Bir paradigmatik yaklaşımın farklı yorumlanışındaki çoğunluk artarsa, bir bunalım dönemimin habercisidir (2018, s. 157). Kuhn, bilimsel devrimleri birikimci olmayan ve gelişimci bir sürecin parçası olarak görür. Bilimsel devrim, eski bir paradigmanın yerini, onunla bağdaşmayan bir yenisinin tamamıyla ya da kısmen almasıdır (2010, s. 183). Yeni bir paradigmanın peşinden giden bilim adamları, yeni araçlar benimser ve farklı yerlere bakmaya başlar. Daha da önemlisi, daha önce bakmış oldukları yerlere tekrar baktıklarında yeni ve farklı şeyler bulurlar, bilimde paradigma değişiminin bilim adamları üzerindeki etkisi, bu boyutlarda etkilidir. Feyerabend ise bilimde mutlak olarak bağlayıcı yöntem düşüncesine bütünüyle karşıdır. Mutlak yöntem düşüncesi yerine, yerleşmiş kuramlarla ve deneysel sonuçlarla çelişen hipotezler geliştirip, bilimin işleyişini zıddına endüksiyonla ileri götürmeye çalışmak daha akılcıdır. Kuramların çoğaltılması bilime

yararlıdır çünkü tek kuramın egemenliği eleştiri gücünü zedeler (Feyerabend, 1991, s. 35-41). Feyerabend, zorlayıcı sebepler olmaksızın kuramların değiştirilmemesi gerektiğine inanmaktadır. Kuramların değiştirilmesi için tek zorlayıcı neden olgularla uyuşmamasıdır. Bu eksen, bağdaşmayan olguların tartışılması, bize gelişme yolunu açar. Bağdaşmayan hipotezlerin tartışılması ise bu yolu açmaz (1991, s. 41). Tek bir kuramla olgular kümesinin karşılaştırılması da doğru değildir. Olgularla, deneylerle ve gözlemlerle tutarsız olan kuramların icat edilip, dikkatle gözden geçirilmesi doğru yöntem olarak gözükmektedir (1991, s. 63). Feyerabend'e göre, bilimde akıl evrensel olmaz; akıl dışı tümüyle dışlanmaz. Bilimin bu özelliği anarşist bilgi kuramını gerektirir, anarşist bilgi kuramının özü, kuramı toptan ortadan kaldıran başarılı bir eleştiriye ortaya koymasındır. Başarılı eleştiri, ilk olarak bir sorun ortaya çıkarır ve iki eksenle inceleme yapar. İlk eksen, kuramın şimdiye kadar niçin başarılı olduğunu sorar. İkincisi ise şu an niçin başarısız olduğunu gündeme getirir. Feyerabend'e göre, bu sorunu çözmek için eski kuramın başarılı sonuçlarını ortaya çıkaracak, yanlışlarını yapmayıp, fazladan öndeyilerde bulunacak yeni bir kurama gerek vardır (1991, s. 187). Yeni bir kuramı oluştururken, önce kanıttan geriye doğru adım atılmalı, gözlem sorununu yeniden gözden geçirmeliyiz. Bir süre sonra kuram diğer alanlara yayılacaktır; ama yayılma biçimi, kuramların içeriğini oluşturan öğelerle belirlenmez pek. Yavaşça ortaya çıkan kuramın kavramsal düzeneği, hemen kendi sorunlarını tanımlamaya başlar. Önceki sorunlar, olgular, gözlemler ya unutulur ya da ilgisiz bulunarak bir köşeye atılır. Bu durum, doğal bir gelişmenin göstergesidir. Esasında, genel kanının tersine üstünkörülük, karmaşa ya da opportünizm olarak görünen yaklaşımlar, doğa bilimlerinde kuramların gelişmesine önemli boyutlarda katkı sağlar. Yanlışlıklar ilerlemenin önkoşullarıdır. Karmaşa yoksa bilgi yoktur ve sık sık akıllı saf dışı etmezsek, ilerleme olmaz. Bu eksenle, bütün koşullarda geçerli olan bir tek kural yoktur her zaman baş vurduğumuz bir tek dayanak olamaz. Bilimde akıl dışı ortadan kaldırılamaz (1991, s. 190-192). Lakatos ise hem Kuhn'un paradigma hem de Popper'ın yanlışlama nosyonunun ötesine geçen, bilimsel etkinliği kuram ve pratik açıdan birbirine bağlayan, “ bilimsel araştırma nosyonunu” gündeme getirir. Lakatos, büyük bilimsel başarıların tanımlayıcı biriminin yalıtılmış tek bir hipotez yerine, bir araştırma programı olduğunu iddia etmiştir. Bilim, sadece deneme yanlışlama veya bir dizi kestirim ya da çürütmelerden ibaret değildir. “ Bütün kuğular beyazdır” önermesi tek bir siyah kuğunun bulunmasıyla yanlışlanabilir fakat böyle önemsiz bir deneme yanlışlama örneği bilim sayılmaz. Örneğin, Newtoncu bilim, sadece üç mekanik yasası ve kütleçekim yasası olmak üzere dört kestirimden oluşan bir önerme değildir. Bu dört yasa önermesi Newton programının çekirdeğini oluşturur. Bu çekirdek de yardımcı hipotezlerden oluşan geniş bir “koruyucu kuşak” tarafından çürütmelere karşı korunmaktadır. Daha da önemlisi, bu araştırma programının aynı zamanda güçlü bir sorun çözme makinesi olan bir “ höristiği” vardır. Bu höristik, sofistike matematiksel teknikler sayesinde, aykırılıkları sindirir ve onları olumlu kanıtlara çevirir. Newton'un kütleçekim kuramı, Einstein'ın görelilik kuramı, kuantum mekaniği, Marksizm ve Fruedçuluk; hepsi de gelişimlerinin her aşamasında çözülmemiş sorunlara ve üstesinden

gelemedikleri aykırılıklara sahiptir. Bu açıdan bütün kuramlar, çürütülmüş bir şekilde doğup çürütülmüş bir şekilde ölürler (Lakatos, 2014, s.24,25). Bu bağlamda, ilerletici bir araştırma programında kuramlar o ana kadar bilinmeyen yeni olguların keşfine götürürken, yozlaştırıcı olan bir programda kuramlar ancak bilinen olgulara uyum sağlamak için öne sürülür. Peki, bilimsel devrimler nasıl gerçekleşir ? İki tane rakip programımız varsa ve biri yozlaşırken diğeri ilerleme gösteriyorsa, bilim insanları ilerlemekte olan programa katılma eğiliminde olurlar. Bilimsel devrim böyle gerçekleşir (2014, s. 26,27). Lakatos'a göre, anlamlı olan şey, tek başına bir kuram ya da kuramların birleşimi değil, uzlaşıyla kabul edilmiş dolayısıyla da geçici olarak çürütülemeyeceği kararı alınan bir çekirdek ile önceden tanımlanmış bir plana göre sorunları tanımlayan, yardımcı hipotezlerin oluşturduğu bir koruyucu kuşağın inşasını planlayan, aykırılıkları önceden tahmin edip başarıyla uygulayan olumlu hōristik eşliğindeki bir araştırma programı olmalıdır (2014, s. 182). Bir araştırma programının kuramsal gelişimi, yeni olgular öngörmeye devam ettiği sürece mümkündür. Eğer kuramsal gelişim, deneysel gelişimin gerisinde kalıyorsa, araştırma programının durağanlaşması başlamıştır (2014, 184).

SONUÇ YERİNE

Birey, bir topluma doğduğu anda, toplumu ve dünyayı anlamaya yarayan kavramların ve bilişsel çerçevelerin içine doğar ve bu çerçevelere göre biçimlenir. Aktörler, belirli bağlamlardaki eğitimsel süreçlerden geçmeksizin, içselleştirdiği toplumsal dünyanın yanlı olduğunu göremez. Esasında, bu yanlılıktan kaçılmaz ve hatta yanlılıklara çoğu zaman uyum sağlanır. Bilgi ve bilim de bu yanlılıkların odağında bulunan iki kavramdır. Özellikle bilimsel bilgi, fenomenler alanını kuramsal yaklaşım, kavramsal çerçeve ve görgül yöntemlerle bilmeyi amaç edinir. Bu ekseninde, bilim ve bilimsel yöntemler, sofistike tercihlerdir ve mutlak hakikat çerçeveleri çizmedikleri gibi ebedi gerçekleri de yansıtamazlar. Bilimin yöntemsel ilk sistematik girişimi pozitivism, hipotezlerin deneysel olarak doğrulanması, doğrulanmadığı durumlarda ise mevcut hipotezin terk edilerek yerine yenisinin ikame edilmesiyle ilerlemekteydi. Popper'cı yaklaşım ise, doğrulanabilirlik ilkesi yerine, birden çok hipotezin yanlışlamaya çalışılmasını önerdi. Böylece, bilimsel faaliyetin çerçevesi çok boyutlu olarak genişleyecekti. Kuhn, paradigma nosyonu ile bilimsel faaliyetin yordamlarını belirleyen bakış açısını açıklamaya çalışmıştı. Bir paradigma, bilim adamları topluluğunu ikna edebildiği kadar ayakta kalabilmekteydi ve bilimsel ilerleme bir paradigmadan, diğer paradigmaya kopma, kırılma ve sıçramalarla mümkün olmaktaydı. Feyerabend ise, anarşist bilim kuramıyla, bilimde saçmanın, akıldışının ve sezgilerin dışlanmaması gerektiğini, olgularla, deneylerle ve gözlemlerle tutarsız olan kuramların icat edilip, gözden geçirilmesine vurgu yapmıştı. Lakatos, büyük bilimsel başarıların tanımlayıcı biriminin yalıtılmış tek bir hipotez yerine, bir araştırma programı olduğunu iddia etmiştir. Bilim, sadece deneme yanılma veya bir dizi kestirim ya da çürütmelerden ibaret değildir. Başarılı bir araştırma programı, yardımcı hipotezlerin oluşturduğu bir çekirdek ile olası çürütme çabalarına cevap

vermektedir. Bütün bu çabalar, bilimsel faaliyetin mutlak bir kuramsal yaklaşımının ve kavramsal çerçevesinin olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Arslan, H. (2007). Epistemik Cemaat, İstanbul: Paradigma Yayıncılık
- GEERTZ, C. (2010). Kùltürlerin Yorumlanması, Çev. Hakan Gür, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Lakatos, I. (2014). Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi, İstanbul: Alfa Bilim Yayınları.
- Feyerabend, P. (1991). Yönteme Hayır, Çev. Ahmet İnam, İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (1997). İdeoloji, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. & Engels, F. (2013). Alman İdeoloji, Çev. Sevim Belli. Ankara: Sol Yayınları.
- Mannheim, K. (2016). İdeoloji ve Ütopya, Çev. Mehmet Okyavuz. Ankara: Nika Yayınevi.
- Kuhn, T. (2018). Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Popper, K. R. (2010). Bilimsel Araştırmanın Mantığı. Çev. İbrahim Turan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

MODERN MIGRATION FROM UKRAINE: PROSPECTS OF ETHNO-SOCIAL RESEARCH**Svitlana Myshko**

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Multicultural Education and Translation,
Faculty of History and International Relations, Uzhhorod National University, Ukraine,

ORCID ID 0000-0001-6773-8219 E**Oksana Kychak,**

Candidate of History, Associate Professor,
Department of the Archaeology, Ethnology and Cultural Studies, Faculty of History and International
Relations, Uzhhorod National University, Ukraine,

ORCID ID 0009 00045092-4161**Anatolii Myshko**

lecturer of the Multicultural Education and Translation Department, Faculty of History and International
Relations, Uzhhorod National University, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-2925-

In recent decades, ethnocultural, sociocultural, cultural-anthropological and ethnographic approaches have fixed the research field and drawn attention to the phenomenon of migration as an ethnocultural problem. Migration dynamics led to the formation of a dilemma: either maintaining our unique unity and continuing the local development of our native culture, or dissolving into multicultural social communities for the emergence of new communities.

There are currently two main representations of migrants. One representation depicts migrants as beggars who are positioned as a threat to the host society. Another version portrays them as desperate people trapped by tragic circumstances.

All over the world, our Ukrainian migrants occupy two niches in the labor market - the highest - performing intellectual work and the lowest - not requiring special qualifications work. They have one thing in common: wherever they work - their roots are in Ukraine. They live between two worlds, each of which forces them to make a final choice - a choice that will always be unnatural for them..

At the same time, the experience of migration brings with it many challenges. One of them is a sense of cultural security and personal identity. Living in a new cultural environment, migrants, rethink their lives. As a result, there is a risk of transformation of their ethnic identity. It is clear that a long stay among carriers of other customs and cultural traditions, a different mentality can lead to irreversible processes of national culture and worldview.

Therefore, we must note the key thesis - the problems of migration go far beyond the economic consequences, because their economic pros and cons are much less than their social, demographic, political, ethnocultural and emotional significance.

KEY WORDS : migration, ethno-social research, ethnocultural problem, economic consequences

DEMOKRATİK İKİLİK: HALK AKLA KARŞI

Doç. Dr. Armağan ÖZTÜRK
Artvin Çoruh Üniversitesi
[https://orcid.org/0000-0001-](https://orcid.org/0000-0001-8711-3195)

[8711-3195](https://orcid.org/0000-0001-8711-3195)

ÖZET

Çalışmanın temel varsayımı demokrasilerde rasyonellik ideali çevresinde sonuç doğuran kurucu bir paradoks olduğu şeklindedir. Halk iradesi insan hakları ve prosedürel akılla karşı karşıya gelir. Demokrasi aynı anda hem halkın isteklerine yanıt vermeli hem de doğru/iyi olanı desteklemelidir. Metin içerisinde cumhuriyetçilik ve liberalizm gibi konu başlıkları üzerinden elit-halk çatışmasının izlerini sürmeye çalışacağız. Demokraside aşırıya girmenin keyfilik, erdemsizlik ve ölçüsüzlük yarattığı, bu durumun da özgürlükleri tehlikeye attığına yönelik geniş bir literatür oluşmuştur. Demokrasinin cumhuriyetçi ve liberal eleştirileri bizi erdemle sınırlanmış bir halk iktidarı anlayışına hazırlar. Ayrıca klasik ve modern elit kuramcıları demokrasiye yönelik rasyonellik eleştirisinin teorik bir izlek içerisinde sistematize edilmesine yardımcı olmuştur. Formüle edilen temel argüman ölçek büyüdükçe rasyonelliğin azaldığı şeklindedir. Demokrasiye yönelik mükemmeliyetçi beklentilerin azaltılması gerektiğini düşünür elit kuramcıları. Dahası halk iktidarı ideali abartılmamalıdır. Toplumun aslında elitler yönetir. Halk kendisini yönetecek elit gruplarından birini seçer sadece. Demokrasi tartışması bakımından son önemli durak ise popülizmdir. Popülist siyasetin yükselişe geçtiği son çeyrek asırda demokrasideki halk-elitler kavgası daha da derinleşmiş, popülizm taraftarları halkın tekrar siyaset sahnesine döndüğünü, liberal demokrasi savunucuları ise insan haklarının ihlal edildiğini iddia etmişlerdir. Popülizmin bir tür yeni faşizm olduğu uyarısını parantez içine alarak tartışmayı derinleştirdiğimizde şu temel gerçeğe karşılaşıyoruz: Popülist hareketler aynı anda hem toplumsal mobilizasyonu arttırmış hem de ayrımcı pratiklerin yaygınlaşmasına olanak tanımıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Cumhuriyet, Elitizm, Özgürlük, Akıl.

DEMOCRATIC DUALITY: PEOPLE AGAINST REASON**ABSTRACT**

The basic assumption of the study is that there is a founding paradox that results around the ideal of rationality in democracies. Popular will confronts human rights and procedural reason. Democracy must simultaneously respond to the wishes of the people and promote what is right/good. In the text, we will try to trace the elite-public conflict through topics such as republicanism and liberalism. An extensive literature has emerged stating that going to extremes in democracy creates arbitrariness, lack of virtue and intemperance, and that this situation endangers freedoms. Republican and liberal critiques of democracy prepare us for an understanding of popular

power limited by virtue. In addition, classical and modern elite theorists helped to systematize the critique of rationality towards democracy within a theoretical path. The basic argument formulated is that rationality decreases as the scale increases. Elite theorists think that perfectionist expectations for democracy should be reduced. Moreover, the ideal of popular power should not be exaggerated. Elites actually rule society. The people simply elect one of the elite groups to govern them. The last important stop in terms of the democracy debate is populism. In the last quarter century, when populist politics was on the rise, the fight between people and elites in democracy deepened further, supporters of populism claimed that the people returned to the political scene, and defenders of liberal democracy claimed that human rights were violated. When we deepen the discussion by bracketing the warning that populism is a kind of new fascism, we encounter this basic fact: Populist movements have simultaneously increased social mobilization and allowed discriminatory practices to become widespread.

Key words: Democracy, Republic, Elitism, Freedom, Reason

GİRİŞ

Demokrasi eşitlik, halk ve yasa kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Eşitlik demokrasinin temel varsayımıdır (Dahl, 2018: 9, 18-9). Her ne kadar demokrasi içerisinde eşitsizlikleri savunmak mümkün olsa da yurttaşlar arasında siyasi eşitlik ve toplumsal mücadele yoluyla toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi demokratik toplumun nirengi noktasını oluşturur. Demokrasinin öznesi olan halk hukuki bir varlığa işaret eder. Halk yasalara itaat eden pasif bir varlık olabildiği gibi yasa yapan aktif bir siyaset bileşeni gibi de davranabilir (Kelsen, 2019: 22-3). Yasa ise bir yandan halkın iradesinin hukuki formu, diğer yandan ise en azından cumhuriyetçi çizgi bağlamında siyaseti rasyonelleştiren temel normdur.

Tartışmanın ana sorunsalı demokrasinin kurucu unsurları arasındaki gerilimde somut bir içeriğe kavuşur. Halkın iradesinin yasayla çelişmesi mümkündür. Ayrıca yasalar eşitlikçi halk iradesi eşitlik yanlısı olabilir. Tam tersi bir durum da oldukça sık karşımıza çıkar. Anayasalar ve yasalar özgürlükçü bir çerçeve ortaya koyarken, halkın bir kısmı veya büyük bir kısmı özgürlüklere karşı çıkabilir. Bu olasılıklar demokratik meşruluğu da tartışmalı hale getirir. Cumhuriyetçi ve liberal yazında sıklıkla vurgulandığı üzere demokrasinin çok kolay bir şekilde eşitlik ve özgürlük karşıtı bir içeriğe dönüşme ihtimali bu rejimin sınırlanmasını zorunlu hale getirir. Tabii demokrasideki irrasyonellikten eksik gerçekleşme koşullarını da sorumlu tutmak mümkündür. Bu durumda da demokrasiyi ehlileştirmenin yolu onu sınırlamaktan değil, daha eşitlikçi bir içeriğe doğru radikalleştirmekten geçecektir.

DEMOKRASİNİN CUMHURİYETÇİ VE LİBERAL ELEŞTİRİSİ

Antik demokrasi halk iradesinin rasyonellik ve erdem adına eleştirildiği ilk siyasal pratik alanına karşılık gelir. Bu yapı içerisinde birey topluma katılır. Toplumun dini, siyasi ve kültürel bütünlüğü karşısında ise ayrıca bir birey haklarından bahsedilemez (Cartledge, 2005: 11, 13, 20; Öztürk, 2013: 43). Polis siyaseti zamanla

demokratikleşmiş, system içerisinde halkın rolü artmıştır. Ancak demokratik pratiğin en görgemli zamanlarında bile demogogların yurttaşlar üzerindeki etkisi oldukça güçlüdür. Bu nedenle başta Platon ve Aristoteles olmak üzere pek çok düşünür demokrasiyi tiranlığı dönüşmeye eğilimli kötücül bir yönetim biçimi olarak görmüştür. Ayrıca demogogların yurttaşlar üzerindeki etkisinin kamusal erdemleri yok ettiği temel endişe kaynağı olarak dile getirilmiştir (Finley, 2003: 16-7, 24-5; Heater, 2007: 38-40; Öztürk, 2013: 48-52).

Platon demokrasiyi en genel erdem olan adalet adına mahkum eder. Demokraside ölçsüzlük ve keyfilik egemen normdur. İnsanlar kendi yükümlülüklerini yerine getirmez. Ayrıca demogoglar yurttaşları erdemsizliğe doğru manipüle eder. Demokrasinin doğasına içkin bu keyfilik ve ahlaksızlık eğilimi polisi önce istikrarsızlığa, ardından da tiranlığa mahkum eder (Platon, 1999: 49 (359a), 92 (410e), 20 (332c), 220 (555 d), 221 (557 a), 222 (557 d/e), 227 (562 d/e), 228 (564 a)). Aristoteles de Platon'a benzer bir hassasiyetle hareket eder. Demokrasilerde tiranlık tehlikesi vardır. Demokratik özgürlük, tıpkı oligarşi gibi aşırı bir ucu temsil eder. Demokratik ve oligarşik sapmalara karşı politeia'yı önemli görür düşünür. Politeia rejiminde yurttaş erdemli bir şekilde davranabilir. Aristoteles'in idealize ettiği sistemde oikos'ta kalmaya mahkum kesimler yurttaşlık haklarını kullanmaz. Bu son hatırlatma bağlamında kadınlar ve köleler özgür erkek yurttaşların siyaset yapmasını destekleyecek maddi zemini yaratan gruplara karşılık gelir (Aristoteles, 2000: 9-10, 12-3, 17-8, 70, 76, 111-4, 118, 120-3, 131, 162-3, 180-1).

Aristoteles ve Platin örnekleri açıkça gösterir ki Antik Yunan dizgesi halk iktidarını erdem ve akıl adına kısıtlamayı amaç edinen bir hassasiyet üzerine kuruluydu. Antik Yunan'ı kendisine referans alan Roma ise en baştan itibaren daha az katılımcı bir yönetim anlayışını tercih etmişti. Roma düzeninde ağır basan unsur katılımcı siyasetten çok hukuktu.

Demokrasi eleştirisi Antik Roma'yı kendisine örnek olan modern devletin liberal kurumsallaşması sürecinde de devam etti. Demokratik eşitliğin yaygınlaşmasına yönelik eleştiri, yurttaşlık haklarındaki genişlemenin ve sivil toplumun bızati kendisinin özgürlükleri tehdit ettiğine yönelik bir yakınmayı dile getirdi. (Keane, 1993: 52; Arblaster, 1999: 65, 74-5; Öztürk, 2011: 1-31). Tocqueville ve Mill gibi düşünürler demokrasiye yönelik liberal şüphenin yaygınlaşmasına yardım etti. Mesela Tocqueville'ye göre modern demokrasinin temeli eşitlikti. Ancak eşitlik merkeziyetçilik, bireycilik ve siyasal yabancılaşmaya yol açmaktaydı. Bahsi geçen içeriğin demokrasiyi çoğunluğun tiranlığı rejimine çevirmesi ise kaçınılmazdı (Tocqueville, 1994: 20-5, 33, 128-9, 256-7). Demokrasinin yozlaşarak özgürlükleri tedhit etme tehlikesi karşısında kuvvetler ayrılığı gibi geleneksel liberal kurumlar yetersizdi. Tocqueville'ye göre federalizm, derneklere dayalı sivil toplum ve jüri sistemi temelinde örgütlenen demokratik yargı demokratik despotluktaki aşırılıkları törpüleyecek ideal araçlara karşılık gelmekteydi (Tocqueville, 1948: 260, 280-3).

Mill ise Tocqueville'nin kurumsalcı katkısından daha farklı bir izlekte düşünce üretir. Ona göre bireysel özgürlük kamuoyunun baskısı altındadır. Bu tehlikeli durumunun olumsuz sonuçlarını control altına alabilmek için özgürlükçü yönelimi üç ilkeye bağlar düşünür. Bunlar sırasıyla fayda, müdahale etmeme ve gerçeği aramadır. Faydanın genel bir ölçüt haline gelmesi herkese mutluluğu arama hakkını verir. Müdahale bağışıklığı, yani negative özgürlük toplumun özel alanımıza karışmasını engellemeye yöneliktir. Gerçeği arama ise dogmatizme karşı bir fikir özgürlüğü radikalizmi olarak iş görür (Mill, 1986: 59-60; Mill, 1988: 18, 30-1, 63, 81-3; Öztürk, 2011: 12-5, 22-3).

Sınırsız halk katılımında tiranlık tehlikesi gören ve demokrasi ile özgürlükleri korumak için ilkeler veya kurumlar üzerine düşünen Tocqueville ve Mill entelektüel çabaları bakımından yalnız değildi şüphesiz ki. Pareto, Masco ve Michels gibi klasik elit kuramcılarının düşüncelerini 20 yüzyılın çağdaş demokrasi koşullarında yeniden ele alan ve bu yolla demokrasilerdeki bazı sorunları realist bir bakış açısıyla değerlendiren modern elit kuramları halk egemenliğine yönelik irrasyonellik eleştirisinin bir sonraki durağını karakterize etmektedir.

Öncelikle demokratik ajandanın uygulama sorunları, bir anlamda ampirik eleştirisi ve ideal demokrasiye yönelik şüpheler dile getirilmiştir. Mesela demokrasiyi mevcut demokrasilerdeki pratiklerle sınırlı bir şekilde ele almamız, demokrasiye her sorunu çözen ve her yerde uygulanması gereken bir üst ilke gibi davranmamız gereklidir. Çünkü bir kez bu yola girildiğinde ideal adına normal olan olumsuzlanmakta ve bir aşırı siyasallaşma sorunu ortaya çıkmaktadır. Başta Giovanni Sartori olmak üzere pek çok düşünür demokrasinin genelleşerek marjinalleştirilmesinde bir demokratik tiranlık tehlikesi görür (Sartori, Tarihsiz: 1-2, 33, 43-4; Sartori, 1996: 7-15, 32-55, 64, 80, 179, 215-6; Öztürk, 2012: 138-140).

Joseph Schumpeter demokrasiye yönelik şüpheyi daha da derinleştiren iki argüman ileri sürer: Ona göre demokrasinin idealleştirilmesi aslında ortak iyi düşüncesinin idealleştirilmesidir. Ama modern toplumlarda ortak iyi yoktur. Ortak nokta olmadığından demokratik karar alma gerekliliğinin meşruiyeti tartışmaya açıktır. Ayrıca bireyler kolektif bir bütün içerisinde yer aldıklarında rasyonel davranıştan sapma gösterirler. Bireyin gerçeklikten kopması, sorumluluk duygusunun yitimi ve duygusal motivasyona açık hale gelmesi kolektif ruh halinin temel sorunlarıdır. Bu nedenle irrasyonellik üretmeye eğilimli demokrasinin sınırlarını dar tutmak, pek çok noktada ortak karar alma zorunluluğuna mesafe koymak gerekir (Schumpeter, 1971: 169-193; Öztürk, 2012: 140-1).

Tabii düşünürün “ortak iyi yoktur” ve “ölçek büyüdükçe rasyonellik azalır” şeklinde özetleyebileceğimiz tezlerinin her ikisinin ampirik açıdan ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Düşünürün demokrasiyle rasyonellik arasındaki bağlantıyı sorunsallaştıran bakış açısının büyük bir ön yargı veya genelleme olmaktan çıkması bu ampirik kanıtlamaya bağlıdır. Ama yine de demokratik rasyonellikte ne gibi sorunların olabileceği noktasında Schumpeterci bakış kışkırtıcı bir ufuk sunar okuyucuya. Bu arada Robert A. Dahl gibi bazı düşünürlerin demokrasilerdeki akılcıl karar alma güçlülüğünü ölçeğe bağlayarak daha denetlenebilir bir düzeyde sorunu

yeniden ele alması oldukça önemlidir. Dahl'a göre demokrasinin ölçeği büyüdükçe yurttaş denetimi azalır. Bu sorun karşısında en makul yol demokrasilerin poliarşi olduğunu kabul etmekten ve sınırlı katılım ile sınırlı rekabeti normalleştirmekten geçer (Dahl, 1971; Dahl, 2001: 89-94, 112-9; Öztürk, 2012: 148-150).

Elit kuramcıları ortak iyi, katılım, rekabet ve demokratik pratikteki ölçek sorunu gibi konu başlıklarında demokratik rasyonelliğin sınırlarını tartışmaya açarlar. Onlara göre ancak kamusal hayatın bazı işlerinde kullanılacak sınırlı bir demokrasi işlevsel ve anlamlıdır. Demokrasinin her yere yayıldığı ve tüm ilişkileri belirlediği bir dünyada özgürlük tehlikeye girer. Bu bağlamda demokrasiye yönelik elitist itirazının sadece akılcılığı değil aynı zamanda özgürlüğü de kendisine sorun ettiğini unutmamız gerekir. Elit kuramcılarının yürüttükleri tartışma bağlamında dikkat etmedikleri asıl husus ise çoğulculuktur. Modern toplumlarda ciddi bir çeşitlilik vardır. Birbirinden farklı şekilde düşünen ve yaşayan bireyler iletişim veya müzakere yoluyla birbirlerinin aşırılıklarını törpüleyebilir. Bu bağlamda demokrasiye yönelik rasyonellik eleştirisinin demokratik pratiklerinin karşılıklı çatışma ve uzlaşma süreçleri sonunda bir iç denge yaratma potansiyeliyle birlikte düşünülmesi gerekir.

SONUÇ YERİNE

Bu çalışmada demokratik iradenin cumhuriyetçi ve elitist eleştirilerine değinerek bir meşruluk-rasyonellik tartışması yürütmeyi amaçladık. Şöyle ki, demokrasi meşruluğunu halk iradesinden alır. Ancak bu yargıyı dile getirdiğinizde sorunu tam anlamıyla çözmüş olmayız. Çünkü halk iradesinin ne ölçüde rasyonel olduğu sorusunun ayrıca yanıtlanması gerekir. Demokrasinin rasyonelliği meselesi çok sayıda düşünür ve tartışmaya atıfla aslında temel olarak iki argümanda somutlaşır: Öncelikle yasalarla sınırlanmamış halk iktidarı kendiliğinden bir şekilde irrasyoneldir. Akıl dışılık aynı zamanda erdemsizlik anlamına da gelir. Belki de bu nedenle demokrasiyle tiranlık arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Demokrasi keyfilik ve istikrarsızlık üretir. Bu durum da diktatörlüklere var olmalarını kolaylaştıran bir zemin sağlar.

Tartışmayı kapatırken şöyle bir haklı hatırlatmada da bulunmak gerekir. Şüphesiz ki demokrasiler keyfilik ve irrasyonellik üretir. Ama demokratik olmayan yönetimlerde de benzeri sorunlar vardır. Hatta tarihsel tecrübeyle sabittir ki demokrasinin olmadığı bir rejimin keyfiliği demokratik bir idareye göre çok daha kapsayıcı ve keskindir. Bu nedenle demokrasinin irrasyonelliği sorunsalını önemsemek, ama yine de demokratik yönetimlerle öyle olmayanları birbirlerine özdeş saymamak yerinde olur.

KAYNAKÇA

Arblaster, A. (1999). *Demokrasi*, çev: N. Yılmaz, Ankara: Doruk Yayınları.

Aristoteles (2000). *Politika*, çev: M. Tuncay, İstanbul: Remzi Yayınları.

Cartledge, P. (2005). "Greek political thought: historical context", *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*, (Ed.), Christopher Rowe ve Malcolm Schofield, Cambridge: Cambridge University Press, 11-22.

Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy, participation and opposition*, New Haven ve Londra: Yale University Press.

- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi üstüne*, çev: B. Kadioğlu, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Dahl, R. A. (2018). *Siyasi eşitlik üzerine*. çev: A. E. Zeybekoğlu, Ankara: Dost Yayınları.
- Keane, J. (1993). “Despotizm ve demokrasi: sivil toplum ile devlet arasındaki ayrımın kökenleri ve gelişimi 1750-1850”, (Der.), J. Keane, *Sivil toplum ve devlet, Avrupa’da yeni yaklaşımlar*, çev: L. Köker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 47-90.
- Kelsen, H. (2019). *Demokrasi, doğası ve değeri*. çev: Y. Uysal, Ankara: Dost Yayınları.
- Mill, J. S. (1986). *Faydacılık*, çev: N. Çoşkunlar, İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- Mill, J. S. (1988). *Hürriyet*, çev: M. O. Dostel, İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- Platon, (1999). *Devlet*, çev: S. Eyuboğlu-M. Ali Cimcoz, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Öztürk, A. (2011). “John Stuart Mill ve Alexis de Tocqueville felsefelerinde sivil özgürlükleri koruma kaygısı üzerine notlar”, *Felsefe Tartışmaları* 45, 1-31.
- Öztürk, A. (2012). “Schumpeter, Sartori ve Dahl özelinde demokratik elit teorileri perspektifi üzerine düşünceler”, *Düşünen Siyaset* 28, 135-58.
- Öztürk, A. (2013). “Karma anayasacı antik cumhuriyet geleneği üzerine eleştirel bir değerlendirme”, *Res Publica*, (Ed.), A. Öztürk, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 40-91.
- Sartori, G. (Tarihsiz). *Demokrasi kuramı*, çev: D. Baykal, Ankara: Siyasal İlimler Türk Derneği.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi teorisine geri dönüş*, çev: T. Karamustafaoğlu, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Schumpeter, J. (1971). *Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi cilt 2*, çev: R. Tınaz, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Tocqueville, A. de (1948). *Democracy in America*, vol. 1, trans: H. Reeve, NewYork: Alfred A. Knopf.
- Tocqueville, A. de (1994). *Amerika’da Demokrasi*, çev: İ. Sezal ve F. Dilber, Ankara: Yetkin Yayınları.

ANI TÜRÜNÜN TARİHÇİLER AÇISINDAN BARINDIRDIĞI RİSKLERE BİR ÖRNEK: CEVAT ABBAS GÜRER'İN ANILARINDA YAHYA KAPTAN – MUSTAFA KEMAL PAŞA İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Murat AYDOĞDU
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
ORCID: [0000-0001-6857-1211](https://orcid.org/0000-0001-6857-1211)

ÖZET

Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın yaveri Cevat Abbas Gürer'in 1941 yılında "Yeni Sabah" gazetesinde yayımlanan anılarında ordu müfettişliği kendisine teklif edilmeden önce de Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmenin yollarını aradığı ifade edilmektedir. Gürer'in anlatısına göre Mustafa Kemal Paşa Kocaeli Yarımadası üzerinde emniyetli bir hat tesis etmesi için kendisini görevlendirmiş o da bölgeye giderek Yahya Kaptan ve arkadaşlarıyla bazı başka küçük grupları teşkilata dahil etmiştir. Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa ile birlikte harekete geçmek için ağaçların yapraklanmasını beklemeye başlamışlar ve bu arada hazırlıklarını ikmal etmişlerdir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın ordu müfettişi olarak atanmasıyla bu plana ihtiyaç kalmamıştır. Ne var ki gerçekte Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a hareket ettiği 16 Mayıs 1919 tarihinden evvel Yahya Kaptan o bölgeye henüz gelmemişti ve onu Haziran 1919'da bölgeye getirip milli teşkilata dahil edenler İttihatçılar/Karakolcular olacaktı. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın Yahya Kaptan'la ilk teması İzmit teşkilatının tavsiyesi üzerine Ekim 1919'da telgraf yoluyla gerçekleşecektir. İkili arasında teati edilen telgraf metinlerinde daha önce temas etmiş olduklarına dair en ufak bir işaret olmadığı gibi Yahya Kaptan meselesini Nutuk'ta uzun uzun anlatan Mustafa Kemal Paşa, Cevat Abbas Gürer'in anlattıklarından hiç bahsetmemektedir. Gürer'in anlatısının amacının Yahya Kaptan – Mustafa Kemal ilişkisini 19 Mayıs 1919 öncesine taşımak ve bu ilişkiyi, Atatürk'ün ordu müfettişi tayin edilmeden önce de Anadolu'ya geçmek üzere ciddi bir hazırlık içerisinde olduğunu ileri sürmeye yarayacak bir argümana dönüştürmek olduğu açıktır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Cevat Abbas Gurur, Yahya Kaptan, Anı türü

AN EXAMPLE OF THE RISKS THAT THE MEMOIR GENRE PRESENTS FOR HISTORIANS: YAHYA CAPTAIN – MUSTAFA KEMAL PASHA RELATIONS IN CEVAT ABBAS GURER'S MEMORIES

ABSTRACT

In the memoirs of Mustafa Kemal (Atatürk) Pasha's aide Cevat Abbas Gürer, published in the "Yeni Sabah" newspaper in 1941, it is stated that before he was offered the position of army inspector, Mustafa Kemal Pasha was already looking for ways to move to Anatolia. According to Gürer's narrative, Mustafa Kemal Pasha assigned him to establish a safe line on the Kocaeli Peninsula, and he went to the region and included Yahya Captain and his friends and some other small groups in the organization. After this, together with Mustafa Kemal Pasha, they started to wait for the trees to leaf out in order to take action, and in the meantime, they completed

their preparations. However, with the appointment of Mustafa Kemal Pasha as army inspector, this plan was no longer needed. However, in reality, Yahya Captain had not yet arrived in that region before May 16, 1919, when Mustafa Kemal Pasha moved from Istanbul to Samsun, and those who brought him to the region in June 1919 and included him in the resistance organization were the Unionists/Karakolists. In addition, Mustafa Kemal Pasha's first contact with Yahya Captain would take place via telegram in October 1919, upon the recommendation of the Izmit organization. In the telegram texts exchanged between the two, there is not the slightest sign that they had ever been in contact, and although he talks about the Yahya Captain issue at length in the Nutuk, Mustafa Kemal Pasha does not mention what Cevat Abbas Gürer said at all. It is very clear that the purpose of Gürer's narrative was to carry the relationship between Yahya Kaptan and Mustafa Kemal to before 19 May 1919 and turn it into an argument that will prove that Mustafa Kemal Pasha was already in serious preparations to move to Anatolia before he appointed as army inspector.

Key words: Mustafa Kemal Atatürk, Cevat Abbas Gürer, Yahya Captain, Memoir Genre

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA HAVA TAARRUZLARINA KARŞI PASİF KORUNMA TEDBİRLERİ VE AFYON'DA UYGULANMASI

Ceren UTKUGÜN

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

ORCID: 0000-0002-5911-9175

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı yıllarında gelişen hava sanayii teknolojisinin savaşlarda cephe gerisindeki insanları da etkilemeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşına girmenin Türkiye için bir olasılık haline gelmesi nedeniyle cephede gerçekleşecek savaşlara yönelik önlemler alındığı kadar cephe gerisindeki sivil halkı korumaya yönelik de önlemler alınmıştır. Pasif güvenlik önlemleri olarak tanımlanan bu önlemler uyarınca; sivil halkı korumaya yönelik kanunlar, talimatnameler, nizamnameler yayınlanmış, siper ve sığınak kazma, gaz maskesi temin etme, karartma uygulamalarına gitme ve tatbikat yapma gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Kızılay Alman gaz maskesini örnek alarak emniyetli ve ucuz gaz maskesi üretilip satmaya başlamıştır. Basın yayın organları, duvar afişleri, broşürler, kurslar, eğitici film gösterileri ve konferanslar aracılığıyla pasif korunma tedbirleri hakkında halk bilgilendirilmiştir. Okullarda da gençlere yönelik askerlik ve hava taarruzlarından korunma konusunda teorik ve uygulamalı dersler verilmiştir. Pasif güvenlik önlemi olarak Hava Taarruzlarına Karşı Korunma Kanunu uyarınca Hava Taarruzlarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması Hakkında Nizamname çıkartılmıştır. Tüm ülkede hava taarruzlarından korunmak amacıyla siper ve sığınaklar inşa edilmeye başlamış, bilgilendirici afiş ve gazete yayınları yapılmıştır. Hava saldırılarına karşı örgütlenme ve iş dağılımı gerçekleştikten sonra olası bir saldırı anında nasıl hareket edileceğine dair pratiklerin kazanılması için tatbikatlar gündeme gelmiştir. Tatbikatlar özellikle bombalanma ihtimali yüksek büyük şehirlerde özel bir önemle yürütülmüştür. İstanbul ve Ankara başta olmak üzere büyük şehirlerden başlayarak tüm ülkede tatbikatlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Pasif Korunma Tedbirleri, Türkiye, Afyon.

PASSIVE SAFEGUARD MEASURES AGAINST AIR ATTACKS IN THE SECOND WORLD WAR AND ITS IMPLEMENTATION IN AFYON

ABSTRACT

The aviation industry technology that developed during the Second World War began to affect the people behind the front as well as the people at the front. Since entering the Second World War became a possibility for Turkey, precautions were taken not only for the wars that would take place on the front, but also to protect the civilian population behind the front. In accordance with these measures, which are defined as passive security measures; Laws, instructions and regulations were published to protect the civilian population, and activities such as

digging trenches and shelters, providing gas masks, blackout practices and conducting drills were carried out. Taking the German gas mask as an example, the Red Crescent started to produce and sell safe and cheap gas masks. The public was informed about passive protection measures through media outlets, wall posters, brochures, courses, educational film shows and conferences. Theoretical and practical courses on military service and protection from air attacks were given to young people in schools. As a passive security measure, a Regulation on Extinguishing and Dimming Lights Against Air Attacks was issued in accordance with the Law on Protection Against Air Attacks. Trenches and shelters began to be built throughout the country to protect against air attacks, and informative posters and newspaper publications were published. After organizing and distributing work against air attacks, drills were brought to the agenda to gain practice on how to act in case of a possible attack. Exercises were carried out with particular importance, especially in big cities with a high probability of being bombed. Exercises were held all over the country, starting from major cities, especially Istanbul and Ankara.

Keywords: *Second World War, Passive Protection Measures, Turkey, Afyon.*

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı yıllarında gelişen hava sanayi teknolojisi, savaşların cephedeki insanlar kadar cephe gerisindeki sivil halkı da tehdit ettiğini göstermektedir. Bu nedenle cephe gerisindeki halkın korunabilmesi için pasif korunma veya pasif güvenlik gibi kavramlar büyük önem kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye için yüksek bir olasılık haline gelmesi nedeniyle hükümet cephede gerçekleşecek savaşlara dönük önlemler aldığı kadar cephe gerisindeki sivil halkı korumaya da çalışmıştır. Pasif güvenlik önlemleri olarak tanımlanan bu önlemler uyarınca; sivil halkı korumaya yönelik kanunlar, talimatnameler, nizamnameler yayınlanmış, siper ve sığınak kazma, maske temin etme, karartma uygulamalarına gitme ve tatbikat yapma gibi eylemler gerçekleştirilmiştir (Karabulut, 2014).

Türkiye daha savaş başlamadan, dünyada gerginliğin artmaya başladığı sıralarda ülkeye gelebilecek saldırıları önlemek üzere batıda Edirne-Kırklareli arasını kapsayan Çakmak Müdafaa Hattını kurmuş ve doğuda da Kars'tan Zivin'e ulaşan hat ile Erzurum Müdafaa Hattını güçlendirmeye başlamıştır (Uçarol, 2008). Ancak bu geniş müdafaa hattına güç yetmeyeceği anlaşılarak müdafaa hattı Çatalca dar sahasına çekilmiştir. Daha sonra Rumeli'nin ve hatta İstanbul'un müdafaa edilemeyeceği düşünülerek savaş Boğazların Anadolu yakasında kabul etmek kararlaştırılmıştır (Uran, 2007). Savaşın başlaması üzerine ülkede seferberlik ilan edilmiş ve alınan savunma önlemlerini geliştirmek üzere çalışmalara hız verilmiştir (Uçarol, 2008). Trakya yasak bölge ilan edilmiş ve yabancıların Edirne'de bir geceden fazla kalmaları yasaklanmıştır. Ülkedeki tüm yabancıların 24 saat içinde en yakın polis karakoluna başvurması zorunluluğu düşünülmüş, ayrıca Türk ordu birlikleri Trakya'da, Ege Bölgesi ve Sovyet sınırında yığınak yapmaya başlamışlardır (Koçak, 2007). Avrupa'nın içinde bulunduğu durum

ve buna karşı Türkiye'nin aldığı siyasî tedbirler hakkında zaman zaman TBMM'de ve bazen de radyoda açıklamalar yaparak Türk milletini bilgilendirmenin Hükümetin başlıca görevlerinden biri olduğunu belirten Başvekil Refik Saydam (TBMM ZC, 12 Temmuz 1940, 58), TBMM kürsüsünde savaşın ülkeye bulaşacak şekilde gelişim göstermemesini temenni ederek alınan askeri tedbirlerin ihtiyat tedbirleri olduğunu açıklamıştır (TBMM ZC, 11 Eylül 1939, 3).

2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE PASİF KORUNMA TEDBİRLERİ

2.1. Gaz Maskesi Kullanımı Uygulamaları

Kızılay, halka emniyetli ve ucuz gaz maskeleri temin etmek için denemeler ve incelemeler yapmaya başlamış; Genelkurmay, Milli Müdafaa Vekaleti, Sıhhiye Vekaleti, Gaz Komutanlığı uzmanları ile maskeleri incelemiş, aralarında en uygun ve güvenli buldukları Alman halk maskesini örnek olarak seçmiş ve maskenin gazlara karşı koruma gücü arttırılmıştır (BCA. 030.10.00.00.51.331.9.1). Dahiliye Vekaleti vilayetlerdeki resmi dairelere gönderdiği tamimde; uygulamaya konulan Hava Hücumlarından Pasif Korunma Kanunu gereğince halkın almaya mecbur bulunduğu tedbirlere memurların öncü olmasının kararlaştırıldığını, Kızılay maske fabrikasında imal edilen gaz maskelerinden (Cumhuriyet, 20 Şubat 1939) bütün devlet memurlarının tedarik etmelerini bildirmiştir. Ayrıca kullanım, saklama ve bakım tarzları hakkında resimli matbu bir kullanım kılavuzu (BCA. 030.10.00.00.51.331.9.1) ile birlikte ayrı ayrı kutular içinde bulunan bu maskeleri almak isteyen herkesin Kızılay Cemiyetinden ücreti karşılığında alabileceği de gazetelerde duyurulmuştur (Akşam, 21 Şubat 1939; Ulus, 13 Nisan 1939).

Büyükler için satışa çıkarılan gaz maskelerinin halktan büyük rağbet görmesi üzerine (Ulus, 28 Ekim 1939) çocuk gaz maskelerinin de yurt dışından getirilmesi için girişimler yapılmış fakat sonuç alınamamıştır (Koçak, 2007). Bunun üzerine Kızılay maske fabrikası çocuklara göre maske yapmak için hazırlıklar ve denemeler yapmaya başlamıştır (Akşam, 27 Ekim 1939; Ulus, 28 Ekim 1939). Her öğretmen ve öğrencinin gaz maskesi tedarik etmelerine karar verilmiş (Cumhuriyet, 5 Ekim 1939; Cumhuriyet, 7 Ekim 1939), öğretmenler öğrencilerini maske edinmeleri için teşvik etmişlerdir (Cumhuriyet, 16 Ekim 1939). Fakat okul idareleri birkaç çocuğu öğrenci olan babaların maske almasını imkansız görerek yeni bir formül arayışına başlamış (Cumhuriyet, 12 Ekim 1939), Kızılay maske ücretlerinin 6 taksitte ödenmesini kabul etmiştir (Cumhuriyet, 8 Kasım 1939). Ayrıca yurt dışından gelecek kişilerin yanlarında bulunacak iki maskenin kişisel eşya sayılacağı gümrüklere bildirilmiştir (Cumhuriyet, 22 Ekim 1939). Ankara'da maske fabrikasında imal edilen gaz maskelerinin memurlara taksitle dağıtılmasına başlanmış, çalıştığı kurum ve ticarethaneleri kefil gösterenlere Kızılay'ın taksitle maske satacağı duyurulmuştur (Cumhuriyet, 12 Mayıs 1941).

Basında yer alan “Savaş halinde bir yerine on, on yerine yüz kurban vermemek için bugünden tezi yok birer maske edinmeliyiz. Maske artık bir karikatür mevzu değildir. En ciddi ihtiyaçlarımız arasında ona da yer

ayırmak mecburiyetindeyiz.” (Cumhuriyet, 16 Ekim 1939) cümleleri ile maske edinmenin gerekliliği belirtilmiştir. Kızılay da bütün sivil halkın zehirli gaz tehlikesine karşı maske ile kendisini koruması gerektiğini duyurmuştur (BCA. 030.10.00.00.51.331.9.2).

2.2. Pasif Korunma Tedbirleri Hakkında Kamuoyu Bilgilendirme Uygulamaları

Uçakların yalnız ordulara değil ordu gerisindeki büyük şehirlere, kışla, cephane depoları, resmi kurum binaları ve fabrikalar gibi stratejik öneme sahip yerlere de tahrip, yangın ve gaz bombaları atma tehdidi sivil halk üzerinde tehlike yaratmıştır. Bu nedenle hava hücumlarına ve bombalarına karşı halkı korumak için hükümet pek çok önleme baş vurmuştur. Henüz savaş başlamadan Kazım Karabekir Mecliste savaş durumunda halkın korunması hakkında şu önerilerde bulunmuştur: (Karabekir, 2000) *“İstanbul’da hastanelerin etrafındaki ahşap evlere gelen bombalar hastaneyi ve hastaları yakacaktır. Bu evler yıkılarak buna meydan bırakılmamalıdır. Halkın sığınması için ufak mağaralar yapılarak sığınak olabilecek yerlerden istifade edilmelidir. İnsanlarımızı, silahlarımızı, ambarlarımızı, fabrikalarımızı vakit geçirmeksizin gerek düşmanlarımıza gerek hava taarruzlarına karşı hazırlamalıyız”*

Savaş öncesinde Fransız *I’illustration Dergisi*’nce yayınlanan bir ek Türk yetkililerin de dikkatini çekmiş ve tercüme edilerek kamuoyunun dikkatine sunulmuştur. Hükümet İkinci Dünya Savaşının öncesinde Avrupa’da çıkabilecek bir savaş gerçeğine kendisini hazırlamış ve sivil toplumun zarar görmemesi için kamuoyunu bilinçlendirici yayınlar yapma çabasına girmiştir. Bayındırlık Vekaleti *Bayındırlık İşleri Dergisi*’nin eki olarak yayınlanan 1939 tarihli Pasif Korunma isimli eser sivil toplumun korunmasının savaş içerisindeki öneminden bahsederek hükümetin bu konuya gösterdiği ilgiyi göstermiştir (Karabulut, 2014).

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti halka zehirli gazlardan ve hava tehlikesinden korunma çarelerini öğretecek duvar afişleri hazırlamaya başlamıştır (Haber, 13 Şubat 1939). Zehirli Gaz ve Hava Hücumlarından Korunma Kanununa göre 18-60 yaş arasındaki bütün vatandaşların şehrin çeşitli yerlerinde açılacak gaz kurslarına katılmaları zorunlu kılınmıştır (Cumhuriyet, 15 Nisan 1939). Kurslarda halkın zehirli gazlara karşı almaları gereken tedbirler uygulamalı olarak ve herkesin anlayabileceği bir dilde anlatılmıştır (Cumhuriyet, 5 Ekim 1939). Resimli ve toplumun kolay anlayacağı kitapçıklar basılmıştır. *Hava Tehlikesine Karşı Korunma Tavsiyeleri* başlıklı kitapçık ve *Zehirli Gazlar* başlıklı bir başka kitapçık basit cümleler kurup, resim ve fotoğraflar kullanarak topluma olası bir hava saldırısına karşı savaştan korunma yöntemlerini anlatmıştır (Karabulut, 2014).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Halkevleri de kamuoyunu bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Sivil savunma önlemleri kursları düzenlenmiş, olası hava saldırıları ve zehirli gazlarla mücadele konusunda halk bilinçlendirilmiştir. Spor şubeleri, Beden Terbiyesi Müdürlüğü ile işbirliği yaparak genç nüfusu askerliğe hazırlamak düşüncesiyle atış talimleri ve süre avları düzenlemiş, boks dersleri vermiştir. Halkevleri getirttiği sinema makineleri ve öğretici filmler ile vatandaşın bilinçlenmesini sağlamıştır. Pasif korunma, gazlar ve

maskeler ile ilgili filmler gösterilmiş, halkın tehlikeli gazlar ve tahribatları hakkında bilgi alması sağlanmıştır. Film başlamadan önce bölgede görev yapan öğretmen veya uzmanların konferanslar vermişlerdir. Hava taarruzlarına karşı yapılacak tatbikatlar, karartmalar, zehirli gazlar ve halkın alarm verilince neler yapacağı, alınacak önlemler konusu Halkevlerinin çıkardığı gazeteler, dergiler ve broşürler yoluyla duyurulmuştur (Karabacak, 2008). Ayrıca havadan ve zehirli gazlardan korunma çarelerini açıklayan Pasif Korunmada Çalışacak Vatandaşlara Rehber isimli kitap pasif korunma kursu veren bir öğretmen tarafından detaylı şekilde hazırlanmış, kurslara katılmayan vatandaşların da yararlanması sağlanmıştır. Bu kitap Maarif Vekaletince okullara tavsiye edilmiştir (Çetin, 2008).

Genelkurmay Başkanlığı, Maarif ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekillikleri ile birlikte 1940 yılında yeni değişiklikleri kapsayan bir talimatname yayınlamıştır. Vekiller Heyeti kararıyla haftada ikişer saat olan askerlik derslerinin devamına karar verilirken, 15 günlük kamp süresi 20 güne çıkarılmıştır. Ayrıca açılan Köy Enstitülerinin programında ilk yıldan itibaren her sınıfta askerlik dersi eklenmiştir. Orta, lise ve yüksekokul öğrencileri diğer dersler gibi askerlik dersinden de özel ve genel sınavlara tabi tutulmuş, kamplara ve talimlere katılanlar da başarı notu almışlardır. Gece ve gündüz 20 gün devam eden kamplarda askerlik hayatının tüm zorlukları canlandırılırken derslerde öğrenilenlerin uygulamasına ağırlık verilmiştir. Kampın günlük programına göre muhasebe usulleri, atış talimleri, uzun yaya yürüyüşleri, ordugah hazırlığı, devriye, nöbet hizmetleri, gözcü ve keşif kolunun görevleri uygulamalı olarak öğrencilere gösterilmiştir. Kız öğrenciler ise kamplara katılımdan muaf tutulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sırasında askerlik dersleriyle aynı dönemde okutulan diğer bir ders de Zehirli Gazlardan Korunma dersleridir. Maarif Vekaletinin hazırladığı kitaplarla öğrenciler hava silahları ve saldırıları, zehirli gazların türleri, gıda maddeleri üzerindeki etkileri, zehirli gazdan etkilenenlere yapılacak ilkyardım, bombalardan korunma yöntemleri, aktif, pasif ve toplu korunma gibi konular hakkında bilgilendirilmiştir (Karabacak, 2008). Ayrıca her okulda her öğrencinin bir görevi olduğu pasif korunma teşkilatları oluşturularak uzman öğretmenlerin denetiminde tatbikatlar yapılmıştır. Üniversitede de pasif korunma teşkilatı kurularak zehirli gaz temizleme ve tedavi kollarında tıp fakültesi öğrencilerine görev verilmesi (Cumhuriyet, 30 Ağustos 1939) ve mevcut öğrenci sayısına göre müsait olanlarda sığınak inşa edilmesine karar verilmiştir (Cumhuriyet, 11 Ekim 1939). Bu sığınakların kazılmasında öğrencilerden yararlanılması ve bahçesi müsait olmayan okulların ise yakında başka bir yer bulmaları mecburi tutulmuştur (Cumhuriyet, 1 Şubat 1940). Ayrıca okul bahçelerinde sığınaklar yapılmış, okul binalarında müdafaa tertibatı alınmış, öğrenci ve öğretmenlere zehirli gazlar ve hava hücumlarından korunmayı öğretmek üzere konferanslar verilmiştir (Cumhuriyet, 7 Ekim 1939).

2.3. Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Uygulamaları

Alınan pasif güvenlik önlemlerinden ilki Hava Taarruzlarına Karşı Korunma Kanunu uyarınca Genel Kurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Bakanlar Kurulu'na onaylanan *Hava Taarruzlarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması Hakkında Nizamname*'dir. Nizamnamede, karartma uygulamasının niçin gündeme geldiği ve hangi hallerde uygulanması gerektiği ile ilgili bilgiler yer almıştır. Savaş tehlikesi anında tüm yerleşim birimlerinde ışıkların söndürülmesi ve karartılması Genelkurmay Başkanlığı tarafından ikinci bir emre kadar geçerli olmak üzere emredilmiştir. Nizamnamede genel aydınlatma, binalar, inşaatlar, iç aydınlatmalar ve taşıtların tümü ile ilgili karartma işleminin nasıl yapılacağına dair hükümler yer almaktadır. Nizamname İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde sivil halkın savaş ihtimaline karşı nasıl korunduğunu göstermesi bakımından büyük öneme sahiptir (Karabulut, 2014). *Cumhuriyet* Gazetesinde havadan gelebilecek tehlikelerde milletin her şeyi hükümetten bekleyemeyeceği vurgulanmış (Cumhuriyet, 18 Nisan 1939), buna paralel olarak Kazım Karabekir de Mecliste tehlike karşısında kaldığımız zaman başkası yapar diye kendimizi avutmayarak bilgili ekipler oluşturulması gereğinden bahsetmiştir (Karabekir, 2000).

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti'nce hava tehlikesine karşı korunmak için bilgilendirici bir broşür hazırlanmış ve şehrin çeşitli mahallelerine dağıtılmıştır (Cumhuriyet, 21 Nisan 1939). Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Komisyonu da hava hücumlarından korunma çareleri ve pasif korunmada kişilere düşen görevler hakkında iki broşür bastırarak halka ücretsiz olarak dağıtmıştır (Cumhuriyet, 18 Temmuz 1939). Vekaletler ve vilayetlerce hava taarruzlarına karşı pasif korunma, gaz arama temizleme, patlamayan bombaların kaldırılması kursları açılmıştır (Haber, 21 Eylül 1939). Dahiliye Vekaleti tarafından vilayetlere gönderilen Mayıs 1941 tarihli yazıda bir hava taarruzu esnasında korunmak için halkın neler yapması gerektiği maddeler halinde açıklanmış ve halkın bilgilendirilmesi, pasif korunma işlerine hız verilmesi istenmiştir (BCA, 030.10.00.00.53.352.15.5).

Hava taarruzlarına karşı pasif korunma kanunu ve nizamnamesi hükümleri gereği her il ve ilçede oluşturulan koruma teşekkülleri, mahalli korunma amirliği gözetleme hizmeti, alarm ve irtibat hizmetleri, itfaiye, sağlık ve sosyal yardım ve veteriner hizmetleri, gaz arama ve temizleme, teknik onarma işleri, elektrik, havagazı, telefon ve telgraf, su, kanalizasyon ve benzerleri, enkaz kaldırma, can kurtarma ve patlamayan bombaları kaldırma ekiplerinde görev alacaklara çeşitli kurslar verilmiştir. Milli Müdafaa, Ziraat, Sıhhat ve İçtimai Muavenet, Maarif Vekaletleri, Kızılay ve Gaz Genel Komutanlığı'na kurslar açılarak pasif korunma amirleri ve halkın eğitimi sağlanmıştır (Çetin, 2008). Büyük kentlerde bulunan ve herhangi bir hava saldırısında zarar görebilecek değerli müze eşyaları Anadolu kentlerine nakledilmiş ve bu gibi eşyaların buralarda toprağa gömülerek korunmasına çalışılmıştır (Koçak, 2007).

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde Türkiye'deki büyük şehirlerde hummalı bir faaliyet başlamıştır. Siper ve sığınak inşası da bu faaliyetin en önemli unsurlarındandır. Önlemlerin gereken şekilde alınabilmesi için hükümet

yetkilileri toplumu yönlendirici faaliyetlerde bulunmuşlar ve siper ve sığınak inşası konusunda kamuoyunu bilgilendirmişlerdir (Karabulut, 2014). Hava hücumlarına karşı korunma tedbiri olarak İstanbul'da sığınak yerleri tespit edilmiş ve sığınak kapılarına içine girebilecek insan sayısını gösteren levhalar, sığınaklara giden yollara “*umumi sığınağa gider*” levhaları asılmıştır. Halkın sığınak yerlerinden haberdar edilmesi, yayınlanan emirnamenin afiş halinde her tarafa asılması ve evlere dağıtılması kararlaştırılmış ve halkın telaş yapmaması yönünde gazetelerde yazılar yer almıştır (Cumhuriyet, 14 Ağustos 1939; Cumhuriyet, 15 Ağustos 1939)

1941 yılı Mayıs ayı içinde Dahiliye Vekaleti pasif korunma işlerine yeni bir hız verilmesi gerektiği hakkında bir tamim yayınlamıştır. Hava taarruzu halinde halkın toplu şekilde kaçmaya teşebbüs etmesinin veya bir yere toplanmasının büyük zarara yol açacağına işaret ederek siper işlerine önem verilmesi bildirilmiş, sipere girememiş olanların ise sağlam bir duvarın arkasına saklanmaları veya bir çukura girmelerini hiç olmazsa yere yatmaları tavsiye edilmiştir (Haber, 29 Mayıs 1941, 1). Yapılan sığınakların hava taarruzlarından korunmayı gerektiren her türlü teşkilatı içermesi, her kapıda filtre bulunması, soyunma, duş, revir odaları olması, vantilatörle havalarının tasfiye olması kararlaştırılmıştır (Ulus, 25 Mayıs 1941). Falih Rıfkı Atay “*Dağ başında oturan vatandaşın dahi siper kazması lazımdır*” diyerek savaşın eskisi gibi cephede ordunun mücadelesi olmadığını, dağ başında kulübede oturanların bile sığınacak bir siper hazırlamış olması gerektiğini vurgulamıştır (Haber, 8 Mayıs 1941).

Dahiliye Vekaleti, pasif korunma mecburiyetine dahil şehir ve kasabalarda daire ve müesseselerin memur ve müstahdemlerine halka yetecek derecede korunma siperleri yaptırılmasına karar vermiştir. Ahşap evlerde ve sığınak yapmaya müsait olmayan yerlerde oturanlar için bahçeleri müsaitse bahçelerinde ve civar arsalarda gösterilecek yerlerde siperler yaptırılması kararlaştırılmıştır (Haber, 21 Eylül 1939). Siper inşasında yol göstericilik yapmak için hükümetin gerçekleştirdiği bir diğer eylem toplumsal mekanlarda örnek siperler inşa etmek olmuş, bu siperler Ankara'nın çeşitli semtlerinde kazdırılmıştır (Karabulut, 2014). Seferberlik Müdürlüğü tarafından halka dağıtılmak üzere bastırılan broşürlerde her kazada pasif korunma tedbirlerine karşı gereken teçhizatlı birer ev hazırlayarak zehirli gazlara karşı nasıl korunulacağı, yangın tehlikesine karşı ne gibi tedbirler alınacağı açıklanmıştır (Cumhuriyet, 1 Mart 1940). Bahçeli evler ve apartmanların bahçelerinde birer örnek siper, apartmanların alt katında da birer odayı gazlara karşı sığınak yapmaları hakkında evlere tamim gönderilmiştir (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1940). Ankara'da Bahçelievler, Bakanlıklar gibi semtlerde yeni sığınaklar kazılmış, Kızılay binasının arkasında büyük bir sığınak inşa edilmiş ve bombalar halka tanıtılmıştır (Koçak, 2007).

Hava saldırılarına karşı örgütlenme ve iş dağılımı gerçekleştikten sonra olası bir saldırı anında nasıl hareket edileceğine dair pratiklerin kazanılması için tatbikatlar gündeme gelmiştir. Tatbikatlar özellikle bombalanma ihtimali yüksek büyük şehirlerde özel bir önemle yürütülmüştür. İstanbul ve Ankara başta olmak üzere büyük şehirlerden başlayarak çeşitli tatbikatların yapılacağı kamuoyuna duyurulmuştur. Bunun için her ildeki ilgili

makamlar Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Talimatnamesi'nin ailenin ve bireyin korunmasıyla ilgili hükümlerini gazeteler ve çeşitli broşürler aracılığıyla kamuoyuna duyurmuşlardır. Broşürler aracılığıyla zehirli gazlar ve yangın anında uygulanacak ilkyardım ile yapılacak sığınaklar için model tipleri ile ilgili bilgiler verilmiştir (Karabulut, 2014).

15-22 Ağustos 1939 tarihleri arasında herhangi bir günde ve saatte habersiz olarak İstanbul'a havadan taarruz tatbikatı yapılacağı duyurulmuştur. Tatbikat sırasında Trakya sınırından vilayete telgraf ya da telefon yoluyla haber verilmesi, çeşitli mahallelerdeki düdüklerin öttürülmesi, hücumdan haberdar olacak halkın evlerinden dışarı çıkmaması, dışarıdaki halkın da en yakın sığınaklara gitmeleri kararlaştırılmıştır. Farazi olarak atılacak zehirli gazların temizlenmesi, yangınların söndürülmesi, patlamış bombaların kaldırılması, yıkılmış binaların altından insanların kurtarılması, yaralıların tedavisi için çok sayıda ekip hazırlanmıştır (Cumhuriyet, 15 Ağustos 1939). İstanbul'da hava hücumlarına karşı müdafaa tatbikatı yapılacağı haberi halk arasında bazı yanlış anlamalara yol açmış, kimsenin evinden dışarı çıkmayacağı, uçaklardan gerçek bombalar atılacağı rivayetleri dolaşmaya başlamıştır. İş yanlış anlayan bazı kimselerin 15 Ağustos akşamı fırınların önünde birikerek birkaç günlük ekmeklerini birden almak istemeleri bazı karışıklıklara yol açmıştır. Bu durum üzerine gazetelerde telaş yapılmaması, uygulamanın yarım saat kadar süreceği şeklinde açıklamalar yapılmıştır (Cumhuriyet, 16 Ağustos 1939; Cumhuriyet, 17 Ağustos 1939). 19 Ağustos 1939 tarihinde İstanbul'da yapılması kararlaştırılan hava taarruzu gerçekleştirilmiştir. Taarruz sonunda halkın önceden ilan edilen tavsiye ve tedbirlere uyduğu görülmüştür. İtfaiye, gaz temizleme, ilk sıhhi yardım, can kurtarma ve teknik onarma ekiplerinin faaliyetleri de plan dairesinde gerçekleşmiştir. Tatbikat esnasında birkaç yerde meydana gelen kusurların bir dahaki tatbikatlarda tekrarlanmaması için dikkat edilmesi gereken hususlar maddeler halinde gazetelerde yayınlanmıştır (Cumhuriyet, 20 Ağustos 1939).

Pasif Korunma Komisyonu müdafaa tedbirleri için halkı bilgilendirecek şekilde yayın yapılmasını, bunun için sinemalardan da yararlanılmasını kararlaştırmıştır (Cumhuriyet, 16 Ağustos 1939). Pasif korunma tatbikatının yapılacağı tarih halk tarafından bilinmediği için gazetelerde tatbikatın her an yapılabileceğine yönelik uyarılar, tatbikatın önemi ve nedenini açıklayan yazılar yer almıştır (Cumhuriyet, 17 Ağustos 1939). Halka parasız olarak göstermek üzere İngiltere ve Almanya'da pasif korunma tedbirlerini gösteren filmleri incelemeye başlamıştır (Akşam, 21 Aralık 1939). Beyoğlu'nda bir sinemada gösterilen pasif korunma filminin Halkevlerinde, pasif korunma kurslarında ve üniversite konferans salonunda halka ücretsiz olarak gösterilmesine karar verilmiştir (Cumhuriyet, 21 Aralık 1939).

İstanbul'da ikinci hava korunma tatbikatı 23 Ağustos 1939 tarihinde yapılmıştır. Bu tatbikata ait hazırlanan raporda pasif korunma teşkillerinin yetersiz olduğu, ikaz haberinin bildirilme süresinin kısaltılması, ikaz haberinin hangi makamlara ve hangi sıra ile bildirileceği, sirenlerin birçok yerden işitilmediği ve siren sayısının

arttırılması gerektiği, şehrin kenar semtlerinde oturan halkın tatbikata gerekli ilgiyi göstermediği, tramvay arabalarının merkezi elektrik kesintisi nedeniyle uygun olmayan yerlerde kaldığı, fabrikalarda pasif korunma tedbirlerinin alınmadığı ve çalışanların hava korunması konusunda bilgi sahibi olmadığı konuları tespit edilmiş, ilgili makamlara bilgi verilmiştir. Pasif korunma tatbikatı sırasında halkın uyması gereken kurallar gazetelerde düzenli olarak yayınlanmıştır. Tatbikat yapılan yerlerdeki tüm faaliyetler gazetelerin temsilcileri tarafından izlenmiş ve ayrıntılı olarak gazetelerde yer almıştır (Çetin, 2008).

1944 yılından itibaren İstanbul hava sahasında meçhul uçakların görülmeye başlaması üzerine yeniden alarm işareti verilmiş, pasif korunma ekiplerinde görevli kişiler görev başlarına gitmiş ve halk da üzerine düşen vazifeyi yerine getirmiştir. İstanbul'da 5-12 Mayıs 1944 tarihleri arasında pasif korunma teşkilatı içerisinde yer alan gözetleme hizmeti, alarm ve irtibat hizmetleri, itfaiye ve yardımcı itfaiye, sıhhi ve içtimai yardım ve veteriner hizmetleri, gaz arama ve temizleme, teknik onarma işleri; elektrik, havagazı, telefon ve telgraf, su, kanalizasyon ve benzerleri, enkaz kaldırma, can kurtarma ve patlamayan bombaları kaldırma ekipleri ile askeri birliklerin katıldığı tatbikatlar yapılmıştır (Çetin, 2008).

2.3.1. Afyon'da Uygulanan Pasif Korunma Tedbirleri

Herhangi bir savaş halinde vatandaşların hazırlıksız yakalanmaması için tüm ülkede olduğu gibi Afyon'da da bazı uygulamalar yapılmıştır. Bu kapsamda basın kullanılarak hükümetin pasif korunma tedbirleri kapsamında yaptığı faaliyetler duyurulmuştur. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti'nin halka zehirli gazlardan ve hava tehlikesinden korunma çarelerini öğretecek duvar afişleri hazırlamaya başladığı duyurulmuştur (Haber, 13 Şubat 1939). 20 Nisan 1939'da Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Nizamnamesinin yürürlüğe girdiği belirtilmiştir. Aynı tarihte hava tehlikelerinden korunmak ve ülkedeki uçak sayısını çoğaltmak için Hava Kurumuna yardım duyurusu yapılmıştır (Haber, 20 Nisan 1939). İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından *Haber* Gazetesinde Afyon halkını hava saldırılarına karşı uyarmaya yönelik yayınlar başlamıştır. Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Talimatnamesi gazetede geniş yer bulmuş, talimatname ile hava taarruz araçları, uçak çeşitleri, bomba şekilleri, türleri ve tahrip güçleri, zehirli gazlar, sığınaklar, olası saldırılarda takip edilecek prosedür, yaralanmalara karşı alınacak tedbirler, sivil savunma, sevk ve idare ile paraşüt hücumları gibi konular hakkında Afyon halkına bilgi verilmiştir Şehirde bu doğrultuda uygulamalar yapılmaya başlanmıştır (Haber, 5 Ekim 1939). Dahiliye Vekaleti'nin pasif korunma mecburiyetine dahil şehir ve kasabalarda siperler yaptırılması kararı üzerine ahşap evlerde ve sığınak yapmaya uygun olmayan yerlerde oturanlar için ise bahçeleri müsaitse bahçelerinde veya civar arsalarda gösterilecek yerlerde siperler yaptırılacağı duyurulmuştur. Hava taarruzlarından korunma, gaz arama, temizleme, patlamayan bombaların kaldırılması konularında kurslar açılacağı ve konferanslar verileceği ilan edilmiştir (Haber, 21 Eylül 1939). Ev, apartman sahipleri tarafından zemin katlarındaki mahzenlerin sığınak haline getirilmesi ya da apartman binalarında oturanları alacak

büyükölükte sığınaklar yaptırılarak vatandaşların hava taarruzlarına karşı korunacakları belirtilmiştir (Haber, 20 Kasım 1939).Halkevinde hayvan sahipleri ve arabacıların katılımı ile savaş durumunda hayvanların nasıl korunacağı hakkında konferans verilmiştir (Haber, 20 Kasım 1939).

Haber Gazetesinde şehirde hava tehlikesine karşı pasif korunma tecrübesi yapılacağı duyurulduktan sonra yapılması gerekenler ilan edilmiştir (Haber, 27 Kasım 1939). 1939 yılı Aralık ayı içinde yapılan hava taarruzu tatbikatı *Haber Gazetesi*’nde ayrıntılı bir şekilde yer almış, askerlik mükellefiyeti altında bulunmayan yaşlı fakat dinç kişilerle oluşturulan ekiplerin görevlerini başarıyla yaptıkları ifade edilmiştir. Ayrıca ekiplerin oluşumunda meslek esasının gözetildiği, mesela enkaz kaldırarak can kurtarmaya memur olanların inşaatçılardan, hayvanları kurtaracak olanlar kasaplardan oluşturuldukları ve bütün ekiplere özel dersler verildiği belirtilmiştir (Haber, 4 Aralık 1939). 8 Şubat 1940 tarihli *Haber Gazetesi*’nde zehirli gazlarla gazlanan yolların, sığınakların ve binaların nasıl temizleneceği hakkında geniş açıklamalar yer alan bir makale yayınlanmıştır (Haber, 8 Şubat 1940). Pasif Korunma Teşkilatında Hizmet Verebilecek Şahıslara Mahsus Bedeni Kabiliyet Talimatnamesi’nin Milli Müdafaa ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletleri tarafından hazırlandığı belirtilmiş ve talimatnamenin detayları gazetede halka duyurulmuştur (Haber, 26 Şubat 1940).

13 Mart 1940 tarihinde hava hücumlarına karşı ikinci korunma tatbikatının yapılacağı duyurulmuş ve gereken önemin verilmesi vurgulanmıştır (Haber, 11 Mart 1940). Yapılacak hava hücumuna karşı pasif korunma tatbikatı için halkın o gün alarm işareti verilir verilmez önceden yapılan ilanlarda belirtilen tedbirleri almasının zorunlu olduğu ilan edilmiştir. *“Her evde hakiki bir tehlike varmış gibi hazırlıklı bulunulması, halkın korunma bilgi ve itiyadını edinmesi, bu husustaki eksiklerini tamamlaması bakımından elbette çok faydalı olacaktır”* (Haber, 9 Mart 1940) denilerek halk bilinçlendirilmiştir. Tatbikatta polis, itfaiye, ambulans, yangın söndürme, enkaz kaldırma, gaz arama ve temizleme, yaralanmış veya gazlanmış hayvanlara yardım, su, elektrik ve telefon tesisatını tamire memur olanların görevlerini başarıyla yaptıkları ifade edilmiştir (Haber, 13 Mart 1940).

26 Eylül 1940 tarihli gazetede halka hava tehlikesinden korunma konusunda önemli bilgiler verilmiştir. Olası bir bomba patlamasında bina yıkıldığı zaman sığınak tavanının çökmeyecek şekilde yapılması gerekliliği, sığınakların mutlaka bir mühendis tarafından görülerek nizamnameye uygun şekilde yapılması gerektiği, aksi halde sığınakların faydadan çok zarar verebileceği belirtilmiştir. Ayrıca etrafında boş yerler bulunan binalarda sığınak yapılmayıp talimatnameye uygun şekilde korunma hendeği yapılması gerektiği, ahşap evlerde de sığınak yapılmayıp bu evlerde oturan kişilerin korunma siperlerinden yararlanacakları ifade edilmiştir. Önemli askeri hedefler civarında ve yangın tehlikesine maruz sık ahşap mahallelerde oturanların gerektiğinde buralardan uzaklaşmak için tedbir almaları gerekliliği ve toplu korunma için umumi sığınaklar yerine korunma siperlerinin yapılmasının tercih edilmesi vurgulanmıştır (Haber, 26 Eylül 1940).

25 Kasım 1940 tarihli *Haber Gazetesi*'nde Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması Nizamnamesi hükümlerinin 18 Kasım 1940 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanıp, 21 Kasım 1940 tarihinden itibaren de uygulamaya girmesi üzerine Afyon Belediyesi tarafından ışık söndürme hakkında tebliğ yayınlanmıştır. Tebliğde 21 Kasım 1940 Perşembe akşamı saat 21.00'da, 22 Kasım 1940 Cuma akşamı saat 20.30'da, 23 Kasım 1940 Cumartesi akşamı saat 20.00'de, 24 Kasım 1940 Pazar akşamı saat 19.30'da ve bu suretle her gün yarım saat ileri almak suretiyle 1 Aralık 1940 günü ve ondan sonraki günlerde grupla beraber söndürme ve karartma yapılacağı bildirilmiştir. Hazırlıklara şimdiden başlanarak 1 Aralık 1940'da bütün binalarda nizamname hükümlerinin uygulanacağı, evlerin ışık yakacakları oda pencerelerini maskelemelerinin zorunlu olduğu ve araçların ışıkları sönük halde kullanılacağı bildirilmiş, halkın tedbirini alması ilan edilmiştir (Haber, 25 Kasım 1940).

2 Haziran 1941 tarihli Gazete'de *Ulus Gazetesi*'nde yayınlanan "Bombalar Nasıl Tesir Eder?" başlıklı makaleye yer verilmiş, bombaların tahrip güçleri açıklanmıştır (Haber, 2 Haziran 1941). 1941 Haziran'ından 1944 Haziran'ına kadar Afyon basınında pasif korunma faaliyetlerine ilişkin bir habere rastlanmamıştır. Dolayısıyla şehirde de bu zaman dilimi içerisinde pasif korunma faaliyetleri kapsamında bir çalışma yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu duruma sebep olarak 1942 ve 1943 yıllarının küçük büyük tüm şehirleri ile tüm ülke için önemli oranda iâşe sıkıntılarının yaşandığı yıllar olması gösterilebilir. 1944 yılında sivil savunma faaliyetleri kapsamında yapılan önemli çalışmalardan birisi karartma işlemleri olmuştur. Gazetede halkın bu çalışmalara uyması gerektiği vurgulanmış, yakında şehirde hava hücumlarına karşı korunma tatbikatları yapılacağı, gece tatbikatlarında hiçbir ışık sızdırılmaması için herkesin 10 Haziran'a kadar maskeleme isini bitirmesi gerektiği belirtilmiştir. (Haber, 8 Haziran 1944) 15 Haziran 1944 tarihinde yapılan pasif koruma tatbikatının şehrin pazarına rastlaması sebebiyle çarşı ve sokakların halk ile dolu olmasına rağmen bir saat devam eden tatbikatın ve gece yapılan ışık söndürme tatbikatının başarıyla sonuçlandığı ifade edilmiştir (Haber, 15 Haziran 1944). 4 Eylül 1944 tarihli gazetede pasif korunma için uzman tavsiyelerine yer verilmiştir. Işıkların karartılmasının önemi vurgulandıktan sonra dikkat edilmesi gereken noktalar sıralanmıştır (Haber, 4 Eylül 1944).

3. SONUÇ

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı için askeri önlemler alınmaya başlaması savaşın resmi başlangıç tarihinden öncelere uzanmaktadır. Savaşın başlaması ile birlikte hava saldırıları konusunda genel bir korku yaşanmıştır. Uçakların etkili bir şekilde kullanıldığı İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'nın önemli kentlerinin bombalanması Türk yetkililerinin olası bir hava saldırısı konusuna yoğunlaşmalarına neden olmuştur. Ulusal basın da savaş boyunca Hükümetin aldığı önlemlerin halka duyurulmasında önemli bir rol oynamış, ayrıca halkın savaş hakkında bilgilendirilmesi görevini de üzerine almıştır. Afyon yerel basını da savaş önlemleri konusuna önem vermiş, halkı bilgilendirme konusunda ulusal basında çıkan yazılara da yer vermiştir. Savaş yıllarında Afyon'da yayınlanan tek gazete olan *Haber Gazetesi* aracılığı ile Hükümet tarafından alınan önlem kararları

duyurulmuş, *Haber Gazetesi*'nde olası bir tehlike anında nasıl davranılması gerektiğini açıklayan uzun makalelere yer verilmiştir. Ayrıca pasif korunma tedbirleri kapsamında ulusal basında yer alan bazı başyazılardan bölümler ve önemli makaleler de yayınlanmıştır. Basın vasıtasıyla Hava tehlikesinden korunmak için uçak sayısını arttırmak üzere Hava Kurumuna yardım duyuruları yapılmıştır. Bu faaliyetlere Afyon Halkevi de dahil olmuş ve Halkevinde pasif korunma tedbirleri konusunda konferanslar düzenlenmiştir. Olası bir saldırı anında karışıklık yaşanmaması için tüm ülkede olduğu gibi Afyon'da da pasif korunma tatbikatları gerçekleştirilmiştir. 1939 Aralık'ı ve 1940 Mart'ında olmak üzere şehirde 2 defa gerçekleştirilen pasif korunma tatbikatları basında detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Yerel basından anlaşıldığı üzere savaş önlemleri alındığı dönemde Valilik, Belediye, Halkevi ve Basın pasif korunma tedbirlerine yönelik ciddi çalışmalar yapmışlar, olası bir savaşa kenti hazırlamak için çalışmalar yapmışlardır.

KAYNAKÇA

Arşiv ve Resmi Kaynaklar

BCA. 030.10.00.00.51.331.9.1

BCA. 030.10.00.00.51.331.9.1

BCA, 030.10.00.00.53.352.15.5

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, Cilt 5, 11 Eylül 1939

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, Cilt 13, 12 Temmuz 1940

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Haber

Ulus

Telif Eserler

Çetin, S. (2008). İkinci Dünya Savaşında İstanbul ve Trakya'da alınan tedbirler: Pasif korunma ve tahliye. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi.

Karabacak, Ö. (2008). İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de uygulanan eğitim ve kültür politikalarının yansımaları. Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri 22-24 Ekim 2008, Isparta.

Karabekir, K. (2000). Ankara'da Savaş Rüzgarları İkinci Cihan Harbinde CHP Grup Tartışmaları. (Yay. Haz. Faruk Özerengin), Emre.

Karabulut, U. (2014). Davetsiz misafiri beklerken İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde pasif güvenlik önlemleri (1939-1940). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 199-223.

Koçak, C. (2007). *Türkiye'de Milli Şef dönemi (1938-1945)*, C. I, İletişim.

Uçarol, R. (2008). *Siyasi tarih 1789-2001*, Der.

Uran, H. (2007). *Meşrutiyet, tek parti, çok parti hatıralarım (1908-1950)*. Türkiye İş Bankası Kültür.

SINIF EĞİTİMİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ HAYAT BİLGİSİ ÖĞRETİMİ DERSİ MİKRO ÖĞRETİM UYGULAMALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Nuray KURTDEDE FİDAN

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü

ORCID: 0000-0002-2056-1994

Ceren UTKUGÜN

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

ORCID: 0000-0002-5911-9175

ÖZET

Bu araştırmada sınıf eğitimi öğretmen adaylarının Hayat Bilgisi Öğretimi dersi etkinliği olarak gerçekleştirdikleri mikro öğretim uygulamalarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma temel nitel araştırma olarak desenlenmiş, çalışma grubu 2022-2023 öğretim yılı güz döneminde bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Programında 3. sınıfta eğitim görmekte olan 66 öğretmen adayından oluşturulmuştur. Veriler öğretmen adayının mikro öğretim görüş formlarını yazılı olarak doldurmaları sonucunda toplanmıştır. Araştırma verilerine MAXQDA programı ile içerik analizi yapılmış, öğretmen adayı görüşleri doğrudan alıntılarla desteklenerek sunulmuştur. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının mikro öğretim uygulamalarını; mikro öğretimin yararları, uygulama sırasında yaşadıkları zorluklar, mikro öğretimde beğenilen ve beğenilmeyen yönler ve mikro öğretim uygulamalarına yönelik öneriler üzerinden değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Öğretmen adayları mikro öğretim uygulamalarının yararları olarak; deneyim kazanma, özgüven ve iletişim becerisi kazanma, etkili ders anlatım becerisi kazanma ve hataları görme imkanı sağlama vurgusunda bulunmuşlardır. Mikro öğretimin zorlukları olarak ise; aşırı heyecan, gerçek öğrencilerin olmaması, sürenin kısıtlı olması, puanlama korkusu, yorucu hazırlık süreci ve maliyet unsurlarını ifade etmişlerdir. Öğretmen adayları, mikro öğretim uygulamalarını deneyim kazanma ve mesleki beceriler kazanma açısından beğendiklerini; heyecan, puanlama korkusu, süre kısıtlaması ve gerçek sınıf ortamının olmaması gibi nedenlerle beğenmediklerini belirtmişlerdir. Mikro öğretim uygulamalarına yönelik; gerçek öğrencilerle ders işlenmesi, uygulama süresi ve sayısının arttırılması, yapıcı eleştiriler getirilmesi ve örnek mikro öğretim uygulamalarını izlemek önerilerinde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Mikro Öğretim, Öğretmen Eğitimi, Hayat Bilgisi Öğretimi, Sınıf Eğitimi.

CLASSROOM EDUCATION TEACHER CANDIDATES' OPINIONS ON LIFE SCIENCES TEACHING COURSE MICRO TEACHING PRACTICES

ABSTRACT

In this research, it was aimed to determine the opinions of classroom education teacher candidates regarding the microteaching practices they carried out as a Life Sciences Teaching course activity. The research was designed

as a basic qualitative research, and the study group consisted of 66 teacher candidates studying in the 3rd grade at the Faculty of Education Classroom Teaching Program of a state university in the fall semester of the 2022-2023 academic year. The data were collected as a result of the teacher candidates filling out the microteaching opinion forms in writing. Content analysis was performed on the research data with the MAXQDA program, and teacher candidates' opinions were presented supported by direct quotations. As a result of the research, prospective teachers' microteaching practices; it was determined that they evaluated the benefits of microteaching, the difficulties they experienced during the application, the liked and disliked aspects of microteaching, and suggestions for microteaching applications. As the benefits of microteaching practices, teacher candidates; they emphasized gaining experience, gaining self-confidence and communication skills, gaining effective lecturing skills and providing the opportunity to see mistakes. As for the difficulties of microteaching; they expressed the factors of excessive excitement, lack of real students, limited time, fear of scoring, tiring preparation process and cost. Teacher candidates stated that they liked microteaching practices in terms of gaining experience and professional skills; they stated that they did not like it for reasons such as excitement, fear of scoring, time limitation and lack of a real classroom environment. For micro teaching applications; they suggested teaching lessons with real students, increasing the duration and number of practices, providing constructive criticism, and monitoring exemplary microteaching practices.

Keywords: Micro Teaching, Teacher Training, Life Science Teaching, Classroom Education

1. GİRİŞ

Eğitim alanında yapılan önemli reformların sınıflarda uygulanabilmesi nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesiyle gerçekleşebilir. Bu sebeple öğretmen yetiştiren kurumların öğretmen adaylarını çağın gerektirdiği nitelik ve yeterliklere sahip olarak mezun etmesi gerekmektedir (Yıldız, 2022). Öğretmen eğitimi programları, öğretmen adaylarının bilgiyi etkin şekilde yapılandırmalarını hedeflese de öğretmen adaylarının aldıkları derslerin büyük kısmı uygulamalı öğrenme ortamı içermediği için yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda öğretmen eğitimi programlarında gerçekleştirilen uygulamalı etkinlikler hizmet öncesi öğretmen eğitim programlarına işlevsellik kazandırmaktadır (Karadağ ve Akkaya, 2013). Öğretmen adayı eğitiminde kullanılan uygulamalardan biri de mikro öğretimdir. Mikro öğretim yöntemi, öğretmen adaylarının somut yaşantılar edinmelerine (Brent, Wheatley & Thompson, 1996), olumlu ve olumsuz davranışlarını görerek kendilerini geliştirmelerine (Fisher & Burrell, 2011), gerçek sınıf ortamına hazırlanmaları ve kaygılarından kurtulmalarına (Kuran, 2009), hatalarını düzeltmelerine imkan tanıyarak öğretim becerilerini geliştirmelerine (Kpanja, 2001), kuram ve uygulama arasında ilişki kurmalarına (Skuja, 1990), mesleğe hazırlık süreçlerinin verimli ve eğlenceli olmasına (Al-Methan, 2006) yardım etmektedir.

Öğretmen adayları teorik bilgi anlamında donanımlı olsalar da Öğretmenlik Uygulaması dersinde gerçek bir sınıf ortamına girdiklerinde korku, kaygı, endişe gibi duygulara kapılabilmektedirler. Öğretmenlik Uygulaması dersinde gerçek sınıf ortamında yaşanan ilk deneyimlerin öğretmen adayının kendine güven duymasında ve mesleğini benimsemesinde büyük etkisi bulunmaktadır. Hizmet öncesi eğitimde gerçekleştirilen mikro öğretim uygulamaları öğretmen adaylarının Öğretmenlik Uygulaması dersine hazırlanmalarında bir köprü görevi görmektedir (Yeşilyurt, 2021). Türkiye’de 2018 yılında güncellenen öğretmen yetiştirme lisans programlarında Mikro Öğretim dersinin Eğitim Fakültelerinde seçmeli ders olarak okutulması bu konuya verilen önemi göstermektedir (YÖK, 2018). Mikro öğretimin öğretmen adaylarının mesleki yeterlilik konusunda kendilerini değerlendirmelerine fırsat tanıyan bir uygulama (Bayat ve Öztürk, 2017) olmasından hareketle bu araştırmada sınıf eğitimi öğretmen adaylarının Hayat Bilgisi Öğretimi dersi etkinliği olarak gerçekleştirdikleri mikro öğretim uygulamalarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde araştırmada “Sınıf eğitimi öğretmen adaylarının hayat bilgisi öğretimi dersi mikro öğretim uygulamalarına ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusu tartışılmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Araştırmada çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının Hayat Bilgisi Öğretimi dersi mikro öğretim uygulamalarına ilişkin görüşlerini belirlemek amaçlandığı için nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve araştırma temel nitel araştırma olarak desenlenmiştir. Temel nitel araştırma deseninde katılımcıların bir konu hakkında deneyimleri ve bu deneyimlere yükledikleri anlamlar incelenmektedir (Merriam, 2018).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2022-2023 öğretim yılı güz döneminde bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Programında 3. sınıfta eğitim görmekte olan 11 erkek, 55 kadın öğretmen adayından oluşmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bu araştırmada çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının belirlenmesindeki ölçüt, Hayat Bilgisi Öğretimi dersi mikro öğretim uygulamalarına katılım sağlamış olmaktır. Bulguların sunumunda yer verilen doğrudan alıntılarda etik kurallar gereği öğretmen adaylarının isimleri yerine ÖA1,ÖA2.....ÖA66 şeklinde kodlar kullanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmacılar tarafından geliştirilen ve 1 adet açık uçlu sorudan oluşan mikro öğretim görüş formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Yazılı belgelerin veri toplama aracı olarak kullanılmasının amacı, katılımcıların çeşitli kavram ya da durumlara yükledikleri anlamlara dair ayrıntılı kanıtlar elde edilebilmesidir (Bogdan ve Biklen, 2007). Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri ve mikro

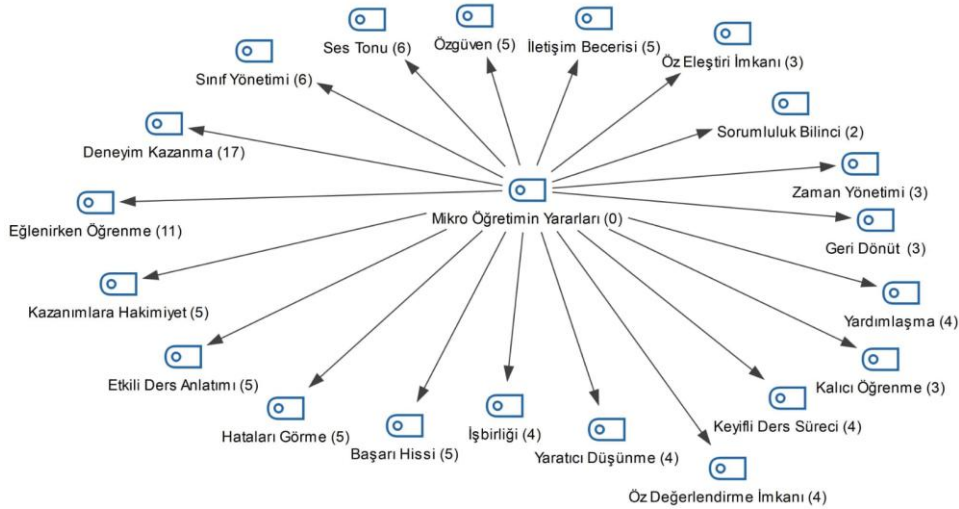
öğretim deneyimlerine ilişkin görüşlerini detaylı bir şekilde açıklayabilmeleri için veri toplama aracı olarak görüş formu tercih edilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada, Hayat Bilgisi Öğretimi dersinin teorik konularının aktarılması sonrasında öğretmen adaylarından Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki (2018) kazanımlara ilişkin ders planı hazırlayarak 20 dakika süre içerisinde sunumunu yapmaları istenmiştir. Sunum sonunda öğretim üyesi ve dersi izleyen öğretmen adayları ile değerlendirme yapılmıştır. Araştırma verileri 2022-2023 eğitim öğretim yılı güz döneminde, Hayat Bilgisi Öğretimi dersi mikro öğretim uygulamalarının tamamlanması sonrasında 66 öğretmen adayının mikro öğretim görüş formlarını yazılı olarak doldurmaları sonucunda toplanmıştır. Öğretmen adaylarından Hayat Bilgisi Öğretimi dersinde yapmış oldukları mikro öğretim uygulamalarına ilişkin görüşlerini detaylı olarak açıklamaları istenmiştir. Araştırma verilerine MAXQDA programı ile içerik analizi yapılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre içerik analizinde amaç, elde edilen verileri niteleyebilecek ve açıklanmasına yardımcı olacak kavram ve ilişkilere ulaşabilmektir. Analiz sonucu elde edilen verilerden açık kodlama ile kod ve alt kodlar oluşturularak veriler yorumlanmıştır. Veriler öğretmen adayı görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılarla desteklenerek sunulmuştur. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği, veri toplama aracının hazırlanmasından uygulama ve verilerin analizi sürecine kadar araştırma sürecinin detaylı olarak açıklanmasıyla arttırılmıştır. Veri toplama sürecinin detaylı olarak raporlaştırılması ve araştırmacıların sonuçlara nasıl ulaştığının açıklanması nitel bir araştırmada geçerliğin önemli ölçütlerindendir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

3. Bulgular

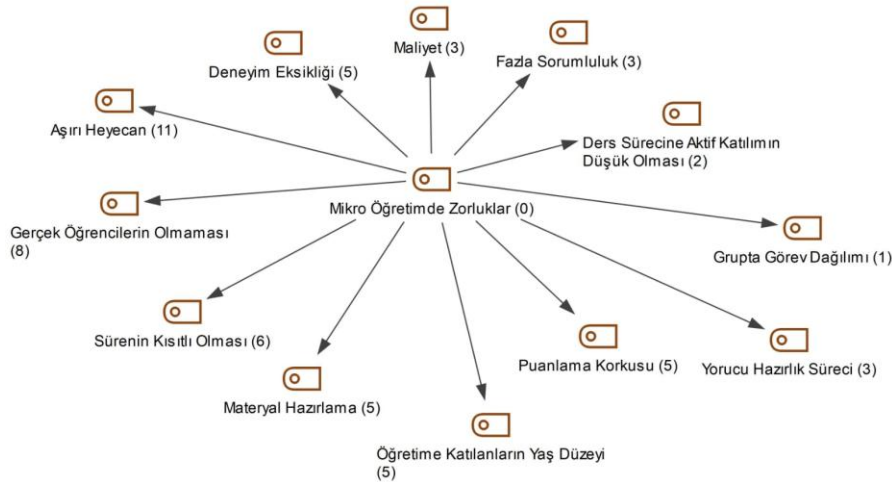
Sınıf eğitimi öğretmen adaylarının Hayat Bilgisi Öğretimi dersi mikro öğretim uygulamalarına ilişkin görüşleri; mikro öğretimin yararları, mikro öğretimde zorluklar, mikro öğretimde beğenilen yönler, mikro öğretimde beğenilmeyen yönler ve mikro öğretime yönelik öneriler temaları altında analiz edilmiştir. Şekil 1'de sınıf eğitimi öğretmen adaylarının mikro öğretimin yararlarına ilişkin görüşleri yer almaktadır.

Şekil 1’de görüldüğü üzere sınıf eğitimi öğretmen adayları mikro öğretimin yararlarına ilişkin; deneyim kazanma, eğlenirken öğrenme, sınıf yönetimi ve ses tonunu ayarlama konusunda deneyim kazanma, özgüven ve iletişim becerisi kazanma, kazanımlara hakim olma, etkili ders anlatımı becerisi kazanma, başarı hissi oluşturma, hataları görme imkanı sağlama, işbirliği, yaratıcı düşünme, öz değerlendirme imkanı, ders sürecinin keyifli geçmesi, yardımlaşma, geri dönüt ve öz eleştiri imkanı, zaman yönetimi ve sorumluluk bilinci vurgusunda bulunmuşlardır. ÖA2 “...Sunum yaparken dersi öğrencilerime nasıl anlatabilirim sorusuna cevap arayarak sunum yaptık. Arkadaşlarımızın da sunumlarını izleyerek onların ders anlatışlarından ve bilgilerinden yararlandık. Daha öğretmen olmadan öğretmenlikle ilgili deneyimlere sahip olduk.” diyerek mikro öğretim uygulamaları sayesinde deneyim kazandığını ifade etmiştir. ÖA5K mikro öğretim uygulamalarında kazandığı deneyimi şu şekilde ifade etmiştir: “...Bu mikro öğretimler sayesinde ders kazanımlarını öğrenciye nasıl aktarmamız gerektiğini, nasıl etkinlikler uygulayacağımızı, öğrencinin nasıl daha iyi şekilde öğrenebileceğini gördük. Bizim heyecanımızı aşmamıza ve daha aktif bir şekilde sosyal olmamızı sağladı. İleriki yıllarımız için bize küçük bir deneyim, alıştırma oldu....”. Öğretmen adayları Hayat Bilgisi Öğretimi dersi sürecini keyifli ve öğretici olarak değerlendirmişlerdir. Bu konuda öğretmen adaylarından ÖA19 “...Derste yaptığımız sunumlarla, oyunlarla yaşımıza rağmen eğlenbildik ve bu etkinlikler öğrencilerle yapılırdı onlar daha fazla eğlenebilirlerdi...” ve ÖA59 “...Arkadaşlarımızın ders anlatımlarını dinlerken ve etkinliklerini yaparken içimizdeki çocuğu ortaya çıkartıp çocuk gibi düşünebildik. Çok eğlendik.” diyerek dersin eğlence yönünü vurgularken ve ÖA9 “Yaptığımız mikro öğretim uygulaması ileriki zamanlarda yapacağımız öğretmenlik mesleği için ön uygulama oldu. Benim için çok faydalı olduğunu düşünüyorum çünkü mikro öğretimler sayesinde hayat bilgisi dersi kazanımlarına hakim olmuş oldum ve ayrı ayrı kazanımlarla ilgili neler yapılabilir, hangi etkinlikler uygun olabilir bunlarla ilgili çokça örnek görmüş oldum. Derste hocamızın da önerileri, neyi yanlış yaptığımız ya da neleri geliştirmemiz konusunda eksik yerlerimizi görüp bir dahaki sunumlar için ön bilimiz oluşmuş oldu....” sözleriyle dersin öğretici yönünü vurgulamıştır. ÖA29 ise “Hayat bilgisi öğretimi dersinde mikro öğretim yapmak meslek hayatıma ve stajıma başlamadan önce bir tecrübe oldu. Sınıf yönetebilmeyi, ders anlatmayı heyecanlanmadan yapabilmek ve ileride

çocuklara materyal kullanarak ders anlatmanın daha keyifli ve eğlenceli olması açısından güzel bir deneyimdi....” diyerek mikro öğretim deneyimini mesleki kazanımlar üzerinden açıklamıştır. Mikro öğretimler ve mikro öğretimler sonrasındaki öğretim üyesi değerlendirmelerinin öz değerlendirme imkanı sunduğunu, hatalarını fark ettiklerini ifade eden öğretmen adayları da olmuştur. ÖA10 “....Aldığımız geri dönütler sayesinde ders anlatımımızda ve materyallerimizdeki eksiklikleri, iyi yönleri fark ettik...” ve ÖA17 “...Derste mikro öğretim yapmak ve sonrasında eleştirileri, önerileri görmek kendimi test etmemi sağladı. Gerçeği gibi olmasa da bir öğretmenlik jimnastiği yaptırdı diyebilirim. Her ne kadar sınıf arkadaşlarımı öğrenci gibi görmek zor olsa da kalabalık bir grup karşısında bir sınıfta öğretmen gibi davranabilmek ve ders anlatabilmek güzel ve yararlı bir deneyimdi...” ifadeleriyle öğretmen adayı eğitiminde mikro öğretimlerin öz değerlendirme imkanı sağlamanın önemine değinmişlerdir. ÖA18 ise hem kendi mikro öğretim deneyiminin hem de arkadaşlarının mikro öğretimlerini izlemenin mesleki anlamda olumlu etkilerini şu şekilde belirtmiştir: “Mikro öğretim ile kendimi topluluk karşısında konuşarak daha özgüvenli hissettim. Karşımdaki insanlara konuşma yapacağım kuracağım cümlelere, bedensel ifadelerime, jest ve mimiklerime daha dikkatli davranmaya başladım. Ses tonumu ve vurgulamaları daha dikkatli kullanmayı öğrendim. Arkadaşlarımın mikro öğretimlerini izlerken kendimde değiştirmem gereken konuları gördüm. Ayrıca onların mikro öğretimde kullandıkları oyunları, etkinlikleri anlayarak ileride kullanmayı düşünüyorum. Birbirimize eleştiriler yaparak eksik ve başarılı yönlerimizi görmüş olduk...”

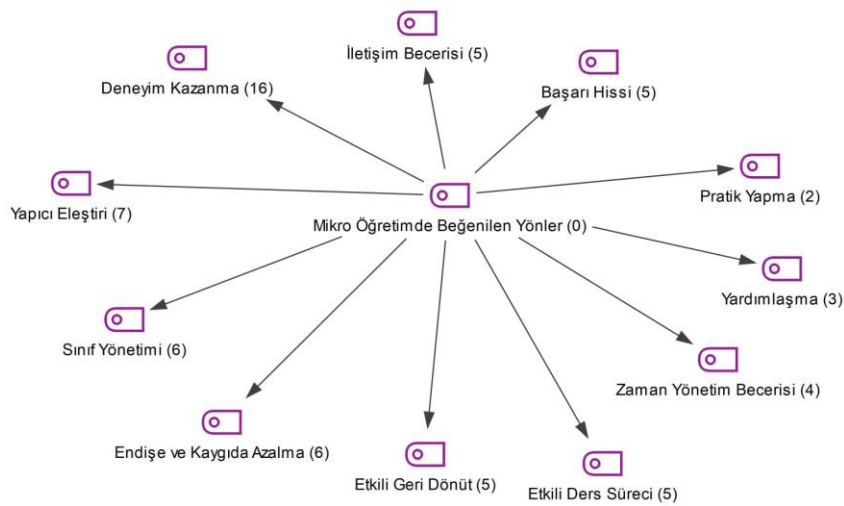
Şekil 2’de sınıf eğitimi öğretmen adaylarının mikro öğretimin zorluklarına ilişkin görüşleri yer almaktadır.

Şekil 2’de görüldüğü üzere sınıf eğitimi öğretmen adayları mikro öğretimin zorluklarına ilişkin; aşırı heyecan, gerçek öğrencilerin olmaması, sürenin kısıtlı olması, deneyim eksikliği, materyal hazırlama, öğretime katılanların yaş düzeyi, puanlama korkusu, yorumcu hazırlık süreci ve maliyet, fazla sorumluluk, ders sürecine aktif katılımın düşük olması ve grupta görev dağılımı vurgusunda bulunmuşlardır. Öğretmen adayları mikro öğretim uygulamaları sırasında hissettikleri aşırı heyecan duygusunun sebebini hem gerçek sınıf ortamının olmaması hem de puanlama korkusuyla ilişkilendirmişlerdir. ÖA40 “...Biz öğretmen adayları gerçek bir sınıf ortamı ve öğrencilerle bir araya gelemediğimiz için sunumlar için hazırladığımız materyallerin ve etkinliklerin ne derece geçerli olacağını

kestiremiyoruz. Ayrıca bu durum sunumlarda fazlasıyla gerilmemize sebep oluyor....” şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir. ÖA32 “...Zorlandığım ya da kendimde eksik olarak gördüğüm nokta heyecan konusuydu. Ne kadar fazla mikro öğretim yapsak da puan alacak olmamız ve bir ders başarısı olarak görüldüğü için heyecan yapmış olduğumuzu düşünüyorum...” ifadeleriyle heyecan ve başarı notu konusunda açıklamalar yapmıştır. ÖA54 ise mikro öğretim sonrası değerlendirmeler ve puanlama korkusuyla ilgili görüşlerini “...Mikro öğretimini izlediğimiz kişilere rahat eleştiri yapılamadığını düşünüyorum. Bu eleştirinin mikro öğretimi değerlendiren hocayı etkileyeceğini düşünüp ve sınıf bakış açısıyla mikro öğretimi yapan öğretmen adaylarının puanını etkilememek için yorumların yetersiz kaldığını düşünüyorum....” şeklinde belirtmiştir. ÖA49 “Mikro öğretim uygulamalarımızda ilk sıkıntı süre oluyor. Sürenin kısıtlı olmasından dolayı emek harcadığımız onca şeyi 20 dakikanın içine sığdırmaya çalışıyoruz. Hayalimizdeki anlatımla ders esnasında yaptığımız anlatım aynı olmuyor maalesef. Bunlar bizim için heyecan unsuru oluyor. Maddi açıdan da bizi zorladığını söyleyebilirim. Aynı ayrı etkinlikler tasarlamaya çalıştığımız için malzemelere çok fazla harcama yapıyoruz.” ifadeleriyle uygulamalardaki süre kısıtlamasında ve hazırlık aşamasında maddi olarak zorluk yaşadığını ifade etmiştir. ÖA24 “Arkadaşlarımızla aynı yaşlarda olduğumuz için onlara hitap ederken zorluk çektim. Yaptığımız mikro öğretimler asla öğretmenken yaşayacaklarımız gibi olmayacak. Kendi akranlarımdan bir ilkökul çocuğu gibi davranmalarını tabii ki de beklemedim ve düşündüğüm gibi de oldu. Mikro öğretimler bu nedenle tam olarak bu tecrübeyi maalesef bize sağlayamıyor. Bu uygulamada en çok zorlandığım ve beni düşündüren kısım bu oldu. Sınıf arkadaşlarımdan da bu durumda zorlandıklarına eminim....” ve ÖA7 “...Mikro öğretimlerde tek sorun kendi sınıf arkadaşlarımızı çocuk gibi düşünüp ders anlatmak. Çocukların önlerine geçip onlara ders anlatsak eminim ki onların heyecanı ve isteklilikleri-canlılıklarıyla çok daha güzel sunumlar sergileyebiliriz....” ifadeleriyle mikro öğretime katılanların yaş düzeyi kaynaklı yaşadıkları sıkıntıyı açıklamışlardır.

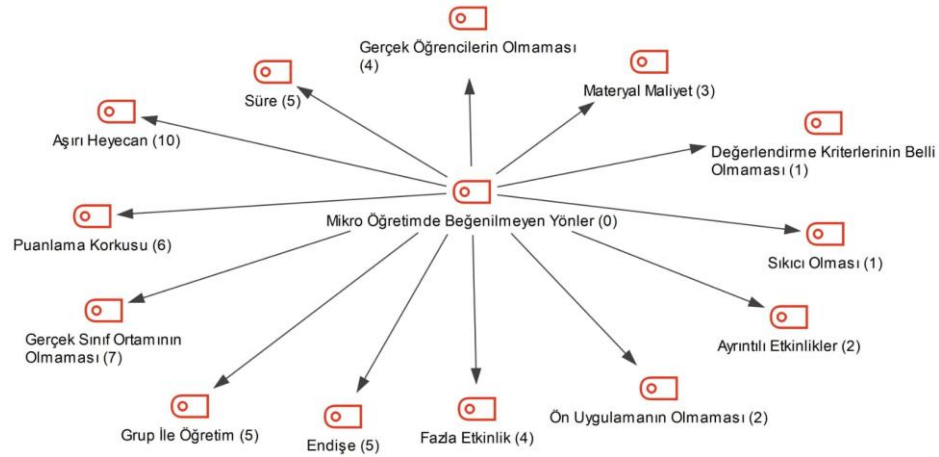
Şekil 3’te sınıf eğitimi öğretmen adaylarının mikro öğretimde beğenilen yönlerle ilişkin görüşleri yer almaktadır.

Şekil 3’te görüldüğü üzere sınıf eğitimi öğretmen adayları mikro öğretimde beğenilen yönlerle ilişkin; deneyim kazanma, yapıcı eleştiriler, sınıf yönetimi ve iletişim becerisi, endişe ve kaygıda azalma, başarı hissi, etkili geri

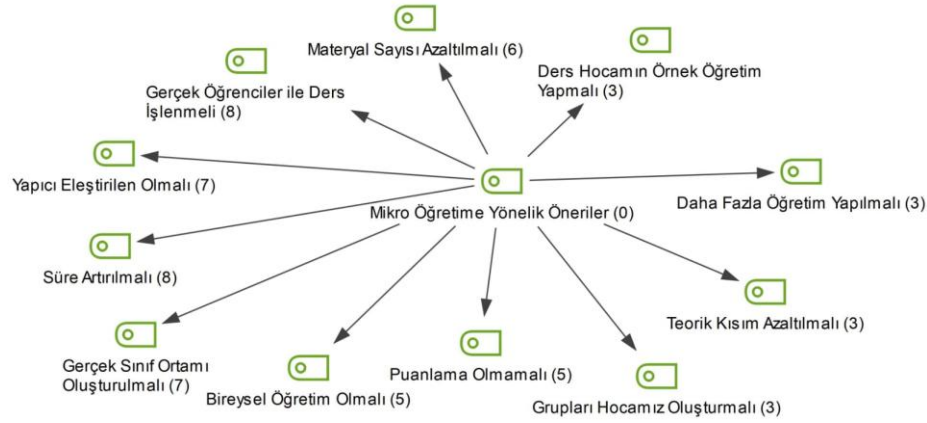
dönütler verilmesi, ders sürecinin etkili geçmesi, zaman yönetimi becerisi kazanma ve yardımlaşma vurgusunda bulunmuşlardır. ÖA12 “...Mikro öğretim uygulamaları bizim için güzel bir deneyimdi. Toplum içinde konuşmayı, heyecanlanmamayı, karşı tarafa aktaracaklarımızı düzgün ve anlaşılır bir biçimde aktarabilmeyi öğrendik. ...” ve ÖA49 “...İlk heyecanlarımızı mikro öğretim sayesinde aşabiliyoruz. Aynı zamanda dersi nasıl anlatmamız gerektiğini, dersin işlenişine ilişkin önemli noktaları öğreniyoruz ve uyguluyoruz. Mikro öğretimlerin bana özgüven getirdiğini söyleyebilirim. Şu anda bir ilkokul sınıfına girip ders anlatacak düzeye gelebildiğimi düşünüyorum....” şeklindeki ifadeleriyle mikro öğretim uygulamalarıyla öğretmenlik mesleğine yönelik deneyim kazandıklarını açıklamışlardır. ÖA5’in “...Hocamızın sunum sonrasında bize “Böyle yapsaydın iyi olurdu, bunu ekleyebiliriz, şöyle değiştirebiliriz” gibi geri dönütler vermesi ve zaman yönetimi, çocuklarla iletişim vb. konularda bizim kendi eksiklerimize görmemizi sağladı. Bu sayede hangi yönden eksik olduğumuzu, nerelerde hata yaptığımızı ve kendimizi geliştirmemiz gereken yönleri görmüş olduk....” ifadeleri mikro öğretim uygulamaları sonrasındaki değerlendirmeleri faydalı bulduklarını göstermektedir. Öğretmen adayları mikro öğretim uygulamaları sonrasında mesleğe yönelik endişe ve kaygılarının azaldığını ve öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu tutum kazandıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda ÖA29 “...Sunumlar yaptıkça bir şeyler öğretmek, eğlendirerek bilgi vermek hoşuma gidiyor ve mesleğimi bir kez daha seviyorum...”; ÖA34 “...Önceleri çok fazla heyecanlanıyorken artık daha az heyecanlanıyorum ve kendime daha çok güveniyorum....”; ÖA63 “...Mikro öğretimler sayesinde kendimi gerçekten sınıf öğretmeniymiş gibi hissettim...” ve ÖA66 “...Derse gelmeden öğretmen gibi hazırlanıp, öğretmen gibi giyinip, öğretmen gibi davranıyoruz o gün. Bunlar beni çok güdülüyor, her mikro öğretim bu mesleği daha çok sevdireyor...” şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Öğretmen adayları mikro öğretim uygulamalarının iletişim becerisi, yaratıcılık, sorumluluk ve yardımlaşma açısından da katkılarını belirtmişlerdir. Öğretmen adayı ÖA18 “...Hem iletişimimiz arttı hem de birbirimize karşı daha duyarlı bir sınıf olduk...”; ÖA21 “Sunum hazırlama süreci sorumluluk gerektiren bir süreç. Ve bende ciddi anlamda görev alma, yerine getirme bilinci oluşturdu...” ve ÖA49 “...Çok farklı alternatifler, etkinlikler buluyoruz. Bu da bizim yaratıcılığımızı geliştiriyor...” şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Şekil 4’te sınıf eğitimi öğretmen adaylarının mikro öğretimde beğenilmeyen yönlerle ilişkin görüşleri yer almaktadır.

Şekil 4’te görüldüğü üzere sınıf eğitimi öğretmen adayları mikro öğretimde beğenilmeyen yönlerle ilişkin; aşırı heyecan, gerçek sınıf ortamının olmaması, puanlama korkusu, grup çalışmasıyla mikro öğretim yapılması, süre, endişe, fazla etkinlik yapılması, gerçek öğrencilerin olmaması, materyal maliyetleri, mikro öğretim uygulaması öncesinde ön uygulamanın olmaması, ayrıntılı etkinlikler, değerlendirme kriterlerinin belli olmaması ve mikro öğretim uygulamalarının sıkıcı olması vurgusunda bulunmuşlardır. ÖA6 mikro öğretim uygulamasının öğretmenlik uygulaması stajında ve öğretmenlik mesleğinde fayda sağlayacak bir ön izleme olduğunu belirtmekle birlikte uygulamaya yönelik şu eleştirilerde bulunmuştur: “...Tek bir derste dört etkinlik hazırlamanın fazla olduğunu düşünüyorum. Ayrıca mikro öğretimlerin gerçek sınıflarda uygulanacak dersleri pek yansıtmadığı görüşündeyim. Ayrıca kendi sınıf arkadaşlarımıza sunmak ile çocuklara ders anlatmak arasında büyük fark olduğunu düşünüyorum. Mikro öğretimleri hazırlarken ayrıca etkinlik tasarlamak fazlasıyla zordu. Neye göre değerlendireceğimizi bilmiyor olmak da bizi zor durumda bıraktı.”. ÖA47 mikro öğretim uygulamalarının grup olarak yapılmasını şu şekilde eleştirmiştir: “...Mikro öğretim uygulamaları grup olarak yapılırken ortaya tek bir fikir çıkmıyor ve kargaşa oluyor. Uygulamalarda tahtada tek kişi olsa, bütün sorumluluk onda olduğu için kişi kendine daha çok güvenir...”. ÖA52 ise “...Sürenin 20 dakika olması uygulaması var. Hem öğretmenlik yapmamız isteniyor hem de tüm kurallara uygun şekilde (materyal, etkinlik vb.) her şeyiyle konunun anlatımının yapılması. Bu durumda bazen konuyu yetiştiremiyoruz. Veya 20 dakikaya konuyu sığdırmak için kısaltıyoruz.” ifadeleriyle mikro öğretim uygulamalarındaki süre kısıtlaması da eleştirilmiştir.

Şekil 5’te sınıf eğitimi öğretmen adaylarının mikro öğretime yönelik önerileri yer almaktadır.

Şekil 5’te görüldüğü üzere sınıf eğitimi öğretmen adaylarının mikro öğretime yönelik önerileri; gerçek öğrenciler ile ders işlenmesi, uygulama süresinin arttırılması, yapıcı eleştiriler olması, uygulamada kullanılan materyal sayısının azaltılması, bireysel mikro öğretim uygulaması yapılması, mikro öğretim uygulamalarının puanlamasının olmaması, ders öğretim üyesinin örnek bir mikro öğretim yapması, ders içinde öğretmen adaylarının fazla sayıda mikro öğretim yapması, dersin teori kısımlarının azaltılması ve mikro öğretim gruplarının öğretim üyesi tarafından oluşturulması şeklindedir. Öğretmen adaylarının mikro öğretim uygulamalarına yönelik önerileri şu şekildedir:

ÖA36 “...Mikro öğretim sunumlarının ödev yerine geçip tekrar final sınavı olması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü ne kadar istesek de bazen sunumlarda heyecanlanıp karıştırabiliyoruz. Final sınavı olursa en azından orada düzeltme imkanımız var...”

ÖA40 “...Mikro öğretim yapacağımız derse giren öğretim üyesinden kısa bir mikro öğretim izlese belki bocaladığımız yerlerde yardımcı olacaktır....”

ÖA41 “...Zamanımız fazla olsa daha çok mikro öğretimler yapsak güzel olur....”

ÖA54 “...Mikro öğretim uygulamaları sonrası değerlendirmelerde sınıfa yeni bir bakış açısı getirilirse herkesin daha rahat eleştirebileceğini ve aslında bu eleştirilerin bizi daha da geliştirebileceğini düşünüyorum.”

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sınıf eğitimi öğretmen adaylarının Hayat Bilgisi Öğretimi dersi mikro öğretim uygulamalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesini amaçlayan bu araştırmada çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının bakış açısından; mikro öğretimin yararları, mikro öğretimde zorluklar, mikro öğretimde beğenilen yönler, mikro öğretimde beğenilmeyen yönler ve mikro öğretime yönelik önerileri değerlendirilmiştir.

Öğretmen adayları mikro öğretimin yararlarını; deneyim kazanma, eğlenirken öğrenme, sınıf yönetimi ve ses tonunu ayarlama, özgüven ve iletişim becerisi kazanma, kazanımlara hakim olma, etkili ders anlatımı becerisi kazanma, başarı hissi oluşturma, hataları görme, öz değerlendirme imkanı, yardımlaşma, geri dönüt ve öz eleştiri imkanı, zaman yönetimi ve sorumluluk bilinci olarak açıklamışlardır. Literatürde öğretim sürecinde mikro

öğretimin etkisini vurgulayan çalışmalar bulunmaktadır (Evans, 1980;Gürses vd., 2005; Kuran, 2009; Peker, 2009; Şen, 2010; Karadağ ve Akkaya, 2013; Duban ve Kurtde Fidan, 2015; Bayat ve Öztürk, 2017). Evans (1980), mikro öğretim uygulamalarının öğretmen adaylarının öğretim becerileri edinmesinde, sınıf yönetimi konusunda kişisel kaygılarının aşılmasında; Bayat ve Öztürk (2017) mesleki yeterlik ve deneyim kazanmalarında; Kuran (2009) öğretmenlik mesleğini sevmelerinde, Peker (2009) özgüven kazanmaları ve Şen (2010) kendilerini daha etkili şekilde ifade edebilmeleri, rahat, ilgi çekici ve aktif bir ortam oluşturabilmelerinde büyük katkısı olduğunu belirtmiştir. Hacısalihioğlu Karadeniz (2014) öğretim uygulamaları öncesinde öğretmen adaylarının zorlanacaklarını düşündükleri, hataları ve eksikliklerinin akranları ve öğretim üyesi tarafından eleştirilmesinden endişelendikleri ancak uygulama sonunda özgüvenlerinin arttığını tespit etmiştir.

Öğretmen adayları mikro öğretimin zorluklarını; aşırı heyecan, gerçek öğrencilerin olmaması, sürenin kısıtlı olması, deneyim eksikliği, materyal hazırlama, öğretime katılanların yaş düzeyi, puanlama korkusu, yorucu hazırlık süreci ve maliyet, fazla sorumluluk, ders sürecine aktif katılımın düşük olması ve grupta görev dağılımı şeklinde ifade etmişlerdir. Öğretmen adayları mikro öğretim uygulamaları sırasında hissettikleri aşırı heyecan duygusunu hem gerçek sınıf ortamının olmaması hem de puanlama korkusuyla ilişkilendirmişlerdir. Araştırmanın bu bulgusu Karadağ ve Akkaya'nın (2013) mikro öğretim uygulaması sırasında öğretmen adaylarının yaşadığı en büyük sıkıntının heyecan ve süre yetersizliği olduğu ve bu durumun öğretmen adaylarının öğretim aşamalarını karıştırma ve başaramama kaygısı yaşamalarına yol açması bulgusu ile benzerlik göstermektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda mikro öğretim yöntemi; gerçek sınıf yerine yapay bir sınıf ortamında uygulanması (Karataş ve Cengiz, 2016; Aslan ve Elmas, 2019), heyecan duygusunun uygulamalarını olumsuz etkilemesi, dersi akranlarına anlatıyor olmaları nedeniyle iletişim sorunları yaşamaları (Güler, 2019; Yıldız, 2022), zamanı ayarlayamama (Duban ve Kurtde Fidan, 2015), uygulama süresinin kısa olması (Kaleli Yılmaz ve Ergün, 2017; Köksal ve Ayvaz Tuncel, 2019; Yıldız, 2022), eleştirilerin profesyonelce yapılmaması (Kılıç, 2016; Aslan ve Elmas, 2019) ve öğretmen merkezli ders işlenmesi (Babacan ve Şaşmaz Ören, 2018) gibi yönlerden eleştirilmiştir.

Öğretmen adayları mikro öğretimde beğenilen yönleri; deneyim kazanma, yapıcı eleştiriler, sınıf yönetimi ve iletişim becerisi, kaygıda azalma, başarı hissi, etkili geri dönütler verilmesi, zaman yönetimi becerisi kazanma ve yardımlaşma olarak açıklamışlardır. Öğretmen adaylarının mikro öğretim uygulamaları sonrasında öğretim üyesi ve arkadaşlarından aldıkları eleştirileri faydalı değerlendirmeleri bulgusu Saraçoğlu, Gürışık ve Furat'ın (2018) öğretmen adaylarının mikro öğretim uygulamaları sonrasında arkadaşlarının eleştirilerini dikkate alarak alternatif fikirler öğrendikleri, bu şekilde öğretmenlik becerilerini geliştirebildikleri ve eleştiri alma ve eleştiri yapma becerilerinin geliştiği bulgusuyla benzerlik göstermektedir. Mikro öğretim uygulaması sonrası dönütlerin yapıcı bir şekilde ve titizlikle verilmesi öğretmen adaylarının kendilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır (Cabello

& Topping, 2020). Napoles (2008), öğretmen adaylarının arkadaşlarının mikro öğretim uygulamalarını gözlemlemesinin etkili öğretim becerileri kazanmalarındaki önemini belirtmektedir. Karataş, Cengiz ve Uludüz'e (2020) göre mikro öğretim uygulamaları öğretmen adaylarının kendilerine güven duymaları ve öğretmenlik becerilerini geliştirme konusunda güdüleyicidir.

Öğretmen adayları mikro öğretimde beğenilmeyen yönleri; aşırı heyecan, gerçek sınıf ortamının olmaması, puanlama korkusu, grup çalışmasıyla mikro öğretim yapılması, süre, endişe, fazla etkinlik yapılması, gerçek öğrencilerin olmaması, materyal maliyetleri, mikro öğretim uygulaması öncesinde ön uygulamanın olmaması, ayrıntılı etkinlikler, değerlendirme kriterlerinin belli olmaması ve mikro öğretim uygulamalarının sıkıcı olması şeklinde ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının olumsuz değerlendirmelerine bakıldığında heyecanlarını kontrol altına alamadıkları, bu duruma sebep olarak not kaygısı ve mikro öğretim sürecine yönelik bilgilerinin olmaması ile gerçek sınıf ortamında uygulama yapmamalarını gösterdikleri tespit edilmiştir. Mikro öğretim uygulamaları sırasında heyecan ve not kaygısı kaynaklı gerginlik yaşamaları öğretmen adaylarının endişelerinin artmasına sebep olmaktadır (Ismail, 2011; Duban ve Kurtde Fidan, 2015). Bilen (2015) araştırmasında öğretmen adaylarının akranlarından oluşan yapay bir sınıf ortamında mikro öğretim yapmaları, sınıf arkadaşları ve öğretim üyesi tarafından eleştirilecekleri bilgisi öğretmen adaylarının heyecanlanmalarına ve stres yaşamalarına neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Duban ve Kurtde Fidan (2015) öğretmen adaylarının mikro öğretim uygulamaları sırasında kendilerinden kaynaklanan sorunlar dışında; sınıftaki diğer öğretmen adaylarının arkadaşlarına yardımcı olmaması (verilen yönergeyi yapmama, ilkökul çocuğu gibi davranmama ya da abartma) ve empati eksikliği gibi sorunlar yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Küçüköğlü vd. (2012) öğrenme öğretme sürecini planlama, konu anlatımı ve etkinlik tasarlama ve dersi sonlandırma süreçlerinde yaşanan zorlukların mikro öğretim uygulamalarıyla azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Güven, Kahveci, Öztürk ve Akın'ın (2016) araştırmasında öğretmen adaylarının gerçek sınıf ortamına girmesi öncesinde mikro öğretim uygulamalarıyla öğretmenlik deneyimi yaşadıkları ve özgüven, motivasyon ile sınıf yönetimi becerilerini geliştirdikleri tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının mikro öğretime yönelik önerileri; gerçek öğrenciler ile ders işlenmesi, uygulama süresinin arttırılması, yapıcı eleştiriler olması, uygulamada kullanılan materyal sayısının azaltılması, bireysel mikro öğretim uygulaması yapılması, mikro öğretim uygulamalarının puanlamasının olmaması, ders öğretim üyesinin örnek bir mikro öğretim yapması, ders içinde öğretmen adaylarının fazla sayıda mikro öğretim yapması, dersin teori kısımlarının azaltılması ve mikro öğretim gruplarının öğretim üyesi tarafından oluşturulması şeklindedir. Atav, Kunduz ve Seçken'in (2014) araştırmasında öğretmen adayları teoride öğrendiklerini uygulama fırsatı sunduğu için mikro öğretim uygulamalarının daha fazla sayıda yapılması önerisinde bulunmuşlardır. Aslan ve Elmas'ın (2019) araştırmasında öğretmen adayları mikro öğretim uygulamasında sınıf mevcudunun azaltılması,

uygulamanın gerçek sınıf ortamında yapılması ve etkinlik yapmaya uygun kazanımların seçilmesi önerilerini getirmişlerdir.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler getirilebilir:

- Mikro öğretim uygulaması yapılan öğretim derslerinde öğretmen adaylarının öğretim üyesi ve akran değerlendirmelerini dikkate alarak hatalarını düzelterek ikinci kez uygulama yapması sağlanabilir.
- Öğretmen adaylarının örnek mikro öğretim uygulamaları görmek istemelerinden hareketle öğretim derslerinde yapılan mikro öğretimler kamera kaydına alınarak hem öğretmen adaylarının öz değerlendirme yapmasında kullanılabilir hem de seçilen mikro öğretim kayıtları sonraki dönemde ders uygulaması örnekleri olarak öğretmen adaylarına izletilebilir.

KAYNAKÇA

- Al-Methan A. E. (2006). Merits of micro-teaching as perceived by student teachers at Kuwait University. *INSANIA Journal*, 11(2), 271-280.
- Aslan, O. ve Elmas, C. (2019). Fen bilgisi öğretmen adaylarının perspektifinden mikro öğretim uygulamalarının değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 52, 400-427.
- Atav, E., Kunduz, N. ve Seçken, N. (2014). Biyoloji eğitiminde mikro öğretim uygulamalarına dair öğretmen adaylarının görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(4), 1-15.
- Babacan, T. ve Şaşmaz Ören, F. (2018). Fen bilgisi öğretmen adaylarının teknoloji destekli mikro öğretim uygulamaları hakkındaki görüşleri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 195-224.
- Bayat, S. ve Öztürk, T. (2017). İlk okuma yazma öğretimi dersinde mikro öğretim uygulaması örneği. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 339-351.
- Bilen, K. (2015). Effect of micro teaching technique on teacher candidates' beliefs regarding mathematics teaching. *Social and Behavioral Sciences*, 174, 609-616.
- Bogdan, R. & Biklen, S. K. (2007). Qualitative research for education: An introduction to theories and method. Allyn & Bacon
- Brent, R., Wheatley, E. & Thomson, W. S. (1996). Videotaped microteaching: Bridging the gap from the university to the classroom. *The Teacher Educator*, 31, 238-247.
- Duban, N. ve Kurtde Fidan, N. (2015). Öğretmen adaylarının mikro-öğretim uygulamalarına bakışı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 949-959.
- Evans, M. (1980). Micro team teaching in a student teacher training programme. *South Pacific Journal of Teacher Education*, 8(1-2), 49-55.
- Fisher, J. ve Burrell, D. N. (2011). The value of using microteaching as a tool to develop instructors. *Review of Higher Education and Self-Learning*, 4(11), 86-94.
- Güler, E. (2020). Görsel sanatlar eğitimi özel öğretim yöntemleri dersinde mikro öğretim uygulaması: Fenomenografik araştırma. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(30), 482-507.
- Gürses, A., Bayrak, R., Yalçın, M., Açıkyıldız, M. ve Doğar, Ç. (2005). Öğretmenlik uygulamalarında mikro öğretim yönteminin etkililiğinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 1-10.
- Güven, S., Kahveci, Ö., Öztürk, Y., ve Akın, Ö. (2016). Türkiye’de mikro öğretim uygulamalarıyla ilgili yapılan çalışmaların içerik analizi. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 2(1), 19-34.
- Hacısalıhoğlu Karadeniz, M. (2014). Okul öncesi öğretmeni adaylarının genişletilmiş mikro öğretim tekniğini matematik eğitiminde sürece dahil etme durumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 101-120.

- Ismail, S. A. A. (2011). Student teachers' microteaching experiences in a preservice english teacher education program. *Journal of Language Teaching & Research*, 2(5), 1043-1051.
- Kaleli Yılmaz, G. ve Ergün, A. (2017). Mikro-öğretim yöntemi matematik öğretmeni adaylarının teknoloji kullanım düzeylerini nasıl değiştirmektedir?. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 573-592.
- Karadağ, R. ve Akkaya, A. (2013). İlk okuma yazma öğretimi dersinde mikro öğretim uygulamalarına ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2) , 39-59.
- Karataş, F. Ö. ve Cengiz, C. (2016). Özel öğretim yöntemleri II dersinde gerçekleştirilen mikro-öğretim uygulamalarının kimya öğretmen adayları tarafından değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 565-584.
- Karataş, F. Ö. , Cengiz, C. ve Uludüz, Ş. M. (2020). Öğretim sürecinde endişenin azaltılması için mikro-öğretimin yeniden düzenlenmesi: öğretmen adaylarının görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 14(1), 30-56.
- Kılıç, S. D. (2016). Matematik öğretmen adaylarının mikroöğretim deneyimlerine ilişkin görüşleri ve okul uygulamaları dersinden beklentileri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 151-169.
- Köksal, N. ve Ayvaz Tuncel, Z. (2019). Mikro öğretimin avantajları-sınırlılıkları ve eleştirileri. H. H. Şahan ve A. Küçüköğlü (Edt.), *Kuramdan uygulamaya mikro öğretim* içinde (ss. 86-97). Pegem Akademi.
- Kpanja, E. (2001). A study of the effects of video tape recording in microteaching training. *British Journal of Educational Technology*, 32(4), 483-486.
- Kuran, K. (2009). Mikro öğretimin öğretmenlik meslek bilgi ve becerilerinin kazanılmasına etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 384-401.
- Küçüköğlü, A., Köse, E., Taşgın, A., Yılmaz, B. Y. ve Karademir, Ş. (2012). Mikro öğretim uygulamasının öğretim becerilerine etkisine ilişkin öğretmen adayı görüşleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 19-32.
- MEB. (2018). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 1, 2 ve 3. Sınıflar)*. Ankara.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. S. Turan (Çev. Ed.). Nobel Akdemi.
- Napoles, J. (2008). Relationships Among Instructor, Peer, and Self- Evaluations of Undergraduate Music Education Majors' Micro-Teaching Experiences. *Journal of Research in Music Education* 56(1), 82-91.
- Peker, M. (2009). Genişletilmiş mikro öğretim yaşantıları hakkında matematik öğretmeni adaylarının görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 353-376.
- Saraçoğlu, G., Gürışık, A. ve Furat, D. (2018). İngilizce öğretmen adaylarının mikro öğretim uygulamaları sonrasında yapılan eleştiri ile ilgili görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16(1), 58-76.
- Skuja, R. V. (1990). Pupil Experience: A hands-on approach to micro-teaching. *Singapore Journal of Education*, 11(1), 49-56.
- Şen, A. İ. (2010). Effect of Peer teaching and micro teaching on teaching skills of pre-service physics teachers. *Eğitim ve Bilim-Education and Science*, 35 (155), 78-88.
- Yeşilyurt, E. (2021). Mikro öğretim yöntemi ve örnek ölçme değerlendirme formunun geliştirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 3156-3172.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yıldız, H. (2022). Preservice elementary mathematics teachers' evaluations of microteaching practices. *Turkish Journal of Mathematics Education*, 3(3), 1-25.
- YÖK (2018). Sınıf öğretmenliği lisans programı. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Sinif_Ogretmenligi_Lisans_Programi09042019.pdf

SPOR LİSESİ VE ANADOLU LİSESİNDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN UTANGAÇLI SEVİYELERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğretim Üyesi Yaşar KÖROĞLU

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi

ORCID: 0000-0003-4662-3353

Özet

Çalışmanın genel amacı Anadolu ve spor lisesinde öğrenim gören öğrencilerin utangaçlık düzeylerinin belirlenmesidir. Araştırmaya 121 Anadolu Lisesi ve 108 spor lisesi öğrencisi olmak üzere toplam 229 öğrenci katılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilere demografik bilgi formu ve Utangaçlık durumlarını tespit etmek için Güngör (2001) tarafından geliştirilen "Utangaçlık Ölçeği" kullanılmıştır. Veriler normal dağılım gösterdiğinden veriler ortalama ve standart sapma olarak verilmiştir. Gruplar ve demografik değişkenler arasındaki fark bağımsız t testi ve tek yönlü ANOVA analizinden yararlanılmıştır. Fark olduğunda ikiden fazla değişkende farklılığın hangilerinde olduğunu belirlemek için post hoc testlerden Tukey HSD testi yararlanılmıştır. Değişkenler arasında ilişkinin belirlenmesinde ise korelasyon analizi yapılmıştır. Kızların erkeklere göre utangaç olduğu, Anadolu lisesinde okuyanların spor lisesinde okuyanlara göre ve çalışan öğrencilerin çalışmayan öğrencilere göre daha utangaç olduğu görüldü ($p>0,05$). İlde yaşayan öğrencilerin ilçe ve köy/kasabada yaşayanlara göre, ilçede yaşayanların ise köy/kasaba da yaşayanlara göre utangaçlık puanlarının düşük olduğu görüldü ($p>0,05$). Sınıf düzeyinde lise ikinci sınıf öğrencilerinin lise bir ve lise dört sınıfına göre utangaçlık puanlarının daha yüksek olduğu belirlendi ($p>0,05$).

Sonuç olarak sosyal ortama giren, spor yapan ve okul dışında çalışan öğrencilerin insanlarla olan iletişimi artırdığı ve utangaçlık düzeylerini olumlu yönde etkilediğini söyleyebiliriz

Anahtar Kelimeler: Lise, Utangaçlık, Spor, Sosyal Etkinlik

EXAMINATION OF SHYNESS LEVELS OF STUDENTS STUDYING IN SPORTS HIGH SCHOOL AND ANATOLIAN HIGH SCHOOL

Abstract

The general purpose of the study is to determine the shyness levels of students studying at Anatolian and sports high schools. A total of 229 students, 121 Anatolian High School and 108 sports high school students, participated in the research. A demographic information form and the "Shyness Scale" developed by Güngör (2001) were used to determine the shyness of the students participating in the study. Since the data is normally distributed, the data is given as mean and standard deviation. The difference between groups and demographic variables was used independent t test and one-way ANOVA analysis. When there was a difference, the Tukey HSD test was used as a post hoc test to determine which differences existed in more than two variables. Correlation analysis was used to determine the relationship between variables. It was observed that girls were

shyer than boys, those studying at Anatolian high schools were shyder than those studying at sports high schools, and working students were shyder than non-working students ($p>0.05$). It was observed that the shyness scores of students living in the province were lower than those living in districts and villages/towns, and those living in the district were lower than those living in villages/towns ($p>0.05$). At the grade level, it was determined that the shyness scores of second-year high school students were higher than those of the first and fourth grades of high school ($p>0.05$).

As a result, we can say that students who engage in social media, do sports and work outside of school increase their communication with people and positively affect their shyness levels.

Key Words: High School, Shyness, Sports, Social Event

Genel Bilgiler

İnsanoğlunun iyi anlaşması için en önemli etkenlerden biri iletişim kurmasıdır. Utangaçlık ise insanların birbiriyle olan iletişimini engelleyen en önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin sosyalleşmesini engellemekle birlikte yeni ve farklı insanlarla iletişim kurmasına ve yeni insanlar tanınmasına engel olabilmektedir (Yılmaz, 2011). İnsanlar duygu ve düşüncelerini karşıdaki bireye iletişim yardımıyla aktarmaktadır. İletişimin iyi ve güçlü olması kendini arkadaşlarına kabul ettirme ve grup tarafından sevilmesine olanak sağlamakla birlikte kendini en iyi şekilde ifade etmesine de olanak sağlamaktadır. İletişimi fazla olmayan bireyler ise yeni bir ortama girdiklerinde utangaç bir tavır sergileyebilir (Yüksel, 2002). Kişilik psikolojisinin de önemli bir yere sahip olan utangaçlık özellikle ergenlik çağında birçok sorunu beraberinde getirir. Kendi akranları arasında kendini ifade edemeyen, duygu ve düşüncelerini özgürce ifade edemeyen ergenler için önemli bir sorun olabilmektedir. Ancak iyi bir eğitim ile bu sorunların üstesinden gelinebilir (Yılmaz, 2011). Çocukların utangaç olmasında birçok neden olmakla birlikte en önemli etkenlerin başında anne ve baba davranışları gelmektedir. Çocukların herhangi bir davranışta sürekli azarlanması ve herhangi bir davranışın yapılmasına imkan verilmeyen çocuklar akranlarına göre utangaç, ürkek veya kendini yetersiz ve beceriksiz biri olarak düşünebilmektedir. Bunun neticesinde kendini ifade edemeyen akranlarıyla sosyal olamayan ve yalnız kalmaya mahkum bir birey yetişmesine neden olmaktadır (Yüksel, 2002). Utangaçlığın var olan belirtileri ise psikomotor, fizyolojik, bilişsel ve duygusal belirtiler olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında utangaçlık bireylerin yaşadığı benlik saygısının düşük olması ve istendik davranışların reddedilmesi sonucu ortaya çıkan bir durumdur (Yüksel, 2005). Utangaçlık seviyeleri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar incelendiğinde ABD halkının %80 hayatları boyunca en az bir sefer utangaçlık yaşarken, %40 ise utangaçlık durumlarını sürekli yaşadığını belirtmiştir (Asher, 1987). Utangaç olan bireylerin bu durumdan hoşlanmadıkları ve bu psikolojik hastalıktan kurtulmak için gerekli olan ne varsa yapmaya hazır olduklarını söylemişlerdir koymuştur (Hasdemir, 2005). Benzer bir araştırmada da utangaçlık yaşayan bireylerin bu hastalıktan kurtulmak için birden fazla yol

arayışına girdiğini açıklamıştır. Öğrencilerin % 82 si ise utangaçlık durumundan kurtulmak için herhangi bir davranışta bulunmazken, aynı öğrencilerin % 0,6'sı ise utangaçlık durumundan kurtulup kurtulmama konusunda kararsız oldukları görülmüştür (Carducci, 2009). Bu çalışmada ergenlik çağına giren ve lisede öğrenim gören Anadolu ve spor lisesi öğrencilerinin utangaçlık seviyelerinin incelenmesi amaçlanmıştır

Yöntem

Çalışmaya Kayseri de Öğrenim gören Anadolu ve Spor Lisesi öğrencileri katıldı. Anadolu lisesinden 121 ve Spor lisesinden 108 olmak üzere 229 lise öğrencisi katılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu:

Çalışmaya katılan öğrencilere kişisel bilgi formunda hangi lisede okudukları, yaş, sınıf düzeyi, cinsiyet, yaşadığı yer, kimle kaldığı ve herhangi bir işte çalışıyor mu ile ilgili sorular yer almaktadır.

Veri Toplama Araçları

Lisede öğrenim gören öğrencilerin utangaçlık seviyelerini belirlemek için Cheek tarafından geliştirilip Güngör tarafından Türkçeye uyarlanan Utangaçlık ölçeği kullanılmıştır (Cheek ve Buss, 1981). Ölçek 5'li likert tipi bir ölçek olup bana hiç uygun değil, uygun değil, kararsızım, bana uygun ve bana çok uygun seçeneklerinden oluşmaktadır. Öğrencilerin sorulan sorulara bu sorulardan uygun olan bir soruyu işaretlemeleri istenmektedir. Ölçekte toplam 20 soru vardır ve en yüksek 100 en düşük ise verilen cevaba göre 20 puan alınmaktadır. Alınan puanın yüksek olması bireyin utangaç biri olduğu olarak yorumlanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlılık kat sayısı değeri 0.86 olarak hesaplanmıştır. Ölçek toplam puanının Cronbach değerlerine göre ölçeğin tutarlı bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin hesaplanması SPSS istatistik programı ile elde edilmiştir. Analizler yapıldığında basıklık ve çarpıklık değerlerine göre verilerin normal bir dağılım gösterdiği ve analizlerin hesaplanmasında bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizleri kullanılmıştır. Çıkarımsal istatistikler için Pearson Korelasyon analizleri uygulanmış ve anlamlılık düzeyi 0.05 olarak belirlenmiştir

Bulgular

Tablo 1. Öğrencilerin cinsiyet, okul türü ve işte çalışma durumuna göre utangaçlık düzeyi puanlarının karşılaştırılması

Değişkenler		n	x	ss	t	p
Cinsiyet	Kız	127	50,086	18,471	2-941	0,004
	Erkek	102	43,068	17,267		
Okul türü	Anadolu Lisesi	121	57,231	17,129	11,472	0,000
	Spor lisesi	108	35,453	11,280		

İşte Çalışıyor mu?	Evet	35	34,228	12,438	6,071	0,000
	Hayır	194	49,257	18,200		

Tablo 1 incelendiğinde cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu ve kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha utangaç olduğu görülmektedir ($p>0,05$). Anadolu lisesinde öğrenim gören kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı fark yokken, spor lisesinde öğrenim gören öğrenciler arasında cinsiyet arasında fark olduğu ve kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha utangaç olduğu belirlenmiştir ($p>0,05$).

Okul türüne göre utangaçlık durumlarını incelediğimizde istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu, Anadolu lisesinde öğrenim gören öğrencilerin spor lisesi öğrencilerine göre daha utangaç olduğu belirlendi ($p>0,05$).

Öğrencilerin işte çalışma durumları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlendi. Spor lisesinde okuyan öğrenciler arasında anlamlı farkın olduğu ve işte çalışmayan öğrencilerin çalışan öğrencilere göre daha utangaç olduğu görüldü ($p>0,05$).

Tablo 2. Öğrencilerin sınıf seviyelerine göre utangaçlık düzeyi puanlarının karşılaştırılması

Değişkenler		n	x	ss	F	p
Anadolu Lisesi	Lise 1	17	56,352	15,251	0,593	0,621
	Lise 2	35	55,428	14,304		
	Lise 3	54	57,240	18,206		
	Lise 4	15	62,400	21,443		
Spor lisesi	Lise 1	22	33,136	8,339	4,561	0,005
	Lise 2	27	41,740	9,238		
	Lise 3	31	35,000	14,236		
	Lise 4	28	31,714	9,176		

Tablo 2 incelendiğinde sınıf seviyesine göre Anadolu lisesinde okuyan öğrenciler arasında anlamlı fark olmadığı görüldü ($p>0,05$). Spor lisesinde okuyan öğrencilerin sınıf seviyesine göre anlamlı fark olduğu görüldü ($p>0,05$). Tukey testi sonucunda lise ikinci sınıfta okuyan öğrencilerin lise birinci sınıf ve dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilere göre daha utangaç olduğu belirlendi ($p<0,05$). Diğer değişkenler arasında ise herhangi bir anlamlı farkın olmadığı görüldü ($p>0,05$).

Tablo 3. Öğrencilerin yerleşim yerine göre utangaçlık düzeyi puanlarının karşılaştırılması

Değişkenler	n	x	ss	F	p
Köy/Kasaba	28	35,464	11,704	8,426	0,000
İlçe	74	45,567	18,552		
İl	127	50,307	18,214		

Tablo 3 incelendiğinde köy/kasabada yaşayan öğrencilerin ilçe ve il de yaşayan öğrencilere göre daha utangaç olduğu görüldü ($p<.05$). İlçede yaşayan öğrenciler köy/kasaba da yaşayan öğrencilere göre daha az utangaç iken il de yaşayan öğrencilere göre utangaçlık değerlerinin daha yüksek olduğu belirlendi ($p<.05$). İlde yaşayan öğrencilerin ilçe ve köy/kasabada yaşayanlara göre daha az utangaçlık değerlerine sahip olduğu belirlendi ($p<.05$).

Tablo 4. Öğrencilerin okul türü ve utangaçlık düzeyinin korelasyon analiziyle karşılaştırılması

Değişkenler	n	Utangaçlık toplam	Okul türü
Utangaçlık toplam	229	1	-,597**
Okul türü	229	-,597**	1

Tablo 4 incelendiğinde okul türü ile utangaçlık arasında orta düzeyde ve negatif yönlü korelasyonun olduğu belirlendi ($r=-,597$).

Tartışma ve Sonuç

Farklı okul türlerinde öğrenim gören öğrencilerin utangaçlık seviyelerinin belirlenmesi amacıyla yaptığımız çalışmada öğrencilerin sınıf düzeyleri evde veya yurttaki kalmaları, okurken herhangi bir işte çalışıyor olmaları ve yerleşim yerlerine göre öğrencilerin utangaçlık seviyeleri arasında farklılık var mı varsa nasıl bir ilişki olduğunu belirlemek için çalışma yapılmıştır.

Çalışmamızda spor lisesinde öğrenim gören öğrencilerle Anadolu lisesinde öğrenim gören öğrenciler arasında anlamlı bir farkın olduğu ve Anadolu lisesinde öğrenim gören öğrencilerin spor lisesinde öğrenim gören öğrencilerden daha fazla utangaç olduğu görülmektedir. Spor lisesi öğrencilerinin öğretmenlerle ilişki düzeylerinin daha samimi olması ve öğrencilerin çoğunun lisanslı olarak spor yapması ve maçlara katılması öğrencilerin utangaçlık seviyelerinin düşük çıkmasında etkili olabileceğini söyleyebiliriz. Bu alanda yapılan araştırmalar incelendiğinde farklı sonuçlar elde edilmiştir. Kanak ve Pekdoğan araştırmasında okul türleri ile utangaçlık seviyeleri arasında farkın olmadığını açıklamıştır (Kanak ve Pekdoğan, 2015). Benzer araştırmada

meslek lisesinde okuyan öğrencilerin utangaçlık seviyelerinin lisede okuyan öğrencilerden yüksek olduğunu ifade etmiştir (Yılmaz, 2012). Atan ve arkadaşları ise çalışmalarında eğitim fakültesi öğrencilerinin spor bilimleri fakültesi öğrencilerine göre utangaç olduklarını belirtmişlerdir (Atan, Ünver ve Arslan, 2018).

Bulgularımızda cinsiyet değişkeni açısından utangaçlık seviyeleri arasında anlamlı farkın olduğu ve kızların erkek öğrencilere göre daha utangaç olduğu görülmüştür. Bunun nedeninin erkeklerin dışarıya çok daha fazla çıkarak sosyal ortamda bulunmaları ve ders aralarında erkeklerin birbirleriyle çok daha fazla sosyal ortamı paylaşımlarından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Benzer araştırma makaleleri incelendiğinde benzer çalışmalar olmakla birlikte farklı sonuçlarında olduğu görülmektedir. Çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre utangaçlık seviyelerinin yüksek olduğu ve bunun nedeninin kültürel farklılıklardan kaynaklanabileceğini açıklamıştır (Erol ve Temizer, 2015). Üniversite öğrencileri üzerine yapılan çalışmada cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farkın olduğu söylenmiştir (Akdoğan, 2007). Durmuş, üniversite öğrencilerinde yaratıcı drama ile bütünleştirilmiş grupla psikolojik danışmanın cinsiyet değişkenine göre utangaçlık değerleri arasında anlamlı farkın olduğunu belirtmiştir (Durmuş, 2006). Üniversite öğrencilerinin utangaçlık ile nasıl başa çıkılması üzerine yapılan çalışmada cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farkın olmadığı açıklanmıştır (Altıok, 2011).

Bulgularımızda sınıf seviyesine göre utangaçlık değerleri arasında anlamlı farkın olduğu görülmüştür. Lise ikinci sınıf ta okuyan öğrencilerin lise bir ve lise dördte okuyan öğrenci grubuna göre daha utangaç olduğu belirlendi. Bunun nedeninin öğrencilerin sosyal ve spor ortamından uzak durmaları, kişisel farklılıklar ve üst sınıf öğrencilerinin okula, arkadaşlarına, bulunduğu çevreye ve öğretmenlerine alışmaları neticesinde diğer sınıf seviyesinde öğrenim gören öğrencilere göre utangaçlık toplam puanlarının daha düşük olmasının nedeni olabileceği düşünülmektedir. Benzer makale çalışmaları incelendiğinde üniversite öğrencilerinin sınıf seviyesi arttıkça utangaçlık seviyelerinin azaldığı açıklanmıştır (Atan, Ünver ve Arslan, 2018). Gökçe, lise öğrencilerinde yapmış olduğu araştırmasında sınıf düzeyleri açısından utangaçlık puanları arasında herhangi bir farklılığın olmadığını belirtmiştir (Gökçe, 2002). Ortaöğretimde öğrenim gören öğrenciler arasında da benzer olarak sınıf seviyeleri bakımından utangaçlık değerleri arasında farklılığın olmadığı açıklanmıştır (Yılmaz, 2012).

Çalışma bulgularımızda yerleşim yeri değişkeni açısından utangaçlık değerlerinde istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin kalabalık ortamlarda bulunması daha fazla sosyal ve spor imkânlarına sahip olunması anlamlı farklılığın çıkmasında önemli bir etken olabilir. Benzer bir çalışmada yerleşim yeri ile utangaçlık puanları arasında anlamlı farkın olmadığı belirtilmiştir (Atan, Ünver ve Arslan, 2018). Bu çalışma çalışmamızla farklı olduğu görülmektedir. Benzer çalışmada ise Erol ve Avcı üniversite birinci sınıf öğrencilerinin yerleşim değişkenine göre utangaçlık puanlarının yüksek olduğunu açıklamıştır. (Erol ve Avcı,

2015). Konak ve Pekdoğan bizim çalışmamızdan farklı olarak lise öğrencilerinin yerleşim yeri değişkenine göre utangaçlık düzeyleri arasında anlamlı farkın olmadığını açıklamışlardır (Kanak ve Pekdoğan, 2015).

Çalışmamızda öğrencilerin herhangi bir işte çalışmasının utangaçlık seviyesini olumlu etkilediği ve istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu görülmüştür. Öğrencilerin çalışma hayatında olması ve yeni insanlarla tanışıp sohbet etmesi kendilerine olan güvenin artmasına katkı sunması çalışmamızın anlamlı çıkmasına neden olduğunu söyleyebiliriz. Çalışmalar incelendiğinde üniversite öğrencilerinin okul dışında herhangi bir işyerinde çalışması utangaçlık düzeylerine olumlu katkı sağladığını belirtmişlerdir (Atan, Ünver ve Arslan, 2018). Sonuç olarak çalışmamıza katılan lise öğrencilerin utangaçlık seviyelerini değerlendirdiğimiz çalışmada spor lisesinde okuyan öğrencilerin spor yapmaları ve lisanslı olarak herhangi bir kulüpte oynamaları öğrencilerin utangaçlık seviyelerinin düşük olmasında önemli bir etken olduğunu söyleyebiliriz. Öğrencilerin bulundukları ortamda uzun süre kalmaları ortamı ve öğretmenleri tanımasına imkan sağlaması ve herhangi bir işte çalışarak yeni ve farklı kişileri tanıyarak iletişim halinde olmaları öğrencilerin utangaçlık seviyelerinin daha düşük olmasına katkı sağlamıştır. Öğrenci yada normal bireylerin utangaçlık seviyelerini yenmesi için iletişim halinde olmasına imkan verecek faaliyetlerde bulunulması, sürekli olarak spor yapması ve düzenlenen sosyal ve sportif etkinliklere katılım sağlanarak utangaç bireylerin utangaçlık düzeylerinin düşmesine katkı sağlayacaktır. Özellikle anaokulu ve ilköğretimde öğrencilerin kendini kolay ifade edebileceği ve sosyalleşmesini hızlandıracak etkinlik ve eğitimlerin verilerek erken yaşlarda kendine güveni olan bireylerin yetiştirilmesi sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Yüksel, G.,(2002).”Üniversite Öğrencilerinin Utangaçlık Düzeylerini Etkileyen Faktörler.” Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 22(3);37-57
- Yılmaz A.S. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Karar Vermede Özsaygı ve Karar Verme Stillerinin Benlik Saygısı ve Utangaçlık Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya
- Yüksel, G. (2005). Türkiye Cumhuriyetleri öğrencilerinin utangaçlık düzeylerini etkileyen faktörler: Gazi Üniversitesi örneği. Bilig, 35,151-172
- Asher, J. (1987). Utangaçlık Doğuştan mıdır? Bilim ve Teknik Dergisi,236,18-19
- Hasdemir, A. (2005). Sosyal Beceri Eğitiminin Lise Öğrencilerinin Utangaçlık Düzeylerine Etkisi. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara
- Carducci, B.J. (2009). What Shy Individuals Do to Cope with Their Shyness: A content Analysis and Evaluation of Self-Selected Coping Strategies. Isr J Psychiatry Relat Sci,46(1),45-52
- Cheek, J. M., & Buss, A. H. (1981). Shyness and sociability. Journal of Personality and Social Psychology, 2, 330–339
- Kanak M, Pekdoğan S (2015). Ergenlerin Utangaçlık Düzeylerinin Anne-Baba Tutumları ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. The Journal of Academic Social Science Studies. 32, s. 513-525

- Yılmaz M.G. (2012). Ortaöğretim Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri ile Utangaçlık Düzeyleri Arasındaki İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 35,41
- Atan, T, Ünver, Ş, Arslan, H. (2018) Üniversiteli Öğrencilerin Utangaçlık Düzeylerinin İncelenmesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 11 Sayı: 61
- Erol, M. Temizer, D.A. (2015). Ergenlerin Utangaçlık Düzeylerinin İncelenmesi, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2015, 5 (44), 97-108
- Akdoğan, R. (2007). Farklı cinsiyet rollerine sahip üniversite öğrencilerinin öfke yaşama biçimleri ve utangaçlık düzeylerinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir
- Durmuş, E. (2006). Yaratıcı drama ile bütünleştirilmiş grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin utangaçlık düzeylerine etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Altıok, S. (2011). Üniversite öğrencilerinin utangaçlık ve başa çıkma stratejileri ilişkilerinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir
- Gökçe, S. (2002). Lise Öğrencilerinin Utangaçlık Düzeylerinin Yordanması. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Erol M, Avcı D.T. (2015) Ergenlerin Utangaçlık Düzeylerinin İncelenmesi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 5(44), s. 97-108

ÖNEM ARAYIŞI VE BEĞENİLME ARZUSU İLE EVLİLİK DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİDE SHARENTİNGİN ARACI ROLÜ

Dr. Öğretim Üyesi Ekrem Sedat ŞAHİN
Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi EBB
ORCID: 0000-0002-2499-1617

ÖZET

Sosyal medyada çocuklarına ilişkin paylaşımlar yapan, evli ebeveynlere yönelik olarak gerçekleştirilen bu çalışmada önem arayışı ve beğenilme arzusu ile evlilik doyumu arasında sharenting'in aracı rolünü belirlemek amaçlanmıştır. Önem arayışı, temel bir istek olarak "saygı duyulan biri olmayı başarmak", konuşma diline göre ise "biri veya bir şey olmak" şeklinde kavramsallaştırılır. İnsanlar, öz değer ve anlam duygusunu geri kazanmak için güdülenirler. Bir başka deyişle önemlilik arayışına yönelirler. Beğenilme arzusu; bireyin kendisi hakkındaki algıları olumluya dönüştürmek, kendini iyi hissetmek, saygı ve sevgi gereksinimlerini karşılamak amacıyla yaşamın farklı alanlarında başkalarından olumlu geri bildirim almaya yönelik evrensel bir ihtiyaçtır. İnsanlar sosyal medyayı kullanarak bu ihtiyaçlarını gidermek isteyebilirler. Sosyal medya ebeveynlere deneyimlerini paylaşımları ve ebeveynlik konusunda destek almaları için geniş bir alan sağlamaktadır. Sosyal medyada ebeveynlikle ilgili gönderiler çağdaş kültürde popüler bir olgu haline gelmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak "sharenting" kavramı ortaya çıkmıştır. "Paylaşma" ve "ebeveynlik" sözcüklerinin birleşiminden oluşan "sharenting", ebeveynlerin çocukları hakkında ayrıntılı bilgileri açıkladığı veya sosyal medyada çocukları hakkında tekrar tekrar resim, video ve diğer içerikleri paylaştığı bir internet trendidir. Ebeveynin paylaşımında çocuğundan ziyade kendisini, evini, ekonomik imkânlarını, eş ilişkilerini diğerlerine göstermeye yönelik bir hedef ya da hedefleri olabilir. Burada evli ebeveynlerin sharenting davranışları ile evlilik doyumları arasında ilişki olup olmadığı akla gelen bir sorudur. Bu sorudan yola çıkılarak gerçekleştirilen bu araştırmanın katılımcıları 21-64 ($\bar{X}=35.30$) yaş arasında evli ebeveynlerdir. Araştırmada elverişli örnekleme tekniğinden yararlanılmış ve veri toplama araçları katılımcılara çevrimiçi süreçlerle uygulanmıştır. Önem Arayışı Ölçeği, Beğenilme Arzusu Ölçeği, Sharenting Ölçeği, Evlilik Yaşamı Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu ile toplanan araştırma verileri Yapısal Eşitlik Modellemesi yoluyla çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda önem arayışı ile evlilik doyumu arasında sharenting'in aracı rolü olduğu bulunmuştur. Önem arayışı ile sharenting arasında pozitif; beğenilme arzusu ve sharenting ile evlilik doyumu arasında negatif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca önem arayışı ile beğenilme arzusu arasında da pozitif ilişki olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Önem Arayışı, Beğenilme Arzusu, Sharenting, Evlilik Doyumu, Ebeveynler

THE MEDIATING ROLE OF SHARENTIN IN THE RELATIONSHIP BETWEEN QUEST FOR SIGNIFICANCE AND DESIRE TO BE LIKED AND MARITAL SATISFACTION

ABSTRACT

This study, which was conducted for married parents who post about their children on social media, aimed to determine the mediating role of sharenting between quest for significance and desire to be liked and marital satisfaction. The quest for significance is conceptualised as a basic desire to "succeed in becoming someone who is respected" and colloquially as "to be someone or something". People are motivated to regain their sense of self-worth and meaning. In other words, they tend to quest for significance. The desire to be liked is a universal need to receive positive feedback from others in different areas of life in order to transform perceptions about oneself into positive, to feel good about oneself, to meet the needs of respect and love. People may want to fulfil these needs by using social media. Social media provides a wide space for parents to share their experiences and receive support in parenting. Posting about parenting on social media has become a popular phenomenon in contemporary culture. As a natural consequence, the concept of "sharenting" has emerged. "Sharenting", which is a combination of the words "share" and "parenting", is an internet trend where parents disclose detailed information about their children or repeatedly share pictures, videos and other content about their children on social media. The parent may have a goal or goals to show himself/herself, his/her home, economic opportunities, spousal relationships to others rather than his/her child. A question that comes to mind here is whether there is a relationship between married parents' sharenting behaviours and their marital satisfaction. Based on this question, the participants of this study were married parents between the ages of 21-64 ($\bar{X}=35.30$). Convenient sampling technique was used in the study and data collection tools were applied to the participants through online processes. The research data collected with Significant Quest Scale, Desire for being Liked Scale, Sharenting Scale, Marriage Life Scale and Personal Information Form were analysed through Structural Equation Modelling. As a result of the study, it was found that sharenting has a mediating role between significance quest and marital satisfaction. A positive correlation was found between significance quest and sharenting, while a negative correlation was found between desire for being liked, sharenting and marital satisfaction. In addition, a positive correlation was found between significance quest and desire for being liked.

Key words: Quest for Significance, Desire to be Liked, Sharenting, Marital Satisfaction, Parents

ERGENLERDE KARİYER KARARSIZLIĞININ YORDAYICISI OLARAK ALGILANAN SOSYAL DESTEK VE UMUT

Dr. Osman GÖNÜLTAŞ
ORCID: 0000-0003-1904-5121

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, kariyer kararsızlığı ile algılanan sosyal destek ve umut arasındaki ilişkiyi incelemek ve algılanan sosyal destek ve umut düzeyinin kariyer kararsızlığını yordama düzeyini belirlemektir. Araştırmada ayrıca, kariyer kararsızlığının cinsiyet değişkeni açısından incelemek amaçlanmıştır. Bu araştırma bağımsız değişken olan algılanan sosyal destek ve umut düzeyinin bağımlı değişken olan kariyer kararsızlığını anlamlı düzeyde yordayıp yordamağının incelendiği ilişkisel tarama modelinde bir araştırmadır. Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim yılı birinci döneminde Isparta ili Merkez ilçesinde farklı liselere devam eden 174 kız ve 122 erkek öğrenci olmak üzere toplam 296 öğrenci oluşturmaktadır. 12.sınıf öğrencisidir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Kariyer Karar Envanteri, Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ve Sürekli Umut Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde, kariyer kararsızlığının cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplar t- testi yapılmıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla pearson momentler çarpımı korelasyon analizi ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni yordama düzeyini belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda kariyer kararsızlığı ile algılanan sosyal destek ve umut arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve algılanan sosyal destek ve umudun kariyer kararsızlığını kararsızlığını anlamlı bir şekilde yordadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca araştırmada kariyer kararsızlığı puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Kız öğrencilerin kariyer kararsızlığı puan ortalamaları erkek öğrencilerin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ergenler, Kariyer Kararsızlığı, Sosyal Destek, Umut.

PERCEIVED SOCIAL SUPPORT AND HOPE AS PREDICTORS OF CAREER INDECISION IN ADOLESCENTS

ABSTRACT

The purpose of the current study is to investigate the relationship between career indecision and perceived social support and hope and to determine the extent to which perceived social support and hope predict career indecision. The study also aimed to determine whether career indecision varies significantly depending on gender. This study is designed in the relational survey model to examine whether the independent variables of perceived social support and hope significantly predict the dependent variable of career indecision. The study group consisted of a total of 296 students, 174 girls and 122 boys, attending different high schools in the Central

district of Isparta province. As data collection tools, a personal information form, the Career Decision Inventory, the Perceived Social Support Scale and the State Hope Scale were used in the study. In the analysis of the data, an independent samples t-test was conducted to determine whether career indecision varies significantly by gender. Moreover, a Pearson product moment correlation analysis was performed to determine the correlation between the variables, and a multiple regression analysis was performed to determine the extent to which the independent variables predict the dependent variable. As a result of the study, it was found that there is a negative and significant correlation between career indecision and perceived social support and hope and that perceived social support and hope significantly predict career indecision. In addition, the study found that career indecision scores varied significantly depending on gender. The career indecision mean score of the female students was found to be significantly higher than the mean score of the male students.

Key words: Adolescents, Career Indecision, Social Support, Hope.

GİRİŞ

Ergenlik dönemi, hem yoğun fizyolojik, bilişsel ve duygusal değişimlerin yaşandığı hem de ergenlerin yaşamları ile ilgili çeşitli kararlar alması gerektiği bir süreci ifade etmektedir (Akkoç, 2009). Ergenlerin bu dönemde alması gereken en önemli kararlardan bir de kariyer kararı vermesidir (Kuzgun, 2017). Kariyer kararı verme ergenler için temel gelişimsel görevlerden biridir. Ergenlik döneminde bireyler kariyer kararını etkileyen kişisel özelliklerin ile ilgili farkındalık geliştirmeye başlamaktadır. Aynı zamanda çeşitli kariyer alternatiflerini araştırarak hangi mesleğe yöneleceğini sorgulamaktadır (Harman, 2017). Öztemel'e (2012) göre kariyer kararı verme, bireyin geleceğini planlama sürecinde yoğunlaşılması gereken konuların başında gelmektedir. Çünkü kariyer kararı bireyin tüm yaşamını doğrudan etkileyen bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle bireylerin gelecekle ilgili alacağı kararlar bireylerin yaşamı boyunca vermek zorunda olduğu önemli kararlar arasında yer almaktadır (Gati ve Asher, 2001; Gati ve Tal, 2008).

Bazı bireyler kariyer kararı verme sürecinde herhangi bir güçlük yaşamazken, bazı bireyler kariyer seçimi ile ilgili kararsızlık yaşamakta, bu süreçte bunalmakta ve çoğu zaman kariyer seçimini rastlantılara bırakmaktadır (Çakır, 2003). Günümüzde hızla yaşanan ekonomik, teknolojik, sosyal ve kültürel değişimler karşısında bireyler kariyer geleceklerini planlama ile ilgili kaygılanmakta ve neticesinde kariyer kararı vermekte güçlük yaşamaktadır (Konuk, 2020). Özellikle kariyer seçiminin karmaşık bir süreç olması ve bireyin kişisel özellikleri ile mesleğin gerektirdiği özellikleri uzlaştırma gerektirmesi, kariyer karar sürecini daha da zorlaşmasına sebep olmaktadır (Öztemel, 2012). Gönültaş ve Çakır'a (2020) göre kişisel özellikleri ile kariyer alternatifleri hakkında bilgi sahibi olan bireyler kariyer karar verme sürecinde daha doğru kararlar vererek mesleki yaşamlarında daha mutlu ve başarılı olabilmektedir.

Yaşamın her evresinde kararsızlık durumu yaşansa da ergenlik döneminin en fazla kararsızlığın yaşandığı evre olduğu söylenebilir. Ergenlerin kişisel özelliklerine uygun bir kariyer kararı verememesi, verdiği kararı sürekli değiştirmesi ve özellikle hangi mesleği seçeceğine ilişkin karar vermekte zorlanması kariyer kararsızlığının işaretidir (Kuzgun, 2017). Bir kariyer kararının uygulama zamanı geldiğinde kişisel özellikler ile kariyer alternatifleri hakkındaki bilgi eksikliği, sosyal çevreden gelen öneri ve baskılar ve çeşitli akılcı olmayan inançlardan kaynaklı ergenler kararsızlık yaşayabilmektedir (Çakır, 2003).

Kariyer kararsızlığı, bireylerin belli bir meslek ya da onları o mesleğe götürecek bir eğitim alanına karar vermede yaşadığı yetersizlik durumunu ifade etmektedir (Crites, 1969). Gati'ye (1996) göre kariyer kararsızlığı bireyin kariyer seçim sürecinde, kendisinden ya da çevresinden kaynaklı çeşitli engelleyici durumlar sebebiyle özelliklerine uygun bir alternatifte karar verememesi durumudur. Kuzgun (2000) ise kariyer kararsızlığını, bireyin kariyer seçimini yapacağı çağa gelmesine rağmen, alternatifler arasında bocalayarak sık sık karar değiştirmesi ve bir türlü kariyer kararını netleştirememesi şeklinde tanımlamıştır. Patton, Creed ve Wotson (2003) yaşanan yüksek kariyer kararsızlığının bireylerin kariyer gelişiminin önündeki en büyük engel olduğunu ifade etmiştir. Kariyer gelişim süreci her ne kadar gelişimsel bir süreç olsa da birey kariyer kararı verirken birçok faktörün etkisi altında kalmaktadır (Yılmaz, 2019). Buradan hareketle araştırmada kariyer kararsızlığının algılanan sosyal destek ve umut ile ilişkisi incelenmiştir.

Araştırmada kariyer kararsızlığı ile ilişkisi incelenen değişkenlerden algılanan sosyal destek, bireyin değer verdiğine ve sevdiğine inandığı, güvendiği kişilerin varlığı ve her koşulda hazır bulunması olarak tanımlanmaktadır. Bireyin herhangi bir sorunla karşılaştığında ya da psikolojik olarak rahatlamak istediğinde, yakınındaki kişilerin verebileceği her türlü yardım sosyal desteği ifade etmektedir (Sarason, Levine, Basham ve Sarason, 1983). Her bireyin günlük yaşamda karşılaştığı zorluklarla başa çıkabilmesi için sosyal desteğe ihtiyacı vardır. Özellikle ergenlik döneminde yoğun yaşanan fiziksel, duygusal ve sosyal değişime uyum sağlandığı için sosyal destek daha da önem kazanmaktadır (Pinkerton ve Dolan, 2007).

Ergenler, fırtınalı ve benlik karmaşalarının yoğun bir şekilde yaşandığı bu zorlu dönemi sosyal destek kaynakları ile daha uyumlu ve sağlıklı geçirebilmektedir (Akın ve Ceyhan, 2005). Sosyal destek, hem olası risklerin önlenmesi hem de hedeflere ulaşılabilmesi için yardımcı bir müdahale görevi görmektedir (Vietze, Daiute ve Dow; 2010). Sürücü'ye (2005) göre ilgiler, yetenekler, değerler, istek ve arzular gibi özellikler bireyin kariyer gelişim sürecini doğrudan etkileyen faktörlerdir. Bununla birlikte algılanan sosyal desteğin de bireyin kariyer gelişim sürecini etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir. Yılmaz (2019) lise öğrencileriyle yaptığı araştırmada kariyer kararsızlığı ile algılanan sosyal destek arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ergenlerin algıladığı sosyal destek azaldıkça kariyer kararsızlığı düzeyleri artış göstermiştir. Benzer şekilde, Mert, Duman ve

Kahraman (2019) ergenlerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri arttıkça kariyer karar verme öz-yeterliğinin arttığını tespit etmiştir.

Araştırmada ele alınan bir değişken olan umut ise, bireye iyi olma duygusu veren ve bireyi harekete geçmesi için güdüleyen bir özelliktir (Frank,1968). Umut bireyin geleceğe ilişkin iyimser bir bakış açısına sahip olması ve hedeflere ve amaçlara odaklanırken kendini iyi hissetmesidir. Başka bir deyişle umut, iyi şeylerin ortaya çıkabileceğini hissetme ve yaşamdaki olayların ve şartların olumlu bir şekilde sonuçlanacağı düşüncesine dayanan bir ruh halidir (Erskine, 2020). Ayrıca umut, karşılaşılan güçlüklerle baş etmede başarıya odaklanılmasını sağlayan ve böylece hedeflere ulaşılma olasılığını artırabilen bir faktördür (Conti, 2000).

Umut, bireyin yaşamına şekil veren, yaşamının anlam kazanmasını sağlayan en önemli yaşam biçimidir. Umut düzeyi yüksek bireyler belirledikleri hedeflere ulaşmak için alternatif yollar bulabileceklerine dair inanç geliştirmektedir. Bu inanç özellikle birey güçlüklerle karşılaştığında, bireyin bu güçlüklerle karşı hangi yaklaşımı belirleyeceğine karar vermede önemli bir rol oynamaktadır. Düşük umut ise, bireyin geleceği ile ilgili karamsar düşünceler geliştirmesine ve geleceğe ilişkin motivasyon eksikliği yaşamasına yol açmaktadır (Vahapoğlu, 2013). Sarı (2011) ergenlerin kariyer kararı verme öz-yeterliği ile umut arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Konuk'a (2020) göre umut bireylerin kariyer geleceklerine yönelik planlarını belirlemek ve bu planları eyleme geçirmek için onları motive etmektedir. Bu motivasyon kaynağı bireylerin proaktif olarak kariyer yolculuklarını şekillendirmelerini kolaylaştırmaktadır.

Lise dönemi ergenlerin geleceğini şekillendirmede kritik bir süreci ifade etmektedir. Bu dönemde ergenlerin yaşamlarını etkileyecek kariyer kararını vermeleri beklenmektedir. Kariyer karar verme sürecinin karmaşıklığı kariyer seçimini daha da zorlaştırmaktadır. Bu durum beraberinde ergenlerin kariyer kararsızlığı yaşamasına sebep olabilmektedir. Kariyer kararsızlığı ile ilişkili faktörlerin araştırılmasının kararsızlık yaşayan ergenlere sunulacak müdahale yaklaşımlarının belirlenmesinde önemli rolü olabileceği düşünülmüştür. İlgili alanyazın taraması kapsamında hem sosyal desteğin hem de umudun birlikte yer aldığı herhangi bir araştırmaya rastlanmadığı için bu araştırmayı yapma gereksinimi duyulmuştur. Çakır (2003) kariyer seçimi sürecinde karar vermekte zorluk yaşayan ergenlerin tespit edilerek gerekli desteğin sağlanmasının mutlu nesillerin yetişmesi ve iş verimi açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında, bu araştırma ile meslek seçiminde kararsızlık yaşayan ergenlere müdahale uygulamalarında sosyal desteğin ve umudun birlikte önemli faktörler olabileceği ile ilgili farkındalık oluşturulabileceği düşünülmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında bu araştırmada, kariyer kararsızlığı ile algılanan sosyal destek ve umut arasında ilişki olup olmadığı ve algılanan sosyal destek ve umut düzeyinin kariyer kararsızlığını ne düzeyde yordadığı araştırılmıştır. Ayrıca, ergenlerde kariyer kararsızlığının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Kariyer kararsızlığı ile algıladıkları sosyal destek ve umut arasında anlamlı ilişki var mıdır?
2. Algılanan sosyal destek ve umut kariyer kararsızlığını anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?
3. Kariyer kararsızlığı cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma bağımsız değişken olan algılanan sosyal destek ve umut düzeyinin bağımlı değişken olan kariyer kararsızlığını anlamlı düzeyde yordayıp yordamağının incelendiği ilişkiisel tarama modelinde bir araştırmadır. İlişkiisel tarama modeli, "iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/ya da derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir" (Karasar, 2009).

Çalışma Grubu

Araştırmamanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim öğretim yılı birinci döneminde Isparta il merkezindeki resmi ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören 174 kız (% 58.8) ve 122 erkek (%41.2) öğrenci olmak üzere toplam 296 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin 107'si (%36.1) 9.sınıf, 65'i (%22.0) 10.sınıf, 61'i (%20.6) 11.sınıf ve 63'ü (%21.3) 12.sınıf öğrencisidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalaması ise 15.43'tür.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu, araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Formda katılımcılardan cinsiyet, sınıf düzeyi, yaş, anne-baba öğrenim durumu, devam edilen okul türü gibi bilgiler istenmiştir.

Mesleki Karar Envanteri, Çakır (2003) tarafından lise öğrencilerinin mesleki kararsızlık düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilmiş 5'li derecelmeli Likert tipi bir ölçektir. Ölçekte mesleki kararsızlık, beş alt boyutta (İçsel Çatışmalar, Kendini Yeterince Tanımama, Meslek ve Alan Bilgisi Eksikliği, Meslek Seçimine İlişkin Akılcı Olmayan İnançlar ve Dışsal Çatışmalar) 30 madde ile değerlendirilmekte olup ölçekten alınabilecek en yüksek puan 150, en düşük puan ise 30'dur. Ölçekten alınan düşük puan mesleki kararlılığı, yüksek puan ise mesleki kararsızlığı ifade etmektedir. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı 0.85 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, ölçeğin test tekrar test güvenirliğinin korelasyon değeri ise 0.83 olduğu saptanmıştır (Çakır, 2003).

Algılanan Sosyal Destek Ölçeği, ergenlerin algıladıkları sosyal desteği ölçmek amacıyla Yıldırım (1997) tarafından geliştirilmiştir. Aynı ölçek Yıldırım (2004) tarafından revize edilmiştir. Bu araştırmada ölçeğin revize edilmiş formu (ASDÖ-R) kullanılmıştır. ASDÖ-R "Aile Desteği", "Arkadaş Desteği" ve "Öğretmen Desteği" olmak üzere toplam üç alt boyut ve 50 maddeden oluşmaktadır. Ölçek Likert tipinde ve üçlü derecelendirmelidir (1= Bana uygun değil, 2=Kısmen uygun ve 3=Bana uygun). Ölçekten alınan yüksek puanın artması algılanan sosyal desteğin arttığına işaret etmektedir. ASDÖ-R'nin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı incelendiğinde bu değer ölçeğin tümü için .93, aile desteği için .94, arkadaş desteği için .91 ve öğretmen desteği için .93 olduğu tespit edilmiştir (Yıldırım, 2004, Aktaran: Körük, 2016).

Sürekli Umut Ölçeği, on beş yaş ve üstündeki bireylerin sürekli umut düzeylerini belirlemek amacıyla Snyder ve arkadaşları (1991) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması Tarhan ve Bacanlı (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçek "Alternatif Yollar Düşüncesi" ve "Eyleyici Düşünce" olmak üzere iki alt boyut ve 12 ifadeden oluşmaktadır. Her madde 8'li Likert tipi bir derecelendirme ölçeği kullanılarak değerlendirilmektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 64, en düşük puan ise 8'dir. Ölçekten alınan puanın yüksek olması, bireyin umut düzeyinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları Alternatif Yollar Düşüncesi alt boyutu için .78, Eyleyici Düşünceler alt boyutu için .81 ve ölçeğin toplam puanı için .86 olarak hesaplanmıştır (Tarhan ve Bacanlı, 2015).

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, kariyer kararsızlığının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplar t- testi yapılmıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla pearson momentler çarpımı korelasyon analizi ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni yordama düzeyini belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Verilerin normallik varsayımının karşılanıp karşılanmadığını belirlemek amacıyla araştırmada ele alınan değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Analiz sonuçlarına göre kariyer kararsızlığı değişkeninin çarpıklık değeri -.014 basıklık değerinin ise -.877; algılanan sosyal destek değişkeninin çarpıklık değeri -.739 basıklık değerinin .041; umut değişkeninin çarpıklık değeri -.352 basıklık değerinin ise -.515 olduğu tespit edilmiştir. Değişkenlerin her biri için elde edilen basıklık ve çarpıklık değerleri verilerin normal dağılım gösterdiğini ifade etmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014). Tüm bu analiz işlemlerinin yapılmasında, SPSS 22.0 paket programı kullanılmış ve .05 anlamlılık düzeyi olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmada yanıt aranan sorulara ilişkin gerçekleştirilen analiz sonuçları sunulmuştur. Bu kapsamda ilk olarak kariyer kararsızlığı ile algılanan sosyal destek ve umut arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla pearson momentler çarpımı korelasyon analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. *Değişkenlere İlişkin Korelasyon Katsayıları*

Değişkenler	$\bar{X}$	Ss	1	2	3
1. Kariyer kararsızlığı	75.91	25.25	1	-.34**	-.50**
2. Algılanan sosyal destek	122.19	18.73		1	.48**
3. Umut	45.87	10.05			1

** $p < .01$

Tablo 1 incelendiğinde, kariyer kararsızlığı ile algılanan sosyal destek ($r = -.34$, $p < .01$) ve umut ($r = -.50$, $p < .01$) arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

İkinci aşamada algılanan sosyal destek ve umudun ergenlerin kariyer kararsızlığını yordama düzeyini belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. *Algılanan Sosyal Destek ve Umudun Ergenlerin Kariyer Kararsızlığını Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları*

Yordayıcı Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	147.393	8.597		17.144	.000
Algılanan sosyal destek	-.167	.077	-.123	-2.158	.032
Umut	-1.115	.144	-.443	-7.751	.000

Tablo 2 incelendiğinde algılanan sosyal destek ve umut kariyer kararsızlığını anlamlı ve negatif yönde yordamaktadır ($R=.52$, $R^2=.26$, $p<.01$). Algılanan sosyal destek ve umut birlikte ergenlerin kariyer kararsızlığı puanlarındaki değişikliğin %26’sını açıklamaktadır.

Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise algılanan sosyal destek ($t= -2.158$, $p<.05$) ve umudun ($t= -7.751$, $p<.01$) ergenlerin kariyer kararsızlıkları üzerinde negatif yönde anlamlı yordayıcı olduğu görülmektedir. Yordayıcı değişkenlerin yordanan değişken üzerindeki göreceli önem sırasını gösteren standardize edilmiş regresyon katsayıları (β) ise, umudun ($\beta = -.443$) algılanan sosyal desteğe ($\beta = -.123$) göre kariyer kararsızlığı üzerinde etkisinin daha güçlü olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgulara göre, algılanan sosyal destek ve umut düzeyinin artmasının, kariyer kararsızlığının azalmasına katkı sağlayacağı söylenebilir.

Son olarak ise kariyer kararsızlığı puan ortalamalarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bağımsız gruplar t- testi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. *Ergenlerin Kariyer Kararsızlığı Puanlarının Cinsiyete Göre İncelenmesine İlişkin Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları*

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Ss	t	p
Kariyer kararsızlığı	Kız	174	80.78	25.42	4.071	.000
	Erkek	122	68.95	23.40		

** $p<.01$

Tablo 3 incelendiğinde, kariyer kararsızlığı puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir ($p<.01$). Kız öğrencilerin kariyer kararsızlığı puan ortalamaları ($\bar{x} = 80.78$) erkek öğrencilerin kariyer kararsızlığı puan ortalamalarından ($\bar{x} = 68.95$) anlamlı düzeyde daha yüksektir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, ergenlerin kariyer kararsızlığı düzeyleri ile algıladıkları sosyal destek ve umut düzeyleri arasında ilişki olup olmadığı ve algılanan sosyal destek ve umut düzeyinin kariyer kararsızlığını ne düzeyde yordadığı

incelemek amaçlanmıştır. Ayrıca, ergenlerde kariyer kararsızlığının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Elde edilen bulgular ilgili alanyazın kapsamında tartışılmıştır.

Araştırma sonucunda, kariyer kararsızlığı ile algılanan sosyal destek ve umut arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve algılanan sosyal destek ve umudun kariyer kararsızlığını anlamlı bir şekilde yordadığı ortaya çıkmıştır. Elde edilen bulgulara göre algılanan sosyal destek ve umut kariyer kararsızlığını anlamlı ve negatif yönde yordamaktadır. Algılanan sosyal destek ve umut değişkenlerinin birlikte ergenlerin kariyer kararsızlığı puanlarındaki değişikliğin %26'sını açıkladığı tespit edilmiştir. Ayrıca her iki değişkenin ergenlerin kariyer kararsızlığı üzerinde negatif yönde anlamlı yordayıcı olduğu görülmüştür.

Araştırmada elde edilen bulgular diğer araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Mert, Duman ve Kahraman (2019) ergenlerle yaptığı araştırmada, algılanan sosyal desteğin kariyer karar verme öz-yeterliliği üzerinde anlamlı etkisi olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Yılmaz (2019) yaptığı ergenlerin kariyer kararsızlığı ile algılanan sosyal destek arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ergenlerin algıladığı sosyal destek azaldıkça kariyer kararsızlıkları artış göstermiştir. Bir diğer araştırmada, Mert, Duman ve Kahraman (2019) ergenlerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri arttıkça kariyer karar verme öz-yeterliliği düzeylerinin de arttığını ortaya koymuştur. Algılanan sosyal desteğin yükselmesi kariyer yaşamında başarılı kararlar alınması yönünde bireye fayda sağlamaktadır. Sürücü (2005) ise ergenlerin kendi kişilik özelliklerine uygun meslek seçimi yapabilmelerinde algıladıkları sosyal desteğin önemli bir role sahip olduğunu belirtmiştir. Sosyal destek kaynaklarının nitelikli olması ergenlerin kariyer seçimini kolaylaştırırken, bu kaynakların beklenen nitelikte olmaması ergenlerin kariyer kararsızlığı yaşamalarına sebep olmaktadır (Yıldırım, 2015).

Kariyer kararsızlığı ile umut arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalara bakıldığında, Zaleszczyk ve Kot (2015) tarafından lise son sınıf öğrencileri ile yapılan araştırmada, umut düzeyi ile kariyer karar verme güçlüğü arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Kariyer karar vermede güçlük çeken ergenlerin umut düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Eryılmaz ve Mutlu'ya (2017) göre geleceği ile ilgili umutlu olan bireylerin kariyer gelişim sürecinde herhangi bir engelle karşılaştıklarında bu engellerin üstesinden gelebileceklerine inandıkları için kariyer gelişim görevlerini kolaylıkla yerine getirebilmektedirler. Umud, bireyleri kendilerine inanmaya teşvik eden, motivasyon sağlayan ve geleceğe yönelik hedeflerine ulaşmaları için onları cesaretlendiren önemli bir faktördür (Rand ve Cheavens, 2009). Candan ve Yalçın (2018) umut düzeyi yüksek olan ergenlerin etkili problem çözme becerilerine sahip olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca umut hedefe giden süreçte plan yapma, strateji belirleme ve gerekli motivasyonu artırmada ergenlerin kendilerini daha yeterli olarak algılamasını sağlamaktadır. Böylece yüksek umuda sahip ergenlerin, mesleğe ve kendi özelliklerine yönelik daha gerçekçi değerlendirmeler yapabileceği, mesleğe ilişkin gerçekçi planlar hazırlayabileceği ve kariyer seçimine ilişkin doğru stratejiler geliştirebileceği söylenebilir (Sarı, 2011).

Araştırmada ayrıca kariyer kararsızlığının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı test edilmiştir. Analiz sonucunda ergenlerin kariyer kararsızlığı puanlarının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Kız öğrencilerin kariyer kararsızlığı puan ortalamalarının, erkek öğrencilerin kariyer kararsızlığı puan ortalamalarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuca ulaşılmasında kız öğrencilerin sosyal çevreden algıladıkları toplumsal normlara dayalı baskılar yanında kadınların iş yaşamında karşılaştıkları zorluklar hakkında endişelerinin olmasının etkili olabileceği söylenebilir. Benzer şekilde Öztemel (2013) ve Gökce (2016) ergenlerle yaptıkları çalışmada, kariyer karar verme sürecinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla karar verme güçlükleri yaşadıklarını tespit etmiştir. Bu bulgular araştırma bulgusunu destekler niteliktedir.

Sonuç olarak, araştırmada elde edilen bulgular hem algılanan sosyal desteğin hem de umudun ergenlerin kariyer kararsızlıkları üzerinde etkili değişkenler olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, ergenlerde kariyer kararsızlığını azaltmak için algılanan sosyal desteğin ve umudun önemli faktörler olduğunu göstermektedir. Buna göre, ergenlerde algılanan sosyal destek ve umut düzeyi arttıkça kariyer kararsızlığının azalabileceği söylenebilir.

ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda bir takım öneriler geliştirilmiştir. İlk olarak sosyal destek kaynaklarından (aile, öğretmen, arkadaş) yeterli düzeyde destek alamayan öğrencilerin tespit edilerek okul psikolojik danışmanları tarafından rehberlik ve psikolojik danışma faaliyetleri yürütülebilir. Bu kapsamda ebeveynlere yönelik aile içi iletişim, ergenlik dönemi gelişim özellikleri gibi konulara yönelik seminer çalışmaları yapılabilir. Ayrıca akran ilişkilerinin geliştirilmesi ve öğretmen-öğrenci etkileşiminin artırılması amacıyla öğretmenlerin de katıldığı gezi, gözlem, doğa yürüyüşü, sosyal sorumluluk projeleri vb. faaliyetler düzenlenebilir.

Ergenlerin kariyer seçim sürecinde geleceğe ilişkin olumlu duygulara sahip olmalarının önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda ergenlerin geleceğe ilişkin olumsuz duygu durumlarıyla baş edebilmelerini ve geleceğe umutla bakabilmelerini sağlamak amacıyla okul psikolojik danışmanları umut odaklı kariyer müdahale programları uygulayabilirler.

Kariyer kararının ergenlerin yaşamında aldıkları en önemli kararlar arasında olduğunu ve kariyer kararının çeşitli faktörlerden etkilenebileceğini söyleyebiliriz. Bu açıdan bakıldığında gelecek araştırmalarda kariyer kararsızlığı ile ilişkili başka faktörlerin incelendiği araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akın, Y. D. ve Ceyhan, E. (2005). Resmi ve özel genel lise öğrencilerinin ailelerinden, arkadaşlarından ve öğretmenlerinden algıladıkları sosyal destek düzeyleri açısından kendini kabul düzeylerinin incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 69-87.
- Akkoç, F.F. (2009). *Lise öğrencilerinin kariyer düşüncelerini etkileyen faktörlerin incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Candan, K.ve Yalçın, A.F. (2018). Ergenlerin sosyal duygusal öğrenme becerilerinin sosyal ilişki unsurları ve umut düzeyi ile ilişkisinin incelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 319-348.
- Conti, R. (2000). College goals: Do self-determined and carefully considered goals predict intrinsic motivation, academic performance, and adjustment during the first semester? *Social Psychology of Education*, 4, 189-211.
- Crites, J. O. (1969). Vocational psychology: The study of vocational behavior and development. New York: Mc Graw-Hill. 320- 325.
- Çakır, M.A. (2003). Bir Mesleki Grup Rehberliği Programının Lise Öğrencilerinin Mesleki Kararsızlık Düzeylerine Etkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları (3.Basım)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erskine, R.G. (2020). Compassion, hope, and forgiveness in the therapeutic dialogue. *International Journal of Integrative Psychotherapy*, 11, 1-13
- Eryılmaz, A. ve Mutlu, T. (2017). Yaşam boyu gelişim yaklaşımı perspektifinden kariyer gelişimi ve ruh sağlığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(2), 227-249.
- Frank J. (1968): The role of hope in psychotherapy. *International Journal of Psychiatry*, 5(5), 383.395.
- Gati, I. (1986). Making carer decisions-a sequential approach. *Journal of Counselling Psychology*, 33, 408-417.
- Gati, I., & Asher, I. (2001). The PIC model for career decision making: Prescreening, In-depth exploration, and Choice. In F. T. L. Leong & A. Barak (Eds.), *Contemporary models in vocational psychology* (pp. 7–54). Mahwah , NJ: Erlbaum
- Gati, I., & Tal, S. (2008). Decision-making models and career guidance. In J. Athanasou, & R. Van Esbroeck (Eds.), *International handbook of career guidance* (pp. 157- 185). Berlin, Germany: Springer.
- Gökçe, Z. (2016). Lise Öğrencilerinin Kariyer Karar Verme Güçlükleri Ve Ego Kimlik Statülerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Gönültaş, O. ve Çakır, M. A. (2020). Mesleki grup rehberliği programının lise 11. sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeylerine etkisi. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 639-653.
- Harman, E. (2017). Lise Öğrencilerinin Denetim Odaklarına Göre Mesleki Olgunluklarının Kariyer Karar Verme Güçlüklerini Yordama Gücü. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Konuk, M. (2020). Umut Odaklı Kariyer Gelişimi Modeline Dayalı Psikoeğitim Programının Üniversite Öğrencilerinin Umut ve Kariyer Geleceği Düzeylerine Etkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Körük, S. (2016). Ergenlerde Riskli Davranışların Güvensiz Bağlanma ve Algılanan Sosyal Destek Tarafından Yordanmasında Psikolojik Belirtilerin Aracı Rolü. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kuzgun, Y. (2017). *Meslek gelişimi ve danışmanlığı*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Mert, A., Duman, A.E. ve Kahraman, M. (2019). Ortaöğretim öğrencilerinde kariyer karar verme öz-yeterliğinin yordayıcıları olarak benlik saygısı ve algılanan sosyal destek. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 594-619.
- Öztemel, K. (2012). Kariyer kararsızlığı ile mesleki karar verme öz yetkinlik ve kontrol odağı arasındaki ilişkiler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 459-477.
- Öztemel, K. (2013). Lise öğrencilerinin kariyer karar verme güçlüklerinin yordayıcıları olarak algılanan sosyal destek ve cinsiyet. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(3), 241-257.
- Patton, W., Creed, P. A., & Watson, M. (2003). Perceived work related and non-work related barriers in the career development of Australian and South African Adolescents. *Australian Journal of Psychology*, 55(2), 74-82
- Rand, K. L., & Cheavens, J. S. (2009). Hope theory. In S. J. Lopez & C. R. Snyder (Eds.), *Oxford library of psychology*. Oxford handbook of positive psychology (p. 323– 333). Oxford University Press.

- Sarason, I. G., Levine, H. M., Basham, R. B., & Sarason, B. R., (1983). Assesing social support: The social support questionnaire. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 44 (1), 127-139.
- Sarı, S.V. (2011). Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Mesleğe Karar Verme Öz-Yeterliliklerini Yordamada Umut, Kontrol Odağı Ve Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Özelliklerinin Rolü. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Sürücü, M. (2005). Lise Öğrencilerinin Mesleki Olgunluk ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tarhan, S. ve Bacanlı, S. (2015). Sürekli Umut Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 1-14.
- Vahapoğlu, Z. (2013). Ön Lisans Öğrencilerinin Umut Düzeyleri Ve Başarı Yönelimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Yıldırım, A. (2015). Lise Öğrencilerindeki Mesleki Kararsızlığın Algılanan Sosyal Destek Ve Tercih Edilen Alana Göre İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mevlana Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yılmaz, N. (2019). Lise Öğrencilerinin Mesleki Kararsızlıklarını Açıklamada Kariyer Denetim Odağı İle Meslek Seçimine İlişkin Akılcı Olmayan İnançların Rolü. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Vietze, D.L., Daiute, C., Dow, E. (2010). Encyclopedia of Adolescence, p; 341-351. Elseiver Pres.
- Zaleszczyk, A.K. ve Kot, P. (2015). Hope for success and difficulties in the career decision-making process. *Roczniki Psychologiczne*, 11(4), 611-621

İLK OKUMA YAZMA ÖĞRETİMİNDE OYUNLAŞTIRMA: BİR MOBİL OYUN DENEMESİ¹**Nur Muhammed KORKUTATA**

Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Education, Department of Primary Education, Aydın, Turkey

ORCID: 0009-0002-5564-1123**Dr. Öğr. Üyesi Berker BULUT**

Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Education, Department of Primary Education, Aydın, Turkey

ORCID: 0000-0001-8221-5440**ÖZET**

Aile ve yakın çevrede başlayan anadili öğrenme süreci gelişigüzel kültürleme yoluyla olmakta; bunu okullarda kasıtlı kültürleme yolu izlemektedir. Okullarda yer alan kasıtlı kültürleme, dilin kurallarını ve doğru kullanımını bireylere kazandırmayı amaçlamaktadır. İlk okuma yazma öğretimi, erken çocukluk döneminde başlayan dinleme ve konuşma becerilerine okuma ve yazma becerilerinin kazandırılması amacıyla ilkokulda sürdürülen bir süreçtir. Ülkemizde çocuklar 6 yaşından itibaren birinci sınıfa alınmaktadır. Bu durum oyun çağında olan bu çocuklara ilk okuma yazma öğretiminde oyun ile ilgili etkinliklere yer verilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Oyunla öğretim yöntemi, ilk okuma ve yazma öğretimi sürecini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca öğrencinin rahatlaması ve stres ortamından uzaklaşması açısından önemlidir. Oyunlar, ilk okuma yazma öğretimi sürecini öğrenciler açısından ilgi çekici duruma getirmektedir. Ek olarak çağın getirdikleri doğrultusunda teknolojinin günlük hayatı kuşattığı görülmektedir. Eğitim alanında da bundan faydalanmak, daha etkili bir eğitim-öğretim süreci için önemlidir. Gelişen teknoloji özellikle ilkokul dönemi çocukların dikkatini çekmekte ve onların zamanının çoğunu teknoloji dünyasında geçirmesine neden olmaktadır. Eğitsel mobil oyunların geliştirilerek eğitim-öğretim sürecine dahil edilmesinin teknolojinin yanında eğitsel etkinliklere ayrılan kısıtlı zamanı genişleteceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın da amacı ilk okuma yazma öğretiminde yardıma ihtiyaç duyan ilkokul birinci sınıf öğrencilerine yönelik bir mobil oyun geliştirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda tasarım tabanlı araştırma yöntemi kullanılmıştır. Ses Esaslı İlk Okuma Yazma Öğretiminin aşamalarına uygun olarak eğitsel mobil oyun geliştirmek amacıyla Unity oyun motorundan yararlanılmıştır. Mobil oyun tamamlandığında eğitsel mobil oyunu kullanan paydaşlardan (öğrenci, sınıf öğretmeni ve ebeveyn) görüş alınacaktır. Nitel verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İlk Okuma Yazma öğretimi, Eğitsel Mobil Oyun, Okuma Becerisi, Yazma Becerisi.

¹ Bu çalışma birinci yazarın yürütücü olduğu ve ikinci yazarın danışmanlığını yaptığı TUBİTAK 2209-A projesi kapsamında hazırlanmıştır.

GAMIFICATION IN LITERACY TEACHING: A MOBILE GAME EXPERIMENT¹

ABSTRACT

The process of learning the mother tongue, which begins in the family and close circle, occurs through random enculturation. This is followed by deliberate enculturation in schools. Deliberate enculturation in schools aims to teach the rules and correct use of the language. Literacy teaching is a process that continues in primary school in order to provide reading and writing skills in addition to listening and speaking skills that begin in early childhood. In our country, children are taken to the first grade from the age of 6. This situation suggests that play-related activities should be included in the literacy teaching of these children who are at play age. The game teaching method facilitates the process of literacy teaching. This method also helps the student relax and get away from the stressful environment. Games make the literacy teaching process interesting for students. In addition, it can be seen that technology has surrounded daily life in line with the developments of the age. It is important to benefit from this in the field of education for a more effective education and training process. Developing technology attracts the attention of primary school children and causes them to spend most of their time in the digital environment. It is thought that developing educational mobile games and incorporating them into the education process will expand the limited time allocated to educational activities. The aim of this study is to develop a mobile game for first-grade primary school students who need help in literacy teaching. For this purpose, design-based research method was used. The Unity program was used to develop an educational mobile game in accordance with the stages of Sound-Based Literacy Teaching. When the mobile game is completed, opinions will be taken from the shareholders (student, classroom teacher and parent) who use the educational mobile game. Content analysis method will be used to analyze qualitative data.

Key words: Literacy Teaching, Educational Mobile Game, Reading Skill, Writing Skill.

¹ This study was prepared within the scope of the TUBITAK 2209-A project, in which the first author is the executive and the second author is a consultant.

PERSPECTIVES OF EFL STUDENTS ON MANDATORY DISTANCE LEARNING**Dr. Mehmet ASLAN****School of Foreign Languages, Van Yüzüncü Yıl University****ORCID: 0000-0003-0190-4274****ABSTRACT**

Nearly every country in the world implemented mandatory distance education with COVID-19, which led to an abundance of research on the model. After roughly two years, everything settled back into place, and face-to-face instruction resumed. However, in the second half of 2023, all educational institutions in Turkey had to resume using distance learning due to the two earthquakes, magnitudes of 7.7 and 7.6, which struck Kahramanmaraş in Turkey. Due to the earthquake, all students completed the first semester of their education face-to-face but had to do their second-semester education online. This study was conducted to examine the preferences and perspectives of preparatory students regarding distance education. 55 students in the prep class were given a Google Form survey with open-ended and closed-ended questions. The study finds that the affordability and convenience of distance learning for EFL students are its benefits, while its drawbacks include technical issues, a lack of teacher-student interaction, a lack of a supportive learning environment, and health issues resulting from distance learning. The research also shows that 28% of the preparatory students favoured the distance education approach, while 72% of them chose face-to-face training. A 30-minute distance learning course, according to EFL preparatory students, is thought to be the ideal length, according to the study's final finding, which was supported by the majority of responses (58%). These significant findings will help researchers comprehend the distance education paradigm, which is routinely provided as an alternative to in-person training.

Key words: Distance education, online education, virtual learning

NÖROPSİKİYATRİK HASTALIKLARIN BİREYLERİN DİL BECERİLERİNE ETKİLERİ: ŞİZOFRENİ ÖRNEĞİ

Bertuğ SAKIN

Asst. Prof., University of Health Sciences Istanbul, Hamidiye Faculty of Health Sciences,
Department of Speech and Language Therapy

ORCID: 0000-0002-2995-6079

ÖZET

İletişim bozuklukları, DSM-5 tanımlamasına göre; dil bozukluğu, konuşma sesi bozukluğu, çocuklukta başlayan konuşma akıcılığı bozukluğu, toplumsal iletişim bozukluğu ve tanımlanmamış iletişim bozukluğu olarak sınıflandırılmaktadır. DSM-5 tanı kriterlerinde dil bozukluğu; kelime bilgisi ve kullanımı bağlamında yetersiz kelime dağarcığı, kelimelerle ve onlara gelen eklerle gramatikal kurallar çerçevesinde cümleler kurma yetersizliği, cümle yapılarının fakirleşmesi, ifade oluştururken kelime hazinesini kullanma ve ifadeleri birbirine bağlayarak oluşturulan söylemlerde görülen bozukluklar temelinde dili öğrenme, kavrama ve dili kullanan bireyin iletişimini yaş ve sosyal beklenti gibi kriterlere uygun kullanmada yaşadıkları güçlükler olarak tanımlanmaktadır. Dil bozuklukları, çocukluk döneminden başlayıp yaşlılık dönemine kadar geçen süreçte, insan hayatının her evresinde görülebilen, farklı birçok hastalık sebebiyle ortaya çıkmakla beraber çeşitli eşlikçilerle de karakterize olabilen, sosyal bir varlık olan insanın en önemli gereksinimlerinden iletişim becerisini etkileyerek kişinin gerek bireysel, gerek aile ve iş gerekse de sosyal hayatında zorluklar yaşamasına sebep olabilen ciddi rahatsızlıklardır. Birçok farklı sorun ile birlikte ortaya çıkabilen dil bozukluklarının varlığında bireylerin ruh sağlıklarının da etkisi büyüktür. Şizofrenide yaygın olarak görülen ve hastaların hayatlarını olumsuz yönde etkileyen kognitif problemler genel olarak; bellek ve öğrenme sorunları, yürütücü işlev bozuklukları, dikkat sorunları ve algısal bozulmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Şizofreni hastalığına bağlı ortaya çıkan dil becerilerindeki bozulmalar, dilin birçok bileşenini etkileyecek şekilde kendini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dil Becerileri, Dil Bozuklukları, Bilişsel Dilbilimi, Nöropsikiyatri.

EFFECTS OF NEUROPSYCHIATRIC DISORDERS ON INDIVIDUALS' LANGUAGE SKILLS: THE EXAMPLE OF SCHIZOPHRENIA

ABSTRACT

Communication disorders, according to the DSM-5 definition, are classified as language disorders, speech sound disorders, childhood-onset fluency disorders, social communication disorders, and unspecified communication disorders. According to the DSM-5 diagnostic criteria, language disorders involve difficulties in learning, understanding, and using language in a manner consistent with age and social expectations. Language disorders are characterized by insufficient vocabulary in terms of word knowledge and usage, difficulty in constructing sentences in accordance with grammatical rules involving words and their affixes, impoverished sentence

structures, difficulties in using vocabulary in expression, and disturbances in discourse generated by connecting expressions to each other. Language disorders can manifest as challenges in using language in a manner consistent with age and social expectations, considering criteria such as age and social expectations. Language disorders can occur at any stage of life, from childhood to old age. They can arise due to various underlying conditions and be characterized by various co-occurring factors. These disorders significantly impact an individual's ability to communicate, which is one of the most important human needs, leading to difficulties in personal, family, work, and social life. Language disorders often co-occur with various other problems, and their presence can also greatly affect individuals' mental health. Cognitive problems commonly observed in schizophrenia, for example, include memory and learning difficulties, executive function impairments, attention problems, and perceptual disturbances. The disruptions in language skills that occur as a result of schizophrenia can affect multiple components of language.

Key words: Language Skills, Language Disorders, Cognitive Linguistics, Neuropsychiatry.

ÖĞRETMENLERİN BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ EĞİTİM PROGRAMINA YÖNELİK YETERLİLİKLERİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Didem KAYAHAN YÜKSEL
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi
ORCID: 0000-0002-0184-6070

ÖZET

Özel gereksinimli çocuklara eğitim veren öğretmenlerin bireyselleştirilmiş eğitim programının (BEP) hazırlanması, uygulanması ve değerlendirilmesinde anahtar role sahip olmaları nedeniyle bu süreçte kendilerini yeterli hissetmeleri özel gereksinimli öğrencinin aldığı eğitimi iyileştirmekte ve daha nitelikli hale getirmektedir. Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin bireyselleştirilmiş eğitim programına yönelik yeterliklerinin incelenmesidir. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama modeliyle yapılmıştır. Çalışma grubu Sivas ilindeki okullarda görev yapan 155 öğretmenden oluşmaktadır. Veri toplamak amacıyla ise İlik ve Sarı (2018) tarafından geliştirilen Öğretmenler için Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Yeterlik Ölçeği kullanılmıştır. BEP hazırlık öncesi, BEP hazırlama, BEP'e aile katılımı, BEP'in uygulanması ve değerlendirilmesi olmak üzere dört alt boyuttan ve 38 maddeden oluşan ölçeğin cronbach alfa katsayısı 0.98'dir. Elde edilen verilerin analizinde betimsel ve ilişkisel istatistik teknikleri kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin BEP'e yönelik yeterlilikleri genel olarak iyi düzeydedir. Öğretmenlerin cinsiyet ve lisanüstü eğitim alma değişkenlerine göre anlamlı farklılığa ulaşılmamıştır. Yaş değişkeni açısından ele alındığında ise 21-35 ve 36-50 yaş arası öğretmenlerin 51 yaş ve üstü öğretmenlere göre anlamlı düzeyde daha fazla yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kıdem değişkeni açısından ise 1-8, 9-16, 17-24 yıl ile 25 yıl ve üzeri kıdem arasında 1-8, 9-16, 17-24 yıl lehine anlamlı farklılık bulunmaktadır. Hizmetiçi eğitim alma durumuna göre hizmetiçi eğitim alan öğretmenlerin lehine ve özel eğitim ve diğer öğretmenlik branşları arasında özel eğitim öğretmenlerinin lehine anlamlı farklılık bulunmaktadır. Bu bağlamda öğretmenlerin BEP yeterliklerinde eğitim almanın önemi ortaya çıkmaktadır. Daha kapsayıcı sınıfların oluşturulabilmesi adına öğretmenlere yönelik olarak uygulamalı eğitimlerin düzenlenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı, Öğretmen, Yeterlilik.

EXAMINATION OF TEACHERS' COMPETENCIES FOR INDIVIDUALIZED EDUCATION PROGRAM

ABSTRACT

Since teachers who teach children with special needs have a key role in the preparation, implementation and evaluation of the individualized education program (IEP), feeling themselves competent in this process improves the education received by the special needs student and makes it more qualified. The purpose of this research is to examine the competencies of special education teachers for the individualized education program. The research was conducted with the survey model, which is one of the quantitative research methods. The study

group consists of 155 teachers working in schools in Sivas province. To collect data, the Individualized Education Program Competency Scale for Teachers developed by İlik and Sarı (2018) was used. The Cronbach's alpha coefficient of the scale, which consists of four sub-dimensions: pre-IEP preparation, IEP preparation, family participation in IEP, implementation and evaluation of IEP, and 38 items, is 0.98. Descriptive and relational statistical techniques were used in the analysis of the data obtained. According to the findings of the research, teachers' proficiency in IEP is generally at a good level. No significant difference was found according to the variables of teachers' gender and postgraduate education. When considered in terms of the age variable, it was concluded that teachers aged 21-35 and 36-50 were significantly more competent than teachers aged 51 and over. In terms of the seniority variable, there is a significant difference between 1-8, 9-16, 17-24 years and 25 years and above in favor of 1-8, 9-16, 17-24 years. According to the status of receiving in-service training, there is a significant difference in favor of teachers who received in-service training and in favor of special education teachers between special education and other teaching branches. In this context, the importance of teachers receiving training in BEP competencies emerges. In order to create more inclusive classrooms, it is recommended to organize practical training for teachers.

Key words: Individualized Education Program, Teacher, Competence.

GİRİŞ

İstendik davranış kazandırmak amaçlanan tüm eğitim faaliyetleri planlı şekilde gerçekleşmektedir (Ertürk, 2013) ve bu bağlamda eğitim programları aracı rolde bulunmaktadır. Genel eğitim programları belirli sınıf düzeyindeki öğrencilerin gereksinimlerini karşılamak amacıyla işe koşulurken bazen o sınıf düzeyindeki “farklı” gelişen öğrencilerin gereksinimlerini karşılamada yetersiz kalabilmektedir. Akçamete (2010)’a göre, özel gereksinimi olan bu çocuklar bedensel, zihinsel, duyuşsal öğrenme alanlarında diğerlerinden oldukça farklılaşmakta ve bu farklılıkların eğitime entegrasyonu için özel eğitim hizmetlerine ve bireyselleştirilmiş eğitim programlarına ihtiyaç duymaktadırlar.

Özel gereksinimli bireylerin eğitim ihtiyaçlarının giderilebilmesi özel eğitim hizmetleri ile mümkün olmaktadır (Diken ve Sucuoğlu, 1999). Türkiye’de 573 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (1997, Madde 3/b)’de *Özel eğitim*, “*özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile onların engellilik durumu ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitim*” olarak tanımlanmaktadır. *Özel eğitim gerektiren birey* kavramı ise “*farklı sebeplerle, bireysel özellikleri ve eğitim gereksinimleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey*” olarak tanımlanmaktadır (573 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 1997, Madde 3/a).

573 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (1997) ve devamında Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2018) ile özel gereksinimli bireylerin eğitsel değerlendirmelerinin nasıl olması gerektiği, uygun eğitim ortamlarına

yerleştirilmeleri ve BEP hazırlamadaki detaylar ilk kez ayrıntılarıyla açıklanmıştır (Kargın, 2007). Özel gereksinimli bireylerin engel durumu ve özelliklerine göre eğitim göreceği ortam farklılaşabilmektedir (Akçamete, 2010). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin (2018) 7. maddesinde; “Bireylerin eğitsel değerlendirmesi ve tanınması sürecindeki işlemler Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından yapılır.” ifadesi geçmektedir. Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde Eğitsel Tanılama ve İzleme Ekibi tarafından yürütülen ayrıntılı değerlendirme sonucunda öğrencinin özel eğitim hizmetlerine gereksinimi olduğunun belirlenmesiyle nerede eğitim göreceğine yani yerleştirme yapılacağı kuruma karar verilmektedir (Akçamete, 2010). Özel gereksinimli öğrencinin özel eğitim sınıfı, özel eğitim okulu ya da genel eğitim sınıfına yerleştirilmesiyle birlikte bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlama süreci başlar (Akçamete, 2010). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2018)'ne göre Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) kavramı “*Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin takip ettikleri program esas alınarak gelişim özellikleri, eğitim ihtiyaçları ve performansları doğrultusunda hedeflenen amaçlara ulaşmaya yönelik hazırlanan ve bu bireylere verilecek destek eğitim hizmetlerini de içeren özel eğitim programını*” tanımlamaktadır. Özyürek'e (2012) göre ise bireyselleştirilmiş eğitim programı, özel gereksinimli bireyin akranlarına göre sahip olması gereken gelişim dönemine has olan ve yerine getirmesi gereken davranışları içermektedir. Ayrıca bu davranışların alt amaçlarını kazanması için gereken destek hizmetleri nerede, kiminle, nasıl, hangi zaman aralığında yapılması gerektiğini gösteren akış planı olarak tanımlanmaktadır. Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı, uygulanması 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (1997) ile başlayıp, kesintisiz devam eden yasal bir uygulama olma özelliği taşımaktadır (İdin, 2016).

Özel gereksinimli öğrenciler için bireyselleştirilmiş eğitim programlarının hazırlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi öğrenci açısından bir hak öğretmen açısından ise yasal bir zorunluluktur (Fiscus & Mandell, 2002; Özyürek, 2012). Bu durumda her eğitim- öğretim dönemi başında okul müdür veya müdür yardımcısı başkanlığında, okul psikolojik danışmanı, özel eğitim öğretmeni, sınıf öğretmeni, öğrencinin dersine giren diğer branş öğretmenleri, aile, öğrencinin kendisi (öğrencinin durumu uygunsa) ve öğrenci ile ilgili diğer uzmanların da katılımı ile okul BEP Kurulu toplanmaktadır (Fiscus & Mandell, 2002). Bu kurulda öğretmenin rolü öğrencinin eğitsel performans düzeyini belirleyerek uygun eğitim planını oluşturmak ve çocuğun güçlü- zayıf yanlarına, yönelik diğer komisyon üyeleri ile iş birliği yapmaktır. Ancak bu konuda yapılan araştırmalar öğretmenlerin zaman zaman bilgi ve beceri yetersizliğinden dolayı BEP geliştirme sürecinde sorunlar yaşadığını göstermektedir (Avcıoğlu, 2011; Ayanoğlu & Erdoğan, 2019; Çıkkılı, Gönen, Bağcı & Kaynar, 2020; İdin, 2016; Söğüt & Deniz, 2018; Yılmaz & Batu, 2016). Bu durumda öğrencinin eğitimde aksaklıklar yaşanabilmektedir. Örgün eğitim sürecine devam eden her öğrencinin eğitimi, formal bir eğitimden beklendiği üzere planlı ve programlı olmak zorundadır. BEP'lerin yeterince özenli ve yeterli bir şekilde geliştirilmediği durumlarda

uygulamada sorunlar yaşanabilmektedir. Özel gereksinimli çocuklara eğitim veren öğretmenlerin BEP'in hazırlanması, uygulanması ve değerlendirilmesinde anahtar role sahip olmaları nedeniyle bu süreçte kendilerini yeterli hissetmeleri özel gereksinimli öğrencinin aldığı eğitimi iyileştirmekte ve daha nitelikli hale getirmektedir. Bu nedenle öğretmenlerinin BEP yeterliklerinin belirlenmesinin literatüre katkı getireceği düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin bireyselleştirilmiş eğitim programına yönelik yeterliklerinin incelenmesidir. Bu ana amaç doğrultusunda aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır.

- Öğretmenlerin BEP yeterlik düzeyleri ne şekildedir?
- Öğretmenlerin BEP yeterlik düzeyleri, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, kıdem, hizmetiçi eğitim alma durumu ve branş değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

2. YÖNTEM

Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama modeliyle yapılmıştır. Tarama araştırmaları, bir konu ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin veya ilgi, beceri, yetenek, yeterlilik ve tutum gibi özelliklerin belirlendiği, var olan bir durumu olduğu gibi betimleyen araştırmalardır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2014).

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubu Sivas ilinde görev yapmakta olan 155 öğretmenden oluşmaktadır. Çalışma grubuna ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Çalışma Grubu Demografik Özellikler

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Kadın	92	59,4
	Erkek	63	40,6
Yaş	20-35	55	35,5
	36-50	65	41,9
	51 ve üstü	35	22,6
Eğitim Düzeyi	Lisans	118	76,1
	Lisansüstü	37	23,9
Kıdem	1-8 yıl	31	20,0
	9-16	59	38,1
	17-24	33	21,3
	24 ve üzeri	32	20,6
Hizmetiçi Eğitim	Evet	99	63,9
Alma Durumu	Hayır	56	36,1
Branş	Özel Eğitim	69	44,5
	Diğer	86	55,5
Toplam		155	100

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak İlik ve Sarı (2018) tarafından geliştirilen “Öğretmenler İçin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Yeterlik Ölçeği” kullanılmıştır. Öğretmenlerin bireyselleştirilmiş eğitim programı geliştirme, uygulama ve değerlendirme yeterliklerini değerlendirmeye yönelik olarak hazırlanan ölçek;

BEP hazırlık öncesi, BEP hazırlama, BEP'e aile katılımı, BEP'in uygulanması ve değerlendirilmesi şeklindeki dört alt boyuttan ve 38 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin açıklanan toplam varyans % 77, Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değeri ise .96 ve cronbach alfa katsayısı 0.98'dir.

2.3. Veri Toplama Süreci ve Analiz

Araştırma verileri 2022-2023 eğitim öğretim döneminde Sivas ilindeki öğretmenlere okul idareleri aracılığı ile online form olarak yönlendirilmiştir. Veri toplama süreci 25 gün sürmüştür. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde betimsel ve ilişkisel analiz teknikleri uygulanmıştır. Araştırma verilerinin normallik değerlerini kabul edilen çarpıklık ve basıklık değerleri çerçevesinde (± 1.96) karşılaması nedeniyle parametrik testler uygulanmıştır. Analizlerde SPSS kullanılarak normallik, yüzde ve frekans, bağımsız gruplar t testi ve ANOVA kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Öğretmenler İçin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Yeterlik Ölçeğinin uygulanmasından puan ortalamalarına ilişkin olarak elde edilen bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Ölçeğe İlişkin Betimsel Bulgular

n	En düşük puan	En yüksek puan	$\bar{X}$	sd	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach Alfa
155	1.5	5.0	3.78	.776	-,501	-,479	.967

Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin ölçekten aldıkları puanların yüksek düzeyde ($\bar{X}=3.78$), çarpıklık ve basıklık düzeylerinin kabul edilebilir seviyede (Çarpıklık=-.501; Basıklık=-.479) ve güvenirlik düzeyinin yüksek düzeyde (.967) olduğu hesaplanmıştır. Tablo 3'te ölçek ve boyutların cinsiyet değişkeni bulguları sunulmaktadır.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkeni Bulguları

Boyut	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	sd	t	df	p
BEP hazırlık öncesi	Kadın	92	3,8954	,75984	1,367	153	,174
	Erkek	63	3,7222	,79579			
BEP hazırlama	Kadın	92	3,6896	,83108	,632	153	,528
	Erkek	63	3,5926	1,07782			
BEP'e aile katılımı	Kadın	92	4,0630	,64548	2,260	153	,025*
	Erkek	63	3,7968	,81794			
BEP'in uygulanması ve değerlendirilmesi	Kadın	92	3,8091	,76008	1,768	153	,079
	Erkek	63	3,5863	,78565			
Ölçek Toplam	Kadın	92	3,8643	,72583	1,500	153	,136
	Erkek	63	3,6745	,83867			

* $p < .05$

Tabloda görüldüğü üzere BEP hazırlık öncesi, BEP hazırlama, BEP'in uygulanması ve değerlendirilmesi boyutları ve ölçek toplamında cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık bulunmamaktadır. BEP'e aile katılımı boyutunda ise kadın öğretmenler lehine anlamlı farklılık bulunmaktadır. Tablo 4'de ölçek ve boyutların yaş değişkeni bulguları sunulmaktadır.

Tablo 4. Yaş Değişkeni Bulguları

Boyut	Yaş	n	$\bar{x}$	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Farklılık
BEP hazırlık öncesi	20-35 ¹	55	4,1250	,73716	Gruplar arası	2	26,343	,000	a>c b>c
	36-50 ²	65	3,9558	,74393	Gruplar içi	152			
	51 ve üstü ³	35	3,1107	,35326	Toplam	154			
BEP hazırlama	20-35 ¹	55	4,0424	,81495	Gruplar arası	2	52,602	,000	a>c b>c
	36-50 ²	65	3,9111	,71097	Gruplar içi	152			
	51 ve üstü ³	35	2,5492	,58667	Toplam	154			
BEP'e aile katılımı	20-35 ¹	55	4,3345	,61711	Gruplar arası	2	27,506	,000	a>b, c b>c
	36-50 ²	65	3,9723	,70078	Gruplar içi	152			
	51 ve üstü ³	35	3,3257	,49250	Toplam	154			
BEP'in uygulanması ve değerlendirilmesi	20-35 ¹	55	4,1011	,65058	Gruplar arası	2	47,273	,000	a>c b>c
	36-50 ²	65	3,8606	,63994	Gruplar içi	152			
	51 ve üstü ³	35	2,8536	,48766	Toplam	154			
Ölçek Toplam	20-35 ¹	55	4,1508	,68002	Gruplar arası	2	40,826	,000	a>c b>c
	36-50 ²	65	3,9249	,66091	Gruplar içi	152			
	51 ve üstü ³	35	2,9598	,46988	Toplam	154			

* $p<.05$

BEP hazırlık öncesi, BEP hazırlama, BEP'e aile katılım, BEP'in uygulanması ve değerlendirilmesi boyutları ve ölçek toplamında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Anlamlı farklılığın yönü incelendiğinde BEP hazırlık öncesi, BEP hazırlama, BEP'in uygulanması ve değerlendirilmesi boyutları ve ölçek toplamında 20-35, 36-50 yaşları ile 51 yaş ve üzeri arasında 20-35, 36-50 yaşları lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. BEP'e aile katılım boyutunda ise 20-35 yaş ile 36-50 ve 51 ve üzeri yaş arasında 20-35 yaş lehine ve 36-50 yaş ile 51 ve üzeri yaş arasında 36-50 yaş lehine anlamlı farklılık bulunmaktadır. Tablo 5'te ölçek ve boyutların eğitim düzeyi değişkeni bulguları sunulmaktadır.

Tablo 5. Eğitim Düzeyi Değişkeni Bulguları

Boyut	Eğitim Düzeyi	n	$\bar{x}$	sd	t	df	p
BEP hazırlık öncesi	Lisans	118	3,8453	,79456	,581	153	,562
	Lisansüstü	37	3,7601	,72372			
BEP hazırlama	Lisans	118	3,7166	,86660	1,583	153	,115
	Lisansüstü	37	3,4384	1,12032			
BEP'e aile katılımı	Lisans	118	4,0220	,71887	2,069	153	,040
	Lisansüstü	37	3,7405	,73313			
BEP'in uygulanması ve değerlendirilmesi	Lisans	118	3,7410	,76264	,642	153	,522
	Lisansüstü	37	3,6470	,82327			
Ölçek Toplam	Lisans	118	3,8312	,75972	1,265	153	,208
	Lisansüstü	63	3,6745	,83867			

* $p<.05$

BEP hazırlık öncesi, BEP hazırlama, BEP'in uygulanması ve değerlendirilmesi boyutları ve ölçek toplamında eğitim düzeyi değişkeni açısından anlamlı farklılık bulunmamaktadır. BEP'e aile katılımı boyutunda ise lisans mezunu öğretmenler lehine anlamlı farklılık bulunmaktadır. Tablo 6'da ölçek ve boyutların kıdem değişkeni bulguları sunulmaktadır.

Tablo 6. Kıdem Değişkeni Bulguları

Boyut	Yaş	n	$\bar{x}$	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Farklılık
BEP hazırlık öncesi	1-8 ¹	31	3,7782	,78310	Gruplar arası	3	14,111	,000	a,b,c>d
	9-16 ²	59	4,0551	,67764	Gruplar içi	151			
	17-24 ³	33	4,1098	,73005	Toplam	154			
	25 Yıl üzeri ⁴	32	3,1523	,58176					
BEP hazırlama	1-8 ¹	31	3,6738	,88422	Gruplar arası	3	21,657	,000	a,b,c>d
	9-16 ²	59	3,9699	,68052	Gruplar içi	151			
	17-24 ³	33	4,0034	,78049	Toplam	154			
	25 Yıl üzeri ⁴	32	2,6736	,89333					
BEP’e aile katılımı	1-8 ¹	31	4,0194	,64983	Gruplar arası	3	18,616	,000	a,b,c>d
	9-16 ²	59	4,2644	,56986	Gruplar içi	151			
	17-24 ³	33	4,0303	,79234	Toplam	154			
	25 Yıl üzeri ⁴	32	3,2438	,51740					
BEP’in uygulanması ve değerlendirilmesi	1-8 ¹	31	3,8165	,71113	Gruplar arası	3	21,231	,000	a,b,c>d
	9-16 ²	59	4,0434	,54748	Gruplar içi	151			
	17-24 ³	33	3,8239	,74828	Toplam	154			
	25 Yıl üzeri ⁴	32	2,9160	,68917					
Ölçek Toplam	1-8 ¹	31	3,8220	,72347	Gruplar arası	3	20,194	,000	a,b,c>d
	9-16 ²	59	4,0832	,59659	Gruplar içi	151			
	17-24 ³	33	3,9918	,73411	Toplam	154			
	25 Yıl üzeri ⁴	32	2,9964	,64025					

*p<.05

Tabloda görüldüğü üzere BEP hazırlık öncesi, BEP hazırlama, BEP'e aile katılım, BEP'in uygulanması ve değerlendirilmesi boyutları ve ölçek toplamında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Anlamlı farklılığın yönü incelendiğinde ise 1-8, 9-16, 17-24 yıl ile 25 yıl ve üzeri kıdem arasında 1-8, 9-16, 17-24 yıl lehine anlamlı farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 7'de ölçek ve boyutların hizmetiçi eğitim alma değişkeni bulguları sunulmaktadır.

Tablo 7. Hizmetiçi Eğitim Alma Değişkeni Bulguları

Boyut	Hizmetiçi Eğitim	n	$\bar{x}$	sd	t	df	p
BEP hazırlık öncesi	Evet	99	4,0480	,69269	5,127	153	,000*
	Hayır	56	3,4308	,76608			
BEP hazırlama	Evet	99	3,8990	,90589	4,685	153	,000*
	Hayır	56	3,2103	,82950			
BEP'e aile katılımı	Evet	99	4,1576	,68409	4,934	153	,000*
	Hayır	56	3,5964	,67311			
BEP'in uygulanması ve değerlendirilmesi	Evet	99	3,9072	,70243	4,241	153	,000*
	Hayır	56	3,3850	,79306			
Ölçek Toplam	Evet	99	4,0029	,72195	4,936	153	,000*
	Hayır	56	3,4056	,72686			

*p<.05

BEP hazırlık öncesi, BEP hazırlama, BEP'e aile katılım, BEP'in uygulanması ve değerlendirilmesi boyutları ve ölçek toplamında anlamlı farklılık bulunmaktadır ve bu anlamlı farklılık hizmetiçi eğitim alan öğretmenlerin lehinedir. Tablo 8'de ölçek ve boyutların branş değişkeni bulguları sunulmaktadır.

Tablo 8. Branş Değişkeni Bulguları

Boyut	Branş	n	$\bar{x}$	sd	t	df	p
BEP hazırlık öncesi	Özel Eğitim	69	4,1214	,83467	4,515	153	,000*
	Diğer	86	3,5872	,63826			
BEP hazırlama	Özel Eğitim	69	3,9114	,93558	3,201	153	,002*
	Diğer	86	3,4406	,88929			
BEP'e aile katılımı	Özel Eğitim	69	4,2261	,66058	4,382	153	,000*
	Diğer	86	3,7372	,71308			
BEP'in uygulanması ve değerlendirilmesi	Özel Eğitim	69	3,8768	,82902	2,306	153	,022*
	Diğer	86	3,5916	,71001			
Ölçek Toplam	Özel Eğitim	69	4,0339	,79634	3,685	153	,000*
	Diğer	86	3,5891	,70462			

* $p < .05$

Tablo incelendiğinde BEP hazırlık öncesi, BEP hazırlama, BEP'e aile katılım, BEP'in uygulanması ve değerlendirilmesi boyutları ve ölçek toplamında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Anlamlı farklılık özel eğitim öğretmenlerinin lehinedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Özel gereksinimli bireyler sahip oldukları bireysel farklılıklar nedeniyle akranları ile aynı eğitim programından yeterince faydalanamayabilmektedir. Bu durumda öğrencinin gereksinimleri doğrultusunda hazırlanan BEP işe koşulmaktadır. Öğretmenler ise BEP hazırlama ve uygulamada anahtar role sahiptir. Bu bağlamda öğretmenlerin BEP konusunda belirli bir yeterliliğe sahip olmaları beklenmektedir. Bu araştırmada öğretmenlerin BEP yeterlilikleri incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda öğretmenlerin BEP yeterlilik puanlarının iyi düzeyde olduğu söylenebilir. Lakin bu bulgu sadece öğretmen ifadelerinden elde edilmiştir. Bu durum araştırma için bir sınırlılıktır. İleride yapılacak araştırmalarda bu sınırlılığın giderilmesi adına öğretmenlerin hazırladıkları BEP'lerin alan uzmanlarınca incelenmesi ve BEP uygulama sürecinde gözlemlerin yapılması önerilmektedir.

Araştırma kapsamında bazı demografik değişkenler açısından da öğretmenlerin BEP yeterlilikleri incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre cinsiyet ve eğitim düzeyi değişkenleri açısından öğretmenlerin BEP yeterlilikleri anlamlı farklılık göstermemektedir. Yaş değişkeni açısından 20-35 ve 36-50 yaşları ile 51 ve üzeri yaş arasında 20-35 ve 36-50 yaş lehine anlamlı farklılık bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle yaşın artması BEP yeterliliğine olumsuz yönde yansımaktadır. Kıdem değişkeni açısından incelendiğinde ise yaş değişkeni bulguları ile paralel bir sonuç ortaya çıkmaktadır. 1-8, 9-16, 17-24 yıl ile 25 yıl ve üzeri kıdem arasında 1-8, 9-16, 17-24 yıl lehine anlamlı farklılık bulunmaktadır. Yani 25 yıl ve üzeri görev yapan öğretmenler diğer öğretmenlere göre kendilerini daha az yeterli hissetmektedirler. Hizmetiçi eğitim alma değişkeni açısından ise BEP konulu hizmetiçi eğitim alan öğretmenlerin yeterlilik düzeylerinin anlamlı şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Branş açısından ise özel eğitim öğretmenleri diğer branşlara göre kendilerini daha yeterli hissetmektedir. Bu durumda BEP yeterliliklerinde eğitim almanın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Özellikle lisans

programlarında BEP ile ilgili eğitim almadıkları tahmin edilen daha ileri kıdem ve yaştaki öğretmenlere öncelik verilerek BEP konulu eğitimler verilebilir. Daha kapsayıcı sınıfların oluşturulabilmesi adına öğretmenlere yönelik olarak uygulamalı eğitimlerin düzenlenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçamete, G. A. (2010). *Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* (3. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Avcıoğlu, H. (2011). Zihin engelliler sınıf öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı (bep) hazırlamaya ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 12(1), 39-53.
- Ayanoğlu, Ç., & Erdoğan, D. G. (2019). Okul yöneticilerinin özel gereksinimli öğrencilere bireyselleştirilmiş eğitim planı (BEP) hazırlanması/uygulanması hakkındaki görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(4), 677-706.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. A., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (18. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çıkılı, Y., Gönen, A., Bağcı, Ö. A., & Kaynar, H. (2020). Özel Eğitim Alanında Görev Yapan Öğretmenlerin Bireyselleştirilmiş eğitim programı (bep) hazırlama konusunda yaşadıkları güçlükler. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 5121-5148.
- Diken, İ. H. ve Sucuoğlu, B. (1999). Sınıfında zihin engelli çocuk bulunan ve bulunmayan sınıf öğretmenlerinin zihin engelli çocukların kaynaştırılmasına yönelik tutumlarının karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2(03), DOI:10.1501/Ozlegt_0000000042
- Ertürk, S. (2013). *Eğitimde program geliştirme*. Edge Akademi.
- Fiscus, E. D., & Mandell, C. J. (2002). *Bireyselleştirilmiş eğitim programlarının geliştirilmesi*. Çev. G. Akçamete, Şenel, H.G., & Tekin, E. Ankara.
- İdin, Ş. (2016). Individualized education programs in teacher practices. *Süleyman Demirel University International Journal of Education Studies*, 3(1), 1-7.
- İlik, Ş. Ş., & Sarı, H. (2018). Öğretmenler için bireyselleştirilmiş eğitim programı yeterlik ölçeği öbepyö: ölçek geliştirme çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 1467-1483.
- Kargın, T. (2007). Eğitsel değerlendirme ve bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlama süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 8(1), 1-15.
- Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (1997, 6 Haziran). Resmi Gazete (Sayı:23011).
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2018, 7 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı:10705).
- Özyürek, M. (2012). *Bireyselleştirilmiş eğitim programını geliştirme ve temelleri*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Söğüt, D. A., & Deniz, S. (2018). Sınıf öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı (bep) hazırlamada karşılaştıkları güçlükler ve kaynaştırma uygulamalarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 423-443.
- Yılmaz, E., & Batu, E. S. (2016). Farklı branştan ilköğretim öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı, yasal düzenlemeler ve kaynaştırma uygulamaları hakkındaki görüşleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 17(3), 247.

ÇOCUKLARDA İNTERNET BAĞIMLILIĞI İLE BENLİK SAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Dr. Fatma Özdemir,

Özel aile hastanesi psikiyatri ve pdr bölümü Bahçelievler-İstanbul/Türkiye

ORCID: 0009-0009-1928-7586

Doç. Dr. Hasan Sezeroğlu,

İstanbul Esenyurt Üniversitesi, psikiyatri ve klinik psikoloji bölümü, İstanbul/Türkiye

ORCID: 0000-0001-8207-8626

ÖZET

Son yıllarda internet bağımlılığı çocuk yaş grubunda tehlikeli bir boyuta gelmiştir. Bu çalışma, çocuklarda internet bağımlılığı ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır.

Veriler, internet bağımlılığı ve benlik saygısı ölçekleri kullanılarak toplanmıştır. Bu verilerin analizi sonucunda internet bağımlılığı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin derecesi, yönü ve gücü değerlendirildi. Çalışmada çocukların internet kullanım alışkanlıklarını ve benlik saygısını etkileyen faktörleri belirlenmeye çalışıldı. Çocukların internet kullanımının artmasıyla birlikte internet bağımlılığı ve özgüven sorunları önem kazandığı belirlendi. İnternet bağımlılığı çocukların sosyal ve psikolojik gelişimini olumsuz etkileyebilmekte ve bu etki düşük benlik saygısı ile birleştiğinde artabilmektedir. Bu nedenle çocukların internet kullanım alışkanlıklarını ve benlik saygılarını anlamak sağlıklı büyümeleri için önemlidir.

Sonuç olarak, araştırma sonuçları çocukların internet kullanım alışkanlıklarını ve benlik saygısını etkileyen faktörlerin belirlenmesine katkı sağlayarak çocukların internet kullanımı ve benlik saygısı konusunda farkındalık yaratmak ve bu konuda önlem almak için önemli bir adım olacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Çocuklar, İnternet bağımlılığı, Benlik saygısı, İnternet kullanım alışkanlıkları, Psikolojik etkiler.

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN INTERNET ADDICTION AND SELF-RESPECT IN CHILDREN

Abstract

In recent years, internet addiction has reached a dangerous level in children's age groups. This study aims to examine the relationship between internet addiction and self-esteem in children.

Data were collected using internet addiction and self-esteem scales. As a result of the analysis of these data, the degree, direction and strength of the relationship between internet addiction and self-esteem were evaluated. In the study, it was tried to determine children's internet usage habits and self-esteem in general. It was determined that internet addiction and self-confidence problems gained importance as children's internet use increased. Internet addiction can negatively affect children's social and psychological development, and this effect may

increase when combined with low self-esteem. Therefore, understanding children's internet usage habits and self-esteem is important for their healthy growth.

As a result, the results of the research will contribute to the determination of the factors affecting children's internet usage habits and self-esteem, and will raise awareness about children's internet use and self-esteem. We believe that it will be an important step to take precautions in this regard.

Keywords: Children, Internet addiction, Self-esteem, Internet usage habits, Psychological effects.

GİRİŞ

İnternet teknolojisinin hayatımızın bir parçası haline geldiği günümüzde özellikle çocuklar teknolojik cihazların kullanımına yetişkinlere göre daha yatkındır. İnternet, eğitim, iletişim, eğlence, bilgiye erişim gibi pek çok alanda büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Ancak aşırı internet kullanımı çocuklar için çeşitli riskler taşımaktadır. Bunlardan en önemlisi internet bağımlılığıdır.

İnternet bağımlılığı, İnternet kullanımının kontrol edilemez hale gelmesi ve kişinin günlük aktivitelerini engellemesidir. İnternet bağımlılığı çocukların psikolojik sağlığını olumsuz etkileyebiliyor. Özellikle, düşük benlik saygısı ile birleştiğinde, çocukların sağlıklı bir sosyal yaşama sahip olmalarını zorlaştırabilir.

Benlik saygısı, bireyin kendisi hakkında sahip olduğu düşünce ve değerlendirmeleri ifade eder. Benlik saygısı, çocukların gelişiminde önemli bir faktördür. Düşük benlik saygısı, çocukların özgüvenlerini kaybetmelerine ve olumsuz davranışlarda bulunmalarına neden olabilir. Ayrıca düşük benlik saygısı, çocukların internet bağımlılığına yatkınlığını artırabilir.

Son yıllarda çocukların internet kullanımı hızla artmış ve bu durum bazı riskleri de beraberinde getirmiştir. İnternet, çocukların eğitimi, iletişim, eğlence, bilgiye erişim gibi pek çok alanda büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Ancak aşırı internet kullanımı çocuklar için çeşitli riskler taşımaktadır ve bunlardan en önemlisi internet bağımlılığıdır.

İnternet bağımlılığı, İnternet kullanımının kontrol edilemez hale gelmesi ve kişinin günlük aktivitelerini engellemesidir. İnternet bağımlılığı çocukların psikolojik sağlığını olumsuz etkileyebiliyor. Özellikle, düşük benlik saygısı ile birleştiğinde, çocukların sağlıklı bir sosyal yaşama sahip olmalarını zorlaştırabilir.

Benlik saygısı, bireyin kendisi hakkında sahip olduğu düşünce ve değerlendirmeleri ifade eder. Benlik saygısı, çocukların gelişiminde önemli bir faktördür. Düşük benlik saygısı, çocukların özgüvenlerini kaybetmelerine ve olumsuz davranışlarda bulunmalarına neden olabilir. Ayrıca düşük benlik saygısı, çocukların internet bağımlılığına yatkınlığını artırabilir.

Bu araştırmanın amacı, çocuklarda internet bağımlılığı ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Çocukların internet kullanım alışkanlıklarını ve benlik saygısını etkileyen faktörleri belirlemektir.

1. Yöntem

Bu araştırmanın amacı, çocukların internet kullanımı ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaçla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, derinlemesine bir anlayış sağlamak için sıklıkla kullanılan bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, araştırmacının katılımcılarla doğrudan etkileşime girmesine ve katılımcıların düşüncelerini, duygularını ve deneyimlerini anlamasına olanak tanır.

Araştırmanın verileri, yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak grup görüşmeleri yoluyla toplanmıştır. Çocukların internet kullanımına ilişkin tutumlarını, alışkanlıklarını ve bunun öz saygıları üzerindeki etkisini anlamak için görüşmeler yapılmıştır. Ebeveynlerin çocukların internet kullanımı hakkındaki fikirlerini ve ebeveynlik tarzlarını anlamak için ebeveynlerle görüşmeler yapılmıştır.

Veriler araştırmacı tarafından manuel olarak yazıya dökülmüştür. Daha sonra içerik analizi kullanılarak veriler kodlanmış ve temalar ortaya çıkarılmıştır. İçerik analizi, araştırmacının verileri dikkatli bir şekilde okuyarak belirli temaları ve anlamları belirlemesine olanak tanır.

Araştırmada araştırmacının yanlılığını azaltmak için farklı veri toplama yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca verilerin doğruluğunu arttırmak için katılımcıların görüşlerine ve ebeveynlerin tutumlarına dayalı olarak araştırma sonuçları çizilmiştir.

Araştırmanın etik önemi de dikkate alınmıştır. Araştırmada gizlilik ve onam konularına özellikle dikkat edilmiştir. Katılımcılardan yazılı onam alındı ve isimleri gizli tutuldu.

Bu araştırmanın amacı, çocukların internet kullanımı ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş ve belirli temalar ortaya çıkarılmıştır.

2. İnternet Bağımlılığı

İnternet bağımlılığı son yıllarda artan bir sorun haline gelmiştir. İnternet kullanımı hayatımızın birçok alanında önemli bir rol oynamakta ve birçok insan için temel bir gereksinim haline gelmiştir. Ancak bazı kişiler için internet kullanımı, kişinin günlük yaşamını ve işlevselliğini olumsuz yönde etkileyebilecek bir bağımlılığa dönüşebilmektedir.

İnternet bağımlılığı genellikle internetin aşırı ve kontrolsüz kullanımı ile karakterize edilir. Bağımlılık, internet kullanımını bırakmada güçlük, sosyal etkileşim eksikliği, işlevsellikte azalma, ruh sağlığı sorunları, okul performansının düşmesi gibi birçok olumsuz sonuçla ilişkilendirilir.

Çocuklar internet bağımlılığına daha yatkın olabilir. Bunun nedeni ise çocukların interneti yeni kullanmaya başlamaları ve internetin sınırsız olanaklarına açık olmalarıdır. Ayrıca internetin eğlenceli ve etkileşimli özellikleri çocukların ilgisini çekebilmekte ve bağımlılık yapma potansiyeli yüksek olabilmektedir.

İnternet bağımlılığı çocukların gelişimi üzerinde olumsuz etkilere neden olabilir. Bu etkiler arasında çocukların okul performanslarının düşmesi, sosyal etkileşim becerilerinin zayıflaması, sağlıklı uyku düzenlerinin olmaması, yeme bozuklukları ve depresyon gibi psikolojik sorunlar sayılabilir.

Bu nedenle ebeveynlerin ve eğitimcilerin çocukların internet kullanımı ve internet bağımlılığı konusunda bilinçli olmaları önemlidir. Ayrıca çocukların internet kullanımı ile ilgili sağlıklı alışkanlıklar kazanmaları için erken yaşta eğitim almaları gerekmektedir. İnternet bağımlılığına yatkın çocuklar için de tedavi seçenekleri mevcuttur ve bu tedaviler bağımlılıkla mücadelede etkili olabilir.

İnternet bağımlılığı da çocukların benlik saygısını olumsuz etkileyebilir. Benlik saygısı, kişinin kendini ne kadar değerli ve kabul edilebilir hissettiği ile ilgilidir. İnternet bağımlılığı çocukların özgüvenini sarsabilir ve özgüvenlerini düşürebilir.

İnternet bağımlılığı çocukların benlik saygısını düşürerek depresyon ve kaygı gibi psikolojik sorunlara yol açabilmektedir. Ayrıca çocukların internet bağımlılığı nedeniyle diğer etkinliklerden geri çekilmeleri özgüvenlerini düşürebilir ve diğer insanlarla etkileşim kurmaktan çekinmelerine neden olabilir.

Ancak bazı araştırmalar çocukların internet kullanımının benlik saygısını artırdığını da göstermiştir. İnternet, özellikle sosyal medya platformları, kullanıcılara kendilerini ifade etme ve sergileme fırsatı sunmaktadır. Bu, çocukların kendilerini ifade etme becerilerini geliştirebilir ve özgüvenlerini artırabilir.

Bununla birlikte, çocukların internet kullanımının benlik saygısı üzerindeki etkisi, kullanım şekline ve sıklığına bağlıdır. Çocuklar interneti aşırı ve kontrolsüz kullanırsa, benlik saygısı üzerinde olumsuz bir etkisi olabilir. Bu nedenle çocukların internet kullanımlarını dengelemeleri ve sağlıklı alışkanlıklar geliştirmeleri önemlidir. (Yılmaz, M., 2019)

İnternet bağımlılığı ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi anlamak, çocukların sağlıklı büyümeleri için önemlidir. Bu ilişkinin daha detaylı incelenmesi, ebeveynlerin ve eğitimcilerin çocukların internet kullanımı ve bağımlılığı konusunda daha bilinçli hareket etmelerini sağlayabilir. Ayrıca, bu ilişkiyi anlamak, internet bağımlılığı tedavisi için etkili stratejiler geliştirmeye yardımcı olabilir.

2.1. İnternet Bağımlılığı Tanımı ve Belirtileri

İnternet bağımlılığı, kişinin interneti kullanmak için kontrolsüz bir istek ve ihtiyaç duyması ve günlük işlevlerini yerine getirememesi veya internet kullanımı nedeniyle ciddi sosyal, mesleki veya diğer sorunlar yaşamasıdır. İnternet bağımlılığı çocukların yaşamlarını, aileleri ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerini olumsuz etkileyebilmektedir. (Dingeç, İ. Ö., 2020)

İnternet bağımlılığının belirtileri, internet kullanımının artması, diğer etkinliklerden çekilme, interneti kullanmak için kontrolsüz istek duyma, devam eden kontrolsüz çevrimiçi davranışlar ve internet kullanımının yol açtığı sorunları kabul etmeme olarak sıralanabilir. Çocukların internet bağımlılığı belirtileri diğer yaş gruplarından farklı olabilir ve şunları içerebilir:

- İnternette geçirilen sürenin artması: Çocukların internette geçirdikleri sürenin artması, internet bağımlılığının bir işareti olabilir. Özellikle çocukların diğer etkinliklerden uzakta, internette daha fazla zaman geçirmeye başladıklarında internet bağımlılığı belirtileri gösterme olasılığı daha yüksektir.
- Diğer faaliyetlerden geri çekilme: İnternet bağımlılığı olan çocuklar, diğer faaliyetlerden kaçınarak İnternet kullanımına odaklanabilirler. Özellikle, arkadaşlarla sosyal etkileşimden, okul çalışmalarından veya aile aktivitelerinden uzakta, internette daha fazla zaman geçirebilirler.
- Kontrolsüz istek: Çocuklar, interneti kullanmak için kontrolsüz bir istek duyabilirler. İnternet kullanımına direnmekte zorlanırlar ve internette geçirdikleri zamanı kontrol etmekte zorlanırlar.
- Çevrimiçi davranış üzerinde sürekli kontrol eksikliği: Çocukların İnternet bağımlılığı belirtileri, İnternet üzerinde sürekli kontrol eksikliği ile de ortaya çıkabilir. Örneğin çocukların internette oyun oynayarak geçirdikleri sürenin kontrol edilememesi ya da internette geçirilen sürenin kontrol edilememesi gibi durumlar internet bağımlılığının göstergesi olabilir. (Yüksel-Şahin, F, & Öztoprak, Ö., 2019)
- Sorunları kabullenmeyi reddetme: İnternet bağımlılığı olan çocuklar, İnternet kullanımlarından kaynaklanan sorunları kabul etmekte zorlanabilirler. Örneğin aşırı internet kullanımının okul başarılarını olumsuz etkilediğini veya arkadaşlarıyla ilişkilerini zayıflatıldığını kabul etmek istemeyebilirler.

2.2. İnternet Bağımlılığına Neden Olan Faktörler

İnternet bağımlılığına neden olan birçok faktör vardır. Bu faktörler genellikle kişisel, psikolojik, sosyal ve çevresel olarak gruplandırılır.

Kişisel faktörler, kişinin kişisel özellikleridir ve internet bağımlılığına yatkınlığı artırabilir. Bu faktörler, düşük benlik saygısı, düşük özdenetim, düşük özsaygı, depresyon, kaygı ve diğer psikolojik bozuklukları içerir. (Yılmaz, M., 2019)

Psikolojik faktörler, kişinin duygusal durumuna, davranışlarına ve düşüncelerine bağlıdır. İnternet bağımlılığı, stresli yaşam olayları, öfke kontrolü sorunları, yalnızlık, sosyal fobi, özgüven eksikliği, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu gibi psikolojik sorunlarla ilişkilidir.

Sosyal faktörler kişinin çevresine ve sosyal etkileşimine bağlıdır. Kişinin interneti aşırı kullanması, sosyal hayatındaki sorunlarla ilişkilendirilebilir. Bunlar arasında yetersiz sosyal destek, iletişim güçlükleri, arkadaşlık sorunları, aile sorunları, boşanma, ayrılık ve yaşam değişiklikleri sayılabilir.

Çevresel faktörler, kişinin çevresine bağlı olanlardır. İnternet bağımlılığı, kişinin yaşadığı çevresel faktörlerle bağlantılıdır. Bunlar arasında teknolojinin kolay erişilebilir olması, aile, arkadaşlar ve iş yeri tarafından teşvik edilmesi, sosyal medyanın güçlü etkisi, zaman yönetimi sorunları, özellikle karantina ve pandemi dönemlerinde evde yalnızlık ve can sıkıntısı yaşanıyor. (Tunç, A., 2020)

Teknolojik faktörler de internet bağımlılığına neden olan faktörler arasında yer almaktadır. Özellikle internet, akıllı telefonlar, tabletler ve diğer cihazlar, kullanıcılara her yerden ve her zaman erişim sağlar. Bu nedenle insanların dijital dünyaya bağımlılığı artmakta ve internet kullanım süresi aşırı artabilmektedir. Ayrıca online oyunlar, sosyal medya, video paylaşım siteleri ve diğer eğlence platformları da insanların internet kullanımına olan ilgisini artırabilmektedir. (Yıldırım, M.S., 2016)

İnternet bağımlılığının belirtileri arasında aşırı internet kullanımı, diğer aktivitelerden vazgeçme, normal hayatın sınırlarını aşan çevrimiçi etkileşimler, arkadaşlar ve aile üyeleri ile ilişkilerin olumsuz etkilenmesi, yalan söyleme, çevrimiçi aktiviteleri gizleme, internet nedeniyle işte veya okulda düşük performans sayılabilir. kullanmak. .

İnternet bağımlılığı özellikle çocuklarda ve gençlerde son derece yaygın bir sorundur. Çocuklar genellikle sosyal medya platformları ve çevrimiçi oyunlar gibi dijital platformlarda daha fazla zaman geçiriyor. Bu nedenle ebeveynlerin çocuklarının internet kullanımına dikkat etmesi ve çocukları uygun şekilde yönlendirmesi gerekmektedir. (Dingeç, İ. Ö., 2020)

Bu nedenle internet bağımlılığının etkilerini ve nedenlerini anlamak bu sorunu önlemek için önemlidir. İnternet bağımlılığına neden olan etkenleri ve belirtileri belirleyerek, erken teşhis ve müdahale ile bu sorunun çözülmesine yardımcı olmak mümkündür. (Yaygır, C., 2018)

2.2.1. Kişisel Faktörler

Kişisel faktörler internet bağımlılığına neden olan bir diğer önemli faktördür. Bu faktörler, kişinin bireysel özellikleri ve yaşam tarzı ile ilgilidir. Özellikle psikolojik ve sosyal faktörler bu kategoriye girer. (Yılmaz, M., 2019)

Psikolojik faktörler arasında kişilik özellikleri, zayıf öz kontrol yeteneği, düşük benlik saygısı, kaygı ve depresyon yer alır. Kişilik özelliklerinden dışa dönüklük, yeniliklere açık olma, meraklı olma gibi özellikler internet bağımlılığı riskini artırabilmektedir. Ek olarak, bir kişinin zayıf özdenetim yeteneği, internet kullanımının kontrolden çıkmasına neden olabilir. Düşük özgüven, kişinin özgüvenini kaybetmesine ve dijital dünyaya kaçmasına neden olabiliyor. Anksiyete, depresyon gibi durumlar kişinin yaşadığı sıkıntıdan kurtulmak için internet kullanımına sığınmasına neden olabiliyor.

Sosyal faktörler, sosyal izolasyon, yalnızlık, arkadaşların dijital ortamlara taşınması gibi durumları içermektedir. Özellikle sosyal izolasyon ve yalnızlık, kişinin internete yönelmesine ve dijital dünyada arkadaş bulmasına neden

olabiliyor. Ayrıca arkadaş çevresini dijital ortamlara taşımak kişinin internet kullanımını arttırabilir. Özellikle çocuklar ve gençler dijital arkadaşlıklar kurarak internet bağımlılığına yatkın hale gelebilmektedir. (Aydiner, S., 2017)

Kişisel faktörler internet bağımlılığına neden olan önemli bir faktördür. Bu faktörler kişinin yaşam tarzı ve özellikleri ile ilgili olduğu için bu faktörlerin tespit edilmesi ve müdahale edilmesi internet bağımlılığını önlemede etkili olabilir. Özellikle psikolojik ve sosyal sorunları olan kişilerin erken teşhis edilmesi ve uygun tedavi yöntemleri ile desteklenmesi internet bağımlılığı riskini azaltabilir. (Yüksel-Şahin, F, & Öztoprak, Ö., 2019)

Diğer bir kişisel faktör, duygusal problemler veya duygudurum bozukluklarıdır. Özellikle depresyon, kaygı ve yalnızlık gibi sorunlar internet bağımlılığına neden olabiliyor. Bunun nedeni internetin bir tür kaçış mekanizması olarak kullanılmasıdır. Duygusal sıkıntı yaşayan kişiler internet üzerinden geçici olarak rahatlayarak sorunlarından kurtulabilirler. Ancak bu geçici rahatlama daha sonra internet bağımlılığına dönüşebilir.

Ayrıca kişilik özellikleri de internet bağımlılığına neden olabilir. Özellikle dürtüsellik, özgüven eksikliği ve takıntılı kişilik özellikleri internet bağımlılığına yatkınlığı artırabilir. Dürtüsellik, bir kişinin anlık tatmin arayışı içinde hareket etmesine ve İnternet kullanımı üzerindeki kontrolünü kaybetmesine neden olabilir. Özgüven eksikliği, insanların internette kendilerini daha rahat ifade etmelerine neden olabilmekte ve bu da internet bağımlılığına yol açabilmektedir. Obsesif kişilik özellikleri ise insanların takıntılı bir şekilde belirli konulara odaklanmasına ve bu konularda sürekli internet üzerinden araştırma yapmasına neden olabilir. (Yıldırım, M.S., 2016)

İnternet bağımlılığına neden olan kişisel faktörler oldukça çeşitlidir ve her birey için farklı sebepler olabilir. Ancak bu faktörlerin farkında olmak ve internet kullanımında dengeli olmak önemlidir.

2.2.2. Sosyal faktörler

Sosyal faktörler de internet bağımlılığına neden olabilir. Özellikle sosyal çevrenin etkisi oldukça fazladır. İnsanların arkadaşları, aileleri veya iş ortamları internet kullanımlarını etkileyebilir. Örneğin bir kişinin sosyal çevresindeki arkadaşları interneti çok kullanıyorsa kişi bu davranışı taklit ederek internet bağımlısı hale gelebilir. (Tunç, A., 2020)

Ayrıca sosyal çevrenin internet kullanımına yönelik tutumları da internet bağımlılığına neden olabilir. Örneğin ailelerin çocuklarının internet kullanımını kontrol edememesi ya da internet kullanımına karşı tutumlarının olmaması çocukların internet bağımlısı olmasına neden olabilir. Benzer şekilde iş ortamlarında internetin yoğun kullanımı çalışanların internet bağımlısı olmasına neden olabilmektedir.

Sosyal medya da internet bağımlılığına neden olan önemli bir faktördür. Özellikle gençler arasında popüler olan sosyal medya platformları, insanların sürekli internete bağlı kalmasına neden olabiliyor. Sosyal medyada takipçi

sayısının artması, beğeni sayısının fazla olması ya da popüler olmak için sosyal medyayı sürekli kontrol etmek internet bağımlılığına neden olabilir.

Sosyal faktörler de internet bağımlılığına neden olan önemli faktörler arasında yer almaktadır. Sosyal çevrenin internet kullanımına yönelik tutum ve davranışları kişilerin internet kullanımını etkileyebilmektedir. Bu nedenle ailelerin, çalışma ortamlarının ve sosyal çevrenin internet kullanımına yönelik tutumlarına dikkat edilmesi önemlidir. Ayrıca sosyal medyanın etkisi de dikkate alınmalı ve internet kullanımı dengeli bir şekilde yapılmalıdır.

Sosyal faktörler de internet bağımlılığına neden olabilen önemli faktörler arasındadır. Bu faktörlerin başında aile yapısı, arkadaş çevresi ve sosyal medya kullanımı gelmektedir.

Aile yapısı özellikle çocukların internet kullanımının kontrolünde etkilidir. Ailede sıkıntılı bir durum varsa çocuklar bu sıkıntıdan kurtulmak için internete yönelebilirler. Aile içi iletişimsizlik, çatışmalar, aile üyelerinin birbirleriyle az vakit geçirmesi de çocukların internet bağımlılığına yatkın hale gelmesine neden olabilir. (Yılmaz, M., 2019)

Özellikle ergenlerde internet bağımlılığına neden olan faktörler arasında arkadaş çevresi de yer almaktadır. Gençler arkadaşlarıyla vakit geçirirken internet ve sosyal medya kullanımı artabilir. Arkadaşlar arasında popüler olan bir uygulama veya oyun, gençler arasında bir rekabete dönüşebilir ve bu da daha fazla internet kullanımına yol açabilir.

Sosyal medya kullanımı da internet bağımlılığına neden olan faktörler arasında yer almaktadır. Sosyal medya platformları, insanların sosyal ilişkilerini sürdürmek, yeni arkadaşlar edinmek ve iletişim kurmak için kullandıkları önemli araçlardır. Ancak sosyal medya kullanım dozunu ayarlamak önemlidir. Sürekli olarak sosyal medyada vakit geçirmek, gerçek hayattaki ilişkileri etkileyebilir ve zamanla internet bağımlılığına yol açabilir. (Dingeç, İ. Ö., 2020)

3. Benlik Saygısı

Benlik saygısı, bireyin kendini değerlendirmesi ve kendisi hakkında hissettiği olumlu ya da olumsuz duygularla oluşan bir kavramdır. Benlik saygısı, çocukların ve gençlerin gelişiminde önemli bir rol oynar. Sağlıklı bir benlik saygısı, kişinin kendi değerinin farkında olmasına, özgüveninin artmasına ve başarı olasılığının artmasına olanak tanır.

Benlik saygısı çocuklukta oluşmaya başlar ve zamanla gelişir. Benlik saygısını etkileyen faktörler aile, arkadaşlar, öğretmenler, sosyal ve kültürel çevredir. Benlik saygısı, bir kişinin başarısızlıklara nasıl tepki vereceğini, stres yönetimini, duygusal kontrolü ve karar verme becerilerini de etkileyebilir.

Çocukların benlik saygısı, kendilerini ifade etme becerileri, özgüven duyguları ve başkalarına karşı tutumları üzerinde önemli bir etkisi vardır. Düşük benlik saygısı, çocukların sosyal, duygusal ve akademik sorunlar yaşamasına neden olabilir. Ayrıca benlik saygısı düşük olan çocuklar riskli davranışlara yatkın olabilir. (Dingeç, İ. Ö., 2020)

Çocukların internet bağımlılığı, benlik saygısı üzerinde de olumsuz etkiler yaratabilir. İnternet bağımlılığı, çocukların sosyal ilişkilerini etkileyerek özgüvenlerini zayıflatabilmektedir. Ayrıca çocukların sürekli internette vakit geçirmeleri fiziksel aktivitelerden kaçınarak sağlıklı bir yaşam tarzı geliştirmelerini engelleyebilmektedir. Bu nedenle çocukların internet kullanımına dengeli bir yaklaşım benimsemeleri ve internet bağımlılığından korunmaları önemlidir.

Bu tezin amacı, çocukların internet bağımlılığı ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu ilişkinin çocukların gelişimi üzerindeki etkilerini anlamaktır. Bu amaçla, çeşitli araştırma yöntemleri kullanılarak internet bağımlılığı ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik veriler toplanacaktır. (Özlem, U., Yıldırım, V., & Erman, U., 2016)

Benlik saygısı, insanların kendileri ve yaşamlarındaki yerleri hakkında sahip oldukları düşünce ve değerlendirmelerin toplamıdır. Bu, insanların kendileri ve yetenekleri hakkındaki değerlendirmelerini, diğer insanlarla olan ilişkilerini ve genel yaşam memnuniyetlerini etkiler. Benlik saygısı kişinin kendini ne kadar sevdiği, kendine ne kadar güvendiği, kendi yeteneklerine ne kadar inandığı, özgüveninin ne kadar olduğu gibi birçok faktöre bağlıdır. Benlik saygısı çocukluktan itibaren gelişmeye başlar ve yaşam boyu devam eder.

Benlik saygısı, çocukların kendilerine karşı duygusal tutumlarından kaynaklanır ve çocukların çevrelerindeki insanların bu duygusal tutumlarına bağlıdır. Benlik saygısı, aile, arkadaşlar, öğretmenler, rehberlik uzmanları, koçlar ve diğer çocuklarla etkileşimin bir sonucu olarak gelişir. Bu nedenle, bir çocuğun benlik saygısı, etkileşimleri ve deneyimleri ile şekillenir. (Balcı, Ş., Karakoç, E., & Nesrin, Ö., 2020)

Benlik saygısı, çocukların ve yetişkinlerin yaşam kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kendine güvenen ve kendini sevdiğine inanan bireyler, hayatta karşılaştıkları zorlukları daha kolay aşarlar. Benlik saygısı, çocukların başarılı olmasını, risk almasını, kendi kararlarını vermesini, eleştiriye kabul etmesini, sorunları çözmesini ve başkalarıyla etkili iletişim kurmasını sağlar.

Benlik saygısı birçok farklı alanda etkili olabilir. Örneğin, benlik saygısı düşük olan çocuklar genellikle risk almaktan kaçınırlar, başarısızlığı kabul etmekte zorlanırlar ve eleştiriye karşı savunmasızdırlar. Benlik saygısı düşük olan çocuklar ayrıca daha düşük düzeyde akademik başarıya, sosyal becerilere, duygusal uyum ve fiziksel

sağlığa sahip olma eğilimindedir. Araştırmalar, düşük benlik saygısının internet bağımlılığı riskini artırdığını gösteriyor.

3.1. Benlik Saygısının Tanımı ve Önemi

Benlik saygısı, bireyin kendisiyle ilgili değerlendirmeleri, düşünceleri ve duygularıdır. Kendini kabul etme, sevmeye, kendine saygı duyma, kendi yetenekleri hakkında olumlu bir tutum geliştirme ve başkalarıyla sağlıklı ilişkiler kurma becerilerini içerir. Benlik saygısı, bireyin kişisel gelişimi ve ruh sağlığı için önemli bir faktördür. Benlik saygısı iyi olan bireyler daha mutlu, daha az stresli ve daha başarılıdır.

Düşük benlik saygısı, çocukların kişisel gelişiminde ve ruh sağlığında sorunlara neden olabilir. Benlik saygısı düşük olan çocuklar kendilerine ve yeteneklerine inanmakta zorlanırlar. Bu nedenle, benlik saygısı düşük olan çocuklar kendine zarar verme davranışları, kaygı, depresyon ve diğer duygusal sorunlar yaşayabilir. Bu nedenle, çocukların psikolojik sağlıkları ve iyilik halleri için sağlıklı bir benlik saygısı geliştirmeleri son derece önemlidir.

İnternet bağımlılığı ile benlik saygısı arasındaki ilişki de önemlidir. Araştırmalar, internet bağımlılığı olan çocukların özgüvenlerinin düşük olduğunu gösteriyor. İnternet bağımlılığı çocukların sosyal becerilerini geliştirmelerine, farklı deneyimler kazanmalarına ve kendilerini keşfetmelerine engel olabiliyor. Bu nedenle internet bağımlılığı ile mücadele çocukların özgüvenleri ve kişisel gelişimleri için son derece önemlidir. (Yılmaz, M., 2019)

Benlik saygısı, bireyin kendini değerlendirmesi ve değer derecesidir. Bu kavram, bireylere değer verildiğini ve değer verildiğini hissettirerek psikolojik sağlık ve iyilik hali açısından önemlidir. Benlik saygısı, bireylerin kendileri hakkındaki olumlu ya da olumsuz inanç ve düşüncelerine dayanmaktadır. Bu nedenle benlik saygısı, bireylerin yaşamlarını ve ilişkilerini etkileyen önemli bir faktördür.

Bireylerin benlik saygısı düzeyleri çocukluk ve ergenlik döneminde şekillenmekte ve gelişmektedir. Bu dönemlerde aile, eğitim sistemi ve toplum benlik saygısının gelişimini etkileyen önemli faktörlerdir. Bireylerin benlik saygısı düzeyleri de yaşam kalitesi, psikolojik sağlık, mutluluk ve başarı düzeyleri ile ilişkilidir. (Tunç, A., 2020)

Özellikle çocukluk döneminde anne-baba tutumları, akran ilişkileri ve başarılı olma deneyimleri bireyin benlik saygısını önemli ölçüde etkileyen faktörlerdir. Ebeveynlerin çocuklarına karşı tutumları, çocukların kendilerini nasıl gördüklerini ve kendilerini ne kadar değerli hissettiklerini etkileyebilir. Olumlu ve destekleyici bir ortam, çocukların benlik saygısı düzeylerini artırmaya yardımcı olabilirken, eleştirel ve reddedici bir ortam bu düzeyleri olumsuz etkileyebilir.

Bu bağlamda internet bağımlılığı ile benlik saygısı arasındaki ilişki önemlidir. İnternet bağımlılığı çocukların sosyal ilişkilerini etkileyebilmekte ve benlik saygısı düzeylerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Özellikle sosyal medya kullanımı çocukların kendilerini başkalarıyla kıyaslamalarına ve kendilerini yetersiz hissetmelerine neden olabiliyor. Bu nedenle internet bağımlılığının benlik saygısı üzerindeki etkilerinin incelenmesi çocukların psikolojik sağlığı açısından önemlidir.

3.2. Benlik Saygısını Etkileyen Faktörler

Benlik saygısını etkileyen faktörler oldukça çeşitlidir. Bunlar kişisel, sosyal, psikolojik ve kültürel faktörler olarak gruplandırılabilir.

Kişisel faktörler arasında genetik yatkınlık, fiziksel görünüm, sağlık durumu, zeka ve yetenekler yer alır. Öz güven, başarılar, hatalar ve deneyimler benlik saygısını şekillendiren diğer kişisel faktörlerdir.

Sosyal faktörler aile, arkadaşlar, iş arkadaşları, toplum ve medyayı içerir. Aile içi ilişkiler, ailedeki rol modeller, çevre ile iletişim, sosyal destek, sosyal beklenti ve normlar benlik saygısını etkileyen faktörler arasındadır. (Dingeç, İ. Ö., 2020)

Psikolojik faktörler, bir kişinin algısını, düşüncelerini, inançlarını, tutumlarını ve duygularını içerir. Kişinin kendini nasıl gördüğü, düşünceleri ve inançları benlik saygısını etkileyen önemli faktörlerdir.

Kültürel faktörler de benlik saygısını etkileyen faktörler arasındadır. Bir kişinin doğduğu kültür, din, gelenekler, inançlar ve sosyal yapı benlik saygısını şekillendirebilir.

Tüm bu faktörler benlik saygısının oluşmasında ve gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bunların yanı sıra internet kullanımının benlik saygısını da etkileyebileceği ve bu nedenle internet bağımlılığı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin araştırılması gerektiği düşünülmektedir. (Yaygır, C., 2018)

3.2.1. Aile ve arkadaşlar

Aile ve arkadaşlar, bireylerin benlik saygısını etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Aileler, çocukların ilk rol modelleridir ve çocukların kendilerine nasıl bakacaklarını, kendilerine nasıl değer vereceklerini ve kendilerine nasıl davranacaklarını öğrenmelerine yardımcı olur. Çocuklar, öz değerlerini ebeveynlerinin onlara gösterdiği sevgi ve ilgi miktarına göre belirler. Ayrıca aileler kurallar ve sınırlar koyarak çocuklara kendilerine ve başkalarına saygı ve anlayışla davranmayı öğretir.

Arkadaşlar da benlik saygısını etkileyen önemli bir faktördür. Arkadaşlık ilişkileri, bireylerin benlik algılarını ve değerlerini şekillendirebilir. Olumlu arkadaşlık ilişkileri bireylerin benlik saygısını artırabilirken, olumsuz

ilişkiler tam tersi bir etki yaratabilir. Arkadaşlık ilişkileri, özellikle ergenlik döneminde, benlik saygısı üzerinde daha da büyük bir etkiye sahiptir. Gençler, benlik saygılarını arkadaşlarından aldıkları onay ve kabulle belirlerler.

Ayrıca aile ve arkadaşların tutum, davranış ve söylemleri de benlik saygısını etkiler. Olumsuz ve eleştirel tutum, davranış ve söylemler bireyin benlik değerini azaltabilirken, olumlu ve destekleyici tutum, davranış ve söylemler bireyin öz değerini artırabilir. Bu nedenle ailelerin ve arkadaşların bireyin benlik saygısını olumlu yönde etkileyecek şekilde davranması önemlidir. (Yüksel-Şahin, F. & Öztoprak, Ö., 2019)

Aile ve arkadaşlar benlik saygısını etkileyen önemli faktörlerdir. Aileler, çocukların benlik saygısının gelişmesinde ilk ve en önemli faktördür. Aile içindeki olumlu ve olumsuz durumlar çocuğun öz-değerini etkiler. Özellikle ebeveynlerin tutumları çocukların benlik saygısı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Olumlu ebeveynlik tutumu, çocuğun kendini kabul etmesini ve sevmesini sağlar. Olumsuz bir tutum çocuğun özgüvenini kaybetmesine, kendine değer vermemesine ve çekingen bir kişilik geliştirmesine neden olur.

Arkadaşlar ayrıca benlik saygısının gelişmesinde önemli bir rol oynar. İyi bir arkadaş çevresi çocukların kendilerini ifade etmelerine, sosyal becerilerini geliştirmelerine ve özgüvenlerini artırmalarına yardımcı olur. Ancak kötü bir arkadaş çevresi çocuğun kendine olan saygısını kaybetmesine, güvensizleşmesine ve kötü alışkanlıklar geliştirmesine neden olabilir.

Aile ve arkadaşların yanı sıra çevre, okul, kültür, medya ve sosyal faktörler benlik saygısını etkileyen diğer faktörlerdir. Çocukların yaşadıkları çevre ve kültür, onların benlik saygısı gelişimini etkileyen önemli faktörlerdir. Örneğin, çocukların içinde yaşadıkları toplumun cinsiyet rolleri ve kültürel değerleri çocukların kendilerine bakışını etkiler.

Aile ve arkadaşlar başta olmak üzere çevre, okul, kültür, medya ve sosyal faktörler çocukların benlik saygısının gelişmesinde etkili olan faktörlerdir. Bu faktörlerin etkisi çocukların öz değerlerini belirleyen temel faktördür. İnternet bağımlılığı benlik saygısı üzerinde de olumsuz bir etkiye sahip olabilir ve bu etkinin araştırılması çocukların İnternet kullanımını yönetmek ve benlik saygısını geliştirmek için önemlidir. (Tohumcu, M. U., Karslı, T. A., Bahadır, E., & Kalender, B., 2019)

3.2.2. Okul ve Öğretmenler

Okul ve öğretmenler de bireylerin benlik saygısını etkileyen önemli faktörler arasındadır. Okul, bireylerin sosyal yaşamının önemli bir parçasıdır ve öğrenme, gelişme ve büyüme sürecinde önemli bir rol oynar. Bu nedenle, öğrencilerin okuldaki deneyimleri, benlik saygıları üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir.

Okuldaki arkadaşlar, öğretmenler ve diğer yetişkinler öğrencilerin benlik saygısını etkileyebilir. Olumlu sosyal etkileşimler ve ilişkiler, öğrencilerin kendilerini güvende hissetmelerine ve iyi hissetmelerine neden olabilirken, olumsuz sosyal etkileşimler öz saygılarını azaltabilir ve öz saygılarına zarar verebilir.

Öğretmenlerin tutumları, beklentileri ve davranışları da öğrencilerin benlik saygısını etkileyebilir. Olumlu ve destekleyici bir öğretmen öğrencilerin özgüvenini artırabilirken, eleştirel veya olumsuz bir öğretmen öğrencilerin özgüvenini zedeleyebilir. (Yılmaz, M., 2019)

Ayrıca okul başarısı da benlik saygısını etkileyen bir faktördür. Başarılı öğrenciler genellikle daha fazla özgüvene sahipken, başarısızlık yaşayan öğrenciler özgüvenlerini kaybedebilir ve özgüven sorunları yaşayabilir.

Bu nedenle okul ve öğretmenler, öğrencilerin benlik saygısını geliştirmede önemli bir rol oynamaktadır. Olumlu sosyal etkileşimler ve ilişkiler, öğrencilerin özgüvenini artırırken, destekleyici bir öğretmen ve başarılı okul deneyimleri de benlik saygısını olumlu yönde etkileyebilir.

Okullar ve öğretmenler, çocukların benlik saygısının gelişmesinde önemli bir role sahiptir. Öğretmenler, öğrencilerinin öğrenme becerilerini geliştirmeye, desteklemeye ve motive etmeye çalışırlar. Ayrıca öğretmenler sınıfta olumlu bir ortam yaratarak öğrencilerin benlik saygısını artırabilirler. Öğrencilerin başarılarını takdir etmek, yaratıcı fikirlerine saygı duymak ve onları dinlemek öğrencilerin özgüvenlerini artırır.

Okuldaki başarısızlık öğrencilerin benlik saygısını azaltabilir. Okulda başarısız olan öğrenciler kendilerini yetersiz hissedebilir ve özgüven kaybı yaşayabilir. Ayrıca öğrenciler arasındaki rekabet bazı öğrencilerin kendilerini yetersiz hissetmelerine ve özgüvenlerinin düşük olmasına neden olabilir.

Okul dışındaki etkinlikler de çocukların benlik saygısını etkiler. Öğrencilerin kendilerini başarılı hissetmelerini sağlayacak etkinliklere katılmak, özgüvenlerinin artmasına yardımcı olabilir. Spor, sanat ve müzik gibi alanlarda başarılı olan öğrencilerin özgüvenleri artar ve özgüvenleri yükselir.

Okullar ve öğretmenler, çocukların benlik saygısının gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Öğretmenler, öğrencilerin özgüvenlerini artırmak için olumlu bir ortam yaratabilirler. Okuldaki başarısızlık ve rekabet, öğrencilerin benlik saygısını azaltabilir. Ancak öğrencilerin kendilerini başarılı hissetmelerini sağlayacak etkinliklere katılmak özgüvenlerinin artmasına yardımcı olabilir.

3.2.3. Sosyal Normlar ve Kültür

Toplumsal normlar ve kültür, bireylerin benlik saygısı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Her kültürün kendine has normları ve değerleri vardır ve bu normlar bireylerin davranışlarını, düşüncelerini ve duygularını

etkiler. Örneğin bazı kültürlerde bireysellik ve özerklik ön plana çıkarken, diğer kültürlerde sosyal bağlar ve aile önemlidir.

Sosyal normlar neyin doğru neyin yanlış olduğunu, bireylerin nasıl davranması gerektiğini ve neyin kabul edilebilir olduğunu belirler. Dolayısıyla birey toplumun normlarına uygun davrandığında kendini kabul edilmiş hisseder ve benlik saygısı artar. Ancak toplumsal normlara uygun hareket etmek her zaman kolay değildir ve bazı bireyler normlara uygun davranmadıklarında kendilerini yetersiz hissedebilir ve özgüvenleri düşebilir. (Tunç, A., 2020)

Ayrıca kültür benlik saygısını da etkiler. Bazı kültürlerde bireyler kendilerine aşırı değer biçerken, diğer kültürlerde bireyler daha mütevazıdır. Bu nedenle kültür, bireylerin kendilerine yönelik tutumlarını ve benlik saygılarını etkiler.

Sosyal normlar ve kültür, bireylerin benlik saygısı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu faktörlerin farkında olunması, bireylerin benlik saygısının artması ve internet bağımlılığından korunmaları açısından önemlidir.

Sosyal normlar ve kültür, bireyin benlik saygısını etkileyen diğer bir faktördür. Sosyal normlar, belirli bir toplum tarafından kabul edilen davranış kalıplarıdır. Kültür ise bir toplumun sanat, müzik, dil, gelenek, görenek, yemek ve diğer unsurlarla ilgili özelliklerini ifade eder. Bu faktörler bireyin benlik saygısını etkilemekte ve kendine güven, kendine güven ve kendini kabul etme duygusunu şekillendirmektedir. (Sağat, B., 2017)

Toplum tarafından kabul edilen davranış kalıpları ve kültür, bireyin hayatını şekillendirir ve kendisi hakkındaki düşünce ve değerlerini etkiler. Bu nedenle, bireyin içinde yaşadığı toplum ve kültür, benlik saygısını etkilemede önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin bir toplumda kadınların erkeklere göre daha az hakkı olabilir ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaygın olabilir. Bu tür toplumlarda yetişen kadınlar kendilerini daha az değerli ve güçsüz hissedebilirler. Benzer şekilde, bazı kültürlerde yaşlılara saygı duymak ve onların deneyimlerinden yararlanmak önemlidir. Bu kültürlerde yetişen bireyler, yaşlılara saygı duyma değerlerini içselleştirip, kendilerine saygı duymalarına yardımcı olabilir. (Yüksel-Şahin, F. & Öztoprak, Ö., 2019)

Ayrıca sosyal normlar ve kültür, sosyal medya ve internet kullanımı da benlik saygısını etkilemede önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin bazı toplumlarda sosyal medyada popüler olmak, takipçi sayısını artırmak ve beğeni almak önemlidir. Bu tür normlar, bireyin kendini başarısız ya da yetersiz hissetmesine neden olabilir. Ayrıca internet ve sosyal medya belirli bir görünümü, vücut tipini veya yaşam tarzını ön plana çıkarırken diğerlerini görmezden gelebilir. Bu durum bireyin özgüvenini ve benlik saygısını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Bu nedenle, sosyal normlar ve kültür, bireyin benlik saygısını etkileyen önemli faktörlerdir. Bireyin benlik saygısını geliştirmek ve sürdürmek için olumlu bir toplum ve kültür içinde yetişmesi ve olumlu sosyal ilişkiler kurması önemlidir.

4. İnternet Bağımlılığı ve Benlik Saygısı İlişkisi

Birçok çalışma, internet bağımlılığı ile benlik saygısı arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Araştırmalar, düşük benlik saygısının internet bağımlılığına yatkınlığı artırdığını, aynı zamanda aşırı internet kullanımının benlik saygısını olumsuz etkilediğini gösteriyor. (Tunç, A., 2020)

Benlik saygısı düşük olan bireyler, çevrimiçi ortamda kendilerini daha güvenli ve özgür hissederler. Bu nedenle, çevrimiçi olarak daha fazla zaman geçirerek kendilerini daha iyi hissetme eğilimindedirler. Ancak aşırı internet kullanımı, gerçek hayatta başarısızlıklar yaşayan bireyler için bir kaçış mekanizmasına dönüşebilir. Bu da internet bağımlılığına neden olabilir.

Ayrıca internet bağımlılığı olan bireyler internette kendilerine benzer kişilerle daha kolay etkileşim kurabildikleri için kendilerini daha iyi hissederler. Ancak gerçek hayatta sosyal becerilerini geliştirmeyen bireyler için bu sorun olabilir. Bu durumda gerçek hayattaki ilişkileri olumsuz etkilenir ve özgüvenleri düşer.

İnternet bağımlılığı ile benlik saygısı arasında güçlü bir ilişki olduğu ve birbirlerini olumsuz etkiledikleri gösterilmiştir. Benlik saygısı düşük olan bireylerin internet bağımlılığına yatkın olduğu ve aşırı internet kullanımının benlik saygısını olumsuz etkilediği bilinmektedir. Bu nedenle, internet kullanımını sınırlamak ve benlik saygısını geliştirmek önemlidir.

İnternet bağımlılığı ile benlik saygısı arasında karmaşık bir ilişki vardır. Bazı araştırmalar, düşük benlik saygısının internet bağımlılığına yatkınlığı artırdığını göstermiştir. Bu nedenle benlik saygısı düşük olan kişilerin internet kullanımına dikkat etmeleri ve internetin olumsuz etkilerini azaltacak önlemler almaları önemlidir. (Yüksel-Şahin, F, & Öztoprak, Ö., 2019)

Öte yandan, internet bağımlılığının benlik saygısı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu gösteren başka araştırmalar da var. İnternet bağımlılığı olan kişiler, benlik saygısı üzerinde olumsuz bir etkisi olabilecek sosyal etkileşimleri azalttığı için artan sosyal kaygı seviyelerine sahip olabilir.

Benlik saygısı ile internet bağımlılığı arasındaki ilişki özellikle ergenlik döneminde daha belirgin hale gelmektedir. Bu dönemde ergenler kimliklerini keşfetme ve geliştirme aşamasındadır ve internet kendilerini ifade etmek ve sosyal etkileşimlerini sürdürmek için bir araç olarak kullanılabilir. Ancak aşırı internet kullanımı ve

bağımlılığı ergenlerin kimlik gelişimine zarar verebilmekte ve benlik saygılarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Bu nedenle benlik saygısı düşük olan veya internet kullanımını kontrol altında tutan kişilerin ve internet bağımlılığı olan kişilerin benlik saygısını artıracak tedavi ve destek aramaları önerilir. Ayrıca okulların ve ailelerin internet kullanımının olumsuz etkileri konusunda farkındalık yaratması ve ergenlerin interneti sağlıklı bir şekilde kullanmasına yardımcı olmak ergenlerin kimlik gelişimlerini desteklemek açısından da önemlidir. (Yılmaz, M., 2019)

4.1. Çocuklarda İnternet Bağımlılığının Benlik Saygısına Etkisi

İnternet bağımlılığı çocukların benlik saygısı üzerinde olumsuz etkilere neden olabilir. Çocukların özgüven geliştirmeleri için sağlıklı bir benlik saygısı geliştirmeleri gerekir. Ancak internet bağımlılığı olan çocuklar interneti sürekli kullanarak sosyal etkileşimlerini azaltırken kendilerine zarar verebilecek davranışlar sergileyebilmektedir. Bu, çocukların benlik saygısını ve özgüvenini azaltabilir. (Yaygır, C., 2018)

Örneğin, bir çocuk internet bağımlısı olduğu için okuldaki veya arkadaşlarıyla olan sosyal etkileşimlerini azaltmış olabilir ve bunun sonucunda arkadaşlarını kaybedebilir. Bu durum çocuğun özgüvenini azaltarak özgüvenini olumsuz etkileyebilir. Ayrıca internet bağımlılığı çocukların gerçek hayatta başarısızlık yaşamalarına neden olabilir. Çocuklar, çevrimiçi olarak farklı etkinliklere katılmak için gerçek hayattaki sorumluluklarını ihmal edebilirler. Bu durum çocukların gerçek hayatta başarısızlık yaşamalarına neden olarak benlik saygısını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Bununla birlikte, ebeveynlerin çocukların internet kullanımına yönelik tutumları da benlik saygısı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ebeveynler çocuklarının internet kullanımlarını kontrol altına almalı ve sağlıklı bir denge kurmalarına yardımcı olmalıdır. Ebeveynler çocuklarının başarılarına, ilgi alanlarına ve yeteneklerine odaklanarak özgüvenlerini artırabilirler. Böylece çocuklar özgüvenlerini artırarak internet bağımlılığından korunabilirler.

İnternet bağımlılığı çocukların benlik saygısını olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle çocukların sağlıklı bir benlik saygısı geliştirebilmeleri için interneti dengeli kullanmaları ve gerçek yaşamdaki sorumluluklarını ihmal etmemeleri gerekir. Ebeveynler de çocuklarının internet kullanımını kontrol ederek ve özgüvenlerini artırarak çocuklarını desteklemelidir.

İnternet bağımlılığı çocukların benlik saygısını etkileyen faktörlerden biridir. Çocukların internet kullanımı arttıkça bu kullanımın olumsuz etkileri de artmaktadır. Çocukların benlik saygısını etkileyen birçok faktör vardır ve internet bağımlılığı da bu faktörlerden biridir.

Çocuklar internette çok fazla zaman geçirmenin yanı sıra internette bulunan olumsuz içeriklere de maruz kalabilmektedir. Bu içerikler özellikle çocukların ruh sağlığı için tehlikeli olabilmekte ve bu durum özgüvenlerini etkileyebilmektedir. Ayrıca internet bağımlılığı, çocukların özgüvenlerini etkileyebilecek gerçek hayattaki sosyal becerilerini geliştirmelerini engelleyebilir.

Araştırmalar, çocukların internet bağımlılığının düşük benlik saygısı ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle artan sosyal medya kullanımı, çocukların kendilerini başkalarıyla karşılaştırmasına ve bu da özgüvenlerinin düşmesine neden olabilir.

Ek olarak, çocuklar çevrimiçi etkinliklerde başarısız olduklarında özgüvenlerini kaybedebilirler. Örneğin, çevrimiçi bir oyunu kaybetmek veya bir sosyal medya gönderisinde olumsuz yorumlar almak, çocukların özgüvenini ve benlik saygısını etkileyebilir.

İnternet bağımlılığı çocukların benlik saygısını etkileyen önemli bir faktördür. Bu nedenle çocukların internet kullanımına dikkat edilmeli ve internet kullanımının sınırlandırılmasına çalışılmalıdır. Ayrıca, çocukların benlik saygısını geliştirmelerine yardımcı olacak diğer faktörlerin de dikkate alınması gerekir.

4.3. Çocuklarda İnternet Bağımlılığı ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

İnternet kullanımı son yıllarda tüm dünyada hızla artmaktadır. Günümüzde özellikle çocuklar ve gençler internetin birçok farklı platformunda uzun saatler geçirmektedir. Bu uzun süreli internet kullanımı sonucunda internet bağımlılığı giderek artmaktadır. İnternet bağımlılığı hem fiziksel hem de psikolojik olarak birçok olumsuz etkiye neden olabilir. Özellikle çocuklar için bu etkiler daha da fazladır çünkü onlar henüz gelişim evresinde olan bireylerdir.

İnternet bağımlılığı ve benlik saygısı arasındaki ilişki de birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Araştırmalar, benlik saygısı düşük olan bireylerin internet bağımlılığı riskinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni, benlik saygısı düşük olan bireylerin güvensizlikleri nedeniyle sosyal etkileşimden kaçınmaları ve bu nedenle internet gibi sanal ortamlara daha bağımlı hale gelmeleridir.

Çocuklar için düşük benlik saygısının etkisi daha da fazladır. Çocuklarda düşük benlik saygısı, başarısızlık korkusu, sosyal utangaçlık, arkadaş edinmede sorunlar gibi sorunlara neden olabilir. Bu sorunlar çocukların sanal

ortamlara daha fazla yönelmesine neden olabilir. İnternet kullanımı çocukların sosyal ve iletişim becerilerinin gelişmesini engelleyebilir. (Yaygır, C., 2018)

Bu nedenle, çocukların sağlıklı bir benlik saygısına sahip olmaları ve eğer düşük benlik saygısı riski altındalarsa, bu sorunu erken fark etmeleri ve harekete geçmeleri önemlidir. Anne-babalar, sağlıklı bir benlik saygısı oluşturmak için çocuklarının özgüvenini desteklemeli, onların başarılarına odaklanmalı ve onlara değer verdiğini göstermelidir. Ayrıca çocukların internet kullanımının sınırlandırılması ve internet bağımlılığı konusunda farkındalık yaratılması önemlidir.

Düşük benlik saygısı ile internet bağımlılığı arasında bir ilişki vardır. Sağlıklı bir benlik saygısı geliştirmek, çocukların internet bağımlılığına karşı daha dirençli olmalarına yardımcı olabilir.

4.3.1. İnternet Bağımlılığı ve Benlik Saygısı Ölçekleri

İnternet bağımlılığı ve benlik saygısı ölçekleri, ilgili kavramları ölçmek için kullanılan araçlardır. İnternet bağımlılığı ölçekleri, kişinin internet kullanımının kontrolsüz olduğu ve hayatındaki diğer faaliyetlerden önemli ölçüde etkilendiği durumları tespit etmek için kullanılır. Benlik saygısı ölçekleri, kişinin kendisi hakkındaki düşüncelerini, duygularını ve değerlendirmelerini ölçmek için kullanılır.

En sık kullanılan internet bağımlılığı ölçeklerinden biri de "İnternet Bağımlılığı Testi" veya "İnternet Bağımlılığı Ölçeği" olarak bilinen Genç İnternet Davranışı Ölçeği'dir. Bu ölçek, internet bağımlılığı belirtilerini saptamak için kullanılmaktadır ve 20 sorudan oluşmaktadır.

Benlik saygısı ölçekleri arasında birçok farklı ölçek bulunmaktadır. Bunlardan en çok kullanılanları "Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği", "Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri" ve "Heatherton ve Polivy Benlik Saygısı Ölçeği"dir. Bu ölçekler farklı yaş grupları için geliştirilmiştir ve kişinin benlik saygısını ölçmek için farklı sorular içermektedir.

Bu ölçekler, psikologlar ve araştırmacılar tarafından internet bağımlılığı ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemek için kullanılmaktadır. Bu çalışmalar, internet bağımlılığının düşük benlik saygısı ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

4.3.2. İnternet Bağımlılığı ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişki

İnternet bağımlılığı ve benlik saygısı arasındaki ilişki, psikolojik araştırmaların sıklıkla incelenen konularından biridir. Araştırmalar, internet bağımlılığı ile düşük benlik saygısı arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Örneğin benlik saygısı düşük olan kişilerin internete daha fazla bağımlı oldukları ve internet kullanımlarının zaman içinde arttığı görülmektedir. Benlik saygısı yüksek olan bireylerin daha az internet bağımlısı oldukları da belirtilmiştir. (Yüksel-Şahin, F, & Öztoprak, Ö., 2019)

Ancak bazı araştırmalar benlik saygısı ile internet bağımlılığı arasında herhangi bir ilişki bulamamıştır. Bu sonuçlar, farklı ölçeklerin kullanılmasından, örneklem seçimindeki farklılıklardan ve çalışma tasarımındaki değişkenlikten kaynaklanıyor olabilir.

Özetle internet bağımlılığı ile benlik saygısı arasındaki ilişki oldukça karmaşıktır ve birçok farklı faktörün etkisi altındadır. Bununla birlikte, düşük benlik saygısı ile yüksek internet bağımlılığı arasında bir ilişki olduğuna dair birçok araştırma bulgusu vardır.,

Sonuç

Benlik saygısı, insanların kendilerini değerlendirmeleri ve kendilerine saygı duyma dereceleridir. İnternet bağımlılığı ise teknoloji ve internet kullanımı nedeniyle yaşanan kontrolsüz ve aşırı bir ihtiyaçtır. Bu iki konu arasında çok araştırma yapılmış ve birçok bağlantı bulunmuştur.

Bu bağlamda düşük benlik saygısının internet bağımlılığına neden olabileceği ve aynı zamanda internet bağımlılığının benlik saygısını olumsuz etkileyebileceği görülmüştür. İnternet bağımlılığı bireylerin sosyal yaşamlarını, akademik başarılarını, duygusal durumlarını ve genel sağlıklarını olumsuz etkileyebilmektedir.

Ayrıca internet bağımlılığının çocuklarda benlik saygısı üzerindeki etkisi daha fazladır. Çünkü çocukların benlik saygısı henüz gelişme aşamasındadır ve internet bağımlılığı benlik saygısının sağlıklı gelişimini engelleyebilmektedir.

Benlik saygısı ile internet bağımlılığı arasındaki bu ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için benlik saygısı ve internet bağımlılığı ölçekleri geliştirilmiştir. Bu ölçekler, bireylerin benlik saygısı ve internet bağımlılık düzeylerini belirlemelerine yardımcı olmakta ve araştırmacılara ilgili konularda daha ayrıntılı çalışmalar yapma olanağı sağlamaktadır.

Benlik saygısı ile internet bağımlılığı arasındaki ilişki oldukça karmaşıktır ve birçok faktör bu ilişkiyi etkileyebilir. Ancak bu konuda yapılan araştırmalar internet kullanımı ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamamıza yardımcı oluyor. Bu nedenle internet kullanımının sağlıklı sınırlar içinde tutulması ve dengenin sağlanması kişilerin sağlıklı bir benlik saygısı geliştirmesi için önemlidir.

Benlik saygısı, bireylerin kendileri hakkındaki olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerinin bir sonucudur ve birçok faktörden etkilenir. İnternet bağımlılığı son yıllarda giderek artan bir sorun haline gelmekte ve benlik

saygısı üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir. Bu nedenle bireylerin internet kullanımlarını kontrol altında tutarak sağlıklı bir benlik saygısı geliştirmeleri önemlidir.

Çocuklar özellikle risk altındadır ve internet bağımlılığı ile benlik saygısı arasındaki ilişki daha da belirgin hale gelir. Aile, arkadaşlar, öğretmenler ve toplumsal normlar gibi faktörlerin çocukların benlik saygısı üzerinde büyük bir etkisi olabilir ve bu nedenle internet kullanımı söz konusu olduğunda da önemlidir.

İnternet bağımlılığı ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemek için ölçekler geliştirilmiştir ve bu ölçekler bireylerin kendilerini değerlendirmeleri için bir araç sunmaktadır. İnternet bağımlılığı ile benlik saygısı arasındaki ilişki birçok çalışmada incelenmiş ve bu çalışmalar internet bağımlılığı ile düşük benlik saygısı arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

İnternet bağımlılığı ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi anlamak, bireylerin sağlıklı bir benlik saygısı geliştirmelerine ve internet kullanımlarını kontrol altında tutmalarına yardımcı olabilir. Ayrıca çocukların benlik saygısını geliştirmelerine ve internet kullanımlarını kontrol etmelerine yardımcı olacak aile, arkadaşlar, öğretmenler ve toplumsal normlar gibi faktörlerin önemi vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Arcan, K., & Yüce, Ç. B. (2016). İnternet bağımlılığı ve ilişkili psiko-sosyal değişkenler: aleksitimi açısından bir değerlendirme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 31(77), 46-56.

Aydın, G. (2018). *Çocuklarda internet bağımlılığı ve benlik saygısı arasındaki ilişki* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Aydiner, S. (2017). *Ortaokul kademesindeki öğrencilerin bilgisayar bağımlılıklarıyla benlik saygıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Balcı, Ş., Karakoç, E., & Nesrin, Ö. (2020). Sağlık Çalışanları Arasında Sosyal Medya Bağımlılığı: İki Boyutlu Benlik Saygısının Rolü. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (33), 296-317.

Ceyhan, E. (2008). Ergen ruh açısından bir risk faktörü: İnternet bağımlılığı.

Çınar, Ç. Y., & Mutlu, E. (2019). İnternet bağımlılığının benlik saygısı, dikkat, gelişmeleri kaçırma korkusu, yaşam doyumu ve kişilik özellikleri ile ilişkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 20(3), 133-142.

Daysal, B., & Yılmazel, G. (2020). Halk sağlığı gözüyle akıllı telefon bağımlılığı ve ergenlik. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 14(2), 316-322.

Dingeç, İ. Ö. (2020). *Problemlili internet kullanımı, benlik saygısı ve stresle başa çıkma tutumlarının ilişkisi* (Master's thesis, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Eroğlu, A., & Bayraktar, S. (2017). İnternet bağımlılığı ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 184-199.

142-147.

Sağat, B. (2017). *Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan ergenlerde görülen internet bağımlılığının benlik algısı ve benlik saygısı üzerine etkisi* (Master's thesis, Işık Üniversitesi).

Şahin, C., & Kumcağız, H. (2017). Narsisizm ve benlik saygısının sosyal medya bağımlılığı üzerindeki yordayıcı rolü.

Tohumcu, M. U., Karslı, T. A., Bahadır, E., & Kalender, B. (2019). İnternet ve akıllı telefon bağımlılığı ile benlik saygısı ve yalnızlık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.

Totan, T., Ercan, B., & Öztürk, E. (2019). Mutluluk ve benlik saygısının yalnızlıkla internet bağımlılığına etkilerinin incelenmesi. *Edu 7: Yeditepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(10), 20-35.

Tunç, A. (2020). *Ergenlik döneminde duygusal zeka özelliklerinin ve benlik saygısının internet bağımlılığı ile ilişkisinin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı).

Uzun Ö., Yıldırım, V., & Uzun E. (2016). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan ergenlerde sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve sosyal medya bağımlılığı, benlik saygısı ve algılanan sosyal destek ilişkisi. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 10(3),

Yaygır, C. (2018). *Üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığı depresyon ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Yıldırım, M. S. (2016). *Ergenlerde internet bağımlılığının obezite ve benlik saygısı ile ilişkisinin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Yılmaz, M. (2019). *Çevrimiçi oyun bağımlılığı ile beden kitle indeksleri, benlik saygısı ve sosyal görünüş kaygısı arasındaki ilişki* (Master's thesis, Hasan Kalyoncu Üniversitesi).

YükseL-Sahin, F., & Öztoprak, Ö. (2019). Ergenlerin sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin benlik saygısına göre incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 363-377.

SOSYOLOJİK ELEŞTİRİ BAĞLAMINDA KEMAL TAHİR’İN “KONDURMA SİYASETİ” ADLI HİKAYESİNİ OKUMAK

Muhuttin DOĞAN

Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü.

İstanbul/Türkiye.

<https://orcid.org/0000-0002-3525-5981>

ÖZET

Toplum bilimciler, tarihî, sosyolojik ve psikolojik inceleme/araştırmalarda bulamadığı içtimai çeşitli verilere, edebî eserler aracılığıyla ulaşmaya çalışır. Çünkü birçok bilim dalının ihmal ettiği insana dair önemli veriler, çoğu zaman hayatın içerisinde yaşayarak eserlerini oluşturan yazarların anlatılarında, kendilerine yaşam alanları bulur veya mutlaka bir yönüyle o metinlere yansması kaçınılmaz olur. Bu bilgiler sayesinde bizden önce yaşamış insanların gündelik hayatları, giyinişleri, eğlenceleri, duyuş ve düşünceleri gün yüzüne çıkar, böylece diğer bilimlerin ihmal ettiği hayata dair boşluklar, yazarların insan gerçeğini göz ardı etmeden oluşturdukları kurgularıyla doldurulmuş olur, gündelik gerçekliğe bağlı kalmak gibi bir zorunluluğu olmadığı için de belli bir zaman dilimine sıkıştırılma korkusundan uzak her zaman yeni kalabilir eseri.

Çalışmamızın ana zeminini oluşturan Kemal Tahir’in -sanat anlayışının en net yansımalarını gördüğümüz- roman ve hikâyelerinin temel dayanağı, dereceleri farklı olmakla birlikte içerisinden çıktığı toplum olur, sanatçı şahit olduğu toplumsal olayları, onların olumlu/olumsuz yönlerini eserinde oluşturduğu bir yüzü hep topluma dönük olan kurmaca kahramanlar üzerinden vermeye çalışır. Kurmaca olmasına rağmen gerçeğin uzağına düşmeyen, içerisinde hayatın gerçeklerine ulaşan bir yolu her zaman barındıran metinler sayesinde sosyolojik çözümleme, diğer bilgi kaynaklarının yanında edebî metinleri de inceleme alanlarının dışında tutmayarak insan gerçeğine ulaşmada daha avantajlı bir hale gelir.

Bu çalışmada; Kemal Tahir’in sanat anlayışı ana çevreleri ile aydınlatıldıktan sonra edebiyat sosyoloji ilişkisi üzerinde durulacak ve sosyolojik okuma açısından zengin bir metin olduğunu düşündüğümüz *Göl İnsanları* adlı eserinde yer alan “Kondurma Siyaseti” adlı hikayesi incelenecektir. Eser içerik analizine dayanan “iç okuma” yöntemi ile çözümlendikten sonra üretildiği dönemin toplumsal şartları da göz önüne alınarak “dış okuma” yöntemi ile toplumcu-gerçekçi bir anlayışla oluşturulan anlatıdan yola çıkılarak dönemin toplumsal yapısı hakkında bilgilere ulaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, kurmaca anlatı, sosyolojik eleştiri, *Göl İnsanları*

READING KEMAL TAHİR'S STORY "KONDURMA SİYASETİ" IN THE CONTEXT OF SOCIOLOGICAL CRITICISM

Muhuttin DOĞAN

ABSTRACT

Sociologists try to reach various social data through literary works that they can not find in historical, sociological, and psychological studies/research. Because important data about humans is neglected by many branches of science, often find a living space in the narratives of writers who create their works by living in life, or it is inevitable that they will be reflected in those texts in some way. Owing to this information the daily lives, clothing, entertainment, feelings and, thoughts of the people who lived before us are brought to light, thus the gaps in life that other science branches neglect are filled with the fictions that the authors created without ignoring human reality, their works can always remain new, away from the fear of being compressed into a certain period of time.

The basis of Kemal Tahir's narrative genres such as novels and stories, which constitute the main basis of our study - in which we see the clearest reflections of his understanding of art - is the society from which he emerged, although their degrees are different, the artist tries to present the social events he witnessed and their positive/negative aspects through fictional heroes whose faces always face society. Even though their fictional, owing to texts that don't far away from the truth and always contain a way to reach the realities of life, sociological analysis becomes more advantageous about reaching human reality by not excluding literary texts from its fields of study, as well as other sources of information.

In this study; after Kemal Tahir's understanding of art is illuminated by its main circles, the relationship between literature and sociology will be emphasized and his story called "Kondurma Siyaseti" in his work called *Göl İnsanları*, which we think is a rich text in terms of sociological reading, will be examined. After the work is analyzed with the "internal reading" method based on content analysis, it will be tried to obtain information about the social structure of the period, by taking into account the social conditions in which it was produced, and the "external reading" method, based on the narrative created with a socialist-realistic understanding.

Keywords: Kemal Tahir, fictional narrative, sociological criticism, *Göl İnsanları*.

EPIK DÖNEMDEN MODERN DÖNEME KAHRAMANIN DEĞİŞİM SÜRECİ

Dr. Cansu ORAL
Bitlis Eren Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-5708-0027.

ÖZET

Bu çalışmada, çeşitli edebî türlerde farklı bakış açılarıyla ele alınan ve sanatsal metinlerde olay örgüsü içerisinde kendisine yer edinen kahramanın, epik dönemden modern döneme uzanan bir süreçte, ne tür özelliklere sahip olduğu ve nasıl bir değişim geçirdiği üzerinde durulmuştur. Tarihin akışı içerisinde insanlar, her türlü sıkıntıda kendilerine kurtarıcı bir güç aramıştır. Bu bakımdan, hem görmek istedikleri hem de bir rol-model teşkil edecek özellikte kahramanlar yaratıp bunu, epik dönemden modern döneme uzanan süreçte çeşitli edebî türlerde ele almışlardır. Mitolojilere, masallara, efsanelere, destanlara, halk hikâyelerine ve romanlara konu edinilen bu kahramanlar, gerek dönem gerekse tür açısından farklılık göstermektedir. İlk olarak mitik dönemden günümüze ulaşmış metinlere bakıldığında olağanüstülüklerin ve sıra dışılığın dikkat çekici bir unsur olduğu görülmektedir. Yani kahramanın başlıca özelliği, sıra dışı olmasıdır. Mitoloji ve destanlardaki kahramanın varlığı, erginlenme sürecinin çıkış noktasıyla paraleldir. Halk hikâyeleri ve masallarda geçen kahramanın, olağandışı özellikleri devam etmektedir. Ancak romanda yer alan kahramanlar, olağanüstülüklerle anlatılmaz ve sıra dışı özelliklere sahip değildir. Bunlar, hem üstlendikleri rollere hem de edebî eser içerisindeki fonksiyonlarına göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulur. Tip ve karakter ayırımına göre bu kahramanlar; değerleri, ruh halleri ve düşünceleriyle romanın kurgu atmosferinde ön plana çıkar.

Sonuç olarak, epik dönemden modern döneme gelindiğinde, toplumda, insanlarda ve zihniyette meydana gelen değişim ve gelişmelerin, edebî tür içerisindeki kahramana da sirayet ettiğine tanık olunur. Kahraman, bu değişim ve gelişim sürecine paralel olarak farklılığını gözler önüne serer. Epik dönemde, olağanüstülük ve sıra dışılık ile bezenmiş kahramanın, modern dönemde bunlardan sıyrıldığı, ete kemiğe bürünmüş bir şekilde ortaya çıktığı anlatı metinleriyle kanıtlanmıştır. Modern dönemde kahraman; yazarın ve de okurun görmek istediği, yazarın düşüncesini emanet edebileceği, topluma rol model oluşturabilecek ya da olumsuz kahramanlar çıkarıp ideal olanı gösterme noktasında seçilen kişidir.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Destan, Efsane, Kahraman, Roman.

THE PROCESS OF CHANGE OF THE HERO FROM EPIC TO MODERN PERIOD

ABSTRACT

In this study, it is emphasized what kind of characteristics the hero, who is handled from different perspectives in various literary genres and has a place in the plot in artistic texts, has and how he has changed in a process extending from the epic period to the modern period. In the course of history, people have searched for a saving power in all kinds of troubles. In this respect, they created heroes that they both wanted to see and that would

constitute a role-model, and handled this in various literary genres from the epic period to the modern period. These heroes, who are the subject of mythologies, fairy tales, legends, epics, folk tales and novels, differ in terms of both period and genre. First of all, when we look at the texts that have survived from the mythic period to the present day, it is seen that extraordinary and extraordinary is a remarkable element. In other words, the main characteristic of the hero is that he is extraordinary. The existence of the hero in mythology and epics is parallel to the starting point of the coming of age process. The extraordinary characteristics of the hero in folk tales and fairy tales continue. However, the heroes in the novel are not characterized by the extraordinary and do not have extraordinary features. They are subjected to various classifications according to the roles they assume and their functions within the literary work. According to the distinction between type and character, these heroes come to the fore in the fictional atmosphere of the novel with their values, moods and thoughts.

As a result, from the epic period to the modern period, one witnesses that the changes and developments in society, people and mentality are also reflected in the hero within the literary genre. In parallel with this process of change and development, the hero reveals his difference. It has been proven through narrative texts that the hero, who was adorned with extraordinary and extraordinary in the epic period, is stripped of these in the modern period and emerges in a fleshed-out form. In the modern period, the hero is the person the author and the reader wants to see, the person to whom the author can entrust his/her thoughts, the person who can be a role model for the society or the person chosen to show the ideal by creating negative heroes.

Keywords: Mythology, Epic, Legend, Hero, Novel.

HATIRA YAZIMINDA DİLİN KULLANILIŞ ŞEKLİ

Dr. Cansu ORAL
Bitlis Eren Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-5708-0027

ÖZET

Bireyin kendine yönelmesi, kendi ‘ben’ini keşfetmesiyle ortaya çıkan ve değer kazanan hatıra türünün, kişinin topladığı birikimleri başkalarıyla paylaşma ihtiyacından doğduğu söylenebilir. Yazar, kendi iç dünyasını veya kendi yaşamını okuyucuya aktarırken dış dünyadan tamamen kopmaz. Onun, hayatını kaleme alırken endişe ettiği konu, kendisi değil yaşadıklarıdır. Bundan dolayı hatıra türünde, kişisel yaşantının yanı sıra toplumsal olaylar ile kişinin kendisi dışındaki insanlar da yer alır. Ben anlatıcının hâkim olmadığı diğer edebî türlerde ise yazar, genellikle arka plandadır. O, kişisel duygulardan uzak ve objektif bir bakış açısıyla eserini kaleme alır. Oysa hatıra türünde yazar, metnin merkezi konumundadır. Kendisi dışında çevresindeki insanları da metne dâhil eder ve aynı zamanda okuyucuyu da bunların tanıdığı hâline getirir. Dolayısıyla edebiyat tarihlerinde yer almayan kişisel ayrıntıları, bu tür sayesinde öğrenmek mümkündür. Bu noktada hatıralar, tarihe kaynaklık eden metinlerdir.

Hatıra yazarı, kendisi için önemli kabul ettiği kişilere geniş ölçüde yer verdiği zaman bu tür, hatıra içinde hatıra veya hatıra içinde biyografi gibi bir niteliğe bürünür. Kişisel konularda bazen susmayı tercih eden yazar, kendisi için mahrem kabul ettiği şeyleri uyandırmamaya çalışabilir. Bunlardan hareketle edebî türde kullanılan dil, yazarın hatıra yazma amacı ile paralellik gösterir. Yani yazar, üslubunu, ele aldığı konuya göre şekillendirir. Kimi hatıralar, yazarının üslupçu tutumundan dolayı edebîleşirken kimileri de nesnel bir tarza bürünür. Kısacası, hatıra ve “ben” anlatıcılı diğer edebî türlerde kullanılan dil, yazarın amacına göre değişkenlik gösterir. Hem içerik hem de yazarın kimliği, üslubu şekillendirir. Hatıralarında sadece kendini merkeze alan yazar, kişisel bir dil kullanmayı tercih eder. Kendisi dışında başka insanları eserine konu etmesiyle dil, değişir. Belli bir döneme ışık tutan, tarihî döneme kaynaklık eden kimi hatıralarda yazar, nesnel bir dile başvurur. Toplumsal olayların ve şahısların geniş yer tuttuğu, hatta içerisinden hem biyografik hem de roman malzemesi çıkacak olan hatıraların dili, örnekler doğrultusunda edebîdir, nesneldir.

Anahtar Kelimeler: Hatıra, metin, dil, insan.

HOW LANGUAGE IS USED IN MEMOIR WRITING**ABSTRACT**

It can be said that the genre of memoir, which emerges and gains value as the individual turns towards himself/herself and discovers his/her own 'self', arises from the need to share the accumulated knowledge with others. While the author conveys his/her inner world or his/her own life to the reader, he/she is not completely detached from the outside world. What he is concerned about while writing his life is not himself but what he has

experienced. Therefore, in the memoir genre, in addition to personal life, social events and people other than oneself are also included. In other literary genres where the I-narrator is not dominant, the author is usually in the background. He writes his work from an objective point of view and away from personal feelings. However, in the memoir genre, the author is the center of the text. In addition to himself, he includes the people around him in the text and at the same time makes the reader a witness to these events. Therefore, it is possible to learn personal details that are not included in literary histories through this genre. At this point, memoirs are texts that serve as a source for history.

When the memoirist includes a large number of people who are important to him/her, this genre takes on the character of a memoir within a memoir or a biography within a memoir. The author, who sometimes prefers to remain silent on personal matters, may try not to arouse what he considers private for himself. Based on these, the language used in the literary genre is parallel to the author's purpose of writing a memoir. In other words, the author shapes his style according to the subject he deals with. While some memoirs become literary due to the author's stylistic attitude, others take on an objective style. In short, the language used in memoirs and other literary genres with "I" narrators varies according to the author's purpose. Both the content and the identity of the author shape the style. The author, who focuses only on himself in his memoirs, prefers to use a personal language. The language changes when he makes people other than himself the subject of his work. In some memoirs that shed light on a certain period and serve as a source for a historical period, the author resorts to an objective language. The language of the memoirs, in which social events and personalities occupy a large place, and from which both biographical and novel material will emerge, is literary and objective in line with the examples.

Keywords: Memory, text, language, human.

“SOKRATES’İN SAVUNMASI”NIN SOSYAL OYUN TEORİSİ İLE ANALİZİ VE SONUÇLARIN ÇATIŞMA TEORİSİNE GÖRE YORUMU

Hatice Ebrar BİLGİN

Karşıyaka Aydoğan Yağcı Bilim ve Sanat Merkezi

ORCID: 0009-0000-5612-9717

Gözde ZABZUN

Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü

ORCID: 0000-0002-9502-8756

ÖZET

Sokrates’in Savunması, tarihte özellikle felsefe ve sosyoloji alanında yazılmış en önemli ve ilk metinlerdendir. Platon’un, öğretmeni Sokrates’in söylemlerinin bazı Atina soylularını rahatsız etmesi üzerine “gençlerin ahlakını bozma” gerekçesi ile mahkemeye verilmesinden Sokrates’in idam kararının verilip uygulanmasına kadar gerçekleşen süreci anlattığı bir eserdir. Platon eserinde mahkeme sürecinde yaşanan olayları ve tarafların konuşmalarını yazdığı gibi kendi felsefi görüşlerini de belirtmiştir. Çalışmada bu eserin temel karakterleri olan Sokrates ve onu suçlayan mahkemenin karşılıklı ilişkisi sosyal oyun teorisinden yararlanılarak analiz edilmiştir. Sosyal oyun teorisi, mantıklı oyuncular arasındaki stratejik etkileşimlerin matematiksel modellemesidir. Bu teoriye göre bir oyun, en az iki oyuncudan oluşan karşılıklı seçimler yapıldığı bir durumdur. Oyuncular olarak Sokrates ve onu suçlayan mahkeme belirlenmiştir. Oyuncuların önündeki olası seçimler kitaptaki bilgilerden çıkarılmış ve yapılabilecek hamlelere değerler atf edilmiştir. Bu değerler birlikte analiz edildiğinde iki tarafın karşılıklı çıkar çatışmasının dengelendiği durumun sağlandığı seçeneğe Nash dengesi adı verilir. Yapılan analiz sonucu Nash dengesinin “Mahkemenin Sokrates’e para cezası veya hapis gibi hafif bir ceza vermesi” durumunda sağlandığı bulunmuştur. Kitapta ve dolayısıyla gerçekte ise bu durumun bulunan sonuçtan farklı olduğu, yani Nash dengesine uygun hareket edilmediği tespit edilmiştir. İki durum arasında var olan uyuşmazlık çatışma teorisi kuramları kullanılarak yorumlanmıştır. Çatışma teorisi, toplum içinde bulunan grupların birbiri ile etkileşimini, ortaya çıkan çatışmaları ve güç dinamiklerini inceler. Sokrates ve mahkemenin elinde tuttuğu güçler ve dayanakları yorumlanmıştır. Nash dengesi ile gerçekleşen durum arasındaki ayrım, birey-kurum arasındaki güç dengesizliğinin ve statükoyu tehdit eden düşüncelerin sosyal sonuçlarını resmetmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sokrates’in Savunması, Sosyal Oyun Teorisi, Nash Dengesi, Çatışma Teorisi

ANALYSIS OF PLATO'S "APOLOGY" BASED ON SOCIAL GAME THEORY AND INTERPRETATION OF THE RESULTS ACCORDING TO CONFLICT THEORY

ABSTRACT

"Apology" by Plato, especially in the fields of philosophy and sociology, is one of the most profound texts to ever exist. In the book, Plato tells the story of his teacher Socrates being accused of "impiety and corruption" by the Athenian elite and the trial period up until his death sentence and execution. Plato writes not only the events and speeches taking place, but also includes traces of his own philosophical beliefs. In this work the relationship between the main subjects of the book, Socrates and the court, was analyzed based on social game theory. Social game theory is the mathematical modeling of strategic interactions between logical players. According to this theory, a game is any situation where there are two players whose interests are misaligned. The players in this scenario were determined as Socrates and the accusing court. The possible choices were inferred through the text and an appropriate numerical value was assigned to each one. When the values are analyzed, the point at which the an equilibrium among the interests of opposing parties is reached is called the Nash equilibrium. In this analysis the scenario that satisfied the Nash equilibrium was "A rather minor punishment such as a fine or imprisonment". In the book and therefore in real life, the outcome was different, meaning the actions were not in line with the Nash equilibrium. The dissonance between the results was interpreted utilizing conflict theory. Conflict theory studies the interaction, conflicts and power dynamics between groups in a society. The power Socrates and the court holds and its sources were analyzed. The clash in the events that transpired and the Nash equilibrium illustrates the imbalance in individual-institution power dynamics and the social results of beliefs that threaten the status quo.

Key words: Apology, Social Game Theory, Nash Equilibrium, Conflict Theory

1960-1980 YILLARI ARASI TOPLUMCU GERÇEKÇİ ŞİİRDE TEMA¹**Dr. Özlem Kayabaşı****Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Öğretim Üyesi****ORCID: 0000-0003-0136-4300****ÖZET**

1960’lardan itibaren Türk Edebiyatında edebiyat ve siyaset arasındaki ilişki belirgin hâle gelir. Bu duruma siyasi hayatın hareketliliği olduğu kadar şair ve yazarların görüşlerini ifade etme konusundaki kararlılıkları da etki eder. İhtilaller, konulan yasaklar toplum hayatını olduğu gibi edebiyatı da etkiler. Özellikle şiirde Nâzım Hikmet’in etkisindeki 1960 kuşağı şairleri eserlerini politik tavırlarına göre şekillendirirler. Toplumcu gerçekçilik olarak adlandırılan bu tavırda edebî metinlerin siyasi düşünceleri anlatmak için bir araç olarak kullandığı görülür. Düşüncelerini aktarmak için seçtikleri temaların da bir amaca hizmet ettiği söylenebilir.

Sözü edilen dönemde Ataul Behramoğlu, İsmet Özel, Nihat Behram, Süreyya Berfe, Ahmed Arif, Egemen Berköz, Mehmet Başaran, Özkan Mert, Gülten Akin, Hasan Hüseyin, Refik Durbaş gibi şairler toplumcu gerçekçi anlayışla şiir yazarlar. Şiirlerini yazarken temel hareket noktaları düşüncelerini aktarmaktır. Hatta bu nedenle çoğu zaman şiirlerinin edebî metin olmaktan çok propaganda metinleri olduğu eleştirisiyle karşılaşılır. Ülkenin içinde bulunduğu hareketli ortam bu şairlerin tutuklanmalarına, eserlerinin toplatılmasına, çıkardıkları dergilerin kapatılmasına kadar giden problemlerle karşılaşmalarına neden olur. Onlar da yaşadıklarını eserleriyle anlatmayı tercih ederler. Bu nedenle dönemin toplumcu gerçekçi şiirinde en dikkat çeken tema devrimci mücadelenin teorik olarak anlatıldığı metinlerde ortaya çıkar. Şairler, teorik anlatımı destekleyebilmek için işçi-işveren, köylü-ağa çatışmalarını da ele alırlar. Bunların yanında özellikle şehirde yaşayan insanların durumlarını toplumcu bir dikkat ve duyarlılıkla anlatmayı da devrimci kişiliğin bir parçası sayarlar. Son olarak da başka ülkelerde yaşayan ve sömürülen halkların sözcüsü olmayı kendileri için bir görev bildiklerini söylemek gerekir. Bu çalışmada, 1960 sonrası toplumcu gerçekçi şiirin üzerinde durduğu meseleler örneklerle anlatılacaktır. Edebiyat ve siyaset arasındaki ilişkinin tematik olarak nasıl kurulduğu, şairlerin ve metinlerin toplum hayatından nasıl etkilendikleri de gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumcu gerçekçi şiir, tema, şiir incelemesi.

THEME IN SOCIALIST REALIST POETRY BETWEEN 1960-1980**ABSTRACT**

Starting from the 1960s, the relationship between literature and politics became evident in Turkish Literature. This situation is affected by the dynamism of political life as well as the determination of poets and writers to express their views. Revolutions and bans affect literature as well as social life. Especially the poets of the 1960s

¹ Bu çalışma, Gazi Üniversitesi’nde 2011 yılında tamamlanan “1960-1980 Arasında Toplumcu Gerçekçi Şiir ve Problemleri” başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

generation, who were under the influence of Nâzım Hikmet in poetry, shaped their works according to their political attitudes. In this attitude, called social realism, it is seen that literary texts are used as a tool to express political ideas. It can be said that the themes they chose to convey their thoughts also serve a purpose.

In the mentioned period, poets such as Ataul Behramoğlu, İsmet Özel, Nihat Behram, Süreyya Berfe, Ahmed Arif, Egemen Berköz, Mehmet Başaran, Özkan Mert, Gülten Akın, Hasan Hüseyin, Refik Durbaş wrote poems with a socialist realistic approach. The main starting point when writing his poems is to convey his thoughts. For this reason, they often face criticism that their poems are propaganda texts rather than literary texts. The dynamic environment of the country causes these poets to face problems such as being arrested, their works confiscated, and the magazines they publish being closed down. They also prefer to express their experiences through their works. For this reason, the most striking theme in the social realist poetry of the period appears in the texts in which the revolutionary struggle is explained theoretically. Poets also discuss worker-employer, peasant-landlord conflicts in order to support the theoretical narrative. In addition, they consider it a part of the revolutionary personality to explain the situation of people living in the city with social attention and sensitivity. Finally, it should be said that they consider it their duty to be the spokesperson of the people living and exploited in other countries.

In this study, the issues emphasized by social realist poetry after 1960 will be explained with examples. It will also be shown how the relationship between literature and politics is established thematically and how poets and texts are affected by social life.

Key words: Social realist poetry, theme, poetry review.

1.Giriş

Toplumcu gerçekçilik, kaynağını Marksist ideolojiden alan bir anlayış olarak kısaca tanımlanabilir. Sosyalist gerçekçilik adıyla ilk defa 1934 yılında düzenlenen Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi'nde kullanılır. İdeolojinin edebî eserler vasıtasıyla okurlara aktarılması amaçlandığı için toplumcu gerçekçi metinlerin temelinde siyasi düşünceler bulunur. Bu amaçla yazılan metinler de yanlı, taraflı, tezli olarak değerlendirilirler.

Toplumcu gerçekçi metinlerin düşünce yönünün ağırlıkta olması bu metinlerin edebî değerini tartışmalı hale getirir. Ancak “temelinde halkın ve halk hareketlerinin olduğu anlaşılan toplumcu gerçekçilik, toplumun aynası olma vazifesini de yerine getirir” (Kayabaşı, 2011, s. 11). Türk Edebiyatında toplumcu gerçekçilik Nâzım Hikmet'in şiirleriyle başlatılır. Zaten kendisini toplumcu gerçekçi olarak değerlendiren çoğu şair yol gösterici olarak Nâzım Hikmet'i görür. Nâzım Hikmet'in Moskova'ya gittikten ve Marksizmle tanıştıktan sonra yazdığı şiirler toplumcu gerçekçiliğin başarılı örnekleridir. Ancak ondan sonra gelen toplumcu şairlerin aynı çizgiyi tutturamadıklarını da söylemek gerekir. İki temel kuşak olarak ele alınabilecek toplumcu şiirin 1940 kuşağı şiirlerinde ideolojik yansımaları kullanmaktan çok halkın yaşantısını ve kendi yaşadıkları zorlukları anlatmayı

tercih ederler. İkinci kuşak olan 1960 kuşağı ise devrimci bir düşünceyle beraber hem kendi yaşadıkları problemlerle hem de dünyada meydana gelen gelişmelerle ilgili duyarlılık gösterir.

Bu çalışmada amaç 1960 sonrası toplumcu gerçekçi şiirde ele alınan temalar üzerinde durmak ve şairleri bu temaları ele almaya yönlendiren sebepleri göstermek olacaktır. Değerlendirme yaparken Ahmet Oktay'ın şu tespitlerinin belirleyici olduğunu ifade etmek gerekir: “*Nâzım'dan bu yana, üstelik büyük ölçüde düzey yitirerek, solcu yazın iyi köylü/kötü ağa, sömürülen işçi/sömüren patron, kerim devlet/baskıcı devlet, yoksulluk/zenginlik, cahillik/okumuşluk türünden kavram çiftleri üretmiş, bu kavramsal çizelgedeki ikinci terimler hep kapitalizmin nitelikleri olarak alımlanmıştır*” (Oktay, 2000, s. 249).

2. Tematik Değerlendirme

Toplumcu gerçekçi şiirleri değerlendirirken bu şiirlerin belli bir amaca hizmet ettikleri göz önünde tutulmalıdır. Metinlerde Marksist ideolojiden kaynaklanan düşünceler anlatılmaya çalışılır. Şairler, düşüncelerinin ifadesinde dönemin siyasi atmosferinin kısıtlayıcı etkisi nedeniyle zorluk yaşarlar. Ancak kendilerini devrimci olarak değerlendirdikleri için düşüncelerini de bir şekilde aktarmak isterler. Toplumcu gerçekçi düşüncelerin kaynağı Sovyetler Birliği olduğu için Sovyet şair ve yazarları bu kuşak şairleri tarafından da kabul görür ve ideal sanatçılar olarak ele alınırlar. Tematik olarak en belirgin husus da bu tarzda yazılan şiirlerde ortaya çıkar. Sovyetler Birliği, Küba, Çin gibi ülkelerdeki halk hareketleri toplumcu gerçekçi şiire ilham olur. Nâzım Hikmet, Che Guevara, Vaptzarov, Fidel Castro, Neruda, Salvadore Allende, Babeuf, Gorki gibi isimler hem toplumcu mücadelenin hem de toplumcu şiirin kahramanları olarak anlatılır. Özellikle Ataul Behramoğlu, İsmet Özel ve Nihat Behram'ın şiirlerinde bu isimlerin mücadeleleri örnek olarak gösterilir.

Toplumcu gerçekçi şiirlerin temel dayanağı halktır. Halkın eşit şartlarda yaşaması, emeğinin karşılığını alabildiği bir düzenin olması gerektiği düşüncesini savunurlar. Bu düzen de ancak devrim gerçekleşirse kurulabilecektir. Şairler kendilerini halk için ve onların sesini duyurmak adına sorumlu hissederler. Bunun için zaman zaman partizan, militan olmayı bile göze alırlar. Ataul Behramoğlu ve İsmet Özel Militan adlı bir dergi çıkartırlar. İsmet Özel'in “Partizan” şiirinde bir davaya gönül vermenin ne kadar önemli olduğu vurgulanır:

“Sarp bir güvercin düşüyor yüreğimden

buna dayanmalıyım

ölünce bir partizan gibi ölmeliyim” (Özel, 2005, s. 33). Bu mısralarda ölümü bile göze alan zihniyeti görmek mümkündür. Diğer taraftan bu fedakarlığın tüm insanlık için geçerli olduğu da görülür. Dünyanın neresinde ezilen ve sömürülen insanlar varsa devrimci bir şairin görevi onların sesi olmaktır. Şiir ise bunu yapabilmenin en kolay yoludur:

“Sana durlanmış kelimeler getireceğim

pörsümüş bir dünyayı kahreden kelimeler

kelimeler, bazıları tüyden bazısı demir

seni çünkü dik tutacak bilirim

kabzenin, çekicin ve divitin

tutulduğu yerden parlayan şiir” (Özel, 2005, s. 62). Kötülüklerle çevrelenmiş dünyayı kurtarabilmek için yeni sözler söylemek gerekir. Bu sözler bazen hafif bazen ağır olabilir. Kabze, çekiç ve divit mücadelenin silahları olarak düşünülür. Kimi zaman sözle kimi zaman aktif olarak mücadele ile istenilen/beklenen sonuç alınabilir:

“Coşkun bir haykırmanın yapıştık kanadına

nârâsını duyuyoruz köroğlunun dadalın serdarinin

ve faşizme kafa tutan her yiğidin

sözlüyüz adını koyacağız yapılara

demiri adına vuracağız kunduramıza;

kırçılı, volkanı, kartal yuvası

dağları adına kullanacağız

çünkü kalbimize sığmıyor acı” (Behram, 2004, s. 53). Halkla birlikte olduktan sonra mücadelenin zorluğunun önemi yoktur. Halk düşmanlarına karşı el ele durmak gereklidir:

“Görüyorsun işte küçük adamları

Köhnemiş silahlarıyla saldıran sana

Kimi tutsak düşmüş kendi dünyasına

Kimisi düpedüz halk düşmanı

Diren öyleyse, diren, yılma

Yürüt daha bir inatla kavganı” (Behramoğlu, 2006 (a), s. 72). Bu kavga sadece kağıt üzerinde değil şairlerin kendi hayatlarında da devam etmektedir:

“Altmış sekizdeyiz. Kırkı ve Elliye gördük

Altmışın içinde yaşadık, suç işledik

Bildiriler. Beş Mayıs'ta Saat Beşte Kızılay'da

Ve hepimiz bir yerlerde işi olan Ankara devrime üs kimliğinde” (Akın, 2008, s. 118). Düzenlenen toplantılar, yapılan eylemler, yazılan şiirler hep aynı amaca hizmet eder.

Devrimci mücadelede ve toplumcu gerçekçi şiirlerde temel unsur insandır. Onların hayata tutunmak için verdikleri mücadele bazen genel yargılarla bazen de insan ilişkileri üzerinden anlatılır. Bu ilişkilerden biri temelinde maddiyat olan işçi-işveren ilişkisidir. 1950'lerden itibaren köyden kente doğru gerçekleşen göç dalgasıyla birlikte şehirlerde nüfus artışı görülür. Sanayi kollarının zenginleşmesiyle de açılan fabrikalarla yeni

bir iş gücüne duyulan ihtiyaç ortaya çıkar. İşçiler, toplumcu gerçekçi şiirde sözcüsü olunan topluluklardan biri olur. İşçilerin ele alındığı metinlerde toplumsal aksaklıklar ve ekonomik yoksunluklar da anlatılır.

“Bir fabrikada iş bulmuş

Kaçak işçi çalıştıran

...

Kırk yılın köylüsü

Ne yapsın işçi olursa

Daha yılı dolmadan

Kaptırırvermiş elini çarka” (Behramoğlu, 2006 (b), s. 19). Para kazanmak için zorlu şartlarda çalışmaları ve o kadar emeğe rağmen bunun karşılığını alamamaları toplumcu şairler için ele alınması zorunlu bir meseledir.

Çünkü devrimin işçi sınıfının gücüyle gerçekleşeceğine inanırlar.

“Sızım sızım sızıldıyorsa eğer

boyunlarından

kara yağlar süzülen çocukların

omuzlarında adaleler

körpeçik bedenleri yorgunluktan

uğul uğulsa işçi kızların” (Behram, 2004, s. 293) Küçük yaşlarda ve ağır şartlarda çalışan bu insanlar onları anlayacak birine ihtiyaç duyarlar. Çünkü geçim derdi onları çaresiz bırakmaktadır. Yoksulluk, çaresizlik, yalnızlık gibi temalar bu şiirlerde ağırlık olarak işlenir.

Sadece şehirde yaşayan işçiler değil Anadolu’da yaşayan ve tarlalarda çalışan işçiler de hayatlarından kesitler verilerek ele alınırlar. Örneğin Ahmed Arif, Çukurova’da çalışan tütün işçilerini, Refik Durbaş Zonguldak’taki kömür işçilerini anlatır. Bu işçiler, patronların köleleri, emekleri sömürülen, zavallı ancak gururlu insanlar olarak tasvir edilir.

Toplumcu gerçekçi şiirde çatışmalar üzerine kurulu anlatımın bir diğer ögesi köylü-ağadır. Bu çatışma Anadolu’da yaşayan insanlar üzerinden ele alınır. Anadolu insanı şehir hayatındaki zorlukların çok daha fazlasıyla mücadele etmek zorundadır. Çünkü imkânlar da seçme şansı da çok daha sınırlıdır. Bu sınırlı olma hali köylülerin daha boynu bükük olmasına, ezilmesine ve maddi gücü elinde bulunduran kişilerin daha acımasız ve otoriter olmasına zemin hazırlar. Mehmet Başaran, Hasan Hüseyin’in şiirlerinde Anadolu’da yaşayan insanların dramatik hayatları söz konusu edilir. Bu şiirlerde ele alınan temaların en sık görülenleri yoksulluk ve çaresizliktir.

Hasan Hüseyin, “Karanlıktan Tuta Tuta” başlıklı şiirinde:

“köylülük zordur kardeşim

ekmek aslan ağzındadır

aslan çakal izindedir

köylülük zordur kardeşim” (Korkmazgil, 1994, s. 103) mısralarıyla köylünün nelerle mücadele ettiğini onun ağzından anlatır.

Süreyya Berfe “Türküler” şiirinde:

“Yakasız donumu yârim diksin

Mezarımı itler kazsın

Ağa gelip kirlletmesin

Yaş dökmez beyler bana” (Berfe, 2009, s. 61) ifadeleriyle ağa ya da güçlü olan insanlar ile çatışmasının ölümünden sonra bile devam edeceğini gösterir. Toplumcu gerçekçi şairler de onların bu düşüncelerini dile getirerek onlarla aynı şeyi düşündüklerini, onların sesi olmak istediklerini anlatmış olurlar. Özkan Mert “İrgatoğlu Atçalı Kel Mehmet ya da Aşk ve İhtilâl” (Mert, 2008, s. 89) destanında Aydınli bir efe olan Kel Mehmet’in ağanın yanında boğaz tokluğuna çalışmasına, bey kızına duyduğu sevdaya, aşkı yüzünden dağlara çıkmasına, zulme karşı durup düzeni değiştirmesine değinir ve bu insanların ne kadar güçlü olduklarını da göstermiş olur.

Gülten Akın “Seyran Destanı”nda köyden kente göç olgusunu işlese de Çorum, Yozgat, Kars, Kırşehir, Sivas, Hakkâri, Van’dan gelen insanların memleketlerinde nasıl zorluklar yaşadıklarını da ele alır. Sadece kurulu düzendeki haksızlıklara karşı değil yoksulluğa karşı da zorlu bir mücadele verilir:

“Kocaman büyüğü aydınlığın ortasında

Bir kara leke yoksulluk

Bu nasıl bela

Bela ki bela

Ozan eden Ruhsati’yi

Veysel’i kör eden

Şah Turna’yı mapus

Yoksulluk” (Akın, 2004, s. 71). Anadolu maddi ve manevi bütün zenginliğine rağmen insanların acı çektikleri, terk etmek istedikleri bir coğrafyaya dönüşür. Ancak büyük umutlarla gittikleri/göçtükleri büyük şehirler de onların acılarını dindiremez. Hatta tam aksine şehir hayatında uyum sorunları ve kültür farklılıkları nedeniyle köyden daha zor şartlarda yaşamak zorunda kalırlar.

1960 sonrası toplumcu gerçekçi şiirlerde ele alınan bir diğer tema ise şehirde yaşayan insanların anlatıldığı metinlerde ortaya çıkar. Bu metinlerde yalnızlık, yabancılaşma, isyan, yokluk, uyumsuzluk gibi temalar dikkati çeker. Şehir hayatındaki insanı anlatan şairlerden biri Egemen Berköz’dür. Şair zaman zaman kendi hayatından sahneleri de dahil ettiği şiirlerinde hayatın sıkıcılığından bunalsa da umudunu hiç kaybetmeyen bir tavır sergiler.

Umut, toplumcu gerçekçi şiirin dayandığı temel duygulardan biridir. Şairler, hangi şart altında olursa olsun Nâzım Hikmet'in "Hapiste Yatacak Olana Bazı Öğütler" şiirinde ifade ettiği gibi "*düşmana inat bir gün fazla yaşamak*" (Nâzım Hikmet, 2007, s. 934) amacını güderler. Egemen Berköz "İşte Yazıyorum Şafağı" şiirinde:

"bir kitap alıyorum elime

okumak istiyorum

kelimeler bana acı söylüyorlar

kelimeler dövizlere yazılmış

go home

Morison Süleyman

kahrolsun Amerika olmuş karşıdan

geliyorlar

kendi kendime konuşuyorum

yanımda film çekiyorlar

yanımda bir kız bir dost bir polis bir ben

ben ne arıyorum" (Berköz, 2004, s. 140) mısralarıyla hem yaşadığı dönemin siyasi atmosferinden hem de bu kaotik ortamın içinde bulunmaktan dolayı memnuniyetsizliğini dile getirir. Şehir hayatının bu anlamdaki rahatsızlığını Nihat Behram, Gülten Akın, Hasan Hüseyin gibi şairlerin şiirlerinde de görmek mümkündür.

Toplumcu gerçekçi şairlerin zaman zaman karamsarlığa kapıldıkları ve mutsuzluklarını da dile getirdikleri görülür. Şehir hayatında eğitimden, ekonomik problemlere, siyasetin karmaşasından kısıtlayıcı karar ve uygulamalara kadar pek çok sorun vardır. Bu kadar büyük bir karmaşanın içinde yazılan şiirler de hem karamsar hem eleştiri dozu yüksek mısralar barındırır:

"Tabut, işte biziz içinde yatan..."

Biziz boğulup gizlenen...

Ömrün en katıksız coşkularını haykırırken

Biziz duyguları tabutlanan" (Behramoğlu, 2006 (a), s. 139). İsmet Özel'in "Partizan" şiirinde:

"Kabaran bir çarpıntı oluyor şehir

uyusam bir dağın benimle uyuduğu oluyor

her gün şehrin ortasında bir ergen ölüyor

domuzuna ölüyor bankerlere durarak

noterden onaylı kâğıtlara durarak

mevrit ilanlarına durarak.

Yunmadık saçlarını okşuyoruz, yavrum.

-Yüzümüzde dolanan bir mayhoş kahkaha-

Gırtlığımda bir harf büyüyor

gırtlığımızda” (Özel, 2005, s. 32-33) der ve hem şehir hayatının karanlığını hem de onları partizan yapan sebepleri açıklar. Artık dayanacak güçleri kalmamıştır. Buna karşı çözüm ise isyan etmektir:

“hayata kırgınsa gün görmemiş kadınlar,

kuruyan toprak unutulmuş

kemik incelmiş uğulduyorsa,

fabrika kapılarında

namlular altından geçiliyor

onur ayıklanıyor

kir köpürüp yayılıyorsa

elbette

söylencek fazla söz kalmamıştır;

ömrümüze savururken saçlarını şafaklar

daralan dünyayı ancak yangınlar ferahlatır” (Behram, 2004, s. 294). Çizilen bu karanlık tablodan kurtulabilmenin çıkış yolunu Nihat Behram bu mısralarla gösterir.

Toplumcu gerçekçi şairlerin duyarlılıkla anlattığı bir diğer konu ise Türkiye dışında yaşayan halklardır. Devrimci bir duyarlılıkla sadece kendi insanları için değil ezilen, sömürülen ve buna baş kaldıran halkları da ele alırlar. Bu şiirlerde de yabancılaşma, sömürü, isyan gibi temalar sıklıkla işlenir. Türkiye’de kendilerini rahat ifade edemedikleri her noktada kendilerine yabancı bir kahraman bulur ve onun mücadelesi üzerinden şiir yazarlar. Egemen Berköz’ün “Şiir Yazmasam Yaşam Kolay” (Berköz, 2004, s. 166), Ataol Behramoğlu’nun “Ne Yağmur... Ne Şiirler...” (Behramoğlu (a), 2006, s. 119) şiirlerinde Che Guevara; İsmet Özel’in “Bir Devrimcinin Armonikası” (Özel, 2005, s. 24), Ataol Behramoğlu’nun “Bir Gün Mutlaka” (Behramoğlu (a), 2006, s. 67) şiirlerinde Vietnam halkı; Ataol Behramoğlu “Salvatore Allende’yi Dinlerken” (Behramoğlu (a), 2006, s. 110) şiirinde Şilili devrimci lider Allende; Nihat Behram’ın “Ölülerimiz” (Behram, 2004, s. 196) şiirinde Stefan Filipoviç, Nyugen Van Troi, Ho Chi Minh; Nihat Behram’ın “Neruda’ya Ağıt” (Behram, 2004, s. 166) şiirinde Pablo Neruda bu hususta örnek olarak gösterilebilir.

3. Sonuç

Toplumcu gerçekçi şiir 1960’lardan sonraki devresinde farklı tematik unsurlar çevresinde gelişim ve değişim gösterir. Bu dönemde yazılan şiirlerde genç bir şaire nasıl devrimci olunması gerektiği konusunda bilgi ve cesaret de verilir, neden toplumcu şiire ihtiyaç duyulduğu da anlatılır. Toplumcu gerçekçi şiir temeline halkı ve onun kurtuluşu için ideolojiyi aldığından tezli olması yönüyle eleştirilmiştir. Ancak toplumcu şairler bu ön yargılara ve

eleştirilere cevap niteliğinde yazmaya devam etmişlerdir. 1960 kuşağı toplumcu şiirin pek çok temsilcisi vardır ancak teorik meseleler üzerinde en çok değerlendirme yapanlar Ataol Behramoğlu ile İsmet Özel olur. Onların şiirleri kendilerinden sonra gelecek genç nesle de kendi kuşaklarına da olumlu etki eder, örnek olur. Çıkardıkları dergilerdeki yazıları, şiir üzerine düzenledikleri soruşturmaları dikkat çeker.

Bu çalışmanın amacı 1960 sonrası toplumcu gerçekçi şiirde ele alınan temalar üzerine genel bir değerlendirme yapmaktır. Bu nedenle tema incelemesi beş başlık altında toplanmıştır. İlk başlık altında toplumcu gerçekçi şiirin teorik alt yapısının şiirlerde nasıl ele alındığı incelenir. Kendilerini devrimci olarak nitelendiren ve şiirleriyle de bu düşüncelerini aktarmak isteyen şairlerin bu şiirlerinde didaktik bir anlatım söz konusudur. Şiirin nasıl yazılacağı, konusunun neler olması gerektiği gibi hususlar üzerinde durulur. Sürdürülen hayatın zorluğu kadar şairlerin ideolojiyi anlatma gayretleri de bu şiirlerin temalarının belirleyici unsuru olur. Onlar kendilerini âdeta toplumcu şiir yazmak zorunda hissederler. Cesaret, kararlılık, bir davaya duyulan inanç gibi temalar sıklıkla kullanılır.

İkinci olarak ele alınan kısımda işçi ve işverenler arasındaki ilişkiler anlatılır. İşçilerin yaşadıkları zorlu hayat şartları, işverenlerin bencil ve kibirli tavırları, yokluk, korku, yılgınlık, gelir eşitsizliği gibi temalar etrafında anlatılır. Göç unsurunun da bu ilişki şekline doğrudan etki ettiğini söylemek gerekir. Küçük, kırsal yerleşimlerden şehre gelen insanların yeni ve zorlu hayatlarına uyum sağlamakta yaşadıkları problemler toplumcu şairlerin bunun üzerinde hassasiyetle durmalarına, onların sesi olmalarına yol açar.

Üçüncü olarak köylü ve ağa arasındaki ilişki ele alınabilir. Bu başlık altında da esasen bir çatışmanın olduğunu söylemek gerekir. Toplumcu şiirin amacı iki zıt unsuru karşı karşıya getirmek ve ezilen, sömürülen unsurun yanında olduğunu hissettirmektir. Burada da köylülerin hayatları, çalıştıkları yerler, kuvvetli ve baskın gücün sömürüsüne uğramaları dikkati çeker. Köylüler yoksulluk, sömürü, gelir eşitsizliği, korku gibi temalar kullanılarak anlatılır.

Dördüncü başlık şehir hayatında yaşayan küçük/sıradan insan üzerinedir. Bu insanların belli bir meslek grubuyla ilişkilendirilmediklerini belirtmek gerekir. Onlar şehir hayatında yaşamaya ve bu hayatın kaosuna alışmak zorunda kalırlar. Genellikle göçle gelen bu insanların hikâyeleri yalnızlık, yoksulluk, yabancılaşma gibi temalar odağında anlatılır. Uyum sorunu, emeklerinin karşılığını alamamaları, gelir eşitsizliği, gecekondulaşma gibi problemler de toplumcu bakış açısıyla ele alınır. Bu hayatın insanların hakettiği gibi devam edemeyişi toplumcu şairlerde isyan etmek için fırsat yaratır.

Son başlıkta ise yabancı ülkelerdeki insanlar için gösterilen duyarlılık ön plana çıkar. Özellikle Güney Amerika, Vietnam, Çin gibi yerlerde yaşayan insanların sömürülmeleri, baskı altında olmaları, öldürülmeleri konu edilir. Buralarda yönetime ve otoriteye karşı çıkan halk hareketleri desteklenir. Mücadelelerinden dolayı bu hareketlerin liderleri, mücadeleyi destekleyen şairler, yazarlar birer kahraman gibi anlatılır. Devrimci mücadeleyi anlatan

şairlerde olduğu gibi olumlu bir tip yaratmak ve bu tip etrafında verilen mücadeleyi haklı ve meşru göstermek amaçlanır. Bu şiirlerde de kararlı ve cesur bir tavırla devrimci mücadele yüceltilir.

1960 sonrası toplumcu gerçekçi şiirde ele alınan temalar, bir mücadelenin gerektirdiği hususlar olarak kabul edilebilir. Şairler hem kendi yaşadıkları sistemi hem de tüm dünyadaki sömürü düzenini eleştirirler. Bunu yaparken de şiirlerini ideolojik tavrı arka planda bile olsa kullanarak güncel hayatı ve siyasi düşüncelerini yansıtan bir ayna olarak kullanırlar.

Kaynakça

- Akın, G. (2008). Kırmızı Karanfil 1956-1971. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akın, G. (2004). Ağtlar ve Türküler 1972-1983. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Behram, N. (2004). Hayatın Şarkısı: Toplu Şiirler. İstanbul: Everest Yayınları.
- Behramoğlu, A. (2006) (a). Bir Gün Mutlaka. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Behramoğlu, A. (2006) (b). Yaşadıklarımın Öğrendiğim Bir Şey Var. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Berköz, E. (2004). Unutma Toplu Şiirler 1960-1979. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kayabaşı, Ö. (2011). 1960-1980 Arası Toplumcu Gerçekçi Şiir ve Problemleri. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Korkmazgil, H. H. (1994). Kızılkuğu: Bütün Şiirleri 13. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Mert, Ö. (2008). Yeryüzü Şarkıları Tüm Şiirleri. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Nâzım Hikmet (2007). Bütün Şiirleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Oktay, A. (2000). Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları. İstanbul: Tümm zamanlar Yayıncılık.
- Özel, İ. (2005). Erbain: Kırk Yılın Şiirleri. İstanbul: Şule Yayınları.

OSMANLI'DA MUALLİM SÜRGÜNLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğretim Üyesi Sadık ÇETİN

Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

ORCID: 0000-0003-3207-0751

ÖZET

Sürgün, bir kişiyi meskûn olduğu memleketten çıkararak başka bir yere göndermek anlamında kullanılır bir tabirdir. Osmanlı arşiv vesikalarında bu tabir yerine *nefy* ve *icla* kelimeleri de kullanılmaktadır. Sürgün edilen şahsa *menfî*, sürgün edilen şahsın gönderildiği yere ise *menfâ* denilmektedir. Osmanlı maarifinde görevli muallimlerin sürgünlerinin sebepleri, yaşanan tahkikat süreçleri, sürgünde hayat ve af edilmeleri ilgi çekici bir yapı arz etmektedir. Bu çalışmada muallimlerin sürgünleri Osmanlı arşiv vesikaları çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu meyanda sürgünlerin nedenleri toplumsal düzenin bozulmasına yönelik hareketler nedeniyle sürgünler, muzır neşriyat nedeniyle sürgünler, muallimlik mesleğine yakışmayan hareketler nedeniyle sürgünler ve siyasi nedenlerle sürgünler kategorilerinde ele alınmıştır.

Muallimlerin sürgün hayatı yaşarken topluma adapte olmaları önemsenmiştir. Bu çerçevede bazı muallimlerin eğitim öğretim faaliyetlerinin sürgün mahallinde de devam ettirildiği görülmektedir. Hatta söz konusu muallimler yaptıkları işler için belli bir tahsisat da almışlardır. Bu bir anlamda onların toplumsal hayata adapte olmalarının yanında günlerini imkân verdiği ölçüde verimli geçirmelerini ve sürgün edilmelerindeki gerekçelerden olan *ıslah-ı nefis* etmelerine yardımcı olma amacına yöneliktir.

Sürgün edilenlerin af edilmeleri konusunda ise padişahların doğum günü (*veladet-i hümayûn*) ve padişahın bir hastalık sonrasında sağlığına kavuşması vb. durumların yanında ahalinin talepleri de etkili olmuştur. Sürgün edilenlerin af edilmeleri için yazdıkları arzuhallerde ailelerinin içinde bulunduğu zaruret hali vurgulanan ortak konulardandır. Sürgün hayatında bulunan *menfilerin* geride bıraktıkları ailelerine ihtiyaçları çerçevesinde devlet tarafından belirli miktarda yevmiye tahsis edilmiştir. Sürgün edilen şahsın af edilmesi sonrasında memleketine dönmesi için gerekli olan zorunlu masrafların karşılanması amacıyla harcırah verildiğine dair örnekler bulunmaktadır. Hatta kimi muallimlerin sürgün dönüşü için verilen harcırahın azlığından şikâyetçi oldukları dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Sürgün, Muallim

AN EVALUATION ON THE EXILES OF TEACHERS IN THE OTTOMAN

ABSTRACT

Exile is an expression used to mean removing a person from his place of residence and sending him to another place. In Ottoman archive documents, the words *nefy* and *icla* are also used instead of this term. The exiled person is called *menfî*, and the place to which the exiled person is sent is called *menfâ*. The reasons for the exile of teachers working in the Ottoman education system, the investigation processes, life in exile and their

pardons are interesting. In this study, the exiles of teachers were tried to be evaluated within the framework of Ottoman archive documents. In this context, the reasons for the exiles are discussed in the categories of exiles due to movements aimed at disrupting the social order, exiles due to harmful publications, exiles due to actions unbecoming of the teaching profession, and exiles for political reasons.

It was important for teachers to adapt to society while living in exile. In this context, it is seen that some teachers continued their education activities in the place of exile. These teachers even received a certain allowance for the work they did. In a sense, this is aimed at helping them adapt to social life, as well as spend their days as productively as possible and education their souls, which were the reasons for their exile.

Circumstances such as the sultan's birthday (*veladet-i hümayûn*) and the sultan's recovery after an illness, as well as the demands of the people, were effective in pardoning the exiled people. The plight of their families is one of the common issues emphasized in the petitions written by the exiled people to be pardoned. A certain amount of daily allowance was allocated by the state to the families left behind by those in exile, within the framework of their needs. There are examples of travel money being given to the exiled person to cover the necessary expenses required for him to return to his homeland after being pardoned. It is even noteworthy that some teachers complained about the inadequacy of the travel money given for the return from exile.

Key Words: Ottoman Empire, Exile, Teacher

DANIŞMAN TÜKENMİŞLİĞİNİN AZALTILMASI: STRATEJİK ÖZ BAKIM UYGULAMALARI İÇİN BİR ÇERÇEVE

Dr. Selami KARDAŞ
ORCID: 0000-0003-2773-3936

ÖZET

Psikolojik danışmanlık, çeşitli zorluklar ve travmalarla mücadele eden bireyleri dinleme ve destekleme sürecini içerir. Ancak, bu işin doğası gereği duygusal olarak zorlayıcı olabilir. Bu nedenle, danışmanlar kendi iyi oluşlarını korumak için öz bakım pratiğine büyük önem vermeli. Öz bakım, her danışman için farklılık gösteren bir kavramdır ve genel bir reçete bulunmamaktadır. Her bir danışmanın kendi ihtiyaçlarına, tercihlerine ve yaşam koşullarına uygun bir öz bakım planı oluşturması önemlidir. Öz bakım stratejileri, düzenli olarak gözden geçirilmeli ve ihtiyaçlar doğrultusunda ayarlanmalıdır. Bu, danışmanın duygusal yıpranmadan korunması ve uzun vadeli iyi oluşunu sürdürebilmesi için temel bir adımdır. Danışmanlar, işlerinin doğasından kaynaklanan duygusal yoğunlukla başa çıkarken, düzenli olarak bir süpervizyon sürecine tabi tutulmalıdır. Bu süreç, zorlukları paylaşma, geribildirim alma ve gelişim fırsatları bulma konusunda danışmanlara destek sağlar. Ayrıca, danışmanlar arasında bir dayanışma ve paylaşım kültürü oluşturmak da önemlidir. Meslektaşlar arasında açık iletişim, deneyim paylaşımı ve birbirlerine destek sağlama, danışmanların duygusal yüklerini hafifletmelerine yardımcı olabilir. Sonuç olarak, öz bakım ve tükenmişliğin önlenmesi, psikolojik danışmanlar için sadece mesleki performanslarını değil, aynı zamanda kişisel iyi oluşlarını da etkiler. Her danışmanın kendi öz bakım ihtiyaçlarını anlaması ve bu ihtiyaçlara uygun stratejiler geliştirmesi, uzun vadeli başarı ve memnuniyet açısından hayati öneme sahiptir. Türkiye'deki psikolojik danışma alanında, öz bakım uygulamaları ve tükenmişliği önleme konusunda önemli eksiklikler vardır. Psikolojik danışmanların ruhsal sağlığının önemi herkesçe bilinse de kapsamlı öz bakım stratejilerinin mesleki kültüre entegrasyonu hâlâ gelişim aşamasındadır. Farkındalık düzeyinin düşük olması ve yeterli eğitim eksikliği, danışmanların kendi iyi oluşlarına düzenli olarak öncelik vermeyen kurumsal zorluklarla bir araya gelmektedir. Ayrıca, danışmanlık işinin zorlayıcı doğası, öz bakımın önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu eksiklikleri gidermek için, özellikle öz bakım becerilerini ele alan eğitimlere odaklanmak ve destekleyici bir kurumsal kültür oluşturmak önemlidir. Bu eksiklikleri tanıma ve ele alma, Türkiye'deki psikolojik danışmanların etkinliği ve kişisel iyi oluşlarını sürdürebilmeleri için hayati öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Danışman İyi Oluşu, Özbakım Becerileri, Tükenmişlik, Süpervizyon Süreci.

MITIGATING COUNSELOR BURNOUT: A FRAMEWORK FOR STRATEGIC SELF-CARE PRACTICES

ABSTRACT

Psychological counseling involves the process of listening to and supporting individuals who are grappling with various difficulties and traumas. However, the nature of this work can be emotionally challenging. For this reason, counselors should pay close attention to the practice of self-care to maintain their own well-being. Self-care is a concept that varies for each counselor, and there is no one-size-fits-all solution. It is important for each counselor to create a self-care plan that aligns with their needs, preferences, and life circumstances. Self-care strategies should be regularly reviewed and adjusted according to individual needs. This is a fundamental step in protecting counselors from emotional exhaustion and ensuring long-term well-being. When dealing with the emotional intensity inherent in their work, counselors should undergo a regular supervision process. This process supports counselors in sharing challenges, receiving feedback, and finding opportunities for development. It is also important to create a culture of solidarity and sharing among counselors. Open communication between colleagues, sharing experiences, and providing support to each other can help counselors alleviate their emotional burden. In conclusion, self-care and burnout prevention for counselors affect not only their professional performance but also their personal well-being. It is crucial for each counselor to understand their own self-care needs and develop appropriate strategies to meet these needs for long-term success and satisfaction. In the field of counseling in Turkey, there are significant gaps in self-care practices and burnout prevention. Although the importance of the mental health of counselors is widely recognized, the integration of comprehensive self-care strategies into the professional culture is still under development. Low levels of awareness and a lack of adequate training are compounded by organizational challenges that do not regularly prioritize counselors' well-being. Furthermore, the demanding nature of counseling work highlights the importance of self-care. To address these shortcomings, it is important to focus on training that specifically addresses self-care skills and to create a supportive organizational culture. Recognizing and addressing these gaps is vital for the effectiveness and personal well-being of counselors in Turkey.

Key words: Counselor Well-Being, Self-Care Practices, Burnout, Supervision Process.

GİRİŞ

Psikolojik danışmanlar, çeşitli zorluklarla ve travmalarla mücadele eden bireylere destek sağlamada kritik bir rol oynar, ancak bu işin zorlayıcı doğası, danışmanları tükenmişliğe karşı duyarlı kılar. Bu çalışma, danışman iyi oluşunun önemini kabul ederek, stratejik öz bakım uygulamalarının kapsamlı bir çerçevesi aracılığıyla tükenmişliği azaltmaya yönelik bir araştırmaya odaklanmaktadır. Araştırmamız, öz bakımın herkes için farklı olabileceği gerçeğinden yola çıkarak, danışmanların benzersiz ihtiyaçlarını, tercihlerini ve koşullarını ele alacak

şekilde tasarlanmış stratejik bir öz bakım çerçevesinin geliştirilmesini ve uygulanmasını vurgulayarak özel bir yaklaşım sunmaktadır. Bu keşif sürecinde, danışmanların dayanıklılığını ve iyi oluşunu artırmak için değerli içgörüler, pratik stratejiler ve yapılandırılmış bir çerçeve sunmak amaçlanmaktadır. Nihayetinde, sürdürülebilir ve tatmin edici bir danışmanlık pratiğini teşvik etmek hedeflenmektedir.

Danışmanların iyi oluşu ve dayanıklılığı, sağlıklı ve etkili bir danışmanlık pratiğini sürdürmek için kritik öneme sahiptir. Danışmanlık işi, karmaşık duyguları yönetmeyi, bireylere zor durumlarda destek olmayı ve genellikle zorlu ve duygusal konularla uğraşmayı içerir. Bu bağlamda, danışmanların iyi oluşuna öncelik vermek, sadece mesleki başarıyı değil, aynı zamanda kişisel memnuniyeti sürdürmek için önemlidir. Psikolojik danışmanların iyi oluşu; fiziksel, duygusal ve psikolojik boyutları içerir. Bu, sağlıklı bir iş-yaşam dengesi kurmayı, stresle etkili bir şekilde başa çıkmayı ve kişisel ihtiyaçlara duyarlı olmayı içerir. İşyerinde ve dışında düzenli öz bakım uygulamaları, danışmanın kendi iyi oluşunu desteklemede kilit bir rol oynar. Dayanıklılık, danışmanın zorlukları aşma ve olumsuz durumlara olumlu bir şekilde uyum sağlama yeteneğini ifade eder. Bu, duygusal taleplere karşı başa çıkma mekanizmaları geliştirmeyi ve stres faktörlerine olumlu bir şekilde uyum sağlamayı içerir. Dirençli danışmanlar, zor durumlar karşısında bile amaçlarını ve iyimserliklerini koruyabilirler. Psikolojik danışmanların iyi oluşuna ve dayanıklılığına öncelik vermek, sadece bireylerin yaşam kalitesini artırmakla kalmaz, aynı zamanda psikolojik danışmanlık mesleğinin genel etkililiğine ve sürdürülebilirliğine de katkıda bulunur. Bu stratejileri uygulayarak, danışmanlık uygulamaları, danışmanların kendi ruh sağlıklarını korurken başkalarına etkili bir şekilde yardım etmelerini destekleyen bir ortam oluşturabilirler (Lewin, 2015; Lightsey, 2006).

Türkiye'deki psikolojik danışma alanında, danışmanların kendi iyi oluşlarını koruma konusunda eksikliklerin bulunduğu gözlenmektedir. Psikolojik danışmanların ruhsal sağlığının önemi genel olarak kabul görmesine rağmen, kapsamlı öz bakım stratejilerinin mesleki kültüre tam olarak entegre edilmemiş olması bir sorundur. Bu sorunun temelinde, danışmanların kendi iyi oluşlarına düzenli olarak öncelik vermemelerine neden olan düşük farkındalık düzeyi ve yetersiz eğitim bulunmaktadır. Ayrıca, danışmanlık işinin zorlayıcı doğası, öz bakıma hemen önem verme gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu eksiklikleri gidermek için, özellikle danışmanlara yönelik öz bakım becerilerini içeren eğitimlere odaklanmak ve destekleyici bir kurumsal kültür oluşturmak önemlidir. Bu eksiklikleri tanımak ve ele almak, Türkiye'deki psikolojik danışmanların etkinliklerini sürdürebilmeleri ve kişisel iyi oluşlarını koruyabilmeleri açısından kritik bir adımdır.

Danışmanlık ortamının özel ihtiyaçlarına ve bağlamına göre uyarlanmış bu stratejilerin bir kombinasyonunun uygulanması, daha dirençli ve iyi desteklenmiş bir danışmanlık iş gücüne katkıda bulunabilir ve böylece tükenmişliği önleyebilir. Öz bakım ve tükenmişliğin önlenmesi, psikolojik danışmanlık alanındaki profesyoneller için iyi oluşu sürdürmenin kritik öneme sahip yönleridir. Çeşitli zorluklar ve travmalarla uğraşan bireyleri dinlemeyi ve desteklemeyi içeren danışmanlık işinin doğası duygusal olarak zorlayıcı olabilir (Lambie, 2006).

Psikolojik danışmanlık sürecinde öz bakıma katkı sağlayacak ve tükenmişliği önleyecek bazı temel hususlar vardır. **KAVRAMSAL ÇERÇEVE**

3.1. Düzenli Süpervizyon ve Akran Desteği

Düzenli süpervizyon, danışmanlar için önemli bir platform sunar; burada zorlu vakaları tartışabilir, geri bildirim alabilir ve kendi duygusal tepkileriyle yüzleşebilirler. Bu süreç, danışmanların profesyonel gelişimine katkı sağlamak amacıyla düzenlenir. Ayrıca, akran destek grupları, deneyimlerin paylaşılması ve mesleğin dinamiklerini anlayan meslektaşlardan gelen içgörülerle zenginleştirici bir ortam sağlar. Süpervizyon ve sürekli eğitim aracılığıyla devam eden mesleki gelişim, danışmanları en güncel araştırmalar, terapötik teknikler ve etik konular konusunda bilgilendirir. Bu, danışmanların mesleki yeterliliklerini güçlendirmelerine ve güven duygularını artırmalarına katkıda bulunabilir. Bu süreç, danışmanların hem bireysel hem de mesleki olarak sürekli olarak gelişmelerini destekler (Lindo, Walen, Ceballos, Ohrt, Prosek, Yousef, Yaates, Ener ve Blalock, 2015).

Düzenli süpervizyon, psikolojik danışmanlar için bir öğrenme ve gelişim süreci sağlar. Bu süpervizyon oturumları, danışmanlara zorlu vakaları daha derinlemesine anlama, terapötik yaklaşımlarını değerlendirme ve kendi duygusal yanıtlarını anlama fırsatı sunar. Süpervizyon, bir öğretme ve öğrenme süreci olarak işlev görür; deneyimli bir süpervizör, danışmanlarına rehberlik ederken, onlar da kendi mesleki yeteneklerini ve kişisel farkındalıklarını geliştirirler. Akran destek grupları, danışmanların birbirleriyle deneyimlerini paylaşmalarını, karşılaştıkları zorluklara kolektif çözümler bulmalarını sağlar. Bu gruplar, danışmanların mesleki tecrübelerini zenginleştirir ve çeşitli bakış açılarından faydalanmalarını sağlar. Meslektaşlardan gelen geribildirimler, danışmanların kör noktalarını fark etmelerine ve gelişim alanlarını belirlemelerine yardımcı olur (Thompson, Frick ve Trice-Black, 2011).

Süpervizyon ve sürekli eğitim, danışmanlara en son bilimsel araştırmaları, güncel terapötik teknikleri ve etik standartları öğrenme şansı sunar. Bu, danışmanların pratiğini güncel tutmalarını ve hizmet verdikleri bireylere en iyi yardımı sağlamak için gereken bilgi ve becerilere sahip olmalarını sağlar. Bu süreç, danışmanların mesleki kimliklerini güçlendirmelerine yardımcı olur. Mesleki gelişim, danışmanların daha etkili terapistler olmalarına ve danışanlarıyla daha sağlıklı terapötik ilişkiler kurmalarına olanak tanır. Aynı zamanda, süpervizyon ve sürekli eğitim, danışmanlara güven duygusu kazandırarak, karşılaştıkları zorlukları daha sağlıklı bir şekilde yönetmelerine yardımcı olabilir. Bu süreç, psikolojik danışmanların profesyonel ve kişisel gelişimlerini destekleyen önemli bir köprü görevi görür (Stark, Guardia ve Trepal, 2014).

3.2. Sınırların Belirlenmesi

Net mesleki sınırlar belirlemek, danışmanların duygusal tükenmeyi önlemelerine yardımcı olur. Bu, danışmanların empati ile danışanlarına destek olma arasında denge kurmalarını sağlar ve aynı zamanda

danışanların duygusal yüklerini taşımaktan kaçınmalarına yardımcı olur. Mesleki sınırlar, danışmanın profesyonel rolü ve danışmanlık ilişkisi içindeki yerini net bir şekilde tanımlamasına olanak tanır. Bu tanımlık, danışmanın duygusal yükleri kişisel olarak üstlenmesini engeller ve böylece duygusal tükenmeyi önlemeye yardımcı olur. Bu sınırların net ve şeffaf olması, danışmanın sağlıklı bir mesleki ilişki sürdürmesine ve uzun vadeli etkinliğini sürdürmesine katkıda bulunur (Herlihy ve Corey, 2014).

3.3.Kendini Yansıtma (Self-reflection)

Düzenli olarak öz-düşünümde bulunmak, danışmanların kendi duygularının, önyargılarının ve tepkilerinin farkına varmalarına katkı sağlar. Bu öz farkındalık süreci, danışmanların içsel dünyalarına yönelik derinlemesine bir bakış sunar, böylece kendi önyargıları veya önceki deneyimleri tarafından şekillenmiş tepkilerinin farkında olabilirler. Öz-düşünüm, danışmanın duygusal durumunu anlamalarına ve bu duygusal durumu danışanlarıyla etkileşimlerinde daha bilinçli bir şekilde yönetmelerine olanak tanır. Bu farkındalık, tükenmişliği önleme ve tarafsızlığı koruma açısından son derece önemlidir. Danışmanlar, kendi duygusal sınırlarını belirleyerek, duygusal yüklerini etkili bir şekilde yönetme yeteneklerini geliştirebilirler. Ayrıca, öz-düşünüm, danışmanların önceki deneyimleri veya kişisel önyargıları tarafından etkilenmeden, daha nesnel ve adil bir perspektifle danışanlarına yaklaşımlarına yardımcı olabilir. Bu sayede, danışmanlar, mesleki etkinliklerini artırabilir ve daha sağlıklı danışmanlık ilişkileri kurabilirler. Öz-düşünüm, danışmanların kişisel ve mesleki gelişimlerine katkıda bulunan güçlü bir araçtır (Mullen, Morris ve Lord, 2017).

3.4.Çeşitli Terapötik Yaklaşımlar

Farklı terapötik yaklaşımları öğrenmek ve bu yöntemleri danışmanlık sürecine dahil etmek, danışmanlara kendi yöntemlerini çeşitli danışan ihtiyaçlarına uyarlamak için geniş bir yelpaze sunar. Bu esneklik, danışmanların sürekli olarak değişen danışan dinamikleriyle başa çıkarken monotonluğu ve tükenmişliği azaltabilir. Danışmanlar, bu çeşitlilik sayesinde terapötik araçları ve stratejileri seçme konusunda özgürdürler, bu da daha etkili ve özelleştirilmiş bir danışmanlık sağlama yeteneklerini artırabilir. Yenilikçi ve çeşitli yaklaşımları içselleştirmek, danışmanların mesleki gelişimine katkıda bulunurken aynı zamanda sürekli öğrenme ve gelişme sürecini destekler (Lloyd, Bond ve Flaxman, 2013).

3.5.Düzenli Öz Bakım Uygulamaları

Bir öz bakım rutini oluşturmak ve sürdürmek, bireylerin genel yaşam kalitelerini artırmak ve duygusal iyi oluşlarını korumak açısından son derece önemlidir. Bu rutin; egzersiz, farkındalık uygulamaları, hobilerle uğraşma ve sevdiklerinizle kaliteli zaman geçirme gibi çeşitli aktiviteleri içerebilir. Düzenli molalar ve tatiller; enerjiyi ve motivasyonu yeniden kazanmak, stresten arınmak ve genel olarak yeniden şarj olmak için kritik öneme sahiptir. Fiziksel egzersiz, ruh sağlığı üzerinde pek çok olumlu etki yapabilir. Düzenli olarak yapılan aktiviteler, stres seviyelerini azaltabilir, ruh halini iyileştirebilir ve genel iyi oluşu artırabilir. Egzersiz aynı

zamanda endorfin salgılanmasına neden olarak mutluluk hissini tetikleyebilir. Bu nedenle, bir öz bakım rutini içinde düzenli fiziksel aktiviteye yer vermek, hem bedensel hem de zihinsel sağlığı desteklemenin etkili bir yoludur. Öte yandan, farkındalık uygulamaları da bir öz bakım rutini içinde önemli bir yer tutar. Meditasyon, derin nefes egzersizleri ve benzeri aktiviteler, zihinsel sağlığı güçlendirebilir, stresle başa çıkma becerilerini artırabilir ve duygusal dengeyi destekleyebilir. Sonuç olarak, bir öz bakım rutini oluşturmak, bireylerin hayatlarında dengeyi korumasına ve genel iyi oluşlarını artırmasına yardımcı olan güçlü bir adımdır. Bu rutin, kişisel ihtiyaçlara ve tercihlere uygun olarak şekillendirilebilir ve bireyin sağlık ve mutluluğunu destekleyen çeşitli unsurları içerebilir (Richards, Campenni ve Muse-Burke, J. (2010).

2.6.Farkındalık ve Stres Azaltma Teknikleri

Farkındalık uygulamaları, derin nefes egzersizleri ve diğer stres azaltma teknikleri, günlük rutinelere entegre edilerek stresle başa çıkma ve duygusal iyi oluşu destekleme konusunda etkili bir strateji olabilir. Bu tür teknikler, bireyin günlük yaşamında bilinçli bir farkındalık oluşturmaya ve stresle daha sağlıklı bir şekilde başa çıkmasına yardımcı olabilir. Farkındalık uygulamaları, zihinsel odaklanma ve şu anın tadını çıkarma üzerine odaklanarak stresi azaltabilir. Meditasyon, mindfulness (farkındalık) teknikleri ve benzeri pratikler, bireyin içsel huzurunu artırabilir ve duygusal dengeyi destekleyebilir. Derin nefes egzersizleri, stresle başa çıkma becerilerini güçlendirebilir. Yavaş ve derin nefes almak, sinir sistemini sakinleştirebilir ve rahatlama hissi sağlayabilir. Bu egzersizler, özellikle yoğun ve stresli anlarda uygulandığında, anında rahatlama sağlayabilir. Günlük rutinelere bu tür pratikleri dahil etmek, bireyin stresle daha esnek bir şekilde başa çıkmasına yardımcı olabilir. Bu, stresin birikmesini engelleyebilir ve genel olarak duygusal iyi oluşu artırabilir. Özellikle yoğun iş temposu veya kişisel zorluklarla karşılaşılan dönemlerde, bu tür stres azaltma teknikleri önemli bir destek olabilir (Goldberg, 2018).

2.7. Sağlıklı İş-Yaşam Dengesi

İş ve özel yaşam arasında bir denge kurmak, danışmanlar için hayati bir öneme sahiptir. Danışmanlar, sadece mesleki sorumluluklarını yerine getirmekle kalmayıp aynı zamanda kendi iyi oluşlarını korumak için de zaman ayırmalıdır. Bu, kendilerini yeniden şarj etmek ve hayatlarına neşe ve tatmin getiren faaliyetlere odaklanmak için gereklidir. Danışmanlar, yoğun ve duygusal olarak zorlu bir mesleki ortamda çalıştıkları için düzenli olarak mesleki sorumluluklardan uzaklaşmak önemlidir. Bu, kendi psikolojik ve duygusal iyi oluşlarını sürdürmelerine yardımcı olabilir. Aynı zamanda, bu uzaklaşma süreci, danışmanların iş stresini azaltmalarına, mesleki tükenmişliği önlemelerine ve genel yaşam kalitelerini artırmalarına olanak tanır. Bireylerin iş ve özel yaşam dengesini sağlamaları, hem mesleki performanslarını artırabilir hem de genel yaşam memnuniyetlerini etkileyebilir. Bu denge, iş gereksinimleriyle kişisel ihtiyaçlar arasında uyum sağlama becerisi üzerinde odaklanmalıdır. Bu sayede danışmanlar, hem profesyonel rollerini etkili bir şekilde yerine getirebilir hem de kendi kişisel tatminlerini sürdürebilirler (Evans, Carney ve Wilkinson, 2013).

2.8.Düzenli Eğitim ve Mesleki Gelişim

Sürekli öğrenme, danışmanların her zaman güncel kalarak yeni terapötik teknikleri ve yaklaşımları öğrenmelerine olanak tanır. Bu, danışmanların profesyonel gelişimlerini sürdürmelerine ve terapi pratiklerini zenginleştirmelerine yardımcı olabilir. Özellikle hızla evrilen bir alan olan psikolojik danışmanlıkta, sürekli öğrenme önemli bir rekabet avantajı sağlar. Stres yönetimi ve tükenmişliği önleme odaklı atölye çalışmaları ve eğitim oturumları, danışmanlara bu konularda güncel bilgileri ve etkili stratejileri öğrenme fırsatı sunar. Bu tür etkinlikler, danışmanların kendi duygusal iyi oluşlarını korumalarına ve yoğun iş ortamlarında daha etkili bir şekilde çalışmalarına yardımcı olabilir. Ayrıca, meslektaşlarıyla deneyimlerini paylaşma ve birbirlerinden öğrenme şansı da sağlar. Bu sürekli öğrenme yaklaşımı, danışmanların mesleklerinde daha yetkin ve güvenli hissetmelerine olanak sağlayarak, hem bireylerine daha iyi hizmet vermelerine hem de kendi mesleki tatminlerini artırmalarına katkıda bulunabilir (Rønnestad ve Skovholt, 2003).

2.9.Kişisel Terapi Arayışı

Kişisel terapiye katılmak, danışmanlar için son derece değerli bir öz bakım uygulamasını ifade eder. Bu uygulama, danışmanlara kendi duygularını, stresörlerini ve karşılaştıkları zorlukları işlemek için özel bir alan sunar. Bu süreç, danışmanların kendi içsel dünyalarını keşfetmelerini, duygusal dengeyi sağlamalarını ve kişisel gelişimlerine odaklanmalarını sağlar. Kişisel terapi, danışmanların mesleki rolleri dışında kendi bireysel ihtiyaçlarına odaklanmalarına imkan tanır. Bu, danışmanların kendi duygusal deneyimlerini daha derinlemesine anlamalarına, olası çatışmaları çözmelerine ve profesyonel gelişimlerini desteklemelerine yardımcı olabilir. Aynı zamanda, danışmanların danışanlarıyla daha etkili bir bağ kurmalarına ve empati geliştirmelerine de yardımcı olabilir. Kişisel terapi, danışmanlar için bir destek ve güç kaynağı olabilir. Bu süreç, danışmanların kendi duygusal zorluklarıyla daha sağlıklı bir şekilde başa çıkmalarını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda onların mesleki pratiklerini zenginleştirmelerine de katkıda bulunabilir (Gilroy, Carroll ve Murra, 2002).

2.10.Tükenmişlik Belirtilerini Fark Etmek

Danışmanlar, duygusal tükenme, kinizm ve kişisel başarı hissinin azalması gibi tükenmişlik belirtilerini fark etme konusunda oldukça dikkatli olmalıdır. Bu belirtiler, işlerindeki yoğunluğun ve duygusal zorlukların bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Erken teşhis, bu tür belirtileri tanıma ve anlama sürecini ifade eder ve bu, proaktif müdahalelerin başlatılmasına olanak tanır. Duygusal tükenme, kinizm ve azalan kişisel başarı hissi gibi tükenmişlik belirtileri, danışmanların kendi duygusal durumlarını ve iş performanslarını değerlendirmelerine yardımcı olabilir. Erken teşhis, bu belirtileri görmezden gelmek yerine, olası sorunların hemen farkına varmalarına ve gerekirse uygun destek ve kaynaklara erişim sağlamalarına olanak tanır. Proaktif müdahale, danışmanların kendi duygusal iyi oluşlarını korumak ve mesleki tatminlerini artırmak için alabilecekleri önlemleri içerir. Bu, önceden belirlenmiş stratejileri uygulamayı, destek gruplarına katılmayı veya gerektiğinde

profesyonel yardım aramayı içerebilir. Erken teşhis ve proaktif müdahale, danışmanların uzun vadeli bir sağlıklı çalışma ortamı ve kişisel iyi oluşu sürdürmelerine yardımcı olabilir (Lent ve Schwartz, 2012).

2.11.Vaka Yükünün Düzenli Olarak Gözden Geçirilmesi ve Yeniden Değerlendirilmesi

Danışmanlar için iş yükünü etkili bir şekilde yönetmek, periyodik olarak vaka yükünü gözden geçirmek ve yeniden değerlendirmekle mümkündür. Bu süreç, danışmanların aynı anda çok fazla zorlu vaka ile baş etmemelerine ve duygusal olarak yıpranmamalarına yardımcı olabilir. Zorlayıcı vakaları, daha az zorlayıcı olanlarla dengelemek, duygusal yorgunluğu önleyebilir. Danışmanların farklı türde vakalara sahip olmaları, işlerini daha ilgi çekici ve duygusal olarak daha az yorucu hale getirebilir. Farklı vakalara odaklanmak, danışmanların becerilerini çeşitlendirmelerine ve profesyonel gelişimlerini desteklemelerine olanak tanır. Bu, hem iş yükünü dengelemeye hem de işleri daha etkili bir şekilde yönetmeye yardımcı olabilir. Vaka yükünü periyodik olarak gözden geçirme ve yeniden değerlendirme, danışmanların kendi sınırlarını belirlemelerine, ihtiyaç duydukları destekleri tanımalarına ve uzun vadeli bir sağlıklı çalışma ortamı sürdürmelerine olanak tanır (Payne, 1989).

2.12.Düzenli Molalar ve Tatiller

İş günü boyunca düzenli molalar vermek, tükenmişliği önlemede önemli bir rol oynar. Bu molalar, danışmanların yoğun çalışma ortamlarında kendilerine kısa süreli aralar vererek enerjilerini yeniden toplamalarına yardımcı olabilir. Aynı zamanda, danışmanları işten biraz uzaklaşmaya teşvik etmek ve ara verme sürecinde işleriyle olan bağlarını bir süreliğine koparmak deşarj olmalarını sağlayabilir. Düzenli molalar, danışmanların zihinsel ve duygusal olarak rahatlamalarına, stresten arınmalarına ve işlerine daha taze bir bakış açısıyla dönmelerine yardımcı olabilir. Bu pratiğin bir parçası olarak danışmanlar, kendi ihtiyaçlarına göre molalarını planlayabilir ve bu süreçte kendilerine odaklanabilirler. Danışmanlar için zaman zaman tatile çıkmak, işten uzaklaşmak ve yeni bir çevreye adım atmak, tükenmişlik riskini azaltabilir. Bu süre zarfında dinlenme, yeniden enerji toplama ve kişisel ihtiyaçlara odaklanma, danışmanların iş performanslarını artırabilir ve uzun vadeli bir sağlıklı çalışma dengelemelerine katkıda bulunabilir (Westman ve Etzion, 2001).

2.13.Destekleyici Bir Çalışma Ortamı Oluşturmak

Tükenmişliğin önlenmesinde önemli bir rol oynayan faktörlerden biri, destekleyici ve işbirlikçi bir çalışma ortamının oluşturulmasıdır. Meslektaşlar ve yöneticilerle açık iletişim kurmak, deneyimlerin ve kaynakların paylaşılmasını kolaylaştırır. Bu tür bir iş birliği, çalışanların birbirlerine destek olmalarına ve ortak sorunlara çözüm bulmalarına olanak tanır. İşbirlikçi bir ortamda, iyi oluşu ön planda tutan bir kültür benimsemek önemlidir. Bu kültür, çalışanların duygusal ve profesyonel ihtiyaçlarına duyarlılık gösterir ve birbirlerini destekler. Aynı zamanda, başarıları kutlama, başarıları paylaşma ve zorluklarla başa çıkma konusunda destek

sunma gibi unsurları içerir. Bu tür bir işyeri kültürü, çalışanların motivasyonunu artırabilir, iş birliği ruhunu destekleyebilir ve dolayısıyla tükenmişliği önleyebilir (Rupert ve Morgan, 2005).

2.14.Esneklik ve Uyarlanabilirlik

Danışmanlık alanındaki değişikliklere karşı esnek ve uyarlanabilir olmak, danışmanların işlerinde etkin kalmalarına ve yeni yaklaşımlar geliştirmelerine yardımcı olabilir. Esneklik, iş yaşantısında ve çalışma yöntemlerinde ortaya çıkan değişikliklere hızlı bir şekilde uyum sağlamayı içerir. Bu, danışmanların sürekli gelişen profesyonel gereksinimlere ayak uydurmalarını ve danışan ihtiyaçlarına daha iyi cevap vermelerini sağlar. Esnek çalışma saatleri veya uzaktan çalışma seçenekleri sunmak, danışmanların iş-yaşam dengesini iyileştirebilir. Bu, çalışanların kendi programlarını daha iyi yönetmelerine ve bireysel ihtiyaçlarına uygun bir çalışma düzeni oluşturmalarına olanak tanır. Esneklik, danışmanların işlerine daha iyi odaklanmalarına ve daha verimli olmalarına katkıda bulunabilir. Sonuç olarak, esnek ve uyarlanabilir bir yaklaşım, danışmanların dinamik bir ortamda başarılı olmalarına ve uzun vadeli bir kariyer sürdürmelerine yardımcı olabilir (Puolakanaho, Tolvanen, Kinnunen ve Lappalainen, 2020).

2.15.Hobileri ve İlgi Alanlarını Teşvik Etmek

Danışmanları iş dışında hobiler ve ilgi alanları geliştirmeye teşvik etmek, dengeli bir yaşam tarzına önemli katkılarda bulunabilir. Zevk alınan hobiler ve ilgi alanları, kişinin sadece işine odaklanmak yerine kendine zaman ayırmasına ve farklı bir perspektife sahip olmasına olanak tanır. Bu, genel iyi oluşu artırabilir ve duygusal dengeyi korumak için önemlidir. Neşe ve tatmin getiren faaliyetlere zaman ayırmak, stresle baş etmeye yardımcı olabilir ve işle ilgili zorlukların dışında pozitif deneyimler yaşamayı sağlayabilir. Bu tür faaliyetler, danışmanların enerjilerini yeniden toplamalarına ve iş dışında kişisel tatmin bulmalarına katkıda bulunabilir. Sonuç olarak, danışmanların iş dışında da aktif bir yaşam sürmeleri, hem profesyonel hem de kişisel olarak sağlıklı bir denge kurmalarına yardımcı olabilir (Cook, Fye, Jones ve Baltrinic, 2021).

2.16.Çatışma Çözümü Eğitimi

Çatışma çözümü eğitimi, danışmanların danışanlar, meslektaşlar veya amirleri ile karşılaşabilecekleri zorlu etkileşimleri etkili bir şekilde yönetmelerine yardımcı olabilir. Bu tür eğitim, danışmanların etkili iletişim becerilerini geliştirmelerine odaklanarak, işyerinde ortaya çıkabilecek stres faktörlerini önleme ve yönetme konusunda kritik bir rol oynar. Eğitim, danışmanlara çatışma durumlarını etkili bir şekilde çözme ve olumlu bir iletişim ortamı sağlama becerilerini kazandırabilir. Bu, iş birliği ve dayanışma kültürünü destekler, dolayısıyla işyerinde daha sağlıklı bir çalışma ortamı yaratmaya yardımcı olabilir. Sonuç olarak, çatışma çözümü eğitimi, danışmanların profesyonel ilişkilerini güçlendirmelerine ve işyerindeki stresle başa çıkmalarına katkıda bulunabilir (Maor ve Hemi, 2021).

SONUÇ

Öz bakımın evrensel bir kavram olmadığını hatırlamak önemlidir. Her danışman, kendi benzersiz ihtiyaçları, tercihleri ve yaşam şartlarına uygun olarak öz bakım pratiğini kişiselleştirmelidir. Düzenli olarak kendi performansını değerlendirmek ve öz bakım stratejilerini ayarlamak, zorlu psikolojik danışma alanında uzun vadeli iyi oluşun korunmasının temel unsurlarını oluşturur. Her danışmanın bu süreçte esneklik göstermesi ve kendine özel bir öz bakım planı geliştirmesi, kişisel ve mesleki gelişimlerini desteklemenin önemli bir adımıdır.

Psikolojik danışmanlık, farklı zorluklar ve travmalarla başa çıkmaya çalışan bireyleri dinleme ve destekleme sürecini içerir. Ancak, bu işin doğası gereği duygusal olarak zorlayıcı olabilir. Bu nedenle, danışmanlar kendi iyi oluşlarını korumak için öz bakım pratiğine büyük önem vermeli. Danışmanlar, duygusal yükleri hafifletmek ve enerjilerini sürdürmek için düzenli olarak kendi ihtiyaçlarına odaklanmalı ve öz bakım stratejilerini etkili bir şekilde uygulamalıdır. Bu, sadece mesleki performanslarını artırmakla kalmaz, aynı zamanda uzun vadeli sağlıklı bir danışmanlık pratiğini sürdürmelerine de katkıda bulunur (Mayorga, Devries ve Wardle, 2015).

Öz bakım, her danışman için farklılık gösteren bir kavramdır ve genel bir reçete bulunmamaktadır. Her bir danışmanın, kendi ihtiyaçlarına, tercihlerine ve yaşam koşullarına uygun bir öz bakım planı oluşturması önemlidir. Bu kişiselleştirilmiş yaklaşım, danışmanların kendi sağlıklarını korumak ve mesleki iyi oluşlarını sürdürmek için etkili bir strateji geliştirmelerine yardımcı olur. Öz bakım planlarının düzenli olarak gözden geçirilmesi ve ihtiyaçlara uygun şekilde ayarlanması, uzun vadeli başarı ve memnuniyet için temel bir unsurdur. Bu pratiğin, danışmanın duygusal yıpranmadan korunmasını ve uzun vadeli iyi oluşunu sürdürebilmesi için temel bir adım olduğunu vurgular. Danışmanlar, kendi sağlık ve iyi oluşlarını korumak için bu stratejileri düzenli olarak gözden geçirmeli ve değişen ihtiyaçlarına uygun şekilde güncellemelidir. Bu, sadece mesleki performanslarını artırmakla kalmaz, aynı zamanda duygusal ve zihinsel sağlıklarını sürdürmelerine de katkıda bulunur.

Danışmanlar, işlerinin doğasından kaynaklanan duygusal yoğunlukla başa çıkarken, düzenli olarak bir süpervizyon sürecine tabi tutulmalıdır. Bu süreç, danışmanlara zorluklarını paylaşma, geribildirim alma ve gelişim fırsatları bulma konusunda destek sağlar. Bu düzenli süpervizyon, danışmanların mesleki performanslarını artırmak ve duygusal yükleriyle daha etkili bir şekilde başa çıkmak için kritik bir öneme sahiptir. Ayrıca, danışmanlar arasında bir dayanışma ve paylaşım kültürü oluşturmak da önemlidir. Meslektaşlar arasında açık iletişim, deneyim paylaşımı ve birbirlerine destek sağlama, danışmanların duygusal yüklerini hafifletmelerine yardımcı olabilir. Bu kültür, danışmanların birbirleriyle güçlü bir bağ kurmalarına ve karşılaştıkları zorluklarla daha etkili bir şekilde başa çıkmalarına olanak tanır (Kim ve Lambie, 2018).

Sonuç olarak, öz bakım ve tükenmişliği önleme çabaları, psikolojik danışmanların sadece mesleki performanslarını değil, aynı zamanda kişisel iyi oluşlarını da etkiler. Her danışmanın, kendi öz bakım

ihtiyaçlarını anlaması ve bu ihtiyaçlara uygun stratejiler geliştirmesi, uzun vadeli başarı ve memnuniyet açısından hayati öneme sahiptir. Bu çaba, danışmanların sağlıklı bir denge kurmalarını, işlerini etkili bir şekilde yönetmelerini ve duygusal yükleriyle daha etkili bir şekilde başa çıkmalarını sağlayarak mesleki ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

- Cook, R. M., Fye, H. J., Jones, J. L., & Baltrinic, E. R. (2021). Self-Reported Symptoms of Burnout in Novice Professional Counselors: A Content Analysis. *Professional Counselor*, 11(1), 31-45.
- Evans, A. M., Carney, J. S., & Wilkinson, M. (2013). Work-life balance for men: Counseling implications. *Journal of Counseling & Development*, 91(4), 436-441. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2013.00115.x>
- Gilroy, P. J., Carroll, L., & Murra, J. (2002). A preliminary survey of counseling psychologists' personal experiences with depression and treatment. *Professional psychology: research and practice*, 33(4), 402-407. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0735-7028.33.4.402>
- Goldberg, S. B. (2018). Why mindfulness belongs in counseling psychology: A synergistic clinical and research agenda. *Counselling Psychology Quarterly*, 31(3), 317-335. <https://doi.org/10.1080/09515070.2017.1314250>
- Herlihy, B., & Corey, G. (2014). *Boundary issues in counseling: Multiple roles and responsibilities*. John Wiley & Sons.
- Kim, N., & Lambie, G. W. (2018). Burnout and implications for professional school counselors. *Professional Counselor*, 8(3), 277-294.
- Lambie, G. W. (2006). Burnout prevention: A humanistic perspective and structured group supervision activity. *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 45(1), 32-44. <https://doi.org/10.1002/j.2161-1939.2006.tb00003.x>
- Lent, J., & Schwartz, R. (2012). The impact of work setting, demographic characteristics, and personality factors related to burnout among professional counselors. *Journal of Mental Health Counseling*, 34(4), 355-372. <https://doi.org/10.17744/mehc.34.4.e3k8u2k552515166>
- Lewin, D. (2015). Holistic factors that influence counselor wellbeing in a high stress environment. *Counselor Education Capstone*, 8, 3-33.
- Lightsey Jr, O. R. (2006). Resilience, meaning, and well-being. *The counseling psychologist*, 34(1), 96-107. <https://doi.org/10.1177/0011000005282369>
- Lindo, N. A., Walen, K. K. M., Ceballos, P., Ohrt, J. H., Prosek, E., Yousef, D., Yaites, L., Ener, E., & Blalock, S. (2015). Wellness and burnout prevention: Perceptions of a group supervision intervention. *Journal of Professional Counseling: Practice, Theory & Research*, 42(2), 28-42.
- Lloyd, J., Bond, F. W., & Flaxman, P. E. (2013). The value of psychological flexibility: Examining psychological mechanisms underpinning a cognitive behavioural therapy intervention for burnout. *Work & Stress*, 27(2), 181-199.
- Maor, R., & Hemi, A. (2021). Relationships between role stress, professional identity, and burnout among contemporary school counselors. *Psychology in the Schools*, 58(8), 1597-1610. <https://doi.org/10.1002/pits.22518>
- Mayorga, M. G., Devries, S. R., & Wardle, E. A. (2015). The Practice of Self-Care among Counseling Students. *Journal on Educational Psychology*, 8(3), 21-28.
- Mullen, P. R., Morris, C., & Lord, M. (2017). The experience of ethical dilemmas, burnout, and stress among practicing counselors. *Counseling and Values*, 62(1), 37-56.
- Payne, L. M. (1989). Preventing rehabilitation counselor burnout by balancing the caseload. *Journal of Rehabilitation*, 55(4), 20.
- Puolakanaho, A., Tolvanen, A., Kinnunen, S. M., & Lappalainen, R. (2020). A psychological flexibility-based intervention for Burnout: A randomized controlled trial. *Journal of contextual behavioral science*, 15, 52-67. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2019.11.007>

- Richards, K., Campenni, C., & Muse-Burke, J. (2010). Self-care and well-being in mental health professionals: The mediating effects of self-awareness and mindfulness. *Journal of Mental Health Counseling*, 32(3), 247-264. <https://doi.org/10.17744/mehc.32.3.0n31v88304423806>
- Rønnestad, M. H., & Skovholt, T. M. (2003). The journey of the counselor and therapist: Research findings and perspectives on professional development. *Journal of career development*, 30, 5-44. <https://doi.org/10.1023/A:1025173508081>
- Rupert, P. A., & Morgan, D. J. (2005). Work setting and burnout among professional psychologists. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36(5), 544 -550. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0735-7028.36.5.544>
- Stark, M. D., Guardia, A. C. L., & Trepal, H. C. (2014). Continuing education needs in supervision. *Journal of Professional Counseling: Practice, Theory & Research*, 41(1), 17-28. <https://doi.org/10.1080/15566382.2014.12033930>
- Thompson, E. H., Frick, M. H., & Trice-Black, S. (2011). Counselor-in-Training Perceptions of Supervision Practices Related to Self-Care and Burnout. *Professional Counselor*, 1(3), 152-162.
- Westman, M., & Etzion, D. (2001). The impact of vacation and job stress on burnout and absenteeism. *Psychology & Health*, 16(5), 595-606. <https://doi.org/10.1080/08870440108405529>

OSMANLI TÜRKÇESİNE AİT BİR METİN: TERKİBÜ'L-ECZÂ'İ

Dr. Öğr. Üyesi Mehtap ALPERSivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Sivas, Türkiye**ORCID:** 0000-0003-3024-5378**ÖZ**

Terkîbü'l-Eczâ'î, çeşitli kaynaklardan alınan bilgilerin derlenmesiyle oluşturulan bir kitaptır. Kitapta Muhyî'ddîn Arabî, İmam-ı Azam gibi İslam bilginleri ile Osmanlı dönemi hekim ve hattatlarından Kâtib Mehmed Refî gibi isimlerden yapılan aktarmalar bulunmaktadır.

Eser, hacimli olmamasına rağmen ele alınan konuların çeşitliliği açısından zengin bir içeriğe sahiptir. Eserin önemli bir kısmı, hat sanatıyla ilgili konulara ayrılmıştır. Kitapta hat sanatındaki mürekkep terkipleri, kalemin şak edilmesi ve kitaptaki yazıyı gidermek gibi usullere yer verilmiştir. Eserde ilaç terkipleri, yağ elde etme yöntemleri ile tıbbî içerikli güzel kokular gibi pek çok farklı konuya da yer verilmiştir.

Terkîbü'l-Eczâ'î, Ankara Milli Kütüphanesine bağlı Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesinde 06 Hk 1414 numarasıyla kayıtlıdır. Talik hattıyla kaleme alınan eser, 14 yapraktan oluşmaktadır. Sayfalardaki satır sayısı, 18-19 arasında değişmektedir. Yazar ve tarihle ilgili herhangi bir bilgi bulunmayan eserin meydana getirilmesinde yararlanılan kaynaklara ve eserin tarihine dair verilen bilgilere bakıldığında eserin 18. yüzyıl Osmanlı dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı dönemine ait olan bu eserde belirgin bir biçimde Eski Oğuz Türkçesi özellikleri görülmektedir. Hat sanatı ve tıp terimleri açısından zengin olan eser, sade bir üslupla yazılmıştır.

Osmanlı dönemine ait eserin *Terkîbü'l-Eczâ'î*'nin Türk dili çalışmalarına katkı sağlayacağı amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hat sanatı, ilaç terkipleri, 18. yüzyıl Türkçesi, Eski Oğuz Türkçesi

Abstract

Terkîbü'l-Eczâ'î is a book created by compiling information from various sources. The book includes quotes from Islamic scholars such as Muhyî'ddîn Arabî, İmam-ı Âzam, and Kâtib Mehmed Refî, one of the physicians and calligraphers of the Ottoman period.

Although the work is not voluminous, it has a rich content in terms of the variety of topics discussed. A significant part of the work is devoted to topics related to calligraphy. In the book, methods such as ink compositions in calligraphy, sharpening the pen and removing the writing in the book are included. Many different topics such as drug preparations, oil extraction methods and medicinal fragrances are also included in the work.

Terkîbü'l-Eczâ'i is registered in the Adnan Ötügen Provincial Public Library, affiliated with the Ankara National Library, with the number 06 Hk 1414. The work, written in Talik script, consists of 14 leaves. The number of lines on the pages varies between 18-19. Considering the sources used in the creation of the work, which does not contain any information about the author and date, and the information given about the history of the work, it is estimated that the work belongs to the 18th-century Ottoman period. This work, which belongs to the Ottoman period, clearly shows Old Oghuz Turkish features. The work, which is rich in calligraphy and medical terms, is written in a simple style.

It is aimed that the work from the Ottoman period will contribute to the Turkish language studies of Terkîbü'l-Eczâ'i.

Giriş

Terkîbü'l-Eczâ'i, Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış mensur bir eserdir. Öğretici bir nitelik taşıyan eser, sade bir dil üslupla yazılmıştır.

Terkîbü'l-Eczâ'i'de pek çok konu işlenmekle birlikte, eserde daha çok hat sanatındaki konulara yer verilmiştir. Eserde değişik renklerde mürekkepler ve bunların yapılış yöntemleri açıklamalarıyla birlikte verilmiştir. Bunun yanında, yine hat sanatına ait olan kâğıt aharlama, kâğıttan yazı gidermek, kalem açma gibi usullere de yer verilmiştir.

Mürekkep, hat sanatının temelini oluşturan ve değişik renk ve kıvamlardan oluşan bir yazı malzemesidir. Hat sanatında, gülûnî, lacivert, âsumanî, yeşil gibi çok farklı renklerde mürekkep yapılmakla birlikte, sarı(zırnık) kırmızı, (lal ve surh) beyaz (üstübeç), altın (zer) adı verilen mürekkep türleri, en çok kullanılan mürekkeplerdir (Derman, 2006:46-47). Mürekkebin ana maddesi is'ten oluşmaktadır. Kaliteli is, keten tohumundan (beziryağı), ban, menekşe, neft, zeytin yağının karışımından elde edilir. Bu karışıma, rastık külü, sakamanonya zamkı ve Arap zamkı gibi maddeler de katılır (Özönder, 2003:144). Mürekkebin tarihi, Mısırlılara dek uzanmakla birlikte, en kaliteli ve çok çeşitli mürekkepler, Osmanlı Türkleri tarafından yapılmıştır. Mürekkepçilik, başlı başına bir ilim ve sanat dalı olmuştur (Özönder, 2003:143).

Hat sanatında önemli hususlardan biri de kâğıdın aharlanmasıdır. Hat, tezhip ve minyatür sanatlarında bir terim olarak kullanılan âhâr, kâğıtların pürüzlü satırlarını düzgün ve kolay yazılabilir bir duruma getirmek, dokusunu kuvvetlendirmek amacıyla kâğıtların üzerine sürülen koruyucu tabaka anlamına gelmektedir (Serin, 1999:292). Kâğıdın gözeneklerini doldurarak kâğıdı güçlendirmek, kâğıtta kalemin kolay hareket etmesini sağlamak için uygun yüzeyi hazırlamak, yazı yazarken veya sonrasında kâğıdın yıpranmasına engel olmak âharlama işleminin asıl amaçları arasındadır (Memiş, 2016:7).

Terkîbü'l-Eczâ'i de Eski Oğuz Türkçesi özelliklerinin devam ettiğini gösteren dil özelliklerine rastlanılmıştır. Eserde ayrıca kelime ve eklerde ikili örnekler görülmektedir.

Eski Oğuz Türkçesi, hem de 18. yüzyıl Türkçesine ait özellikleri bir arada örnekleyen bir eserdir. 18. yüzyıla ait kimi kaynaklar, 16. yüzyıldan itibaren standartlaşmaya başlayan klasik yazı dili ve imlânın, 18. yüzyılda da çoğunlukla devam ettiğini göstermektedir. Bu yüzyılda yazı dili ve imlâda görülen kısmî değişimde müellif veya müstensihlerin eğitim seviyesi veya kişisel tercihlerinin de etkili olduğu düşünülmektedir (Yıldız, 2022:1138-1139). 18. yüzyılda Derviş Mustafa tarafından istinsah edilen Şeh-nâme, hem Eski Oğuz Türkçesi özellikleri hem de yazıldığı dönemin dil özellikleri görülmektedir (Bulduk ve Tuğluk, 2018:243-268).

17-18. yüzyıllardaki ses ve uyumlar üzerine yapılan bir araştırmada, İstanbul'da yaşayan halkın kullandığı şehirli dilinde düzlük-yuvarlaklık uyumunun büyük oranda gerçekleştiğini göstermektedir (Tulum, 2002:921-965).16. yüzyılın başlarından 20. yüzyıla kadar yazılan Türkçe metinlerin çoğunlukla harekesiz olduğu bilinmektedir (Gümüşkılıç, 2008:289). *Terkîbü'l-Eczâ*'i de harekesiz bir yazma eserdir. Eserde birkaç kelimede hareke kullanılmıştır. Eserde Osmanlı hekim ve hattatlarından Kâtib Mehmed Refî'den aktarılan bir bilgi, eserin en erken 18. yüzyılda yazıldığını göstermektedir.

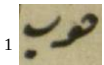
Bu çalışmada, *Terkîbü'l-Eczâ* 'i adlı eser tanıtılarak eserin başlıca dil özellikleri üzerinde de durulacaktır.

1. Nüsha Özellikleri

Terkîbü'l-Eczâ'i, Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 1414 numarasıyla kayıtlıdır. Kartal filigranlı kâğıt üzerine yazılmıştır. Kütüphane kayıtlarında eserin Kâtib Muhyîed-dîn Halife tarafından yazıldığına dair bir bilgi bulunmaktadır. 170x120-140x80 mm. boyutunda olan eser, 14 yapraktan oluşmaktadır. Her yaprakta 18 satır bulunduğu belirtilse de bazı sayfalarda 19 satır bulunmaktadır. Talik hattıyla yazılan eser, ebru ve mukavva sırtı bez cilt içerisinde. Kütüphane kayıtlarında eserin adının ibare ve anlamdan yola çıkılarak verildiği ve sondan dibacesinin eksik olduğu bilgisi verilmiştir.

2.Eser Hakkında

Terkîbü'l-Eczâ'i adlı eserin müellif veya müstensihsi bilinmemektedir. Fakat eserdeki şu alıntı, *Terkîbü'l-Eczâ* 'i'nin yazıldığı tarihe dair önemli bir bilgidir: “*Kâtib Mehmed Refî'î terkib-i revgân arduc şandalusı...*” 9a/15. Bu alıntıda adı geçen Kâtib Mehmed Refî'î'nin 18. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir. Nestalik yazı ekolünün yaygınlaşmasını sağlayan bu ünlü hattat, aynı zamanda Osmanlı tıp tarihinde önemli bir yer edinmiş hekimlerdendir (Serin, 1999:248). Kütüphane kayıtlarında eserin Kâtib Muhyîed-dîn Halife tarafından yazıldığına dair bilgi bulunmaktadır. Eserin Kâtib Muhyîed-dîn'le olan ilgisi, bu hattattan alınan bir mürekkep terkibinden kaynaklanmaktadır: “*şaynadalar tâ şalemce gelüp yazıya şabîl olunca hûb¹ olur Kâtib Muhyiddin*

¹

žajfenüñ mektübâtındandır.” (15a/13). Sözü edilen Muhyiddin Halife, 16. yüzyılda yaşamış bir hattattır (Alparslan, 1992:58). Dolayısıyla, *Terkîbü'l-Eczâ*'i adı geçen Kâtib Mehmed Ref'î'nin 18. yüzyılda yaşamış olması, eserin Kâtib Muhyîed-dîn Halife tarafından yazılmamış olduğunu göstermektedir.

Çeşitli kaynaklardan aktarmalar yapılarak oluşturulduğu anlaşılan *Terkîbü'l-Eczâ*'i'de başka isimler de geçmektedir. Örneğin, eserdeki siyah mürekkep terkihi, İslam bilgini Şeyh Muhyiddîn ÓArabî'den alınmıştır: “*terkîb-i midâd-ı siyâh Şeyh Muhyi'ddîn ÓArabî hazretlerinden menkûldür*” 2b/8. İnsan vücudunda bulunan organlardaki kemik sayıları ve kan aldırma konusunu içeren bir alıntı, İslam bilginlerinden İmâm-ı Âzam'dan alınmıştır. Bu alıntı, insan vücudunda bulunan organlardaki kemik sayıları ve kan aldırma konusunu içeren kısa bir bilgidir: “*İmâm-ı ÓÂzam ayak altında 2 topukda 3 ayak barmaklarında... 17 kan ald(u)rmanın günleri beyân ider*” 11a/11-17.

Terkîbü'l-Eczâ'i, çeşitli kaynaklardan alınan bilgilerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir “eczâ” kitabıdır. 14 yapraktan oluşan eserde pek çok konu ele alınmıştır.

Terkîbü'l-Eczâ'i'deki konuların sıralanışı düzenli değildir. Eserde herhangi bir açıklama veya numaralandırma yapılmayan “bâb” başlığı taşıyan bölümler bulunmaktadır. Eserde şaşılabacak sır niteliği taşıdığı düşünülen konular ise “sırr-ı Óacıb” başlığıyla verilmiştir. Eserde anlatılan ilaç terkipleri ile diğer terkipler, bazen bu terkiplerin adı verilerek açıklanmış, kimi zaman ise bunların doğrudan açıklanması yoluna gidilmiştir.

Terkîbü'l-Eczâ'i'nin önemli bir kısmı, hat sanatındaki konulara ayrılmıştır. Eser, 1b sayfasında, adı belirtilmeyen ve hat sanatına ait olduğu tahmin edilen bir terkiplerle başlamaktadır. Daha sonra ise hat sanatında kullanılan ahar terkiplerinden biri verilmiştir. Bu ahar yöntemi kâğıda, abadî kâğıda benzer bir özellik kazandırmaktadır: “*bu āhar ile aharlanan kâğıd abadi mişâli kâğıd olur...*” 1b/4. Bu terkipten sonra “lal mürekkebi” nin, yani kırmızı renkli mürekkebin yapılışı hakkında bilgi verilmiştir : *terkîb-i laöl* . 2a/1. Eserde bunun dışında farklı renklerde yapılan pek çok mürekkep terkihi yer almaktadır. Bu terkipler, şöyle sıralanabilir : *terkîb-i midâd-ı al* “ kırmızı mürekkep terkihi” , *terkîb-i tâvüş* “tavus mürekkebi” 2b/12-13-2b/15, *midâd-ı zerd-i aşfer* “sarı mürekkep” 12a/15, *midâd-ı ebyâz* “beyaz mürekkep” 12a/17-18, *midâd-ı zer-i cārî* “akan, akıcı altın mürekkep” 12b/2-12b/5, *midâd-ı zehebî* 12b/5-12b/8, *midâd-ı zehebî* “ altın mürekkep” 12b/8-12b/17, *midâd-ı tütî* “ kızıl dut mürekkebi” 12b/17-13a/4.

Eserde iyi bir kalemin özellikleri, kalemin şakk edilmesi, kâğıttan yazı giderme gibi hat sanatıyla ilgili başka konulara da yer verilmiştir: “*egri şakş olan kalemde hüs-n-i hâtt gelmez ...*” 13b/4 ; “*dañ küldê kurutsun yazılı kâğıda süreler yazısı gide.*” 16a/6.

Terkîbü'l-Eczâ'i'de çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçlar ve yağlar ile Óitr-ı şâhî” gibi tıbbî içerikli güzel kokulu tıbbî içerikli terkipler de yer almaktadır:

“*baş ağrısına ilâc bir bezi sirkeye yaturup üzerine śac-ı kıbrız saĥı idüp ekeler alnına bağlaya ol sâ’at def’* ider 4a/12; “*göl yağı ĩariķi beyân olunur hām zeytūn yağı istedükleri ĩadar ola bir kıyye ĩadar yağıñ içine bir kıyye gül ĩoncası ĩoya yedi gün güneşde dura ba’de süzüp göli atalar tekrār içine gül ĩoyalar ba’de yedi gün dura göli atalar on def’*Öa böyle ideler ” 2b/15-18. “ *Öutr-ı śāĥı tāze gül dirhem 50 ĩaranfıl dirhem 20 zeytūn yağı dirhem ...* ”3a/5-6.

Eserde günlük hayatta kullanılabilecek birtakım yöntemlere de yer verilmiştir: “*eger fincān kırığın yapışdurmaķ istersen yigirmi dirhem üstübec ile nevt(neft) ¹ yağınuñ ĩaymağıla āteşle ĩaynadup mezbūr fincānı ateşde ĩızdurup yağıdan süreler bir hafta ĩuriya bir daĥı kırılmaz.* ”9b/3-5.

Eser, 16 a sayfasında kâğıttan yazı gidermeyi sağladığı belirtilen üç yöntemle bitmektedir.

3.Yazım özellikleri

Terkîbü ’l-Eczâ’i, harekesiz bir metindir. Metinde sınırlı sayıda hareke kullanılmıştır: kırmızı 1b/1, ura 1b/16.

Arapça kelimelerin farklı harflerle yazıldığı örneklere rastlanılmıştır : beyāz 6b/15, beyāz 1b/6.

Metinde Türkçe fiillerde şedde kullanılan iki örnek tespit edilmiştir: kullana 10b/5, şattum 7b/6.

Metinde a ünlüsünün ön seste med’le yazıldığı örneklere rastlanılmıştır: alup ābuñ 1b/17.

Metinde b ünsüzü, b ve p harfleriyle yazılmaktadır: iki barmaķ yuķaru 10b/10, pas 10a/16, pişe 9b/16, buçaķ 7b/5.

Metinde p zarf-fiil eki, b (ب) harfiyle yazılmıştır : ĩaynadup 1b/4, ĩurudup 2a/3.

Belirtme hâli ekinin yazılışında hemze kullanılmıştır: tencereyi 2a/3, kāseyi 2a/8.

4.Ses Özellikleri

4.1. Kapalı e konusu: Standart dilde /i/ sesinin /e/ ‘ye dönüşmesi 18. yüzyıl Türkçesinin önemli özelliklerinden biridir (Develi, 2001: 55). Metinde kapalı e konusunda bilgi verebilecek olan yazılışlarda bu sese işaret eden yeterli bir bilgi yoktur. “Et- ” fiili, metinde bir örnek dışında sürekli “it-“ biçiminde yazılmıştır. ider 3b/2,

¹

ideler 3b/2, etdükde 13b/3. Metinde /e / ünlüsü bulunan kelimelerden birkaçı şöyledir: gece 1b/15, beş 9b/10, deyü 13b/17.

4.2.Ünlü Uyumu

4.2.1.Damak(kalınlık-incelik) uyumu

Metinde kalınlık-incelik uyumu tamdır.

4.2.2. Düzlük-yuvarlaklık uyumu

Kelimelerde düzlük-yuvarlaklık uyumu

Metinde ünlüsü yuvarlak ünlü bulunduran kelimeler, şöyle örneklendirilebilir: çubuk 3a/18, çubuğa 2b/1, kabuk 3a/17; Metinde kimi kelimelerin ikili biçimleri bulunmaktadır: kuzu 11b/17, kuzu 8b/7; yazı 11b/3, yazı 9a/5.

Eklerde düzlük-yuvarlaklık uyumu

İsimden isim yapma eki +lu/+lü: İsimden isim yapma eki +lu eki, Eski Oğuz Türkçesinde yuvarlak ünlülü eklerdendir (Şahin, 2015:43). Arap harfleriyle yazılan eserlerde, farklı sonuçlar görülmekle birlikte, bu ekin 18. yüzyılda uyuma bağlı olduğu söylenilebilir (Kartallıoğlu, 2011:386-397). Metinde ek, düz ünlü bulunduran kelimelerden eski biçimini koruyan örneklerin yanında, artık uyuma girmeye başladığını gösteren yazılışlar da bulunmaktadır: etlüce 13b/11, şebli 11b/16, yazılı 17a/6, yerlü 12b/7, ateşli 9a/12, kalaylı 10b/9, sırlı 5b/6.Ekin ünlüsü, bir yerde uyumsuz kalmıştır : tuzlu 4a/7.

İsimden isim yapma eki +cık : oğlancıklar 8a/2.

Fülden fiil yapma eki -il-: döğülmedük za'Öferānı 13a/2, virile 5b/2.

Fülden fiil yapma eki -dur/-dür : degüşdüre 9b/10, endüreler 3b/16 , karışduralar 5b/8, indirüp 1b/1, indirüp 3b/10.

Fiilden fiil yapma eki -n- : Fiilden fiil yapma eki -n- ekinin metinde tespit edilen örnekleri, bu ekin yuvarlak ünlülü tabanlardan sonra bir örnek dışında uyumlu olduğunu göstermektedir: bulunur 11a/4, bulunur 11a/7, olunmuş 2a/5; sürine 3b/8.

Fiilden fiil yapma eki-ur-/ür-: bişüreler 3a/14, bişürür 9b/15, geçirüp 7a/18.

Fiilden fiil yapma eki-uş-: yapuşduqdan 10b/4.

Fiilden fiil yapma eki -üz-: dütüzgil 16a/2.

Sıfat-fiil eki -duq: istedügi 10a/18, diledügi miqdär 1b/9-10, aldıgi kadar 3b/17, eyledigi 11a/2.

Sıfat-fiil eki-muş: 18. yüzyılda yazıldığı bilinen *Ġāyetü'l-Müntehā*'da ekin yazılan örneklerinde ikili kullanışlar görülmektedir (Dinar, 2022:91). Metinde ekin yazılan örnekleri, yuvarlak ünlülüdür: *sahķ* olunmuş kırmızı 2a/5, ğubār olmuş talaqdan 10b/3, *pāk* olmuş mazū sıuyı 12a/16.

-duqça: oğduqça başlar yağı çıqmağa 4a/2-3, ovduqça yağı çıqa 4a/3.

Zarf-fiil eki -duqda: olduqda , durduqda 10a/15.

Zarf-fiil eki -ınca: Zarf-fiil eki -ınca ekinin ünlüsü, birçok yerde yazılmamıştır. Harfle gösterildiği örneklerde ekin ünlüsü, yuvarlak tabanlardan sonra çoğunlukla uyumlu görünmektedir: *ķabuķ tamām* olunca 3a/17, köpürünce kaynaya 2a/12 , tā şarı olıncaya degin 9a/14-15. Ek, düz ünlü bulunduran bir kelimedede ise uyumludur: ķarmayınca 8a/2.

Teklik 3. kişi iyelik eki : Teklik 3. kişi iyelik ekinin 18. yüzyılda uyumlu olduğu söylenebilir (Kartallıoğlu, 2011: 159). Metinde ek, düz ve yuvarlak ünlülü tabanlardan sonra genellikle uyumludur: içine 14b/1, içinde 7b/13; *şoğanuñ* üstündeki 13a/18, üzerini 3a/4, üstüni 3a/17, üstüne 10a/15 . Düz

ünlülü tabandan sonra iki kez uyum dışı kalmıştır: *qalemüne göredür* 13b/12, *qarpüzün* *qabunı qazıyup* 15a/8-9.

Yön gösterme eki: *yuxaru* 2b/6.

Geniş zaman eki -ur/-ür : Ekin ünlüsü yuvarlaktır: *olur* 2b/11, *olur* 2b/15, *olur* 3b/11.

Emir Teklik 3. Kişi eki -sun: Ekin ünlüsü, yuvarlaktır : *qorsun* 7b/4, *qurutsun* 16a/6.

4. 3.Ünsüz Değişmeleri

t>d: **Metinde** /t/ ünsüzünün korunduğu örneklerin yanında /d/ ünsüzüne dönüşen örnekler de bulunmaktadır: *dograyup* 3b/4, *doldurup* 9b/8, *dura* 3b/16, *tokunmaz* 3a/14, *tuğalar* 3b/18, *toğuz* 2a/2.

b >v: “ Vir-” fiilinin bir yerde geçen örneği, yararlanılan kaynakların yansıması olarak düşünülebilir : *birür* 10b/5; *virür* 6b/7.

q>h değişmesi: *aḥṣām* 4a/11.

ñ>n: *murādın* 10a/3, *denlü* 8a/6.

g>y: Tarihi metinlerde kef harfî, hem /g/ hem de / y/ yerine kullanıldığı için Viguiet’in Latin harfli transkripsiyon metinlerinde “dediğin” örneği dışında /y/ ’ye dönüştüğü görülmektedir (Yıldız, 2022: 1134). Metinde de “g” ünsüzünün y’ye değiştiğini gösteren örnekler, bulunmaktadır: *deyürürseñ* 8a/8, *deyene* 2b/4, *iyne* (<iğne ~ yigne) 9b/14.

4.4.Göçüşme: *çölmekde* 9a/16.

4.5.Aykırılaşıma: *filcānda* 7a/4.

4.6.Ünsüz uyumu: Metinde ünsüz uyumunun olduğunu gösteren herhangi bir örnek yoktur: *güneşde* 5b/1, *āteşde* 7b/4.

4.7. Ünlü düşmesi: *ağzını* 7b/13, *alnına* 4a/13, *avcında* 9a/18.

4. 8. Ünsüz Düşmesi:

g düşmesi: Metinde, birkaç kez geçen “bıçak” kelimesinin ünlüsü yazılan bir örneği, eski bir kalıntının izine işaret etmektedir: *bıçaq*¹ *bucak* (<OT. buçgaq) *sapu*² 7b/5 , *bıçak* 5a/11.

y düşmesi: *iyne* (<iğne ~ yigne) 9b/14.

¹ <Bıç-: Clauson,1972:293; bıçak, bıçgu (Caferoğlu, 2011: 40).

² Gülensoy, 2011:175)

5. Biçim Özellikleri

5.1.İsmin hâl ekleri

Belirtme hâli eki +n,+(y)ı, nİ: *āvāzı çıkmak gerekdür 13b/17-18, dūdeyi sah̄k idesin 2b/6, tencereyi yuyup 2a/3, siyāh kabuğın çıkaralar 12-13.* Belirtme hâl eki bir yerde yönelme işleviyle kullanılmıştır: *qalemtıraşın arqasını¹ basduğında qalemin katō deyü 13b/17.* Eksiz kullanımda bulunmaktadır: *şıcanuñ kuyruğı dibinden kesüp 2a/1-2.*

Vasıta Hâli Eki ile, birle: *bir pāre süpürke ile çalkayup 1b/9, bir çubuk ile qarışdurup 3a/18, veyāhūd şāb birle tahrir olundı 7b/9-10, şu-ilen alup 1b/7-8, yigirmi beş dirhem miqdārı şu-ilen alup 1b/7,*

Yön gösterme eki: *taşra 5a/17, yukaru 2b/6.*

5.2.Fiilimsi Ekleri

5.2.1.Sıfat-fiiller

-acaq: *kifāyet idecek kadar 9b/19, üzerini örtecek kadar 3b/13.*

-duk/-dük: *diledüğü miqdār kâğıd aharlaya 1b/9-10, eylediği 11a/2, murād eylediği yazunun üzerine 11b/7.*

-an: *bu ahar ile aharlanan kâğıd 1b/11, gözündə ağı olan kimesneyi 3a/3.*

-muş: Ekin yuvarlak ünlülü olduğu söylenebilir: *sah̄k olunmuş kırmızı 2a/5, gubār olmuş talağdan 10b/3, pāk olmuş mazū suyu 12a/16.*

-maz: *çokunmaz ola 3a/14.*

-r... -maz: *çaynar kaynamaz bir deng şābı dağı koyup 15a/5.*

5.2.2. Zarf-fiil ekleri

-ınca ; -unca: *kabuğ tamām olunca 3a/17, çarmayınca 8a/2, tā sarı olıncaya degin 9a/14-15.*

-duğda: *şakq etdükde 13b/3. bir miqdār koyulduğda 7b/5.*

-duğça: *oğduğça başlar yağı çıkmaga 4a/2-3, ovduğça yağı çıka 4a/3.*

-duğında: *qalemtıraşın arqasını basduğında 13b/17.*

-ıcaq: Eski Oğuz Türkçesinde “-ınca,-ince” anlamında kullanılan ek (Timurtaş, 1994:139), metinde de kullanılmıştır: *işfidāc qatıcaq 12a/2, zernîh qatıcaq 12a/4, miqdār alıcaq 1b/14.*

-madan: *tamām olmadan çan almayalar 11b/1.*

5.3.Fiil çekimleri

5.3.1.Haber Kipleri

5.3.1.1.Geniş zaman

döker 1b/3, yanar 2b/7, olur 1b/10.

5.3.2.Dilek kipleri

¹ ارڭاسنى

5.3.1.2.1. İstek kipi

doldurasın 10a/15, doğraya 14a/10, kapaya 4b/18, dökeler 4a/1.

5.3.1.2.2. Emir kipi

Metinde emir teklik 2. kişi için her iki kullanımı da görülmektedir: *kāğıdı çıkarup gene ıslad 1a/18-19; düttüzgil 16a/2*. Teklik 3. kişi emir eki de kullanılmıştır: *ķorsun 7b/4*.

5.3.1.2.3. Gereklilik Kipi

-mak gerek: *kāğıdın zibāsın görmek gerekdür 13b/2. katÖ deyü āvāzı çıķmak gerekdür 13b/17-18.*

-malı: Eski Oğuz Türkçesinin sonlarında ortaya çıkan bu ek, önceleri bir sıfat-fiil eki şeklinde fiil isimleri yapmak için kullanılmıştır (Ergin,1988:319). Ek, metinde bir kez kullanılmıştır: *havān mermer olmalı eli ağac olmalı eli ağac olmalı 2b/7*.

5.3.3. Ek-fiil: *dur* *müreккеbdür 6b/12, gerekdür 13b/6, gerekdür 13b/9, gerekdür 13b/11.*

6.Eserin Söz Varlığı

Terkîbü'l-Eczâ'i terimler açısından oldukça zengin bir eserdir. Eserde hat sanatı ve tıp konusunun ele alındığı kısımlarda özellikle bitki adları, geniş bir yer tutmaktadır: *çivid* “turpgiller familyasından, yapraklarından mavi boya çıkarılan bir bitki” 12b/3, *verd-i ahmer* “kırmızı Firenk gülü 6a/1; *çögen* “çöven otu, *helvacı kökü, uşnan* “ 15a/2. Eserde ayrıca birtakım doğal taşlar, çeşitli maddelere de yer verilmiştir: *nişatur* “nişadır, amonyak tuzu” 5a/11, *üstübec* “kurşun karbonat” 8b/6, *yaķūt* “ değerli süs taşı” 6b/4, *zebedü'l-baħr* “deniz köpüğü, lüle taşı” 5a/5, *işfidāc* “üstübeç” kurşun karbonat” 12b/3 vb.

Eserde Orta Türkçe döneminde ve Anadolu ağızlarında görülen bazı kelimeler rastlanılmıştır: *calaz* (*çalaz*) ¹it- “karıştırmak” 9b/10, *dütüz-* “tütsülemek” 16a/3. Eserde söz varlığı açısından dikkat çeken Türkçe kelimelerden biri de *tegek*² kelimesidir.” *üzüm tegegin* 8b/17. Eren, *tevek* kelimesinin eski kaynaklarda *teğek* olarak geçtiğini ve Sivas ağızlarında kullanılan *tenek* biçimini ise yanlış bir veri olduğunu düşünmüştür (Eren,1999:405-406) . “ Asma filizi, asma dalı, asma kütüğü ” (Dilçin, 1983:62) anlamına gelen bu kelimenin *tenek* biçimi, Sivas-Gürün ağızında “ocak”³ anlamında kullanılmaktadır.

¹ Calaz: karışık derleme sözl.

² Kelimenin Şeyyad Hamza'nın Yūsuf u Zelîhâ'sındaki kullanımı için bk. Yıldız, 2008: 235-496.

³ Tegek kelimesi için bk. Derleme Sözlüğü: V. Cilt 3880.

Sonuç

Terkîbü'l-Eczâ'i, özellikle hat sanatına ait konulara yer verilen bir kitaptır. Eserde tıbbî içerikli terkipler ve günlük hayata dair konulara da yer verilmiştir. Eser, özellikle hat sanatı ve tıpla ilgili pek çok terim bulunmaktadır. Eserde Orta Türkçe ve Anadolu ağızlarında rastlanılan kelimeler de tespit edilmiştir.

Osmanlı dönemine ait olan bu eserde, Eski Oğuz Türkçesi özellikleri görülmektedir. Eserde 18. yüzyıl Türkçesini yansıtan özelliklere de rastlanılmaktadır. Yazar ve tarihle ilgili herhangi bir bilgi bulunmayan eserin meydana getirilmesinde yararlanılan kaynaklardan biri olan Mehmed (Mehmed) Ref'î ismi, eserin en erken 18. yüzyılda yazıldığını düşündürmektedir. Eser, Ankara Milli Kütüphanesine bağlı Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesinde, 06 Hk 1414 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Talik hattıyla kaleme alınan eser, 14 yapraktan oluşmaktadır.

Terkîbü'l-Eczâ'i'nin Türk dili çalışmalarına katkı sağlayacağı amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alparslan, A. (1992). *Ünlü Türk Hattatları*. Kültür Bakanlığı.
- Bulduk, T. B., ve Tuğluk, İ. H. (2018). Derviş Mustafa'nın 18. Yüzyılda İstinsah Ettiği Şeh-nâme'deki Ses Özellikleri. *The Journal of Social Sciences*, 5, 31(31), 241-270.
- Caferoğlu, A. (2011). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford University Press.
- Derman, M. U. (2006). Mürekkep. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 32, 46-47.
- Develi, H. (2001). *XVIII. yüzyıl İstanbul hayatına dair risâle-i garibe*. Kitabevi Yayınları.
- Devellioğlu, F., Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Sözlük, (2012). Aydın Kitabevi, 29. Baskı, Ankara.
- Dilçin, C. (1983). Yeni tarama sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.
- Dinar, T. (2022). Müderris Hasan Efendi *Ğāyetü'l-Müntehā Fî-Tedbiri'l-Merzā (Hastalıkların Tedavisinde En Son Nokta)*, (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım). Ankara: TDK Yayınları.
- Eren, H. (1999). Türkçenin Etimolojik Sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (1988). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım. Dağıtım.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (1. Cilt)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gümüşkılıç, M. (2008). Orta Osmanlıcada imlâ-telaffuz ilişkisi. *Turkish Studies*, 3(6), 286-302.
- Kartallıoğlu, Y. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde eklerin ses düzeni (16, 17 ve 18. yüzyıllar)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Memiş, M. (2016). Hat Sanatına Terminolojik Bir Yaklaşım. *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* 2, 554-565.
- Özönder, H. (2003). *Hat ve Tezhip Sanatları, Deyimleri, Terimleri Sözlüğü*.
- Paçacıoğlu, B. (2014). İlaç ve Bitki Adları Sözlüğü. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Serin, M. (1999). *Hat sanatı ve meşhur hattatlar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Şahin, H. (2015). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Terkîbü'l-Eczâ'i*, Milli Kütüphane-Ankara Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 1414
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV.Yüzyıl (Gramer-Metin-Sözlük)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tulum, M. (2002). 17. ve 18. yüzyıllarda İstanbul Türkçesi: sesler ve uyumlar üzerine bir değerlendirme. *Türkler*, 11. c., Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, 489-508.
- Türkiye'de halk ağzından derleme sözlüğü II- V*. (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldız, H. (2022). 18. Yüzyıl Tarihî Metinlerinin Konuşma Dili Dikkate Alınarak Transkripsiyonu Üzerine Bazı Tespitler. *Vaknîvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1110-1148.
- Yıldız, O. (2008). Şeyyâd Hamza Yûsuf u Zelîhâ (Destân-ı Yûsuf). Ankara. Akçağ Yayınları.

MƏKTƏBƏQƏDƏR MÜƏSSISƏLƏRİNDƏ UŞAQLARA MUSIQI MƏŞĞƏLƏLƏRİNDƏ VƏTƏNĞƏRVƏRLİK HİSSLƏRİNİN TƏRBIYƏSİ.

Pedaqoqira üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

“İncəsənət və fiziki tərbiyə” fakültəsi

“Musiqi və onun tədrisi texnologiyası” kafedrası

Qəribova Arifa Hacıbaba qızı

Doctor of philosophy in pedagogy, associate professor

Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Arts and Physical Education

Department "Music and technology of its teaching"

ORCID ID: 0000 0001 8059 5566

Özet. Gənc nəslin hərtərəfli inkişafında və şəxsiyyət kimi formalaşmasında məktəbəqədər müəssisələrin üzərində daha böyük məsuliyyət düşür. Gələcək cəmiyyətdə yaşayacaq vətəndaşların bir şəxsiyyət kimi formalaşmasının, hərtərəfli inkişafının əsası məktəbəqədər illərdə qoyulur. Bu illərdə uşağın necə tərbiyə olunması, onda vətənpərvərlik hisslərinin inkişafı və sonralar bir vətəndaş kimi formalaşmasını müəyyən edir. Məktəbəqədər müəssisələrdə təlim-tərbiyə işinin yaxşılaşdırılması, uşağın məktəbə hazırlanması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müasir Azərbaycanın mədəniyyətinə və təhsil sahəsində gedən yeniliklər və uğurlu inkişaf prosesi uşaqların musiqi tərbiyəsi sahəsində də islahatlar aparılmasını ön plana çəkir. Musiqi dərslərində vətənpərvərlik tərbiyəsi musiqi və təsviri sənət əsərlərinin emosional və hissiyyət təcrübəsi vasitəsilə baş verir. Musiqi dinləmək, xor və ya ansambl ifası, musiqi və ritmik hərəkətlər, vətənpərvərlik yönümlü musiqi materialı vasitəsilə azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığı ilə tanışlıq kimi müxtəlif fəaliyyətlər zadəganlıq kimi keyfiyyətlərin mənimsənilməsi üçün əsas olan hisslər və təcrübələr oyadır və, nəticədə, ədəb-ərkan, böyüklərə hörmət, anaya, Vətənə, doğma Vətənə məhəbbət hissləri tərbiyə olunur. Məişət əsərlərinin və azərbaycan mahnılarının öyrənilməsi əsasında gənc nəsildə azərbaycan xarakterini həmişə fərqləndirən keyfiyyətlər yetişdirilir: xeyirxahlıq, açıqlıq, ləyaqət, mərhəmət, onları böyük dəyərlərlə tanış etmək, xalq adət-ənənələrini qoruyub saxlamaq; mənəviyyət.

Açar sözləri: məktəbəqədər, məşq, vətənpərvərlik, hisslər, tərbiyə.

CITIZENSHIP IN MUSIC LESSONS FOR CHILDREN IN PRESCHOOL INSTITUTIONS EDUCATION OF THE SENSES

Abstrakt. Preschool institutions have a greater responsibility in the comprehensive development and personality formation of the young generation. The foundation for the formation of a personality and comprehensive development of the citizens who will live in the future society is laid in the preschool years. How the child is brought up during these years determines the development of patriotic feelings and later formation as a citizen.

The improvement of educational work in preschool institutions is of particular importance in terms of preparing the child for school. Innovations in the culture and education of modern Azerbaijan and the successful development process bring reforms in the field of musical education of children to the fore. Education of patriotism in music lessons takes place through the emotional and sensory experience of music and fine arts. Various activities, such as listening to music, choir or ensemble performance, music and rhythmic movements, familiarization with the works of Azerbaijani composers through patriotic musical material, evoke feelings and experiences that are the basis for acquiring qualities such as nobility and, as a result, manners, respect for elders, mother, feelings of love for the Motherland, native Motherland are nurtured. Based on the study of household works and Azerbaijani songs, qualities that always distinguish the Azerbaijani character are cultivated in the young generation: kindness, openness, dignity, mercy, introducing them to great values, preserving folk traditions; spirituality.

Key words: preschool, training, patriotism, feelings, upbringing.

Doğma respublikamızda dövlət müstəqilliyinin bərpası hər sahədə olduğu kimi, mədəni sosial quruculuq sahəsində də islahatların aparılmasını əsas plana çəkir. Təhsil sahəsində gedən inkişaf prosesi onun məzmununun dünya standartlarına uyğun aparılmasını, milli və ümumbəşəri dəyərlərə, xalqımızın tarixinə, mənəviyyatına, milli ənənələrinə uyğun şəkildə qurulmasını tələb edir.

Bildiyimiz kimi təhsil sisteminin bünövrəsini məktəbəqədər təhsil təşkil edir. Danılmaz faktdır ki, sovet dönəmində də məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrində uşaqların təlim və tərbiyə məsələləri həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Bunun nəticəsi olaraq məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin şəbəkəsi yaradılmış, milyonlarla insan öz uşaqlıq dövrünü məhz burada keçirmiş, buradan pərvazlanmış, vətənə, xalqa xidmət etmək, onu sevmək kimi nəcib hisslərin əsasları məhz burada qoyulmuşdur.

Gənc nəslin hərtərəfli inkişafında və şəxsiyyət kimi formalaşmasında məktəbəqədər müəssisələrin üzərində daha böyük məsuliyyət düşür. Gələcək cəmiyyətdə yaşayacaq vətəndaşların bir şəxsiyyət kimi formalaşmasının, hərtərəfli inkişafının əsası məktəbəqədər illərdə qoyulur. Bu illərdə uşağın necə tərbiyə olunması, onda vətənpərvərlik hisslərinin inkişafı və sonralar bir vətəndaş kimi formalaşmasını müəyyən edir. Məktəbəqədər müəssisələrdə təlim-tərbiyə işinin yaxşılaşdırılması, uşağın məktəbə hazırlanması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müasir Azərbaycanın mədəniyyətinə və təhsil sahəsində gedən yeniliklər və uğurlu inkişaf prosesi uşaqların musiqi tərbiyəsi sahəsində də islahatlar aparılmasını ön plana çəkir.

Musiqi təhsilinin əsas vəzifələri:

1. Musiqiyə sevgi və marağı aşılaysın. Yalnız emosional həssaslığın və həssaslığın inkişafı musiqinin tərbiyəvi təsirindən geniş istifadə etməyə imkan verir.

2. Uşaqların təəssüratlarını aydın təşkil olunmuş sistemdə müxtəlif musiqi əsərləri və istifadə olunan ifadə vasitələri ilə tanış etmək yolu ilə zənginləşdirmək.
3. Uşaqları müxtəlif növ musiqi fəaliyyətləri ilə tanış etmək, musiqi qavrayışını və oxuma, ritm və uşaq alətlərində ifaçılıq sahəsində sadə ifaçılıq bacarıqlarını inkişaf etdirmək. Musiqi savadının əsas elementlərini təqdim edin. Bütün bunlar onlara şüurlu, təbii və ifadəli hərəkət etməyə imkan verəcəkdir.
4. Uşaqların ümumi musiqi qabiliyyətini inkişaf etdirmək (hiss qabiliyyəti, yüksək eşitmə, ritm hissi), oxuyan səs və hərəkətlərin ifadəliliyini formalaşdırmaq. Əgər bu yaşda uşağa aktiv praktik fəaliyyət öyrədilirsə, onda onun bütün qabiliyyətlərinin formalaşması və inkişafı baş verir.
5. Musiqi zövqünün ilkin inkişafına kömək edin. Alınan təəssürat və musiqi haqqında təsəvvürlər əsasında ifa olunan əsərlərə əvvəlcə seçmə, sonra isə qiymətləndirici münasibət özünü göstərir.
6. Musiqi oyunlarında və dəyirmi rəqslərdə şəkillərin ötürülməsi, tanış rəqs hərəkətlərinin yeni birləşmələrinin istifadəsi və mahnıların improvizasiyası kimi ilk növbədə uşaqlar üçün əlçatan olan fəaliyyətlərdə musiqiyə yaradıcı münasibət inkişaf etdirin.

Bu problemlərin həlli müstəqilliyi, təşəbbüskarlığı və öyrənilən repertuardan gündəlik həyatda istifadə etmək, alətlərdə musiqi ifa etmək, oxumaq və rəqs etmək istəyini müəyyən etməyə kömək edir. Musiqililiyin inkişafı hər bir uşaq üçün fərqlidir, buna görə də körpə dərhal oxumağı və rəqs etməyi bacarmasa, üzülməyə ehtiyac yoxdur, bu vaxt tələb edir.

Təlim fərdi yanaşma və hər yaşın fiziologiyası haqqında bilik tələb edir. Musiqi dərslərində uşaqlara mahnı oxumağı sevdirməyi, müxtəlif janrlı musiqiləri düzgün, gözəl və estetik dinləməyi öyrədirik.

Musiqi dərslərində vətənpərvərlik tərbiyəsi musiqi və təsviri sənət əsərlərinin emosional və hissiyyat təcrübəsi vasitəsilə baş verir. Musiqi dinləmək, xor və ya ansambl ifası, musiqi və ritmik hərəkətlər, vətənpərvərlik yönümlü musiqi materialı vasitəsilə azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığı ilə tanışlıq kimi müxtəlif fəaliyyətlər zadəganlıq kimi keyfiyyətlərin mənimsənilməsi üçün əsas olan hisslər və təcrübələr oyadır və, nəticədə, ədəb-ərkan, böyüklərə hörmət, anaya, Vətənə, doğma Vətənə məhəbbət hissləri tərbiyə olunur. Məişət əsərlərinin və azərbaycan mahnılarının öyrənilməsi əsasında gənc nəsildə azərbaycan xarakterini həmişə fərqləndirən keyfiyyətlər yetişdirilir: xeyirxahlıq, açıqlıq, ləyaqət, mərhəmət, onları böyük dəyərlərlə tanış etmək, xalq adət-ənənələrini qoruyub saxlamaq; mənəviyyat.

Danılmaz bir həqiqətdir ki, uşağın bir şəxsiyyət kimi hərtərəfli inkişaf etməsi üçün onun estetik cəhətdən formalaşması, yüksək bədii zövqə və mədəni vərdisləri yiyələnməsi əsas şərtlərdən biridir. Gənc nəslin tərbiyəsinə xidmət edən estetik tərbiyənin qüvvətli təsir gücünə malik vasitələrindən biri də demək olar ki, əsasda musiqidir. Bu mühüm məsələ ilə əlaqədar görülməli işin əsas ağırlığında uşaq bağçalarının üzərinə düşür.

Uşaq bağçasının rolu şəxsi və peşəkarlıqla özünü göstərir müəllim-musiqçinin keyfiyyətləri, onun istedad və bacarığı, ümumi mədəni yaradılmışlar vasitəsilə təhsilverənlərin və bütün pedaqoji kollektivin səviyyəsi onların şərtləri.

Beləliklə, uşağın musiqi mədəniyyətinin əsasını hesab etmək olar prosesində formalaşan onun musiqi və estetik şüuru musiqi fəaliyyəti.

Uşağın musiqi mədəniyyətinin strukturunun komponentləri ola bilər daxildir: musiqi təcrübəsi, musiqi savadı və musiqi yaradıcılığının inkişafı.

Musiqinin əvəzsiz rolu uşaqların tariximizə, milli adət-ənənələrimizə məhəbbət ruhunda tərbiyə edilmələrindədir. Musiqi tərbiyəsi uşaqların bədii zövqünün formalaşmasında əhəmiyyətli rola malikdir. Məktəbəqədər tərbiyyə müəssisələri ailə istisna olunarsa, mənəviyyatı zəngin, mədəni səviyyəsi və bədii zövqü yüksək olan, varlığın estetik keyfiyyətlərini-musiqini, sənət əsərlərini həssaslıqla qavrayıb, gözəl bədii zövqə yiyələnməsini bacaran şəxsiyyətlər yetişdirməlidir.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar gerçəkliyin musiqi əsərlərində necə əks olduğunu dərk etdikdə onların gözəllik haqqında təsəvvürləri daha da təkmilləşir. Məktəbəqədər müəssisələrdə uşaqların musiqi tərbiyəsinin təşkilində Azərbaycan musiqisi müstəsna imkanlara malikdir. İncəsənətin başqa növləri kimi musiqi də ətraf aləmi əks etdirir, cəmiyyət həyat barədə musiqi dili ilə söhbət açır. Milli musiqi nümunələrində xalqın yüksək mənəviyyatı, arzu və istəkləri, ümidi, gələcəyə inamı, əhval-ruhiyyəsi tərənnüm edilir. Belə zəngin tərbiyəvi imkanlara malik olan Azərbaycan musiqisi, sözsüz, məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda gözəl hisslər yaradır, onlara nəcib mənəvi keyfiyyətlər aşılایır, nəticə etibarilə onlarda bədii zövqün təşəkkül tapıb, formalaşmasına imkan verir.

Məktəbəqədər müəssisələrdə musiqi tərbiyəsi təhsilin ümumi sistemində ilkin pillə olub uşaq şəxsiyyətini formalaşdırmaq, bağça yaşlı uşaqların musiqi tərbiyəsinə təkmilləşdirmək kimi mühüm vəzifəni həyata keçirir. Bu vəzifələrin həyata keçirilməsi işində musiqi ən əsas vasitələrdən hesab olunur. Böyük təsə gücünə malik olan musiqi məktəbəqədər yaşlı uşaqların hiss və duyğularına hakim kəşilir, onları gələcək həyata hazırlamaqda möhkəm təməl rolunu oynayır. Bu baxımdan Azərbaycan musiqisinin imkanları daha böyükdür. Hər bir xalqın musiqisi özünə doğma olduğu kimi, Azərbaycan musiqisi də uşaq bağçalarımızda tərbiyə alan uşaqlara xoş gəlir, onlara aydın, anlaşıqlı, səmimi, ürəkaçan, qəlboxşayan təsir bağışlayır. Ona görə də uşaq bağçalarında milli musiqimizin bir sıra səciyyəvi xüsusiyyətlərini nəzərə almaq vacibdir.

Azərbaycan musiqisi insanda müsbət hisslər doğurur, bu hisslər həm insanın əqlinə, həm iradəsinə, həm də davranış və rəgtarına təsir edir. Onun mənəviyyatını saflaşdırır, eyni zamanda onlarda gözəllik duyğusunu, gözəllikdən həzz almaq qabiliyyətini inkişaf etdirib formalaşdırır. O, uşağın fiziki, əqli əlaqə tərbiyəsi sahəsində qarşıda duran vəzifələrin həyata keçirilməsinə kömək göstərir. Bizim doğma Vətənə, adamlara məhəbbətimiz,

insanlar arasındakı xoş və səmimi münasibətlər, xalqın xoşbəxtlik və səadəti üçün göstərilən cəhd bu cəmiyyətin möhkəm ideya əsasını təşkil edir. Bu keyfiyyətləri aşağıdakı kimi göstərmək mümkündür:

Siyasi anlayışlar	Hüquqi anlayışlar	Əxlaqi anlayışlar
1. Azərbaycan Dövlət atributlarına hörmət 2. Dövlət rəhbərlərinə hörmət 3. Azərbaycan müstəqilliyinə hörmət 4. Azərbaycan Konstitusiyasına hörmət 5. Azərbaycan ordusuna, əsgərinə hörmət	1. Müstəqilliyi qorumaq 2. Ana dilini qorumaq 3. Azad vətəndaş olmaq 4. Cəmiyyətdə bərabərlik hüququnu qorumaq	1. Vətənə məhəbbət 2. Valideynlərə məhəbbət 3. Dostluq 4. Düzlük 5. Ləyaqətlilik 6. Humanistlik

Uşağın fərdi xüsusiyyəti, yaş səviyyəsi imkan verərsə o, musiqi fəaliyyətinin müxtəlif növlərini yaxşı mənimsəyə bilər. Musiqi inkişafı uşağın aktiv musiqi fəaliyyətinin formalaşmasının nəticəsidir. Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar gerçəkliyi, bu və ya digər dərəcədə hadisələrin musiqi əsərlərində necə əks olunduğunu gördükdə onların gözəllik haqqında təsəvvürləri təkmilləşir.

Məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrində kiçik yaş qruplarından başlayaraq musiqi tərbiyəsi vasitəsilə ayrı-ayrı həyat, təbiət, cəmiyyət hadisələri, müxtəlif çalarlı hissləri, insani münasibətləri əks etdirən janrlarda istinad olunması və bu sahədə uşaqlara müvafiq bilik-bacarıq və vərdişlərin aşılması Azərbaycan musiqisinin imkanlarından istifadə etməklə mümkün olduğu artıq isbat olunmuşdur.

Gələcəyimiz olan uşaqların musiqini sevmələri, onların yaradıcılıq qabiliyyətlərini daha da inkişaf etdirmələri üçün dövlətimiz bağça və başqa müəssisələrdə musiqi tərbiyəsinə geniş yer vermişdir. Musiqini duymaq, qavramaq ana laylasından başlanır. Uşaqlarda bədii estetik zövqü inkişaf etdirmək məhz bilvasitə musiqi ilə bağlıdır.

Kiçik yaşlı uşaqlarda musiqi tərbiyəsi vasitəsilə əxlaqi tərbiyənin (onlarda vətənpərvərlik, ləyaqətlilik, düzgünlük və doğruluq, dostluq və yoldaşlıq kimi keyfiyyətlərin) keçilməsi nəzərdə tutulur.

Adı çəkilən əxlaqi keyfiyyətlərin nəticədə nələri formalaşdırması aşağıdakı cədvəldə verilib:

Nö	Əxlaqi keyfiyyətlər	Nəticədə
1.	Vətənpərvərlik	Vətənə, torpağa məhəbbət Valideynlərə, doğmalara, tərbiyəçilərə məhəbbət və hörmət.
2.	Ləyaqətlilik	İnsanpərvərlik, xeyirxahlıq, vicdanlılıq, həssaslıq.
3.	Düzgünlük və doğruluq	Yalan danışmamaq, verilən sözə əməl etməmək. Oğurluq etməmək, insanlara zərər vurmamaq.
4.	Dostluq və yoldaşlıq	Eyni fikirdə olmaq, güzəştə getmək, səhvi dosta deyə bilmək, dostla lazım olan vaxtı əl tutmaq.
5.	Sadəlik	Bütün insanlarla səmimi olmaq, özünü heç kimdən

		üstün tutmamaq.
6.	Əməksevərlik	Əməyə və vicdanlı münasibət göstərmək. Tapşırıqları axıra qədər yerinə yetirmək.
7.	Humanizm	Hamıya hörmət və məhəbbət göstərmək. Haqq uğrunda çalışmaq.
8.	Ailə həyatına hazırlıq	Ailədə öz vəzifəsini, rolunu və hüquqlarını bilmək. Ailənin mənafeyini qorumaq. Ailənin işlərində fəal olmaq.

Qeyd olunan əxlaqi keyfiyyətlərin hər birinin balaca uşaqlara kiçik yaşlarından öyrətməyin böyük əhəmiyyəti vardır.

Ona görə də uşaq bağçalarında musiqi əsərlərini aşağıda göstərilən cədvəldəki kimi qruplaşdırmaq olar:

Nö	Əxlaqi keyfiyyətlərə uyğun musiqi əsərləri
1.	Vətənə aid musiqi əsərləri;
2.	Əmək və əmək adamlarına aid musiqi əsərləri;
3.	Dostluğa aid musiqi əsərləri;
4.	Düzgünlüyü tərənnüm edən musiqi əsərləri;
5.	Ləyaqətliliyi tərənnüm edən musiqi əsərləri;

Musiqi tərbiyəsinin birinci istiqaməti əxlaq tərbiyəsidir. Musiqi nümunləri vasitəsilə əxlaq keyfiyyətləri vətənpərvərlik hisslərini məktəbəqədər yaşlı uşaqlara aşılamaq üçün hal-hazırda çox vacib şərait yaranmışdır. Məktəbəqədər hazırlıq dövründə isə bütün əvvəlki metod və vəzifələr təkrar yerinə yetirilməlidir. Əvvəllər dinlənilmiş əsərlərdən artıq yaradılmış, ictimai və təbiət hadisələri haqqında təsəvvürlər dərinləşdirilir və onlarda estetik münasibət yaradılır.

Mövzu: Vətənə məhəbbət

Qruplar üzrə:

Kiçik qrup – 1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni (Mus.Ü.Hacıbəyov, söz:Ə.Cavad)

2. “Bayraq” (mus:O.Zülfüqarov, söz: T.Elçin)

Orta qrup - 1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni (Mus.Ü.Hacıbəyov, söz:Ə.Cavad)

2. “Gözəl Vətən” (mus:O.Zülfüqarov, söz: T.Elçin)

3. “Vətən nəğməsi” (mus:N.Məlikməmmədov, söz:S.Vurğun)

4. “Bayrağımız” (mus:A.Rzayeva, söz:H.Əfəndiyev)

Böyük qrup - 1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni (Mus.Ü.Hacıbəyov, söz:Ə.Cavad)

2. “Azərbaycan” (mus:R.Hacıyev, söz:Ə.Əlibəyli)

3. Vətən mahnısı” (mus:Niyazi, söz: S.Rüstəm)

4. “Əsgər marşı” (mus:C.Quliyev, söz: Ə.Kamin)

5. “Qəhrəmanlar” (mus:R.Mustafayev, söz:T.Mütəllibov)
6. “Bizim nəsilər” (mus:M.Mirzəyev, söz: H.Ziya)
7. “Hər yerdən Vətən yaxşı!” (mus:R.Şəfəq, söz: Şəhriyyar)

Məktəbəqədər hazırlıq qrupu – 1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni (Mus.Ü.Hacıbəyov, söz:Ə.Cavad)

2. “Çırpınırdı qara dəniz” (Mus.Ü.Hacıbəyov, söz:Ə.Cavad)
3. “Bayrağımız” (mus: S.Rüstəmov, söz:C.Cavadlı)
4. “Ölməz sərkərdə” (mus:S.Ələsgərov, söz: C.Cavadlı)
5. “Vətənim” (mus: S.Ələsgərov, söz:H.Ziya)
6. “Vətən nəğməsi” (mus:T.Bakıxanov, söz:T.Mütəllibov)
7. “Doğma diyar” (mus:Q.Quliyev, söz: F.Mehdi)
8. “Əsgər mahnısı” (mus:O.Rəcəbov, söz: Ə.Ağayev)
9. “Azərbaycan baharı” (mus:N.Məlikməmmədov, söz: Y.Həsənbəy)
10. “Azərbaycan” (mus:P.Bülbüloğlu, söz: M.Günər)
11. “Əzizsən, Vətən!” (mus:O.Zülfüqarov, söz:H.Ziya)
12. “Yaşa, Azərbaycan!” (Aşıq mahnısı, işləyəni: R.Şəfəq)
13. “Vətən” (mus:C.Cahangirov)
14. “Qarabağ” (mus:C.Cahangirov, söz: R.Zəka)

Uşaq bağçalarında musiqi məşğələləri zamanı vətənə məhəbbət və vətənpərvərlik ruhunda Azərbaycanın görkəmli bəstəkarları tərəfindən yazılmış mahnıların dinlənilməsi və xorla oxunması vacibdir.

Beləliklə sonda deyə bilərik ki, Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılında çoxlu miqdarda milli-vətənpərvərlik ideyasını daşıyan əsərlər vardır ki, bunların vasitəsilə musiqi məşğələlərində (dərslərində) vətənpərvərlik tərbiyəsini həyata keçirməlidir.

Azərbaycan bəstəkarlarımızın yaratdığı, hər bir sənət əsəri məzmunca, dünyəvi formaca milli olaraq mədəniyyətimizin zənginləşməsinə, gənc nəslin humanist və vətənpərvər ruhda tərbiyələnməsinə zəmin yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. Kərimov Y.S. “Müşahidə pedaqoji tədqiqat metodu kimi” A.R.T.P.İ.-nin “Elmi əsərləri” Bakı, 2006
2. Ağayev Ə.Ə., Talıbov V. “Pedaqogika” Bakı, 2005
3. Rəcəbov O. “Musiqi və mənəvi tərbiyə” Bakı, 1999
4. Rəcəbov O. “Musiqinin tədrisi metodikası” Bakı, 2005
5. Rüstəmov F.A. “Ən yeni dövrün pedaqogika tarixi” Nasir, Bakı, 2005

6. Qədimova J.H. “Musiqinin tədrisi metodikası” Bakı, 2007
7. Qədimova J.H. “Musiqi pedaqogikası: tarixçilik və müasirlik” Bakı, 2012
8. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin milli kurikulumu-layihə. Bakı, 2006
9. Mustafayeva R.S. “Təlim prosesində milli xüsusiyyətlərin nəzərə alınması” Bakı, 1994
10. Əliyeva Ş.Q. “Məktəbəqədər yaşlı uşaqların mənəvi tərbiyəsində milli qaynaqlardan istifadə” Bakı, 2008
11. Əliyeva Ş.Q. “Məktəbəqədər pedaqogika” Bakı, 2012
12. A.Məmmədova “Uşaq bağçasında beş yaşlıların məktəbə hazırlanması” Bakı, 2007

ELMALILI MUHAMMED. HAMDİ YAZIR'IN İŞARİ TEFSİR BAĞLAMINDA VAHDET-İ VÜCUD ANLAYIŞINA YAKLAŞIMI

Servet DEMİRBAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagati
Anabilim Dalı Ankara Türkiye orcid.org/0000-0001-6415-2140

ÖZET

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) çağdaşları arasında benzerine az rastlanan tefsir, kelim, felsefe, fıkıh, tasavvur, mantık ve edebiyat gibi ilimler başta olmak üzere birçok alanda eserler vermiş geniş kültürlü mütefekkir bir âlimidir. Yazdığı eserlerde ortaya koyduğu fikirlerle toplumu olumlu yönde etkilemeyi başarmıştır. Elmalılı Hamdi Yazır'a asıl ününü kazandıran eseri *Hak Dini Kur'an Dili* adlı meşhur tefsiridir. Tefsirinde dirayet yöntemini en güzel şekilde uygulayan Yazır, işari tefsir alanında da farklı yaklaşımlar ortaya koymuştur. Tevhit, nübüvvet, velâyet, varlık-âlem ilişkisi, marifetullah, tövbe, zikir, takva, kalp, ruh ve nefis gibi tasavvuf konularını derinlemesine incelemiştir. Tasavvufun ve işari tefsirin önde gelen konuları arasında yer alan Allah-âlem ilişkisi ve İslam'ın varlık düşüncesini tefsirinde genişçe ele almıştır. Özellikle “varlığın birliği ve varlıkta birlik anlamında Allah, âlem ve insan ilişkilerini açıklayan düşünce sistemi” olan vahdet-i vücûd konusunda önemli açıklamalar yapmıştır. Bu konuda yer yer tenkit ettiği Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'den (ö. 638/1240) çokça iktibaslar yapmıştır. Vahdet-i vücûd anlayışına sahip olan sufilere göre vahdet-i vücûd varlığın zorunlu ve mümkün diye bölünmeden ele alınmasıdır. Tevhidin en son ulaşılan mükemmel halidir. Allah Teâlâ'nın dışında hiçbir varlığın hakikatte mevcut olmadığı düşüncesine dayanır. Onlar bu bilgiyi nazarî olarak değil, bizzat yaşayarak ve manevi tecrübe ile elde ederler. Bu tanım, vahdet-i vücûdun varlığı zorunlu ve mümkün diye iki kısma ayıran kelamcılar ve filozofların görüşlerine karşı ortaya çıkan bir varlık düşüncesi olduğunu gösterir ve vahdet-i vücûd hakkındaki araştırmanın çerçevesini belirler. Elmalılı Hamdi Yazır, vahdet-i vücûd düşüncesi hakkında temkinli ve eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. Elmalılı, tefsirinde önce İslam'ın tevhid anlayışını anlattıktan sonra bu meseleyi açıklarken, “Allah'tan başka mevcut yoktur.” sözüyle özetlenen vahdet-i vücûd görüşünü, Allah'ı yegâne vâcibü'l-vücûd, diğer varlıkları da O'na bağlı olan mümkün ve izâfî varlıklar şeklinde tanımlayarak kelamcılarla sufilerin varlık anlayışlarını birleştirmeye çalışmıştır. Daha da önemlisi vahdet-i vücûd anlayışının yanlış yorumlanması durumunda insanı panteizm ya da şirke götürme tehlikesi üzerinde durmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Elmalılı Hamdi Yazır, İşari Yorum, Allah-âlem ilişkisi Vahdet-i vücûd.

ELMALILI MUHAMMED HAMDI YAZIR'S APPROACH TO THE UNDERSTANDING OF WAḤDAT AL-WUJŪD IN THE CONTEXT OF ISHARI TAFSIR

Abstract

Elmalılı Muhammad Hamdi Yazır (d. 1942) was a rare figure among his contemporaries, a broadly cultured, intellectual scholar who wrote works in many fields, especially in the fields of tafsir, theology, philosophy, fiqh, mysticism, logic and literature. He managed to influence the society positively with the ideas he put forward in his works. Elmalılı is mainly known for his famous tafsir work named *Hak Dini Qur'an Dili*. Yazır, who applied the dirāyah method in his tafsir in the most beautiful way, also put forward different approaches in the field of ishari tafsir. He analyzed sufi subjects such as tawhid, prophethood, walāyah, the relationship between existence and the universe, marifatullāh, repentance, dhikr, piety, heart, soul and nafs in depth. He extensively discussed the relationship between God and the world and the Islamic idea of existence, which are among the leading topics of Sufism and ishari tafsir, in his tafsir. In particular, he made important explanations on *waḥdat al-wujūd*, which is a system of thought that explains the relations between God, the world and human beings in terms of the unity of existence and unity in existence. In this regard, he made many quotations from Muḥyi'l-Dīn ibn al-ʿArabī (d. 638/1240), whom he sometimes criticised. According to the Sufis who have the understanding of *waḥdat al-wujūd*, it is the treatment of existence without dividing it into necessary and contingent. It is the last and perfect state of tawhid. It is based on the idea that no being other than Allah exists in reality.

They acquire this knowledge not theoretically, but by living and spiritual experience. This definition shows that *waḥdat al-wujūd* is an idea of existence that emerged against the views of theologians and philosophers who divided existence into two parts as necessary and contingent, and determines the framework of the research on *waḥdat al-wujūd*. Elmalılı Hamdi Yazır took a cautious and critical approach to the idea of *waḥdat al-wujūd*. In his tafsir, he first explained Islam's understanding of tawhid and then tried to unify the theologians' and Sufis' understanding of existence by defining the idea of *waḥdat al-wujūd* as "God as the sole wājib al-wujūd and other beings as contingent and relative beings dependent on him." More importantly, he emphasized the danger of misinterpretation of the understanding of *waḥdat al-wujūd*, which could lead to pantheism or shirk.

Keywords: Tafsir, Elmalılı Hamdi Yazır, Ishari Exegesis, God-Universe Relationship, Waḥdat al-Wujūd.

TÂHIR BIN CELLÛN'DAN “DEVENİN SÖYLEDİĞİ (1974)” ŞİİR KİTABI ÜZERİNE

Dr. Ercan Baran Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü.

ORCID ID: 0000-0002-9604-0300

ÖZET

İnsanoğlu dünyaya geldiğinden beri çeşitli sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu sorunlardan en önemlileride haksızlık ve adaletsizliktir. Her zaman haksızlığın yanında saf tutanlar olduğu gibi mazlumun yanında duranlarda olmuştur. İşte bu mazlumun yanında duruş sergileyenlerden biride çağdaşımız olan Faslı aydın Tâhir Bin Cellûn'dur. Tâhir Bin Cellûn aydın olmasından dolayı kendisine saygı duyulan birisidir. Tâhir Bin Cellûn özellikle bu kitabında Ortadoğunun yarayan kanası olan önemli bir soruna parmak basar. Bu sorun İsrail-Filistin sorunudur. Filistin'in tek vahdaniyetli dinlerin merkezi olması Filistini hem Yahudilerin, Hristiyanların ve Müslümanların gözünde önemli bir merkez haline getirmektedir. Bu sebepten bu üç vahdaniyetli Sami dinleri Filistin üzerinde hak iddia etmektedir. Bu hak iddia ediş sürecinin güce dayanması beraberinde ölümleri getirmektedir. Avrupa'dan sürülen mazlum halk olan Yahudiler Filistinlileri mazlumların mazlumları haline getirmiştir. Yani Yahudiler kendi ezilmişliklerinin hıncını Filistinlilerden çıkarmışlardır. Mısırlı romancı Radwa Aşur “et-Tanturiyye” adlı romanında Yahudilerin Filistinlilere yaptığı zulmü anlatır. Radwa Aşur Filistinli annelerin bir gün yerlerinden edildikleri yerlere tekrar döneriz ümidiyle evlerinin anahtarlarını boyunlarında taşıdıklarını ve bu mirası vefat ettiklerinde kız çocuklarının devam ettiğini anlatır. 1944 yılında doğan kocası Murid Bergûsi (Mourid Barghouti), Filistin'de Ramallah'a yakın Deyr Gassâna'daki doğduğu yeri ancak otuz yıl sonra görebilmiştir. Bu Filistinli sürgünler arasına Edward William Said'i de ekleyebiliriz. Tâhir Bin Cellûn Filistinle ilgili düşüncelerini bu kitapta dile getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tâhir Bin Cellûn, Filistin, Yahudiler, Mahmut Derviş, Nietzsche

ON THE POETRY BOOK “WHAT THE CAMEL SAID (1974)” BY TÂHIR BIN CELLÛN

ABSTRACT

Human beings have had to face various problems since they were born. The most important of these problems is injustice and unfairness. There have always been those who sided with injustice and those who stood with the oppressed. One of those who stand by this oppressed is our contemporary Moroccan intellectual Tahir Bin Cellun. Tahir Bin Cellun is a respected person because he is an intellectual. Especially in this book, Tahir Bin Cellun points out an important problem that affects the Middle East. This problem is the Israeli-Palestinian problem. The fact that Palestine is the center of monotheistic religions makes Palestine an important center in the eyes of both Jews, Christians and Muslims. For this reason, these three monotheistic Semitic religions claim

rights over Palestine. The fact that this process of claiming rights is based on force brings with it deaths. The Jews, the oppressed people exiled from Europe, have turned the Palestinians into the oppressed of the oppressed. In other words, the Jews took out their anger on the Palestinians for their own oppression. Egyptian novelist Radwa Ashur describes the oppression of the Jews against the Palestinians in her novel "et-Tanturiyye". Radwa Ashur explains that Palestinian mothers carry the keys to their homes around their necks, with the hope that one day they will return to the places from which they were displaced, and that this legacy is continued by their daughters when they die. Her husband, Murid Bergûsi (Mourid Barghouti), who was born in 1944, was only able to see his birthplace in Deir Gassana, close to Ramallah in Palestine, thirty years later. We can also add Edward William Said to these Palestinian exiles. Tahir Bin Cellun expressed his thoughts about Philistin in this book.

Key Words: Tahir Bin Cellun, Palestine, Jews, Mahmut Derviş, Nietzsche

TÂHİR BİN CELLÛN'UN HAYATI

Tâhir Bin Cellûn (Tahar Ben Jelloun) Aralık 1944'te Fas'ta dünyaya geldi. Çocukken Arapça-Fransızca iki dilli bir ilkokula gitti. Daha sonra 18 yaşına kadar Tangier'deki Lycée Regnault'da okudu. Rabat'taki Muhammed V Üniversitesi'nde felsefe okudu.

Fas'ta felsefe profesörü olduktan sonra 1960'ların ortalarında edebiyat dergisi Souffles'ı yöneten gruba katıldı. Daha sonra Fas polislerinin "baskıcı ve şiddet içeren eylemlerine" karşı öğrenci isyanlarına katıldı. 1966'da cezalı olarak askeri kampa zorlandı. Beş yıl sonra ilk şiir kitabı Hommes sous lindeul de silence (Sessizliğin Kefeni Altında İnsanlar) 1971'de yayınlandı. 1972'de yayınlanan Cicatrices du Soleil (Güneşin Yara İzleri) şiirlerini ve hikayelerini içeriyordu (Jelloun, 2000:87). Kısa bir süre sonra psikoloji okumak için Paris'e gitti. 1972'de Le Monde için yazmaya başladı. İlk romanı Harrouda ise 1973'te çıktı. 1975'de sosyal psikiyatri doktorasını aldı. 1976'da yayınlanan kitabı Les Amandiers sont morts de leurs blessures (Badem ağaçları kendi yaralarından öldüler) ile 1979'da Fransız-Arap Dostluk Ödülü'nü kazandı. Le Discours du Chameau (Devenin Söylediği, 1974), A L'insu du Souvenir (Anının Haberi Olmadan, 1980) öteki şiir kitaplarıdır. Birçok Kuzey Afrikalı yazar gibi Taher Bin Jelloun'da da iki ayrı kültür zenginliğinin izleri belirgindir. Arap (ya da Mağripli) kültürü ve Fransız kültürü. Taher Ben Jelloun'da bu iki kültürün çatışmasından çok etkileşimi söz konusudur. Şiirlerindeki söz zenginliği, ataklık ve kendi kültüründen, daha doğrusu ana kültüründen kaynaklanan bir imge zenginliği göze çarpar. Doğu'dan batı'ya Arap halklarının acıları ve mücadeleleri şairi yakından ilgilendirir. Devenin Söylediği de Filistin halkının mücadelesi, umudu ve umutsuzluğu dile getirirken geri düzlemde bütün Arap halklarının serüvenini yansıtır. Taher Ben Jelloun'un şiirleri Özdemir İnce, Halil Gökhan ve Eray Canberk tarafından dilimize çevrilip dergilerde yayınlanmıştır (Jelloun, 2000:88). 2003'te Fransız dilinin düzenleyici organı olan Académie Française için aday gösterildi. Bugün Bin Cellûn sadece edebi kariyeriyle değil, aynı zamanda

Fransa'da yaşayan Kuzey Afrika kökenli insanların önem verdiği Fransız medya kuruluşlarında yer almasıyla da tanınıyor.

Tâhir Bin Cellûn 1985 tarihli romanı **L'Enfant de Sable** (Kum Çocuğu) ile yaygın ilgi gördü. 1987'de **La Nuit Sacrée** (Kutsal Gece) adlı romanıyla Goncourt Ödülü'nü aldı ve bu ödülü alan ilk Mağrip yazarı oldu. 1996 tarihli **Les Raisins de la Galère** (İng. The Fruits of Hard Work) adlı eseri ırkçılığın ve kadınların yeri hakkındaki geleneksel Müslüman fikirlerin bir yansımasıdır. Bu romanda ana karakter Nadia (Cezayir kökenli genç bir Fransız kadın), Fransız toplumundaki yerini bulmak için ırkçılık ve dışlamayla savaşıyor.

1993'te İtalyan Araştırma Merkezi Archivio Disarmo tarafından verilen Barış İçin Altın Güvercinler gazetecilik ödülünü aldı. Bin Cellûn, 2004 yılında **Cette Aveuglante Abuse de Lumière** (This Blinding Absence of Light) ile Uluslararası Dublin Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü. 2005'te tüm yapıtları için Ulysse Ödülü'nü aldı.

Tâhir Bin Cellûn birkaç pedagojik eser de yazmıştır. İlki, **Kızıma Irkçılık Açıklaması** (1998) olarak tercüme edilen **Le Racisme Expliqué à Ma Fille**'dir. Bu metin, çocuklar için eğitici bir araçtır ve bu, onun neden okullarda ve üniversitelerde düzenli olarak konuşmaya davet edildiğinin ana bileşenidir. Metni kendi kızına hitap ediyor, ancak aslında ırkçılığı çevreleyen karmaşık ama önemli konulardan rahatsız olan tüm Fransız çocuklara yazıyor. Fransa'da ırkçılığı yok etmenin birincil yolunun eğitimden, özellikle de genç yaşta başlayan eğitimden geçtiğini savunuyor. Ayrıca sömürgecilik ve ırkçılık arasındaki bağlantıyı genç izleyicilerinin anlayabileceği bir şekilde yapıyor ve sömürgeciliğin ırkçılığın devlet düzeyinde var olmasına yardımcı olan bir tür tahakküm ve güç olduğunu açıklıyor. Ayrıca **L'Islam Expliqué aux Enfants** (İslam Açıklaması, 2002) ve 1990'larda Fransız göçmenlik yasalarına karşı yapılan protestolara yanıt olarak yazılan **Le Terrorisme Expliqué à Nos Enfants** adlı eseri Terörizm Üzerine (2016) olarak çevrilmiştir.

Bin Cellûn 2006'da Lazio Avrupa ve Akdeniz Festivali'nde "insanlar arasında barış ve dostluk" için özel bir ödüle layık görülmüş, 2008'de Nicolas Sarkozy ona Légion d'Honneur'un nişanını vermiştir.

Taher Ben Jelloun'un Kızıma Irkçılığı Anlatıyorum kitabı Alev Er çevirisiyle Kontiki Yayınlarından 1998 yılında çıkmıştır.

Yazar 22 Şubat 1997'de Fransa'da yabancıların oturma izni ile ilgili yaşadıkları sıkıntıyla ilgili katıldıkları gösteride 10 yaşındaki kızının sorduğu sorulara verdiği cevaplar bu kitabın yazılmasına vesile olmuştur. Kızıma Irkçılığı Anlatıyorum kitabı ırkçılığın sonradan oluştuğunu ve insanlarda önyargı oluşturarak yaratılışın fitratına aykırı olarak insanları ötekileştirdiğini anlatmaktadır. Yazar ayrıca ırkçılık sorununun eğitimle halledileceği inancını taşıyanlardan. Yazarın 10. Yaşındaki kızının yazara ilk sorusu "Baba, söyler misin, ırkçılık nedir?"

"-Irkçılık, bütün toplumlarda var olan, oldukça yaygın bir tutumdur. Ne yazık ki, bazı ülkelerde doğal hale gelmiştir. Irkçılık fiziki özellikleri ve kültürleri bizimkinden farklı olanlara güvensizlik duymak, hatta onlardan nefret etmektir." (Jelloun, 1998:9).

10 Mayıs 1994'te Nelson Mandela Güney Afrika'nın siyahi devlet başkanı olarak seçilmiş ve siyahlara uygulanan zulme son vermiştir. Geç tarihlerde bu sömürünün ve ırkçılığın bitmiş olması anlamlıdır. Dünyada hala birçok ülkede bu ırkçılık devam etmekte olup insanların haksız yere öldürülmelerine sebep olmaktadır.

Kızı babasına “getto” ne demek baba hapishane mi orası diye sorunca babası şöyle cevap verir:

“Getto İtalya’da, Venedik’in karşısına düşen küçük bir adanın adı. 1516’da Venedikli Yahudiler bu adaya sürülmüş ve toplumun geri kalanından soyutlanmıştı. Getto bir çeşit hapishane. Ayrımcılığın ta kendisi.” (Jelloun, 1998:21).

Yahudiler hem Almanya’da hem de İtalya da ötekileştirilmişler hatta 1992’de İspanya’dan sürüldüklerinde Osmanlı devleti sahip çıkmıştır. Şimdi Yahudilerin Filistin halkına sahip çıkmaları vefalı olmaları beklenmektedir.

Kızı babasına şöyle sorar: “Dinler de mi ırkçıdır, demek istiyorsun?”

“-Hayır, ırkçı olan dinler değildir, ama insanlar dini bu hale getirir ve dinde bu ırkçılıktan beslenir. 1095’te Papa II. Urban, Clermont Ferrant kentinde kâfir olarak gördüğü Müslümanlara karşı savaş başlattı. Binlerce Hristiyan, Arap ve Türkleri katletmek için doğuya yollandı. Bu savaş “Tanrı” adına yapılmıştı ve “Haçlı” adını almıştı (Haç Hristiyanların sembolüdür, tıpkı Müslümanların sembolü olan hilâl gibi).

11 ile 15. Yüzyıl arasında İspanya’daki Hristiyanlar dini nedenlerle önce Müslümanları sonra da Yahudileri sürdü.

Böylece bazıları başkalarından üstün olduklarını kanıtlamak için kutsal kitaplara dayandı. Böyle çok sık din savaşı olur.” (Jelloun, 1998:29)

Yazar burada din’in kendi hakikat tekelleşmeleri tarafından nasıl sömürüldüğünü anlatmaktadır. Tarih boyunca dinler ve din adamları sömürüye alet edilmiştir. Burada gerçek din adamları ve sahte din adamlarını ayırt etmek gerekir. Ayrıca burada sorun dinlerde değil dinin kendi takipçilerindedir. Haçlı seferleri din adına yapılmıştır. Bu konuyla ilgili Lübnan asıllı Amin Maalouf 1983 yılında yayınladığı “Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri veya Arapların Gözünden Haçlı Seferleri” adlı eserine bakılabilir. Bu kitap Türkçe’ye ilk olarak 1997’de Mehmet Ali Kılıçbay çevirisiyle yayımlanmıştır.

Kızı başka bir soruyla babasına şöyle sorar: “Ama sen geçenlerde Kuran’ın ırkçılığa karşı olduğunu söylüyordun.”

“-Evet, tıpkı İncil ve Tevrat gibi Kuran’da ırkçılığa karşıdır; bütün kutsal kitaplar ırkçılığa karşıdır. Kuran, Tanrı’nın önünde bütün insanların eşit olduğunu, onları farklı kılanın vicdanları olduğunu söyler. Tevrat’ta şöyle yazar: “... Eğer bir yabancı senin yanına kalmaya gelirse, onu hırpalama, o senin için kendi vatandaşlarından birisi gibi olacaktır... Ve onu kendi sevdiğin gibi seveceksin.” İncil, yakınlarına yani diğer insanlara ister komşun, ister kardeşin, isterse bir yabancı olsun, saygılı olmayı öğütler. Yeni Ahit şöyle der:

“Size birbiriniz sevmeyi emrediyorum” ve “Başkalarını kendini sever gibi sev.” Tüm dinler, insanlar arasında barışı yaymak ister.” (Jelloun, 1998:30)

Yazar’ın bu cümlelerinden dinlerin barışı istediğini ama dünyayı ifsat edenlerin yaşanmaz hale getirenlerin bu dinlerin savunucuları olduğunu ifade eder. Yazar, aslında dünyayı yaşanmaz kılan insanoğlunun bitmek bilmeyen hırslarıdır vurgusunu yapar.

Şair “Devenin Söylediği” adlı şiir kitabına “Böyle Buyurdu Zerdüş”ün yazarı Nietzsche’nin şu pasajıyla başlamaktadır:

“... Kudurganlığınız sizi yalan mağaranızdan dışarı çıkarsın ve öcünüz “adalet” sözlerinizin arkasından gözüksün diye ağınızı yırtıyorum.Çünkü insanoğlu öç almaktan yakasını kurtarmış olmalı: Bu benim için en yüksek umutlara götüren köprüdür, bu uzun sürmüş fırtınalardan sonraki gökkuşağımdır benim için. Ama zehirli örümcekler bunun başka türlü olmasını isterler.” Dünya bizim öcümüzün fırtınalarıyla dolduğu zaman bizim için adalet orada olmalı” diye konuşurlar zehirli örümcekler. “Bizim gibi olmayan herkesten, onlardan intikam almak ve onları sövgülere boğmak istiyoruz.” -zehirli örümceklerin yüreklerinden ettikleri yemin böyledir işte (Jelloun,2000:9).

Nietzsche adaletin peşindedir ve insanoğlunu yalan dünya kurmacasından kurtarmak istemektedir. Jelloun’da şiir kitabına Nietzsche ile başlamakla adaleti imlemek ister gibidir.

Jelloun kitabının başka bir sayfasını yine Nietzsche’ye ayırır. Nietzsche şairlerin üstü kapalı konuştuğunu söyleyerek bu durumu şöyle şikayet eder:

“... Üstü kapalı konuştuğum için, şairler gibi aksayayım ve kekeleyeyim; gerçekte, hâlâ şair olmak zorunda olmaktan utanıyorum (Jelloun,2000:43).”

Şair kitabına Filistin’in mazlumiyetiyle şöyle başlamaktadır:

“Ben

Deve

Hicret’ten

Üç onyıl önce doğmuş

Yitmiş söz

Tarih içinde

Köksüz

Yurtsuz

Ağacın karışmış kanına

Külde

bir

yatak

üstünde

doğuveren çocuklara göz kulak olurum

Kesinlikle hak bilirim

Filistin halkının öfkesini

Başboş gezen yıldız

Yüce umut

Ben

Deve

Burda son bulur yalnızlığım

Örtülmüş yıldızlar

Ölü belleğin içinde

Otun içinde beyaz

Çıplak

Ölümün takısı (Jelloun,2000:13). ”

Şair Filistin’in mağduriyetine şehit edilen çocuklar üzerinden özellikle vurgu yapar. Filistin’in şehit edilen çocukların kanlarıyla sulandığına vurgu yapar. Özellikle Filistinsiz şehirlerin dul kaldığına vurgu yaparak şiirine şöyle devam eder:

“... Hayatın dul kentlerinde

Şiirin dul ellerinde

Ama şimdiden savaştır bu

Filistin’in kanı

Asfaltta delikler açtı

Kışın bir yaseminin boy atacağı asfaltta

Çocukların kanı

Döller toprağı

Ve sarsar bellekleri (Jelloun,2000:22). ”

Şair kitabında Temmuz 1972’de Beyrut’ta katledilen Filistinli yazar ve şair olan Ğassan Kenafani’ye de dizelerinde şöyle yer verir:

“... Dinleyin

Ğassan Kenefani’nin yüreğı

Bir portakal yarısı

Şaşırtıcı bir yürek

Bir kitap

Onda umut bir ceylandır

*Bir kadın oturmuş
Söken şafak içinde
Bu beden onu içinde taşır
Dağları ve kum tepelerini
Bir sevda türküsü ve herhangi güzel bir koku
Yeşil bir çöl
Ve zeytinin gölgesindeki göçmen bir kayanın
Türküsünü söyleyen şiir (Jelloun,2000:24).”*

Kenafani'nin Ardu'l-Burtukâli'l-Hazîn (Hüzünlü Portakal Ülkesi) adlı öykü mecmuası, Muessesetu'l-Ebhâsi'l-'Arabiyye yayınları arasında, Beyrut'ta, 1962'de yayımlanmıştır (Suzan,2016:3). Ardu'l-Burtukâli'l-Hazîn (Hüzünlü Portakal Ülkesi), Filistin direniş edebiyatının en iyi örneklerinden biridir. Kenefânî, bu öyküde genel olarak göç eden Filistinliyi ve çektiği sıkıntıları anlatmaktadır. Bununla birlikte, onun hayatından bazı kesitleri de bu eserde görmekteyiz. Yazar, bu hikâyede, ailesinin 'Akkâ'dan göç edişini ve daha sonra gittikleri yerde karşılaştıkları zorlukları anlatmıştır (Suzan,2016:9)

Jelloun'un özellikle şiirindeki dizelerinde portakal ve ceylan'a yer vermesi boşuna değildir. Çünkü portakal Kenfaninin Ardu'l-Burtukâli'l-Hazîn (Hüzünlü Portakal Ülkesi) romanına atıf; ceylan ise Şahin öyküsündeki ceylana atıftır.

Şair İsraililerin ve Arapların Hz. İbrahimden itibaren amca çocukları olduğuna vurgu yapmak için şu dizeleri söyler:

*“... Taşlar ve alevler fırlatır bir çuval içindeki adama
Bu adam mirasçısıydı bir çadırın ve bir ipin
Bir Arap'tır
Dingin belleklerde yolları kesip biçen adam
Garip renkler taşıyan
Bir korkuluk
İbrahim'in oğlu
Denizin ve dul kalmış göğün oğlu
Kumların çocukları
Hepsi ölü bu çuvalın içinde (Jelloun,2000:26).”*

İsraililer tarafından vurulan Filistinlileri şair şöyle dizelere döker:

*“... nice suçun tutsağıdır
Batı kentteki*

*Gündüz yabanıldır yakıp yıkıcı
Keskin nişancılar
Vururlar gölgeleri ve bulutları
Bazı kez vururlar bulutlar üstünde uyumuş
Çocukları
Ateş ederler kardeş ağaçlara
Ki dallarında barınır
Küçük güneşler
Çılgın
Munis
Öfkeyle
Ve utançla
Keskin nişancıların
Sırtlarında delikler vardır
Ve alınlarında bir göz
Ellerde
Can çekişen hayat
Boğazda kuş tüyleri
İlenç yağar
Paslanmış demir parçası
Bunamış
Bir belleğe
Bu kalabalığın içinden geçtim ben
Artık bir şey bilmeyen nefret eden kalabalığın
Dün Yahudi'ydi bu
Bugünse Arap
Hayattan dul kalmış
Bu kalabalık
Kemiriyordu çocuklarını
Geçip gittim
Devecinin uyuşukluğuyla
Gönül rahatlığı içinde*

Geçip gittim

Kumların mavi kuşu gibi (Jelloun,2000:26).”

Deve hem Araplar hem İsraililer için önemli bir hayvandır. Şair dün mazlumların Yahudiler olup aşağılandığını, bugünse aşağılanan kurbanların Filsitinliler olduğunu dizeleriyle imlemektedir.

Şair Filistin’in, iki toplumun tarihinde önemli yer tuttuğuna vurgu yaparak şunları söyler:

“Filistin işgal edilmiş bir topraktır. Hayatın boşa çıkarıldığı bir toprak. Birilerinin belleğindeki yara, ötekilerin belleğindeki utanç. Tarihteki suçluluk, hwer birimize acı veren topraktır Filistin. Başkalarına korku verir. Zehirlenmiş bir kalıtı, milyonlarca insan katledilirken suçlu bir susukunluğun karşılığı yapmaktan bir şey yapmayanlara korku verir. Bu görevden çekilme, bir uygarlığın can çekişmesi ve onun değerlerinin yalanının örtüsünü kaldırmaktır da. Coğrafyada yer alan “kardeşler”e, Arap kitlelerini yöneten ve aldatanlara da korku verir. Bir devenin söyledikleri kopar gelir çölden azar azar. Bedenin her yerinde acı duyar belleğinden yana (Jelloun,2000:44).”

Şair Filistinde yaşananlara vurgu yaparak, Arap kitlelerini yöneten ve aldatanlara özellikler vurgu yapar. Ama bu Arap kitlelerinin yöneticilerinin aldatmaları yaşana acıları değiştirmez ve unutturmaz.

Şair 9 Nisan 1948’de Irgoun kuvvetlerinin küçük Deir Yasin köyünün halkını katletmelerini ise şu dizelerle verir:

“... Mahmut ölmüştür aldığı yaralardan

Deir Yassin’den birkaç yıl önce Tukarrem doğumlu

Kış içinde ölüm

Bulanıklaşmış belleklerinin çatlağında

Boydan boya devrilmiş ağaç

Sessizliğin öte kıyısına

Ölülere ağlamayınız

Yarın

Suçlu belleklerin depremi (Jelloun,2000:46).”

Şair Filistin trajedisinin kazananın olmayacağına vurgu yaparcasına çölün orada yaşayanlara barışı dayatacağına dair şu dizeleri söyler:

“... ben bir deveden başka bir şey değilim

Sonuna eren bir yazgı

Kederliyim ama umutsuz değil

“Kardeşler” ve ötekiler karar vermiş olsalar bile

Arkadaşlarımla tarihi unuttuğu kimselerin olacaklarına

Bilmezlerki çöl doğurmak üzeredir (Jelloun,2000:52).”

Şair Birleşmiş Milletler ve dünyanın Filistin trajedisine dair birşey yapmamasından yakınarak şu dizeleri söyler:

“Nil’dir düzen veren

Salıyı çarşambaya bağlayan gece

Gerçekleştirilen İsrail saldırısı sonrası

Hükümet Güvenlik Konseyi’ne şikâyetle karar

Verdi

Bu saldırıda bir çok Filistinli

Kanı

Döküldüğü anlaşılmaktadır

Yüzden fazla ölü

Ve üç yüz kadar yaralı olduğu sanılmaktadır (Jelloun,2000:55).”

Şair Mahmut Derviş’in Filistin Tebeşir Dairesi adındaki dizelerinde verir ve dizeler şudur:

“Güzel bir kartpostal almak için Hayfa’yı dolaşmaya çıkarsın: Başındaki çelenk gökyüzüne değen Akdeniz’de ayaklarını yıkayan Hayfa. Bulduğun nedir? En küçük bir gül ya da deniz kıyısı, bir kuş ya da bir kadın kartpostalı bile yok. Bütün bu resimler tanklara, tüfeklere, uçaklara yer açmak için kaybolmuş: Ağlama Duvarı, işgal altındaki kentler ve Süveyş Kanalı. Nasılsa bir zeytin dalı gördüğünde, bakarsın ki, o da bir Fransız avcı uçağının kanadı üstüne resmedilmiş. Arkadaşlarına hiçbir şey yollama; yollarsan da yüreğinin suskunluğundan başkasına yollama. Onlara hiçbir zaman ulaşamayacak bir suskunluk (Jelloun,2000:67).”

Şairin kitabının sonunda Amerikalılar tarafından katledilen Kızılderililer ve Nazım Hikmet’e yer vermesi de ayrıca anlamlıdır. Nazımla ilgili dizeleri şudur:

“Beni dinlediniz sanıyorum. Yüküm daha az ağırdır. Mavidir ruhum. Bu bir imge değil. Nazım’ın develeri gibi, bir melek oldum. Hafifim, çok hafif. Şimdi cennetin kapısını beklemeye gidiyorum (Jelloun,2000:84).”

Şair bu kitabında Mahmut Derviş’e, katledilen Filistinli ünlü romancı ve hikayeci Ğassan Kenafani’ye ve Nazım Hikmet’e yer vermekle beraber şiir kitabına “Böyle Buyurdu Zerdüş’tün yazarı Nietzsche’den alıntı ile başlar.

Şair Ahmet Kaya’nın İsmet Özel’in Şiirlerinin “Örnek Model”i olarak “Mazot” Şiiri’nde ki gibi şairde şiirinde sembollerini yoğun olarak kullanır. Ahmet Kaya İsmet Özel için şunları yazmaktadır:

“Şiirin genelinde katlanılmak zorunda olan olumsuzluklar, olumsuzluklara karşı direnme, direnme içerisinde doğaya ve doğala olan özlem işlenegelmektedir. Birinci bölüm, kendi ruh durumunu ele veren ifadeleri içerir. Şair mutlu değildir. Dilleri dolaşmadan, yumruğu çözülmeden diyeceklerini demelidir. Konuşma isteğini bildirmektedir.

Ağlamadan

dillerim dolaşmadan

yumruğum çözülmeyen gecenin karşısında

şafaktan utanmadan utandırmada aşkı

üzerime yüreğimden başka muska takmadan konuşmak istiyorum.

Şair içinde yaşadığı nesnel şartlara aslında yenik düşmüştür. Ama direnmek istemekte veya direnmeye çalışmaktadır. Ağlamasını gerektirecek durumlar yaşamış, fakat ağlamamak

için çabalamaktadır (Kaya,2019:1253). ”

Bu cümlelere aynısını Tâhir Bin Cellûn içinde söyleyebiliriz. Çünkü sanatçıların ortak amacı güzel bir gelecek yaratmaktır.

Yazar ve şair genelde edebiyat üzerinden kurgularında siyasi görüşünü ön plana çıkararak eserlerinde siyaset yapmaktadır. Tâhir Bin Cellûn’un “**Kızıma Irkçılığı Anlatıyorum**” adlı kitabı yazarın olumlu anlamda siyaset yaptığı en üst kurgulardandır denilebilir. Fakat “Devenin Söylediği” adlı şiir kitabı özellikle Filistin üzerine yazılmıştır. Şair bir nevi Filistin üzerine özeğit yakmaktadır denilebilir.

SONUÇ

Şair özeğit yakarak dünyanın çözülme tradejisi durumundaki Filistin’e şiirleriyle ağıt yakar. Şair İsraililer ve Arapların Hz. İbrahimden gelme amca çocukları olduğuna vurgu yaparak bu yaşanan trajedini anlamsızlığını gündeme getirir. Yahdiler geçmişte kurbanlar olduklarını şimdi ise Filistinlileri kendi kurbanları haline getirdiğini dizelerinde anlatır. Savaşın sonsuza kadar gitmeyeceğini ve sonunda barışın olacağını çöl doğurmak üzeredir sözleriyle vurgular. Şair özellikle barış dururken savaşın gereksizliğini vurgular. Şair özellikle İsraililerin yaptığı zulumlerden vazgeçmesini ister.

KAYNAKÇA

Jelloun Ben, T. (1998). Kızıma Irkçılığı Anlatıyorum. (Çev: Alev Er). İstanbul: Kontiki Yayınları.

Jelloun Ben, T. (2000). Devenin Söylediği. (Çev: Eray Canberk). Ankara: İmge Yayınları.

Kaya, A. (2019). İsmet Özel’in Şiirlerinin “Örnek Model”i olarak “Mazot” Şiiri. Electronic Journal of Social Sciences (Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi). Cilt.18 Sayı:71.

Kenefâni. Ğ. (1987). Ardu’l-Burtukâli’l-Hazîn, Beyrut: Muessesetu’l-Ebhâsi’l-‘Arabiyye.

Kılıçbay Mehmet, A. (1997). Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Suzan, Y. (2016).Gassân Kenefâni’nin Ardu’l-Burtukâli’l-Hazîn Adli Öyküsü. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.Yıl:8 Sayı:6.

https://fr.wikipedia.org/wiki/Tahar_Ben_Jelloun Erişim tarihi: 07.09.2022

EBÛ'L 'ALÂ' EL-MA'ARRÎ'NİN (Ö. 1057) LÜZÛMİYYAT'INDA AFORİZMATİK ŞİİRLER**Dr. Ercan Baran****Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü.****ORCID ID: 0000-0002-9604-0300****Özet:**

Dünyaya insanoğlunun gelişi ile beraber insanoğlunun sorumluluğu da artmıştır. İnsanoğlunun ölümlü olması çilesini daha da artırmıştır. İnsanoğlu ölümlü olan bu dünyada yaşamak ve mutlu olmak için çıkış yolları aramış ve sonrasında kendini yaratan rabbini bulmuştur. Bu rabbini buluş sürecinde farklı uygulama ve görüşler ortaya çıksa da bu bir olan Allaha olan inancı değiştirmemiştir. İslamla şereflenen insanlar dini tanıma sürecinde hem şariat hem hakikat rahlesinden geçerek Allah'ı tanımaya çalışmışlardır. İşte hakikat rahlesinden geçip sufi aforizmalar serdedenlerden birisi de Ebû'l 'Alâ el-Ma'arrî'dir. Maarri kendi döneminde dinidar olanlarca kafir olarak nitelenmiş olsa da etkisi günümüze kadar devam edegelmiştir. İslam dünyasında zahiri ve batını iki görüş şeklinde beliren görüşler ağırlığını Kur'an üzerinde de hissettirmiştir. Zahiriler somuttan görünen anlamdan yola çıkarak batıniligi savunanları yermişlerdir. Batıniligi savunup soyuta inenler ise zahiri olanları anlamın derinliğine inmedikleri için yermişlerdir. Bu noktada çeviri de önem arz etmektedir. Çeviri de de bu iki kuram geçerlidir. Ebû'l 'Alâ el-Ma'arrî'yi anlamak için İslam'ın batını yorumu sufiliği bilmek gereklidir. Sufiliği bilmeyen bir insanın Ebû'l 'Alâ el-Ma'arrî'yi müslüman kabul etmesi biraz zordur. Çünkü eğer cümlelerin veya kelimelerin zahiri anlamına bakarsak işin içinden çıkamayabiliriz. Bu noktada anlamı önceleyen, sözcüklerden sıyrılıp mana ötesine giden Batınilikte önem arz etmektedir. Anlam merkezli çeviriye tefsiri tercüme de diyebiliriz. Ebû'l 'Alâ el-Ma'arrî'yi anlamak için öncelikle Tasavvufu bilmek gerekmektedir. Tasavvufi yorumu bilmeyen okuyucu rahatlıkla Ebû'l 'Alâ el-Ma'arrî'yi kafirlikle suçlayabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Tasavvuf, Hakikat, Şariat, Aforizmalar**APHORISMATIC POEMS IN EBU'L 'ALÂ EL-MAARRI'S LÜZUMİYYAT****Abstract:**

With the arrival of human beings in the world, the responsibility of human beings has also increased. The mortality of human beings has further increased his suffering. Human beings searched for ways to live and be happy in this mortal world and then found their Lord, who created them. Even though different practices and opinions emerged during this process of discovery, this did not change the belief in the one God. People who were honored with Islam tried to know Allah by going through both sharia and truth in the process of getting to know the religion. One of those who passed through the stage of truth and produced Sufi aphorisms is Ebu'l Alâ El-Maarri. Although Maarri was described as an infidel by religious people in his time, his influence continues until today. The views that emerged in the Islamic world in the form of two views, exoteric and esoteric, also made their weight felt on the Quran. Zahirists have criticized those who defend esotericism, based on the

concrete and visible meaning. Those who defended esotericism and went into the abstract criticized the apparent ones because they did not go into the depth of meaning. At this point, translation is also important. These two theories are also valid in translation. In order to understand Ebu'l Alâ el-Maarrî, it is necessary to know Sufism, the esoteric interpretation of Islam. It is a little difficult for a person who does not know Sufism to accept Ebu'l Alâ El-Maarrî as a Muslim. Because if we look at the apparent meaning of the sentence or word, we may not be able to get out of the situation. At this point, it is important for Batinism to prioritize meaning, to get rid of words and go beyond meaning. We can also call meaning-centered translation tafsir translation. In order to understand Ebu'l Alâ El-Maarrî, it is first necessary to know Sufism. The reader who does not know the Sufi interpretation can easily accuse Ebu'l Alâ El-Maarrî of infidelity.

Key Words: Death, Sufism, Truth, Sharia, Aphorisms

GİRİŞ

Ebü'l 'Alâ el-Ma'arrî gibi medeniyet yolcuları dünyamızı güzelleştirmek için uğraşmış bunda bir nebze de başarılı olmuşlardır.

HAYATI

A) Ebü'l-Alâ' Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân el-Maarrî (ö. 449/1057) 973 yılında Halep'le Humus Arasında Maarretünnu'mân'da doğdu. Babasının tarafı Tenûh kabilesine dayanır. Atalarından kadılık yapanlar çoktur. Şair dört yaşında çiçek hastalığına yakalanıp gözlerini kaybeder. Şair ilk tahsilini babasından yapar. Sonraları Halep'e giden şair İbn Hâleveyh'in talebesi Muhammed b. Abdullah b. Sa'd'dan dil ve edebiyat, Yahyâ b. Mis'ar et-Tenûhî'den hadis okur. Şair çok yönlü ilim tahsil etmiş olup ders aldığı hocalar hususunda kesin bilgiler mevcut değildir. Şair yirmi yaşlarında tahsilini tamamlamış olmalıdır. Otuz beş yaşlarında (1007) Bağdat'a giden şair orada önde gelen ilim erbabıyla bir araya gelir. Şair değişmesini sağlayacak felsefi görüşleri burada edinir. Şairin otuz yedi yaşına doğru annesi vefat eder. Bu vefat şairi derinden etkiler ve şair yalnızlığa çekilir. Bundan sonra hep yalnız yaşar, ayrıca et, süt, yumurta yemez. Yani şair günümüz deyişiyle vejeteryandır. Şairin gözlerinin görmeyişi ilk mahpusluğu ve yalnızlığı da ikinci mahpusluğunu gündeme getirir. Şair bundan dolayı "rehînü'l-mahbiseyn" (iki bakımdan mahpus) olarak adlandırılır. Şairi yalnızlıktan kurtaran ders verdiği talabeleridir. Bu talebelerden biriside el-Ĥamâse şârihi olarak tanınan Hatîb et-Tebrîzîdir. Büyük bir yekûn tutan risâleleri de döneminin âlim ve ediplerinin kendisiyle irtibat halinde olduğunu göstermektedir. Şair maddi sıkıntısına rağmen resmi görev almayıp hami ve patronajı reddetmiştir. Şair Ebü'l-Alâ Maarretünnu'mân'da vefat eder. Mezarı başında yetmişden fazla şairin mersiye okuduğu rivayet edilir. Şair çirkinliği sebebiyle aşağılık duygusundan kurtulamaz. Şair körlüğüne rağmen kendisini kimsenin görmesini istemez. İbnu'l-'Adîm ve Yâkût el-Hamevî Ebu'l-'Alâ'nın körlüğü hususunda şöyle

söylediğini aktarmaktadırlar:

“Benden başkası Allah’a, sahip olduğu görme yetisi için şükrederken ben de kör oluşuma şükrediyorum. Bu benim için iyi bir şeydir. Çünkü bu; beni, kötü ve seilmeyen kişileri görmekten alıkoymuştur”

B) Şair mağrur, alıngan ve çabuk öfkelenen bir kişi olmakla birlikte utangaç, ince ruhlu ve yalnızlığı seven bir yapıya sahiptir. Kendisinin de belirttiği gibi bu özellikleri hayatını şiirle kazanmasına engel olur. Şair bir vakıftan gönderilen yıllık 30 dinarla geçinmek zorundadır. Esasen dünyaya önem vermediği için değersiz elbiseler giyer, daha ziyade mercimek, incir ve arpa ekmeği yer. Ebü’l-Alâ toplumdaki fakih, kelâmcı, sûfî ve idarecileri ısrarla tenkit eder, onların cehaletini ortaya koymaktan büyük bir zevk alırdı. Bu tutumu başına birçok dert açmakla birlikte onun İslâm dünyasında tanınmasını ve talebelerinin artmasını sağlamıştır (Düzgünden aktaran Ercan Baran,2021:24, 25,28)

C) Manzum Eserleri. 1. Sakıtü’z-zend. Ebü’l-Alâ’nın daha çok hayatının ilk döneminde yazdığı şiirlerin toplandığı bu divanda, herhangi bir sıra gözetilmeden bir araya getirilmiş olan kaside, mersiye ve günlük hayata ait 3000’den fazla beyti ihtiva eden 113 şiir bulunmaktadır. 2. Lüzûmü mâ lâ yelzem (el-Lüzûmiyyât). 11.000 beyitten oluşan bu divan Maarri’nin bilgi, ahlâk, madde, Allah, ruh, siyaset ve sosyal hayatla ilgili görüşlerini ihtiva etmektedir. Bu bakımdan eser bir divandan ziyade bir felsefe kitabı mahiyetindedir. B) Mensur Eserleri. 1. el-Fuşûl ve’l-gâyât fî temcîdillâh ve’l-mevâ’iz. Tarih boyunca adı el-Fuşûl ve’l-gâyât fî muhâzâti’s-süver ve’l-âyât veya el-Fuşûl ve’l-gâyât fî mu’ârazati’s-süver ve’l-âyât şeklinde tahrif edilip Kur’an’a nazîre olarak yazılmış bir kitap olduğu ileri sürülmüştür.

D) 2. Mülka’s-sebîl fi’l-va’z ve’z-zühed. Gaflet içinde bulunan insanların fâniliğinden bahseden eser nesir-nazım karışımıdır.

3. Zecrû’n-nâbih. Ebü’l-Alâ bu eseri, kendisini dinsizlikle itham edenlere reddiye olarak yazmıştır.

C) Risâleleri. Ebü’l-Alâ’nın risâleleri onun çeşitli vesilelerle yazdığı mektuplardan ibarettir. Bir kısmı çok kısa, bir kısmı da hayli uzun olan bu risâleler bizzat Ebü’l-Alâ tarafından müstakil birer eser kabul edilmiştir. Bunların belli başlıları şunlardır:

1. Risâletü’l-ğufrân. Çağdaşı Halepli Ebû Mansûr Ali b. Kârih’e yazdığı uzun bir mektuptur.

2. Risâletü’s-şâhil ve’s-şâhic. Atla katırın konuşmaları şeklinde düzenlenen bu risâle Kelîle ve Dimne’ye benzemektedir.

3. Risâletü'l-melâ'ike. Bu risâlede Ebü'l-Alâ ihtiyarlığından söz ederek artık ölüm meleğiyle çekiştiğini söylemekte ve talebelerin kendisine sorduğu sarfa dair soruları alaylı bir üslûpla meleklerle sorup cevabını onlara vermektedir.
4. Risâletü'l-henâ' (Risâle fi'l-henâ').
5. Risâletü's-şeyâ'în. Sarf ilmine ait konularla aruz meselelerinden ve şairlere ilham veren melek ve şeytanlardan bahseder.
6. Risâletü'l-igrîd (er-Risâletü'l-igrîdiyye).
7. Risâletü'l-menîh (er-Risâletü'l-menîhiyye). Maarî'nin Vezir Ebü'l-Kâsım el-Mağribî'ye yazdığı bir mektuptur.
8. Risâle fi ta'ziyeti Ebî 'Alî b. Ebi'r-ricâl fi veledihî Ebi'l-Ezher
9. Risâletü'l-aḥreseyn.
10. Risâle fimâ câ'e 'alâ tif'âl
11. Resâ'il beyne Ebi'l-'Alâ' el-Ma'arrî ve dâ'i'd-du'âtî'l-Fâtımiyyîn. Mısır'da dâi'd-duât olan Ebû Nasr b. Ebû İmrân ile Ebü'l-Alâ el-Maarrî arasında vejetaryenlikle ilgili mektuplaşmaları ihtiva eden bu risâlelerdir. (Halifat, S. den aktaran Ercan Baran, 1994:287-291).

Ebü'l 'Alâ el-Ma'arrî'den Aforizmalar

Maarri insanın kendi yaşamını sağlaması için çalışmasını öğütler. Çalışmayıp başkasından rızkını temin edenlere de şöyle seslenir:

“Az bir şeyle geçinebilmek varken;

İnsanın günlük rızkını başkasının elinden alması ne büyük bir aşağılanmadır. (Maarî, 2019:29).“

Evlatların her türlü zorlukta babalarını suçlamalarına dair Maarri şunu söyler:

“Evlatların asaleti, senin onlardan uzaklaşmanı, onların da sana süşmanlıklarını artırır (Maarî, 2019:33).”

Maarri insanoğlunu saptıranların alimler ve fakihler olduğunu şu şekilde dile getirir:

“Alimlerle fakihlerden başkası değildir; Milletleri hep batıl, sapkın yollara davet eden!(Maarî, 2019:35).”

Şair dünyayı ve üzerinde yaşayan insanları eleştirirken de şöyle söyler:

“Aşağılık ve kötüsün sen ey dünya anamız!

Vay başımıza kabahat ki;

Çocukları da adi olur , adinin! (Maarrî, 2019:36).”

Şair Hz. Havva annemizi kendi üzerinden şöyle eleştirir:

“Eğer bütün çocukları da benim gibiyse,

Doğurdukları ne kadar çirkin imiş Havva’nın! (Maarrî, 2019:37).”

Dinlerin dinidarlardan tarafından içeriğinin yani batının mananın yok edilmesi üzerine de şunları söyler:

“Görünmez oldu nur ve ışık ;

Yalnızca riyadan ibaret kaldı dinimiz! (Maarrî, 2019:37).”

İnsanoğlunun yoldan çıkmasından dolayıda şunları söyler:

“Nasıl gelsin yağmurlar,

Hayadan sıyrılmış insanlara!(Maarrî, 2019:37).”

Dünyada namaz kılanlara-ın muttakiliği üzerine de şunu söyler:

“Ey kötülük dünyası,

Sanmam ki muttaki olsun sende namaz kılanlar!(Maarrî, 2019:37).”

Şair dünyaya o kadar peygamberler ve vaizler gelmesine rağmen dünyayın değişmemesine vurgu yaparak şunu söyler:

“Oysa ne vaazlar etti onca vaizlerimiz,

Ne çok peygamberler geldi yeryüzüne!(Maarrî, 2019:38).”

Şair akıl hocaları da şöyle eleştirir:

“Buna rağmen ululuk davası güder akıl hocaları;

Bir kavme güya peyagamber imişler!.. (Maarrî, 2019:39).”

Şair yöneticileri ve kendi ıslah etmeyen toplumları da şu şekilde eleştirir:

“Bir melal, bir can sıkıntısıdır artık dünyada ikamet ediyor olmak!

Daha ne kadar birlikte yaşayabilirim;Yöneticilerinin, kendisini ıslah etmeyen buyruklarla yönettiği bir ümmerle beraber? (Maarrî, 2019:41).”

Şair halkın vekillerini de şu şekilde eleştirir:

“Kıydılar halka, dirliğini bozdular;

Vekili, hizmetkarı iken halkın terk ettiler işlerini! (Maarrî, 2019:42).”

Şair şairleri de Platon’un Devlet adlı kitabında ki (Platon, 2022) gibi olmasa da şöyle eleştirir:

“İyilikten zerre nasibi olmayan topluluklarla,

Daha ne kadar haşır neşir olayım?

Ki en berbatları şairler olur! (Maarrî, 2019:42).”

Şair dünyayı hayızlı kadına şu sözlerle benzetir:

“Âdet görmüş bir kadın gibi buldum dünyamızı;

Temizliği kalıcı olmaz onu arzulayana! (Maarrî, 2019:42).”

Şair fukaha ve eşlerini de şu şekilkde eleştirir:

“Fukahası, dünyaya muhabbetinden tartışır durur;

Karıları, dünyayı elde etmek için Kur’an okur!(Maarrî, 2019:44).”

Şair alimler hakkında ve alimlerin fayda sağlamayan ilimleri hakkında da şunları söyler:

“İnsanların bilgisi yarar sağlayıp tehlikeyi

savuşturmazsa,

Alimlerin vay haline;

Ki emekleri boşa geçmiştir, ömürleri de! (Maarrî, 2019:48).”

Şair son sözün Allah’a ait olduğunu vurgulayarak geri kalan kelamın boş olduğunu şu sözlerle ifade eder:

“Hakkımızda olacak olanlarla hüküm vermiştir Allah;

Her iş tamam bitmiştir artık!

Beyhude çabalardır;

Kazadan medet umanlarla kader meselesinde

Söz söyleyen filozofların görüşü! (Maarrî, 2019:48).”

İnsanoğlunun açlığı ve tokluğu üzerine şair şunları söyler:

“Şaşar kalırım şu acayip insanların haline;

Kimi susuzluktan çatlar, kimi tokluktan! (Maarrî, 2019:49).”

Şair komşusu aç iken tok yatan bizden değildir hadisi doğrultusunda şunları söyler:

“Sen zengin iken kardeşin yoksulluk içinde!

Kardeşlik hukukuna uymadığının resmidir!(Maarrî, 2019:50).”

Şair ölümü de şöyle över:

“Her bir şeyin şifası: Ölüm,

Her türlü felakaetin devası: Ölüm

Bilincine erdiği şey budur işte âkil kişinin! (Maarrî, 2019:52).”

Şair insanoğlunun bu dünyada ölene kadar huzur bulmayacağını şu sözlerle ifade eder:

“Allah’ın takdir buyurduğu şudur:

Azap ve acı içinde kıvranmış olacaktır âdemoğlu,53).”

Malını yemeyip de mirasını mirasçılara bırakanlar içinde şunu söyler:

“Öyleyse tebrik et cenaze yakınlarını;

Çünkü yüklü miraz kazandı onlar,

Ve ölen de kavuştu artık rahata!(Maarrî, 2019:53).”

Şair şu şiiriyle zahiri anlamı önceleyenler tarafından tekfir edilebilir:

“Kur’ân ayetleriyle mihraplarda vaaz eden adamlar;

İhtimaldir ki şaraphanelerde keyif süren topluluk gibidirler! (Maarrî, 2019:59).”

Şair gösteriş için yapılan ibadetler için de şunu söyler:

“Namazı bilerek terk eden, Allah’a daha yakındır;

Onu göz boyayıp kandırmak için kılandan!(Maarrî, 2019:59).”

Şair yerin rızkını aramasıyla ilgili olarak şunu söyler:

.”Yer de bizim gibi rızkını arar sadece;

Bu yüzden insanların etlerini yiyip kanlarını içer!(Maarrî, 2019:60).”

Şair Allah’a teslimiyet noktasında da şunu söyler:

“Acı ve sıkıntı içindeyim diye veryansın eden nefsim;

Sabır Allah’a tesimiyet dedim!;

Elbette böyle olmalı, burası dünya!(Maarrî, 2019:61).”

Şair kadınların temizliği ile ilgili de şunu söyler:

“Ne cinayetler işledi örtülü altında nice kadınlar!

Ve ne vefalar gösterdi örtüsüzken nice kadınlar! (Maarrî, 2019:63).”

Şair hırsızlarla ilgili şunları söyler:

“Hayvan hırsızları var çöllerde;

Bir de camilerde, pazarlarda var onlardan!

Bunlar kendilerini veznedar, bayi, tüccar diye tanıtmış;

Öncekilerse bedevi diye adlandırılmışlar (Maarrî, 2019:66).”

Şair rabbimizin şefkatini de şu şekilde ifade eder:

“Mezarda yeri dardır bedenin;

Lakin engeldir rahmeti, Rabbimizin! (Maarrî, 2019:68).”

Şair dünyayı sevenler içinde şunu nazmeder:

“İblis’in askerlerisiniz siz;

Bir gün orda, bir gün burada; peşinde gezer

Durursunuz bu dünyanın! (Maarrî, 2019:74).”

Şair Hz. İsa hakkında da Sünni ve Şii görüşün aksine Mesih hakkında şunu söyler:

“Bu konuda her ne kadar görüş birliği etmişseler de

Yerden kalkıp gelecek değildir Mesih!

Bunu vadeden her kimse,

Öyle sanıyorum ki Urkûb (sözünde durmayan) gibi aldatılmıştır (Maarrî, 2019:78).

Şair güzel bayanlar hakkında da şunu söyler:

“Yaşlı bir kadının mı var, genç birini isteme onun yerine;

Çünkü yüzünde güzelliği az oldu mu bir kadının, az olur ayıbı (Maarrî, 2019:84).”

Şair insan için önceden yazılan hakkında ise şunu söyler:

“İnsana ezelden yazılmıştır

Hayatındaki zorluklarla sıkıntılar!

Yemin edebilen her şey üstüne yemin ederim ki;

Yazılmış ne varsa her birini görecektir insan! (Maarrî, 2019:85).”

Şair Allah’ın nimeti ve azabı hakkında ise şunu söyler:

“Hak da senin ey Rabbim, mülk de senin!

Bana nimette bulunursan bu, lütufkarlığının şanındandır;

Azaba uğratacak olursan layığım, hakkettiğindendir (Maarrî, 2019:86).”

İnsanoğlu için şair şunu nazmeder:

“Havva’nın çocuklar mı, uzak dur onlardan;

Her birinin haksızlık, hainliktir işi gücü! (Maarrî, 2019:89).”

Şair günah için ise şunu söyler:

“Günah, eğer yüz kızartıcı bir şeyse,

Yüzü kararıp kızarmamış adam göremeyeceksin mahşerde! (Maarrî, 2019:89).

Şair Allah’ın kudreti hakkında şunu nazmeder:

“Yedi yıldızların eseridir hep, tüm yaşadıklarımız! derler de hata ederler şüphesiz!

Zira mülkün tek sahibi olan Allah eseridir her şey! (Maarrî, 2019:91).”

Şair padişah asaraları için ise şunu söyler:

“Bahadırın kalkanı bir süs çemberidir ölüm karşısında;

Örümcek ağlarıdır padişah sarayları (Maarrî, 2019:94).”

Şair insanoğlunun hidayeti ile ilgili şunu nazmeder:

“Doğru yoldan öyle uzaklaşmışlar ki Havva’nın çocukları,

Kılıç zoruyla da kabullenmezler hidayeti! (Maarrî, 2019:95).”

Şair içki hakkında şunu söyler:

“İyilik istersen uzak dur içkiden!

Zira bu felaketti;

Güçlü, yüksek medeniyetli

Âd ie Yümn milletlerini yerle bir eden (Maarrî, 2019:97).

İçki ile ilgili bir başka dizesinde şair şunu söyler:

“İçki, hukuken su gibi helal olsaydı;

Onu haram sayarlardı sağlam tecrübelerle sağduyu sahipleri! (Maarrî, 2019: 97).”

Şair dinlerin bayramları hakkında da şunu nazmeder:

“Cumamız bayramdır bize;

Oysa Hristiyan pazarı bayram sanıyor;

Seninkiyse cumartesiye! (Maarrî, 2019:146).”

Şair hacıların ihramda kan dökmesinide şöyle nazmeder:

“İbadet niyetiyle kan döker;

İhrama girmiş başı tıraşlı hacılar! (Maarrî, 2019:152).”

Şair insanların düşüncelerini dile getirmeyle ilgili olarakta şunları söyler:

“Yoğaltsam seni ey dünya!

Müslim, gayrimüslim, bütün aile efradın

Aymazlıkta birleşmiş:

Biri inancını açıkça, özgürce dile mi getirdi,

rezil rüsve edilir;

Öbürü inancını gizleyecek mi oldu, zorluklara terk edilir! (Maarrî, 2019:264).”

Şair Abbasi halifesi Harun Reşit hakkında da şunu nazmeder:

“Reşit adıyla lakaplandı Abbasilerden biri;

Cahilin tekidir o! İnsanlar arasında reşid bulunur mu hiç? (Maarrî, 2019:273).”

Şair adalet ile ilgili olarakta şunu nazmeder:

“Mecusilerin yaptıkları bile temiz kalır sizinkiler yanında;

Gerçeği inkar ile haklara kıymaktan ibarettir işiniz gücünüz! (Maarî, 2019:298).”

Yirmili yaşlarda, Lazkiye'ye giden şair Burada birçok bilgin ve rahiple Hristiyan teolojisine ait meseleleri ele alan elMa'arrî, Hristiyanlarla Müslümanlar arasında bulunan dinî çekişmeye ilk kez burada şahit olmuştur. Burada Müslümanlar namaz için ezan okuduklarında, Hristiyanlar da onlara besledikleri kinden dolayı çan çalmaktaydılar. Bu durum onda itikadî bir şüphe bırakmış olacağından; şair bu konuda şöyle söyler:

“Lazkiye'de Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında bir fitne çıkmış gidiyor.

Birisi çanını çalıyor, imam da kininden dolayı bağılıyor

Herkes kendi dinini yüceltiyor. Ah bir bilsem; hangisi doğru yolda gidiyor! (Düzgünden aktaran Ercan Baran, 2021:28)

SONUÇ

Ebû'l 'Alâ el-Ma'arrî kendi kemalini tamamlayıp şeriatten hakikate geçen ender insanlardan birisidir. Hakikat penceresinden Kur'an'ı anlamaya çalışarak insanların zihinlerinde yeni ufuklar açmak ister. Ebû'l 'Alâ el-Ma'arrî bunu yaparken kendini anlamayanlar tarafından kafir/zındık olarak etiketleneceğinin de farkındadır. Buna rağmen o her şeyi göz önüne alarak hakikat yolculuğundan bir adım dahi geriye atmaz. Çünkü Ebû'l 'Alâ El-Ma'arrî sosyal adaleti önceleyen hakikat yolcularındandır ve sevabını yalnızca Allah'tan bekler. Patronaj noktasında var olan iktidardan da himmet beklemez. Tam tersine Harun Reşid'i bile eleştirir. Bu noktada Ebû'l 'Alâ el-Ma'arrî'nin aforizmatik şiirlerine baktığımızda sosyal adaleti ve adil dağılımı önceleyen bütün tek tanrılı dinlere önem veren bir düşünceye sahip olduğunu görürüz. Şair özellikle sosyal adalet tarafındadır. Bu da onu çağının hami arayan diğer şair ve düşünürlerinden farklı kılan tarafıdır. Ebû'l 'Alâ El-Ma'arrî hami ve patron aramamış tam tersine düşünürlerin ve şairlerin kendi paralarını kullanmalarını tembihlemiştir.

KAYNAKÇA

- Ebu'l Alâ el-Maarî. (2019). el-Lüzûmiyyat, (Hazırlayan Mûsâ Cârullah Bigiyef). İstanbul:Endülüs Yayınları.
- Kemal Eraslan. (1989). “Ahmet Yesevî”. Tdv İslam Ansiklopedisi. 2. cilt, Ankara: TDV Yayınları
- Osman Düzgün. (2021). Ebu'l-'Alâ El-Ma'arrî'nin Luzûmiyyât'ında Toplum, Aile ve Din. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Platon. (2022). Devlet. çev. Sabahattin Eyyüboğlu-M. Ali Cimboz. L basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sahban Halifat. (1994). “Ebû'l-Alâ' Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân el-Maarî”. Tdv İslam Ansiklopedisi. 10. cilt. Ankara:TDV Yayınları

ANALİTİK-KITASAL FELSEFE DİKOTOMİSİ TABUSUNUN SÜRDÜRÜLEMEZLİĞİ**Dr. Yasin GÖKHAN****Yozgat Bozok İlahiyat Fakültesi****ORCID: 0000-0002-6289-0876****ÖZET**

Wittgenstein Hegel felsefesine karşıtlığını ilginç bir metaforla betimliyor: “Bana öyle geliyor ki Hegel her zaman farklı görünen şeylerin gerçekte aynı olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Oysa benim ilgim, aynı görünen şeylerin aslında ne kadar farklı olduğunu göstermeye çalışmaktır.” (Recollections of Wittgenstein, ed. Rush Rhees, Oxford 1981, s. 157) Çığır açan iki büyük filozofun hayata bakışındaki bu farklılık, basit bir farktan ibaret görülemez. Bilakis idealist/kıtasal ve analitik felsefe dediğimiz iki büyük felsefi geleneğin de temel karakteristiğini ifade etmektedir. 19. yüzyılın temel söylemlerini belirleyen Hegel'in felsefesi iken, 20. yüzyıl felsefi söyleminin odak noktası Wittgenstein olmuştur. Hegel ve Wittgenstein karşıtlığı fazlaca sorgulanmadan kabul görmüş, bu iki felsefi paradigma, metodolojik olarak köklü bir şekilde ayrılmış ve 20. yüzyıldan itibaren analitik-kıtasal ayrımının gelişmesine neden olmuştur. Oysa Hegel felsefesinde tez, antitez ve sentez şeklinde ifadesini bulan diyalektik, düşün dünyasına hakim olduğunu savladığı bir tür doğal seleksiyon ilkesi kendi paradigması için de geçerlidir. Dolayısıyla gerek Hegel gerekse Wittgenstein'in tezi yeni bir sentezden azade olmadığı gibi, bu dikotominin sonsuza dek sürdürülmesi de ne gerekli ne de faydalıdır. Zira felsefede herhangi bir paradigmanın sonsuza dek kutsanması düşünülemez. O halde, bu çatışmanın mutlaklaştırılmasından vaz geçilmeli ve yeni sentezler içinde eritilmesi imkanları değerlendirilmelidir. Nitekim bütün felsefi gelenekler zamanla farklılaşabildiği gibi, etkileşimler yoluyla yeni sentezler de oluşturabilmiştir. Tarihsel realite bu noktada sayısız örneklerle doludur.

O halde, iki paradigma arasındaki bu ayrı ayrışma ilelebet sürdürülebilir değildir. Bu nedenle Hegel ve Wittgenstein şahsında somutlaşan idealist-analitik ya da günümüzdeki daha yaygın kullanımıyla kıtasal-analitik geleneğin uzlaştırılması gerekmektedir. Çünkü süregelmekte olan bu bölünme ve ayrışma kısmen haklı gerekçelere dayandığı kadar, belirli bir noktadan itibaren ise aslında ezber ve taklit konforundan kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, her bir geleneğin diğerinin araştırma alanlarına ilgi duymaması mümkün değildir. O halde, bu bağlamda multi-paradigmatal çalışmaların zamanı gelmiştir. Bu tür çalışmaların farklı perspektifler ile birbirini zenginleştirebilme katkısı yadsınamaz. Batı'da bu çerçevede arayışların yüksek sesle dillendirildiği görülmekte iken ülkemizde tam aksi yönde yaklaşımların hala tahkim edilmeye çalışılması anlamsızdır. Ülkemiz düşün dünyasında da analitik-kıtasal gelenek arasındaki bu tabunun sorgulanması ve bariyerlerin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu iki paradigma arasında köprüler kurulabilir ve belirli konularda karşılıklı etkileşim mümkündür. Her iki geleneğin farklılıklarına odaklanmak yerine, daha yapıcı bir tutumla benzerlikleri de anlamaya çalışan bir yaklaşım gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Analitik Felsefe, Kıta Felsefesi, Hegel, Wittgenstein, Analitik-Kıtasal Dikotomisi.

THE UNSUSTAINABILITY OF THE ANALYTICAL-CONTINENTAL PHILOSOPHY DICHOTOMY TABOO

ABSTRACT

Wittgenstein describes his opposition to Hegel's philosophy with an interesting metaphor: “Hegel seems to me to be always wanting to say that things which look different are really the same. Whereas my interest is in showing that things which look the same are really different.” (Recollections of Wittgenstein) This difference in the outlook on life of two groundbreaking philosophers cannot be seen as just a simple difference. On the contrary, it expresses the basic characteristics of the two great philosophical traditions that we call idealist/continental and analytical philosophy. While it was Hegel's philosophy that determined the basic discourses of the 19th century, the focus of the 20th century philosophical discourse was Wittgenstein. The opposition between Hegel and Wittgenstein was accepted without much questioning, and these two philosophical paradigms diverged radically methodologically and led to the development of the analytic-continental distinction since the 20th century. However, dialectics, which is expressed in the form of thesis, antithesis and synthesis in Hegel's philosophy, a kind of natural selection principle that he claims to dominate the world of thought, is also valid for his own paradigm. Therefore, just as the thesis of both Hegel and Wittgenstein is not free from a new synthesis, it is neither necessary nor useful to maintain this dichotomy forever. Because it is unthinkable that any paradigm in philosophy can be sanctified forever. Therefore, the absolutization of this conflict should be abandoned and the possibilities of dissolving it in new syntheses should be evaluated. As a matter of fact, all philosophical traditions have been able to differentiate over time and also create new syntheses through interactions. Historical reality is full of countless examples at this point.

Therefore, this separation between the two paradigms is not sustainable forever. For this reason, it is necessary to reconcile idealist and analytic philosophy in the person of Hegel and Wittgenstein, or as it is more commonly used today, the analytic-continental tradition. Because, although this ongoing division and separation is based on justified reasons, from a certain point on it is due to the comfort of memorization and imitation. As a result, it is impossible for each tradition not to be interested in the research areas of the other. Then, it is time for multi-paradigm studies in this context. The contribution of these studies to enrich each other with different perspectives is undeniable. While it is seen that searches in this context are voiced loudly in the West, it is pointless to still try to reinforce the opposite approaches in our country. In our country's intellectual world, this taboo between the analytical and continental tradition needs to be questioned and the barriers need to be re-evaluated. Bridges can be built between these two paradigms and mutual interaction is possible on certain issues. Instead of focusing on

the different aspects of both traditions, a more constructive approach is possible, trying to understand the similarities as well as the differences.

Key Words: Analytical Philosophy, Continental Philosophy, Hegel, Wittgenstein, Analytic-Continental Dichotomy.

Giriş

Kıtasal ile Analitik gelenek arasındaki uzlaşma çabalarını zorunlu kılan nedenlerin başında araştırma konusu kimi problematik hususların her iki yaklaşımın perspektifine de ihtiyaç duymasıdır. Bütünlüklü bir bakış açısını gerekli kılan ve başka türlü anlamaya izin vermeyen problematik konuların sistematik yaklaşımlar ıve söz konusu sistemlerin paradigmatik kısıtlamalarını aşma endişesi nedeniyle kapsam dışı bırakılarak bir çok sorun akim bırakılabilmektedir. Örneğin din fenomeni, olmadığı bir şeye indirgenmeden de felsefi olarak incelenebilmelidir. Oysa paradigmatik kaygılar problematik kaygıların önüne geçebilmektedir. Hatta sisteme bağlılık gereği bu dışlayıcılık zorunlu kılınabilmektedir. Aksi halde paradigma dışılık ya da metodik ihlaller söz konusu olabilmektedir. Böylece problemin özüne ya da daha doğrusu bütününe yönelik anlamacı yaklaşımlar sistematik kaygılar nedeniyle göz ardı edilmek zorunda kalabilmektedir.

1. Hegel-Wittgenstein Çatışmasında Uzlaşma Arayışları

Wittgenstein Hegel ile aralarındaki paradigmatik farklılığı bir keresinde şöyle betimlemiştir: “*Hegel bana her zaman farklı görünen şeylerin gerçekten aynı olduğunu söylemek istiyor gibi görünüyor. Oysa benim ilgilim aynı görünen şeylerin gerçekten farklı olduğunu göstermek.*” (Rhees, 1981, s. 157) İlgilerin odağı bu iki büyük şahsiyet, bu kadar popüler olmalarına rağmen, paradigmatikler arasındaki fark, çağdaş bir bakış açısıyla nadiren incelenmeye konu olmuştur. Hegel'e göre, felsefenin amacı zamanın düşüncelerini refleksiyona tabi tutmak iken, Wittgenstein'a göre ise yaşam biçimlerini sistematize etmek yerine oluş döngüsü içindeki fonksiyonel devingenliği gözlemlemektir. Bu nedenle o, “düşünme bak!” diyecektir.(Gökhan, 2021, s. 79) 19. yüzyılın temel söylemlerinin merkezi Hegel felsefesi iken 20. yüzyıl felsefi söyleminin odak noktası Wittgenstein olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda, farklı düşünsel hareketler geleneksel klasik düşünme sisteminden ayrılmaya başlamıştır. Bu süreç 20. yüzyılda analitik ve kıta felsefesi olarak bölünmesine neden olmuştur. (Jones, 2023; Kalender, 2021) Bradley ve Russell tarafından desteklenen bu çatışmada, Hegel ve Wittgenstein karşıt pozisyonlara yerleştirilmiştir. Bu farklılaşma, her iki düşünürün de takipçisi olan çeşitli yazarlar, üniversiteler ve felsefi ekoller tarafından sürekli olarak desteklenerek geliştirilmiştir. (British Wittgenstein Society, 2017)

Popper'ın ifadesiyle söyleyecek olursak, “*Hegelci felsefe usavurmalar öne sürmez, fetva verir.*” (Tüzer, 2009, s. 38) şeklinde çatışmacı ve uzlaşmaz değerlendirmeler elbette yok değildir. Üstelik bu tür yaklaşımların kendince haklı nedenleri de yok değildir. Ancak baktığımız noktaya göre farklı argümanlar söz konusu

olabilmektedir. Bur noktada bize düşen herhangi bir perspektifi mutlaklatımdan ziyade diğer perspektiflere de söylem imkanı sunan temkinli ve etik bir pozisyonu belimsemek olmalıdır. Wittgenstein'in nesnelliği yadsıyan öznelci paradigması ile Hegel'in nesnelci paradigması arasındaki sentez girişimlerini, Wittgenstein'in çoğulcu yaklaşımını doğrulayan, aynı zamanda, esnek ve kuşatıcı anlayışının bir meyvesi olarak değerlendirmek mümkündür. Hakeza tez-antitez-sentez üçlemesini esas alan Hegel diyalektiği ise daha en baştan zıtlıkların sürdürülemezliğini ifade eder. Çünkü bütün çatışma ya da farklılıkların yeni sentezlere gebe olduğu ilkesini kendisine temel almaktadır. Gerek dil oyunlarını eksene alan çoğulcu paradigma gerekse diyalektik sistemini eksene alan sentezci yaklaşım çatışmayı mutlaklaştırıcı bir yaklaşımı doğru ve sürdürülebilir olarak gör/e/mez. Bilakis tam bir özdeşlik söz konusu olmasa dahi -ki böylesi bir özdeşlik düşüncenin doğasına aykırıdır- birlik ve beraberlik içinde hareket etmeyi mümkün hatta gerekli görmektedir. Bu nedenle, böylesi bir ayrışma ve bölünmeyi tarihsel ve anokranik bulduğu için uzlaşma arayışıyla düzenlenmekte olan uluslararası bir konferansın konumuza dair somut öneriler sunması açısından kritik başlıklarını önce sizlere özetlemek sonra da değerlendirmesini yapmak istiyorum:

Hegel ve Wittgenstein arasındaki söz konusu uzlaşmaz bir uçurum ve tüketilemez bir çatışma hikayesi anakronistik ve sorunludur. Oysa Hegel ve Wittgenstein'in uzlaştırılması mümkün ve de gereklidir. Çünkü hep içeriden taraftarlarca geliştirilen bu iki farklı paradigmal yaklaşım sürekli bir ayrışma üzerinden kurgulandığı için aralarındaki örtüşme oranı günümüzde son derece az olabilir. Ancak bu realite kaynaklı bir sonuç değildir. Düşünürlerin arkasındaki kişi ve kurumların katı bir şekilde bölünmesinden kaynaklanan doğal bir sonuçtan ibarettir. Artık günümüze gelindiğinde ise her bir felsefi paradigma diğerinin çalışma alanının araştırma konularına ve özellikle de kendi araştırma konularını nasıl etkileyebileceğine dair adeta dayanılmaz ve karşı konulamaz bir cazibe söz konusudur. “*Kantçı*” felsefeden “*Hegelci evre*”ye doğru felsefi çözümleme ilerlemiş ve aynı zamanda modern ve postmodern kavramlarla sağ ve sol Hegelci yaklaşımlar gelişmiş ve bu süreçte Wittgenstein ve Hegel'in -zihin felsefesinde, mantığında, bilim felsefesinde veya diğer alanlarda- tek boyutlu sistematik ilgilerin ve geleneksel paradigmatic analizlerin öngördüğünden daha etkili olduğu da açıkça görülmüştür. Sistematik ilgilerin paylaşılması ve her iki paradigmatic teoriyi ilişkilendirmenin sağlanmasıyla yeni, yapıcı ve üretken yolların açılması muhakkaktır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulacak olursa, Wittgenstein ve Hegel arasındaki farklılıkların etkileşimiyle, 21. yüzyıl felsefi söyleminin farklı sentezler ortaya koyabileceği görülmektedir. Umarız Hegel düşüncesinin gelişmiş yapısının bütüncül tefekkürü Wittgenstein'i anlama çalışmalarını daha derin bir şekilde kavramakla kalmaz, aynı zamanda Wittgenstein öğretisinin eski Hegel sorunlarına yeni cevaplar üretmesi de mümkün olacaktır. Disiplinler arası birleştirilmiş ve bütünsel bir felsefi söylem, en büyük arzumuzdur. (British Wittgenstein Society, 2017)

Gerek Hegelci diyalektiğe gerekse Wittgensteinci çoğulcu paradigmaya göre farklılıklar ve özgünlüklerin varlığı yadsınamaz. Ancak bu farklılıkların çoğulcu bir ortamda yeni sentezler bir araya getirmesinin de imkanları dışlanmaz bilakis zemin aralanabilir. Örneğin en temel konulardan biri olan Tanrı konusunda dahi bu farklılıklar vurgulanırken, yeni düşünsel imkanların ortaya çıktığı görülebilmektedir. Nitekim Hegel'e göre Tanrı'yı bilme "*düşünme*"den ibarettir. (Hegel, 2016, s. 65) Düşünmenin sonucu ise nihayetinde teoriadır. Wittgenstein ise Tanrı'ya dair bir düşüncenin anlamsızlığını savunmaktadır. Wittgenstein bu girişimi değersiz bulduğu için değil, aklın sınırları bağlamında imkânsız bulduğu için, bu imkanlarla böylesi yüce bir çabanın anlamsızlığını savunmaktadır. Çünkü, ona göre, düşünmek ya da akıl yürütmek ile Tanrı hakkında bir yol alınamaz. Sonucu yorgunluk ve yanılsama olan beyhude bir çabadan başka bir kazanım elde edilmesi mümkün değildir. Oysa Hegel'e göre felsefenin standartlarına uygun yegâne düşünme konusu Tanrı'dır. Bu tür bir yüce düşünce eyleminin yegane nesnesinin ise ancak bizatihi Tanrı'dan başka bir şey olması mümkün değildir. Ona göre, "*Felsefe daha önce adlandırıldığı gibi, dünyevi bilgelik değildir.*" Çünkü dış dünyanın bilgisi, dünya bilgelikinden ibaret görülemez, bilakis "*dünyevi olmayanın bilişsel bir bilgisi*" yolunda bir çaba olmaktan başka bir şey değildir. Aşkın yegâne nesnesinin Sevgili olabilmesi gibi, dinin yegâne nesnesi de ancak Tanrı olabilir. O halde felsefe, "*Tanrı'nın görkemini göstermekten, onun azametini açığa vurmaktan başka hiçbir şeyle uğraşmaz.*" (Hegel, 2016, s. 12-13)

Aşkın Tanrı'yı felsefenin ufkuna yerleştiren Hegel peki, din filozofları olan teologların Tanrı'sı hakkında ne düşünmektedir? Şimdi burada Wittgenstein'in metafizik eleştirileriyle Hegel'in birçok noktada hemfikir oldukları ortaya çıkmaktadır. Nitekim Hegel'e göre teologlar, bilgi bakımından zengin olsalar da bunlar sadece tarihsel türde bilgilerden ibarettir. Bunlar dinin kıymetini gerçekten anlamış kişiler değildir. Başkalarının servetlerini koruyan muhafızlar ya da kendilerine ait olmayan devasa paraların hesabını tutan muhasebe katiplerinden farksızdırlar. "*Oysa felsefe ve dinde mesele, kendi ruhunun hâkimiyetini ve kapasitesini bilmektir, bilgiyi kendine layık görmek ve mütevazı biçimde kendini dışarda tutmaktır.*" (Hegel, 2016, s. 20) Görüldüğü üzere, Tanrı söz konusu olduğunda bilgi iddialarını değil de yaşanmışlığı önceleyerek büyük bir paradigmal dönüş sergileyen Hegel, Wittgensteinci "mistik susma" noktasına bir hayli yaklaşan bir dil oyunu sergilemeye başlamaktadır. Teolog ve filozofları kendilerine ait olmayan paralar ile sevinen bir yanılsama içinde görmektedir. Başka alanlarda bilgi ve rasyonaliteyi diğer herşeye önceleyen Hegel, Tanrı söz konusu olduğunda, yaşam biçimlerini bilişsel iddialara önceleyen Wittgenstein ile paralel bir sentez noktası bulabilmektedir. Aslında böylesi bir sentezin, Wittgenstein'in ötekini kategorik olarak dışlamayan perspektifsel zenginlik ve çoğulculuk paradigmasına uygun düşmesi şöyle dursun, bilakis paradigmayı doğrular bir argüman arz etmektedir. Çünkü, Hegel'in "*felsefe ve dinde mesele, kendi ruhunun hâkimiyetini ve kapasitesini bilmektir*" ifadesi, kendi deneyimlerini ve yaşam formlarını kurgul ve çıkarımsal sistematik bilgilere önceleyen Wittgenstein

epistemolojisinin temel paradigmasının ifadesinden farksızdır. Aynı şekilde Wittgenstein'in da sonsuzca bir çözümlemeyi esas alarak, sentezden kaçınma çabalarının düşüncenin bütünleştirici doğasına aykırılığını keşfi nedeniyle olsa gerek, nihayetinde mantıksal atomculuğun parçalıyıcılığından vazgeçerek fonksiyonel holizme yönelimi sentezci paradigmaya yaklaşmasından başka bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü her felsefe-bilim çalışması nihayetinde "öncelikle tarife, tahlil ve terkibe" dayanmaktadır. (Duralı, 2019, s. 18) Düşünme ediminin temel fonksiyonları diyebileceğimiz bu temel ilke ve usullerden ilanihaye kaçınmanın gereği ve de imkanı bulunmamaktadır.

2. Mantıksal Atomculuğun Terki ve Fonksiyonel Holizme Yöneliş

Viyana Çevresi, Wittgenstein'in birinci döneminde kendisinin de bizatihi içinde yer aldığı bir ekoldür. Wittgenstein'in şaheseri olan Tractatus'u adeta kutsal kitapmışçasına benimseyen Viyana Çevresi "*atomcu*" paradigmayı savunmaktadır. İkinci döneminde Wittgenstein analitik geleneğin atomculuğunu terk ederek "*holist/ik*" perspektife yönelir. Ancak bu yöneliş Wittgenstein'in "*spekülatif düşüncelerden oluşan büyük anlatılar/felsefi sistemler*"e geri dönüşü demek değildir. Çünkü sistemci (özcü) indirgemecilikten sakınmayı ikinci döneminde de ısrarla salık vermektedir. Nitekim bu nedenle onun felsefe dili her zamanki gibi aforizmalardır. Ancak yine de her ne ise "*dilin mahiyetindeki herhangi bir şey, onu "atomcu" bakış açısını aşmaya*" zorlamış olmalıdır. Daha bütüncül ama "*sınırlı bütüncül*" diyebileceğimiz bir fonksiyonel holizme yönelmek zorunda bırakmıştır. (Greisch, 1999, s. 68) Oysa mantıksal atomculuğun temel esası, her temel önermenin diğer önermelerden tam bağımsızlığı demektir. Ancak son döneminde Wittgenstein, birtakım önermelerin "*sistem*" oluşturabileceği görüşüne evrilmiştir. Rasyonalist metafiziğin özgünlükleri ve farklılıkları özdeşleştirerek indirgeyen özcü sistemlerine köklü bir şekilde karşı olan Wittgenstein, nasıl bir holist ya da sistemci olabilir? Demek ki bu kısmi dönüş, metafizik felsefenin kurgul/yapay/ideal sistem arayışlarına tam bir geri dönüş olarak görülemez. Ancak bu onun sistem karşıtı duruşunda dahi dogmatik olmadığı anlamına gelmektedir ki, aslında bu tutumunu dil oyunları eksenli çoğulculuk yaklaşımında tam bir tutarlılık hali olarak okumak mümkündür.

Nitekim Wittgenstein'in fonksiyonel holizme kapı aralayışını, aşağıdaki alıntılarda gözlemlemek mümkündür;

140. Ampirik yargılar verme pratiğini, kurallar öğrenerek öğrenmeyiz: bize öğretilen, yargılar ve bunların başka yargılarla bağlantısıdır. Bir yargılar bütününi makul bulmamız sağlanır.

141. Bir şeye inanmaya başladığımız zaman, inandığımız tek bir önerme değil, bir önermeler sisteminin bütünüdür. (Işık bu bütünün üstüne yavaş yavaş düşer.)

142. Bana apaçık gelen, tek tek aksiyomlar değil, öncül ve sonuçların birbirini karşılıklı olarak desteklediği bir sistemdir. (Wittgenstein, 2017, s. 30-31)

Ayrıca Wittgenstein ikinci dönem felsefesinin üç temel terimi diyebileceğimiz “*dil oyunları*”, “*yaşam biçimleri*” ve “*aile benzerlikleri*” kavramlarında da aynı yaklaşımın iz düşümlerini görmek mümkündür. Çünkü, her üç kavram da bir işlevsel bütünlük esasına dayanmaktadır. İşlevsel bütünlük arz eden bir yapının atomik düzeyde parçalanması, söz konusu yapının olmazsa olmazı olan asgari bütünlüğün kaybolmasına neden olacaktır. Nitekim canlı bir organizmanın organlarına ayrıştırılması ancak teorik dünyada söz konusu olabilir. Oysa gerçek dünyada böylesi bir bölünmenin mümkün olmadığı ve olamayacağı açıktır. Dolayısıyla aksi takdirde anlamsal bütünlüğün tamamen kaybolacağı zorunlu bir bütünlüğü ifade eden kavramlar, aslında gerçekliğini bizatihi hayattan almaktadır. Wittgenstein’ı söz konusu fikri dönüşüme sürükleyen realite de bunlar olsa gerektir. Ayrıca tekrarlamakta fayda var ki; atomculuktan kaçış anlamında bu değişim holistik bir dönüş olabilir ama özcülüğe bir dönüş olarak değerlendirilmesi kesinlikle mümkün değildir. Hakeza, evrenselciliğe doğru bir dönüş olarak düşünülmesinin de mümkün olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü Wittgenstein’in sıkça başvurduğu, kadim bir kent ya da eski bir şehir metaforuyla, atomculuğa indirgenmesi mümkün olmayan muhtemel kozmopolit olgular dünyasını özetle ifade edecek olursak, yaklaşık olarak şöyle ifade edilmektedir; bir şehirde büyük binalar bulunduğu gibi küçük çaplı evler de bulunur. Kırık, dökük, virane konutlar bulunabileceği gibi çok yeni son derece lüks ve modern rezidanslar da bulunabilir. Uzun ve geniş gösterişli büyük bulvarlar söz konusu olduğu gibi kuş uçmaz kervan geçmezcesine terk edilmiş sokaklar da bulunabilir. (Wittgenstein, 2017, s. 29)

Dil gerçekliğin bir yansıması ya da gerçekliği yansıtmaya aracı ise realitede söz konusu olan zengin çeşitliliğin bulunmasından daha doğal ne olabilir? Aslolan bu farklılık ve çeşitliliğin özcü ve indirgemeci bir sisteme kurban edilmemesidir. Aslında bu geri adım Wittgenstein’in dogmasız düşünebilmeyi içselleştirmesini göstermesi bakımından da anlamlıdır. Demek ki o analitikçi olmak adına kıtasal denebilecek kimi olguları reddetme gereği duymadığı gibi, holist olmak adına analitik gerçekleri de yadsıma gibi bir bağnazlığa pirim vermemektedir. Nasıl ki aile benzerlikleri bütün aile fertlerini tek bir potada eritmeye izin vermezse, tek bir aileyi mega aile modeli olarak soyutlamaya ve sayısız aile çeşitlerinin yegâne temsilcisi olan özsel bir aile olarak kabule de izin vermez. Hakeza oyunlar için de benzer bir durum söz konusudur; bütün oyunları temsil edebilecek özsel bir oyun yoktur. Ancak bütün oyunların hepsi hakkında ortak konuşmamızı sağlayan işlevsel bir bütünlük de inkâr olunamaz bir gerçekliktir. Bu nedenle, Wittgenstein’in genellemeleri dahi öznellikleri bütünlükler lehine yadsımayan, en fazla “*aile benzerlikleri*” düzeyinde bir genellemedir. Eğer bu tür bir benzerlik de olmasaydı zaten ne konuşmanın ne de anlamının hiçbir imkânı söz konusu olamazdı. Çünkü konuşup anlaşmamızı sağlayan şey aslında “*yaşam biçimleri*” ekseninde gerçekleşen uylaşım ve uzlaşım dayalı bu “*aile benzerlikleri*” olgusundan ibarettir

Aslında bu holistik unsurlar en çok “*söylemeye değil de göstermeye izin veren şeyi yapmaya teşebbüs*” (Greisch, 1999, s. 41) durumlarında söz konusudur. Bütüncül yaklaşılmadıkça anlaşılmaya müsaade etmeyen, rasyonel bir analize tabi tutulup parçalandıkça anlamlarını kaybeden unsurlar, kendilerine başka türlü yaklaşılmaya müsaade etmemektedir. Bu bütünlükçü sezgisel deneyimi Jean Greisch “*mantığın cehenneminden dinin cennetine kaçış*” (Greisch, 1999, s. 25) metaforu ile ifade etmektedir. Wittgenstein ise bu tür durumları, Tractatus döneminde ancak susarak mukabele edebileceğimiz dünya dışı değerler olarak değerlendirmektedir. İkinci döneminde ise hümanist rasyonaliteyi entelektüel ve metafizik şiddete yönelmekle, aynileştirici ve tek tipçi bir indirgemecilikle ve yapay bir rafinasyon yoluyla dışlayıcılık yapmakla suçlamakta ve bütün özcü söylem pratiklerine karşı çıkmaktadır. Bilgi nesnesi olarak yöneldiği yaşam biçimlerine karşı epistemik şiddetten sakınan, etik bir kaygı ve estetik bir duyuşla anlamayı önceleyen, temkinli holistik ifadeler ile mistik bir yaklaşımı mümkün görmektedir.

Metafizik ögeler hakkında Wittgenstein’a göre, akıl yürütmeye kapalı bir alan olduğu için doğal olarak, bilgi sahibi olunması mümkün değildir. O halde, aklın spekülative dayalı bilgi iddiaları “*aşkın gevezelik*”ten öte bir değer taşımamaktadır. O halde susmaktan başka bir çarenin kalmadığı bu noktada akıl artık susmalıdır. En yakın dostlarından Paul Engelmann’a göre bu “mistik susma” ve Wittgenstein’ın “sessiz iman” çağrısı, mantığın uçsuz-bucaksız, dar ve karanlık koridorlarında kaybolma riskine karşın, dinin bütüncül ve kuşatıcı anlam dünyasına sığınma önerisidir. Çünkü, dünya-dışında bulunan değerler dünyasına ulaşmakta akıl yetersiz ve yetkisiz olduğu için bu uğurda gerçekleştirilen tüm rasyonel çırpınışlar beyhudedir. Nitekim mantığın cehenneminde çaresizce debelenmekten öte bir sonuç alınmamaktadır. Felsefe tarihinin filozofların birbirini yanlışlamaktan öte bir işe yaramayan spekülatif sistemler çöplüğüne dönmesi bunun apaçık göstergesidir. O halde, böylesi bir umutsuzluk cenderesinde boğulmaktansa, dinin cennetine sığınmak neden iyi bir alternatif olmasın? Greisch’in “dinin cennetine sığınma” metaforu aslında söz konusu holistik/mistik bakış açısını refere etmektedir. Ne atomcu ne de özcü/evrenselci olmayan sınırlı bütünlükçü bir “sentezci yaklaşımı” ortaya koymaktadır. Wittgenstein fikir dünyasında yaşadığı bu zorunlu dönüşüme dair meramını; “*dünyayı ezelî-ebedî olarak temaşa etmenin, onu bir bütün olarak ama sınırlı bir bütün olarak temaşa etmek*” şeklinde açıklamaktadır. Dünya dışı değerlere açılan mistik kapıyı aralamanın yolunun da buradaki sezgisel bütünlükten geçtiğini düşünmektedir; “*dünyanın sınırlı bütün olarak duygusu, mistik unsuru teşkil eder. (T. 6.45)*” (Greisch, 1999, s. 39-41) Yaşadığı bu büyük zihni dönüşüm sonrası Wittgenstein için artık atomik ve analitik olgular değil, “yaşam biçimleri” vb. analitik olmayan yeni olgular söz konusudur. İşte bu “yaşam biçimleri”ni teşekkül ettiren fonksiyonel bütünlük ancak holistik bir anlamının ve dolayısıyla ancak hem analitik hem de kıtasal ayağı olan bir felsefenin konusu olabilir.

3. Kıtasal ve Analitik Felsefe Arasında Uzlaşı Köprüsü

Analitik-Kıtasal felsefe arasındaki uzlaşma arayışlarına bağlamında felsefenin birçok alt dalında girişimler söz konusudur. Ancak bu çalışmada biz, öncü ve örnek bir ismi din felsefesi alanından vermek istiyorum. Kıtasal din felsefesi ile Analitik din felsefesi arasında bir uzlaşma arayışı içinde bulunan John D. Caputo, çağdaş din felsefesi açısından önemli bir figür olmuştur. Çünkü, bu uzlaşma çabası, din felsefesindeki iki farklı geleneği birleştirmeye yönelik multiparadigmatal girişimlerin en somut örneklerinden biridir. Caputo'nun çalışmaları, geleneksel olarak farklı düşünce akımları olarak kabul edilen ve aralarındaki aşılmaz bariyerler nedeniyle bir araya gelemeyen Kıtasal ve Analitik din felsefesi arasında bir köprü kurmaya çalışmaktadır. Kıtasal din felsefesi genellikle daha fenomenolojik ve postmodern bir yaklaşımı temsil ederken, Analitik din felsefesi daha analitik ve dilbilimsel bir yaklaşımı benimser. Caputo ise bu iki geleneği birleştirmeye ve birbirleri arasında diyalog kurmaya çalışmaktadır. Bu uzlaşma konusunda Caputo'nun dikkate değer ilk girişimi ise dekonstrüksiyon yöntemini din felsefesindeki sorunları ele almak için kullanma önerisidir. Dekonstrüksiyon, Jacques Derrida tarafından geliştirilen bir felsefi yöntemdir ve mevcut metinlerin içsel çelişkilerini ve önyargılarını vurgular. Caputo, dekonstrüksiyonu kullanarak geleneksel din anlayışlarını sorgular ve yeniden düşünme fırsatı sunar. Bu yöntem, din felsefesinde yenilikçi ve eleştirel bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Caputo'nun Kıtasal ile Analitik gelenek arasında uzlaştırma çabası, din felsefesine yeni bir boyut ve perspektif getirmektedir. Bu perspektif, dinin anlaşılması ve yorumlanması konusundaki geleneksel yaklaşımları sorgulama ve dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. (Caputo, 2002, s. 151-159; Alpyağıl, 2006, s. 112) Caputo'nun böylesi bir kıtasal-analitik uzlaşısı dönemecindeki katkıları, din felsefesinin gelişimine ve evrimine katkıda bulunacak öncü çalışmalar olması bakımından önem arz etmektedir. Özet olarak, John D. Caputo'nun, Kıtasal ve Analitik din felsefesi arasındaki uzlaşma çabalarını desteklemesi ve dekonstrüksiyonu din felsefesi için yenilikçi bir araç ve köprü olarak kullanma önerisi bu noktada ufuk açıcı bir gelişmedir.

Sonuç

Analitik-kıtasal gelenek arasında süregelmekte olan bu bölünme ve ayrışma başlangıçta kısmen haklı gerekçelere dayanmış olsa da belirli noktadan itibaren tekrara düşen bir ezbercilikten ve taklitçi bir konfor arayışından kaynaklı olarak sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Her iki geleneğin kurucu babaları diyebileceğimiz Hegel ve Wittgenstein'in temel felsefi yaklaşımları üzerinden gördük ki arada kapanılmaz bir uçurum yoktur. Ayrıca takipçileri arasında da bu manada konferanslar ve somut olarak multi-paradigmatal çalışma arayışlarının başladığını açıkça görmekteyiz. Sonuç olarak, felsefe söz konusu olduğunda, her bir geleneğin diğerinin araştırma alanlarına ilgi duymaması mümkün değildir. O halde, artık bu yönde yapılacak multi-paradigmatal çalışmalardan kaçınmanın ve paradigmanın dışına çıkma gibi gereksiz endişelerin bir anlamı yoktur. Bilakis böylesi çalışmaların farklı perspektifler ile birbirini zenginleştirebilme katkısı ise yadsınamaz. Batı'da bu

çerçevede arayışların yüksek sesle dillendirildiği, öncü ve örnek çalışmaların yapıldığı görülmekte iken ülkemizde tam aksi yönde yaklaşımların hala tahkim edilmeye çalışılmasının rasyonel bir değeri yoktur. Ülkemiz düşün dünyasında da analitik-kıtasal gelenek arasındaki bu tabunun sorgulanması ve bariyerlerin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Analitik ve kıtasal paradigmlar arasında köprüler kurulabilir ve belirli konularda karşılıklı etkileşim pekala mümkündür. Her iki geleneğin çatışma noktalarına odaklanarak saplanıp kalan duygusal bir tutum yerine, daha yapıcı bir yaklaşımla benzerlikleri ve ortak noktaları ön plana alan ve farklılıkları anlamaya çalışan bir felsefi tutum hem daha ideal hem daha analitik hem de çok daha rasyonel ve tutarlı olacaktır.

Kaynakça

- British Wittgenstein Society. (2017, 3 16). www.britishwittgensteinsociety.org. KONFERENZ: WITTGENSTEIN AND HEGEL – REEVALUATION OF DIFFERENCE: <https://www.britishwittgensteinsociety.org/wittgenstein-hegel-reevaluation-difference/> adresinden alındı
- Caputo, J. D. (2002). What Do I Love When I Love My God? H. Olthois içinde, *Religion With/Out Religion* (s. 149-179). London: Routledge.
- Duralı, T. (2019). *Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti*. İstanbul: Dergah.
- Greisch, J. (1999). *Wittgenstein'da Din Felsefesi*. (Z. Özcan, Çev.) Bursa: Asa Kitabevi.
- Hegel, G. W. (2016). *Din Felsefesi Dersleri*. (D. N. Kadioğlu, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jones, K. (2023, 1 11). *Philosophynow.org*. Analytic versus Continental Philosophy: https://philosophynow.org/issues/74/Analytic_versus_Continental_Philosophy adresinden alındı
- Kalender, İ. C. (2021, 3 17). *onculanalitikfelsefe.com*. Analitik Felsefeye Karşı Kıta Felsefesi-Kile Jones: <https://onculanalitikfelsefe.com/analitik-felsefeye-karsi-kita-felsefesi-kile-jones/> adresinden alındı
- Rhees, R. (1981). *Recollections of Wittgenstein*. London: Oxford University Press.
- Tüzer, A. (2009). *Din ve Rasyonalite Postmodern Bir yaklaşım*. Ankara: Lotus yayınları.
- Wittgenstein, L. (2017). *Felsefi soruşturmalar*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Wittgenstein, L. (2017). *Kesinlik Üstüne + Kültür ve Değer*. (D. Şahiner, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

SEKÜLER AHLAKIN FELSEFİ OLARAK TEMELLENDİRİLEBİLME SORUNSALI

Dr. Yasin GÖKHAN
Yozgat Bozok İlahiyat Fakültesi
ORCID: 0000-0002-6289-0876

ÖZET

Seküler ahlak, dini inanç veya doktrinlere dayanmayan bir etik ilkeler sistemidir. İlahi rehberliğe dayanmaksızın doğru ve yanlış davranışı belirlemek için bir çerçeve sağlar. Seküler ahlaki sistemler genellikle etik yönergeleri oluşturmak için felsefeden, akıldan ve toplumsal değerlerden yararlanır. Etik konusundaki bu yaklaşım laik hümanizm, ateizm, agnostisizm ve dini öğretileri ahlaki çerçevelerine dahil etmeyen diğer dünya görüşlerinde yaygındır. Seküler ahlaki sistemler, ahlaki açıdan neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlemede sıklıkla eleştirel düşünce, empati, kendilik bilinci ve özsaygının önemini vurgulamaktadır. Kendilik bilinci ve özsaygıdan daha üst bir değer tanımadığından müeyyidesiz bir ahlak sistemi kurmaya çalışmaktadır. Dinlerin ahlakı müeyyidelere dayanırken seküler ahlak kendisini ancak sınırsız bir özgürlük ortamında yeşeren özsaygı ile temellendirmek istemektedir. Bu durumda ise ahlak dışı bir eylemden kaçınmanın hiçbir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Çünkü kişinin kendi özgür iradesi ve subjektif değer yargısı haricinde hiçbir otorite ya da yol gösterici güç kabul edilmemelidir.

Seküler etik teorisyenlerine göre, geleceğe yönelik pragmatist gayeleri amaç edinmiş bir ahlak anlayışı ister dini ister dünyevi bir menfaat karşılığı olsun fark etmez, ahlakiliği tartışmalıdır. Çünkü yaptığı iyiliğin karşılığını amaçlayan bir alt bilinç düzeyini esas almaktadır. Dolayısıyla bu kişi, henüz kendilik bilincine ulaşamamış, özsaygı yoksunu biridir; özde iyi biri olmadığı gibi, yaptığı da gerçekte bir iyilik değil, yatırımdan ibarettir. O halde, bireylerin herhangi bir otoriteye dayanmaksızın etik kararlar alması gerekmektedir. Ancak yegane değer kaynağı kişinin kendi özsaygısı kabul edilince, kişiyi bağlayıcı bir müeyyide konulması, olgusal temellendirme esasının doğasına aykırılık arz etmektedir. Çünkü insandan daha üst bir değere atıf yapıldığında bir ideye bağlılık durumu söz konusu olmaktadır ki, sekülerizmin epistemik sınırları içerisinde kalarak bu mümkün değildir. Böylesi bir idenin mantıksal statüsü insan üstü olacağı için sekülerizmin özenle korumaya çalıştığı olgusalılık ilkesini ihlal etmek olacaktır. Ancak bu derece tanrısal bir konuma yerleştirilen insan egosunun, böylesi keyfi bir öznellik zemininde ahlaki davranış beklenmesinin doğal sonucu ise ahlaki görecelik ile; felsefi temellendirme için herhangi bir nesnel referans noktası ve mantıksal zeminden yoksun kalınması ile sonuçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seküler Ahlak, Olgusal Temellendirme, Özsaygı, Müeyyidesizlik, Görecelik Argümanı.

THE PROBLEM OF WHETHER SECULAR MORALITY CAN BE FOUNDED PHILOSOPHICALLY

ABSTRACT

Secular morality is a system of ethical principles that is not based on religious beliefs or doctrines. It provides a framework for determining right and wrong behavior without relying on divine guidance. Secular moral systems often draw on philosophy, reason, and social values to establish ethical guidelines. This approach to ethics is common in secular humanism, atheism, agnosticism, and other worldviews that do not incorporate religious teachings into their moral frameworks. Secular moral systems often emphasize the importance of critical thinking, empathy, self-awareness, and self-esteem in determining what is morally right and wrong. Since it does not recognize a higher value than self-awareness and self-respect, it tries to establish a moral system without sanctions. While the morality of religions is based on sanctions, secular morality wants to base itself on self-respect that flourishes only in an environment of unlimited freedom. In this case, there is no binding force in refraining from an immoral action. Because no authority or guiding force other than the person's own free will and subjective value judgment should be accepted.

According to secular ethical theorists, the morality of a morality that aims at pragmatist goals for the future is questionable, regardless of whether it is for religious or worldly interests. Because it is based on a subconscious level that aims to reward the good deeds done. Therefore, this person is someone who has not yet reached self-awareness and lacks self-esteem; Just as he is not essentially a good person, what he does is not actually a good deed, but an investment. Therefore, individuals must make ethical decisions without relying on any authority. However, when the sole source of value is accepted as the person's own self-esteem, imposing a binding sanction on the person is contrary to the nature of the principle of factual justification. Because when a reference is made to a higher value than human, there is a commitment to an idea, which is not possible while remaining within the epistemic boundaries of secularism. Since the logical status of such an idea would be superhuman, it would violate the principle of reality that secularism carefully tries to protect. However, the natural consequence of the human ego placed in such a divine position and expecting moral behavior on such an arbitrary basis of subjectivity is moral relativism; It results in the lack of any objective reference point and logical basis for philosophical justification.

Key Words: Secular Morality, Factual Grounding, Self-Respect, Non-Sanctionality, Relativism Argument.

Giriş

Ahlaki değerlerin kaynağını anlamaya yönelik tartışmalar çağdaş felsefenin önemli bir tartışma konusudur. "Genelgeçer, insandan ve özünden bağımsız ahlaki kuralların var olup olmadığı" sorusu, metaetik adı verilen ahlak felsefesi alt dalının bir parçasıdır ve ahlaki nesnellik veya ahlaki gerçekçilik sorusuna odaklanır. Ahlaki gerçekçilik savunucuları, objektif ve evrensel ahlaki gerçeklerin varlığına inanırlar. Bu gerçekler, insanların

kişisel inançlarından veya düşüncelerinden bağımsızdır ve var olan bağımsız bir gerçeklik olarak kabul edilir. Bu görüşe göre, ahlaki değerler herhangi bir Tanrı'nın varlığına bağlı olmadan var olabilir. Öte yandan, ahlaki görecilik veya ahlaki soyutlama savunucuları, ahlaki değerlerin insanlar tarafından belirlendiğini ve bu değerlerin toplumdan topluma değişebileceğini öne sürerler. Bu görüş, ahlaki değerlerin insandan ve öznen kaynaklandığını savunur. Bu görüşü benimseyenler, Tanrı'nın ahlaki değerlerin temelini atmada bir rolü olmadığına inanırlar.

1) Hume'un Sekülerizm Temellendirmesi

Seküler ahlak yanlıları, ahlaki değerlerin Tanrı'ya bağımlı olmadığına dair argümanlar sunarak, ahlakın Tanrı'ya dayanmadan da var olabileceği fikrini savunduğunu anlıyoruz. Bu, farklı ahlaki felsefe yaklaşımlarından birini yansıtır. Farklı düşünce okulları, bu konuda farklı görüşlere sahiptir ve bu tartışma uzun bir tarih boyunca devam etmiştir ve halen de etmektedir.

Sonuç olarak, ahlaki değerlerin kaynağına dair sorunun yanıtı, farklı filozoflar ve ahlak teorileri tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır ve bu konudaki görüşler değişebilir. Ahlaki değerlerin Tanrı'ya bağımlı olup olmadığına dair kesin bir yanıt bulunmamaktadır, bu nedenle bu konu hala felsefî tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Örneğin, Hume'a göre, ahlaki değerler ve ahlaki ayrımların temeli Tanrı'ya dayandırılmaz. Bilakis ahlaki değerler ve ahlaki değer yargıları insanın birincil doğasından kaynaklanır. (Hume, 2009, s. 230) Çünkü, insanlar ahlaki değerleri deneyimleri, duyguları ve insan ilişkileri yoluyla belirler. Hume, Tanrı'yı ahlaki değerlerin kaynağı olarak görmeyen birçok Aydınlanma dönemi filozofundan biridir. O, ahlaki değerlerin insanın duygusal ve toplumsal doğasından kaynaklandığına inanır. Tanrı'nın insanlardan üstün bir varlık olarak tasarlandığı dinlerde, Tanrı inancı insanların aşağılık hissetmelerine, kendilerini küçümsemelerine ve korkuya dayalı bir itaate yöneltmektedir. Bu “keşif erdemleri” insanları pasifleştirir, acılara boyun eğici kılar ve kişileri kendisini küçük ve değersiz görmeye iter. (Hume, 2016, s. 76) Hume'a göre böylesi bir din ve ahlak anlayışına da eleştirel yaklaşılması gereği açıktır. Dine dayalı bir ahlak insanları gerçekten ahlak sahibi bireyler değil, pasif ve edilgen bir sürü ahlaki mensubu kılacaktır. Çünkü “dinler ateş böceklerine benzer, parlayabilmek için karanlığa ihtiyaç duyarlar.”(Schopenhauer, 2013, ss. 74-75) Ayrıca ahlaki değerlerin insanlara Tanrı tarafından dayatılması inancı hem insan otonomluğuna hem de ahlaki değerlerin ruhuna da uygun değildir. Batı'da rasyonalizasyon projeleriyle dünyevileşme süreçlerinin hızlanmasıyla “büyü bozulması” gerçekleşmiş ve sekülerleşme başlamıştır.(West, 2013, s. 26) Hume'un başını çektiği bu yaklaşım ahlaki, dini ve metafizik bağlamından koparılabilir daha dünyevi, psikolojik ve olgusal bir temele oturtulmasına ve ahlaki düşüncenin sekülerleşmesine ve dinden özerkleşip bağımsızlaşmasına neden olmuştur.

"Hume Çatalı" diye bilinen "is-ought" (dır-malı) problemi, ahlaki değerlerin veya ahlaki önermelerin bir şeyin olması gerektiği (ought) ile o şeyin nasıl olduğu veya olduğu (is) arasındaki bağı nasıl kurduğumuzu sorgular.

Hume, doğal bilimlerin "is" tarafında (nasıl olduğu) gözlemlenebilir gerçekler sunduğunu ancak ahlaki değerlerin "ought" tarafında (olması gereken) olduğunu söyler. Bilme edimini, matematiksel ifadeler gibi doğruluğunu kendi içinde barındıran önermesel ilişkilere dayalı tarzına "tanıtlayıcı bilme", olguların nasıllığını ifade etmeye çalışan diğer bilme tarzı ise "moral bilme" şeklinde ikiye ayırır. Yalnızca birinci tür bilme tarzı kesinlik ifade eder, ikinci tür bilme tarzı olumsaldır. Ve bu iki farklı tür bilme edimi arasında doğrudan bir geçiş yapma imkanını varsayan "nedensellik ilkesi"nin ise sorunlu olduğunu ileri sürer. (Keha, 2013, s. 65-66) Bu problem, ahlaki değerlerin nesnel bir şekilde belirlenmesinin zorluğunu göstermektedir. Hume'un bu bakış açısı, ahlaki değerlerin dini metafizik temelden ziyade insan psikolojisi, tutkular ve arzular gibi psikolojik temellere dayandırılması gerektiğini savunur. Bu yaklaşım nihayetinde ahlaki düşüncenin sekülerleşerek daha dünyevi bir temele oturtulmasına yol açmıştır. Çünkü, Hume ahlaki değerlerin dini inançlardan bağımsız olarak var olabileceğini ve insanların doğal arzuları ve duyguları üzerinden değerler geliştirebileceğini öne sürmüştür. (Hume, 2009, s. 230) Pozitivist bir yaklaşımla Hume, ahlaki sorunları bilimsel bir yapı içinde ele alırken, ahlaki sorunları daha fazla bir değer yüklemekten ziyade faydacı ve araçsal bir anlamla ele alır. Yani, ahlaki kararlar, bilimsel verilere ve somut sonuçlara dayalı ve genellikle bir amaca hizmet eden araçlar olarak görülür. Pozitivist yaklaşım, ahlaki değerleri özünde bir bilimsel nesne olarak ele alır ve ahlaki kararları nesnel, rasyonel ve somut verilere dayalı bir şekilde değerlendirmeye çalışır. 'Is'den 'ought'un türetilmesinin imkânsız olduğunu savunan Hume, ahlakın temelini akılda değil, duyularda bulmasıyla, 21. yüzyıl duyguculuğunun öncü ismi olmuştur. (Dag, 2017, s. 233)

Bu görüşler, ahlak felsefesinde büyük bir değişimin başlangıcını temsil eder ve ahlaki düşüncüyü daha seküler bir temele oturtma çabalarını yansıtır. Hume'un bu görüşleri, daha sonraki filozoflar, özellikle de Friedrich Nietzsche gibi düşünürler için de ilham kaynağı olmuştur. Nietzsche, ahlaki değerlerin toplumsal ve psikolojik kökenlerini vurgulayarak, ödül ve cezaya dayalı Hristiyan ahlakının köle ahlakı olduğunu, insanların bu zoraki ahlaktan özgürleşmesi gerektiğini savunmuştur. Oysa aslolan ve insan onuruna yakışan hiçbir karşılık beklemeksizin gerçekleştirilendir ki Nietzsche buna efendi ahlakı demektedir. Köle ahlakı ise efendi ahlakı gibi değildir, zoraki bir ahlaktır. (Molacı, 2020, s. 38) İçselleştirilmeden yapıldığı için tepkisel bir ahlaktır, yalnızca efendiden onay almak için kinle ve hınçla yapılan bir eylemdir. Köle ahlakı tanınmaya ve kabul görmeye odaklı olduğu için dışardan motivasyonlu iken, aksine efendi ahlakı tanınma ve kabul görme gibi dış motivasyonlara ihtiyaç duymadığı için kendinden motivasyonludur. (Nietzsche, 2010, s. 54) Ancak efendi ahlakına toplumda pek de rastlanmadığı bir gerçektir. En azından Batı dünyasında egemen olan ahlak, ona göre, köle ahlakıdır. Nietzsche'ye göre bu uzun zamandır, Platondan beri böyledir. Homeros'un eserlerinde işlenen ve Roma toplumunda görülen klasik değerlerin Yahudilik ve Hristiyanlık inançları tarafından ters yüz edilmesiyle şekillenen bu ahlak, Nietzsche'ye göre aynı zaman da çağımızın da ahlaki karakteristiğini ifade

etmektedir.(Nietzsche, 2010, s. 51) Yürürlükteki ahlaki gelenekler kabul görmeyince yeni ahlak tanımlarına, normatif ilkelere ve bunları yürütecek müeyyidelere ihtiyaç duyulacağı da elbette kaçınılmaz bir gerçekliktir. Nitekim tam da bu nedenle klasik değerleri yetersiz görüp de yerine pozitivist paradigmaya uygun pragmatik ve hümanistik rasyonaliteyi merkeze alan yeni ahlak modellerine ihtiyaç duyulunca, bunun da ahlaki uzlaşmazlıkları ve dolayısıyla ahlaki görecelik sorununu ortaya çıkarmasının kaçınılmaz olduğu görülmüştür. Toplumdan topluma kişiden kişiye değişen ahlak anlayışlarının sonsuz değişkenliği ise seküler ahlak savunucularının en büyük handikapı olarak ortaya çıkmıştır. Böylesi subjektif bir zeminde herhangi bir evrensel ahlaki ilke ve bunu uygulamayı gerektirecek seküler bir müeyyide imkanı sorunsalını doğurmuştur.

2) Ahlaki Görecelik Sorunu

“Görecelik argümanının kabulleri ahlaki ilkelerin toplumdan topluma ve dönemden döneme büyük derece farklılık göstermesine ve aynı zamanda kompleks bir topluluğun içindeki farklı grup ve sınıfların ahlaki inançlarının farklı olmasından gelmektedir.”(Gülmez, 2020) Görecelik argümanı, ahlaki değerlerin toplumdan topluma ve dönemden döneme büyük farklılık gösterebileceğini savunur. Yani, ahlaki değerlerin nesnel bir gerçeklikten ziyade toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlama bağlı olduğunu öne sürer. Bu nedenle, ahlaki ilkelerin kesin ve evrensel bir temeli olmadığını ve farklı toplulukların ve sınıfların ahlaki inançlarının farklı olabileceğini savunur. Aynı toplum içindeki çeşitli grupların, ahlaki değerleri farklı şekillerde yorumlaması ve benimseyebilmesi de mümkündür ki, bu durum ise tam bir “ahlak felci”ne neden olma riski taşımaktadır.(Gülmez, 2020) Oysa toplumsal yaşamın böylesi bir belirsizlik ve kaos ortamında yaşama lüksü bulunmamaktadır. Bu da ortaya objektif kriterler koyamayan bir proje olarak seküler ahlakın daha en baştan sorunlu bir başlangıç ve sürdürülebilirlik riski taşıdığını ifade etmektedir.

İlkesel anlaşmazlıklar durumunda bilimsel anlaşmazlıkların çözüm yöntemine yönelinmesi seküler ahlak için objektif bir çıkış noktası olabilir mi peki? Ancak bilimsel anlaşmazlıkların da ne yazık ki bu noktada pek iç açıcı bir durumda olduğu söylenemez. Bilakis bilimsel anlaşmazlıklara paralel bir şekilde yeni bir çok ahlaki anlaşmazlıklara neden olması da kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle, ahlaki anlaşmazlıkların bilimsel anlaşmazlıklarla karşılaştırılmaması gerektiği önemle vurgulanır. Çünkü, onlara göre, bilimsel alanlardaki anlaşmazlıkların çoğu, yetersiz kanıtlardan veya farklı teorik yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle objektif gerçeklerin belirlenebilmesi doğal olarak çok daha fazla araştırma ve argüman gerektirir. Ancak ahlaki anlaşmazlıkların aynı şekilde değerlendirilmesi doğru değildir. Çünkü ahlaki ilkeler alanı çok daha açık, net ve vazgeçilmez bir alandır. Nitekim ahlaki görecelik eleştirilerine karşı, David Enoch’un “vazgeçilmezlik argümanı” ile temellendirmenin imkanını savlarlar.(Gülmez, 2020) Ancak seküler ahlak savunusunun pozitivist zemine bu derece yabancılaşan ve ontolojik olarak bilimsellik düzleminden uzaklaşma riski taşıyan ayrımcı bir tasnifi kabul etmesinin de çelişki arz edeceği açıktır.

Görecelik argümanı ahlaki değerlerin nesnel ve evrensel bir temelden ziyade toplumsal ve kültürel faktörlere dayalı olduğunu vurgular. Dolayısıyla bu argüman, ahlaki konulardaki tartışmaların karmaşıklığını ve çoğulluğunu ortaya koyarak objektif bir ahlaki gerçeğe ulaşmanın imkansızlığını savunmaktadır. Dahası böylesine keyfi ve kaotik bir yapının ortaya ahlaki bir sistem çıkarabilmesinin imkan dahilinde bulunmadığını açık ve net bir şekilde göstermektedir. Ayrıca velev ki teorik sistemin bir an için objektif bir şekilde kurulduğunu varsayalım, pratikte sağlıklı bir şekilde yürüyebilmesi için gerekli müeyyide ve motivasyonları üretebilmesinin ve sürdürülebilirliğinin çok daha büyük zorluklar içerdiğini söylemeye bile gerek kalmamaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak seküler ahlaki sistemler, doğru ve yanlış belirlemek için dini inanç veya doktrinlere dayanmaksızın, ilahi rehberliğe ihtiyaç duymaksızın bir çerçeve arayışında bulunmaktadır. Etik yönergeleri oluşturmak için de genellikle felsefeden, akıldan ve toplumsal değerlerden yararlanır. Seküler ahlaki sistemler, ahlaki açıdan neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlemede sıklıkla eleştirel düşünce, empati, kendilik bilinci ve özsaygının önemini vurgular. Kendilik bilinci ve özsaygıdan daha üst bir değer tanımadığından müeyyidesiz bir ahlak sistemi kurmaya çalışmaktadır. Dinlerin ahlaki sistemleri, çeşitli müeyyidelere dayanırken seküler ahlak kendisini ancak sınırsız bir özgürlük ortamında yeşeren özsaygı ile temellendirmek istemektedir. Kişinin kendi özgür iradesi ve subjektif değer yargısı haricinde hiçbir otorite ya da yol gösterici güç kabul edilmemektedir. Bu durumda ise cezai müeyyidesi olmadığı için ahlak dışı bir eylemden kaçınmanın hiçbir bağlayıcılığı bulunmamaktadır.

Seküler etik teorisyenlerine göre, geleceğe yönelik pragmatist gayeleri amaç edinmiş bir ahlak anlayışı ister dini isterse dünyevi bir menfaat karşılığı olsun fark etmez, ahlakılığı tartışmalıdır. Çünkü yaptığı iyiliğin karşılığını fazlasıyla geri kazanmayı amaçlayan bir alt bilinç düzeyini esas almaktadır. Dolayısıyla bu kişi, henüz kendilik bilincine ulaşamamış özsaygı yoksunu biri olduğu için özde iyi biri olmadığı gibi, yaptığı da gerçekte bir iyilik değil, yatırımdan ibarettir. Oysa gerçek ahlaki davranışlar ya da etik kararlar ancak bireylerin herhangi bir otoriteye dayanmaksızın özgürce aldıkları kararlarıdır, bir köle gibi değil bir efendi gibi içtenlikle gerçekleştirdikleri eylemleridir. Ancak yegane değer kaynağı olarak kişinin kendi özsaygısı kabul edilince de kişiyi bağlayıcı bir müeyyide konulması mümkün olamamaktadır. Çünkü, insandan daha üst bir değere atıf yapıldığı durumda bir ideye bağlılık durumu söz konusu olmaktadır ki, sekülerizmin olgusal temellendirmeyi esas alan epistemik sınırları içerisinde kalarak bu mümkün değildir. Çünkü böylesi bir idenin mantıksal statüsü insan üstü olacağı için sekülerizmin özenle korumaya çalıştığı olgusalılık temel ilkesini ihlal etmek olacaktır. Ancak ne yazık ki, insana sunulan bu derece tanrısal bir yetke ve keyfi öznellik zemininin sonucu özsaygı ve etik ile değil, ego ve ahlaki görecelik ile sonuçlanmaktadır.

Kaynakça

- Dag, A. (2017). Ahlâkın Sekülerleşmesinde David Hume Etkisi. *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları*, 0(36), Article 36.
- Gülmez, T. (2020). Seküler Bir Ahlâkın Olanaklılığına Dair Bir Metaargüman. *Öncülük Analitik Felsefe Dergisi*. <https://onculanalitikfelsefe.com/sekuler-bir-ahlakin-olanakliligina-dair-bir-metaarguman-talha-gulmez/>
- Hume, D. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (E. Baylan, Çev.). Bilgesu Yayınları.
- Hume, D. (2016). *Din Üstüne* (5. bs). İmge Kitabevi.
- Molacı, M. (2020). *Efendi-Köle İkiliğine İlişkin Üç Açıklama*.
- Nietzsche, F. (2010). *Ahlâkın Soykütüğü Üstüne* (A. İnam, Çev.). Say yayınları.
- Schopenhauer, A. (2013). *Din Üzerine* (A. Aydoğan, Çev.; 3. bs). Say Yayınları.
- West, D. (2013). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş* (A. Cevizci, Çev.; 3. bs). Paradigma Yayınları.

İSLAM FIKHI AÇISINDAN AİLE PLANLAMASI**Dr. Öğr. Üyesi Nizamettin Ergüven****Mersin Üniversitesi İlahiyat Fakültesi****ORCID: 0000-0002-4807-7635.****ÖZET**

Toplumu meydana getiren en küçük birim ailedir. İslam'da evlenip aile kurma, teşvik edilmiş ve tüm Peygamberlerin sünneti olarak kabul edilmiştir. Yüce Allah'ın Hz. Adem (as)'i yarattıktan sonra, O'nun özünden (nefsinden) eşini yaratması, yeryüzünde yaratılan ilki iki insanın yuva kurmaları ve onların çocuk sahibi olmaları, aile kurumunun fitri bir olgu olduğunun en büyük ispatıdır. Dünya hayatının en büyük süsü ve nimeti, her canlı türü gibi Benî Adem'in de türünün hayatîyetinin devamı için çocuk vaz geçilmez bir gerçektir ve gerekliliktir. Bu gerçekler ışığında dünya hayatında insanlar arasında, bir tarafta çocuk sahibi olamayıp da olması için gösterilen çabalar, diğer taraftan da fazla çocuk sahibi olmayayım diye önlem için gösterilen çabalar. Bu çalışmada sahip olduğu çocukların sayısını yeterli görüp çocuğu olmasın diye tedbirler için çalışan, yani aile planlamasına başvuran mü'min kişinin İslam fıkhi/hukuku açısından durumu hakkında, İslam alimlerinin değerlendirmeleri mercek altına alınmıştır. Nutfenin anne rahmine düştükten sonraki tedbirler ile düştükten sonra tedbirler diye iki kısımda değerlendirilen aile planması türlerinden, birinci kısmı araştırma konusuna esas alınmıştır. Bu konuya taraftar olan alimler olduğu gibi, çeşitli gerekçelerle karşı olanlar da vardır. Her görüş sahibi kendi görüşünün ispatı için ayet ve hadisler, akli ve tecrübi bilgiler çerçevesinde delillendirmeye çalışmıştır. Aile planlamasına taraftar olanların deliller çerçevesinde ileri sürdüğü gerekçeler: Hamile annenin değişen sütünden doalyı, süt emme çağında olan bebeğin maruz kalacağı sağlık riskinden kaçınmak; genç yaşta veya sık sık hamileliğin tekrarlanmasıyla annenin maruz kalacağı sağlık riskinden kaçınmak; halen hasta olan kadının hamilelikten kaçınmak istemesi; ebeveynde var olan hastalıkların çocuğa geçmesinden çekinme; kocasının kendisinden hoşlanmasına devamlı kılmak; mutlu bir evlilik ve kocasının sadakatının korunmasını temin için kadının, güzelliğini, endamını ve vücut sağlığını korumak istemesi; daha büyük aileye bakabilmek için maddi sıkıntıya maruz kalmaktan, bu sıkıntıyı aşmak için gayrimeşru yollara başvurmaktan veya geçim için bitkin düşmekten kaçınmak; büyük bir aileden ziyade küçük bir aile için daha çok mümkün olan iyi bir kültür ve dini eğitim verebilmek; gayri müslim topraklarda çocuğun İslam'dan başka bir dine girmesi tehlikesinden kaçınmak; fesat zamanlarında çocuk yapmaktan kaçınmak; çocuklar için ayrı yatma imkanlarının temin edilmesini tavsiye eden hadislere atıfla az çocuklu ailelerde bu imkanın daha kolay olması vb. şeklinde sıralanır. Aile planlamasına karşı çıkanların yine aynı delillerden yola çıkarak ileri sürdüğü deliller: hamileliği önlemenin nasslarda geçen ve yasaklanan fiillerinden olan v'ed ve cinayete benzetilmesi; evliliğin amacının çocuk sahibi olması ve çocuğun, hayatın bir ziyneti olarak nasslarda geçmesi; İslam'da çocuk sahibi olmanın tavsiye edilmesi;

bu hareketin müslümanların sayısını azaltmak ve bazı ülkelerdeki çoğunluk statülerini bozmak için İslam'a karşı geliştirilmiş bir komplo olarak görülmesi; meşru olmayan ve nesli bozan ahlaki çöküntüye sebep olan kötülükleri teşvik edeceği tehlikesi; nüfus problemi denen şeyin İslam ülkeleri için geçerli bir gerekçe olmayacağı, çünkü mevcut nüfusun birkaç katını besleyecek kaynaklara sahip bir coğrafyaya sahip olunması; aile planlamasının Allah'ın iradesiyle çelişmesi ve Allah'ın çocukların rızıklarını temin edeceğinden şüphe etme anlamı taşıma riskinin olması gerekçeleri ileri sürülmüştür. Aile planlamasına taraftar olanlar ve karşı olanaların genel olarak görüşlerine baktığımızda taraftar olanların ileri sürdüğü delil ve gerekçelerin daha isabetli olduğu görünmektedir. Aile planlamasının bir devlet politikası olarak tüm halka bir dayatma şeklinde yürütülmesi makul olmadığı ve bunun fitrata aykırı olduğu aşikardır. Bunun yanında, bu konuda her evli çiftin kendi sağlık, eğitim ve ekonomik durumlarını, ayrıca bulunduğu sosyal çevreyi göz önüne bulundurarak bir palanlama yapmasının daha isabetli ve istikrarlı olduğu, hem akla ve hem de dine daha uygun bir davranış olduğu söylenebilir. Toplumda cocuğu çok sayıda olanların kınanmaları veya bu durumda olan kişiyi utanma psikolojisine veya aşağılık kompleksine girdirecek bir mahalle baskısı ortamının oluşturulmasının da ne dini ne de kültürel bir dayanağının olmadığı gerçeğinin de unutulmaması gerekir. Aile planlamasının bir ülkenin veya toplumun demografik dengesini bozacak duruma gelmemesi için sorumlu çevrelerin tayakkuzda olması hayati önem arz etmektedir. Bu dikkat fitrata uygun olmalıdır. İslam'ın da bir fitrat dini olduğu gerçeği de unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, İslam, Aile Palanlaması.

FAMILY PLANNING FROM THE PERSPECTIVE OF ISLAMIC JURISPRUDENCE

ABSTRACT

The smallest unit of society is the family. In Islam, getting married and starting a family is encouraged and accepted as the Sunnah of all Prophets. The fact that Allah Almighty created Adam (pbuh) and then created his wife from his essence (nafs), and that the first two human beings created on earth established a home and they had children is the greatest proof that the institution of family is a natural phenomenon. Children are the greatest ornament and blessing of the life of the world, and an indispensable fact and necessity for the continuation of the survival of Adam's species as well as every other species. In the light of these facts, among people in the world life, on the one hand, there are efforts to have children even though they cannot have children, and on the other hand, there are efforts to prevent having too many children. In this study, the evaluations of Islamic scholars on the status of the believer who considers the number of children he has sufficient and tries to take measures to prevent him from having children, that is, who resorts to family planning, in terms of Islamic jurisprudence/law, are examined. Among the types of family planning, which are evaluated in two parts, namely the measures taken after the conception and the measures taken after the conception, the first part has been taken as the basis for the subject of the research. There are scholars who are in favor of this issue as well as those who are against it on

various grounds. Each opinion holder has tried to prove his/her view with verses and hadiths, rational and empirical knowledge. The reasons given by proponents of family planning based on the evidence: To avoid the risk to the health of the suckling infant from the changing milk of the pregnant mother; to avoid the risk to the health of the mother from repeated pregnancies at a young age or frequently; to avoid pregnancy if she is still ill; to avoid the transmission of parental illnesses to the child; to perpetuate her husband's liking for her; to preserve her beauty, figure and bodily health in order to ensure a happy marriage and her husband's fidelity; avoiding financial hardship in order to support a larger family, resorting to illegitimate means to overcome this hardship, or becoming exhausted in order to earn a living; being able to provide a good cultural and religious education, which is more possible for a small family than for a large one; avoiding the danger of a child's conversion to a religion other than Islam in non-Muslim lands; avoiding having children in times of mischief; referring to hadiths that recommend providing separate sleeping facilities for children, which is easier in families with few children, etc. Opponents of family planning have put forward arguments based on the same arguments: the likening of preventing pregnancy to the prohibited acts of w'ed and murder; the purpose of marriage is to have children, and the child is mentioned in the scriptures as an adornment of life; the recommendation of having children in Islam; the danger that this movement is seen as a conspiracy against Islam to reduce the number of Muslims and to disrupt their majority status in some countries; the danger that it will encourage evils that are not legitimate and that lead to moral degradation that corrupts the generation; the so-called population problem; the danger that it will encourage illegitimate and degenerative evils that lead to moral decay; that the so-called population problem is not a valid justification for Islamic countries because they have the resources to feed several times the current population; and that family planning contradicts the will of Allah and runs the risk of doubting Allah's will to provide for children. When we look at the views of those in favor and those against family planning in general, it seems that the arguments and justifications put forward by those in favor are more accurate. It is obvious that it is unreasonable to impose family planning as a state policy on the entire population and that this is contrary to nature. In addition, it is more accurate and stable for each married couple to make a plan by taking into account their own health, education and economic status, as well as their social environment, and it is more in line with both reason and religion. It should also be borne in mind that there is no religious or cultural basis for the condemnation of those who have a large number of children in society, or for the creation of an environment of neighborhood pressure that would put the person in this situation into a psychology of shame or inferiority complex. It is of vital importance that responsible circles are vigilant to ensure that family planning does not become a factor that could upset the demographic balance of a country or society. This vigilance is in accordance with nature. The fact that Islam is also a religion of nature should not be forgotten.

Key words: Fiqh, Islam, Family Planning.

GİRİŞ

Toplumu meydana getiren en küçük birim ailedir. Aile yapısı sağlam olan toplumlar sosyal yönden daha sağlıklı toplum olurlar. İslam'da evlenip aile kurma, teşvik edilmiş ve tüm peygamberlerin sünneti olarak kabul edilmiştir. Yüce Allah'ın Hz. Adem (as)'i yarattıktan sonra, O'nun özünden (nefsinden) eşini yaratması ve onların aile kurmaları, evlenmenin ve aile kurmanın ne derece fitri bir olgu olduğunu göstermektedir. İlk yaratılan erkek ve kadının evlendikten sonra çocuk sahibi olmaları, aile kurmanın fitri gerekçelerinden birini bize göstermektedir.

Çocuk, Kur'an'da dünya hayatının süsü olarak kabul edilmiş ve Yüce Allah'ın dilediğine bu nimeti verdiği dilediğini imtihan için kısır yaptığı belirtilmiştir. Dünyada vakıa olarak baktığımızda doğurgan özelliği olan kadınların olduğu gibi doğuştan kısır olan kadınlar da vardır. Dünya hayatında her varlık zıttıyla kaimdir. Bu Yüce Allah'ın koyduğu kanundur. Bunun birçok hikmeti zikredilir. Nimette varlık ve yokluğun olması, verilen nimetin kadri kıymetini anlamak içindir. Ailede çocuk nimetinin büyüklüğü, çocuğu olmayan ailelerin çocuğunun olması için gösterdiği olağan üstü çabalarla bakılarak daha iyi anlaşılır.

Dünya hayatı çeşitli renklerle doludur. Bir tarafta çocuk sahibi olamayıp da olması için gösterilen çabalar; diğer taraftan da fazla çocuk sahibi olmayayım diye önlem için gösterilen çabalar. Bu durum insanoğlunun fitratını bize yansıtan en bariz örneklerdendir.

Evli olan çiftlerin istediği kadar çocuk sahibi olmayı istemeleri veya istemedikleri için tedbirler almaları Kur'an ve sünnet çerçevesinde caiz mi yoksa caiz değil mi? Bu konu Asrısaaadetten günümüze kadar İslam âlimleri tarafından tartışılmıştır. Bazıları caiz bazıları ise caiz olmadığını kabul etmektedirler. Her görüş sahibi kendi görüşünün ispatı için Kur'an ve sünnetten deliller ileri sürmüştür. Bu çalışmamızda İslam hukuku/fıkıhı çerçevesinde aile planlaması hakkında geçmiş ve günümüz âlimlerinin düşüncelerinin neler olduğunu inceleme konusu edindik.

Aile planlaması (doğum kontrolü); nutfenin rahme düşmesinden önce ve sonra diye iki aşamada yapılmaktadır. Bizler birinci aşamayı, yani nutfenin rahme düşmesinden önce uygulanan doğum kontrolü yöntemini araştırdık. Konu kapsamında; nutfe rahme düşmeden önce hamileliğin nasıl önlendiği, Asrısaaadette konuyla ilgili hangi yöntemin uygulandığı, bu konuda kitap ve sünneten hangi delillerin ileri sürüldüğü, fukahanın konu hakkındaki görüşlerinin ne olduğu, doğum kontrolünü kabul eden ve reddedenlerin hangi gerekçeler çerçevesinde konuyu değerlendirdiği ile ilgili başlıkları incelemeye çalıştık.

1. AİLE PLANLAMASI KAVRAMI

Aile planlaması; eşlerin, sağlığı korumak, sosyal ve ekonomik sıkıntılara düşmemek, topluma ve kendi çocuklarına karşı olan sorumluluklarını daha iyi yerine getirmek için, aralarında anlaşarak tatbik ettikleri hamileliği önleyici metotlar orak tanımlanmaktadır.¹

Aile planlaması, doğum kontrolü ve nüfus planlaması kavramları birbiri yerine kullanılmakla birlikte, farklı anlamlarda da kullanılmaktadır. Doğum kontrolü, bu üç kavram arasında daha genel kullanılarak, her ne sebeple olursa olsun herhangi bir yöntemle gebeliği önlemeye çalışmaktır. Aile planlaması ise, daha çok bir ülkenin nüfus politikası ile ilgili olarak uyguladığı tedbirlerin tümü anlamında kullanılmaktadır.² Biz bu çalışmamızda daha çok aile planlaması kavramı üzerinde duracağız.

Günümüzde kullanılan doğum kontrol yöntemleri; doğum kontrol hapları ve iğneler, vucuda yapıştırılan ilaçlar, rahim içi araçlar, diafram, rahim ağzı başlığı, prezervatif, sperm öldürücüler içeren krem-jel-köpük, ... yoluyla yapılmaktadır.³

İslam hukuku çerçevesinde aile planlaması hakkında lehte ve aleyhte görüş belirtenlerin temel aldığı husus, hadislerde zikredilen “azil” meselesidir. Azil, cinsel birleşme esnasında kadının gebe kalmasını engellemek için erkeğin menisini dışarı akıtmasıdır.⁴ Konu hakkındaki tartışmalar genel olarak hadis merkezli olmaktadır. Ama bazı ayetlerden de delil getirilmiştir.

2. AİLE PLANLAMASI KONUSUNDA İLERİ SÜRÜLEN DELİLLER VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Aile planlamasına karşı çıkanlar ve taraftar olanlar, bazı ayet ve hadisler çerçevesinde görüşlerinin ispatı için deliller ileri sürmüşlerdir. Bu kısımda delil getirilen naslar konusuna karşı olanlar ve taraftar olanların değerlendirmelere değinecektir.

2.1. Ayetler Çerçevesinde Getirilen Deliller

Kuran-ı Kerim’de bu konuda açık ve net bir hüküm yoktur. Ama aile planlamasını savunan ve ona karşı çıkan özellikle muasır âlimler kendi görüşlerini savunmak için ileri sürdüğü ayeteler genelde şu konularla alakalıdır: çocuk öldürme, rezık-tevekkül-kader, çocukların nimet ve zinet olması, evliliğin gayesi, helalin haram kılınmasının nehyi, kesret konusu. İleri sürülen ayetler hakkında tarafların değerlendirmelerini belirtilen başlıklar altında zikretmeye çalışacağız.

¹ Omran, Abdal Rahim, İslam Kültüründe Aile Planlaması, D.İ.B. y., Ankara-1997, s.5.

² Bkz. Altıkulaç, Tayyar, “İslam ve Doğum Kontrolü”, Diyanet İlmi Dergisi, Ankara-1988, c. 24, sayı 1 s. 5

³ Komisyon, Hamileliğe Hazırlık Doğum ve Sonrası, Çeviren: Ahmet Demir, Hayat yayıncılık., İstanbul 2005, s.343-348.

⁴ Cürcani, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, Kitabu’t-Tarifât (trc.), Bahar y., İst.-1997, s.153

2.1.1. Aile Planlaması ve Çocuk Öldürmeyle İlişkisi

Aile planlamasına karşı çıkanlar; azl'in veya gebeliği önleyen herhangi bir tedbirin, Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinde açıkça kınanan ve'd (çocuk öldürme) olduğu savunurlar.

Allah çocuklarını öldüren fakirleri şöyle uyarmıştır: وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ

نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ "...Fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin, sizi de onları da biz besliyoruz.." ¹ Keza çocuk öldürmek veya diri diri gömmek de şu şekilde kınanmıştır: وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ "Kız çocuğunun hangi suçtan dolayı öldürüldüğü kendisine sorulduğunda..." ²

Ayrıca kadınlar Peygamberimize bey'at ettiklerinde kendilerinden şu ahit alınmıştı: وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ "Çocuklarını öldürmeyecekler" ³

Aile planlamasına karşı çıkanlar bu ayetleri dolaylı olarak yasaklayıcı nass şeklinde değerlendirmektedirler. Bununla birlikte bu konuda açık bir ayetin olmadığını kabul ederler. ⁴

Aile planlaması savunucuları ise, azl'in veya gebeliği önleyen her hangi bir yöntemin ve'd olduğu görüşüne karşı çıkmaktadırlar. Ve'd'in ancak biyolijik olarak gerçekleşebileceğini, yani eğer çocuk doğmuş ise onu öldürmek veya diri diri toprağa gömmek veya teşekkül etmiş bir cenini kürtajla aldirmekle olur. Ama çeşitli metotlarla sadece gebeliği önlemek bu kapsama girmez diye karşı çıkarlar. ⁵

2.1.2. Aile Planlamasının Kader, Rızık ve Tevekkül Ayetleriyle İlişkisi

Aile planlamasına karşı çıkanlar, bu eylemin kader, rızık ve tevekkülle ilgili ayetlere ters olduğunu savunurlar. Onlara göre eğer Allah bir çocuğun doğmasını takdir etmişse, aile planlaması bunu önleyemez. Çünkü ayette Yüce Allah: تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ "Alemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz hiçbir şey dileyemezsiniz" ⁶ diye buyurarak her şeyin kendi takdirinde olduğunu belirtmiştir.

Rızık konusunda ise: وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا "Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızık(beslenmesi) Allah'a ait olmasın." ⁷ Ayetinde belirtildiği gibi yeni doğacak çocuklar da dâhil olmak üzere herkesin rızıkına kefildir. Dolayısıyla rızık endişesiyle aile planlaması bu anlamdaki ayetlere terstir.

¹ En'am 6/151, Bkz., İsra 17/31

² Tekvir 81/8-9

³ Mümtetine, 60/12

⁴ Ebu Zehra, Tanzimu'l-Usre, 103-105; Mevdudi, Doğum Kontrolü, s.138-143

⁵ Omran, Aile Planlaması, s.98

⁶ Tekvir 81/29; Bkz, A'raf 7/118

⁷ Hud 11/6

Tevekkül konusunda ise: رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنْتَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ “Rabbimiz sana dayandık, sana yöneldik. Dönüşümüz sanadır.”¹ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ “Kim Allah’a güvenirse O,ona yeter...”² Ayetlerinde belirtildiği gibi herkes kendisi ve çocukları için Allah’a güvenmeli ve ona dayanmalıdır.³

Aile planlaması savunucuları da kader, rızık ve tevekkül konularında aynı düşünmektedirler. Fakat ayrıldıkları nokta esbaba tevessülün bu anlayışa ters olmadığıdır. Savunuculara göre, gebeliği önlemeye çalışmak sadece bir vasıta, bunun sonucu her halükarda Allah’a aittir. Tedbirler O’nun takdirindedir. Bu takdir Allah’ın iradesine göre başarılı olur veya olmaz.⁴

2.1.3. Aile Planlamasının Çocukların Bir Nimet-Zînet Olmasıyla İlişkisi

Aile planlamasına karşı çıkanlar, çocukların bir kıymet olduğunu belirten الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا “Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür.”⁵ Ayeti ve benzeri ayetlerde belirtilmiş olmasını delil getirirler.⁶

Aile planlamasını savunanlar bu delillere cevap olarak, dünya var oldukça çocuklar var olacaktır ve ailenin mutluluk kaynağı olacaktır. Fakat bu demek değildir ki, bakmayacak ve İslam yolunda yetiştiremeyeceğin kadar çok sayıda çocuk sahibi olacaksın. Keza çocuk ve mal salih amelden önce gelir demekte değildir. Bu görüşü desteklemek için aile planlamasına karşı çıkanların delil olarak ileri sürdüğü ayetin tamamını karşı delil olarak getirirler: الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا “Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak güzel işler ise Rabbinin katında hem sevapça ve hem de umutça daha hayırlıdır.”⁷ Bu ayette görüldüğü üzere, mal veya çocuk sahibi olmak Allah katında mutlaka kabuldür demek değildir. Önemli olan insanın yaptığı salih ameller ve iyiliklerdir.⁸

2.1.4. Aile Planlamasının Evliliğin Gayesiyle İlişkisi

Aile planlamasına karşı çıkanlar evliliğin en büyük gayesinin çocuk sahibi olmak olduğuna inanırlar. Ve şu ayetleri delil gösterirler: “Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı ve eşlerinizden de size oğullar ve torunlar

¹ Mümtahine 60/4

² Talak 65/3

³ Bkz. Omeran, Aile Planlaması, s.100-102

⁴ Bkz.Omeran, Aile Planlaması, s.99-102

⁵ Kehf 18/46

⁶ Bkz Omeran, Aile Planlaması, s.100-102.

⁷ Kehf 18/46.

⁸ Şarabasi, Ahmed, Sorulu Cevaplı İslam Fıkhı, Trc. Komisyon, Özgü y. İstanbul-1998, c.2, s.295-297. Omeran, Aile Planlaması, 102-105.

yarattı ve sizi güzel (ve helal) rızıklarla besledi. Böyle iken batıla mı inanıyorlar ve Allah'ın nimetini, inkar mı ediyorlar?"¹ ve "Andolsun biz senden önce de elçiler gönderdik, onlara da eşler ve çocuklar verdik."²

Aile planlamasını savunanlar, evliliği yegâne gayesinin çocuk sahibi olmak olmadığını ileri sürerek "Kadınlarınız sizin tarlanızdır. O halde tarlanıza nasıl derseniz öyle varın."³ ayeti hakkında "Kadınlar sizin tarlanızdır. Derseniz azil yapıp yapmamakta serbestsiniz" yorumunu kabul etmişlerdir.⁴

2.1.5. Aile Planlamasının Helal Olan Bir Şeyin Haram Kılınması Olup Olmadığı Konusu

Aile planlamasına karşı çıkanlar- özellikle Mevlana Mevdudi'nin savunduğu- çocuğun Allah'ın bir hediyesi ve va'di olarak değerlendirilerek, çocuk sahibi olmak helaldir, dolayısıyla Allah'ın helal kıldığı bir şeyin oluşmasını engellemek haramdır.⁵ Bu konuda şu ayeti delil getirirler: *قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ* "Bilgisizlik yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızıkı, Allah'a iftira ederek haram kılanlar yoldan sapmıştır ve onlar hidayete ermeyeceklerdir."⁶ Aile planlamasını, İslam'a karşı bir hareket olarak gören Mevdudi'nin bu ayeti delil getirmesini, aile planlaması taraftarları onun bu görüşünü peşin hükümlü olarak değerlendirirler.⁷

2.1.6. Aile Planlamasının Kesret Meselesiyle İlişkisi

Aile planlamasına karşı çıkanlar, Müslümanların sayısı ve nüfus artış oranı ne kadar çok olursa Allah ve Peygamber o kadar çok memnun olur demektedirler. Onlara göre çoğalma bizzat din tarafından istenen bir husustur ve bunda başarısız olmak doğru yolda sapmak demektir. Onlar bu konuda Kur'an ve sünnetten delil getirirler. Ayetlerden getirdikleri delillerin bazıları şunlardır: İnsanın yeryüzüne halife kılınmasıyla ilgili *وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً* "Bir zamanlar Rabbin meleklerle Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti..."⁸ ayetin orijininde çoğalma anlamı olduğunu kabul ederler. Yeryüzünde yaşamak ve orayı geliştirmek için insanoğlu çoğalmak zorundadır. Bu hususla ilgili ayette: *يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا* "Ey insanlar sizi bir tek kişiden yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizde korkun."⁹ Ayrıca Hz. Peygamber'e kendinden önceki peygamberlerin de

¹ Nahl 16/72

² Rad 13/38 ; Ebu Zehra, Tanzimu'l-Usre,. s.103-104

³ Bakara 2/223

⁴ Bkz. Omran, Aile Planlaması s. 105-106

⁵ Mevdudi, Doğum Kontrolü, s.79

⁶ En'am 6/140

⁷ Omran, Aile Planlaması, s. 107

⁸ Bakara 2/30

⁹ Nisa 4/1

eşleri olduğu ve çocuklarının bulunduğu hatırlatılmıştır. Yine çoğalmak, ayetlerde açık bir şekilde övülmüş ve Hz. Şuayp kendi halkına: *وَادْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ* “Düşünün siz az idiniz, o sizi çoğalttı”¹ ifadesiyle kendi halkına Allah’ın “çoğalma” mükafatını hatırlatmıştır. Eğer insanın nihayi gayesi çoğalmak olmasaydı, bu Allah’ın işaretlerinden ve Salih insanlara olan hediyelerinden birisi olarak nitelendirilmezdi. Ayrıca çoğalmanın sünnette de teşvik edildiğine delil olarak *تَنَاقَحُوا فَانِئْ بِكُمْ الْأُمَمُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ* “Evleniniz ve çoğalınız, zira kıyamet gününde diğer milletlere karşı sizinle iftihar edeceğim.”² Hadisini ve Enes b. Malik için Hz. Peygamber’in çok mal ve çok evlat duası yapmasını vb. bazı hadisleri delil getirerek Hz. Peygamberin Müslümanların çoğalmasını istediğine ve diğer milletlerden fazla olmalarını arzu ettiğine dair açık davetler olarak değerlendirilmektedirler.³

Aile planlaması taraftarları çoğalma hususunda cevap olarak iki prensibi vurgularlar. Birincisi; sağlıklı bir annenin doktor kontrolünde doğuracağı az sayıdaki sağlıklı çocuklarla da çoğalma sağlanabilir. İkinci prensip; Müslümanların sayısı çoğalsın derken kaliteden taviz verilemez. Kalabalık fakat zayıf, az gelişmiş, dağınık; hastalık, yokluk cehalet ve bilgisizliğin hakim olduğu bir Müslüman topluluk, Hz. Peygamberin kıyamet gününde övünebileceği bir topluluk olamaz.⁴

Aile planlamasını savunanlara göre, insanın yeryüzünde Allah’ın halifesi olduğunu ama buna ilave edilmesi gereken başka şeyler de vardır. Yaratmanın gayesi yeryüzünü doldurmak ve geliştirmektir. Fakat bunlardan öte olan gaye, gerektiği şekilde Allah’a kulluk edebilmektir. Nitekim ayeti kerimede: *وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ* “İnsanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.”⁵ Aynı şekilde bazı ayetlerde bize sayının değil, kalitenin önemli olduğunu hatırlatmaktadır. *قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ* “Deki: Murdarla temiz bir olmaz. Murdarın çokluğu hoşuna gitse de”⁶. Başka ayette: *كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ* “Nice az bir topluluk var ki, Allah’ın izniyle çok topluluğa galip gelmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir”⁷

2.2. Hadisler Çerçevesinde Getirilen Deliller

Daha önce geçtiği üzere doğum kontrolü ve aile planlamasıyla ilgili sünnetten getirilen delil azil ile ilgili hadisleridir. Günümüzde nutfenin rahme düşmesinden önce uygulanan doğum kontrolü yöntemleri, azil’e cevaz veren hadislerle kıyas edilerek değerlendirilir. Konuyla ilgili hadisleri verdikten sonra, bu hadisler çerçevesinde

¹ A’raf 7/86

² Ebu Davud, Nikâh 41.

³ Ebu Zehra, Tanzimu’n-Nesl, 103-104

⁴ Şerebasi, İslam Fıkhi, s. 295-296; Omran, Aile Planlaması, s.109

⁵ Zariyat 51/56

⁶ Maide 5/100

⁷ Bakara 2/249; Aynı konuda bkz. Tevbe 9/25; Omran, Aile Planması, s.109-110.

âlimlerin yorumunu vermeye çalışacağız. Azille ilgili hadisler hadis kitaplarının nikah bölümünde “azil babı” başlığında müstakil olarak işlenmiştir. Azil hadislerini başlıca şu başlıklar altında verebiliriz:

2.2.1. Sahabelerin Azil Yapmaları ve Hz. Peygamberin Onlardan Haberdar Olduğu Halde Yasaklayıcı Bir İhtarda Bulunmamasıyla İlgili Rivayetler

عن جابر بن عبد الله قال: كنا نعزل عهد رسول الله والقرآن ينزل

“Biz (sahabeler) Hz. Peygamber zamanında azil yapardık ve Kur’an da nazil oluyordu.”¹ Başka bir hadiste:

عن جابر بن عبد الله قال: كنا نعزل عهد رسول الله والقرآن ينزل فبلغ ذلك رسول الله فلم ينهن

Cabir b. Abdullah rivayet etti “Hz. Peygamber zamanında biz azil yapardık. O bundan haberdar oldu, fakat yasaklamadı.”²

Hz Peygamberin azl’i bildiğine dair çeşitli rivayetler vardır. ³ Azil yaptığı bilinen sahabeler şunlardır: Hz. Ali, Sa’d İbnu Ebi Vakkas, Zeyd İbnu Sabit, Ebu Eyyub el-Ensari, Abdullah İbnu Abbas, Hasan İbnu Ali, Habbab İbnu Erett, Ebu Said el-Hudri, ve Abdullah İbnu Mes’ud.⁴ Sahabilerin azli tasdik etmesi, hatta bir kısmının Hz Peygamberin bilgisi dâhilinde bunu yapması âlimlerin çoğunluğu tarafından azl’in caiz olduğuna dair yeterli bir delildir.⁵

2.2.2. Hz Peygamber’in Azl’e Açıkça İzin Verdiği Ve Allah’ın Takdirine Vurgu Yaptığı Rivayet

Örnek olarak bazı hadisleri zikrederim:

عن أبي سعيد الخدري سمعه يقول: سئل عن رسول الله عن العزل فقال: ما من كل الماء يكون الولد وإذا أراد الله خلق شيء لم يمنعه شيء

Ebu Said el-Hudri’den rivayet edildiğine göre: “Hz. Peygamber’e azil hakkında soruldu ve o cevap verdi: “Her nutfeden çocuk oluşmaz ve Allah bir şeyi yaratmak dilerse hiçbir şey onu durduramaz.”⁶

عن جابر بن عبد الله قال: سئل رجل النبي صلى الله عليه وسلم فقال: إن عندي جارية وأنا أعزل عنها . فقال رسول الله: ان ذلك لن يمنع شيئا اراده الله. قال: فجاء الرجل فقال: يا رسول الله ان الجارية التي كنت ذكرتها حملت. فقال رسول الله: انا عبد الله ورسوله

Cabir’den rivayet edilen bir hadiste: “Bir adam Hz. Peygamber’e geldi ve bir cariyem var, onunla azil yapıyorum, dedi. Hz. Peygamber: “Bu Allah’ın dilediği bir şeyi önlemeyecektir.” buyurdu. Adam bir müddet sonra tekrar geldi ve Ey Allah’ın Elçisi, sana bahsettiğim cariyem hamile kaldı, dedi. Hz Peygamber (sas): “Ben

¹ Buhari, Nikâh 97; Müslim, Nikâh 136; İbn Mace, Nikâh 30.

² Müslüm, Nikâh 138

³ Şevkani, M. İbn Ali, Neylül-Evtar Şerh-i Münteke’el-Ahbar min Ahadis Seyyid’l-Ahyar, Şirketü Metbeatü Mustafa el-Babai el-Helebi, Mısır- trz, c.5, s.220-224

⁴ İbnu Kayyim, Şemsüddin Ebi Abdilah Muhammed el-Cevziyye, Zadul. Maad fi Hedyi Hayri’l-İbad, Mısır-1324 c. 2, s. 321, bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere ve Dini Eserler İnceleme Kurulunun 19.12.1960 tarih ve 538 sayılı kararı.

⁵ Omran. Aile Planlaması, s.132.

⁶ Müslim, Nikâh 133.

Allah'ın kulu ve elçisiyim.” buyurdu.”¹ Görüldüğü üzere bu hadislerde Peygamber Efendimiz azli yasaklamamış ama kader meselesine atıfta bulunmuştur.

2.2.3. Hz Peygamber'in Bizzat Azli Tavsiye Etmesiyle İlgili Rivayetler

عن جابر قال: ان رجلا أتى رسول الله فقال: ان لي جارية هي خدمتنا سائنتنا في النخل ، و انا اطوف عليها انا اكره ان تحمل ، فقال: اعزل عنها إن شئت فإنه سيأتيها ما قدر لها. فلبث الرجل ثم اتاه فقال: إن الجارية قد حبلت ، فقال: قد أخبرتك انه سيأتيها ما قدر له

Cabir İbn Abdullah'tan rivayet edilen bir hadiste: “Bir adam Resulullah'a gelerek: Benim bir cariyem var ki, hizmetçimiz ve su taşıyan devemiz hep odur. Ben onula cinsî münasebette de bulunuyorum; ama gebe kalmasını istemiyorum. Bunun üzerine Resulü Ekrem: “İstersen ondan azil yap, ama onun için ne takdir edilmişse o olacaktır.” buyurdu. Adam bir müddet sonra tekrar Peygamber'e gelerek: Cariyenin hamile kaldığını söyledi. Resûlullah Efendimiz: “Ben ona mukadder olanın başına geleceğini sana haber vermiştim” buyurdu.”²

2.2.4. Azlin, Hanımın İznine Bağlı Olduğuyla İlgili Rivayet

عن أبي هريرة عن عمر ابن الخطاب ان رسول الله نهى عن العزل الحرة بدون اذنها.

Bu konuda Ömer bin el-Hattâb'dan rivayet edilen bir hadiste: “Hür kadının izni olmadıkça (kocasından) ondan azil yapılmasını Resûlullah (sas) yasaklamıştır.”³ diye buyrulmaktadır.

2.2.5. Azil'in Caizliğine Veya Nehyine De Yorumlanabilen Hadisler

عن أبي صعيد الخدري ان رسول الله صل الله علي وسلم سأل عن العزل فقال: لا عليكم الا تفعلوا ذاكم، فإنما هو القدر

Ebu Said el- Hudri'den rivayet edilen bir hadiste; Resulullah azil hakkında sorulunca: “Azil yapmamanızda bir sakınca yoktur. O ancak kadere bağlıdır” dedi.”⁴ Bu hadisin lafzında geçen “لا عليكم الا تفعلوا ذاكم” ifadesi iki manyada açıktır. Bir manası “Onu yapmamakta bir sakınca yoktur.” Diğer anlam şekli de “yapmamalısınız” diye anlaşılmasıdır. Birinci anlamıyla azil caizdir. İkinci şekilde anlaşılırsa yasaklamaya yakındır. Ama bu ifade âlimlerin çoğunluğu tarafından birinci şekilde anlaşılmıştır.⁵

2.2.6. Azil ve Gayle

Gayle, süt emzirmekte olan bir kadının hamile kalmasıdır ki bu kelimenin lafzi manasıyla süt emen çocuğun hakkına tecavüz demektir.⁶

عن اسامة ابن زيد ان رجلا جاء الى نبي فقال: إني اعزل عن إمرأتي فقال رسول الله: ولم تفعل ذلك فقال له الرج اشفق على ولدها . فقال رسول

¹ Müslim, Nikâh 135.

² Müslim, Nikâh 134.

³ İbn Mace, Nikâh 30

⁴ Müslim, Nikâh 128.

⁵ İbn Hacer, Ahmet el-Askalani, Fethu'l-Bari Şerhu Sehihu Buhari, Beyrut-1985, c.9 s.247

⁶ Omran, Aile Planlaması, s.143.

الله: لو كان لو كان ضارأي الغيلة لضر فارس و الروم.

Bu konuda Usame İbn Zeyd'den rivayet edilen bir hadiste şöyle geçmektedir: “Bir adam Resulullah’a gelerek hanımımın azil yapıyorum, dedi. Resulullah, neden yapıyorsun, diye sordu. Adam: Çocuğunu düşündüğüm için, dedi. Resulullah: “Eğer gayle zararlı olsaydı, Farslar ve Romalılara da zarar verirdi”, buyurdu.”¹ Bu hadisten anlaşılan gaylenin yasak olmadığı fakat teşvik de edilmediğidir.²

عن اسماء بنت زيد بن السكن فقلت: سمعت رسول الله يقول: لا تقتلوا اولادكم سرا، فان الغيل يدرك فارس فيدعشره عن فرسه.

Esmâ binti Zeyd b. el-Saken rivayet etmiş ve o şöyle demiştir: “Resulullah (sas)’tan işittim şöyle demişti: “Çocuklarınızı gizlice öldürmeyiniz. Gayle at sırtındakini yakaladığı gibi atından düşürür.”³ Bu hadis gayleyi hiç tavsiye etmemektedir. Bu yüzden bazı görüşler bunu gebelik önleyici tedbirler için dolaylı bir ruhsat olarak değerlendirmişlerdir.⁴

2.2.7. Azli Gizli Bir Çocuk Öldürme Olarak Gören Hadis (Ve'du'l-Hafiyy)

عن جدامة بنت وهب الاسدي عكاشة قالت: حضرت رسول الله في اناس و هو يقول: لقد هممت ان انهي عن الغيلة. فنظرت في رم و فارس، فإذا هم يغيلون اولادهم ، فلا يضر ذلك شيئا. ثم سألوه عن العزل فقال رسول الله : ذلك الوأد الخفي. زاد عبد الله في حديثه عن المقرئ: وهي "اذا المؤودة سألت

Ukkâşe'nin kız kardeşi Cüdâme binti Vehb'den nakledilen rivayette şöyle geçmektedir: “Resulullah(sas), bir takım insanların arasındayken yanına vardım. Şöyle diyordu Vallahi gayle'yi yasak etmek içimden geldi. Derken Romalılarla İranlılara bir baktım. Gördüm ki, onlar çocuklarına gayle yapıyor, fakat bu onların çocuklarına hiç bir zarar vermiyormuş.” Sonra kendisine azli sordular. Resûlülah (sas) : ”Bu bir kız çocuğunu gizlice diri diri mezara gömmektir (zalıke el-ve'du'l-hafiyy).” buyurdu.” Ubeydullah El-Mukrî'den rivayet edilen hadiste: “O (azil) ‘Diri diri mezara gömülen kız çocuğuna sorulduğu vakit’⁵ âyet-î kerîmesîdir.” cümlesini ziyade etmiştir.⁶ Bu hadis aile planlamasına karşı olanların delil olarak getirdiği hadislerin başında gelir.⁷

2.2.8. Azl'in Ve'd (Gizli Çocuk Öldürme) Olmadığını Belirten Hadisler

عن جابر بن عبد الله قال: كنا نعزل فقاتل اليهود ان تلك المؤودة الصغرى. فسأل رسول الله عن ذلك . كذبت اليهود. لو اراد الله خلقه ما استطعت رده.

¹ Müslim, Nikâh 143.

² Nevevi, Şerh-i Sahihi Müslim, Kahire trz. c.10 s.16-17.

³ Nesai, Nikâh 61.

⁴ Omran, Aile Planlaması, s.144.

⁵ Tekvîr 81/ 8.

⁶ Müslim, Nikâh 141.

⁷ İbn Hazm, Ali b. Ahmed, el-Muhalla, et-Tbaat el-Müniriyye, Kahire 1352. C.10, s.70-71

Câbir İbn Abdullah'tan rivayet edilen bir hadiste: Yâ Resulallah! Biz azil yapıyorduk. Yahudiler bunun küçük mev'ûde olduğunu söylediler, dedik. Bunun üzerine Resûlullah (sas): "Yahudiler yalan söylemişler. Şüphesiz ki, Allah onu halk etmek isterse insan mâni olamaz, buyurdular."¹ Bu hadiste azlin, ve'd olduğu açıkça reddedilmiştir.

Bu konuyla ilgili başka bir rivayete, Hz. Ali'nin azil hakkındaki kanaatini Ensardan Ebu Rifaa'nın şu rivayetinden öğreniyoruz: "Peygamberin ashabı Hz. Ömer'in yanında azil hakkında konuştular ve anlaşılamadılar. Hz. Ömer onlara: "Siz Bedir' de bulunmuş hayırlı kişiler olduğunuz halde anlaşmazlığa düştünüz. Sizden sonraki insanların hali nice olur?" dedi. O anda iki kişi gizli olarak konuşuyordu. Hz. Ömer, bu gizli konuşma nedir? diye sorunca, onlardan biri: Yahudiler azlin, çocuk öldürmenin küçük şekli olduğunu söylüyorlar, deyince, orada bulunan Hz. Ali ona: Hayır, azil böyle değildir. Şu ayetteki yedi merhaleyi geçmiş olan çocuk düşürülürse öyle olur, cevabını verdi ve (Biz onu çamur bir sülaleden yarattık...)² ayetini okudu. Hz. Ömer, onun sözlerini beğendi ve "Ey Ali, Allah sana çok hayırlar versin dedi."³

3. AİLE PLANLAMASIYLA İLGİLİ MEZHEPLERİN GÖRÜŞLERİ

Yukarıda verilen deliller ışığında her mezhebin aile planlaması hakkındaki görüşü ve delillerinin ne olduğuna, mezhep içi alimlerden örneklerle bu başlık altında işlenmeye çalışılacaktır.

3.1. Hanefiler'in Görüşü

Mısır'da yetişmiş Hanefî fakihlerinden Ebu Cafer Tahavi, Peygamberimizin bu konudaki hadislerini göz önüne alarak, azil yapmanın mekruh olmadığını, bunu kendilerine anlattıklarında onları yasaklamadığını ileri sürmektedir. Peygamberimizin -yukarıda da geçtiği üzere- bu konuda "Azil yapmamanızda bir sakınca yoktur. O ancak kadere bağlıdır"⁴ hadisini zikreden Tahavi, bu hadiste asıl kast edilenin şu olduğunu belirtir: "Eğer Allah, çocuk olmasını takdir etmişse, azil yapmak buna engel olamaz. Allah, çocuk olacağını takdir ettiği azıcık bir suyu yerine ulaştırır ve çocuk olur. Ama bir sudan çocuk olmasını takdir etmemişse, o suyun yerine ulaşması ile azil yapmak arasında bir fark yoktur"⁵. Tahâvi bu yorumuyla azil yapmanın dinen bir sakıncasının olmadığını kabul etmiştir.

Altıncı Hicri asır âlimlerinden Alauddin Kâsânî ise bu konuda şöyle söylüyor: "Kocanın hür karısından izin almadan azil yapması mekruhtur. Çünkü inzal vaki olması çocuk olmasının sebebidir. Kadının da çocuk olmasını

¹ Müslim, Nikâh 138; Ebu Davud, Nikâh 48; Tirmizi, Nikâh 38.

² Mü'minin, 113/12-14

³ Tahavi, Ebu Cafer, Müşkilü'l-Asar, Meclis Dairet el-Ma'arif en-Nizamiyye, Leknev/Hindistan, c.2, s.373

⁴ Müslim, Nikâh 128.

⁵ Tahavi, Şerhu Meani'l-Asar, Laknav -1302, c. 2, s. 20; Kılıcer, M. Esad, "İslam'da Aile Planlaması", A.Ü.İ.F. Dergisi XXIV, s.505.

istemeye hakkı vardır. Azil yapılırca, çocuk olmayacak ve böylece kadının da hakkı kaybolacaktır. Ama koca, kadının rızası ile azil yaparsa bu mekruh değildir. Bu durumda kadın hakkından kendi rızasıyla vazgeçmiştir. Kâsânî bu konuda, yukarda konuyla ilgili hadisler bölümünde üçüncü hadis olarak zikrettiğimiz Peygamberimizden nakedilen şu hadise dayanmıştır: “İstersen ondan azil yap, ama onun için ne takdir edilmişse o olacaktır.”¹ . Kâsânî bu konudaki genel görüşü, hür kadının izni olmadan azil yapmayı mekruh görmekte, ama izin varsa azil yapmada her hangi bir sakınca görmemektedir.

Sivas'ta doğmuş, Mısırdan yaşamış olan İbnu Hümmam da bu konuda diğer Hanefî âlimleriyle aynı düşünmektedir. O da cariyeden izin alınmaksızın azil yapılabileceğini ama hür kadından izin alınmadan azil yapılmasını kabul etmemekte ve bu konuda yukarda dördüncü hadis olarak zikrettiğimiz hadisi ve benzeri hadisleri zikr ederek Peygamberimizin, azlin hür kadın için onun iznine bağlı olduğunu belirtmiştir. Hür kadının izni varsa yapılabileceğini belirtir. "Bir kimse cariyesinin iznini almadan ondan azil yapabilir, karısının iznini almadan ondan azil yapamaz. Cariye sahibi olan bir kimseye de yukarda konuyla ilgili hadisler bölümünde üçüncü olarak verdiğimiz hadiste, cariyesinin hamile kalmaması için azil yapmasını isteyen sahabeye Allah Resûlün verdiği cevapta geçen "istersen ondan azil yap" ifadesine dayanarak cariyenin izni alınmadan da azil yapılabileceği görüşün kabul etmiştir. Bu konuda hür kadın ve cariye ile ilgili görüşüne gerekçe olarak şu ifadeleri zikretmiştir: “Çünkü cinsi yaklaşma, hür kadının şehvet duyması ve çocuk doğurması için bir haktır. Bundan dolayı hür kadına, cinsi kudreti olmayan bir erkekten ayrılma hakkı tanınmıştır.”²

Hanefî âlimlerinin genel olarak azli, hür kadının iznine bağlı olarak caiz olduğu noktasında hem fikir olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Şafiler’in Görüşü

İmam Şafîi *el-Ümm* adlı kitabının “İhtilafü Ali ve İbn Mes’ud” bölümünde azil konusundaki görüşünü şöyle açıklıyor: “İbnu Mes’ud’dan "azil gizli çocuk gömmedir" diye bir rivayet gelmiştir. Biz bu görüşü kabul etmiyoruz. Sahabiler azil konusunda bir sakınca görmezlerdi. Hz. Ali’den azli mekruh kabul ettiği rivayet edilmiştir. Biz, sahabilerden rivayet ediyoruz ki, Peygamberimize azilden sorulduğunda, onu yasaklayıcı bir söz söylemedi. Cabir "Biz, Kur'an nazil olduğu zamanlarda azil yapardık"³ demiştir.⁴ İmam Şafîi’nin görüşü bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere her hangi bir kayda bağlamadan azlin caizliği yönündedir.

¹ Müslim, Nikâh 134;Kasani, Bedayius’-Sanâyi fi Tertibi Şerai, Mektebetü’l-Hebibbiyye, Pakistan-1987, c.2,s.334-335

² İbn Hümmam, Kemaleddin, Şerhi Fethu’l-Kadir, Y.y.Kahire-1315, c.2 s.494-495

³ Aynı hadis için Bkz.Buhari, Nikâh 97; Müslim, Nikâh 136; İbn Mace, Nikâh 30

⁴ İmam Şafîi, Muhammed b. İdris, Kitabu’l-Umm, Daru İbn Hazm, Beyrut-2005, c. 2, s. 2743-2744.

Şafii mezhebine mensup ünlü İslam âlimi Gazzalî, *İhyau'l-Ulumu'd-Din* adlı eserinde bu konuya geniş olarak yer vermiş ve şöyle söylemiştir: "Kişinin azil yapmaması ve çocuk yetiştirmeye çalışması uygun bir harekettir. Peygamberimiz, *"Allah istediği bir kimseyi mutlaka yaratır"*¹ diye buyurmuştur. Bir kimse azil yapacak olursa, onun bu hareketinin mubah veya mekruh olduğu hususunda âlimler dört gruba ayrılmışlardır. Birinci grup âlimler, yapılan iş her halde mubahtır diyorlar. İkinci grup âlimler, nasıl olursa olsun bu iş haramdır demişlerdir. Üçüncü grup âlimler, kadının rızası olursa azil yapmak helaldir, rızası olmazsa haram olur diyorlar. Sanki bunlar, azli değil, fakat kadına sıkıntı etmeyi haram kılmaktadırlar. Dördüncü grup âlimler, cariyeden azil yapmak mubahtır. Hür kadından azil yapmak mübah değildir diyorlar. Bize göre doğrusu, azil yapmanın mübah olduğudur. Mekruh adı, haram olan yasağa verildiği gibi, tenzihen mekruh olana da verilir. Faziletli olan bir şeyi yapmamak da, üçüncü anlamda mekruhtur. Mesela, bir kimsenin camide namaz ve zikirle meşgul olmayarak boş oturması veya Mekke'de oturduğu halde her yıl hacetmemesi bu üçüncü anlamda mekruhtur. Bu, sadece daha iyi ve faziletli olanı yapmamaktır. Azilde de çocuk sahibi olmanın fazileti terkedilmiş olmaktadır. Biz, azilde kerahet yoktur derken, onun hem tahrim hem de tenzihi olanını anlatmak istedik. Çünkü yasaklığın sabit olması, ya bir açık hüküm (nass) ile veya kıyas ile olur. Bu konuda nass bulunmadığı gibi, kendisine kıyas edilecek bir asıl da mevcut değildir. Aksine, nikahı terk etmek veya evlendikten sonra münasebette bulunmamak veya münasebette meninin inzalinden vazgeçmek hususunda kıyas yapılacak *asıl* mevcuttur. Bunların hepsi, daha faziletli olanı terk etmekten ibaret olup, bir yasağı yapmak demek değildir. Çocuk, meninin rahime ulaşması ile hasıl olup, bunun da dört sebebi vardır; nikah, birleşme, inzal için sabretme ve meninin rahime dökülmesi için bekleme. Dördüncüden çekinmek, üçüncüden çekinmek gibidir. İkinciden çekinmek birinciden çekinmek gibidir. Bunların herhangi birinden kaçınmak, çocuk düşürmek veya çocuğu diri diri gömmek gibi değildir. Çünkü bu son iki fiil, mevcut bir varlık hakkında işlenen iki cinayettir.² Gazalî, daha sonra kişiyi azil yapmaya yönelten sebeplerin açıklanmasına geçiyor ve diyor ki: "Ben, azil yapmayı gerektiren sebeplerin beş tane olduğunu söylüyorum: Birinci sebep köleler hakkındadır. Kişi kölesinden azil yaparken, malını korumak arzusu ile hareket eder. Efendi, cariyesinin kendisinden çocuk doğurmasını ve böylece azat edilerek mülkiyetinden çıkmasını istememektedir. Onun bu yolda bir tedbire başvurması yasak bir fiil değildir. İkincisi, kadının güzelliğini ve şişmanlığını korumak istemesidir. Bu durumda kadın kendi yararını düşünmekte, doğum sıkıntılarını da hayatı için bir tehlike saymaktadır. Bu yapılan iş de yasak değildir. Üçüncüsü, çocukların çok olmasından dolayı sıkıntı ile karşılaşmak korkusu ve ihtiyaçları gidermek için kazanç yollarında yorulmaktan ve kötü işlere girmekten kaçınmaktır. Bu da yasaklanmış değildir. Dördüncüsü, kız çocuğu doğması korkusudur. Kız çocuğunun

¹ Müslim, Nikâh 134.

² Gazali, Ebu Hamid Muhammed, İthafü's-Sadeti'l-Muttekin bi Şerhi İhyau Ulumi'd-Din, Müessesetü't-Tarihi'l-Aziz Beyrut-trz, c.5 s.379-380.

evlendirilmesi bir sıkıntı ve bir ayıp sayıldığından, Araplarda bu yüzden kız çocukları öldürülürdü. Bu, şüphesiz çok kötü bir düşüncedir. Bu yüzden evliliğin ve onun gereklerinin terkedilmesi günahdır. Beşincisi, kadının temizlikte ileri gitmesi ve titizliğinden dolayı doğum, nifas ve emzirme işlerinden kaçınmasıdır. Bu, Haricilerin kadınlarının adeti idi. Onlar çok fazla su harcarlardı. Hayız günlerinin namazlarını kaza ederler, haliyle da çıplak gezerlerdi. Bu hareketler bid'at olup ve sünnete aykırıdır. Eğer, Peygamberimiz üç kere "Ailesini geçindirememek korkusu ile evlenmeyi terk eden bizden değildir" diye buyurmuştur diyecek olursan, şöyle cevap veririm: Azil, nikahı terk etmek gibidir. Peygamberimizin "bizden değildir" sözü "bize, sünnetimize ve yolumuza uygun değildir, sünnetimiz daha faziletli olanı işlemektir" manasındadır. Yine Peygamberimizin azil hakkında: "Bu canlı çocuk gömmenin gizli şeklidir" buyurduğu ve "Kız çocuğun hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman" (Tekvir, 8-9) ayetlerini okuduğu sahihtir¹ dersin, biz de evet, sahih olarak bize ulaşmış haberler de azlin mubah olduğunu bildirmektedir, deriz. Peygamberimizin "canlı çocuk gömmenin gizlisi" sözü, Peygamberimizin "gizli şirk" sözü gibidir. Bu da mekruh olmayı gerektirir, yoksa haram oluşu gerektirmez. Gazalî, bu konudaki sözlerini, yukarda zikr ettiğimiz Cabir b. Abdullah'tan rivayet edilen hadisleri² delil getirerek sözünü bitirmektedir.³ Bu sözlerinden anlaşıldığı üzere Gazali azli kerehetle caiz görmektedir.

İbn Hacer el-Askalani de Buhari Şerhinde, diğer mezheplerin azil konusunda kadının rızasını öne çıkardığını belirttikten sonra, Şafii mezhebinde çoğunluğun görüşüne göre kadın cinsi münasebet hakkına sahiptir, ama boşalma hakkına sahip değildir. Bu nedenle kadının rızası olmasa da azil caiz olduğunu kabul etmektedir.⁴ Şafii âlimlerinin görüşlerine baktığımızda genel olarak hür kadının rızası alınma kaydını ileri sürmemişler ve mekruh görmekle birlikte azlin caiz olduğunu kabul etmektedirler.

3.3. Hanbeliler'in Görüşü

Sekizinci Hicri asırda yaşamış Hanbeli âlimlerinden İbnu Kayyım Cevziyye, İmam Ahmed İbnu Hanbel'den azil hakkında şu rivayetin geldiğini bildiriyor: "Eğer hür kadın izin verirse, kocasının ondan azil yapması mubahtır, kadın izin vermezse haram olur. Şayet kişinin karısı cariye ise, onun efendisinin izni ile, azil yapması mubah olur, eğer cariyenin sahibi izin vermezse, azil mubah olmaz. İmam Ahmed'in mezhebinden "azil hiçbir şekilde mubah değildir" diyenler olduğu gibi, tam bunun aksini söyleyenler de vardır. Bir kısım Hanbeliler de, "zevce ister hür olsun, ister cariye olsun izin verirse azil mubahtır, izin vermezse mubah olmaz" demişlerdir. Azlin mutlak olarak mubah olduğunu kabul edenler bu konudaki hadisleri delil olarak gösteriyorlar ve kadının hakkının inzalde değil, cinsi yaklaşımadaki zevkte olduğunu ileri sürüyorlar. Azlin mutlak olarak yasak olduğunu kabul

¹ Müslim, Nikâh 141.

² Bkz. Buhari, Nikâh 97; Müslim, Nikâh 136, 138; İbn Mace, Nikâh 30.

³ Gazali, A.g.e., c.2, s.43.

⁴ İbn Hacer, Ahmed el-Askalani, Fethu'l-Bari Şerhu Sehihi Buhari, Beyrut-1985, c.10, s.250-5

edenler ise, Müslim'in Cüdame'den- yukarda hadis bölümünde geçen¹- rivayet ettiği hadise dayanıyorlar ve bu hadis azli mubah kılan haberleri nesh etmiştir diyorlar. İnsan fiillerinde esas kaide ibaha olduğundan, o hadisler azlin mubah olduğunu bildirmiştir. "Azil çocuk gömmenin gizli şeklidir" ibaresini ihtiva eden Cüdame hadisi ise, bu ibahayı yasaklığa çevirmiştir. Bunu Kur'an ayeti bildirmemişse de, kendisine Kur'an nazil olan Hz. Peygamber bildirmiştir"² diye açıklamada bulunuyorlar.

Ünlü Hanbeli fakihlerinden İbnu Kudame, azil konusunda şu bilgiyi vermektedir: "Azil mekruhtur. Keraheti Hz. Ömer, Ali, İbnu Ömer, İbnu Mes'ud, ve Hz. Ebu Bekir'den rivayet edilmiştir. Çünkü azilde neslin ve hanımın duyacağı lezzetin azaltılması vardır. Halbuki bu iki şeyi Peygamberimiz teşvik etmiştir. Ancak harpte bulunmak gibi bir durum varsa, erkek o zaman ihtiyacını gidermek için evlenir ve kadından azil yapar. el-Hırakı bu durumu zikretmiştir. Veyahut adamın karısı cariye olur ve çocuğunun köle olmasını istemezse azil yapabilir. Yahut cariyesi ile münasebette bulunmaya ve onu satmaya ihtiyacı olursa, ondan azil yapabilir. Hz. Ali'den cariyelerinden azil yaptığı rivayet edilmiştir. İhtiyacı olmaksızın azil yapmak mekruh ise de böyle bir hareket haram değildir. Azil yapma ruhsatı Hz. Ali'den, (burada isimlerini yukarda saydığımız sahabilerin yedisinin ismi sayılıyor) Said İbn Müseyyeb, Tavıls, Ata, İbrahim Nehaı, Malik İbn Enes, Şaffi ve Re'y taraftarlarından rivayet edilmiştir³

Görüldüğü üzere Hanbelilerden azli haram, mekruh kabul edenler olduğu gibi hür kadının rızası olamasa da caiz olduğunu kabul edenler de vardır.

3.4. Malikiler'in Görüşü

İmam Malik'in azil hakkındaki görüşü Muvatta'da konuyla ilgili hadisler zikr edildikten sonunda şöyle ifade edilmektedir: "Hiç kimse (hür) karısının rızasını almaksızın azil yapamaz. Ama kişi cariyesinden izin alamadan azil yapabilir."⁴ diyerek bu konuda hür kadının iznini şart koşmuştur.

Beşinci hicri asırda yaşamış Maliki âlimlerinden İbnu Abdilberr ise bu konuda şöyle diyor: "Hür kadının izni olmadıkça ondan azil yapılamayacağı konusunda âlimler arasında bir anlaşmazlık yoktur. Zira cinsi temas kadının haklarındandır. Onu istemek hakkıdır. Bilinen cinsi temasta ise azil yoktur."⁵ demektedir.

Malikilerde genel görüşü, hür kadının izni varsa azlin caiz olduğu yönündedir.

¹ Bkz. Dipnot 53.

² İbnu Kayyim el-Cevziyye, M. İbn Ebubekir, Zadü'l-Meâd fi Hediyyeti Hayri'l-İbad, Mektebetü'r-Risale, Beyrut-1992 c. 2, s. 142.

³ İbn Kudame, Abdullah İbn Ahmet, El-Muğni ala Şerhi Muhtasari'l-Irakî, Mısır-1367, c.7, s. 23

⁴ İmam Malik, Malik İbn Enes, el- Muvatta, Mussesstü'l-Kütbü's-Sekafiyye, Beyrut- Trz.,s. 317-318

⁵ Bkz. Baci, Kadı Ebü'l-Veled el-Endülüsi, el-Munteka Şerhi Muvatta, Kahire trz., c.4, s.141-143 İbn Hacer, Fethu'l-Bari, c.9, s.24

3.5. İmamiler'in Görüşü

İmami hadis kitaplarından *Usulu'l-Kâfi*'de geçen ve Ebu Cafer'den rivayet edilen bir hadiste şöyle geçmektedir: *"Hür kadın eğer kabul ederse onundan azil yapmakta bir sakınca yoktur. Eğer istemeze azil yapılamaz"*¹ Baktığımızda imami âlimler görüşünü bu hadis ve benzeri hasisler çerçevesinde belirtmektedirler. İmami âlimlerinden Amili (ö.1558), "Nikah esnasında anlaşma sağlanmamışsa, hür kadınla azil caiz değildir. Daha yaygın olan bir görüşe göre bu durumda kerahet vardır. Kerahet azli yasaklamak için yeterli bir neden olmadığından dolayı, yasaklama delilinin bulunmadığı durumda el-berea el-aslıyeye müracaat ederiz der, bununla açık bir nassla yasak olmayan şeyler caizdir demek istemektedir. Aynı şekilde kadın da kocasının izni olmaksızın azil yapmamalıdır, görüşünü de ilave eder.² Günümüz yaşayan İmami âlimlerden Ayetullah Ali Hamaney'in görüşü de, kocanın iznine bağlı olarak gebeliği, herhangi bir yöntemle veya bir araç kullanılarak geçici olarak engellenmesini meşru kabul etmektedir.³

3.6. Zahiriler'in Görüşü

Zahiriler'de azle karşı en sert çıkışı olan İbn Hazm'a göre, Cüdâme hadisinde Hz Peygamber azil'i gizli ve'd olarak nitelemiş, ve'd ise yasaklanmıştır. Ona göre bu hadis azil'e cevaz veren diğer hadisleri nesh etmiştir. Dolayısıyla azil yapmak-aile planlaması caiz değildir, görüşünü kabul etmiştir.⁴

Görüldüğü üzere; Hanefî, Maliki ve Câferî mezhebi alimleri zevc ve zevcenin karşılıklı olarak çocuk sahibi olma hakkı olduğu için nikahlı eşlerin karşılıklı rızası olması halinde nutfe rahme henüz düşmeden, tedbirler alarak gebeliği önlemelerini caiz görmektedirler. Şafîî alimleri de bunu kerahetle caiz görmektedirler. Zahiriler ise buna karşı çıkmaktadırlar.

4. AİLE PLANLAMASI REDDİ VEYA KABULÜ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİN VE GEREKÇELERİNİN HULASASI

Yukarıda verilen deliller ışığında her mezhebin aile planlaması hakkındaki görüşü ve delillerinin ne olduğuna, mezhep içi âlimlerden örneklerle bu başlık altında işlenmeye çalışılacaktır.

4.1. Aile Planlamasını Kabul Etmeyenler ve Gerekçeleri

Geçmiş ulama arasında Zahirî mezhebinin ikinci kurucusu olarak kabul edilen İbn Hazm bu düşüncenin en başta gelen savunucusu olarak kabul edilmektedir, yakın dönemde ise; Ebu Zehra, Mevdudi aile planlamasına karşı

¹ Küleyni, eş-Şeyh, Usulü Kâfi, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Kum-1327, c.5, s.405

² Amili Zeynelabidin b. Ali, Revdatü'l-Behiyye fi Şerh'd-Dimeşkiyye, Mecmeu'l Fikri'l İslami, Necef 1424, c.3, s.156; Omran Aile Planlaması, 187.

³ Hamaneî, Seyyid Ali, Fıkhi Sorulara Cevap, Kevser y.-2003, Trc., Komisyon, s.57

⁴ İbn Hazm, *Muhalla*, c.10 s. 70-71

olan âlimlerin önde gelenleridir. Onların ayetler, hadisler ve seleften bazılarının görüşü ışığında, Müslümanların durumlarını göz önünde bulundurarak akli ve tecrübî olarak bazı gerekçeler ileri sürmektedirler.

Aile planlamasına karşı çıkanların ileri sürdüğü gerekçeleri, onların söylemleriyle maddeler halinde şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Hamileliği önlemek nasslarda açıkça yasaklanan fiillerinden olan ve bir tür cinayet olarak kabul edilen v'ed veya ve'dü'l-hafi diye tabir edilen fiile benzemektedir.
- Naslarda çocuk, hayatın bir ziyneti olarak görülmüş, çocuk sahibi olmak tavsiye edilmiş, evliliğin temel amaç ve hikmetlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Aile planlaması buna terstir.
- Aile planlaması hareketinin asıl amacının, müslümanların sayısını azaltmak ve bazı ülkelerdeki çoğunluk statülerini bozmak için İslam'a karşı geliştirilmiş bir komlodur.
- Bu hareket; nesli bozma ve ahlaki çöküntüye sebep olma açısından bazı kötülükleri teşvik etme tehlikesi barındırmaktadır.
- Nüfus problemi denen şeyin, mevcut nüfusun birkaç katını besleyecek kaynaklara sahip olan İslam ülkeleri için geçerli bir gerekçe olmaz.
- Aile planlaması, Allah'ın tevekkül ve takdir ayetleriyle çalışmaktadır.
- Bu hareket aynı zamanda, Yüce Allah'ın çocukların rızıklarını temin edeceğine dair naslarla belirlenen ilkelerle çalışmaktadır.¹

5.2. Aile Planlamasına Taraftar Olanların Gerekçeleri

Cumhuriyet ulama ve mezheplerin geneli, aile planlamasını yukarıda zikr ettiğimiz ayet ve hadisler ışığında kabul etmektedir. Geçmiş ulama ve günümüz âlimleri, aile planlamasının cevazı için bazı sebep ve gerekçeler ileri sürmüşlerdir. Genel olarak kabul ettikleri sebep ve gerekçeleri sıralamaya çalışalım:

- Hamile annenin değişen sütünden, memede olan çocuğun maruz kalacağı sağlık riskinden kaçınmak.
- Genç yaşta veya sık sık hamileliğin tekrarlanmasıyla annenin maruz kalacağı sağlık riskinden kaçınmak
- Halen hasta olan kadının hamilelikten kaçınmak istemesi
- Ebeveynde var olan hastalıkların çocuğa geçmesinden çekinme
- Kocasının kendisinden hoşlanmasına devamlı kılmak, mutlu bir evlilik ve kocasının sadakatinin korunmasını temin için kadının; güzelliğini, endamını ve vücut sağlığını korumak istemesi
- Daha büyük aileye bakabilmek için maddi sıkıntıya maruz kalmaktan, bu sıkıntıyı aşmak için gayrimeşru yollara başvurmaktan veya geçim için bitkin düşmekten kaçınmak.

¹ Mevdudi, Hareket, s.47-49; Ebu Zehra, Tanzimu'l-Usre, s.101-102; Omran, Aile Planlaması, s.228.

- Büyük bir aileden ziyade küçük bir aile için daha çok mümkün olan iyi bir kültür ve dini eğitim verebilmek.
- Düşman topraklarında çocuğun İslam'dan başka bir dine girmesi tehlikesinden kaçınmak.
- Fesat zamanlarında çocuk yapmaktan kaçınmak.
- Bazı fakihler, çocuklar için ayrı yatma imkanlarının temin edilmesini tavsiye eden bir hadise atıfta bulunurlar ki bu az çocuklu ailelerde daha kolaydır.¹

SONUÇ

Aile planlamasına taraftar olanlar ve olmayanların genel olarak görüşlerine baktığımızda taraftar olanların ileri sürdüğü delil ve sebepler daha makul görünmektedir. Bazı âlimlerin dikkat çektiği gibi aile planlamasının bir devlet politikası olarak tüm halka bir dayatma şeklinde yürütülmesi doğru değildir. Fakat bu konuda her evli çiftin kendi sağlık, eğitim ve ekonomik durumlarını, ayrıca bulunduğu sosyal çevreyi göz önüne bulundurduktan sonra aile planlamasını uygulaması gerekir. Her aileye aynı çocuk sayı sınırını belirleyerek tavsiye ve dayatmada bulunmak fitrata, hayatın gerçeklerine ters düşmektedir. Bu konuda her kesin sorumlu davranması gerekir. Bunun yanında toplumda çok çocuklu aile olmanın utanılır bir durum olarak görülmesi yada aşağılık kompleksi oluşturmalarının da tutulur bir tarafının olmadığı gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Bunla birlikte aile planlamasına karşı olanların gerekçe olarak ileri sürdükleri “Aile planlaması, yabancıların İslam dünyasındaki nüfusu azaltma projesidir.” Görüşü de dikkate alınmalıdır. Eğer bu, gerçekten batılıların bir siyasi oyunuysa bu konuda da halkın bilinçlendirilmesi gerekir. Halkı Müslüman olan devlet idarecilerinin de bu konuda hüşyar olmaları gerekir.

KAYNAKÇA

Altıkulaç, Tayyar, “İslam Ve Doğum Kontrolü”, Diyanet İlmi Dergisi, Ankara-1988

Baci, Kadı Ebü'l-Veled El-Endülüsî, El-Munteka Şerhi Muvatta, Kahire Trz. (Munteka)

Buhari, Muhammed B. İsmail, Sahih-İ Buhari, Daru'l-Ğeddi'l-Cedid, El-Mensure- Kahire-2010

Cürçani, Ali B. Muhammed Es-Seyyid Eş-Şerif, Kitabu't-Tarifât (Trc.), Bahar Y., İst.-1997

Ebu Davud, Süleyman B. Eşas Es-Sicistani, Sünen, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyru-2010

Ebu Zehra, Muhammed, Tanzimu'l-Usre Ve Tanzimu'n-Nesl, Daru'l-Fikri'l-Arabi, 1976

Gazalî, Ebu Hamid Muhammed, İthafü's-Sadeti'l-Muttekin Bi Şerhi İhyau Ulumi'd-Din, Müessesetü't-Tarihi'l-Aziz Beyrut-Trz

¹ Bkz. Şerebasi, İslam Fıkhi, c.2 s 295-301; Omran, Aile Planlaması, s.228-229

- Hamanei, Seyyid Ali, Fıkhi Sorulara Cevap, Kevser Y.-2003
- İbn Hacer, Ahmed El-Askalani, Fethu'l-Bari Şerhu Sehihi Buhari, Beyrut-1985
- İbn Hazm, Ali B. Ahmed, El-Muhalla, Et-Tbaat El-Müniriyye, Kahire-1352
- İbn Hümmam, Kemaleddin, Şerhu Fethu'l-Kadir, Daru Bulak, Kahire-1315
- İbn Kudame, Abdullah İbn Ahmet, El-Muğni Ala Şerhi Muhtasari'l-Irakî, Mısır-1367
- İbn Mace, Muhammed B. Yezid, Es-Sünen, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut-2009
- İbnu Kayyim, M. İbn Ebubekir El-Cevziyye, Zadü'l-Meâd Fi Hediyyeti Hayri'l-İbad, Mektebetü'r-Risale, Beyrut-1992
- İmam Malik, Malik İbn Enes, El- Muvatta, Müessesetü'l-Kütübü's-Sekafiyye, Beyrut – Trz.
- İmam Şafii, Muhammed B. İdris, Kitabu'l-Umm, Daru İbn Hazm, Beyrut-2005
- Kasani, Alauddin Ebu Bekr B. Mes'ud, Bedaiyus'-Sanâyi Fi Tertibi Şerai, Kahire-1327
- Kilicer, M. Esad, “İslam'da Aile Planlaması”, A.Ü.İ.F. Dergisi Xxiv, Ankara-1981.
- Küleyni, Eş-Şeyh, Usulu Kafi, Daru'l-Kütübü'l-İslamiyye, Kum-1327
- Mevdûdi, Mevlana Ebü'l-A'la, Doğum Kontrolü Hareketi Ve İslam (Hareket Tehdidi'n-Nesl), Terc. Osman Eskicioğlu, Beyan Y., İzmir-1967, ,
- Müslim, Bin Haccac, Sahih-İ Müslim, Daru'l-Ğeddi'l-Cedid, El-Mensure- Kahire-2007
- Nesaî, Muhammed B. Yezid El-Kazvînî, Sünen, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut-2009.
- Nevevi, Ebu Zekeriya Muhyiddin Yahya, Şerh-İ Sahihi Müslim, Kahire -Trz
- Omran, Abdal Rahim, İslam Kültüründe Aile Planlaması, D.İ.B. Y., Ankara-1997
- Şarabasi, Ahmet, Sorulu Cevaplı İslam Fıkhi, Özgü Y., İstanbul-1998
- Şevkani, M. İbn Ali, Neylü'l-Evtar Şerh-I Münteke'el-Ahbar Min Ahadis Seyyid'l-Ahyar, Şirketü Metbeatü Mustafa El-Babai El-Helebi, Mısır- Trz,
- Tahavi, Ebu Cafer, Müşkilü'l-Asar, Meclis Dairet El-Ma'arif En-Nizamiyye, Leknev/Hindistan
-, Şerhu Meani'l-Asar, Laknav -1302c
- Tirmizi, Muhammed B. İsa, Es-Sünen, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut-2011

MU'TEZİLE KELAM SİSTEMİNDE ADALET İLKESİ¹

Prof. Dr. Veysi ÜNVERDİ
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi
ORCID ID: 0000-0002-8364-4412

ÖZET

İslâm düşüncesinin kurucu bir okulu olan Mu'tezile, ortaya koyduğu kelâm sistemi, rasyonalist, özgürlükçü, sorgulayıcı ve eleştirel din söylemi ve kullandığı özgün dil ile her dönemde adından sıkça söz ettirmiştir. İtikâdî alanı ilk defa sistematik şekilde ortaya koyan Mu'tezile, inanç sistemini beş esas halinde deklare etmiştir. Usûl-i hamse olarak bilinen bu prensipler adeta Mu'tezile ile özdeşleşmiştir.

Usûl-i hamse, dini yorum bakımından Mu'tezile'nin Ehl-i Sünnet'ten farklılaştığı temel hususlardır. Bu esaslar, sadece dinî gerekçeleri ve muhtevaları olan ilkeler değildir. Bilakis bazı sosyo-politik etkenler altında ortaya çıkan bu ilkelerin birtakım siyasi veçheleri de vardır. Bu esasların arka planını bilmek, Mu'tezilî düşünce biçimini daha iyi anlamaya vesile olabilir.

Bu bildiride Mu'tezile'nin beş ilkesi içinde yer alan adalet ilkesi ele alınacak ve bu ilkenin öne çıkarılıp inanç sistemi içine alınmasının gerekçeleri tartışılacaktır. Mu'tezile tarafından büyük bir önem atfedilen adalet ilkesi Allah'ın fiillerinin hasen/iyi olması ve kabîh/kötü fiilden münezzeh olması anlamındadır. Mu'tezile ağırlıklı olarak Mürcie, Mücbire, Cehmiyye/Muattıla, Râfıza ve diğer muhalifleriyle yaptığı tartışmalar ve felsefî donanımı sayesinde ilâhî adalet, Allah'ın kötü olanı yapmayacağı, hayır-şer, salah-aslah, insanın fiilleri, fiillerin yaratılması, mütevellid fiiller, irâde, istitâat, kudret, teklif gibi konularda yoğunlaşmış ve böylece adl prensibi teşekkül etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mu'tezile, Adalet, Usul-i Hamse.

THE PRINCIPLE OF JUSTICE IN THE MU'TAZILA'S SYSTEM OF KALAM**ABSTRACT**

A founding school of Islamic thought, has frequently spoken in every period by its distinctive kalam system, rationalist, libertarian and inquisitive religious discourse and the original language it uses. Mu'tazila, that systematically revealed the belief field for the first time, declared the belief system in five essentials. These principles, known as Usul-i hamse, are almost identical to Mu'tazila.

Usûl-i hamse are the main points that Mu'tazila differentiates from the Ahl as-Sunnah in terms of religious interpretation. These principles are not merely principles of religious justification and content. On the contrary,

¹ Bu tebliğ, yazarın “Mu'tezile'nin İnanç Sistemi; Usûl-i Hamse/Beş İlke ve Arka Planı” (*Artuklu Akademi Dergisi*, 2017/2) adlı makalesinden üretilmiştir.

these principles, which have emerged under a number of socio-political factors, also have a number of political aspects. Knowing the background of these essentials can lead to better understanding of the form of Mu'tazilite thought.

In this paper, the principle of justice which is one of the five principles of Mu'tazila will be dealt with and the reasons for bringing this principle into the belief system will be discussed. The principle of justice, which has been given great importance by Mu'tazila, means that Allah's actions are good and that they are free from bad deeds. Through using the discussions mainly with the Mürchie, Mücbire, Jahmiyye / Muattıla, Râfıza and other opponents and with the help of his own philosophical capabilities, Mu'tazila is concentrated on matters such as divine justice, the idea that Allah will not do the evil, good-evil, salah-aslah, man's actions, creation of actions, tawlid, acts, will, istitaat, power and proposal, thus the principle of 'Adl' has formed.

Keywords: Mu'tazila, Justice, Usul-i hamse

GİRİŞ

Allah ile insan arasındaki rab-kul ilişkisini düzenlemek, kulun vazife ve mesuliyetini beyan etmek, dünyada yaptıklarının karşılığında öte dünyada alacağı ödül ve cezayı bildirmek üzere gönderilen İslâm, ortaya koyduğu bu esaslarla Allah ve insanın fiillerinin tartışma konusu olmasına, onların özgürlük ve sorumluluk sınırlarının gündeme getirilmesini sağlamıştır. İnsanlar, kendilerine bir takım görevler yükleyen Allah'ın, bunların karşılığını verirken ne ölçüde serbest hareket ettiğini, kula, dünyada yaptıklarının karşılığını tastamam vermek zorunda olup olmadığını, ona kazandıklarından daha az veya çoğunu verip veremeyeceğini, ahirette, dünyada kazanılanın tam karşılığı yanında, daha fazla veya eksikini verip veremeyeceğini, O'nun kötülüklerle ve insanın fiilleriyle alakası, kısaca mutlak kudrete ve sınırsız irâdeye sahip olan Allah'ın, kullarına dilediği gibi davranıp davranamayacağını, adaletle davranması durumunda irâde ve kudretinin sınırlanmış ve zatına halel gelmiş olup olmayacağını sorgulamaya başlamışlardır. Bu çerçevede Allah'ın adalet meselesi tartışılmıştır (Çelebi, 2002, s. 263).

Mu'tezile Allah'ın adalet sahibi olduğunu kabul etmiş ve adalet prensibine büyük bir önem atfederek onu, beş esastan biri olarak kabul etmiştir. Onlara göre Allah'ın âdil olması, bütün fiillerinin hasen olması ve kabîh fiilden münezzeh olması anlamındadır. Mu'tezile ağırlıklı olarak Mürchie, Mücbire, Cehmiyye/Muattıla, Râfıza ve diğer muhalifleriyle yaptığı tartışmalar ve felsefî donanımı sayesinde ilâhî adalet, Allah'ın kötü olanı yapmayacağı, hayır-şer, salah-aslah, tek makdûra iki kâdirin yönelimi, insanın fiilleri, fiillerin yaratılması, mütevellid fiiller, irâde, istitâat, kudret, teklif gibi konularda yoğunlaşmış ve böylece adl prensibi teşekkül etmiştir (Aydınlı, 2003, ss. 46-47; bkz. Zühdi Cârullah, 1974, ss. 86-112).

Usûl-i hamse içerisinde tevhidden sonra yer alan en önemli kaide, adalet ilkesidir. Bu ilke diğer üç prensibi de içermektedir. Yani el-menzile beyne'l-menzileteyn, va'd ve va'id, el-emru bi'l-ma'rûf ve'n-nehyu ani'l-

münker prensipleri adaletle ilişkilendirilmiştir. Adalet ise tevhid ilkesine dayandırılmıştır. Mu'tezile Allah'ın fiilleri, fiillerin yaratılması ve kısımları, insan fiilleri, istitâat, ivaz, elem, teklif, lütuf, rızık, ecel, hidayet, idlâl, salâh-aslah prensibi, O'nun kendisine vâcip olan hiçbir şeyi ihlal etmediği gibi konuları adalet esası içinde değerlendirmektedir.

Allah'ın âdil olduğu konusunda bütün Müslümanlar görüş birliği içinde bulunmakla birlikte Mu'tezilî kelâmcılar ilâhî adaleti sünnî âlimlerden farklı şekilde değerlendirmişlerdir. Onlara göre Allah'ın adalet sahibi olması, bütün fiillerinin hasen olmasını, verdiği hükümlerde âdil olmasını, babalarının günahlarından ötürü müşriklerin çocuklarını cezalandırmamasını, yalancının elinde mucize izhar etmemesini, insanı gücünün üstünde ve bilmediği şeylerden mesul tutmamasını, kulların sorumluluklarının idraki içinde yaşaması ve mesuliyetini yerine getirmesi için kendilerine kudret vermesini ve dahi sorumluluklarını kendilerine açıklamasını, öğretmesini ve onlara yönlendirmesini, yapması gerekenleri de terk etmemesini gerektirir. Allah, adaleti gereği kullarını daima kendilerinden daha iyi gözetir. Hâsılı adaletle riayet etmek Allah'a vaciptir. Filhakika Allah iyi ve kötüyü insanlara açıklamış, bu doğrultuda onları fiillerinden sorumlu kılmıştır. Sorumlu tutulma da insanın hür iradeye sahip olmasının bir gereğidir. Allah, insanın mükellef olduğu hiçbir fiilini yaratmaz; zâlim, isyankâr ve kötü olmasını da dilemez (Kâdî Abdülcebâr, 1968, VI/I, 3, 177; 1996, 133; Melâhimî, 2010, 166; Kılavuz, "Adl", 1998, 387-388). Böylece adalet prensibi ile Allah, her türlü kötü fiilden tenzih edilmiştir.

Mu'tezile'nin adalet prensibinin teşekkülünde birtakım iç ve dış tesirlerin etkili olduğu şüphesizdir. Aslında adalet ilkesi, halka baskı ve zulüm yaparak bunun sorumluluğunu Allah'a yükleyen, meşruiyetini dinî referanslarla -ezelî kader öğretisi/ilâhî kaynaklı iktidar- sağlamaya çalışan Emevîler'e tepki olarak geliştirilmiştir. Bu noktada Mu'tezile, insanın eylemlerinde tam olarak hür olduğunu, zulüm ve kötülüklerin faturasının Allah'a çıkarılamayacağını belirtmiş, neticede insanın fiillerinin sahibi ve faili olmasından ötürü fiillerinden sorumlu olduğunu ve bu nedenle de fiillerinin karşılığını alacağını savunmuştur. Böylelikle Mu'tezile, Emevî iktidarının benimsediği cembrî anlayışa, hürriyet fikri ile karşılık vermiş ve insanın geleceğini inşasının kendi eliyle olduğunu vurgulayarak adaleti tesis etmeye çalışmıştır. Emevî iktidarının uygulamalarının kendilerine fatura edildiği bu yaklaşımla, halkın bilinçlenmesi ve yönetime itaat etmemesi amaçlanmıştır. Öte yandan başlangıçta kader sorunu bağlamında tartışılan özgürlük meselesi, felsefî ve dinî gelişmelerle paralel olarak sonraları irâde, ihtiyar, kesb, kasd, azm, istitâat, kudret gibi kavramlar düzeyinde tartışılmaya başlanmıştır (Ay, 2002, s. 114-115, 352).

Diğer taraftan Mu'tezile, adalet ilkesiyle Cebriyye'ye yanıt vermiştir. Zira Cebriyye insanın fiilindeki irâdesini iptal etmişken buna karşılık Mu'tezile, adalet ilkesi gereğince insanın fiillerinin sahibi olduğunu, yaptığı bütün fiillerin karşılığını davranışlarında hür olması hasebiyle alacağını, fiilinde herhangi bir fonksiyonu olmayan insanı cezalandırmanın zulüm olacağını, yani Allah'ın ancak irâde ve eyleminde tam olarak hür olan insana ahirette ceza veya mükâfat verebileceğini savunmuştur (Ünverdi, 2017, 9).

Mu'tezile'nin adalet ilkesi gereği insan, irâde ve eyleminde tam olarak özgürdür, kendi fiilini yaratır, insanın işlediği fiilleri gerçek anlamda kendisine aittir. Dolayısıyla fiillerinin tek sorumlusu da kendisidir, gerçekleştirdiği fiiller sebebiyle ahirette ceza veya mükâfat görecektir. Zira insanın gerçekleştirdiği fiili, ilâhî irâde değil, bizzat kendi irâdesi ile belirlemekte ve bu yüzden de insan kendi sonunu kendi eliyle hazırlamaktadır. Kul cebir altında fiilini gerçekleştirmiş olsaydı, bu durumda fiilinden ötürü insanın cezalandırılması zulüm olurdu ki bu durum Allah'ın adaletiyle bağdaşmaz. Zira O, kabîh fiili tüm yönleriyle bildiği için onu işlemekten müstağnidir. Esasen adalet prensibi Allah açısından ele alındığında kötülüğün Allah'a nispet edilmesini reddetme; O'na kötülük isnat eden, insanın hürriyetini yok eden cibrî anlayışa karşı çıkma şeklinde değerlendirilir. Adalet ilkesi insan açısından ele alındığında ise onun tercihinin/dilemesinin ve gücünün olduğunu kabul etmek, gerçekleştirdiği eylemleri gerçek manada ona nispet etmek, dolayısıyla onun alacağı ceza ve mükâfatı kendi eliyle kazandığını kabul etmek anlamına gelir. Hâsılı Mu'tezile açısından adalet, insan açısından "hürriyetin ispatı"; Allah açısından da "kötülüğün O'ndan bertaraf edilmesi" anlamına gelmektedir (Kâdî Abdülcebbar, 1996, ss. 301-345; Ay, 2002, ss. 143-144; Cengiz, 2012, ss. 345-362). Esasen Mu'tezilî düşüncede kötü olanın irâde edilmesi bilgisizlikten ya da ihtiyaçtan kaynaklanır. Bu da Allah'ın başlangıçta kendisinde olmayan bir şeyi sonradan kazandığını veya başlangıçta sahip olduğu bir şeyi sonradan kaybettiği anlamına gelir. Böyle bir durum ise Allah hakkında düşünülemez. Ayrıca bir şeyin kötü olduğunu bilen ve ona muhtaç olmayan onu irâde etmez. Allah kötü olan şeyi bilir ve ona muhtaç değildir. Bu yüzden kötü olanı irâde etmez (Kâdî Abdülcebbar, 1996, ss. 302-303) Fakat Mu'tezile'nin adalet esası, kulun sorumluluğunu tam olarak açıklamakla beraber Allah'ın irâde ve kudret sıfatlarını sınırlandırmaktadır. Bu yüzden Ehl-i Sünnet âlimleri, Mu'tezile'nin ileri sürdüğü şekliyle adalet ilkesine karşı çıkmış ve insanın fiilinin oluşumunda hem Allah'a hem insana bir etkinlik alanı oluşturmuşlardır (Bkz., Mâtürîdî, 1979, ss. 225-229; Teftâzânî, 1999, ss. 190-215).

Mu'tezilî düşüncede Allah, insana akılla beraber fiillerini gerçekleştirebilecek bir güç vermiştir. Dolayısıyla insan kendi fiilinin sorumlusu ve failidir. Zira iyi ve kötüyü ayırt edebilmek için doğuştan insanın bazı donanımlarının olması elzemdir. Aklî yetkinlik, iyi ve kötü fiilleri belirleyebilme kapasitesidir. İnsan da iyiye ulaşmak için doğuştan bir iştihaya, eylemlerini gerçekleştirmek için doğuştan bir kudrete ve neyin iyi neyin kötü olduğunu belirlemek için doğuştan aklî yetkinliğe sahip bir varlık olarak yaratılmıştır. İnsanın bütün bu vasıfları mükellef olmasının da sebebidir. İnsan Allah'ın emirlerini yerine getirmek, yasaklarından da kaçınmakla mesul olduğu gibi Allah da insanı, adaleti gereği sorumluluklarını yerine getirdiği için ödüllendirmek durumundadır. Allah'ın ahlâkî manada kötü olan herhangi bir şeyi yapması, teşvik etmesi veya emretmesi düşünülemez (Kâdî Abdülcebbar, tsz., VIII, s. 53, 196; Ay, 2015, ss. 32-33; Ünverdi, 2014, ss. 327-349) Bu açıklamalardan hareketle Mu'tezile'nin adalet konusunu, bilhassa Emevi kader doktrininin inkârı üzerine bina

ettiği, tevhidde olduğu gibi adaleti de akla dayandırdığı ve de bu konudaki yaklaşımında irâde hürriyetini ve aklın yetkin olduğunu esas aldığı söylenebilir (Çelebi, 2002, s. 267).

Adalet kavramı ile ilişkili olarak bazı Mu'tezilî âlimler tarafından salâh-aslah teorisi (en faydalı/uygun olanı yaratmakla Allah'ın mükellef olması) ortaya konmuştur. Aslah teorisine göre yaratılmışlarda bir gaye vardır, bu da insanın menfaatine yöneliktir. Allah'ın bir takım gayeler gözetmeksizin fiillerde bulunması düşünülemez. Allah'ın aslah olanı yaratması kendisine vâciptir. Kâfire ne vermiş ise mümine de onu vermiştir. Böylece Allah'ın mutlak ahlâkî yetkinliğe sahip olduğu vurgulanmıştır. Fakat bazı Mu'tezilî kelâmcılar salâh-aslah teorisi konusunda farklı düşünmüşlerdir (Kâdî Abdülcebbar, XIV, 53-54; Zühdi Cârullah, 1974, 96-98).

Adalet prensibinin diğer dört ilkeyle ilişkisi şu şekilde kurulabilir: “İlkin tevhid, adaletin bir sonucudur. Zira *“Allah’a şirk koşma. Çünkü şirk çok büyük bir zulümdür.”* (Lokman 31/13) ayetinden de anlaşılacağı üzere Tanrı’ya bir ortak düşünmek, bizzat Tanrı’ya yapılmış bir adaletsizliktir. Şayet Tanrı’ya inananların O’na karşı adil olmaları gerekli ise, Tanrı’nın da yine bu adaletin gereği olarak kendisine inananlara karşı adil olması beklenir. Bu da bizi, va’d ve vaîd ilkesine götürür. O’nun, iyi işler yapanlar için vaad ettikleri ile zulmedenlere ceza olarak vereceğini (vaîd) söylediği şeyleri yerine getirmesi, O’nun adaletinin bir sonucudur. el-Emru bi’l-ma’rûf ve’n-nehyu ani’l-münker ise adalet ilkesinin basitçe bireysel ve metafizik bir soyutlaması değil, gereğince davranılması gereken toplumsal yani siyasal bir ilke olduğu anlamına gelir. Salt bireylerin adil olması ya da adil olduklarını söylemesi yeterli değildir, eş zamanlı olarak cemiyetin de adalete doğru bir eğilim göstermesi lüzumu vardır. el-Menzile beyne’l-menziileteyn ise adil olmayanlara yani zulüm işleyenlere karşı yaptırım ilkesi olarak düşünülebilir. Hâsılı adalet gibi bütün düşünce tarihine damgasını vurmuş olan bir kavramın, Mu'tezile için birinci derecede önemi haiz olması onların değerini çok daha artıran bir durum olmuştur.” (Alpyağıl, 2014, s. 16).

Sonuç olarak Mu'tezile’de Allah'ın fiillerinin âlem ve insanla ilişkisini içeren adalet ilkesi, O’nun mutlak anlamda kemâlini, fiillerinin ahlâkîliğini ve insanın da irâde hürriyetine sahip olduğunu ifade eder. Allah'ın mutlak anlamda âdil oluşu konusunda Mu'tezile tarafından geliştirilen literatür, ahlâk adına metafizik yapmak şeklinde değerlendirilebilir. Mu'tezilî düşüncede ahlâkın ana teması adalettir. Adalet, akide ile ahlâkın ayrılmaz ilişkisine temel oluşturur. Hâsılı adalet prensibini, düşünce sisteminin merkezine oturtan Mu'tezile, Allah ile âlem-insan ilişkisini adalet kapsamında temellendirmeye çalışmıştır. Böylece Mu'tezile, Allah'ın mutlak anlamda yetkinliğini, kötülüğün ve zulmün hiçbir biçimde O’ndan ortaya çıkmayacağını tespit etmeyi amaçlamıştır. Zira zulüm ve kötülük, cehalet ve yoksunluğu ifade eder. Eğer Allah, kötü olanı yaratıp bununla hükmederse, ardından da kullarını sorumlu tutarsa bu durum O’nun zâlim olmasını gerektirir. Oysa Allah, mutlak anlamda âdildir (Ay, 2015, ss. 30-31; Hayyât, 1957, s. 44).

SONUÇ YERİNE

Adalet ilkesi Mu'tezile ekolünün mihverini oluşturan önemli bir asıldır. İnsan sorumluluğu, hayır-şer, irâde-kudret, hüsün-kubuh gibi pek çok meselenin dayandığı esas işte bu adalet ilkesidir. Tarihsel süreç itibarıyla bu ilkenin, meşruiyetini dinî referanslarla sağlamaya çalışan Emevi iktidarına karşı, hak arayışından teberrür ettiğini ve cibrî kader anlayışına karşı tepkinin özünü teşkil ettiğini ifade edebiliriz. Bu çerçevede Allah'ın mutlak manada yetkinliği, fiillerinin ahlâkîliği, kötülükten uzak ve sadece iyinin yaratıcısı yüce bir varlık olduğu vurgulanmıştır. İnsan ise akıl, irâde ve kudret gibi vasıflarıyla imtihana tabi tutulan ve davranışları denenmeye konu olduğu için özgür hareket etme vasfını haiz bir varlıktır. Hiçbir insanın fiili önceden yazılıp tespit/takdir edilmediği için ne kâfirin küfrü, ne Müslümanın günahı ne de siyasi iktidarların cürümleri kaderdir. Mu'tezilî kelâmcıların insan fiillerini kaderin dışında kabul etmelerinin kökeninde, insanı, davranışlarının faili olarak beyan eden nassların yanında, Emevi iktidarının cibrî uygulamalarına karşı çıkmalarının da rolü yadsınamaz. Böylece adalet ilkesi sadece dinî gerekçelerle teşekkül etmemiştir, denilebilir. Bilakis söz konusu ilkenin arka planında siyasi mülâhazaların da olduğu ifade edilmelidir. Adalet ilkesinin detaylandırılması ve şekillenmesinde ise Mu'tezile'nin Cebriyye, Mürcie, Râfıza ve diğer muhalifleriyle yaptığı tartışmalar etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- Alpyağıl, R. (2014), *Din Felsefesi Açısından Mu'tezile Gelen-Ek-i giriş bölümü*, İz Yay., İstanbul.
- Ay, M. (2015), "Kelâmda Adalet, Kudret ve Hikmet Bağlamında Tanrı Tasavvurları", *Eskiye*, , sayı: 31, ss. 25-50.
- _____, *Mu'tezile ve Siyaset*, Pınar Yay., İstanbul.
- Aydınlı, O. (2003), "Mu'tezile Ekolü Teşekkülü, İlkeleri ve İslâm Düşüncesine Katkıları", *Marife*, sayı: 3.
- Cengiz, Y. (2012), *Mu'tezile'de Eylem Teorisi*, Düşün Yay., İstanbul.
- Çelebi, İ. (2002), *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebâr*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Hayyât, E. H. (1957), *Kitâbu'l-İntisâr ve'r-Redd alâ İbn Râvendî el-Mülhîd*, nşr. N. Nasr Nader, Beyrut.
- Kâdî Abdülcebâr, (1957-1969), *Muğnî fî Ebvabi't-Tevhîd ve'l-Adl*, thk. İbrâhîm Medkûr editörlüğünde bir heyet, Kahire.
- _____, (1974), *Fazlî'l-İ'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile*, thk. Fuâd Seyyid, Tunus.
- _____, (1996), *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, nşr. Abdülkerim Osmân, Kahire.
- _____, (2013), *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, trc. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.
- Kılavuz, A. S. (1998), "Adl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., c. 1, Ankara.
- Mâtürîdî (1979), *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Fethullah Huleyf, İstanbul.
- Melâhimî, (2010), *Kitabu'l-Fâik fî Usûli'd-Din*, thk. Faysal Bedir Avn, Kahire.
- Teftâzânî, (1999), *Şerhu'l-Akâid*, trc. Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul.
- Ünverdi, M. (2014), "Ahlakın Epistemolojisi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Aralık.
- Ünverdi, V. (2017), "Mu'tezile'nin İnanç Sistemi; Usûl-i Hamse/Beş İlke ve Arka Planı", *Artuklu Akademi Dergisi*, (2), s. 1-28.
- Yusuf, H. İ. (1993), *Aslu'l-Adl inde'l-Mu'tezile*, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire.
- Zühdi Cârullah (1974), *el-Mu'tezile*, Beyrut.

UÇUŞ EKİPLERİNİN TEHDİT VE HATA YÖNETİMİ STRATEJİLERİ

M.Melih BAŞDEMİR

Girne Üniversitesi/Havacılık Ve Uzay Bilimleri Fakültesi/Pilotaj Bölümü/Pilotaj Pr.

Orchid: 0000-0001-8380-2700

C.Mesut Bükeç

Girne Üniversitesi/Havacılık Ve Uzay Bilimleri Fakültesi/Pilotaj Bölümü/Pilotaj Pr.

Orchid: 0000-0002-2891-6470

ÖZET

Araştırma, Ekip Kaynak Yönetimi (EKY) içinde yer alan ve uçuş emniyetini sağlamada kullanılan Tehdit ve Hata Yönetimi (TEHY) yöntemleri ve uygulamalar hakkında gerçek dünyadaki koşulları belirlemeyi ve uçuş ekiplerinin TEHY konusunda farkındalık düzeylerini artırarak uçuş emniyetini güvence altına almaya yarayacak bir modelin geliştirilmesini amaçlamaktadır. TEHY genel anlamıyla, uçucuların uçuş operasyonlarında bilinen veya bilinmeyen tehditlere karşı olan hazır bulunuşluğunu sağlamak ve yapılan hataları önlemek, hataların önlenemediği durumlarda hataları giderici işlemleri yerine getirmek olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada değişken ve yönetilmesi zor operasyonel koşullarda TEHY kapsamında yapılan uygulamaların iyileştirilmesi için yapılması gerekenler ortaya konulmaktadır. Çalışmada öncelikle literatürde tanımlanıp önerilen ve eğitimleri verilen TEHY yöntemleri, gerçek dünyadaki TEHY uygulamaları ile karşılaştırılıp değerlendirilmektedir. Anket, odak grup ve defli teknikleriyle toplanan nitel verilerin analizi neticesinde, uçuş ekiplerinin ve alan uzmanı akademisyen ve yöneticilerin bilgi, deneyim ve görüşlerine göre geliştirilen, uygulanabilir bir model önerisi oluşturulmaktadır. Uygulanabilir böyle bir model, hem operasyon yöneticilerine, hem emniyet yöneticilerine hem de eğitim planlayıcılarına yol gösterici olacaktır. Çalışmanın nihai hedefi uçuş operasyonlarının daha emniyetli hale getirilmesine katkıda bulunmaktır. Çalışmanın asıl amacı bir saha çalışması niteliğinde konunun ana aktörleri olan uçucu ekibin görüşlerini yansıtmak ve bu görüşlerin bilimsel araştırma tekniklerinden geçirerek TEHY hakkında uygulanabilir stratejiler sunmaktır. Çalışmanın önemi ise literatürde oldukça az sayıda yer alan TEHY konusunu ayrıntılı bir şekilde araştırmış olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Tehdit ve Hata Yönetimi, Uçuş Emniyeti Stratejileri, Ekip Kaynak Yönetimi

THREAT AND ERROR MANAGEMENT STRATEGIES OF FLIGHT CREWS

Abstract

This research aims to determine real-world conditions about Threat and Error Management (TEM) methods and applications, which are included in Crew Resource Management (CRM) and used to ensure flight safety, and to develop a model that will help ensure flight safety by increasing the awareness level of flight crews about TEM.

TEM is generally defined as ensuring the readiness of pilots against known or unknown threats in flight operations, preventing errors, and taking corrective actions in cases where errors cannot be prevented. In this study, what needs to be done to improve the practices within the scope of TEM in variable and difficult to manage operational conditions is revealed. In the study, firstly, defined, recommended and trained TEM methods in the literature are compared and evaluated with real-world TEM applications. As a result of the analysis of qualitative data collected through survey and focus group techniques, a feasible model proposal is created based on the knowledge, experience and opinions of flight crews and field expert academics and managers. Such an applicable model will guide both operation managers, safety managers and training planners. The ultimate goal of the study is to contribute to flight operations safety. The main purpose of the study is to reflect the opinions of the flight crews, who are the main actors of the research, as a field study, and to present applicable strategies about TEM by passing these opinions through scientific research techniques. The importance of the study is that it has researched in detail the subject of TEM, which is very few in the today's literature.

Keywords: Threat and Error Management, Flight Safety Strategies, Crew Resource Management

GİRİŞ

Araştırmanın konusu, gerçek dünyada fiili uçuş görevleri sırasında karşılaşılan ve uçuş emniyetini tehlikeye düşüren tehditlerin ve hataların yönetimidir. Araştırma söz konusu hataların ve tehditlerin yönetiminde gerçek dünyada geçerli ve uygulanabilir bir modeli oluşturabilmek üzere tasarlanmıştır. Araştırma, uçuş operasyonlarının gerçek dünyasında uçuş ekiplerinin yaptıkları hataların nasıl belirlendiği ve belirlenen hatalara neden olan tehditlerle nasıl baş edildiği ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda, hatalara neden olan farklı tehditlerin neler olabildiğince önceden belirlenip önlenmesinde başvurulacak yöntemler incelenecektir. Bunların yeterlilik düzeyini ortaya çıkarıp daha iyi bir hata yönetimi modeli için ağırlıklı uçuş ekipleri, alanda çalışan uzman akademisyenler ile yöneticilerin bilgi, deneyim ve görüşlerine dayalı bir model ortaya konulacaktır.

Yukarıda belirlenen çerçevede, araştırma sorunsalı şöyle belirlenmiştir: Fiili uçuş görevlerinde karşılaşılan tehditlerle mücadele edilirken yapılan uçuş ekibi hatalarının yönetiminde geçerli bir “tehdit ve hata yönetimi” modeli nasıl olmalıdır?

Araştırma sorusunu destekleyecek araştırma alt soruları şunlar olarak belirlenmiştir:

- Yazına göre fiili uçuşlarda karşılaşılan tehditler ile bunlarla baş eden uçuş ekiplerinin hataları nelerdir?
- Uçuş ekiplerinin hatalarını yönetirken; yazına göre (teoride) ve gerçek dünyada (pratikte) hangi hata modelleri kullanılır?
- Gerçek dünyadaki tehditlere bağlı gerçekleşen hatalar nasıl yönetilmelidir?

- Gerçek dünyada karşılaşılan en önemli tehditler nelerdir, bunlarla baş etmek için neler yapılmalıdır?

Bu araştırma sorularına cevap verilebilmesi için kullanılan yöntem kapsamında nitel araştırma dinamikleri kullanılarak kaptan ve kabin memurlarına yönelik bir anket çalışması yapılmıştır. Anket ile elde edilen veriler yorumlanarak Tehdit ve Hata Yönetimi (TEHY) hakkında net bulgulara ulaşılmış ve sonrasında da TEHY anlayışını geliştirici bir model oluşturulmuştur. Bu modelin başta hava yolu şirketleri olmak üzere tüm havacılık kuruluşlarında uygulanabilir nitelikte olduğu değerlendirilmektedir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Uçuş Ekipleri İçin Tehdit ve Hata Yönetimi (TEHY) Uygulamaları:

TEHY, uçuş ekipleri için planlanan ve tekrarlanan Ekip Kaynak Yönetimi (EKY) eğitimlerinin en önemli alt konularından biridir. Uçuş emniyetini sağlamada sürekli olarak başvurulanan TEHY; uçuş operasyonlarında hazırlıklı ya da hazırlıksız olarak karşılaşılan tehditlere karşı önlem almak, onlarla mücadele edebilmek ve uçuş ekiplerinin yapabilecekleri hataları önlemek, önlenemediği durumlarda hataları düzeltici hareket tarzlarını belirlemek gibi bir dizi faaliyeti içerir [Dahlström, Laursen, Bergström, 2014].

Tehditlerin yönetilememesi ve hata yapılması sonucunda İstenmeyen Operasyonel Durum (İOD) meydana gelir. TEHY'nin her aşamasında kullanılan EKY, özellikle İOD sırasında çok daha önemli hale gelir. İOD'un bir sonraki safhasında Kaza ya da Olay meydana geleceğinden, EKY yeteneklerinden Tehdit tanımlama ve Hatalardan kaçınma davranışlarını uygulama ve hataların tespiti ve mevcut tehdit ve hataların iyi bir şekilde yönetilerek tekrar uçuş emniyetinin sağlanması İOD aşamasında bile mümkündür. Bu da EKY ile olur. Burada EKY'nin iletişim, görev paylaşımı, iş yükü yönetimi, stres yönetimi, teknik ve teknik olmayan yeteneklerin etkin olarak kullanılması yeteneklerinin hepsi kullanılır [Başdemir, 2020].

TEHY yaklaşımında EKY yeteneklerinin kullanılması sonrasında üç sonuç oluşur:

- Uçuş Emniyetinin Korunması
- Bozulan Uçuş Emniyetinin Yeniden Tesis Edilmesi
- EKY yeteneklerinin uygun kullanılmaması sonrasında oluşan yeni hatalar

Burada oluşan ilk iki sonuç uçuş emniyetini tesis eder, ancak üçüncü sonuçta meydana gelen yeni hatalar, iyi bir şekilde yönetilmediği zaman, diğer iyi yönetilemeyen hatalarda olduğu gibi uçuş emniyetinin bozulmasına ve Kaza ya da Olayın meydana gelmesine neden olur (Başdemir, 2020).

Tehditlerin Kaynakları: TEHY kapsamındaki değerlendirmelerde, uçuş operasyonlarında dört çeşit tehdit kaynağı bulunduğu görülmektedir (Helmreich, Klinect, Wilhelm, 1999). Bunlar:

- Çevresel tehditler,
- Organizasyonel tehditler,
- Ekip kaynaklı tehditler,
- Teçhizat Kaynaklı tehditlerdir.

Çevresel tehditler; hava durumu, hava alanlarının yapısı ve uçulacak arazinin durumu gibi tamamen çevresel şartlardan kaynaklanan tehditlerdir.

Genel olarak Çevresel Tehditler denildiğinde akla aşağıdaki tehditler gelmektedir:

- Hava Durumu
- Hava alanları
- Arazi Yapısı
- Diğer Tehditler

Burada yer alan tehditlerle baş edebilmek için, uçuş öncesinde uçuş dispatch (uçuşa gönderme) birimi tarafından uçulacak meydan ve rotayla ilgili tehdit analiz raporu hazırlanarak uçucuların en azından bilinen tehditlere karşı hazır bulunuşlulukları arttırılmalıdır (Shappell, (2007).

Organizasyonel tehditler; operasyonel baskı, zaman baskısı, kurumsal baskılar, doküman yönetimi, ekip planlama, şirket yapısında olan değişikliklerle ilgilidir. Ekip kaynaklı tehditler; ekip tecrübesi, otomasyon yönetimi, iletişim sorunları, motivasyon eksikliği, yoğun ve yorucu uçuş programlarından kaynaklanır. Bu tehditlerle ilgili en önemli husus, bir çalışanın kurumsal olarak mutlu edilmediği her durumda hataya açık olduğudur (Shappell, 2005).

Ekip kaynaklı tehditler; özellikle kişilerin iyi bir eğitim sürecinden geçmediği ve tecrübenin düşük olduğu durumlarda daha çok görülmektedir. Şirkette yaşanacak büyüme sonrasında kokpit ve kabin eğitiminin kalitesinde yaşanacak zafiyetler, tecrübeye önem verilmemesi, eğitim standartlarının ve işe alım standartlarının esnetilmesi her şeyden önce uçuş emniyetine bir tehdittir. EKY'nin en önemli kaynağı insan olduğuna göre eğitime çok önem verilmeli ve yetkinlik konusunda zafiyet yaratan çalışanların eğitim ihtiyaçları acilen giderilmeli, uçuculuk mesleğine uygun olmayan kişiler de uçuş operasyonlarından uzaklaştırılmalıdır.

En çok karşılaşılan Ekip Kaynaklı tehditler (Mwarari, 2014) :

- Ekip tecrübesi
- Otomasyon Yönetimi
- İletişim Sorunları

- Motivasyon eksikliği
- Talepkar Uçuş Programları'dır.

Teçhizat Kaynaklı Tehditler; meydana gelmesi durumunda uçuş emniyetini etkileyen ve uçuş operasyonlarında yaygın bir şekilde karşılaşılan bir tehdittir (IATA, 2016). Bu tür tehditlerin çoğu uçuş öncesi bilinmektedir. Uçağın bakım defterinde (Aircraft Maintenance Log- AML) kabin ya da kokpit operasyonlarını etkileyecek tehditler kayıtlı bir şekilde yer almaktadır, bu tür tehditlere karşı yapılacaklar da prosedürlerle belirlenmiş durumdadır. Asıl sorun bilinmeyen ve daha sonra oluşan teçhizat tehditlerinde yaşanmaktadır. Daha sonra arızalanan bir uçak sistemine karşı usulleri yerine getirmek için öncelikle arızanın farkına varmak ve uçuş emniyet bilinci içinde arızayı giderici işlemi yerine getirmek gereklidir. Aksi halde arızadan kaynaklanan hatalar ve bu hata zinciri içinde uçağın İOD yaşaması kaçınılmaz olur.

1.2. Hataların Yönetimi:

Koşullar ne olursa olsun, uçuş operasyonlarında uçuş emniyetini sağlamak zorunluluğu vardır. Uçuş emniyetini sağlamada karşılaşılan tehditler ve yapılan hataların olabilecek en düşük seviyeye indirilerek burada veya daha aşağıda tutulabilmesi için sürdürülen organizasyonel çalışmalar sonucunda hataların minimize edilmesi beklenir. Ancak her tehdidi ve hatayı bertaraf etmek mümkün olmayabilir. Karşılaşılması muhtemel tehdit ve hataları kaynağında önlemek ideal bir yaklaşım olarak görülse de maliyet ve etkinlik dengesinin her durumda göz önünde tutulması gerekmektedir.

Yazına göre havacılıkta hataların örgütsel davranış temelinde ele alındığı ve hem hata hem de ihlal davranışının yönetilmesinin önerildiği görülmektedir (Reason, 1997; Wiegmann ve Shappell, 2003; Rasmussen, 1983; English ve Branaghan, 2012; Hudson, 2007; Stanton ve Salmon, 2009).

Literatürde, uçuş operasyonlarında ele alınan hataların dört kategoride ele alındığı görülmektedir (Hayward, Lowe, 1999). Uçuş ekiplerinin sınıflandırılan hataları ve hangi koşullarda ortaya çıktıkları aşağıda belirtilmiştir:

- **İletişim Hataları:**

Standart konuşma usullerinin dışında kalınan iletişim koşullarında ya da iletilmesi gereken mesajların iletilmesinde yaşanan sıkıntılı durumlarda ortaya çıkar.

- **Prosedür Hataları**

Yazılmış bir prosedüre bilerek ya da bilmeden aykırı hareket edilmesi durumunda ortaya çıkar. Buna örnek olarak pist içine girerken uçak ışıklarının yanlış durumda bırakılması verilebilir.

Yetkinlik Hataları

Bir prosedürü uygulayamamak, bilginin ve yeteneğin yeterli olmadığı durumlarda yazılı bir usulün uygulanamaması halinde ortaya çıkar. Bu konuda doğru bir örnek, Manuel olarak (raw data) ILS uçulamamasıdır.

- **Karar Verme Hataları**

Yanlış verilen kararlar sonrasında yaşanan olumsuz durumlarda ortaya çıkar. Örnek, Bir oluşum bulutundan yanlış istikamette kaçınarak, oluşum bulutunun türbülans, yağış, buzlanma gibi etkilerine maruz kalmaktır.

İhlaller: İhlaller hata değildir [CAP 737, 2016], kuralın açık bir şekilde uygulanmadığı ve doğrudan uçuş emniyetsizliği yaratan durumlardır. Alçalma sırasında minimum irtifanın altına inmek, stabil olmayan alçalmalara devam etmek, yanlış konfigürasyonlar iniş ya da kalkış yapmak ihlal örnekleridir.

2. YÖNTEM

Keşif içeren ve tanımlayıcı (descriptive) türde bir araştırma olduğu için gerçek dünyadaki verilere dayalı olarak gerçekleştirilen nitel yöntemin tercih edildiği bir araştırmadır. Araştırma; dört temel aşamada gerçekleştirilecektir ve bu aşamalar aşağıda sıralanmıştır: Araştırma sorusunun belirlenmesi ve ilgili yazının, erişilebilen istatistiksel verilerin ve EKY eğitim içeriklerinin incelenmesi için bu aşamalar ile araştırma yapılmıştır.

Aşama-1: Literatür Taraması

Hata yönetimi konulu yazın taranırken, TEHY'nin tanımı, içeriği, uçuş operasyonlarındaki kullanımı ve uçuş emniyetinin sağlanmasındaki rolü belirlenmiştir. Bunun yanında, ilgili havacılık kurumlarının yayınladıkları dokümanlar incelenerek TEHY konusunda bir farkındalık sağlanmaya çalışılmıştır.

Aşama-2: Veri Toplama

Araştırma sorusuna gerçek dünyada yanıt bulabilmek üzere, uçuş ekiplerinden (pilot ve kabin görevlileri), açık uçlu anket soruları sorularak veri toplanacaktır. Anket çalışmasıyla; mevcut sorunların ortaya çıkarılması amaçlanmış, ve toplumsal örnekleme yapılarak belirlenen pilotlar ve kabin ekiplerinden dan aşağıdaki 4 soru sorularak veri toplanmıştır:

- Uçuş görevlerinizde en fazla olarak karşılaştığınız tehditleri (operasyonel, çevresel, ekipten kaynaklanan, kullanılan teçhizatla ilgili, vb) kısaca yazabilir misiniz?

Bu soru ile uçuş ekiplerinin gerçek dünyada uçuş operasyonlarındaki görevlerini yerine getirirken sıklıkla hangi tehditlerle karşılaştıkları, bu tehditlere neden maruz kaldıkları anlaşılmaya çalışılmıştır.

- Karşılaştığınız tehditlerin her biri ile baş etmek için neler yapıyorsunuz?

Bu soru ile uçucuların tehdit farkındalıkları, tehditlerle mücadele stratejileri, EKY dokümanlarında yer alan TEHY konseptine olan hakimiyetleri ve bilgi seviyeleri hakkında bilgi alınmaya çalışılmıştır.

- Daha çok hangi durumlarda hata yapıyorsunuz? Hatalarınızın farkında oluyor musunuz? Hatalarınızı nasıl düzeltiyorsunuz?

Bilindiği gibi uçuş operasyonları sürekli değişen, dinamik ve esnek olunması gereken bir ortamda yerine getirilmektedir. Uçuş operasyonlarının bu dinamik ortamına uygun bir şekilde uçuş görevlerinde yer alan pilot ve kabin görevlileri de sürekli esnek ve dinamik olmak zorundadırlar. Bu kapsamda uçuş ekiplerinin hangi durumlarda daha fazla hata yaptıkları, yaptıkları hataların farkında olup olmadıkları ve bu hatalarını yönetme ve düzeltme becerilerinin neler olduğu konusunda bilgi alınmaya çalışılmıştır.

- Sizin için uçuş görevlerindeki en önemli tehdit nedir?

Dinamik uçuş ortamında birçok tehdit bulunmaktadır. Ancak tehdit algısındaki önem derecesi uçucuya göre değişkenlik göstermektedir. Bu soru ile uçucularda en çok hangi tehdidin daha önemli olarak algılandığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Aşama-3: Veri Analizi

Anket verilerinde geçerlilik (validity) için yazın & mevzuat ile uyumu sağlanacak, anket veri analiz sonuçları derinliğine incelenerek sınıflandırılacaktır. Yapılan tehdit ve hata yönetim model eşleştirmeleri ile bulgulara ulaşılabilecektir.

Aşama-4: Raporlama

Yazın özeti, araştırmanın metodolojisi, bulgular ve model önerisi bilimsel etik kurallara ve bilimsel rapor formatına uygun şekilde raporlanacaktır.

3. VERİ ANALİZİ

Anket sonuçlarında elde edilen verilerin kabin ve kokpit uçuş ekipleri içinde genellikle benzer olduğu görülmekle beraber, kabin ve kokpit üyelerinin tehdit anlayışlarında bir takım farklılıklar olduğu saptanmıştır. Bu farklılıkların da uçuş operasyonları sırasında kabin ve kokpitin görev farklılıklarından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Ancak veri analizi sırasında iki grubun da “uçuş emniyet” kaygılarının ilk sırada olduğu dikkati çekmektedir.

Uçuş görevlerinizde en fazla olarak karşılaşılan tehditler :

Kabin ve kokpit ekipleri uçuşta en fazla operasyonel ve ekip kaynaklı tehditlerle karşılaştıklarını, özellikle talepkar operasyonların kendilerini hata yapmaya sevk ettiğini, tecrübesiz ve bilgisiz ekip üyelerinin uçuş görevlerini yaparken ek bir yük getirdiğini bunun da görevin yapılması sırasında sorunlar çıkardığını ifade etmişlerdir. Bunun yanında, kabin ekipleri teçhizat kaynaklı tehditlerin de görevlerin yerine getirilmesi sırasında sorun yarattığını, eksik ya da çalışmayan bir teçhizat (fırın, anons sistemi, eğlence sistemi, arızalı koltuklar vb.) ile görev yapmanın zor olduğunu belirtmişlerdir. Kokpit ekipleri ise olumsuz hava ve arazi şartlarında görev yapmanın daha zor olduğunu, örnek olarak dağlık ve yüksek engebeli bir arazide uçuş operasyonu yapmanın daha riskli ve tehlikeli olduğunu, çalışmayan bir sistemin yerde gerekli işlemlerin yapılarak göreve belirlenmiş limitler içinde verilmesi sebebiyle uçuşta çok sorun çıkarmayacağını, havada meydana gelen bir arıza durumunda ise arızalı bir sistemle uçuş operasyonlarının yerine getirilmesinde prosedürlere uygun bir şekilde uçuş yapılmasıyla sorun yaşanmayacağını ifade etmişlerdir.

Karşılaşılan tehditlerle baş etmek için yapılması gerekenler:

Uçuş ekipleri tehditlerle mücadele konusunda bilgili olmayı ve durumsal farkındalık seviyesini en üst düzeyde tutmayı bir zorunluluk olarak görmektedirler. Kabin ekipleri bunun yanında iyi bir takım olabilmeyi, dikkat yönetimine özen göstermeyi, stres yönetimi yaparak sakin hareket etmek gerektiğini de ifade etmişlerdir. Kokpit ekipleri sakinlik ve dikkat yönetimine önem vermekle birlikte aynı zamanda gözlemlleme (monitoring) becerisine ve uçuşa hazır olarak gelmeye dikkat çekmişlerdir.

Daha çok hangi durumlarda hata yapılır?

Kokpit ve kabin ekipleri fikir birliği içinde zaman baskısı ve stres olan ortamlarda daha çok hata yapıldığını, çoğunlukla yaptıkları hataların farkında olduklarını, bu hataları “hatalı olduklarını kabul ederek”, sakin olmaya çalışıp mevcut hatalı durumdan kurtulacak hareket tarzları geliştirerek gidermeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca iki grup da yorgun ve bitkin (fatigue) olunan durumlarda daha şursuz bir şekilde hata yaptıklarını, bu durumda yaptıkları hataların geç bir şekilde farkına vardıklarını belirtmişlerdir. Kokpit üyeleri hatalı durumlarla baş etmede yine uçuşa hazırlıklı bir şekilde gelmenin ve durumsal farkındalığı en üst düzeyde tutmanın kendilerine yardımcı olduğunu bildirmişlerdir.

Uçuş görevlerindeki en önemli tehdit nedir?

Uçuş ekipleri ortak bir şekilde en önemli tehdidin EKY becerilerinin tam olarak kullanılmaması olduğunu ifade etmişlerdir. EKY becerileri içinde de en önemli eksikliğin “assertiveness” ısrarcı kararlılık olduğunu, diğer bir ifadeyle yanlış bir uygulamaya olan müdahalenin zamanında çekinmeden mesleki nezakete uygun bir şekilde yapılması gerektiğini, kendini kararlı bir şekilde ifade edememenin meydana gelebilecek diğer tüm tehditlerin başında geldiğini bildirmişlerdir. Bunun yanında kabin ve kokpit üyeleri bilgisizliğin, gözlem becerilerinin

yetersiz olmasının, bulaşıcı hastalıkların (Covid-19 ve diğer bulaşıcı hastalıklar), yorgunluk, stres ve emniyetsiz her durumun uçuş operasyonlarında tehdit olduğunu belirtmişlerdir.

4. BULGULAR

Yukarıda yer alan veriler ışığında elde edilen bulgular aşağıda yer aldığı gibidir:

- Uçuş operasyonları sırasında en fazla operasyonel ve ekip kaynaklı tehditlerle karşılaşmaktadır.
- Tecrübesiz ve bilgisiz ekip üyelerin, teçhizat kaynaklı tehditlerin, özellikle kokpit üyeleri için olumsuz hava ve arazi şartlarında görev yapmanın uçuş operasyonlarında zorluk çıkaracağı görülmektedir.
- Tehditlerle mücadele konusunda bilgili olmak ve durumsal farkındalık seviyesini en üst düzeyde tutmak bir zorunluluktur.
- Tehditlerle mücadele iyi bir takım olabilmek, dikkat yönetimine özen göstermek, stres yönetimi yapmak, gözlemlleme (monitoring) becerisine sahip olmak ve uçuşa hazır olarak gelmek önemlidir.
- Zaman baskısı ve stres olan ortamlarda daha çok hata yapılmaktadır.
- Hata yönetiminde yorgun ve bitkin (fatigue) olunan durumlara dikkat edilmelidir.
- Hatalı durumlarla baş etmede uçuşa hazırlıklı bir şekilde gelmek ve durumsal farkındalığı en üst düzeyde tutmak önemlidir.
- En önemli tehdit EKY becerilerinin tam olarak kullanılmamasıdır.
- Bilgisizlik, eksik gözlem becerisi bulaşıcı hastalıklar, yorgunluk, stres ve emniyetsiz her durum uçuş operasyonlarında tehdittir.

5. MODEL ÖNERİSİ

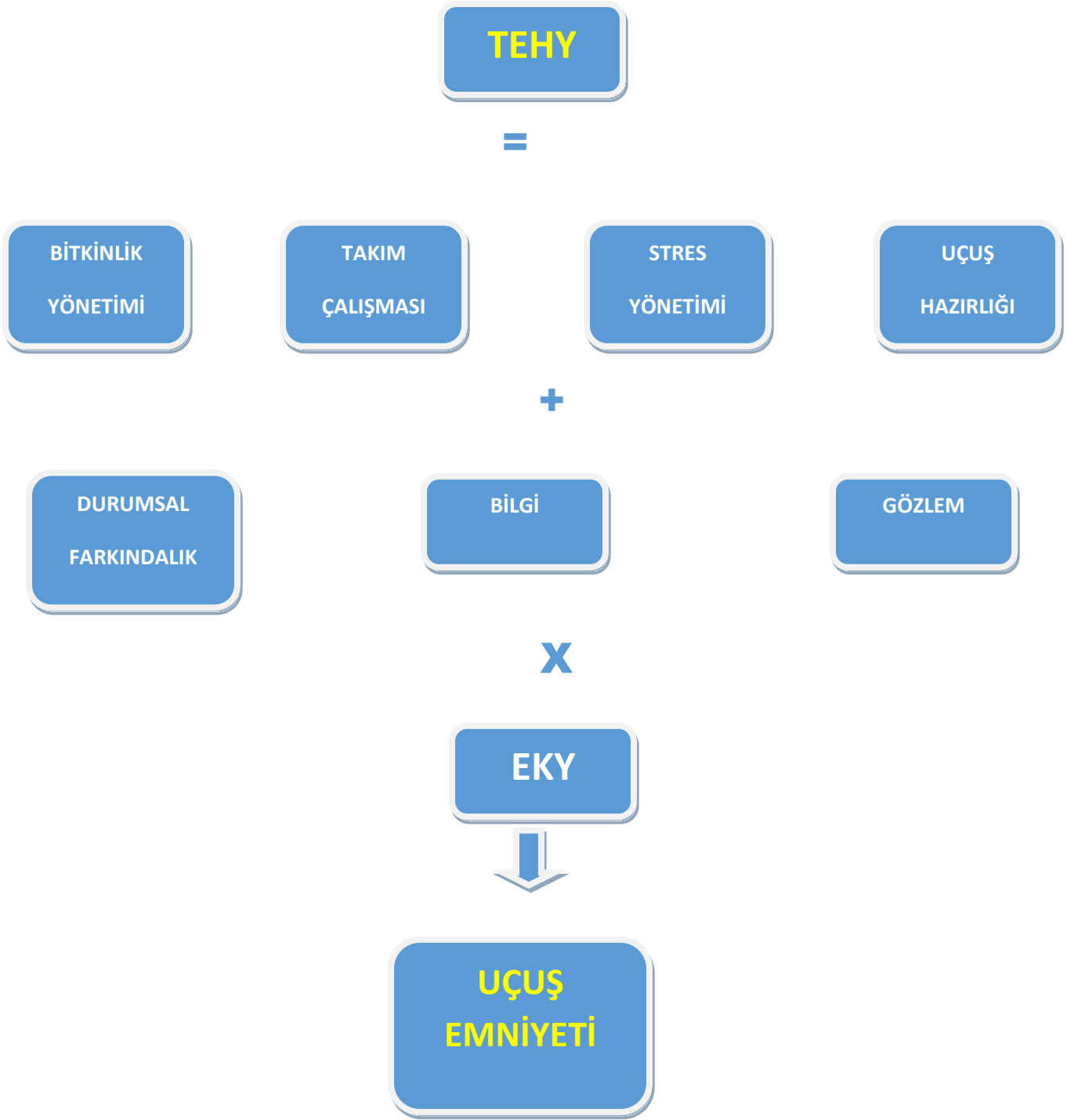
Araştırma sonrasında elde edilen bulgulara göre, bizzat uçuş görevlerini yerine getiren kabin ve kokpit üyeleri tarafından en çok karşılaşılan ve tedbir alınması gereken tedbirler tehditler belirlenmiş, uçuş operasyonlarını olumsuz olarak etkileyen unsurlar saptanmış, hataya dönüşme riski olan tehditlerle mücadele şekilleri sorgulanmıştır. Tehditlerin yanında en çok hangi durumlarda hata yapıldığı, hataların yönetimi ve hataları giderme yöntemleri hakkında somut çözümlere ulaşılmıştır. Son olarak en önemli tehdidin ne olduğu konusunda bilgi sahibi olunmuştur.

Etkin ve Uygulanabilir bir Tehdit ve Hata Yönetimi Modeli ile;

- Özellikle Operasyonel ve Ekip Kaynaklı tehditlerle baş edebilmek için bilgi seviyesi arttırılmalı,

- Uçuş öncesi zihnen ve fizyolojik olarak tam hazırlık yapılmalı,
- Durumsal Farkındalık her zaman korunmalı ve ekip üyeleri arasında paylaşılmalı,
- İyi bir takım olunmalı,
- Gözlem (monitoring) becerileri geliştirilmeli,
- Baskı altında görev yapma ve stres yönetimi yapılmalı,
- Yorgunluk ve bitkinliğin farkında olunmalı, aşırı yorgun durumlarda uçuşa gidilmemeli,
- EKY becerileri eksiksiz uygulanmalıdır.

Aşağıdaki şekilde de özetlendiği gibi TEHY Modeli, Bitkinlik Yönetimi, Takım Çalışması, Stres Yönetimi, Uçuş Hazırlığı, Durumsal Farkındalık, Bilgi ve Gözlem'in EKY'nin çarpan etkisi ile oluşur ve Uçuş Emniyetinin gerçekleşmesini sağlar.

Şekil 1: TEHY Modeli

6. SONUÇ

Uçuş operasyonlarının vazgeçilmez bir unsurlarından birinin de TEHY olduğu görülmektedir. Son nesil EKY eğitimlerinde TEHY bilinci yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu bilinç sonrasında, uçuş eğitiminin her safhasında

tehdit ve hataların yönetilmesi doğrultusunda uygulamalar yapılarak uçucuların TEHY ile donatılması sağlanmaktadır.

TEHY'nin ana hedefi mevcut tehditleri bertaraf etmek ve hata oranlarını asgari seviyeye indirmektir. Mümkün olduğunca hatalardan kaçın, kontrol et, bertaraf et anlayışı yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu anlayışın uygulanmadığı durumlarda, mevcut tehdit daha kötü bir duruma gelerek, uçuş operasyonlarında istenmeyen durumlarla karşılaşılabilir. Buradan kaza ya da olay yaşamadan çıkış ancak EKY ile mümkün olur.

TEHY, emniyet kültürü içinde uçuşla ilgili tüm faaliyetlerde bilinen ya da bilinmeyen tehditlerden kaçınma stratejilerine odaklanır, risklerin azaltılmasına çalışır. Bundan dolayı modern uçuş dünyasında tüm uçucuların burada anlatıldığı gibi TEHY konseptine uygun olarak operasyonlarını uygulamaları gerekmektedir.

Bu bilgiler ışığında araştırma çalışmasında uçuş ekiplerinin TEHY bilinçlerini arttırmaya yönelik olarak bir model oluşturulmaya çalışılmıştır. Öncelikle TEHY hakkında kısa bir literatür taraması yapılmış, sonrasında uçuş ekipleri ile açık uçlu sorulardan oluşan bir anket çalışması yapılmış ve sonrasında bu anket sonuçları yorumlanarak TEHY modeli oluşturulmuştur. Hazırlanan modele göre uçuş ekipleri bilgi seviyelerini arttırmalı, uçuşa fizyolojik ve zihnen hazır olarak gelmeli, DF becerisini her zaman en üst seviyede tutmalı, takım çalışmasına önem vermeli, uçuşta sürekli olarak gözlem içinde olmalı, stres ve bitkinlik yönetimini tam olarak gerçekleştirebilmelidir. Uçuş ekipleri bu yetkinlikleri EKY becerileri ile kullandıklarında uçuş emniyetini her durum ve şartta sağlayabileceklerdir.

Sonuçta bu çalışmada kabin ve kokpit üyeleri tarafından gerçek dünyada uygulanabilir bir TEHY modeli ortaya konulmaya çalışılmıştır. Oluşturulan bu modelin ana amacı uçuş emniyetinin artırılmasına katkıda bulunmaktır. Burada önerilen modelin, EKY becerilerinin etkin bir şekilde kullanılmasıyla uçuş ekiplerinin TEHY bilinçlerini arttıracığı değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

- Başdemir, M.M., 2020. Hava Yolu İşletmelerinde Uçuş Güvenliği Uygulamaları ve İyileştirme Önerileri J. Aviat. 4 (1), 126-146.
- Başdemir, M.M., 2020. Tüm Havacılar İçin Ekip Kaynak Yönetimi, Beta Yayınevi, İstanbul.
- CAP 737, 2016. Flight-Crew Human Factors Hand Book, British Civil Aviation Authority.
- Dahlström, N., Laursen, J., Bergström, J., 2014. Crew Resource Management, Threat And Error Management, And Assessment Of CRM Skills Current Situation And Development Of Knowledge, Methods And Practices, Lund University School of Aviation (LUSA) Report for the Swedish Civil Aviation Authority.
- English, D., Branaghan, R. J., 2012. An Empirically Derived Taxonomy Of Pilot Violation Behavior. Safety science, 50(2), 199-209.

- Hayward, B.J., Lowe, A.R. 1999. Aviation Resource Management, Crew Resource Management, Threat and Error Management, and Assessment of CRM Skills Current Situation and Development of Knowledge, Methods and Practices, Notes, Aldershot UK.
- Helmreich, R.L., Kline, J.R., Wilhelm, J.A., 1999. Models Of Threat, Error, And CRM In Flight Operations, The University of Texas at Austin Human Factors Research Project: 240. In Proceedings of the Tenth International Symposium on Aviation Psychology (pp. 677-682). Columbus, OH : The Ohio State University.
- Hudson, P., 2007. Implementing A Safety Culture In A Major Multi-National. *Safety science*, 45(6), 697-722.
- International Air Transport Association (IATA), 2016. Guidance Material for Improving Flight Crew Monitoring, ISBN 978-92-9229-403-8, Montreal—Geneva
- Mwarari, P., K., 2014. Human Factors As An Element In Aviation Accidents: Lessons Learnt From “Human Failure”, Jan- 2014, Research Gate.
- Nergard, V., 2013. Airmanship – A Quantative Approach, Department of Engineering and Safety, Faculty of Science and Technology, University of Tromsø, N-9007 Tromsø, Norway.
- Rasmussen, J., 1993. Deciding and Doing: Decision Making in Natural Context. In *Decision Making in Action: Models and Methods*. Ablex Publishing.
- Reason, J., 1998. Achieving A Safe Culture: Theory And Practice. *Work & Stress*, 12(3), 293-306.
- Shappell, S. A., 2005. Assessment And Development Of Safety Programs Targeting Human Error In General Aviation, Clemson University, Clemson, SC.
- Shappell, S., 2007. Human Error and Commercial Aviation Accidents: An Analysis Using the Human Factors Analysis and Classification System, *Human Factors The Journal of the Human Factors and Ergonomics Society* · May 2007 49 (2), pp. 227-242, Article in , ResearchGate
- Stanton, N. A., Salmon, P. M., 2009. Human Error Taxonomies Applied To Driving: A Generic Driver Error Taxonomy And Its Implications For Intelligent Transport Systems. *Safety Science*, 47(2), 227-237.
- Wiegmann, D. A., & Shappell, S. A., 2017. A Human Error Approach To Aviation Accident Analysis: The Human Factors Analysis And Classification System. Routledge Publishings.

İŞ GERİLİMİ ÜZERİNE ALAN ARAŞTIRMASI**Dr. Öğr. Üyesi Bahar Doğramacı Yalçın,**

Kırklareli Üniversitesi, Lüleburgaz MYO

ORCID NO: 0000-0002-9463-6231

Doç. Dr. İffet Kesimli

Kırklareli Üniversitesi, Lüleburgaz MYO

ORCID NO: 0000-0002-2082-5515

ÖZET

Bu alan araştırmasının amacı iş gerilimini sosyo-demografik faktörler bağlamında analiz etmektir. Çalışmada İşveç İş Yükü-İş Kontrolü-Sosyal Destek Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin alt boyutları; İş Yükü, İş Kontrolü ve Sosyal Destektir. Kamu Aydınlatma Platformundan veri madenciliği yolu elde edilen 650 Borsa-İstanbul şirketine ait 1800 e-posta adresi, kişisel bağlantılar ve sosyal medya hesapları çevrimiçi anketin gönderilmesi amacıyla kullanılmıştır. Mesleğini Finansçı/Bankacı, Mali-Müşavir-Muhasebeci, İşletmeci/Yönetici olarak tanımlayanlar ile bunun dışındaki mesleklere mensup olanlar iş gerilimi açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Sosyo-demografik faktörlerden meslek, yönetici olma/olmama ve istediği alanda çalışma Mann-Whitney analizleri uygulanmıştır. Sosyo-demografik faktörlerden yaş, cinsiyet, medeni durum, yetişme çağında nerede yaşandığı, kardeş sayısı ve kaçınıcı kardeş olunduğu, hane geliri, haneye gelir getiren kişi sayısı ve fazla mesai yapma durumu için ise Kruskal-Wallis testleri yapılmıştır. Çalışmaya katılan 91 kişi için İş Gerilimi Alt Boyut ortalaması 1,2353; örneklemin içinden muhasebeci/yönetici olarak tanımlanan grup için 0,7584 olarak bulunmuştur. İş geriliminin en düşük seviyede kalmasını sağlayacak olan senaryo; en düşük iş yükü (2 puan) ve en yüksek karar serbestliğinde (21 puan) gerçekleşecek olup 0,38 puan olabilir. En yüksek strese yol açacak olan senaryoda ise sonuç 1,89 olacaktır. Böylece katılımcıları tümü birlikte değerlendirildiğinde iş gerilimi maksimum değerin %65'ine ulaşılmaktadır. Yalnızca muhasebeci/yönetici olan grubun puanı ise maksimum gerilimin %40'ı civarında kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş Gerilimi, Muhasebeciler, Psikososyal Etkenler, Sosyo-Demografik Faktörler, Türkiye.

FIELD RESEARCH ON WORK STRESS

ABSTRACT

The purpose of this field research is to analyze job strain in the context of socio-demographic factors. The Swedish Workload-Work Control-Social Support Scale was used in the study. Subdimensions of the scale are Workload, Work Control and Social Support. 1800 e-mail addresses, personal connections and social media accounts belonging to 650 Borsa-Istanbul companies, obtained through data mining from the Public Disclosure Platform, were used to send the online survey. Those who defined their profession as Financier/Banker, Financial-Consultant-Accountant, Businessman/Manager and those who belonged to professions other than these were evaluated comparatively in terms of job strain. Mann-Whitney analyzes were applied to socio-demographic factors such as profession, being a manager/not and working in the desired field. Kruskal-Wallis tests were conducted for socio-demographic factors such as age, gender, marital status, where they lived during their childhood, number of siblings and the order of the child among other siblings, household income, number of people bringing income to the household and working overtime. The average of the Work Tension Sub-Dimension for the 91 people who participated in the study was 1.2353; which was found to be 0.7584 for the group defined as accountants/managers within the sample. The scenario ensuring minimum job strain (0.38) would be where the lowest workload (2 points) and the highest decision freedom (21 points) coincide. The maximum job strain would be 1.89. When all participants are evaluated together, job strain reaches 65% of the maximum value. The score of the accountants' group remains around 40% of the maximum stress.

Key words: Job Strain, Accountants, Psychosocial Factors, Socio-Demographic Factors, Türkiye.

1. GİRİŞ

Sözlük anlamıyla Psikososyal, zihin ve davranış üzerindeki sosyal, kültürel ve çevresel etkilerin kesişimi ve etkileşimi olan anlamına gelen bir sıfattır (www.sozluk.gov.tr, 2023). Literatürde çokça bilinen Stres kavramının daha geniş bir bakış açısıyla tanımlanabilmesi için Psikososyal kavramından yararlanıldığı görülmektedir. Psikolojik olayların veya riskli davranışların (pato)fizyolojik süreçlerle ve toplumsal çevre ile ilişkisi Psikososyal kavramı ile anlatılmaktadır. Stres ve Psikososyal kavramları ölçüm açısından karşılaştırıldığında, stresin günlük hayatta ölçümünde zorluklar bulunduğu, ancak psikososyal etmenlerin ölçümünün kuramsal modellere dayandırıldığı görülmektedir (Levi, 2000'den akt.: Arık, 2011: 6). Çalışma hayatındaki psikososyal etkenlerin belirlenebilmesi bireyin zaman içinde bütün çevresiyle olan etkileşiminin incelenmesini gerektirmektedir. Bir diğer anlatımla bireyin psikososyal durumu ve sağlığı arasındaki ilişkiye dair bilgiye ulaşabilmek için bu etkileşimin incelenmesi zaruridir. (Levi 2000'den akt.: Arık, 2011: 8). İş gerilimi ve iş stresi ifadeleri İngilizcede job strain olarak kullanılan teriminin karşılığı olarak kendine yer bulmuş olup, çalışmada her iki terim de kullanılmıştır. Levi (2000), işe bağlı stres ve diğer kökenlerden kaynaklanan stres ve bunların kardiyovasküler ve diğer hastalıklar ve moral üzerindeki birleşik etkileri, bir dizi seçkin bilim insanı tarafından ele alındığını çalışmada belirtmiştir. Bu alandaki ilk öncülerden biri Padua Üniversitesi'nde tıp profesörü olan Bernhardi Ramazzini (1633–1714) idi. Her ne kadar De morbis artificum diatriba'sı—İşgörenlerin Hastalıkları adlı kitabı (1700)—bilimsel olmaktan çok sezgisel ve izlenimci olsa da, yaklaşık 40 farklı mesleği icra edenlerin hastalıkları üzerine, olası nedenleri ve bunları önleme veya iyileştirme yollarına ilişkin önerileri kapsayan sistematik bir söylemdir. Levi'ye göre Ramazzini, yoksulların yaşam ve çalışma koşulları ile işle ilgili bir dizi hastalığa yakalanma riski arasındaki ilişkiye dair sezgisel bir anlayış sergilemiştir (Levi, 2000: 70). Görüldüğü üzere psikososyal etkenlerin insan sağlığı üzerindeki etkileri çok erken çağlarda araştırmacıların ilgisini çekmiştir—esasen Levi makalesinin ön sözünde Socrates ve Hippocrates'ten de bahsetmektedir. Bu da bu alanda yapılan çalışmaların önemini her daim koruduğunu ve gelecekte de koruyacağını göstermektedir.

Çalışmada kullanılan ölçeğin alt boyutları İş Stresi, İş Yüğü, İş Kontrolü ve Sosyal Destektir. İş yüğü kavramı, bireyin bir algısıdır. Bu algı, çalışanın işyerinde kendisine yüklenen işin normalin üzerine çıktığına yöneliktir. Birçok işte, eğer işin doğal iş yüğü matematiksel olarak hesaplanmamışsa, bu kavramın algıya dayalı (soyut) içeriğe sahip olduğu ifade edilebilir (Keser, 2006: 105). Dolayısıyla, iş yüğü düzeylerinin bireyden bireye değişebildiğini söylemek mümkündür (Bulut & Soylu, 2009: 151). İş yüğü sebebiyle bireyin etki altında kaldığı olumsuz başlıkları Keser araştırmasında (1) görevle ilgili sorumluluklardaki belirsizlik, (2) işin yapılabileceğinden daha kısa bir sürede tamamlanması beklentisi, (3) eğitim ve geliştirme etkinliklerinin uyumsuz ve uygun olmaması ve son olarak (4) sosyal destek düşüklüğü olarak sıralamaktadır (2006, 106). İş kontrolü veya karar genişliği, karar yetkisi ve beceri takdir yetkisi olarak iki bileşenden oluşur. Karar yetkisi,

çalışanın bir iş görevinin nasıl ve ne zaman tamamlanacağına karar vermesine olanak tanıyan, iş performansı üzerinde sosyal olarak kabul edilen bir kontrol şeklidir. Beceri takdiri, çalışanın işteki inisiyatif ve becerilerinin kullanımı üzerindeki kontrolü ifade eder. İş durumu üzerinde yüksek düzeyde kontrol, yönetilebilir iş talepleri ve kapsamlı sosyal destek, bir çalışanın yüksek düzeyde iş tatmini ve refahı yaşayabilmesi için ihtiyaç duyduğu önemli faktörlerdir (Nordenmark et al., 2012: 2). İnsan sağlığı ile ilişkili olduğu kabul edilen sosyal destek, bir sosyal değişkendir (Ardahan, 2005: 68). Bu çalışmada, sosyo-demografik faktörlerin psikososyal etkenlerle olan ilişkisi analiz edilmektedir.

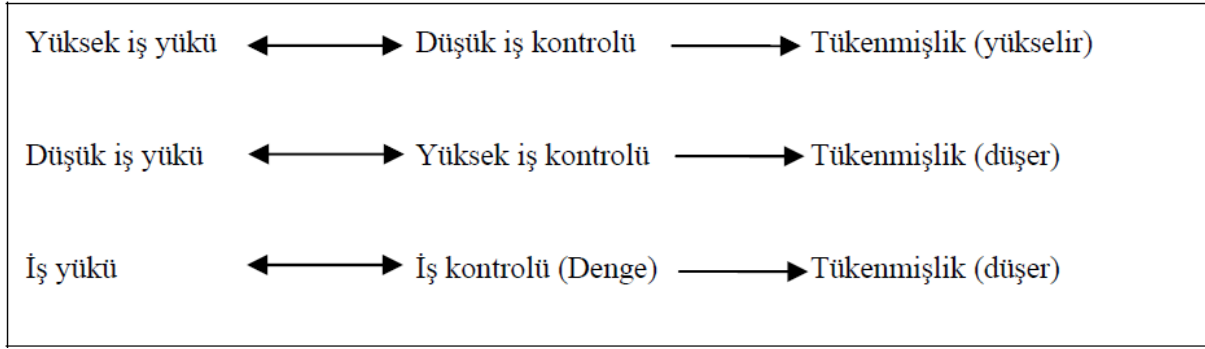
2. Sosyo-Demografik Faktörler Açısından Örneklemin İncelenmesi

Finansçı/Bankacı, Mali-Müşavir-Muhasebeci, İşletmeci/Yönetici olan 41 katılımcı, diğer meslekten katılımcılarla karşılaştırılmıştır. Katılımcıların %43,90'ı kadın, %53,66'ı evli-çocukludur. Yaklaşık $\frac{2}{3}$ 'ü yetişme çağını şehirde geçirmiştir. Katılımcıların %4,88'i tek-çocuk, %21,95'i beş-kardeş, baskın grup iki-kardeş grubudur—%43,90. Katılımcıların %39,02'si ilk, %7,32'si beşinci/sonraki çocuktur. Katılımcıların %60,98'i lisans mezunudur. İş hayatı ≤ 1 yıl olanların oranı %2,44, ≥ 25 yıl olanların %34,15'tir. İşindeki kıdemi 1-4 yıl olanların oranı %29,27; 20-24 yıl olanların %21,95'tir. Orta-gelir grubundakilerin oranı %73,17; iki-kişinin gelir getirdiği hane oranı %51,22'dir. İsteddiği alanda çalışanlar %73,17; yönetici olanlar %75,61'dir. Katılımcıların %43,90'ı fazla mesai yapmazken, %21,95'i haftada 11 saatin üzerinde fazla mesai yapmaktadır.

3. Psikososyal etkenler ve Sosyo-Demografik Faktörler İlişkisi ile İlgili Çalışmalar

Dokuz Eylül Üniversitesi SKS Dairesi Başkanlığı'na bağlı mutfak ve servis çalışanlarda iş gerilimini etkileyen etmenlerin saptamayı hedefledikleri çalışmada Meseri et al. (2010) 77 çalışanı değerlendirmiş; gelir düşüklüğü ve süregelen hastalıkların varlığında iş geriliminin anlamlı olarak arttığını; merkeze yakın ve görece eski mutfaklarda karar serbestliğinin düşük, hizmet alan kişi sayısının yüksek ve/veya çalışan sayısının yetersiz olduğu mutfaklarda iş yükünün yüksek olduğunu belirlemişler, iş gerilimini azaltıcı önerilerde bulunmuşlardır.

Sanne et al. (2005) tarafından Karasek'in ölçeğinden yararlanılarak geliştirilen İsveç Yük-Kontrol-Destek Anketinin kısmen kullanıldığı çalışmada Bolat (2011), iş yükünün tükenmişliği artırdığını, iş üzerindeki kontrolün ise tükenmişliği azalttığını belirlemiştir. Yazar işgörenlerin öz yeterlilik algılarının yüksek olması durumunda ve bunun yanı sıra gereksindikleri kaynaklara ulaşabildikleri sürece iş yüklerinin üstesinden kolayca gelebildiklerini saptamıştır.

Şekil 1: İş Yüğü-Kontrolü ve Tükenmişlik İlişkisi

Kaynak: BOLAT, O. İ. (2011). İş Yüğü, İş Kontrolü ve Tükenmişlik İlişkisi Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 2, 2011.

Aydın Sayılan ve Mert Boğa tarafından gerçekleştirilen araştırmada İsveç İş Yüğü-Kontrol-Destek Anketi (İş Stres Ölçeği) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre hemşirelikte çalışma süresi ile “sosyal destek” ve “iş stresi” değişkenleri arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Hemşirelikte çalışma süresi arttıkça, sosyal desteğin ve iş stresinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan erkeklerin iş stresi puan ortalamasının, kadınların puan ortalamasından anlamlı derecede daha yüksek olduğu araştırma kapsamında elde edilen bir başka bulgudur (2018: 11).

Kalınkara ve Kalaycı tarafından İsveç İş Yüğü-Kontrol-Destek Anketi kullanılarak gerçekleştirilen araştırma Isparta'daki bazı sağlık kurumlarında yapılmıştır. Bu kurumlarda hasta ile doğrudan ilişkili çalışan hekim, hemşire ve yardımcı personel olmak üzere 300 birey araştırmaya katılmıştır. Araştırmanın sonuçlarında yaş ilerledikçe ve eğitim düzeyi yükseldikçe iş yükünün azaldığı bulgusu elde edilmiştir. Elde edilen bir başka bulgu ise hemşirelerin sosyal destek gereksiniminin hekim ve yardımcı personel göre daha yüksek bulunmasıdır (2018: 125).

Durmuşçelebi tezinde iş talepleri ve iş kontrolünün kişilik yapıları çerçevesinde, iş stresi ve emniyet davranışına etkilerini ve bu etkilerin aracılık rolü ile iş stresi ve emniyet davranışı ilişkisinde emniyet kültürünün düzenleyici rolünü araştırmıştır. Havayolu, havaalanı, bakım işletmeleri ve yer hizmetleri işletmelerinde çalışan pilot, hava trafik kontrolörü, bakım teknisyenleri/mühendisleri, uçuş harekât uzmanları ve yer hizmetlerinin apron personeli olan toplam 444 kişiden toplanan veriler analizde kullanılmıştır. Araştırma, iş stresinin emniyet davranışı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu, bu etkinin emniyet kültürü tarafından düzenlendiğini ortaya koymuştur. A Tipi kişiliğe sahip olan çalışanlarda iş taleplerinin yüksek iş stresi yarattığı da ortaya konulmuştur (2022).

4. ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Araştırma Amacı, İsveç İş Yüğü-İş Kontrolü-Sosyal Destek Ölçeği alt boyutlarında, mesleğini Finansçı/Bankacı, Mali-Müşavir-Muhasebeci, İşletmeci/Yönetici olarak tanımlayan—kısaca muhasebeciler—tanımlayanların diğer

meslek çalışanlarından psikososyal etkenlerin boyutlarına göre sosyo-demografik düzeylerde anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını analiz etmektir.

Belirli bazı araştırma konularında evrenin belirlenmesi veya araştırma sonuçlarının geniş bir evrene genellenmesi söz konusu değildir. Özellikle bir grubun veya özel bir olgunun araştırıldığı durumlarda evren, çoğu kez ulaşılan en küçük birim olabilmekte ve evrenin büyüklüğünün belirlenmesi her durumda mümkün olamamaktadır (Charmaz, 2011; Neuman & Robson, 2014'ten; akt. Baltacı, 2018: 245). Böylesi evrenler için örneklem çerçevesi oluşturmak da mümkün olmadığından, bu evrenlerden olasılığa dayalı ya da temsili bir örneklem seçilmesi de söz konusu olamaz (Marshall & Rossman, 2014'ten: akt. Baltacı, 2018: 245). Bu çalışmada da evren değil, örneklem ön plana çıkmaktadır.

Nitel *Araştırma Yöntemi* kullanılan çalışmada Karasek et al. (2000) tarafından geliştirilen 17 sorulu, üç alt boyutlu İşveç İş Yüğü-İş Kontrolü-Sosyal Destek Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasının geçerlik ve güvenilirliği Demiral et al. (2007) tarafından da incelenmiş ve Türk erkek işçilerde geçerli ve güvenilir bulunmuştur. Alt boyutlardan İş Yüğü beş, İş Kontrolü altı (dördü beceri kullanımı, ikisi karar serbestliği alt başlığında), Sosyal Destek altı maddeyle ölçülmektedir. Sosyo-Demografik faktörlere ilişkin soruların ölçeğe eklenmesi sonrasında araştırma, Google formlar üzerinden anket olarak Haziran-Ağustos 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kamu Aydınlatma Platformu (KAP) üzerinden 650 Borsa-İstanbul şirketine ait iletişim bilgilerinden örneklem oluşumuna uygun olan görev ve konumlarda bulunan yönetici ve yetkililerin e-posta adresleri belirlenmiş, yaklaşık 1800 adres toplanmıştır. Ayrıca, araştırmacıların kişisel bağlantıları ve sosyal medya hesapları da anketin dağıtımında kullanılmıştır. Mesleğini Finansçı/Bankacı, Mali-Müşavir-Muhasebeci, İşletmeci/Yönetici olarak tanımlayan 41 kişi ve diğer mesleklerden 50 kişi olmak üzere; toplamda 91 katılımcı anketi yanıtlamıştır. Tüm sorular zorunlu tutulduğundan eksik veri bulunmamaktadır. Kısaca muhasebeci olarak tanımlanan grup, diğer meslek mensupları ile karşılaştırılmıştır.

İş yükü, beceri kullanımı ve karar serbestliği alt bölümleri için seçenekler “sıklıkla”, “bazen”, “nadiren” ve “hiçbir zaman” yanıtlarından oluşmaktadır. Sosyal destek için ise “tamamen katılıyorum”, “kısmen katılıyorum”, “kısmen katılmıyorum” ve “tamamen katılmıyorum” seçenekleri bulunmaktadır. Ölçeğin değerlendirilmesinde yanıt seçenekleri 1-4 arasında kodlanarak; her bir alt bölümün puanlarının toplanması ile ilgili alt bölümün toplam skoru; beceri kullanımı ve karar serbestliği için elde edilen puanların toplanması ile iş kontrolü toplam skoru elde edilmektedir. Yüksek puanlar yüksek iş yükü, yüksek iş kontrolü ve yüksek sosyal desteği göstermektedir. İş stresi, iş yükünün iş kontrolüne oranı olarak değerlendirilmiştir (Demiral vd, 2007). Bu ölçek kapsamlı bir şekilde psikometrik olarak araştırılmış ve psikososyal iş faktörlerinin sağlık çalışanlarının iş yükünü tahmin etmek için kullanılmıştır. Seçilen üç madde—“çok yoğun çalışmanız gerekiyor mu?”, “çalışmanız çok

fazla çaba ister mi?” ve “her şeyi yapmak için yeterli zamanın var mı?”— faktör yükleri de göz önünde bulundurularak ters kodlanmıştır.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Sosyo-Demografik Faktörler

	İsveç İş Yükü-İş Kontrolü-Sosyal Destek Ölçeği			
	İş Yükü Alt Boyutu	Beceri Alt Boyutu	Karar Serbestliği Alt Boyutu	Sosyal Destek Alt Boyutu
SOSYO-DEMOGRAFIK FAKTÖRLER	YAŞ			
	CİNSİYET			
	MEDENİ DURUM			
	YETİŞME ÇAĞI			
	KARDEŞ SAYISI			
	KAÇINCI ÇOCUK OLDUĞU			
	EĞİTİM DURUMU			
	MESLEK			
	TECRÜBE			
	KIDEM			
	GELİR SEVİYESİ			
	HANEYE GELİR GETİREN SAYISI			
	İSTENEN ALANDA ÇALIŞMA			
	FAZLA MESAİ DURUMU			
	YÖNETİCİ ROLÜ			

Araştırma Hipotezleri çerçevesinde Sosyo-demografik faktörlerin her biri İsveç İş Yükü-İş Kontrolü-Sosyal Destek Ölçeğinin alt boyutları ile tek tek sınanmış ve eldeki örneklem açısından farklılık bulunup bulunmadığı belirlenmiştir.

5. Bulgular Güvenirlik Analizi

Kullanılan ölçeğin Cronbach's Alpha değeri 0,607 çıkmıştır. Literatürde katsayının 0,60'ı aşması, ölçeğin oldukça güvenilir olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu nedenle elde edilecek bulguların gerçekleri yansıtacağı sonucuna varılmış ve analizler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2: Güvenirlik Analizi

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,607	,657	17

Demografik faktörlerden yönetici olup olmama, meslek, istenen mesleği yapıyor olup olmama faktörler için Mann-Whitney analizi uygulanmıştır. Diğer faktörler için Kruskal-Wallis analizi uygulanmıştır. Araştırmaya katılan muhasebecilerden oluşan grubun ve bunların da dahil olduğu tüm katılımcıların İsveç İş Yükü-İş Kontrolü-Sosyal Destek Ölçeğinin alt boyutlarına yönelik düzeyleri, puan ortalamaları ($\bar{x}$) ve aldıkları en düşük ve en yüksek puan ortalamaları tablolaştırılmıştır.

Tablo 3: En Düşük ve En Yüksek Puan Ortalamaları

Boyutlar	N	Min.	Max.	Mean
IS_YUKU_ALT_BOYUTU	41	1,60	3,60	2,5902
	91	1,40	3,60	2,4308
BECERI_ALT_BOYUTU	41	1,25	3,75	2,2195
	91	1,00	4,00	1,8984
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU	41	1,00	4,00	1,5244
	91	1,00	4,00	1,4560
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU	41	1,00	3,17	1,4797
	91	1,00	3,17	1,5293

Elde edilen bulgulara göre tüm katılımcıların İş Yüğü Alt Boyutu puan ortalaması $\bar{x} = 1,40$; muhasebeci olarak gruplandırılan katılımcıların ortalaması $\bar{x} = 1,60$ 'tır. Bu ortalama İş Yüğü Alt Boyutuna yönelik düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan tüm katılımcıların Beceri Alt Boyutuna yönelik puan ortalaması $\bar{x} = 1,00$; muhasebeci olarak gruplandırılan katılımcıların ortalaması $\bar{x} = 1,25$ 'tir. Bu ortalama Beceri Alt Boyutuna yönelik düzeylerinin de düşük olduğunu belirtmektedir. Hem Karar Serbestliği Alt Boyutunda, hem de Sosyal Destek Alt Boyutunda genel ortalama da, muhasebeci olarak gruplandırılan katılımcıların ortalaması da $\bar{x} = 1,00$ 'dir.

6. Mann-Whitney Test

Meslek faktörü için Mann-Whitney testi uygulanmıştır. Sonuçlar 4 ve 5 numaralı tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 4: Meslek Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Meslek	N	Mean Rank	Sum of Ranks
IS_YUKU_ALT_BOYUTU	Diğer	50	47,73	2386,50
	Muhasebeci/Yönetici	41	43,89	1799,50
	Total	91		
BECERI_ALT_BOYUTU	Diğer	50	42,25	2112,50
	Muhasebeci/Yönetici	41	50,57	2073,50
	Total	91		
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU	Diğer	50	45,98	2299,00
	Muhasebeci/Yönetici	41	46,02	1887,00
	Total	91		
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU	Diğer	50	48,78	2439,00
	Muhasebeci/Yönetici	41	42,61	1747,00
	Total	91		

Tablo 5: Meslek Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Mann-Whitney U Testi P Değerleri

	IS_YUKU_ALT_BOYUTU	BECERI_ALT_BOYUTU	KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU	SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU
Mann-Whitney U	938,500	837,500	1024,000	886,000
Wilcoxon W	1799,50	2112,500	2199,000	1747,000
Z	-,696	-1,517	-,009	-1,121
Asymp. Sig. (2-tailed)	,486	,129	,993	,262

a. Grouping Variable: Meslek

Tablo 5'de görüldüğü üzere Muhasebe ve Yöneticilik mesleğini yapan grup ile diğer meslek sahipleri arasında dört alt boyut için de anlamlı bir fark elde edilememiştir.

Tablo 6: İstenen Alanda Çalışma Faktörüne Göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Istenen_Alanda_Calisma	N	Mean Rank	Sum of Ranks
IS_YUKU_ALT_BOYUTU	Evet	75	47,57	3567,50
	Hayır	16	38,66	618,50
	Total	91		
BECERI_ALT_BOYUTU	Evet	75	42,40	3180,00
	Hayır	16	62,88	1006,00
	Total	91		
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU	Evet	75	44,65	3348,50
	Hayır	16	52,34	837,50
	Total	91		
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU	Evet	75	44,37	3328,00
	Hayır	16	53,63	858,00
	Total	91		

Tablo 7’de görüldüğü üzere istediği alanda çalışma faktörüne göre Beceri Alt Boyutunda 0,004 düzeyinde anlamlı bir fark elde edilmiş olmakla beraber; İş Yükü, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında anlamlı bir fark elde edilememiştir.

Tablo 7: İstenen Alanda Çalışma Faktörüne Göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Mann-Whitney U Testi P Değerleri – Tüm Örneklem N=91

	IS_YUKU_AL T_BOYUTU	BECERI_ALT_ BOYUTU	KARAR_SERB ESTLIGI_ALT_ BOYUTU	SOSYAL_DES TEK_ALT_BO YUTU
Mann-Whitney U	482,500	330,000	498,500	478,000
Wilcoxon W	618,500	3180,000	3348,500	3328,000
Z	-1,236	-2,855	-1,188	-1,286
Asymp. Sig. (2-tailed)	,217	,004	,235	,198

a. Grouping Variable: Istenen_Alanda_Calisma

Benzer şekilde Muhasebeciler olarak tanımlanan grupta da, İstenen alanda çalışma faktörüne göre beceri alt boyutunda gruplar arasında 0,025 düzeyinde anlamlı fark bulunduğu Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 8: İstenen Alanda Çalışma Faktörüne Göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Mann-Whitney U Testi P Değerleri – Muhasebeciler N=41

	IS_YUKU_AL T_BOYUTU	BECERI_ALT_ BOYUTU	KARAR_SERB ESTLIGI_ALT_ BOYUTU	SOSYAL_DES TEK_ALT_BO YUTU
Mann-Whitney U	137,500	90,500	145,000	133,000
Wilcoxon W	203,500	555,500	610,000	598,000
Z	-,818	-2,236	-,661	-,956
Asymp. Sig. (2-tailed)	,414	,025	,509	,339

a. Grouping Variable: Istenen_Alanda_Calisma

Hâlihazırda çalışılan işletmede yönetici olma faktörü için Mann-Whitney testi uygulanmıştır. Sonuçlar 9 ve 10. tablolardadır. Yöneticilik pozisyonu olan grupla olmayan grup arasında Karar Serbestliği Alt Boyutunda 0,002 düzeyinde anlamlı farklılık elde edilmiştir.

Tablo 9: Yönetici Olma Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Yonetic	N	Mean Rank	Sum of Ranks
IS_YUKU_ALT_BOYUTU	Hayır	40	47,25	1890,00
	Evet	51	45,02	2296,00
	Total	91		
BECERI_ALT_BOYUTU	Hayır	40	49,03	1961,00
	Evet	51	43,63	2225,00
	Total	91		
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU	Hayır	40	54,55	2182,00
	Evet	51	39,29	2004,00
	Total	91		
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU	Hayır	40	50,74	2029,50
	Evet	51	42,28	2156,50
	Total	91		

Tablo 10: Yönetici Olma Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Mann-Whitney U Testi P Değerleri

	IS_YUKU_AL T_BOYUTU	BECERI_ALT_ BOYUTU	KARAR_SERB ESTLIGI_ALT _BOYUTU	SOSYAL_DES TEK_ALT_BO YUTU
Mann-Whitney U	970,000	899,000	678,000	830,500
Wilcoxon W	2296,000	2225,000	2004,000	2156,500
Z	-,403	-,981	-3,071	-1,532
Asymp. Sig. (2-tailed)	,687	,326	,002	,126

a. Grouping Variable: Yonetic

Demografik faktörlerden yönetici olma, meslek ve istenilen mesleği yapma faktörleri dışında kalan demografik faktörler için Kruskal-Wallis Testleri yapılmıştır. Yaş, cinsiyet, medeni durum, yetişme çağına nerede yaşandığı, kardeş sayısı ve kaçınıcı kardeş bulunduğu ve haneye gelir getiren kişi sayısı demografik faktörleri için İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında herhangi bir anlamlı fark bulunmamıştır. Hane geliri ve fazla mesai yapma durumları için ise ilave analizler yapılması gerekli görülmüştür.

Tablo 11: Yaş Faktörüne Göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

	Yas	N	Mean Rank
IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	1991 ve sonrası	31	43,87
	1986 - 1990	14	44,36
	1981 - 1985	9	56,44
	1976 - 1980	8	55,25
	1971 - 1975	13	46,77
	1966 - 1970	6	26,75
	1961 - 1965	7	51,86
	1951 - 1960	2	38,75
	1940 ve öncesi	1	46,00
	Total	91	
BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	1991 ve sonrası	31	48,90
	1986 - 1990	14	45,54
	1981 - 1985	9	48,67
	1976 - 1980	8	51,31
	1971 - 1975	13	43,31
	1966 - 1970	6	51,42
	1961 - 1965	7	27,50
	1951 - 1960	2	40,00
	1940 ve öncesi	1	40,00
	Total	91	
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	1991 ve sonrası	31	46,10
	1986 - 1990	14	52,29
	1981 - 1985	9	51,67
	1976 - 1980	8	33,00
	1971 - 1975	13	47,54
	1966 - 1970	6	38,00
	1961 - 1965	7	48,00
	1951 - 1960	2	27,00
	1940 ve öncesi	1	60,00
	Total	91	
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean	1991 ve sonrası	31	44,89
	1986 - 1990	14	47,57
	1981 - 1985	9	57,56
	1976 - 1980	8	22,25
	1971 - 1975	13	51,62
	1966 - 1970	6	54,33
	1961 - 1965	7	51,71
	1951 - 1960	2	11,00
	1940 ve öncesi	1	51,50
	Total	91	

Tablo 12: Yaş Faktörüne Göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi P Değerleri

	IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean
Chi-Square	6,447	4,906	6,426	13,658
df	8	8	8	8
Asymp. Sig.	,597	,768	,600	,091

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Yas

Yaş Faktörüne göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi Sonuçları ve P değerleri 11 ve 12. tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 13: Cinsiyet Faktörüne Göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Mean Rank
IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	Kadın	55	47,73
	Erkek	35	43,29
	Belirtmek İstemiyorum	1	46,00
	Total	91	
BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	Kadın	55	46,59
	Erkek	35	45,77
	Belirtmek İstemiyorum	1	21,50
	Total	91	
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	Kadın	55	45,17
	Erkek	35	46,47
	Belirtmek İstemiyorum	1	75,00
	Total	91	
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean	Kadın	55	44,89
	Erkek	35	46,90
	Belirtmek İstemiyorum	1	75,50
	Total	91	

Tablo 14: Cinsiyet Faktörüne Göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi P Değerleri

	IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean
Chi-Square	,615	,916	1,602	1,416
df	2	2	2	2
Asymp. Sig.	,735	,633	,449	,493

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Cinsiyet

Cinsiyet Faktörüne göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi Sonuçları ve P değerleri 13 ve 14. tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 15 ve 16'dan görüldüğü üzere, Kruskal-Wallis Testine göre medeni durum, İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında anlamlı fark yaratmamaktadır.

Tablo 15: Medeni Durum Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

	Medeni_Durum	N	Mean Rank
IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	Bekar, çocuksuz	32	51,33
	Evli, çocuksuz	13	41,23
	Bekar, çocuklu	7	46,07
	Evli, çocuklu	39	43,21
	Total	91	
BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	Bekar, çocuksuz	32	42,28
	Evli, çocuksuz	13	51,54
	Bekar, çocuklu	7	37,29
	Evli, çocuklu	39	48,77
	Total	91	
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	Bekar, çocuksuz	32	45,59
	Evli, çocuksuz	13	41,77
	Bekar, çocuklu	7	57,00
	Evli, çocuklu	39	45,77
	Total	91	
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean	Bekar, çocuksuz	32	45,13
	Evli, çocuksuz	13	48,77
	Bekar, çocuklu	7	43,50
	Evli, çocuklu	39	46,24
	Total	91	

Tablo 16: Medeni Durum Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi P Değerleri

	IS_YUKU_AL T_BOYUTU_ Mean	BECERI_ALT_ BOYUTU_Mea n	KARAR_SERB ESTLIGI_ALT _BOYUTU_Me an	SOSYAL_DES TEK_ALT_BO YUTU_Mean
Chi-Square	2,200	2,465	1,965	,249
df	3	3	3	3
Asymp. Sig.	,532	,482	,580	,969

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Medeni_Durum

Katılımcıların 7–19 yaş aralığında yetiştiği yerleşim biriminin önemi olacağı düşünüldüğünden, bu durum Sosyo-demografik faktörler arasına alınmıştır. Yetişme çağının nerede geçirildiği faktörüne göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi Sonuçları ve P değerleri 17 ve 18. tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 17: Yetiştirme Çağı Faktörüne Göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi

	Yetisme_Cagi	N	Mean Rank
IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	Köy	7	39,21
	Kasaba/İlçe	21	47,45
	Şehir/İl	59	45,88
	Yurtdışı	2	52,00
	Köy, Kasaba/İlçe	1	46,00
	Kasaba/İlçe, Şehir/İl	1	58,00
	Total	91	
BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	Köy	7	59,64
	Kasaba/İlçe	21	47,64
	Şehir/İl	59	45,48
	Yurtdışı	2	11,50
	Köy, Kasaba/İlçe	1	40,00
	Kasaba/İlçe, Şehir/İl	1	21,50
	Total	91	
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	Köy	7	43,43
	Kasaba/İlçe	21	51,43
	Şehir/İl	59	44,64
	Yurtdışı	2	27,00
	Köy, Kasaba/İlçe	1	87,00
	Kasaba/İlçe, Şehir/İl	1	27,00
	Total	91	
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean	Köy	7	49,29
	Kasaba/İlçe	21	53,48
	Şehir/İl	59	42,81
	Yurtdışı	2	25,25
	Köy, Kasaba/İlçe	1	66,00
	Kasaba/İlçe, Şehir/İl	1	75,50
	Total	91	

Ancak şehirde, kasabada, köyde ya da yurtdışında yetiştirilmiş olmak araştırma sonuçlarında farklılaşma göstermemiştir.

Tablo 18: Yetiştirme Çağı Faktörüne Göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi P Değerleri

	IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean
Chi-Square	,851	6,475	6,394	5,830
df	5	5	5	5
Asymp. Sig.	,974	,263	,270	,323

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Yetisme_Cagi

Kardeş sayısı faktörüne göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi Sonuçları ve P değerleri 19 ve 20. tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 19: Kardeş Sayısı Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi

	Kardes_Say	N	Mean Rank
IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	Tek çocuk	5	50,40
	2	44	46,83
	3	14	50,32
	4	11	37,82
	5 ve 5'ten fazla kardeş	17	44,29
	Total	91	
BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	Tek çocuk	5	42,70
	2	44	46,28
	3	14	46,00
	4	11	53,64
	5 ve 5'ten fazla kardeş	17	41,29
	Total	91	
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	Tek çocuk	5	55,80
	2	44	47,11
	3	14	37,07
	4	11	49,41
	5 ve 5'ten fazla kardeş	17	45,38
	Total	91	
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean	Tek çocuk	5	56,30
	2	44	43,45
	3	14	41,21
	4	11	46,95
	5 ve 5'ten fazla kardeş	17	52,88
	Total	91	

Tablo 20: Kardeş Sayısı Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi P Değerleri

	IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean
Chi-Square	1,713	1,586	3,227	2,859
df	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,788	,811	,521	,582

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Kardes_Say

Kaçıncı çocuk olduğu faktörüne göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi Sonuçları ve P değerleri 21 ve 22. tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 21: Kaçınıcı Kardeş Olma Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi

	Kardes_Sira	N	Mean Rank
IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	İlk	37	45,59
	2	30	46,92
	3	9	51,83
	4	7	21,14
	5. ve 5'ten sonraki çocuk	8	59,63
	Total	91	
BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	İlk	37	44,86
	2	30	48,40
	3	9	43,61
	4	7	50,93
	5. ve 5'ten sonraki çocuk	8	40,63
	Total	91	
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	İlk	37	49,30
	2	30	44,92
	3	9	39,67
	4	7	50,14
	5. ve 5'ten sonraki çocuk	8	38,31
	Total	91	
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean	İlk	37	45,08
	2	30	47,85
	3	9	42,50
	4	7	38,36
	5. ve 5'ten sonraki çocuk	8	53,94
	Total	91	

Sosyo-demografik faktörler arasında yer alan kaç kardeş olduğu ve ailede kaçınıcı çocuk olduğu faktörlerinde gruplar arasında herhangi bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Tablo 22: Kaçınıcı Kardeş Olma Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi P Değerleri

	IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean
Chi-Square	8,965	,992	2,515	1,695
df	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,062	,911	,642	,792

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Kardes_Sira

Eğitim düzeyi faktörüne göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi Sonuçları ve P değerleri 23 ve 24. tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 23: Eğitim Faktörüne Göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi

	Egitim	N	Mean Rank
IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	lise ve altı	4	50,88
	ön lisans	13	47,12
	lisans	41	43,57
	yüksek lisans	23	47,43
	doktora	10	49,25
	Total	91	
BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	lise ve altı	4	64,63
	ön lisans	13	50,85
	lisans	41	46,73
	yüksek lisans	23	44,13
	doktora	10	33,55
	Total	91	
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	lise ve altı	4	39,00
	ön lisans	13	35,12
	lisans	41	49,54
	yüksek lisans	23	49,72
	doktora	10	39,90
	Total	91	
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean	lise ve altı	4	19,25
	ön lisans	13	41,65
	lisans	41	46,21
	yüksek lisans	23	51,65
	doktora	10	48,50
	Total	91	

Tablo 24: Eğitim Faktörüne Göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi P Değerleri

	IS_YUKU_AL T_BOYUTU_ Mean	BECERI_ALT_ BOYUTU_Mea n	KARAR_SERB ESTLIGI_ALT_ _BOYUTU_Me an	SOSYAL_DES TEK_ALT_BO YUTU_Mean
Chi-Square	,737	4,931	5,312	5,724
df	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,947	,294	,257	,221

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Egitim

Sosyo-demografik faktörler arasında yer alan eğitim faktöründe gruplar arasında herhangi bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Tecrübe faktörüne göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi Sonuçları ve P değerleri 25 ve 26. tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 25: Tecrübe Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi

	Tecrube	N	Mean Rank
IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	Bir yıldan az	3	77,67
	1-4 yıl arası	17	40,44
	5-9 yıl arası	15	40,47
	10-14 yıl arası	11	39,50
	15-19 yıl arası	14	57,21
	20-24 yıl arası	12	43,33
	25 yıl ve yukarısı	19	47,53
	Total	91	
BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	Bir yıldan az	3	39,83
	1-4 yıl arası	17	48,29
	5-9 yıl arası	15	47,77
	10-14 yıl arası	11	39,55
	15-19 yıl arası	14	54,11
	20-24 yıl arası	12	49,08
	25 yıl ve yukarısı	19	39,34
	Total	91	
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	Bir yıldan az	3	38,00
	1-4 yıl arası	17	55,12
	5-9 yıl arası	15	42,00
	10-14 yıl arası	11	37,36
	15-19 yıl arası	14	56,57
	20-24 yıl arası	12	46,75
	25 yıl ve yukarısı	19	39,00
	Total	91	
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean	Bir yıldan az	3	26,00
	1-4 yıl arası	17	49,06
	5-9 yıl arası	15	47,47
	10-14 yıl arası	11	32,32
	15-19 yıl arası	14	56,29
	20-24 yıl arası	12	44,29
	25 yıl ve yukarısı	19	46,68
	Total	91	

Tablo 26: Tecrübe Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi P Değerleri

	IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean
Chi-Square	9,257	3,811	9,341	7,289
df	6	6	6	6
Asymp. Sig.	,160	,702	,155	,295

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Tecrube

Sosyo-demografik faktörler arasında yer alan tecrübe faktöründe gruplar arasında herhangi bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Kıdem faktörüne göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliğı ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi Sonuçları ve P değerleri 27 ve 28. tablolarda gösterilmiştir

Tablo 27: Kıdem Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliğı ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi

	Kıdem	N	Mean Rank
IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	Bir yıldan az	15	60,43
	1-4 yıl arası	28	39,52
	5-9 yıl arası	17	33,79
	10-14 yıl arası	8	57,38
	15-19 yıl arası	6	52,58
	20-24 yıl arası	10	48,75
	25 yıl ve yukarısı	7	48,07
	Total	91	
BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	Bir yıldan az	15	40,43
	1-4 yıl arası	28	47,21
	5-9 yıl arası	17	47,18
	10-14 yıl arası	8	42,38
	15-19 yıl arası	6	60,67
	20-24 yıl arası	10	49,60
	25 yıl ve yukarısı	7	36,64
	Total	91	
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	Bir yıldan az	15	52,23
	1-4 yıl arası	28	45,02
	5-9 yıl arası	17	52,24
	10-14 yıl arası	8	31,13
	15-19 yıl arası	6	40,50
	20-24 yıl arası	10	49,20
	25 yıl ve yukarısı	7	38,57
	Total	91	
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean	Bir yıldan az	15	46,63
	1-4 yıl arası	28	41,38
	5-9 yıl arası	17	56,56
	10-14 yıl arası	8	54,50
	15-19 yıl arası	6	47,17
	20-24 yıl arası	10	36,95
	25 yıl ve yukarısı	7	39,71
	Total	91	

Tablo 28: Kıdem Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliğı ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi P Değerleri

	IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean
Chi-Square	12,009	3,933	6,708	6,127
df	6	6	6	6
Asymp. Sig.	,062	,686	,349	,409

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Kıdem

Sosyo-demografik faktörler arasında yer alan kıdem faktöründe gruplar arasında herhangi bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Araştırmanın hipotezlerinden biri de Sosyo-demografik faktörlerden gelirin ve haneye gelir getiren kişi sayısının İşveç İş Yüğü-İş Kontrolü-Sosyal Destek Ölçeği bazında farklılık yaratacağıdır. Analizler bunu doğrulamış ve gelir grupları arasında anlamlı istatistiksel olarak bir fark elde edilmiştir.

Tablo 29: Gelir Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi

	Gelir	N	Mean Rank
IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	Alt gelir grubu	9	40,44
	Orta gelir grubu	70	45,09
	Üst gelir grubu	12	55,46
	Total	91	
BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	Alt gelir grubu	9	46,11
	Orta gelir grubu	70	48,72
	Üst gelir grubu	12	30,04
	Total	91	
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	Alt gelir grubu	9	61,00
	Orta gelir grubu	70	44,54
	Üst gelir grubu	12	43,25
	Total	91	
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean	Alt gelir grubu	9	71,67
	Orta gelir grubu	70	44,64
	Üst gelir grubu	12	34,67
	Total	91	

Sosyal Destek Alt Boyutunda 0,004 düzeyindeki anlamlı istatistiksel fark elde edildiğinden, ilave analizler yapılmıştır. Tablo 30-31-32 bu analizlere yer vermektedir.

Tablo 30: Gelir Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi P Değerleri

	IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean
Chi-Square	2,055	5,269	4,093	11,133
df	2	2	2	2
Asymp. Sig.	,358	,072	,129	,004

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Gelir

Tablo 31: Gelir Faktörüne Göre Sosyal Destek Alt Boyutunda Post Hoc Testi

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	5,530	12	,461	2,338	,013
Within Groups	15,371	78	,197		
Total	20,901	90			

Post hoc Tamhane analizine göre Sosyal Destek Alt Boyutunda Alt Gelir Grubunda olduğunu beyan eden katılımcılar ile Üst Gelir Grubu arasında 0,017 düzeyinde anlamlı fark çıkmıştır.

Tablo 32: Gelir Faktörüne Göre Sosyal Destek Alt Boyutunda Post Hoc Tamhane

(I) Gelir	(J) Gelir	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Alt gelir grubu	Orta gelir grubu	,68095	,23785	,056	-,0182	1,3801
	Üst gelir grubu	,86111*	,24972	,017	,1532	1,5690
Orta gelir grubu	Alt gelir grubu	-,68095	,23785	,056	-1,3801	,0182
	Üst gelir grubu	,18016	,10445	,274	-,0939	,4542
Üst gelir grubu	Alt gelir grubu	-,86111*	,24972	,017	-1,5690	-,1532
	Orta gelir grubu	-,18016	,10445	,274	-,4542	,0939

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Ancak, Alt Gelir Grubu ile Orta Gelir Grubu arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Benzer şekilde Orta Gelir Grubu ile Üst Gelir Grubu arasında da anlamlı herhangi bir fark bulunmamıştır.

Tablo 33: Gelir Getiren Kişi Sayısı Faktörüne Göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi

	Gelir_Getiren	N	Mean Rank
IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	Bir kişi	31	50,56
	İki kişi	47	44,79
	Üç kişi	9	35,78
	Dört ve daha fazla kişi	4	47,88
	Total	91	
BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	Bir kişi	31	41,63
	İki kişi	47	48,00
	Üç kişi	9	52,33
	Dört ve daha fazla kişi	4	42,13
	Total	91	
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	Bir kişi	31	53,15
	İki kişi	47	42,26
	Üç kişi	9	49,39
	Dört ve daha fazla kişi	4	27,00
	Total	91	
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean	Bir kişi	31	48,85
	İki kişi	47	46,49
	Üç kişi	9	41,50
	Dört ve daha fazla kişi	4	28,25
	Total	91	

Tablo 34: Gelir Getiren Kişi Sayısı Faktörüne Göre İş Yükü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi P Değerleri

	IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean
Chi-Square	2,435	1,771	6,849	2,500
df	3	3	3	3
Asymp. Sig.	,487	,621	,077	,475

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Gelir_Getiren

İş dünyasında fazla mesai yapılması kaçınılmaz olabilir. Ancak bu durum yapılan işin doğasına, ekonomik konjonktüre ve daha çok sayıda farklı unsura bağlıdır. Yine de makul seviyelerin üzerinde yapılan fazla mesainin

çalışanlar üzerinde olumsuz etkileri olabileceği bir hipotezdir. Çalışmada Sosyo-demografik faktörlerden fazla mesai yapma durumu da toplanan ve test edilen veriler arasındadır.

Tablo 35: Mesai Durumu Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi

	Mesai_Durumu	N	Mean Rank
IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	Hiç	45	52,97
	5 saatten az	22	47,84
	6 - 10 saat arası	7	29,14
	11 saat ve fazlası	17	32,12
	Total	91	
BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	Hiç	45	51,77
	5 saatten az	22	38,45
	6 - 10 saat arası	7	49,86
	11 saat ve fazlası	17	38,91
	Total	91	
KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	Hiç	45	47,48
	5 saatten az	22	43,91
	6 - 10 saat arası	7	56,14
	11 saat ve fazlası	17	40,62
	Total	91	
SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean	Hiç	45	47,71
	5 saatten az	22	43,39
	6 - 10 saat arası	7	46,57
	11 saat ve fazlası	17	44,62
	Total	91	

Tablo 35'ten de görüldüğü üzere, mesai yapma durumu faktörü için İş Yüğü Alt Boyutunda 0,012 düzeyinde anlamlı bir fark bulunmuştur. Gruplar arasındaki ilişkiyi anlamak açısından ilave testler yürütülmüştür.

Tablo 36: Mesai Durumu Faktörüne Göre İş Yüğü, Beceri, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında için Kruskal-Wallis Testi P Değerleri

	IS_YUKU_ALT_BOYUTU_Mean	BECERI_ALT_BOYUTU_Mean	KARAR_SERBESTLIGI_ALT_BOYUTU_Mean	SOSYAL_DESTEK_ALT_BOYUTU_Mean
Chi-Square	10,972	5,465	2,543	,464
df	3	3	3	3
Asymp. Sig.	,012	,141	,468	,927

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Mesai_Durumu

Katılımcıların tamamı birlikte fazla mesai yapma durumu açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında 0,012 düzeyinde farklılık görünmektedir. Her ne kadar anlamlı fark bulunmuş olsa da, gruplar arasındaki farklılıkları bulmak amacıyla yürütülen ilave post hoc Tamhane testi, gruplar arasındaki farklılığı belirleyememiştir.

Tablo 37: Mesai Durumu Faktörüne Göre İş Yüğü Alt Boyutunda Post Hoc Testi

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	2,385	3	,795	3,586	,017
Within Groups	19,289	87	,222		
Total	21,674	90			

Tablo 38: Mesai Durumu Faktörüne Göre Sosyal Destek Alt Boyutunda Post Hoc Tamhane

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
Hiç	45	2,5644	,50684	,07556	2,4122	2,7167	1,60	3,60
5 saatten az	22	2,4364	,41236	,08792	2,2535	2,6192	1,40	3,00
6 - 10 saat arası	7	2,1429	,34087	,12884	1,8276	2,4581	1,80	2,80
11 saat ve fazlası	17	2,1882	,48203	,11691	1,9404	2,4361	1,60	3,40
Total	91	2,4308	,49073	,05144	2,3286	2,5330	1,40	3,60

Ayrıca, yalnızca 41 kişiden oluşan ve Muhasebeciler olarak adlandırılan grup için de gruplar arasında bir farklılık bulunamamıştır. Esasen muhasebeciler belirli bir ritim içerisinde çalışmakta, Gelir İdaresi Başkanlığını tarafından belirlenen takvim ve usullere uymak zorunda olduklarından, fazla mesai algısına sahip olmayabilirler. Bu durum ayrı bir araştırma ile belirlenebilir. Her ne kadar geçmişte yapılmış çalışmalardan faydalanmak söz konusu olsa da, mevzuat ve iş görme usulleri muhasebe mesleği söz konusu olduğunda dinamik olduğundan, yeni baştan çalışılmasında fayda bulunmaktadır.

SONUÇ

Tüm katılımcılara ve sonrasında muhasebeci olarak gruplandırılan katılımcılara uygulanan istatistik analizleri sonucunda elde edilen bulgular tabloda özetlenmiştir.

Tablo 39: Çalışmanın Bulgularının Özet Gösterimi

SOSYO DEMOGRAFİK FAKTÖRLER	İsveç İş Yükü-İş Kontrolü-Sosyal Destek Ölçeği							
	İŞ YÜKÜ ALT BOYUTU N=41	İŞ YÜKÜ ALT BOYUTU N=91	BECERİ ALT BOYUTU N=41	BECERİ ALT BOYUTU N=91	KARAR SERBEST LİĞİ ALT BOYUTU N=41	KARAR SERBEST LİĞİ ALT BOYUTU N=91	SOSYAL DESTEK ALT BOYUTU N=41	SOSYAL DESTEK ALT BOYUTU N=91
Yaş								
Cinsiyet								
Medeni Durum								
Yetişme Çağı								
Kardeş Sayısı								
Kaçıncı Çocuk Olduğu								
Eğitim Durumu								
Meslek								
Tecrübe								
Kıdem								
Gelir Seviyesi								0,004 KWU
Haneye Gelir Getiren #								
İstenen Alanda Çalışma			0,025 MWU	0,004 MWU				
Fazla Mesai Durumu		0,012 KWU						
Yönetici Rolü						0,002 MWU		

Not: MW U Mann-Whitney U Testi, KW Kruskal-Wallis Testi

Yapılan Mann-Whitney U testlerine göre hem örneklemin bütünü, hem de muhasebeci olarak gruplandırılan katılımcıların istenen alanda çalışmaları durumunda, Beceri Alt Boyutunda istediği alanda çalışmadığını beyan edenlere göre farklılaştığı görülmektedir. Ayrıca Mann-Whitney U testlerine göre örneklemin bütününde yönetici rolü olanların olmayanlara göre Karar Serbestliği Alt Boyutunda farklılaştığı görülmektedir. Kruskal-Wallis testlerinde ise örneklemin bütününde katılımcılar İşveç İş Yüğü-İş Kontrolü-Sosyal Destek Ölçeğinin İş Yüğü Alt Boyutunda fazla mesai yapma durumuna göre gruplar aralarında farklılaşmaktadır. Yine Kruskal-Wallis testlerinde ise örneklemin bütününde katılımcılar Ölçeğinin Sosyal Destek Alt Boyutunda gelir seviyelerine göre kendi aralarında farklılaşmaktadır.

Yöneticilik rolü olan bireylerin işlerinde karar serbestliğine sahip olmaları yöneticiliğin doğal bir gereğidir. Bu durum ölçeğin uygulandığı örnekleme de teyit edilmektedir. Örnekleme oluşturan katılımcılardan yönetici rolü olanlar, olmayanlardan *Karar Serbestliği Alt Boyutunda* anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

İstenen mesleği yapıyor olmak, hangi alanda eğitim alındığı ve hangi mesleğin seçildiği ile doğrudan ilişkilidir. Bireylerin çalıştıkları işte ustalaşmaları, gerekli becerileri edinmeleri, kendilerini bu alanda yenilemeleri ve sürekli öğrenmeleri yadırganacak bir durum değildir. Diğer yandan kişilerin becerilerinin olduğu alanlarda işlerini seçtikleri, seçtikleri alanda işlerini daha istekli yapabildikleri söylenebilir. Çalışmada kullanılan ölçek ve eldeki örneklem açısından bakıldığında hem muhasebe mesleğini icra edenlerin, hem de diğer meslekleri icra edenlerin, istemedikleri bir mesleği icra etmek durumunda kalanlardan *Beceri Alt Boyutunda* ayrıştığını ortaya koymaktadır. Beceri genellikle eğitimle elde edilebildiğinden burada meslek seçimi ve mesleki eğitim aşamasında adayların kişisel tercihlerinin göz ardı edilmemesi, rehber psikologlar ve danışmanlar tarafından bunların analiz edilmesi ve öğrencilik aşamalarında bireylerin doğru/uygun kariyer seçimlerinde yönlendirilmelerinin önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

(1) İş arkadaşlarımla çalışmak hoşuma gider, (2) Üstlerimle ilişkilerim iyidir, (3) Kötü günümdeysem işyerindekiler durumumu anlarlar, (4) İşyerinde çalışanlar beni destekler. (5) Çalıştığım yerde birbirimizle iyi geçiniriz ve (6) Çalıştığım yerde sakin ve hoş bir ortam var ifadeleri Sosyal Destek Alt Boyutunu oluşturan ifadelerdir. Gelir faktörüne göre Alt Gelir Grubunda olanların Üst Gelir Grubunda olanlarla *Sosyal Destek Alt Boyutunda* farklılaştığı çalışmada ortaya çıkmıştır. Her ne kadar konu daha çok sosyologların ve/veya işyeri psikologlarının uzmanlık alanına giriyorsa da özellikle toplumda bireylerin ekonomik sıkıntıları göz önünde bulundurulduğunda geçim sıkıntısı çekenlerin işyeri ortamlarında da huzurlu çalışmadıklarına, kafalarının sürekli geçim problemlerine takıldığı; bu moral ve konsantrasyon bozucu ruh halinin bireylerin uyumlu çalışmalarının ve işyerinde güzel ilişkiler kurmalarının önünde bir engel oluşturduğu düşünülebilir.

Fazla mesai yapma durumu da *İş Yüğü Alt Boyutu* çerçevesinde farklılaşmaya yol açmıştır. Katılımcıların 45'i hiç fazla mesai yapmazken, 22'si haftada 5 saatten az fazla mesai yapmaktadır. Katılımcıların 17'si haftada 11 saat

ve fazlası olacak şekilde fazla mesai yaparken, 7 kişi de 6–10 saat arası fazla mesai yapmaktadır. Ancak Post hoc Tamhane analizleri anılan grupta arasında ayrışmayı belirleyememiştir.

Çalışmada kullanılan ölçeğin İş Yükü Alt Boyutunda elde edilen yüksek puan, yüksek iş yüküne işaret etmektedir. Beceri Alt Boyutunda elde edilen yüksek puanlar iş kontörünün yüksek olduğu şeklinde yorumlanır. Karar Serbestliği Alt Boyutunda elde edilen yüksek puan, yüksek karar serbestliği; Sosyal Destek Alt Boyutunda elde edilen yüksek puan ise sosyal desteğin yüksek olduğu şeklinde yorumlanır.

Çalışmada kullanılan ölçeğin Beceri Alt Boyutu ve Karar Serbestliği Alt Boyutu puanlarının toplanması ile İş Kontrolü belirlenmektedir.

İŞ KONTROLÜ = BECERİ + KARAR SERBESTLİĞİ

Yukarıda elde edilen iş kontrolü ile iş yükü arasında kurulan ilişki de iş gerilimine işaret edecektir.

İŞ GERİLİMİ (Job Strain) = İŞ YÜKÜ/İŞ KONTROLÜ

Yüksek iş yükü ve düşük iş kontrolü eşitlikten de anlaşıldığı üzere yüksek stres barındıran işlere işaret etmektedir. Tersinden okunursa, iş kontrolü ne kadar yüksek olursa ve iş yükü ne kadar düşük olursa o derece düşük bir gerilim söz konusu olacaktır. Çalışmaya katılan 91 kişi için İş Gerilimi Alt Boyut ortalaması 1,2353; örneklemin içinden muhasebeci/yönetici olarak tanımlanan grup için 0,7584 olarak bulunmuştur. İş yükünde en yüksek puan 17, en düşük puan 8 olabilir. Karar serbestliğinde en yüksek puan 8, en düşük puan 2 olabilir. Buradan yola çıkılarak iş kontrolü en yüksek 21, en düşük 9 değerini alabilir. Sonuç olarak iş geriliminin en düşük seviyede kalmasını sağlayacak olan senaryo en düşük iş yük (2 puan) ve en yüksek karar serbestliğinde (21 puan) gerçekleşecektir—0,38 puan. En yüksek strese yol açacak olan senaryoda ise sonuç 1,89 olacaktır. Böylece katılımcıları tümü birlikte değerlendirildiğinde maksimum gerilimin %65'ine ulaşılmaktadır. Yalnızca muhasebesi/yönetici olan grubun puanı ise maksimum gerilimin %40'ı civarında kalmaktadır.

Tablo 40: İş Gerilimi Alt Boyutu ve Sosyo-demografik faktörler

SOSYO-DEMOGRAFİK FAKTÖRLER		İşveç İş Yükü-İş Kontrolü-Sosyal Destek Ölçeği	
		İş Gerilimi Alt Boyutu N = 41 Sig.	İş Gerilimi Alt Boyutu N = 91 Sig.
YAŞ	KW	,338	,420
CİNSİYET	KW	,626	,920
MEDENİ DURUM	KW	,640	,546
YETİŞME ÇAĞI	KW	,318	,245
KARDEŞ SAYISI	KW	,717	,511
KAÇINCI ÇOCUK OLDUĞU	KW	,326	,045
EĞİTİM DURUMU	KW	,755	,411
MESLEK	MW	-	,536
TECRÜBE	KW	,336	,238
KIDEM	KW	,131	,107
GELİR SEVİYESİ	KW	,249	,029
HANEYE GELİR GETİREN SAYISI	KW	,731	,568
İSTENEN ALANDA ÇALIŞMA	MW	,180	,006

FAZLA MESAİ DURUMU	KW	,498	,346
YÖNETİCİ ROLÜ	MW	,080	,243

Not: MW U Mann-Whitney U Testi, KW Kruskal-Wallis Testi

Sosyo-demografik faktörler sırayla İş Gerilimi ile sınanmıştır. Meslek, Yönetici olma ve İstenen alanda çalışma faktörleri için Mann-Whitney U testleri gerçekleştirilmiştir. İlk olarak 91 katılımcıdan oluşan örneklem için testler gerçekleştirilmiştir. Muhasebe mesleğini yapanlar olarak tanımlanan gruba dahil katılımcılarla diğer meslek mensupları arasında İş Gerilimi Alt Boyutunda anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. İsteddiği alanda çalıştığını ifade 75 katılımcı için, istediği alanda çalışmayanlardan 0,006 düzeyinde anlamlı fark elde edilmiştir. Katılımcıların 51'i çalıştığı işletmede yöneticilik pozisyonu olduğunu beyan etmiş olup, yönetici olmayanlarla aralarında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Kalan Sosyo-demografik faktörler için Kruskal-Wallis testleri yapılmıştır.

Kaçıncı çocuk olunduğuna ilişkin Sosyo-demografik faktörün İş Gerilimi Alt Boyutu için yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda gruplar arasında 0,045 düzeyinde anlamlı fark bulunmuş, Post hoc Tamhane testi gerçekleştirilmiştir. Buna göre ailede ilk doğan çocuklar (0,011), ikinci sırada doğanlar (0,015), dördüncü çocuk olarak doğanlardan; dördüncü sırada doğanlar da ayrıca beş ve beşten sonraki çocuk olarak doğanlardan (0,026) düzeyinde anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Gelir Sosyo-demografik faktöründe İş Gerilimi Alt Boyutu için yapılan Kruskal-Wallis testi sonucunda gruplar arasında 0,026 düzeyinde anlamlı fark bulunmuş, Post hoc Tamhane testi gerçekleştirilmiştir. Buna göre kendini Üst Gelir Grubunda tanımlayanlar, Alt Gelir Grubunda tanımlayanlardan İş Gerilimi Alt Boyutunda 0,041 düzeyinde anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Aynı testler 41 katılımcıdan oluşan muhasebe ağırlıklı olan meslek mensuplarına yapıldığında hiçbir Sosyo-demografik faktör İş Gerilimi Alt Boyutunda anlamlı farklılık göstermemiştir. Buradan yola çıkarak yine muhasebe mesleğinin belirli bazı rutinleri içerdiğine dem vurulabilir. Esasen elde edilen sonuçlar, tabi ki eldeki örneklemle sınırlı kalmak koşuluyla, muhasebe mesleğinin doğasının buna yol açtığı şeklinde yorumlanabilir.

Belirlenen Sosyo-demografik faktörlerin İşveç İş Yükü-İş Kontrolü-Sosyal Destek Ölçeği ile birlikte kullanılması sonucunda gerçekleştirilen bu çalışma, sonraki aşamalarda aynı örneklemde toplanan farklı ve ilişkili olduğu düşünülen ölçeklerle değerlendirilecek ve çıkarımlarda bulunulacaktır.

7. KAYNAKLAR

- Arık, H. (2011). Çalışma Yaşamında Psikososyal Etmenlerin Koroner Kalp Hastalığı Risk Skoru Ve Risk Etmenleri İle İlişkisi, Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İzmir.
- Aydın Sayılan, A., Mert Boğa, S. (2018). Hemşirelerin İş Stresi, İş Yükü, İş Kontrolü ve Sosyal Destek Düzeyi ile Tıbbi Hataya Eğilimleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi, Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi, 20(1): 11–22.
- Bolat, O. İ. (2011). İş Yükü, İş Kontrolü ve Tükenmişlik İlişkisi Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 2, 2011.

- Bulut, K., Soylu, B. (2009). Öğretim Üyelerinin İş Yükü Seviyelerinin Bir Analitik Ağ Modeli İle Değerlendirilmesi: Mühendislik Fakültesinde Bir Uygulama, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi 25 (1-2) 150–167.
- Demiral, Y., Ünal, B., Kılıç, B., Soysal, A., Bilgin, C. A., Uçku, R. & Theorell, T. (2007). İş Stresi Ölçeğinin İzmir Konak Belediyesi’nde Çalışan Erkek İşçilerde Geçerlik ve Güvenilirliğinin İncelenmesi. Toplum Hekimliği Bülteni 26(1).
- Durmuşçelebi, C. (2022). İş Talepleri, İş Kontrolü, Kişilik, İş Stresi, Emniyet Kültürü ve Emniyet Davranışı Arasındaki İlişkilerin Sivil Havacılık Sektöründe Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Hatay.
- Kalınkara, V., Kalaycı, I. (2018). Sağlık Kurumlarında Çalışan Personelin İş Stresi, Yorgunluk Ve Tükenmişlik İlişkisi, Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi 6 (ÖS: Ergonomi 2017), 125–136, 2018 e-ISSN: 1308-6693.
- Keser, A., (2006). Çağrı Merkezi Çalışanlarında İş Yükü Düzeyi İle İş Doyumu İlişkisinin Araştırılması, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (11) 2006 / 1: 100–119.
- Levi, L. (2000). Stressors at the workplace: theoretical models – a historical overview, İçinde: Schnall PL, Belkic K, Landsbergis P, Baker D, ed. The Workplace and Cardiovascular Disease, 1. Baskı. Philadelphia, ABD: Hanley & Belfus. 69–73.
- Meseri, R., Öztürk, Ş. & Demiral, Y. (2010). Mutfak ve Servis Çalışanlarında İş Gerilimi ve Etkileyen Etmenler. Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 37(3) 44–50.
- Nordenmark, M., Vinberg, S. & Strandh, M. (2012). Job control and demands, work-life balance and wellbeing among self-employed men and women in Europe, Vulnerable Groups & Inclusion, 3: 1, 18896, DOI: 10.3402/vgi.v3i0.18896
- Türk Dil Kurumu (2023). Sözlükler. Psikososyal. <https://sozluk.gov.tr/> 29.09.2023

BIYOMİMİKİRİ VE YARATICILIK: ORGANİZASYONLARDA İNOVASYON SÜREÇLERİNİ GELİŞTİRMEK

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Meriç YAZICI
ORCID: 0000-0001-6769-2599

ÖZET

İnovasyon, organizasyonların rekabetçi bir avantaj elde etmeleri ve sürdürülebilirliklerini sağlamaları için kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışma, biyomimikri ve yaratıcılığın organizasyonlardaki inovasyon süreçlerini nasıl geliştirebileceğini incelemektedir. Biyomimikri, doğadan ilham alarak teknolojik ve tasarımsal sorunları çözme yöntemini ifade ederken, yaratıcılık ise, yeni ve değerli fikirlerin üretilmesi sürecini tanımlamaktadır. Biyomimikri, doğadaki organizmaların yapısını, işleyişini ve stratejilerini örnek alarak çeşitli alanlarda yenilikçi çözümler geliştirme fırsatı sunmaktadır. Örneğin, kuş kanatlarından esinlenerek uçak kanatlarının tasarımı geliştirilebilir veya karıncaların organizasyon becerileri, lojistik süreçlerin iyileştirilmesinde kullanılabilir. Biyomimikri, organizasyonların ürün geliştirme, sürdürülebilirlik ve verimlilik konularında yenilikçi yaklaşımlar benimsemelerine olanak tanımaktadır. Yaratıcılık, organizasyonlarda inovasyonun temel taşıdır. Yaratıcı düşünce, mevcut sorunlara farklı perspektiflerden yaklaşmayı ve yeni çözüm yolları bulmayı içermektedir. Organizasyonların çalışanlarına yaratıcı düşünmeyi teşvik etmeleri, yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Organizasyon içi işbirliği ve farklı disiplinlerden gelen insanların bir araya gelmesi, yaratıcılığı destekler ve inovasyon süreçlerini hızlandırır. Biyomimikri ve yaratıcılık, organizasyonlarda inovasyon süreçlerini geliştirmek için güçlü araçlardır. Doğadan ilham alarak yaratıcı fikirlerin üretilmesi, organizasyonların sürdürülebilirlik hedeflerini gerçekleştirmelerine ve rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olmaktadır. Doğadan ilham almak, organizasyonların daha sürdürülebilir, verimli ve rekabetçi olmalarına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, organizasyonlar biyomimikri ve yaratıcılığı teşvik eden bir kültür oluşturarak inovasyon kapasitelerini artırabilirler. Çalışmada ayrıca, biyomimikri ve yaratıcılığın organizasyonların rekabetçi avantajını nasıl artırdığını inceleyen pratik uygulamalar da önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Biyomimikri, Yaratıcılık, Organizasyonlar, İnovasyon.

BIOMIMICRY AND CREATIVITY: ENHANCING INNOVATION PROCESSES IN ORGANIZATIONS

ABSTRACT

Innovation is critical for organizations to gain a competitive advantage and ensure their sustainability. This study examines how biomimicry and creativity can enhance innovation processes in organizations. Biomimicry refers to the method of solving technological and design problems by taking inspiration from nature, while creativity describes the process of generating new and valuable ideas. Biomimicry offers the opportunity to develop innovative solutions in various fields by taking the structure, functioning, and strategies of organisms in nature as

an example. For example, the design of aircraft wings can be improved by taking inspiration from bird wings or the organizational skills of ants can be used to improve logistics processes. Biomimicry enables organizations to adopt innovative approaches to product development, sustainability, and efficiency. Creativity is the cornerstone of innovation in organizations. Creative thinking involves approaching existing problems from different perspectives and finding new solutions. The fact that organizations encourage their employees to think creatively contributes to the emergence of innovative ideas. Collaboration within the organization and bringing people from different disciplines together supports creativity and accelerates innovation processes. Biomimicry and creativity are powerful tools to improve innovation processes in organizations. Generating creative ideas inspired by nature helps organizations to achieve their sustainability goals and gain competitive advantage. Being inspired by nature contributes to organizations becoming more sustainable, efficient, and competitive. Therefore, organizations can increase their innovation capacity by creating a culture that encourages biomimicry and creativity. The paper also proposes practical applications that examine how biomimicry and creativity can enhance organizations' competitive advantage.

Key words: Biomimicry, Creativity, Organizations, Innovation.

TÜRKİYE'DE DÖVİZ KURU VE PETROL FİYATLARININ SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ ÜZERİNE ETKİSİNİN NEDENSELLİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Çebi BAL

Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,

ORCID: [0000-0002-9568-6740](https://orcid.org/0000-0002-9568-6740)

Doç. Dr. Filiz KUTLUAY TUTAR

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

ORCID: 0000-0002-2574-9494

Merve EKİCİ

Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE, İktisat ABD

ORCID: 0000-0002-0974-3498

ÖZET

Sanayi üretim endeksi, ekonominin ana sektörlerinden biri olan sanayi sektörünün üretim ve çıktı faaliyetlerindeki azalış ya da artışları açıklayan aylık bir endekstir. Ulusal büyüme açısından ayrı bir öneme sahip olan bu endeks, ülkelerin ekonomik aktivitesi hakkında bilgiler vermektedir. Özellikle sektöre uygulanan kısa dönemli politikaların olumlu veya olumsuz etkilerini de göstermektedir. Sektörde yer alan kuruluşların üretimlerinde meydana gelen değişimleri göstermekte ve bu kuruluşların iktisadi kararlar almasını kolaylaştırmaktadır. Türkiye sanayi mallarının üretilmesi ve ihracatının yapılması noktasında son yıllarda artış göstermektedir. Ülke açısından sağladığı katma değer, istihdam ve yatırım sektöre yönelik önemli strateji ve politikaların olması gerekliliğini sunmaktadır. Bu aşamada sanayi sektörünün üretim ve maliyet anlamında döviz kuru ve petrol fiyatları ile yakından ilişkili olduğu düşünülmüş ve çalışmanın ana teması oluşturulmuştur. Çünkü sektörün hammadde ithalatı döviz kuruyla ve üretilen malın dağıtım lojistik sektörüyle yakından ilişkilidir. Dolayısıyla sanayi üretim endeksindeki değişimler makroekonomik değişkenlerin seyrini şekillendirmekte ve gelecekte beklenen kârlılık oranını belirlemektedir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye için 2005:Q1-2022:Q4 dönemleri kapsamında TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru ve petrol fiyatlarının sanayi üretim endeksi üzerine olan etkisi açıklanacaktır. Öncelikli olarak değişkenler Census X-13 yöntemi ile mevsimsellikten arındırılarak KPSS birim kök testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır. Elde edilen ampirik sonuçlar ile TÜFE bazlı reel efektif döviz kurundan sanayi üretim endeksinde doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Petrol fiyatı ile sanayi üretim endeksi arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Üretim Endeksi, Döviz Kuru, Petrol Fiyatları, Toda-Yamamoto.

CAUSATION ANALYSIS OF THE EFFECT OF EXCHANGE RATE AND OIL PRICES ON INDUSTRIAL PRODUCTION INDEX IN TURKEY

ABSTRACT

The industrial production index is a monthly index that explains the decrease or increases in the production and output activities of the industrial sector, one of the main sectors of the economy. This index, which has a separate

importance in terms of national growth, provides information on the economic activity of countries. It also shows the positive or negative effects of short-term policies applied to the sector. It shows the changes in the production of the organizations in the sector and makes it easier for these organizations to make economic decisions. Turkey's production of industrial goods and exports in recent years to increase. The added value it provides for the country, employment and investment offer the need to have important strategies and policies for the sector. At this stage, the industry sector was thought to be closely related to the exchange rate and oil prices in terms of production and cost, and the main theme of the study was created. Because the raw material imports of the sector are closely related to the exchange rate and the distribution of the produced goods to the logistics sector. Therefore, changes in the industrial production index shape the course of macroeconomic variables and determine the expected profitability rate in the future.

The purpose of this study for Turkey 2005:Q1-2022:Q4 period within the scope of the CPI-based real effective exchange rate and oil prices will be explained on the industry production index. Firstly, the KPSS unit root test and Toda-Yamamoto causality test were performed by seasonally purifying the variables with the Census X-13 method. With the empirical results obtained, there was no causality relationship from the CPI-based real effective exchange rate to the industrial production index. A bilateral causality relationship has been established between the oil price and the industrial production index.

Keywords: Industrial Production Index, Exchange Rate, Oil Prices, Toda-Yamamoto.

1. GİRİŞ

18. yüzyılda gerçekleşen ve etkisi bütün dünyaya yayılan Sanayi Devrimi emek yoğun bir üretimden sermaye yoğun üretime geçişi başlatmıştır. Üretimde insan gücü yerine makine gücünün kullanılmaya başlandığı bu dönemlerde üretim süreci hızlanmıştır. Kısa zamanda mal üretiminin sağlanması ise ülkenin zenginleşme olanaklarına katkıda bulunmuştur. Sanayi Devrimi'nin 21. yüzyıla yansımaları ise inovasyon, seri üretim, zaman tasarrufu ve uluslararası rekabet gücü şeklindedir. Ülkelerin milli gelirine büyük oranda katkı sağlayan sanayi üretimi ile birlikte doğal kaynaklar daha verimli bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Sanayi; hammadde ve yarı mamul maddelerin işlenmesi ile mamul hale getirilmesini sağlayan bir sektördür. Dolayısıyla ülke ekonomisinin her alanını yakından ilgilendiren bir sektör olma özelliğini taşımaktadır. Fazla mal üretiminin yapılması sektörün ihracat faaliyetlerini devam ettirmesi bakımından önemlidir. Çünkü yapılan üretim sadece iç tüketim değil dış tüketimi de karşılamaya yöneliktir. Sanayi üretiminin en önemli alt kolunu oluşturan imalat sanayi ise ekonomik büyümenin doğrudan etkilendiği alanlar arasında yer almaktadır. Sanayi üretiminin gerçekleştirilmesine katkı sağlayan veya etkileyen makroekonomik değişkenlerin ortaya belirlenmesi ekonominin

bu alanlara yönelik daha istikrarlı tedbirler almasını sağlayacaktır. Çünkü ülkenin ekonomik aktiviteleri hakkında önemli bilgiler veren sektör istihdam, yatırım, TÜFE, döviz kuru, ÜFE, petrol fiyatları ve GSYH gibi birçok iktisadi değişkeni etkilemektedir. Örneğin; ülke ekonomilerinde yaşanan büyüme ile birlikte petrole duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Bu durum özellikle petrole bağımlı ülkelerin petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerden etkilenmesine ve üretim maliyetlerinde artışlara sebep olmaktadır. Bu kapsamda Türkiye petrole bağımlı bir ülkedir ve bu durum söz konusu sektörün üretim maliyetlerini oluşturmaktadır. Özellikle döviz kurunda yaşanan artışlarla birlikte petrol fiyatlarında ani değişimler yaşanmaktadır.

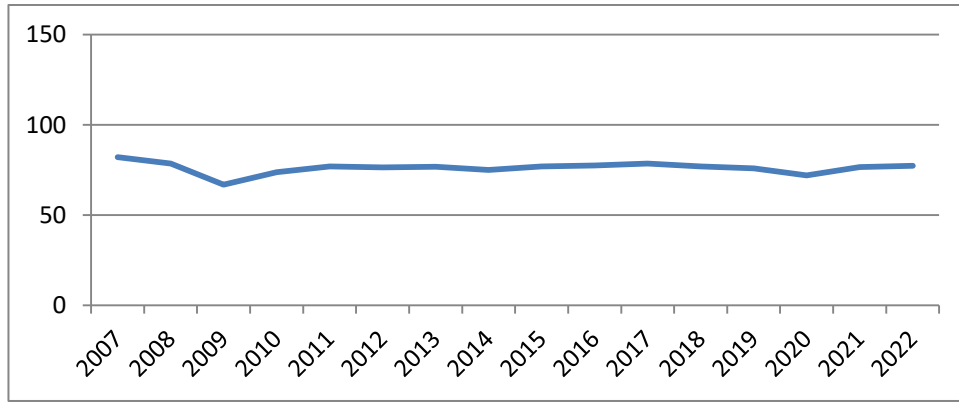
Ana Sermaye Grupları	2010	2016	2022
Toplam Sanayi	69.39	103.41	143.24
Ara Malı	69.62	101.89	136.68
Dayanıklı Tüketim Malı	76.49	101.47	135.35
Dayanıksız Tüketim Malı	71.43	103.70	150.85
Enerji	85.49	105.52	129.02
Sermaye Malı	56.43	105.64	159.76
Düşük Teknoloji	72.69	103.04	144.40
Orta-Düşük Teknoloji	65.78	103.46	132.60
Orta-Yüksek Teknoloji	63.65	102.91	155.75
Yüksek Teknoloji	52.32	108.83	207.90
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	85.91	99.37	124.37
İmalat Sanayi	67.58	103.41	146.01
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtımı	80.96	105.66	124.24

Tablo 1: Ana Sermaye Grupları Bazında Sanayi Üretim Endeksi Kaynak: (TUIK, 2023).

Aylık olarak hesaplanan sanayi üretim endeksinin ortalaması alınarak yıllık değerlerine ulaşılmaktadır. Bu kapsamda Tablo 1’de Türkiye’nin seçilmiş yıl ve ana sermaye grupları bazında sanayi üretim endeks değerleri verilmiştir. Ana sermaye gruplarının hepsinde bir artış trendi bulunmaktadır. Fakat özellikle yüksek teknoloji grubunda söz konusu artış trendi diğerlerine oranla daha fazladır. Bu durum Türkiye’de sanayi sektörünün yüksek teknoloji alanına ağırlık verildiği söylenilebilir. Çünkü uluslararası piyasalarda hızlı ve rekabet edebilir

üretimin gerçekleşmesi zaman ve işgücü kayıplarının minimuma indirilmesi ile mümkün hale gelmektedir. Yüksek teknoloji ile üretilen mal hem kaliteli hem de seri bir üretim anlamına gelmektedir.

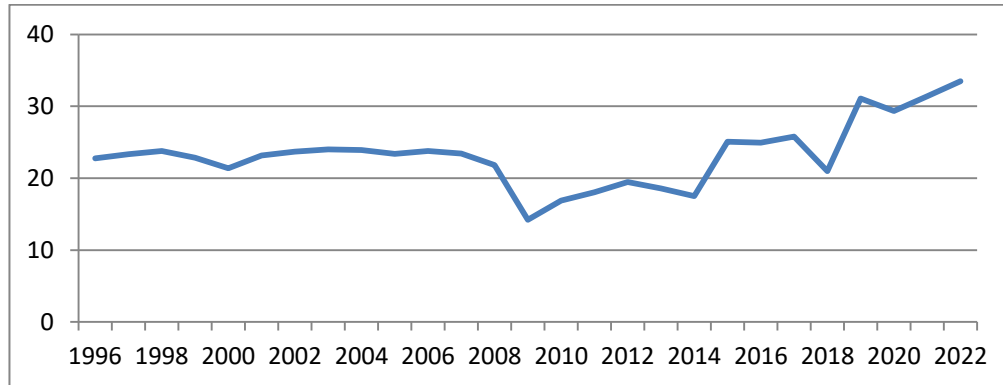
İmalat sanayi kapasite kullanım oranı bir firmanın üretebileceği maksimum üretim miktarı hakkında bilgiler vermektedir. Sanayi sektörünün bir alt dalını oluşturan imalat alanı sektörün ağırlık verdiği bir alandır. Fiziki kapasite ve gerçekleştirilen üretimin karşılaştırılmasıyla bulunan bu oran sanayi sektörünün gidişatını göstermektedir. Bu oran firma açısından yüzde yüz olarak gerçekleşmemektedir. Çünkü üretim zincirinde birtakım eksiklikler veya aksaklıklar yaşanabilmektedir. Örneğin; üretim esnasında makine arızalanması, tesisat bakımı veya tatil gibi nedenler bu aksaklıklar arasında gösterilebilir.

Şekil 1: İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı

Kaynak: (T.C. Merkez Bankası, 2023).

Şekil 1’de Türkiye’nin 2007-2022 dönemlerine ait imalat sanayi kapasite kullanım oranları verilmiştir. Bu doğrultuda 2007 yılında %82 olan imalat sanayi kapasite kullanım oranı 2022 yılında %5 oranında bir azalma yaşayarak %77 oranına gerilemiştir. Söz konusu bu oran özellikle 2008 krizi sonrası ve Covid-19 salgın sonrası keskin bir düşüş yaşamıştır.

Şekil 2. Türkiye’nin Yıllara Göre Ham Petrol İthalatı (Milyon Ton)

Kaynak: (TUIK, 2023)

Şekil 2’de Türkiye’nin yıl bazında ham petrol ithalatı ton cinsinden verilmiştir. Bu kapsamda ülkenin ham petrol ihtiyacının artan bir seyir izlediği görülmektedir. Fakat burada özellikle 2008 yılında kriz dolayısıyla sert bir düşüş gözlemlenmiştir. 1996’da 23 milyon ton olarak gerçekleştirilen ham petrol ithalatı 2022 yılında 33 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu şekil genel olarak değerlendirildiğinde ise Türkiye’nin petrol ihtiyacının her geçen yıl arttığı ve artmaya devam edeceği söylenilebilir.

Ekonomik büyümenin temel göstergelerinden biri olan sanayi üretim endeksine yönelik literatür incelendiğinde birçok değişken ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları; ihracat, ithalat, doğrudan yabancı yatırım, elektrik tüketimi ve imalat sanayi kapasite kullanım oranıdır (Pekçağlayan, 2021: 439). Bu çalışma literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak reel efektif döviz kuru ve petrol fiyatları değişkenlerinin kullanılarak sanayi üretim endeksinin belirleyicileri açıklanmaya çalışılmıştır. TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru ve petrol fiyatlarının sanayi üretim endeksi üzerine etkileri Türkiye için 2005:Q1-2022:Q4 dönemleri kapsamında incelenecektir. Öncelikli olarak teorik ve literatür kısımlara yer verilecek olup daha sonra ampirik analiz kısmına yer verilecektir. Değişkenlere KPSS birim kök testi ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi uygulanacaktır. Ardından analiz ile elde edilen sonuçlar yorumlanacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Sanayi üretim endeksini etkileyen faktörlere ilişkin mevcut çalışmalar çoğunlukla makroekonomik değişkenler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda sanayi üretim endeksine yönelik yapılan çalışmalar bu başlık altında özetlenecektir.

Öcal (2013), çalışmasında Türkiye için 2001-2008 dönemlerini kapsayan aylık veriler ile analiz yapmıştır. Yapılan analizde imalat sanayi eğilim anketine ait 15 gösterge ile sanayi üretim endeksi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Değişkenlere Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme testi uygulanmış ve 15 eğilim göstergesinden sadece üretim miktarı göstergesi ile sanayi üretim endeksi arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öztürk ve Agan (2017), 2000-2012 çeyrek dönem aralığı kapsamında ve Türkiye ekonomisi için bir araştırma yapmışlardır. Sanayi üretim endeksinin belirleyici değişkenlerinin incelendiği bu çalışmada VAR analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda faiz oranı, yatırımlar ve ihracat bağımsız değişken olarak analizde yer almıştır. Yapılan analiz ile bağımsız değişkenlerin sanayi üretim endeksini etkilediği saptanmıştır.

Karaağaç ve Altınırmak (2018), çalışmalarında Türkiye’nin çeşitli düzey bölgeleri için konut fiyat ve sanayi üretim endeksi, tüketici fiyat ve tüketici güven endeksi, döviz kuru, istihdam ve işsizlik değişkenleri kullanılarak Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Analiz 2010-2017 aylık verileri kapsamaktadır. Nedensellik sonuçlarına

göre; konut fiyat endeksi ve tüketici güven endeksi arasında çift yönlü, konut fiyat endeksinden sanayi üretim endeksi ve istihdama doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Pekçağlayan (2021), çalışmasında Türkiye için 2007-2020 aylık veriler kapsamında ARDL analiz yöntemini kullanmıştır. Analizde sanayi üretim endeksini etkileyen başlıca faktörler ele alınmıştır. Analiz sonucunda elektrik tüketimi ve imalat sanayi kapasite kullanım oranı ile sanayi üretim endeksi arasında uzun dönemli ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sanayi üretim endeksini etkileyen öncül değişkenin elektrik tüketimi olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda elektrik tüketimindeki %1’lik artış sanayi üretim endeksini %1,2 oranında artıracığı saptanmıştır.

Shınwarı ve Özdemir (2022), çalışmalarında sanayi üretim endeksi ve tüketici fiyat endeksinin konut fiyatlarına olan etkisi Türkiye için 2010-2020 aylık dönem kapsamında ARDL sınır test yöntemi aracılığıyla analiz edilmiştir. Elde edilen ampirik sonuçlarda sanayi üretim endeksi ve tüketici fiyat endeksinde yaşanacak artışların kısa vadede konut fiyat endeksini artıracığı belirlenmiştir. Toda Yamamoto nedensellik analizinde ise sanayi üretim endeksi ve tüketici fiyat endeksinden konut fiyat endeksine doğru herhangi bir nedenselliğin olmadığı saptanmıştır. Fakat konut fiyat endeksinden tüketici fiyat endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır.

3. EKONOMETRİK ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmada ele alınan Türkiye ekonomisine ait sanayi üretim endeksinin etkilenebileceği düşünülen TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru ve Brent petrol fiyatı arasındaki ilişki incelenecektir. Bu doğrultuda Türkiye ekonomisi için 2005:Q1-2022:Q4 dönemleri ele alınarak TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru ve petrol fiyatlarının sanayi üretim endeksi üzerine olan etkisi açıklanacaktır. Değişkenlerin doğal logaritması alınarak analiz yapılmıştır. Ardından değişkenler Census X-13 yöntemi ile mevsimsellikten arındırılarak KPSS birim kök testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testine tabii tutulacaktır.

Değişkenler	Açıklaması	Kaynak
lnSA	Sanayi Üretim Endeksi	TCMB
lnRER	TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru	TCMB
lnBR	Brent Petrol Fiyatı (varil başına \$)	TCMB

Tablo 2: Değişkenlere Ait Kısaltmalar, Açıklamalar ve Kaynaklar

Çalışmada değişkenler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) adlı kaynaktan elde edilmiştir. Değişkenlere ilişkin analizin uygulanmasında ise Eviews 10.0 paket programından yararlanılmıştır.

3.1. KPSS Birim Kök Testi

Zaman serileri analizinde durağanlık kavramı çok önemlidir. Çünkü yapılacak testlerin sonuçları birim kök testlerine göre değişmektedir. Bu kapsamda spektral tahmin yöntemine dayalı bir test olan Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testinin yapılması uygun görülmüştür. KPSS test hipotezi aşağıda yer alan denklemde ifade edilmiştir.

$$H_0: \text{Birim kök içermemektedir yani durağan}$$

$$H_1: \text{Birim kök içermektedir yani durağan değil}$$

Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (1992) tarafından önerilen bu test artıkların uzun dönem varyanslarına ve bu varyansın nonparametrik tahmincisine dayanmaktadır. Test istatistiğine ait denklem aşağıda sunulmuştur (Çağlayan ve Saçaklı, 2010: 124).

$$LM = T^{-2} \sum_{t=1}^T S_t^2 / f_0$$

Burada T gözlem sayısı, S_t birikimli artık fonksiyonu, f_0 ise sıfır frekansta artık spektrumunun tahmincisini ifade etmektedir. Bu kapsamda değişkenlere uygulanan KPSS birim kök test sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Değişkenler	KPSS (Seviyede)	KPSS (Δ)
lnSA	0.0683 (0.1460)	-
lnRER	0.2677 (0.1460)	0.0500 (0.1460)
lnBR	0.1132 (0.1460)	-
Parantez içerisindeki değerler %5 kritik değeri ifade etmektedir. Sabitli ve trendli model seçilerek yapılmıştır. Δ fark operatörünü simgelemektedir.		

Tablo 3: KPSS Birim Kök Test Sonuçları

Tablo 3'te yer alan bilgilerde sanayi üretim endeksini ifade eden lnSA ve brent petrol fiyatını ifade eden lnBR değişkeni düzeyde I(0) ve %5 anlamlılık seviyesinde durağan olduğu görülmektedir. TÜFE bazlı reel efektif döviz kurunu temsil eden lnRER değişkeni ise seviyede I(1) ve %5 anlamlılık seviyesinde durağan olduğu anlaşılmıştır.

Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanacaktır. Fakat bunun öncesinde değişkenlere ait uygun gecikme uzunluğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Tablo 4'de yer alan bilgiler doğrultusunda en çok yıldız 2 numarada yer almaktadır. Bu nedenle uygun gecikme uzunluğu 2'dir.

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	8.741967	NA	0.000169	-0.173999	-0.074469	-0.134670
1	179.1611	320.1814	1.27e-06	-5.065487	-4.667368	-4.908172
2	210.2773	55.63203	6.50e-07*	-5.735676*	-5.038967*	-5.460373*
3	214.4320	7.050326	7.56e-07	-5.588847	-4.593550	-5.195558
4	216.6803	3.611032	9.35e-07	-5.384253	-4.090366	-4.872976
5	220.6140	5.960117	1.11e-06	-5.230728	-3.638252	-4.601465
6	238.9899	26.17168*	8.50e-07	-5.514845	-3.623779	-4.767595

Tablo 4: Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

3.2. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Toda Yamamoto nedensellik analizinin yapılabilmesi için ilk aşama olan uygun gecikme uzunluğu tespit edildikten sonra maksimum bütünleşme derecelerinin (d_{max}) belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için değişkenlerin hangi seviyede durağan olduğuna bakılarak karar verilebilir. Bu kapsamda değişkenlerden ikisi $I(0)$ diğeri $I(1)$ olduğu için (d_{max}) 1 olarak belirlenmiştir. Belirlenen iki kriter doğrultusunda $k + d_{max} = 3$ olarak tespit edilmiştir. Bu duruma yönelik olarak yapılan Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçları ve nedenselliğin yönü hakkında bilgiler Tablo 5'te verilmiştir.

Değişkenler	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Nedenselliğin Yönü
InSA-InRER	8.520056	0.014121*	InSA→InRER
InRER-InSA	2.485735	0.288556	Nedensellik ilişkisi yoktur.
InBR-InSA	69.30858	0.000000*	InBR→InSA
InSA-InBR	6.501960	0.038736*	InSA→InBR

*%5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5: Toda-Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

Tablo 5'te yer alan Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçlarına göre; sanayi üretim endeksi ve TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru arasında %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Sanayi üretim endeksi ile Brent petrol fiyatı arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Elde edilen ampirik sonuçlar Barışık ve Yayar (2012) ile benzer özellikler göstermektedir.

4. SONUÇ

Türkiye ekonomisini doğrudan etkileme potansiyel ve gücüne sahip olan sanayi sektörü üretimde büyük rol üstlenmektedir. Yapılan üretimlerin hem dış hem de iç piyasanın ihtiyacını karşılaması sektörün üretim hacmi

hakkında da bilgiler vermektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus sektörü etkileyen değişkenlerin belirlenmesidir. Çünkü bu değişkenler üretimde doğrudan söz hakkına sahiptir. Türkiye sanayi mallarının üretilmesi ve ihracatının yapılması noktasında son yıllarda artış göstermektedir. Ülke açısından sağladığı katma değer, istihdam ve yatırım sektöre yönelik önemli strateji ve politikaların olması gerekliliğini sunmaktadır. Bu aşamada sanayi sektörünün üretim ve maliyet anlamında döviz kuru ve petrol fiyatları ile yakından ilişkili olduğu düşünülmüş ve çalışmanın ana teması oluşturulmuştur.

Türkiye ekonomisi için 2005:Q1-2022:Q4 dönem arası verileri kullanılarak TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru ve petrol fiyatlarının bağımsız değişken olarak kullanıldığı bu çalışmada sanayi üretim endeksi bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Ampirik analize ilk olarak değişkenler mevsimsellikten arındırılarak başlanılmış ve KPSS birim kök testi ile devam edilerek değişkenlerin bütünleşme değerleri tespit edilmiştir. Ardından uygun gecikme uzunluğu belirlenerek Toda Yamamoto nedensellik testi için gereken $k + d_{max}$ denklemi sonuçlandırılmıştır. Yapılan nedensellik test sonucunda brent petrol fiyatlarının sanayi üretim endeksini etkilediği fakat TÜFE bazlı reel efektif döviz kurunun etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adana Karaağaç, G. ve Altınırmak, S. (2018). Türkiye Konut Fiyat Endeksi ve Düzey Bazlı Konut Fiyat Endeksleri İle Seçili Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Karadeniz*, Sayı: 39, 222-240.
- Barışık, S. ve Yayar, R. (2012). Sanayi Üretim Endeksini Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 27(316), 53-70.
- Çağlayan, E. ve Saçaklı, İ. (2010). Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Sıfır Frekansta Spektrum Tahmincisiine Dayanan Birim Kök Testleri İle İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20(1), 121-137.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P. ve Shin, Y. (1992). Testing The Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root: How Sure Are We That The Economic Time Series Have a Unit Root? *Journal of Econometrics*, 54, 159-178.
- Öcal, F. M. (2013). Türkiye'de Sanayi Üretim Endeksi ve İmalat Sanayi Eğilim Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 242-258.
- Öztürk, M. ve Agan, Y. (2017). Determinants of Industrial Production in Turkey. *Journal of Economics and Financial Analysis*, 1(2), 1-16.
- Pekçağlayan, B. (2021). Türkiye'de Sanayi Üretim Endeksinin Belirleyenleri: ARDL Modeli. *İstanbul İktisat Dergisi*, 71, 435-456.
- Shınwari, S. ve Özdemir, D. (2022). Türkiye'de Sanayi Üretim ve Tüketici Fiyat Endeksinin Konut Fiyat Endeksi Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi Analizi. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 26(1), 61-81.

- T.C. Merkez Bankası. (2023). Elektronik Veri Dağıtım Sistemi:
<https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> (Erişim Tarihi: 04.10.2023).
- TUIK. (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Sanayi-114> (Erişim Tarihi: 02.10.2023).
- TUIK. (2023). Dış Ticaret İstatistikleri: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>
(Erişim Tarihi: 01.10.2023).

FİNANSAL YATIRIMCILARIN BORSA İSTANBUL PAY PİYASASINDAKİ YATIRIM TERCİHLERİNİN DEMOGRAFİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi İlknur Ülkü ARMAĞAN

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, KMYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık

ORCID: 0000-0003-0542-0007

ÖZET

Günümüzde teknolojik gelişmelerin etkisiyle finansal piyasalar gelişmiş ve piyasalara erişim daha kolay hale gelmiştir. Artan finansal ürünler ve piyasaların derinleşmesi de bu süreci desteklemiş, piyasaları finansal yatırımcılar açısından daha cazip hale getirmiştir. Finansal yatırımcılar da tasarruflarını değerlendirmek için tercih ettikleri risk düzeyi ve getiriye göre finansal ürün tercihlerini yapmaktadır. Sermaye piyasası ürünlerinden biri olan Borsa İstanbul'da işlem gören pay senetlerine ise özellikle 2020 yılında yaşanan pandeminin de etkisiyle talep artmaktadır. Pandeminin başladığı 2020 yılı Mart ayında 385.333 milyon TL olan toplam portföy değeri ve 1.347.392 olan yatırımcı sayısı bir sene sonra 2021 yılı Mart ayında %89 artışla 726.679 milyon TL'ye, yatırımcı sayısı ise %67 artışla 2.249.652'ye yükselmektedir. 2022 Mart ayında ise bir önceki yıl aynı aya göre toplam portföy değeri %42, yatırımcı sayısı ise %6 artmaktadır. 31 Ağustos 2023 tarihi itibarıyla ise toplam portföy değeri 3.927.835 milyon TL'ye ulaşırken, yatırımcı sayısı 6.247.723'ye yükselmektedir. Dolayısıyla Borsa İstanbul pay senetleri piyasası 2020 Mart ayından beri toplam portföy değeri bazında %919, yatırımcı sayısı olarak %364 artış göstermektedir. Dolayısıyla pay senetleri piyasasındaki yatırımcı sayısı ve portföy değeri yıldan yıla hızla artmaktadır. Bu nedenle finansal piyasalar için büyük önemi olan yatırımcıların demografik özelliklerinin ve mevcut portföylerinin araştırılması piyasaların istikrarı için önem kazanmaktadır. Çalışmada ise 2022 yılı Borsa İstanbul pay piyasası verileri il, yaş, cinsiyet, yatırımcı tipi kırılımında yatırımcı sayısı ve toplam portföy değeri açısından analiz edilmektedir. Elde edilen sonuçlar yatırımcı profillerinin detaylı şekilde oluşturulması ve yatırım eğilimlerinin tespiti için bir temel oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmanın araştırmacılara ve konu ile ilgilenen profesyonellere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Piyasalar, Borsa İstanbul Pay Piyasası, BIST, Finansal Yatırımcı Tercihleri, Demografik Özellikler

DEMOGRAPHIC ANALYSIS OF FINANCIAL INVESTORS' INVESTMENT PREFERENCES IN THE ISTANBUL STOCK MARKET

ABSTRACT

Today, financial markets have developed and access to markets has become easier due to technological developments. Increasing number of financial products and deepening of markets have also supported this process and made markets more attractive for financial investors. Financial investors choose financial products according to the level of risk and return they prefer to utilize their savings. Demand for stocks traded on Borsa

Istanbul is increasing, especially with the impact of the pandemic in 2020. The total portfolio value, which was 385,333 million TL in March 2020, when the pandemic started, and the number of investors, which was 1,347,392, increased by 89% to 726,679 million TL in March 2021, and the number of investors increased by 67% to 2,249,652. In March 2022, the total portfolio value increases by 42% and the number of investors by 6% compared to the same month of the previous year. As of August 31, 2023, the total portfolio value reaches TL 3,927,835 million, while the number of investors increases to 6,247,723. Therefore, since March 2020, the Borsa Istanbul equities market has increased by 919% in terms of total portfolio value and 364% in terms of the number of investors. Hence, the number of investors and the portfolio value in the equities market have been increasing rapidly year by year. Thus, investigating the demographic characteristics and current portfolios of investors, which are of great importance for financial markets, gains importance for the stability of the markets. In this study, Borsa Istanbul equity market data for 2022 are analyzed in terms of the number of investors and total portfolio value by province, age, gender and investor type. The results obtained constitute a basis for the detailed creation of investor profiles and the determination of investment trends. Therefore, the study is expected to contribute to researchers and professionals interested in the subject.

Keywords: Financial Markets, Borsa Istanbul Equity Market, BIST, Financial Investor Preferences, Demographic Characteristics

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET AÇIĞI İLE REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU VE ENFLASYON ORANLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: FOURIER EŞBÜTÜNLEŞME YAKLAŞIMI

Abdullah GÖV

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul AREL Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, abdullahgov@arel.edu.tr,

ORCID: 0000-0001-9400-6275

ÖZET

Dış ticaret açığı Türkiye'nin cari işlemler dengesi başta olmak üzere; ekonomik büyüme, fiyat istikrarı, istihdam ve finansal istikrar gibi pek çok makroekonomik göstergesini etkileyebilmektedir. Bu nedenle dış ticaret açıklarının yönetilmesi ekonomi politikası bağlamında önemli bir konudur. Hükümetler sıklıkla dış ticaret açıklarını azaltmaya çalışırken, ihracatın teşvik edilmesi, ithalatın kontrol edilmesi, rekabet gücünün artırılması gibi politikalar uygulamaktadır.

Türkiye'de dış ticaret açığı ile reel efektif döviz kuru ve enflasyon oranları arasındaki ilişki; ekonomik yönetim, istikrar, ihracat ve finansal sürdürülebilirlik açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu ilişkinin izlenmesi, analiz edilmesi ve dengelenmesi sağlıklı ve istikrarlı ekonomik büyüme için büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmada Türkiye'nin 2013:08-2023:07 dönemini kapsayan aylık verilerinden yararlanarak dış ticaret açığı ile reel efektif döviz kuru ve enflasyon oranları arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Ampirik analizde ilgili değişkenlerin durağanlık sınaması için geleneksel Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS, 1992) durağanlık testiyle birlikte Becker vd.'nin (2006) geliştirdikleri Fourier KPSS durağanlık testi kullanılmıştır. Durağanlık test sonuçlarına göre ilgili tüm değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadıkları ancak birinci fark değerlerinde durağan oldukları tespit edilmiştir. Elde edilen durağanlık bulguları doğrultusunda dış ticaret dengesi ile reel efektif döviz kuru ve enflasyon oranları arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Tsong vd. (2016) tarafından literatüre kazandırılan Fourier eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Testin bulguları, incelenen dönemde Türkiye'nin dış ticaret dengesi ile tüketim harcamaları arasında uzun dönem ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Ayrıca FMOLS uzun katsayı tahmin yöntemi kullanılarak reel efektif döviz kuru ile enflasyon oranlarının dış ticaret dengesi üzerindeki anlamlı etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen FMOLS bulgularına göre hem reel efektif döviz kuru hem enflasyon oranlarının %1 önem düzeyinde dış ticaret dengesini anlamlı ve negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu bulgular, incelenen dönem kapsamında Türkiye'de reel efektif döviz kuru ile enflasyon oranlarında meydana gelen artışların dış ticaret açığını yükselttiğine dair kanıtlar sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dış ticaret açığı, Reel Efektif Döviz Kuru, Enflasyon, Fourier Durağanlık, Fourier Eşbütünleşme.

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TRADE DEFICIT, REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE, AND INFLATION RATES IN TURKEY: A FOURIER COINTEGRATION APPROACH

ABSTRACT

Foreign trade deficit can affect various macroeconomic indicators in Turkey, including the current account balance, economic growth, price stability, employment, and financial stability. Therefore, managing foreign trade deficits is an important issue within the context of economic policy. Governments often implement policies such as promoting exports, controlling imports, and enhancing competitiveness while attempting to reduce foreign trade deficits.

The relationship between foreign trade deficit, real effective exchange rates, and inflation rates holds separate importance in terms of economic management, stability, export, and financial sustainability in Turkey. Monitoring, analyzing, and balancing this relationship is crucial for healthy and stable economic growth. In this context, the study aims to investigate the relationship between foreign trade deficit and real effective exchange rates, as well as inflation rates, utilizing monthly data covering the period of August 2013 to July 2023 in Turkey. The empirical analysis employs the traditional Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS, 1992) stationary test along with the Fourier KPSS stationary test developed by Becker et al. (2006) to test the stationarity of the relevant variables. According to the results of the stationarity test, it has been determined that all relevant variables are non-stationary at their level values, but they are stationary at the first difference values. Based on the obtained stationary findings, the Fourier cointegration test introduced by Tsong et al. (2016) in the literature is used to examine the long-term relationship between foreign trade balance, real effective exchange rates, and inflation rates. The findings of the test indicate the existence of a long-term relationship between Turkey's foreign trade balance and consumption expenditures during the examined period. Additionally, the study investigates the significant effects of real effective exchange rates and inflation rates on the foreign trade balance using the Fully Modified Ordinary Least Squares (FMOLS) long-run coefficient estimation method. The FMOLS results reveal that both real effective exchange rates and inflation rates have a significant and negative impact on the foreign trade balance at a 1% significance level. These findings provide evidence that the increases in real effective exchange rates and inflation rates in Turkey during the examined period have raised the foreign trade deficit.

Key words: Foreign Trade Deficit, Real Effective Exchange Rate, Inflation, Fourier Stationarity, Fourier Cointegration.

MAX WEBER'İN İKTİSADI VE SOSYAL EKONOMİ

Dr. F.Zişan KARA
Aksaray Üniversitesi İİBF
İktisat Bölümü

ORCID: 0000-0002-8938-6768

ÖZET

Max Weber sosyoloji disiplininin kurucu isimlerinden biri olarak bilinmesine karşın araştırmalarına başladığı ilk dönemlerde ilgi duyduğu alan iktisat olmuştur. Bireylerin davranışlarını iktisadi geleneğin ortaya koyduğu rasyonalite anlayışı dışında ele alarak ve çalışmalarında geleneksel iktisadın kullandığı yöntem dışında bütüncül bir yöntem kullanarak ekonomi ve toplum ilişkisini ele alan Weber, 1980 sonrasında yeniden güçlenen iktisat ve sosyoloji arasındaki ilişkinin *araştırma yöntemine* de katkı sağlamıştır. Sosyolojinin pozitif bir bilim olması yönünde sağladığı katkının yanında bütüncül olarak iktisada ve iktisadi gelişme olgusuna yaptığı katkılar iktisat sosyolojisinin bir alt disiplin olarak oluşmasına aracılık etmiştir. İktisadi olguların analizini sosyal yapı içinde ele almak gerektiği düşüncesi ile sosyal ekonomiye yönelik başlangıç çalışmalarını yapmıştır.

Sosyal ekonom kavramsal olarak 1850'li yıllara işaretlenmiş olsa da neoliberalizmin yükselmesi ve sonrasında beraberinde getirdiği toplumsal ve ekonomik sorunlarla günümüzde önemli bir çalışma alanı olmuştur. Sosyal ekonomi “üçüncü sektör” olarak adlandırılan bir alanı oluşturmaktadır. Bu alana ilişkin literatürde çalışma yoğunluğu 1980'ler itibari ile artmış ve çoğunlukla hakim iktisadi yapıya ilişkin bir kavramsal içerik kazanmaya başlamıştır. Sosyal ekonomi toplumsal alanı zenginlik –yoksulluk dikotomisinin etkilerinden olabildiğince ayırmaya çalışarak verily toplumsal ilişkilerin devamını sağlamaya yönelik çalışmalara evrilmiştir. Bu çalışmanın amacı iktisat sosyolojisinin kurucusu olarak görülen Weber'in düşüncelerinin “sosyal ekonomi” çalışmalarına sağlayabileceği ufka ve/veya ufuklara ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: İktisat Sosyolojisi, Rasyonalite, Sosyal Ekonomi, Toplumsal Alan.

MAX WEBER'S ECONOMICS AND SOCIAL ECONOMY**ABSTRACT**

Although Max Weber is known as one of the founding names of the discipline of sociology, his area of interest was economics when he first started his research. Weber, who dealt with the relationship between economy and society by considering the behavior of individuals outside the understanding of rationality put forward by the economic tradition and using a holistic method in his studies other than the method used by traditional economics, also contributed to the research method of the relationship between economics and sociology, which was strengthened again after 1980. In addition to his contribution to making sociology a positive science, his holistic contributions to economics and economic development have mediated the formation of economic

sociology as a sub-discipline. He made initial studies on social economy with the idea that the analysis of economic phenomena should be handled within the social structure.

Although social economy is conceptually dated to the 1850s, it has become an important field of study today with the rise of neoliberalism and the social and economic problems it brought with it. The social economy constitutes an area called the “third sector”. The intensity of studies in the literature on this field increased as of the 1980s and began to gain a conceptual content mostly related to the dominant economic structure. Social economy has evolved into studies aimed at ensuring the continuation of given social relations by trying to separate the social sphere from the effects of the wealth-poverty dichotomy as much as possible. The aim of this study is to shed light on the horizons and/or horizons that the thoughts of Weber, who is considered the founder of economic sociology, can provide to the studies of "social economy".

Keywords:EconomicSociology, Rationality, SocialEconomy, Social Field.

EKOLOJİK AYAKİZİ VE EKO-İNOVASYON, TEKNOLOJİK İNOVASYON, İNOVASYON İLE İLGİLİ YAPILAN YAYINLARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Seval AKBULUT BEKAR
Trabzon Üniversitesi
Vakıfkebir MYO
ORCID: 0000-0002-4317-5156

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, ekolojik ayakizi ve eko-inovasyon/teknolojik inovasyon/inovasyon konularına yönelik yapılmış çalışmaları bibliyometrik analiz yöntemi ile araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada, R programı ve R Studio Programındaki Biblioshiny uygulaması yardımıyla Scopus veri tabanında 2000-2023 yılları arasında herhangi bir sınırlama yapılmaksızın başlık, özet ve anahtar kelimeler arasında “ecological footprint” ve “eco-innovation”, “technological innovation”, “innovation” ifadesi geçen çalışmalar taratılmış, 413 adet yayın bulunmuştur. 413 adet için 237 kaynaktan yararlanılmıştır. 413 yayında toplam yazar sayısı 1267 olup, yazarların kullandığı anahtar kelime sayısı 1234’tür. Her yıl ortalama %22, 63 oranında artan yayın sayısında makalenin çoğunlukta olması, konu ile ilgili çalışmaların gelişmeye devam ettiğini göstermektedir. Yazarlar ve kaynaklar genel olarak incelendiğinde, genellikle çevre ekonomisi, makroekonomi alanındaki yayınlar üretilmiştir. Alana en fazla katkıyı yapan ve atıfı alan ülke Çin’dir. Ayrıca ABD, Almanya, Pakistan, Türkiye, Hindistan, Malezya en fazla yayın ve atıf alan ülkeler arasında yer almaktadır. Genellikle bu alanda gelişmekte olan ülkelerin ilgi göstermesi, sürdürülebilir çevresel hedeflerden kaynaklı olmakla birlikte söz konusu ülkelerde hedefleri gerçekleştirmek adına göz ardı edilen çevresel politikaların verdiği zararların önemli bir payının olmasından dolayı olduğu söylenebilir. Alanda, “green technological innovation” (yeşil teknolojik inovasyon), “green international trade” (yeşil uluslararası ticaret), “green energy production” (yeşil enerji üretimi), “artificial intelligence” (yapay zeka) , “energy innovations”(enerji inovasyonu),“technical innovation”(teknik inovasyon) gibi konulara yönelik yayınların gelişmeye devam ettiği ve dikkat çeken konular arasında olduğu belirlenmiştir. Ekolojik ayakizi ve eko-inovasyon/teknolojik inovasyon/inovasyon konularına yönelik yapılan bibliyometrik analizden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; konu ile ilgili anahtar kelimeler, yazarlar, kaynaklar, ülkeler alanında hangi yayınların olduğu, aralarındaki bağlantılar, ilişkiler ve gelişen konular hakkında bilgiler verilmiştir. Bu doğrultuda, konu ile ilgili bağlantı kurularak diğer alanlarda yayınlar yapılarak literatüre katkı sağlanabilir. Bununla birlikte, ekolojik ayakizi ve eko-inovasyon/teknolojik inovasyon/inovasyon kavramlarının birlikte alındığı, 2000-2023 yılları arasında bibliyometrik çalışma olarak yeterli yayının olmadığı, dolayısıyla bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı ve araştırmacılara faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik Ayak İzi, Teknolojik İnovasyon, Eko-İnovasyon, Bibliyometrik Analiz

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES OF ECOLOGICAL FOOTPRINT AND ECO-INNOVATION/TECHNOLOGICAL INNOVATION/INNOVATION

ABSTRACT

The main purpose of this study is to investigate studies on ecological footprint and eco-innovation/technological innovation/innovation using the bibliometric analysis method. For this purpose, in the study, with the help of the R program and the Biblioshiny application in the R Studio Program, studies containing the phrase "ecological footprint" and "eco-innovation", "technological innovation", "innovation" were scanned and 413 publications were found. 237 sources were used for 413 items. The total number of authors in 413 publications is 1267, and the number of keywords used by the authors is 1234. The fact that articles are the majority in the number of publications, which increases by an average of 22.63% every year, shows that studies on the subject continue to develop. When the authors and sources are examined in general, publications are generally produced in the fields of environmental economics and macroeconomics. The country that has made the most contributions to the field and received the most citations is China. In addition, the USA, Germany, Pakistan, Turkey, India and Malaysia are among the countries with the most publications and citations. Generally, it can be said that the interest of developing countries in this field is due to sustainable environmental targets, but also due to the fact that the environmental policies ignored in order to achieve the targets in these countries have a significant share in the damage caused. It has been determined that publications on topics such as "green technological innovation", "green international trade", "green energy production", "artificial intelligence", "energy innovations" and "technical innovation" continue to develop in the field and are among the topics that attract attention. The findings obtained from the bibliometric analysis on ecological footprint and eco-innovation / technological innovation / innovation are evaluated; information about keywords, authors, sources, publications in the field of countries, connections between them, relationships and developing topics are given. In this regard, contributions to the literature can be made by establishing connections on the subject and making publications in other fields. However, it is thought that the concepts of ecological footprint and eco-innovation/technological innovation/innovation are taken together and there are not enough publications as a bibliometric study between 2000 and 2023, so this study will contribute to the literature and be useful to researchers.

Key words: Ecological Footprint, Technological Innovation, Eco-Innovation, Bibliometric Analysis

GİRİŞ

Ülkelerde yaşanan iklim değişikliği, küresel ısınma, artan enerji tüketimi, artan karbon emisyonu vb. süreçler insan yaşamını ve çevre kalitesini olumsuz etkilediği için son yıllarda tüm dünya ekonomilerinde önemli sorun olarak kabul edilmekte, çözüm politikaları araştırılmaktadır. Bu nedenle çevresel kaliteyi artırmak, çevreyi korumak, çevresel bozulmaya neden olan faktörleri tespit edebilmek için araştırmalar yapılmaktadır.

Araştırmalarda, genellikle çevresel bozulma ölçütü olarak karbon (CO₂) emisyonu kullanılmaktadır. Bununla birlikte, sera gazı/karbon emisyonlarının yanı sıra, çevrenin kalitesini bozan doğal kaynak talebi veya çıkarılması, insan faaliyetleri, su kıtlığı, ekolojik stres, atıklar vb. birçok başka nedenlerde vardır. Dolayısıyla CO₂ emisyonu ekosistem üzerindeki antropojenik (doğada insanoğlunun neden olduğu etkiler) baskıyı tam olarak içermediği için (Vu vd., 2023: 48) çevresel bozulmanın evrensel bir ölçüsü olarak araştırmacılar için yetersiz kabul edilmekte ve ekolojik ayak izi kullanılmaktadır. Ekolojik ayak izi kavramı, Wackernagel ve Rees (1996) tarafından geliştirilmiştir. Ekolojik ayak izi ölçümünde şu bileşenler yer almaktadır: orman ürünleri, otlatma arazisi, ekim arazisi, yapılmış arazi, karbon emisyonları ve balıkçılık alanları. Dolayısıyla, ekolojik ayak izinin muhasebe çerçevesi, atık ve kaynak üretiminin özümseme kapasitesinin kaynak tüketiminin altında olması ve ekolojik dengesizlikler yaratması nedeniyle ekolojik açığı dikkate almaktadır. Bu nedenle, entegre bir dünyada, iklim değişikliği sorununu ele almak için bu kadar geniş bir çevresel kalite ölçütünü dikkate almak gereklidir (Wang vd. 2023: 1226). Ekolojik ayak izi (Global Footprint Network), bir bireyin, nüfusun veya faaliyetin, tükettiği tüm kaynakları üretmek ve ürettiği atıkları emmek için geçerli teknoloji ve kaynak yönetimi uygulamalarını kullanarak biyolojik olarak verimli toprak ve su alanının ne kadarına ihtiyaç duyduğunun bir ölçüsü olarak tanımlanmaktadır. Ekolojik ayak izi, ne kadar doğaya sahip olduğumuzu ve ne kadar doğadan yararlandığımızı ölçen tek metriktir.

Eko-inovasyon, yaşam döngüsü boyunca birim çıktı başına doğal kaynakların minimum kullanımı ve toksik maddelerin minimum salınımı ile insan ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve tüm insanlara yaşam kalitesi getirebilecek yeni ve rekabetçi fiyatlanmış malların, süreçlerin, sistemlerin, hizmetlerin ve prosedürlerin oluşturulması anlamına gelir (Reid ve Miedzinski, 2008: 7; Schiederig vd., 2012: 181).

Eko-inovasyonun gelişimi küreselleşme süreçleri, teknolojik ilerleme ve iklim değişikliği tarafından yönlendirilmektedir. Aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma arayışının yanı sıra çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılması ve doğal kaynakların verimli kullanılmasıyla da doğrudan ilgilidir (Tomala ve Urbaniec, 2021: 70).

Eko-inovasyon, sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesinde özellikle önemli rol oynamaktadır, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmaya yönelik politika ve faaliyetlerin kilit bir unsuru olarak görülmektedir. Eko-inovasyonun genel amacı, olumsuz çevresel etkileri azaltmak, çevresel performansı iyileştirmeye (örneğin enerji ve diğer kaynaklardan tasarruf etmek, kirliliği ve israfı azaltmak) odaklanan yeni pazar fırsatları, ürünler, hizmetler veya süreçler yaratmaktır (OECD, 2009).

Eko-inovasyon, doğal kaynakların (malzemeler, enerji, su ve toprak dahil) tüketimini azaltan ve yaşam döngüsü boyunca zararlı madde emisyonlarını azaltan herhangi bir yeni veya önemli ölçüde iyileştirilmiş ürün, süreç,

organizasyonel değişiklik veya pazarlama çözümünün sunulması olarak tanımlanmaktadır (Tomala ve Urbaniec, 2021: 71).

Eko-inovasyon, çevresel etkileri azaltırken, sürdürülebilir ekonomiyide teşvik eder. Eko-inovasyon, ekonomik performansa zarar vermeden çevresel riskin, kirliliğin ve enerji kullanımının diğer olumsuz etkilerinin azaltılmasına yardımcı olur. Küresel sürdürülebilir kalkınma arayışının ortasında, eko-inovasyon hayati bir katalizör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu, eko-inovasyonun sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisini araştıran araştırma alanını genişletmiştir (Fatma ve Haleem, 2023: 12280-81).

Eko-inovasyon, sürdürülebilir inovasyon, çevresel inovasyon ve yeşil inovasyon kavramları içerik bakımından aynı konuyu inceliyor gibi görünmektedirler ve dolayısıyla büyük ölçüde birbirlerinin yerine kullanılabilirler (Schiederig vd., 2012: 182). Eko-inovasyon, yeşil inovasyon, teknolojik inovasyon veya inovasyon faaliyetleri yalnızca ülke ekonomilerine, çevre ekonomisine değil aynı zamanda tüketicilere, işletmelere fayda sağlamakta, evrendeki olumsuz çevresel etkileri de önemli ölçüde azaltmaktadır. Eko-inovasyon, sürdürülebilir inovasyon, çevresel inovasyon ve yeşil inovasyon faaliyetlerinin çevresel kaliteyi artırdığı, sera gazı emisyonlarını azalttığı, çevresel politikalarda yer aldığı araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Özellikle son yıllarda ekolojik ayak izi ve eko-inovasyon, teknolojik inovasyon, yeşil inovasyon, çevresel inovasyon arasındaki ilişki üzerine yapılan teorik ve ampirik çalışmalar giderek artmaktadır. Çalışmalarda, özellikle eko-inovasyon, teknolojik inovasyon, yeşil inovasyon, çevresel inovasyon gibi çeşitli inovasyon türlerinin ekolojik ayak izine dolayısıyla çevreye etkisi incelenmektedir. Mevcut literatürde çoğunlukla zaman serisi veya panel veriler kullanılarak araştırmalar yapılmıştır. Literatürde bu alana yönelik yayınlarda bibliyometrik analiz gibi (nicel ve görsel analiz) yöntemler az kullanılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, ekolojik ayak izi ile inovasyon türleri arasındaki ilişkiyi araştıran yayınların bibliyometrik analiz ile sistematik literatür özeti yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada, Scopus veri tabanından elde edilen bibliyometrik veriler yardımıyla, ecological footprint” (ekolojik ayak izi) ve “eco-innovation” (eko-inovasyon) veya “technological innovation” (teknolojik inovasyon) veya “innovation” (inovasyon) birlikte araştıran yayınlar incelenerek uluslararası bilimsel literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde ekolojik ayak izi ve eko-inovasyon/teknolojik inovasyon/inovasyon kavramlarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde bibliyometrik literatür sunulmuştur. İkinci bölümde ise yöntem ve bulgular verilmiştir. Sonuç bölümünde bulgular değerlendirilmiştir. Çalışmanın, literatüre katkı sağlayacağı ve araştırmacılara alan ile ilgili genel bakış açısı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. BİBLİYOMETRİK LİTERATÜR ÖZETİ

Literatürde “ecological footprint”(ekolojik ayak izi), eco-innovation (eko-inovasyon), “technological innovation” (teknolojik inovasyon) vb. içeren yayınların bibliyometrik analizi araştıran alana yönelik çalışmalar sınırlıdır. Genellikle bu çalışmalarda, “ecological footprint”, “eco-innovation”, “technological innovation” vb. kavramlar

ayrı ele alınarak farklı veri tabanları üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Schiederig vd. (2011) “green innovation”, “eco-innovation”, “environmental innovation” ve “sustainable innovation” kavramlarını kullanarak Google Scholar veri tabanından ilgili yayınlara ait bibliyometrik analiz yapmışlardır. Türkeli ve Kemp (2018), Web of Science Core Collection veri tabanından “eco-innovation” kavramını ele alan yayınlara ait bibliyometrik analiz yapmışlardır. Razzaq vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada “ecological footprint” ve “sustainability”, Vos viewer; Yang ve Meng (2019) tarafından yapılan çalışmada, Web of Science Core Collection ve China Knowledge Resource Integrated veri tabanları üzerinden “ecological footprint” konularını içeren yayınların bibliyometrik analizleri yapılmıştır. Büyükselçuk (2021), 2006-2021 dönemi için Web of Science veri tabanında “water footprint”, “green water footprint”, “blue water footprint”, “grey water footprint” konularında yayın yapan çalışmalara ait bibliyometrik analizi Vosviewer kullanarak yapmıştır. Liu vd. (2022) 2000-2020 dönemi Web of Science Core Collection ve Web of Science veri tabanından “ecological security” veya “ecological safety” konularında yayın yapan çalışmalara ait Vosviewer yardımıyla bibliyometrik analiz yapmışlardır. Li vd. (2022), 2001-2021 dönemi Web of Science veri tabanında “environmental regulation” ve “green technology innovation” kavramlarını içeren yayınlara ait Citespace yardımıyla bibliyometrik analiz yapmışlardır. Kar ve Harichandan (2022) 1990-2021 dönemi Scopus ve Web of Science veri tabanlarından “sustainable consumption” ve “green marketing innovation” kavramlarını içeren yayınlara ait bibliyometrik analiz yapmışlardır. Sun vd. (2022) Science Citation Index (SCI) veri tabanından İngilizce ve China National Knowledge Infrastructure (CNKI) veri tabanından Çince makaleler olmak üzere 2021 öncesinde “water footprint” konusuyla ilgili olan yayınlara ait bibliyometrik analiz yapmışlardır. SCI veri tabanındaki “water footprint” ile ilgili makalelerin araştırma bağlantısı giderek “climate change” ve “carbon emission” kayarken, CNKI veri tabanındaki makaleler “ecological footprint” ve “sustainable development” ile daha yakından bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Fatme ve Haleem (2023), 2001-2022 dönemi Web of Science veri tabanından “eco-innovation” ve “sustainable development” arasındaki ilişkiyi araştıran yayınlara ait VosViewer programı yardımıyla bibliyometrik analiz yapmışlardır. Genellikle söz konusu bibliyometrik analizler değerlendirildiğinde, araştırmalarda en fazla yayın yapan, atıf alan ve işbirlikçi oranı yüksek olan ülke Çin, anahtar kelimeler olarak “ecological footprint”, “water footprint” “sustainable development”, “renewable energy”, “energy technology”, “innovation”, “eco-innovation”, “technological innovation”, “environmental regulation”, “digital economy”, “digital innovation”, “ecological security”, “eco-tourism”, “sustainable” gibi sürdürülebilirlik ile ilgili konuların uluslararası alanda dikkat çektiği ortaya konulmuştur.

2. YÖNTEM ve BULGULAR

2.1. Yöntem

Bibliyometrik analiz, belirli bir alanda yapılmış yayınların karşılıklı ilişkilerini ve etkilerini ölçmeyi amaçlayan matematiksel ve istatistiksel araçları kullanan nicel göstergelere dayalı bir analiz yöntemidir (Lee vd., 2020: 367; Ekinci, 2022: 166). Bibliyometrik analiz yöntemiyle elde edilen araştırmalarda, araştırmacıya görsellik, detay ve farklı ilişki ağları sunmaktadır (Kılınç, 2022: 208). Bibliyometrik analiz, büyük ölçüde verinin analiz edilmesine ve mevcut çalışmalara genel bir bakış sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Böylece bibliyometrik analiz, yıllar içindeki eğilimlerin, araştırılan konu ve disiplinlerin sınırlarındaki değişikliklerin anlaşılmasına ve en etkili yazarların, kurumların veya ülkelerin ve bunlar arasındaki ilişkilerin belirlenmesine olanak sağlamaktadır (Aria ve Cuccurullo, 2017: 959; Güneysu, 2023: 2116). Diğer bir ifadeyle, bibliyometrik analiz yöntemi, alana yönelik ele alınan konularla ilgili kaynakların, araştırmacıların, yayınların, anahtar kelimelerin birbirleriyle bağlantılarını göstermektedir. Bibliyometrik analizde, Aria ve Cuccurullo (2017: 959) tarafından geliştirilen R (4.3.1) programı-R Studio Programındaki Biblioshiny uygulaması yardımıyla söz konusu ilişkiler görselleştirilmekte, araştırmacılara farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Çalışmada, 2000-2023 yılları arasında Scopus veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak, başlık, özet ve anahtar kelimeler arasında “ecological footprint” ve “eco-innovation”, “technological innovation”, “innovation” ifadesi geçen çalışmalar taratılarak yayınlar bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bibliyometrik analiz yönteminde, R programı ve R Studio Programındaki Biblioshiny uygulamasından yararlanılmış, analiz sonuçları görselleştirilmiştir.

2.2. Bulgular

Bu bölümde, bibliyometrik analiz sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular: yayınlara ait genel bilgiler, yayın türleri, yayınların yıllara göre dağılımı, en fazla yayın yapan yazarlar, en fazla yayın yapan kaynaklar, atıfa göre yazar etkisi, en çok makale çıkaran üniversiteler, en fazla yayın yapan ülkeler, sorumlu yazar ülke içi ve dışı işbirlikleri, küresel ölçekte en fazla atıf alan yayınlar, kelime bulutları, kullanılan kelimelerin sıklıkları, ağaç modeli, trend konular, tematik harita olmak üzere sunulmuştur.

Tablo 1’de, analiz sonucunda taratılan yayınlara ait genel bilgiler sunulmuştur.

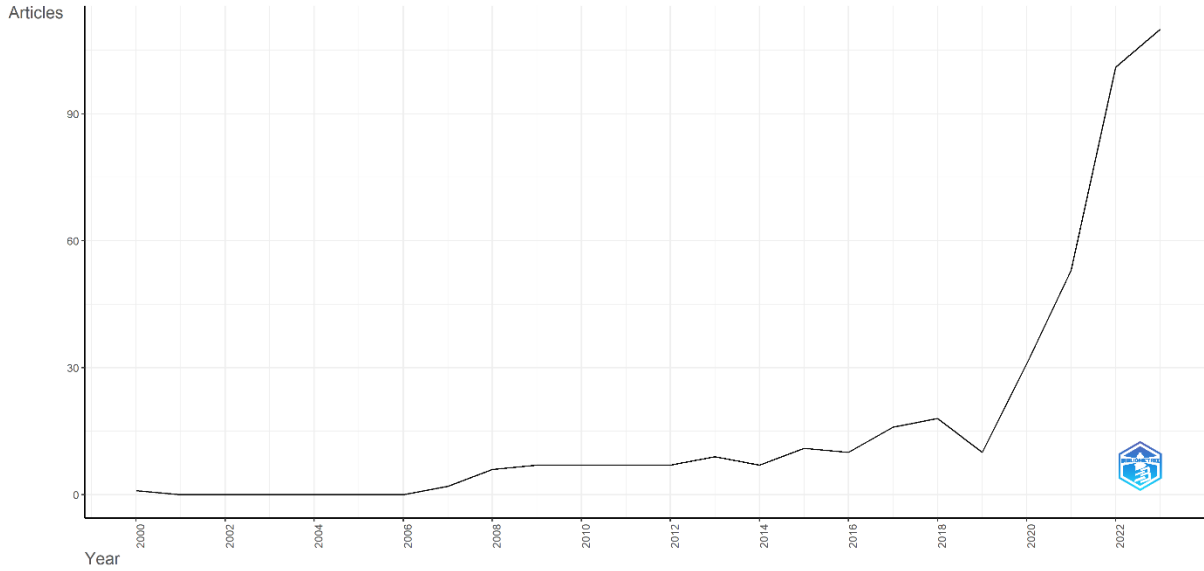
Tablo 1. Genel Bilgiler

Tanımlayıcı Bilgiler	
Genel Bilgiler	
Zaman Aralığı	2000-2023
Kaynaklar (Dergiler, Kitaplar, vs)	237
Yayın Sayısı	413
Yıllık Artış Oranı %	22,68

Yayın Başına Ortalama Alıntı	3,23
Doküman Başına yıllık ortalama alıntılar	25,61
Yayınların İçeriği	
Anahtar Kelimeler (ID)	2310
Yazar Anahtar Kelimeleri(DE)	1234
Yazarlar	
Toplam Yazar Sayısı	1267
Tek Yazarlı Yayınların Yazarları	62
Yazarların İşbirliği	
Tek Yazarlı Yayınlar	62
Yayın Başına Ortak Yazarlar	3,76
Uluslararası Ortak Yazarlık	39,71
Yayın Türü	
Makale	312
Kitap	5
Kitap Bölümü	31
Bildiri	34
Diğerler (Konferans İncelemesi, Editör Yazısı, Derleme vs.)	31

Tablo 1' göre, ekolojik ayakizi ve eko-inovasyon/teknolojik inovasyon/inovasyon konularına yönelik Scopus veri tabanında başlık, özet ve anahtar kelimeler arasında “ecological footprint” ve “ecological innovation”, “technological innovation”, “innovation” ifadesi geçen 413 yayın, 237 farklı kaynaktan yayınlanmıştır. Yayınlar her yıl ortalama %22,63 oranında artış göstermektedir. 413 yayının ortalama alıntı sayısı 3,23, doküman başına yıllık ortalama alıntı sayısı 25,61'dir. 413 yayın türleri arasında 312 makale, 5 kitap, 31 kitap bölümü, 34 bildiri ve 31 diğer yayın türleri olduğu görülmektedir. Yayınlarda, 21234 yazar anahtar kelime sayısı olduğu görülmektedir. Toplam 1267 yazar arasında 62 tanesi tek yazarlı yayınlar yapmıştır. Yayın başına ortak yazar sayısı 3,76 ve uluslararası düzeyde ortak yazarlık oranı %39,71'dir.

Grafik 1'de, yayınların yıllara göre dağılımı verilmiştir.

Grafik 1. Yıllara Yayın Sayısı Dağılımı

Grafik 1’de görüldüğü gibi 2000 yılından 2023 yılına kadar ekolojik ayakizi ve eko-inovasyon/teknolojik inovasyon/inovasyon konularına yönelik yayınlar giderek artmaktadır. Özellikle son iki yılda (2022 -101 yayın, 2023-110) yayınların giderek arttığı görülmektedir. Bu konunun giderek gelişmekte ve araştırmacılar tarafından dikkat çekmekte olduğu görülmektedir.

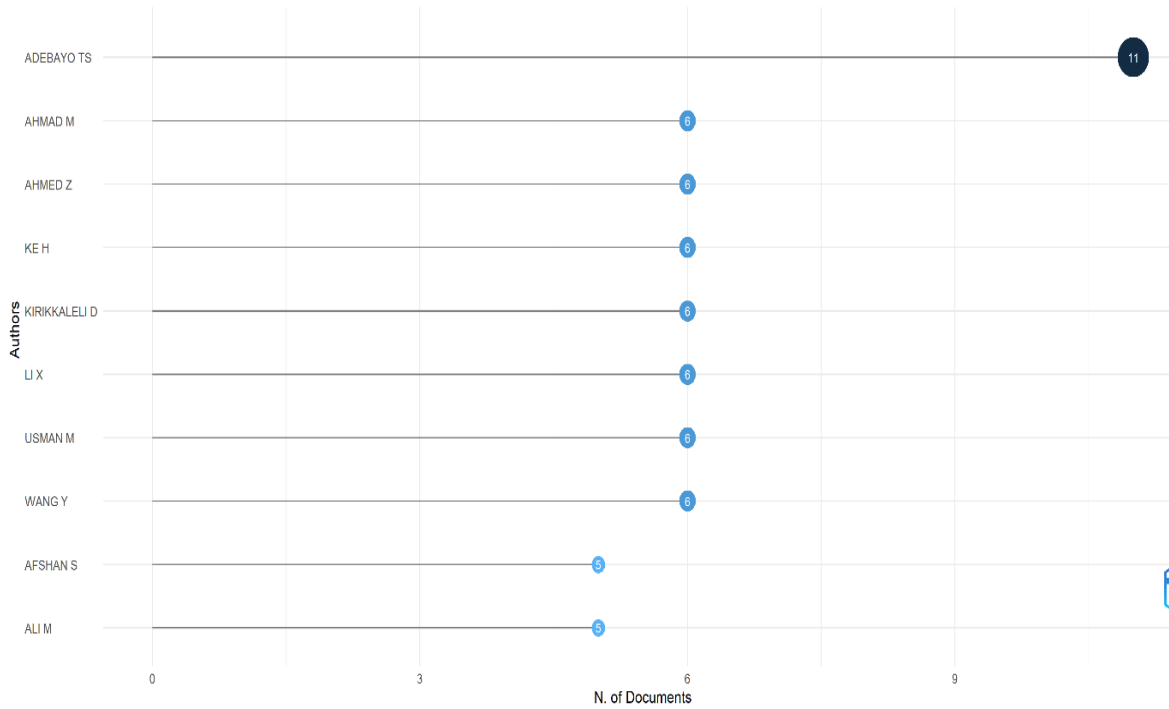
Ekolojik ayakizi ve eko-inovasyon/teknolojik inovasyon/inovasyon konularına yönelik yayınların yer aldığı kaynaklar Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. En Fazla Yayın Yapan Kaynaklar (İlk On)

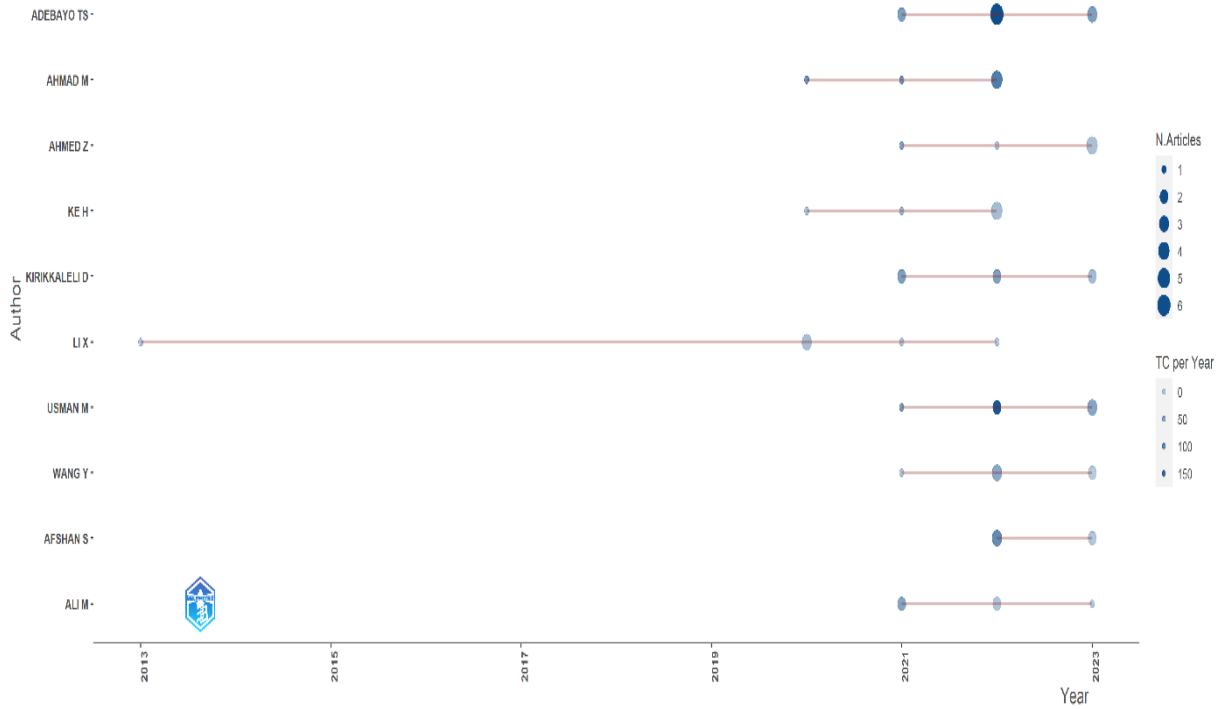
Kaynaklar	Yayın
ENVIRONMENTAL SCIENCE AND POLLUTION RESEARCH	35
SUSTAINABILITY (SWITZERLAND)	16
JOURNAL OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT	15
RENEWABLE ENERGY	12
ENVIRONMENT, DEVELOPMENT AND SUSTAINABILITY	10
INTERNATIONAL JOURNAL OF ENVIRONMENTAL RESEARCH AND PUBLIC HEALTH	10
RESOURCES POLICY	10
JOURNAL OF CLEANER PRODUCTION	9
ECONOMIC RESEARCH-EKONOMSKA ISTRAZIVANJA	7
FRONTIERS IN ENVIRONMENTAL SCIENCE	7

Tablo 2’de görüldüğü üzere, sırasıyla “Enviromental Science and Pollution Research” 35 yayınla birinci, “Sustainability (Switzerland)” 16 yayınla ikinci, “Journal Of Enviromental Management” 15 yayınla üçüncü sırada yer almaktadır. Genellikle konunun kapsamı gereği Çevre ekonomisi, makro ekonomi alanındaki

kaynakların bu alandaki yayınlara yer verdiği görülmektedir. Ayrıca en fazla yayın yapan yazarlarda, çevresel ekonomi, makro ekonomi ve uluslararası ekonomi alanındadır. Grafik 2’de, en fazla yayın yapan yazarlar ve Grafik 3’te yazarların yayın sayılarının atıf küme haritası verilmiştir. Grafik 3’ te yer alan atıf küme haritası yazarların zaman içerisindeki yayın sayılarını göstererek üretkenlik durumları hakkında bilgi vermektedir. Kırmızı çizgi, ilgili satırda bulunan yazarın ilk yayın-son yayın yılı arasındaki zaman çizelgesini göstermektedir. Zaman çizelgesi üzerindeki yuvarlak şekillerin (balonların) büyüklükleri makale sayılarını temsil ederken, renk tonu atıf sayılarını temsil etmektedir. Şekil büyüdükçe makale sayısı artarken, koyulaştıkça atıf sayısı da artmaktadır (Bulut, 2023: 100). Kısaca bu bilgilerden elde edilen yorumlar ile yazarların ilgili alanda ne kadar süreyle çalışma yaptıklarını, son zamanlarda aktif olan yazarları ve her bir yıl içerisindeki yayınlarının aldığı ortalama atıfları belirlemek için kullanılabilir. Bu yönüyle, gelecekteki araştırmacılara tarafından referans eserler olarak kullanılabilir (Bayrak, 2022: 55).

Grafik 2. Ekolojik Ayakizi ve Eko-İnovasyon/Teknolojik İnovasyon/İnovasyon Alanında En Fazla Yayın Yapan yazarlar (İlk On) (NA: Number of Authors: yazar Sayısı)

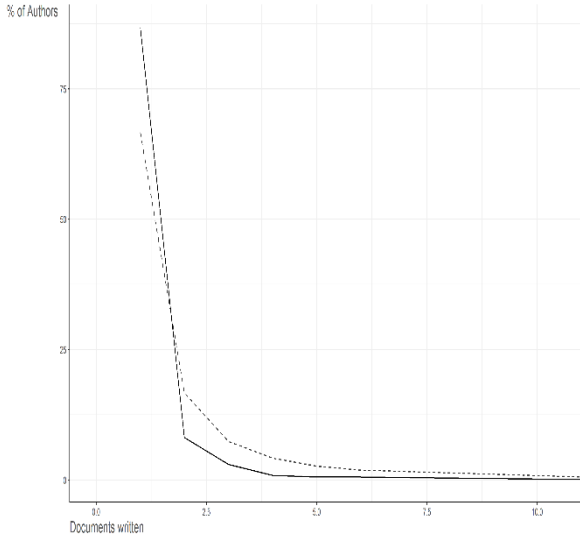

Grafik 3. Yazarların (En Fazla Yayın Yapan İlk On) Yayın Sayılarının Atıf Küme Haritası

Grafik 2 incelendiğinde, en fazla yayın yapan yazarlar sırasıyla, Adebayo, T. S. (11 yayın), Ahmad M., Ahmed Z., Ke H., Kırıkkaleli D., Li X., Usman M., Wang Y., (6 yayın) olduğu görülmektedir. Bu yazarlardan Adebayo, T. S., Ahmed Z., Kırıkkaleli D. Kıbrıs'ta sırasıyla Cyprus International University, Bahçeşehir Cyprus University, European University of Lefke, Ahmad M., Ke H., Usman M., Li X. Çin'de sırasıyla Zhejiang University, Wuhan University (Ke H. ve Usman M.), Shanxi Datong University, Wang Y. Güney Kore'deki Dongguk University'de görev yapmaktadır.

Grafik 3'te, en fazla yayın yapan yazar Adebayo T.S. yayınları, 2021-2023 yılları arasında yapılmıştır. 11 yayının, 2'si 2021, 6'sı 2022, 3'ü 2023 yılları arasında üretilmiştir. Adebayo, T. S., özellikle 2022 yılında 6 makaleyle yıllık makale başına en yüksek toplam alıntılama sayısı 196 ile en büyük balona sahip olan yazar olarak görülmektedir.

Grafik 4'te yazar üretkenliğini, yazarların sundukları katkıları gösteren Lotka Yasası grafiği verilmiştir.

Tablo 3. Lotka Yasası (Yazar Üretkenliği)

Yazılan belgeler	Yazar Sayısı	Yazar Oranı
1	1100	0,868
2	103	0,081
3	38	0,030
4	11	0,009
5	7	0,006
6	7	0,06
11	1	0,01

Grafik 4. Lotka Yasası (Yazar Üretkenliği)

Tablo 3 incelendiğinde, 1267 yazardan 1100'ünün sadece 1 makale, 103 'ünün 2 makale, 38'inin 3 makale ve diğer kalanların 4 ve üzeri makale ile katkı yapmaktadır. Ayrıca 1 yazarın (Adebayo T.S) 11 makale ile katkıda bulunduğu görülmektedir. Grafik 4 ve Tablo 3'bakıldığında, yazarların %86,8'sı 1 yayın, %0.08'i 2 yayın, %0,03 3 yayın ile literatüre katkı sağlamaktadır. Grafik 4'te yer alan Lotka Yasası grafiğindeki kesikli eğri (olması gereken grafiği temsil ettiği için), dağılımın tam olarak uyumlu olmadığını göstermektedir.

Tablo 4'te ilk 10 yazara ait yazar etkisi, h, g, m index puanları, toplam atıf ve yayın sayısı ile ilk yayın tarihi gösterilmektedir.

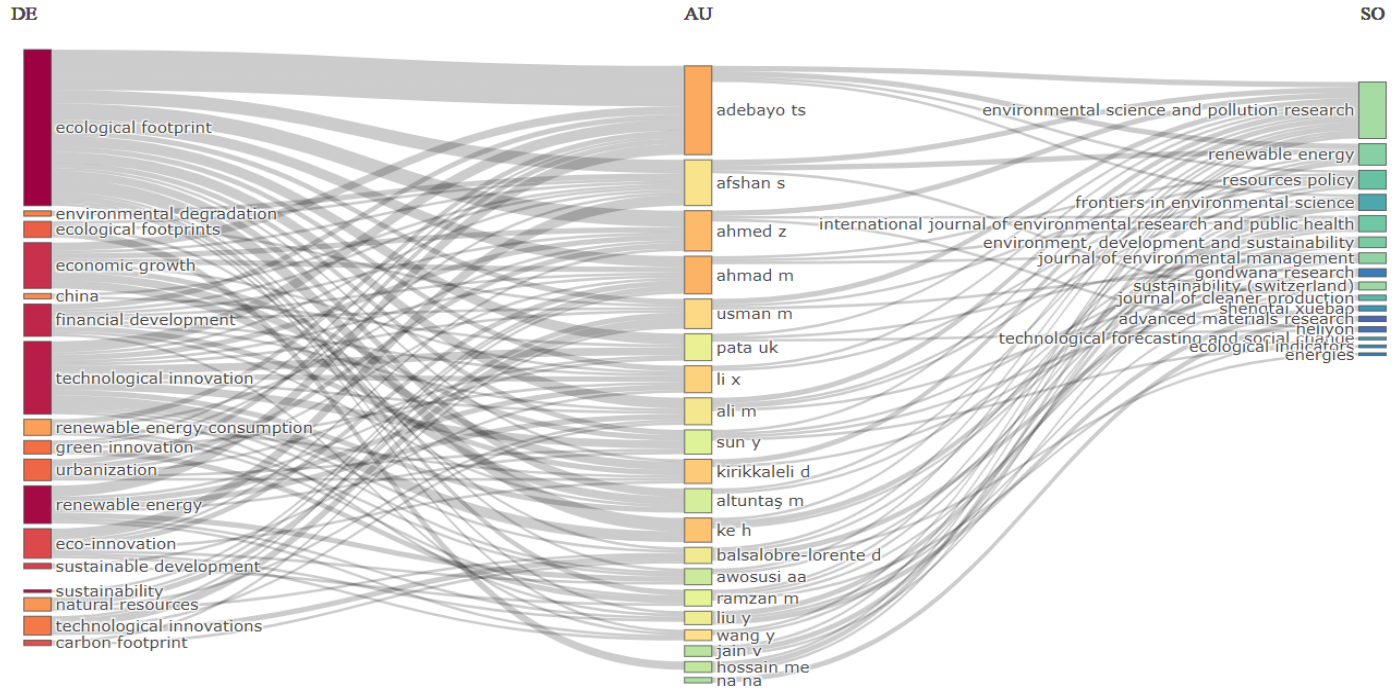
Tablo 4. Yazarların Etkileri (İlk 10)

Yazar	h_index	g_index	m_index	Toplam Atıf	Yayın Sayısı	Yayın Yılı
ADEBAYO TS	9	11	3	663	11	2021
AHMAD M	5	6	1,25	785	6	2020
BALSALOBRE-LORENTE D	5	5	1,667	403	5	2021
KIRIKKALELİ D	5	6	1,667	358	6	2021
LI X	5	6	0,455	91	6	2013
RAMZAN M	5	5	1,667	138	5	2021
USMAN M	5	6	1,667	619	6	2021
AFSHAN S	4	5	2	200	5	2022
AHMED Z	4	6	1,333	181	6	2021
ALTUNTAŞ M	4	4	2	258	4	2022

Tablo 4'te görüldüğü üzere, Adebayo, TS, 11 yayın ve 663 atıf ile h, g ve me indeksi en yüksek yazar olarak, en çok alan yazar etkisi göstermiş ve ilk sırada yer almıştır. Ancak toplam alıntı sayısına bakıldığında en fazla yayın

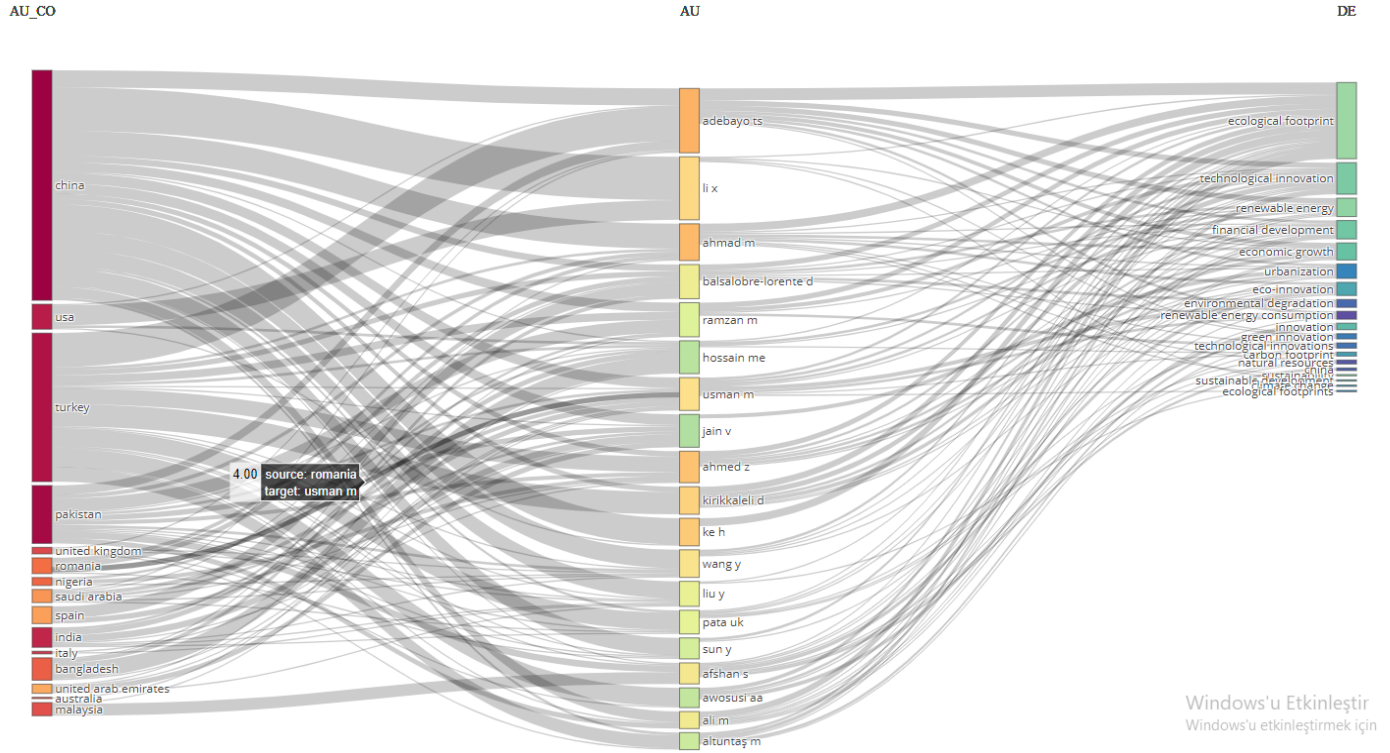
yapan ikinci sırada yer alan Ahmad M., 6 yayın ile 785 alıntıya sahip olduğu, yazar etkisi sıralamasında ikinci sırada yer aldığı görülmektedir.

Grafik 5’te sol alan anahtar kelimeler, orta alan yazarlar ve sağ alan kaynaklar ve Grafik 6’da sol alan ülkeler, yazarlar ve sağ alan anahtar kelimeler olacak şekilde üç alan grafiği (trigram) oluşturularak verilmiştir.

Grafik 5. Trigram (Anahtar Kelimeler, Yazar, Kaynak)

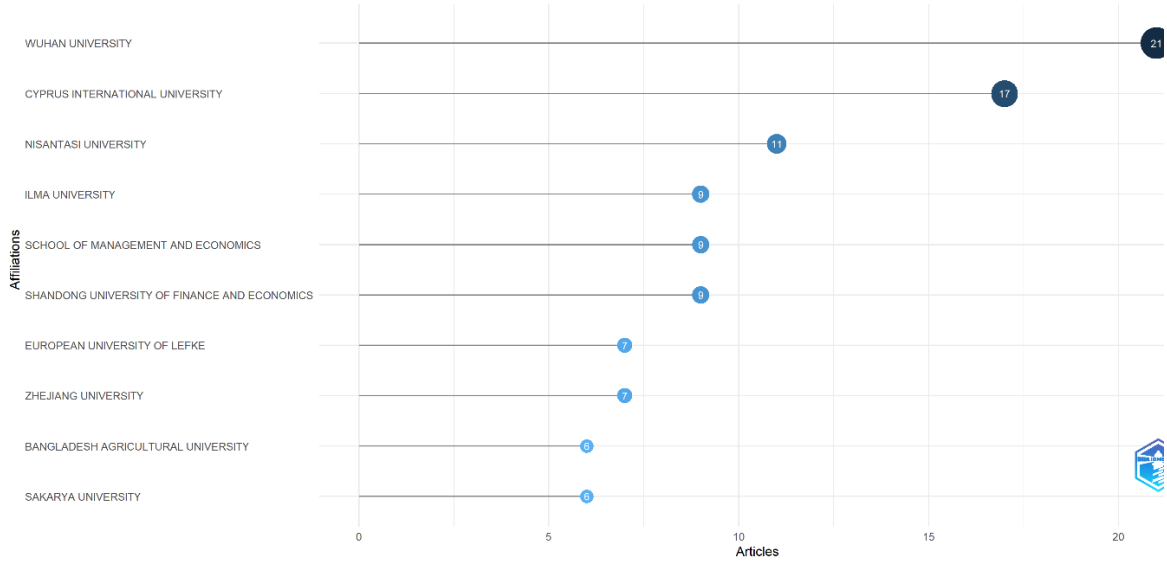
Grafik 5’te oluşturulan üç alan grafiğinde, konu ile ilgili yayınlarda en çok kullanılan anahtar kelimelerin “ecological footprint”, “technological innovation” , “economic growth”, “eco-innovation”, “renewable energy” olduğu görülmektedir. Orta alanda yazarlara bakıldığında, kaynaklarda en fazla katkı “Adebayo T.S.” tarafından yapılmıştır. Ayrıca en fazla yayın yapan kaynak “Enviromental Science and Pollution Research” dergisinin yazarlarla en bağlantılı kaynak olduğu görülmektedir.

Grafik 6. Trigram (Ülke, Yazar, Anahtar Kelimeler)

Grafik 6'daki, üç alan grafiğine bakıldığında, en sık kullanılan anahtar kelimelerden “ecological footprint” 18 yazar, “technological innovation” 15 yazar, “renewable energy” 8 yazar , “eco-innovation” 7 yazar tarafından kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu alanda en çok yayın yapan ülke Çin'dir. Genellikle bu alanda gelişmekte olan ülkelerin ilgi göstermesi, sürdürülebilir çevresel hedeflerden kaynaklı olmakla birlikte söz konusu ülkelerde hedefleri gerçekleştirmek adına göz ardı edilen çevresel politikaların verdiği zararların önemli bir payının olmasından dolayı olduğu söylenebilir.

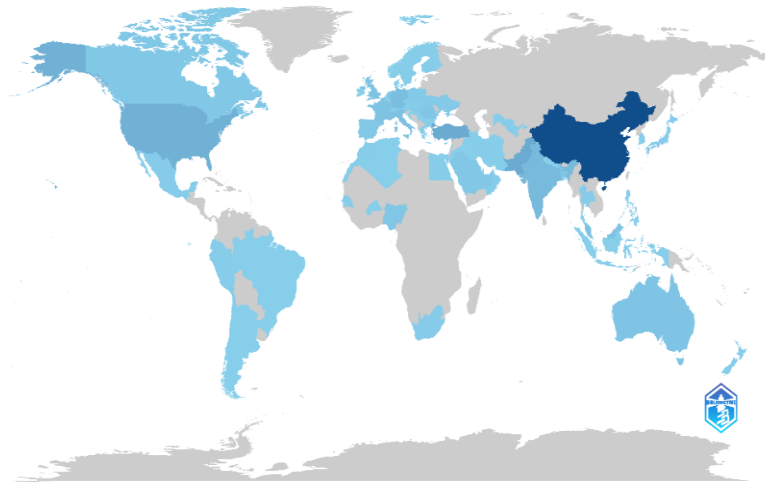
Grafik 7'de en çok yayın yapan ilk 10 üniversiteye yer verilmiştir.

Grafik 7. En Çok Makale Çıkaran Üniversiteler (Makale Sayıları)

Grafik 7’de görüldüğü üzere, 21 yayın ile Wuhan Üniversitesi birinci sırada, Kıbrıs Uluslararası Üniversite 17 yayın ile ikinci, Nişantaşı Üniversitesi 11 yayın ile üçüncü sırada yer almaktadır. İlk 10’da yer alan üniversitelerin üçü (Wuhan- Shandong University of Finance and Economics-Zhejiang) Çin’de, ikisi (Nişantaşı-Sakarya) Türkiye’de, ikisi (Cyprus International–European University Lefke) Kuzey Kıbrıs’ta, diğerleri Pakistan (Ilma), Bangladeş (Bangladesh Agricultural) ve Litvanya’da (School of Management and Economics) bulunmaktadır.

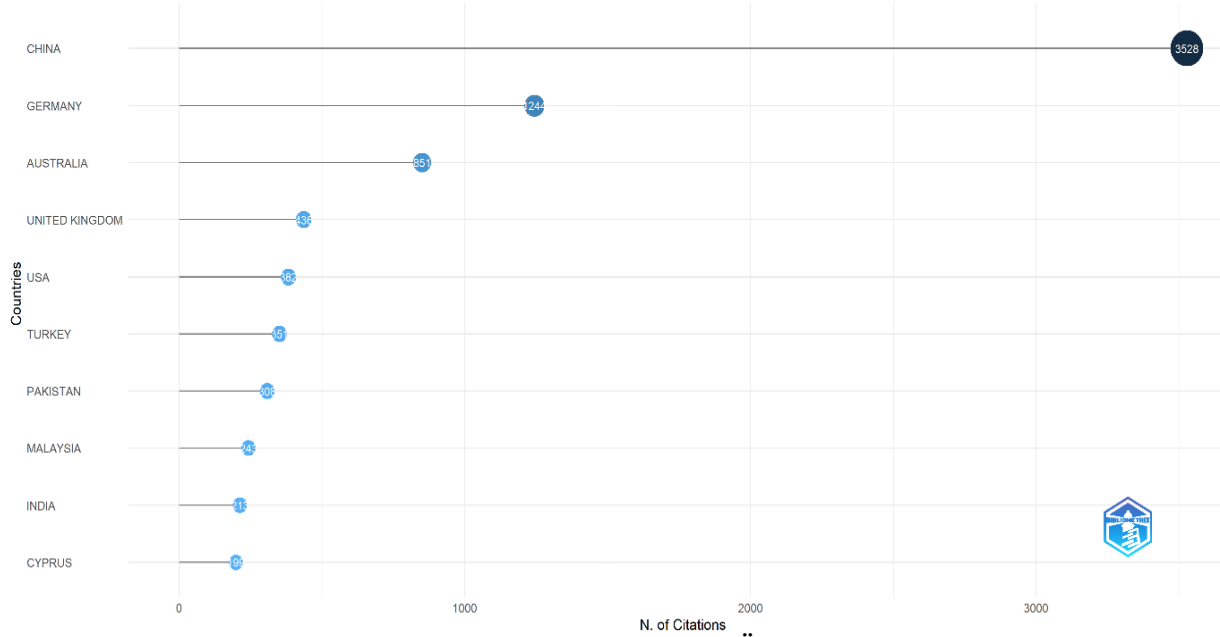
Şekil 1’de en fazla yayın yapan ülkeler gösterilmektedir.

Ülke	Yayın Sayısı
CHINA	352
PAKISTAN	95
TURKEY	94
USA	75
INDIA	53
GERMANY	40
ITALY	36
FRANCE	29
UK	29
MALAYSIA	28

Şekil 1. En Fazla Yayın Yapan Ülkeler

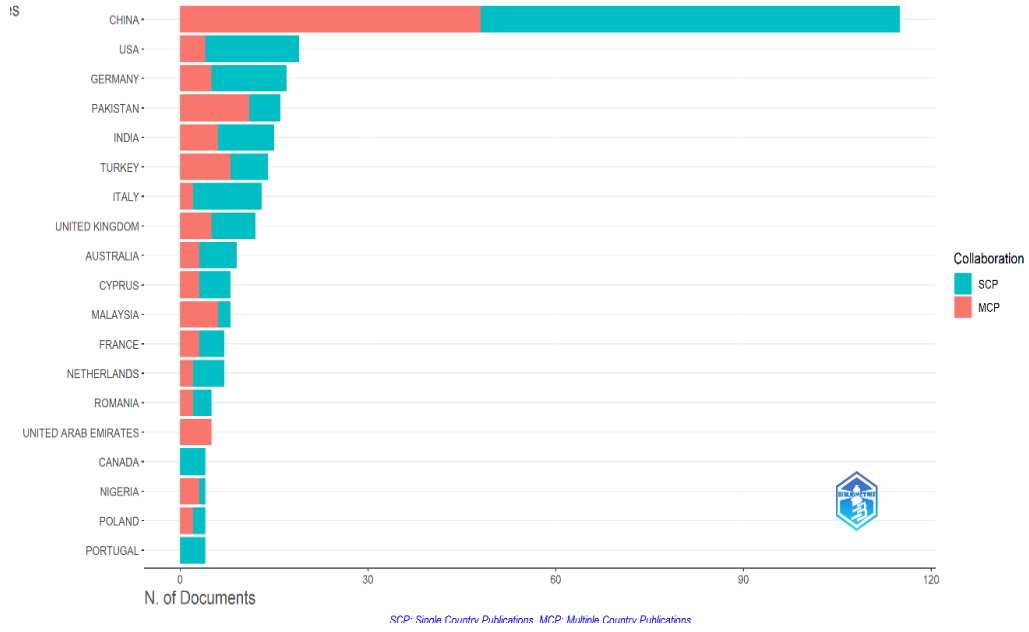
Ülkelerin bilimsel üretkenliğini gösteren Şekil 1 bakıldığında, 352 yayın ile Çin ilk sırayı yer almaktadır. 95 yayın ile Pakistan ikinci, 94 yayın ile Türkiye'nin üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Grafik 8'de en fazla atıf alan ülkeler gösterilmiştir.

Grafik 8. En Çok Atıf alan Ülkeler

Grafik 8 incelendiğinde, en fazla yayın yapan Çin, atıfta da ilk sırada yer almaktadır. En fazla atıf alan ülkeler sırasıyla Çin (3528), Almanya(1244), Avustralya(851), Birleşik Krallık(436), Amerika Birleşik Devletleri(382), Türkiye(351), Pakistan(308), Malezya(243), Hindistan(213) ve Kıbrıs(199) olduğu görülmektedir. Çin, Almanya, Pakistan, Türkiye, Hindistan, Malezya ve Amerika Birleşik Devletleri en fazla yayın ve atıf alan ülkeler arasında olduğu görülmektedir.

Grafik 9'de sorumlu yazarların ülkeleri ve ülkeler arası gerçekleştirdikleri işbirliklerine göre makale sayıları yer almaktadır.

Grafik 9. Sorumlu Yazar Ülke İçi (SCP) ve Ülkeler arası İşbirlikleri (MCP)

Grafik 9’da sorumlu yazarların ülkeleri, aynı ülkedeki araştırmacılar arasındaki işbirliği temsil eden SCP (aynı ülke yazarlarının birlikte yaptığı yayınlar-yeşil renk) ve farklı ülkeler arasındaki araştırmacılar arasındaki işbirliği temsil eden MCP (farklı ülke yazarlarının birlikte yaptığı yayınlar-kırmızı renk) göre toplam makale sayıları yer almaktadır. Grafik 9 incelendiğinde, en fazla ulusal ve uluslararası sorumlu yazar işbirliği Çin’e aittir. Çin’in ardından ABD, Almanya sırasıyla ikinci ve üçüncü sırada devam etmektedir. Türkiye ise 6.sırada yer almaktadır. Tablo 5’te, grafik 9 daha detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 5. Ülkelerin makale sayıları, SCP ve MCP Değerleri-MCP Oranları

Ülke	Makale	SCP	MCP	Frekans	MCP_Oranı
Çin	115	67	48	0,278	0,417
ABD	19	15	4	0,046	0,211
Almanya	17	12	5	0,041	0,294
Pakistan	16	5	11	0,039	0,688
Hindistan	15	9	6	0,036	0,4
Türkiye	14	6	8	0,034	0,571
İtalya	13	11	2	0,031	0,154
Birleşik Krallık	12	7	5	0,029	0,417
Avustralya	9	6	3	0,022	0,333
Kıbrıs	8	5	3	0,019	0,375
Malezya	8	2	6	0,019	0,75
Fransa	7	4	3	0,017	0,429
Hollanda	7	5	2	0,017	0,286
Romanya	5	3	2	0,012	0,4

Birleşik Arap Emirlikleri	5	0	5	0,012	1
Kanada	4	4	0	0,01	0
Nijerya	4	1	3	0,01	0,75
Polonya	4	2	2	0,01	0,5
Portekiz	4	4	0	0,01	0

Tablo 5'e bakıldığında, 67 SCP ve 48 MCP olma üzere toplam 115 makaleyle Çin, 15 CSP ve 4 MCP olma üzere toplam 19 makaleyle ABD, 12 SCP ve 5 MCP olmak üzere toplam 17 makale ile Almanya ilk üç sıralamada yer almaktadır. Türkiye'nin 6SCP ve 8MCP olmak üzere toplam 14 makale ile 6.sırada yer aldığı görülmektedir. Portekiz ve Kanada'daki çalışmaların hepsinde sorumlu yazarlar ülke içinde-işbirlik türleri ulusal iken, Birleşik Arap Emirliklerinde sorumlu yazarlar ülkelerarası yani işbirlik türleri uluslararasıdır. Portekiz ve Kanada'daki yayınların hepsinde sorumlu yazarlar aynı ülkedeki yazarlarla yayın yapmıştır. Dolayısıyla, Portekiz ve Kanada'nın MCP oranları en düşük olup (MCP Oranı=0) iken, Birleşik Arap Emirlikleri'nin en yüksektir (MCP oranı=1).

MCP oranı Nijerya (0,75), Malezya(0,75), Pakistan(0,68), Türkiye(0,57), Fransa(0,42) ve Çin(0,41)'de diğer ülkeler göre daha yüksektir. Bu bulgu, sözkonusu ülkedeki yazarların uluslararası iş birlikçi yayınlara daha açık olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 6'te küresel ölçekte en fazla atıf(alıntı) alan ilk 10 yayın yer almaktadır.

Tablo 6. Küresel Ölçekte En Fazla Atıf Alan Kaynaklar (İlk 10)

Yayın	Yayın Adı	Topla m Atıf	Yıllık Toplam Atıf	Normalleştir ilmiş Toplam Atıf
MARKEWITZ P, 2012, ENERGY ENVIRON SCI	WORLDWIDE INNOVATIONS IN THE DEVELOPMENT OF CARBON CAPTURE TECHNOLOGIES AND THE UTILIZATION OF CO ₂	933	77,75	3,87
LENZEN M, 2012, ENVIRON SCI TECHNOL	MAPPING THE STRUCTURE OF THE WORLD ECONOMY	665	55,42	2,76
AHMAD M, 2020, RESOUR POLICY	THE DYNAMIC IMPACT OF NATURAL RESOURCES, TECHNOLOGICAL INNOVATIONS AND ECONOMIC GROWTH ON ECOLOGICAL FOOTPRINT: AN ADVANCED PANEL DATA ESTIMATION	315	78,75	8,82
HASSAN ST, 2019, ENVIRON SCI POLLUT RES	ECONOMIC GROWTH, NATURAL RESOURCES, AND ECOLOGICAL FOOTPRINTS: EVIDENCE FROM PAKISTAN	313	62,60	6,52
JAHANGER A, 2022, RESOUR POLICY	THE LINKAGES BETWEEN NATURAL RESOURCES, HUMAN CAPITAL, GLOBALIZATION, ECONOMIC GROWTH, FINANCIAL DEVELOPMENT, AND ECOLOGICAL FOOTPRINT: THE MODERATING ROLE OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS	268	134,00	12,37
SEYFANG G, 2010, ENERGY POLICY	COMMUNITY ACTION FOR SUSTAINABLE HOUSING: BUILDING A LOW-CARBON	243	17,36	5,49

	FUTURE			
AHMAD M, 2021, SUSTAINABLE CITIES SOC	MODELLING THE DYNAMIC LINKAGES BETWEEN ECO-INNOVATION, URBANIZATION, ECONOMIC GROWTH AND ECOLOGICAL FOOTPRINTS FOR G7 COUNTRIES: DOES FINANCIAL GLOBALIZATION MATTER?	227	75,67	5,56
USMAN M, 2021, ENVIRON SCI POLLUT RES	DYNAMIC RELATIONSHIP BETWEEN TECHNOLOGICAL INNOVATIONS, FINANCIAL DEVELOPMENT, RENEWABLE ENERGY, AND ECOLOGICAL FOOTPRINT: FRESH INSIGHTS BASED ON THE STIRPAT MODEL FOR ASIA PACIFIC ECONOMIC COOPERATION COUNTRIES	197	65,67	4,82
CHIEN F, 2021, J ENVIRON MANAGE	A STEP TOWARD REDUCING AIR POLLUTION IN TOP ASIAN ECONOMIES: THE ROLE OF GREEN ENERGY, ECO-INNOVATION, AND ENVIRONMENTAL TAXES	193	64,33	4,72
FANG C, 2016, J GEOGR SCI	INTERNATIONAL PROGRESS AND EVALUATION ON INTERACTIVE COUPLING EFFECTS BETWEEN URBANIZATION AND THE ECO-ENVIRONMENT	188	23,50	5,66

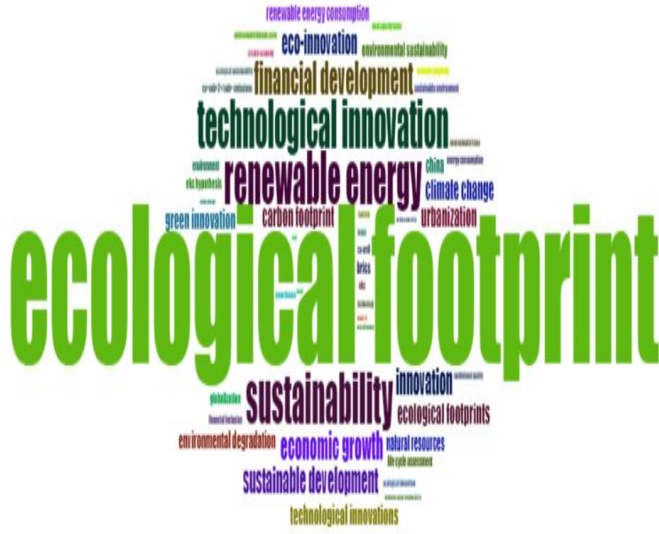
Tablo 6’da görüldüğü üzere, küresel ölçekte en fazla atıfı alan makalenin toplam 933 alıntılanmayla Markewitz, P., Kuckshinrichs, W., Leitner, W. vd. (2012)’nin, Energy&Environmental Science dergisinde yayınlanan “Worldwide Innovations in the Development of Carbon Capture Technologies and the Utilization of CO₂” adlı yayın olduğu görülmektedir. Bu yayını sırasıyla, 665 atıfla Lenzen, M., Kanemoto, K., Moran, D. ve Geschke, A. (2012)’nin

Environmental Science Technology dergisinde yayınlanan “ Mapping the Structure of the World Economy” adlı yayın ve 315 atıfla Ahmad, M., Jiang, P., Majeed, A., vd. (2020)’nin Resources Policy dergisinde yayınlanan “The dynamic impact of natural resources, technological innovations and economic growth on ecological footprint: An advanced panel data estimation” adlı yayınlar takip etmektedir. Adebayo, TS (2021) 11 yayın ile en fazla yayın yapan yazar olmasına rağmen, ilk yayın yılı 2021 yılı olduğu için küresel ölçekte en fazla atıf alan ilk 10 kaynak arasında yer almamaktadır.

Tablo 7’de yazar anahtar kelimeye göre en sık kullanılan ilk 10 kelime ve bu kelimelerin kullanım sıklığı ile Şekil 2’de kelime bulutu verilmiştir.

Tablo 7. Yazar Anahtar Kelime Bazında Kullanılan Kelimelerin Sıklıkları(ilk 10)

Yazar Anahtar Kelime	Sıklık
ecological footprint	111
renewable energy	37
sustainability	36
technological innovation	34
financial development	24
economic growth	20
innovation	18
sustainable development	18
eco-innovation	17
carbon footprint	15

Şekil 2. Kelime Bulutu (Yazar Anahtar Kelimeye Göre)

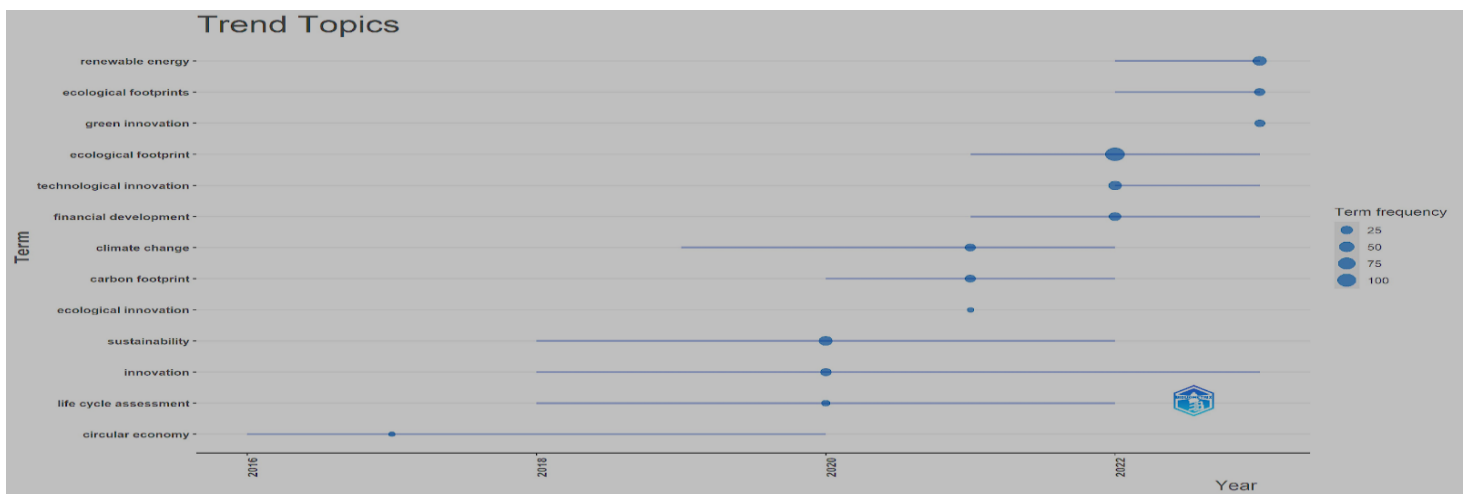
Tablo 7’ye bakıldığında yazar anahtar kelimelere göre konu ile ilgili en sık kullanılan kelimelerin “ecological footprint”, “renewable energy”, sustainability” olduğu görülmektedir. Ayrıca Şekil 2’de kelime bulutu gösterilmektedir. Şekil 2’de yer alan kelime bulutunu göre, 413 yayında “ecological footprint (ekolojik ayak izi), “renewable energy” (yenilenebilir enerji), sustainability”(sürdürülebilirlik), “technological innovation”(teknolojik inovasyon), “innovation” (inovasyon), “sustainable development”(sürdürülebilir kalkınma), “eco-innovation (eko-inovasyon) kelimelerinin ağırlıkta yer aldığı ve ön plana çıktığı görülmektedir. Şekil 3’ te yazar anahtar kelime göre kelimelerin kullanım sıklığı ve kapladıkları yüzdelik alanları gösteren kelime ağacı haritası verilmiştir.

Şekil 3. Yazarların Anahtar Kelimelere Göre Kelime Ağacı Haritası (Tree Map)

Şekil 3’te, yazar anahtar kelimeye göre %18 “ecological footprint”, %6 “renewable energy” ve “sustainability” kelimelerinin en sık kullanıldığı görülmektedir. En sık kullanılan kelimeler ile ilgili elde edilen bulgular birbirleriyle uyumludur.

Grafik 11’de trend olan konular (en büyük balona sahip plan konular en trend konular) yazar anahtar kelimeye göre verilmiştir.

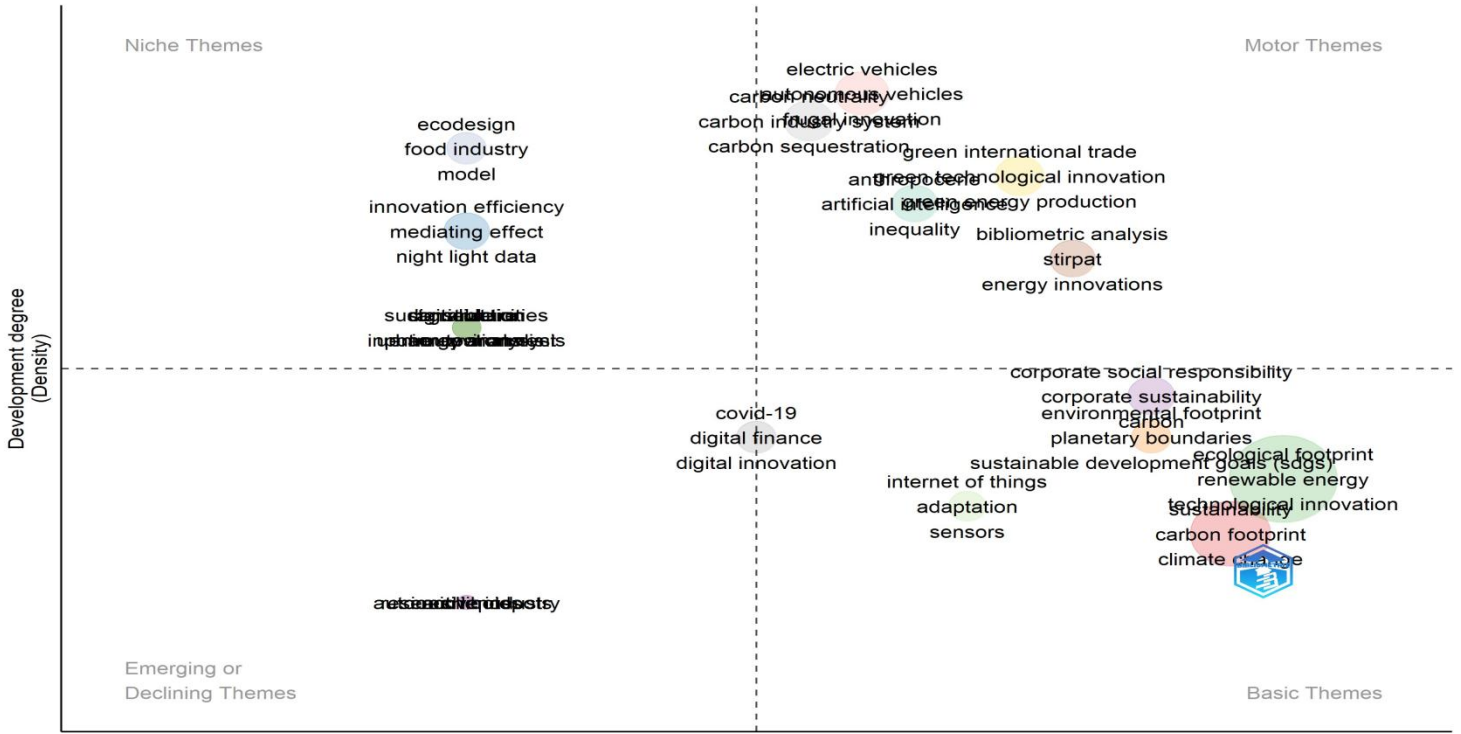
Grafik 11. Yazarların Anahtar Kelimelere Göre Trend Konular

Grafik 11’de en sık kullanılan kelimelere dayalı olarak yazar anahtar kelimeye göre, 2016 yılından itibaren çalışılan konularda “ecological footprint” (111) , “technological innovation” (34) 2022 yılında; “renewable energy” (37), “green innovation”(14) 2023 yılında trend konulardır . Ayrıca 2021 yılında en trend konu “carbon footprint” (15) iken 2022 yılında “ecological footprint” olduğu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, kullanılan kelime sıklıklarına ve trend konulara bakıldığında, özellikle “ecological footprint”(ekolojik ayak izi) kelimesi son zamanlarda en fazla kullanılan kavram olarak yer alırken, “carbon footprint”(karbon ayak izi) kelimesinin kullanımı giderek azalmaktadır. Bunun nedeni, son zamanlarda çevresel kirlilik ölçütü olarak, ekolojik ayak izinin karbon ayak izine göre daha doğru bir ölçüt kabul edilmesinden dolayı olabilir.

Şekil 4’te tematik harita (yazarların kullandıkları anahtar kelimelere göre) verilmiştir.

Alanı dört bölgeye ayıran temalara bakıldığında, sağ üst bölge, yüksek yoğunluk ve güçlü merkezilik ile belirtilen motor temaları (gelecekteki araştırmalar için önemleri dikkate alınarak daha da geliştirilmesi gereken konular) göstermektedir. Sol üst bölge, yüksek yoğunluklu ancak zayıf merkezilik ile belirtilen niş temaları (hızlı gelişme alanları olan belirli ve yeterince temsil edilmeyen konular) göstermektedir. Yani, bu çeyreklikteki temalar gereklidir, ancak düşük merkezilik nedeniyle düşük sıklıkta yayınlanmaktadır. Bu temalar aynı zamanda gelecekte yönlenecek alanlar olarak da değerlendirilebilir. Sağ alt bölge, düşük yoğunluk ancak güçlü merkezilik ile belirtilen temel temaları (genel konular olarak araştırma için önemli ancak gelişmemiş olan konular) göstermektedir. Yani bu alandaki konular sıklıkla çalışılmış olmasına rağmen daha az önem verilen konuları içerir. Sol alt bölge ise, düşük yoğunluk ve zayıf merkezilik ile belirtilen yükselen ve azalan temaları (kullanılmış ancak düşüş eğilimi yaşayan konuları) göstermektedir. Bu alan, yeni olan ve gelecekte son derece alakalı olma potansiyeli taşıyabilecek konuları içermektedir. (Bayrak, 2022-60-61; Bulut, 2022:103).

Yazarların anahtar kelimelerinin tematik haritası incelendiğinde, sağ üst bölge (Motor teması), yüksek yoğunluk (gelişme derecesi) ve yüksek merkezilikle (önem derecesi) belirtilen temaları dört kümede sınıflandırarak göstermektedir. Sol üst bölge (Niş teması), yüksek yoğunluk ancak düşük merkezilikle belirtilen temaları üç kümede sınıflandırılmaktadır. Sol alt bölge (yükselen ve azalan temalar), düşük yoğunluk ve düşük merkezilik ile gösterilen temaları iki kümede sınıflandırmaktadır. Sağ alt bölge (temel temalar), düşük yoğunluk ancak yüksek merkezilikle belirtilen temaları veya alanın temel taşları olan kümeleri altı sınıflandırmada göstermektedir.

Şekil 4. Tematik Harita (Yazar Anahtar Kelimeler Göre)

Şekil 4 incelendiğinde, sol üst bölge (Niş teması) incelendiğinde, “ecodesign” (eko tasarım), “food industry” (gıda endüstrisi), “innovation efficiency”(inovasyon verimliliği), “mediating effect”(aracılık etkisi) gibi alan için hızlı gelişme alanları olan belirli ve yeterince temsil edilmeyen konular olduğu göstermekle birlikte bu temalar aynı zamanda gelecekte yönlenilecek alanlar olarak da değerlendirilebilir. Sol alt bölgede (yükselen ve azalan temalar), birinci küme (sağ alt bölge ile ortak olan küme) “covid-19”, “digital finance” (dijital finans), “digital innovation” (dijital inovasyon), ikinci küme “research hotspots” (araştırma noktaları) içermektedir. Alan için kullanılmış ve düşüş eğiliminde konular olarak görülsede kümelerin konuma bakıldığında, “covid-19”, “digital finance”, “digital innovation” küme, sol ve sağ alt bölgede merkezilik çizgisinde yer aldığı için ortalama öneme sahip olduğu görülmektedir.

Sağ üst bölgede (motor themes) belirtilen temaların sınıflandırıldığı kümelerde “green technological innovation” (yeşil teknolojik inovasyon), “green international trade” (yeşil uluslararası ticaret), “green energy production” (yeşil enerji üretimi), “anthropocene” (antroposen), “artificial intelligence” (yapay zeka), “inequality” (eşitsizlik), “carbon neutrality” (karbon nötrlüğü), “energy innovations” (enerji inovasyonları), “technical innovation” (teknik inovasyon), “carbon sequestration” (karbon tutma), “bibliometric analysis” içermektedir. Kümelerde yer alan konuların ortalama gelişmişliğe sahip olduğu ve alan için önemli oldukları görülmektedir. Sağ alt bölgede (temel temalar-alanın temel taşları) 6 küme bulunmaktadır. Birinci küme “ecological footprint” (ekolojik ayakizi), “renewable energy” (yenilenebilir enerji), “sustainable development goals” (sürdürülebilir kalkınma

hedefleri), “technological innovation” (teknolojik inovasyon), “eco-innovation” (eko-inovasyon) gibi temaları, ikinci küme “sustainability” (sürdürülebilirlik), “carbon footprint” (karbon ayak izi), “climate change” (iklim değişikliği), “eco-efficiency” (eko verimlilik) , “ecological modernization” (ekolojik modernizasyon), “biocapacity” (biyokapasite), “life cycle assesment” (yaşam döngüsü değerlendirme), üçüncü küme “corporate social responsibility” (kurumsal sosyal sorumluluk), “corpate sustainability” (kurumsal sürdürülebilirlik), “enviromental footprint” (çevresel ayak izi), dördüncü küme “carbon” (karbon), “planetary boundaries” (gezegensel sınırlar), beşinci küme “internet of things” (nesnelerin internet), “adaptation” (adaptasyon), “sensors” (sensörler) ve ortak olan altıncı küme “covid-19”, “digital finance”, “digital innovation içermektedir. Bu kümede yer alan konular alanın temel taşlarını oluşturan konular olup, araştırmalar için önem taşımakta ve geliştirilmeye devam etmesi gereken konulardır.

SONUÇ

Bu çalışmada, 2000’den 2023 yılına kadar ekolojik ayakizi ve eko-inovasyon/teknolojik inovasyon/inovasyon konularına yönelik yapılmış çalışmalar Scopus veri tabanı aracılığıyla ve R programı- Biblioshiny uygulaması yardımıyla bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmada, Scopus veri tabanında 2000-2023 yılları arasında herhangi bir sınırlama yapılmaksızın başlık, özet ve anahtar kelimeler arasında “ecological footprint” ve “ecological innovation”, “technological innovation” , “innovation” ifadesi geçen çalışmalar taratılmış, 237 farklı kaynaktan yararlanılarak 413 adet yayın bulunmuştur. Her yıl ortalama %22,63 oranında artan yayın sayısında makalenin çoğunlukta olması, konu ile ilgili çalışmaların gelişmeye devam ettiğini göstermektedir. 413 yayında toplam yazar sayısı 1267 olup, yazarların kullandığı anahtar kelime sayısı 1234’tür.

Alanda yer alan 1267 yazarların yayın sayılarına bakıldığında, en fazla katkıyı sağlayan yazar, 11 yayın ile Cyprus International University’den Adebayo, T. S. olduğu tespit edilmiştir. Adebayo, T. S çalışmalarını incelendiğinde, ekolojik ayak izi, yenilenebilir enerji, teknolojik inovasyon, çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik büyüme, karbon nötrlüğü gibi konulara odaklanıldığı görülmektedir. Adebayo, T. S., sırasıyla Ahmad M., Ahmed Z., Ke H., Kırıkkaleli D., Li X., Usman M., Wang Y., (6 yayın) yazarlar takip etmektedir. Ahmed Z. Bahçeşehir Cyprus University, Kırıkkaleli D. European University of Lefke, Ahmad M., Zhejiang University, Ke H. Ve Usman M., Wuhan University , Li X., Shanxi Datong University, Wang Y. Dongguk University’de görev yapmaktadır.

Küresel ölçekte en fazla alıntı yapılan yazarlar ise; olduğu çalışma ise; toplam 933 alıntıyla Markewitz, P., Kuckshinrichs, W., Leitner, W. vd. (2012)’nin, Energy&Enviromental Science dergisinde yayınlanan “Worldwide Innovations in the Development of Carbon Capture Technologies and the Utilization of CO₂; 665 atıfla Lenzen, M., Kanemoto, K., Moran, D. ve Geschke, A. (2012)’nin Enviromental Science Technology dergisinde yayınlanan “ Mapping the Structure of the World Economy”; 315 atıfla Ahmad, M., Jiang, P., Majeed,

A., vd. (2020)'nin Resources Policy dergisinde yayınlanan “The dynamic impact of natural resources, technological innovations and economic growth on ecological footprint: An advanced panel data estimation” adlı yayınlardır.

Alanda en fazla yayın yapan kaynaklar (dergiler) incelendiğinde, “Enviromental Science and Pollution Research” 35 yayınlı birinci, “Sustainability(Switzerland)” 16 yayınlı ikinci, “Journal Of Enviromental Management” 15 yayınlı üçüncü sırada yer almaktadır.

Yazarlar ve kaynaklar gene olarak incelendiğinde, genellikle Çevre ekonomisi, makroekonomi alanındaki yayınlar üretilmiştir. Bu doğrultuda, konu ile ilgili bağlantı kurularak diğer alanlarda yayınlar yapılarak literatüre katkı sağlanabilir.

Alanda en fazla yayın yapan üniversiteler göz önüne alındığında, Wuhan University 21 yayın ile en fazla katkısı olan üniversite iken 17 yayın ile Cyprus International University ikinci kurum olarak sırayı takip etmektedir. İlk 10’da yer alan üniversitelerin üçü (Wuhan- Shandong University of Finance and Economics-Zhejiang) Çin’de, ikisi (Nişantaşı-Sakarya) Türkiye’de, ikisi (Cyprus International–European University Lefke) Kuzey Kıbrıs’ta, diğerleri Pakistan(İlma), Bangladeş (Bangladesh Agricultural) ve Litvanya’da (School of Management and Economics bulunmaktadır.

Ülkelerin bilimsel üretkenliği ele alındığında, 352 yayın ile Çin ilk sırayı yer almaktadır. 95 yayın ile Pakistan ikinci, 94 yayın ile Türkiye’nin üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Ayrıca en fazla yayın yapan Çin, atıfta da ilk sırada yer almaktadır. En fazla atıf alan ülkeler sırasıyla Çin (3528), Almanya(1244), Avustralya(851), Birleşik Krallık(436), Amerika Birleşik Devletleri(382), Türkiye(351), Pakistan(308), Malezya(243), Hindistan(213) ve Kıbrıs(199) olduğu görülmektedir. Çin, Almanya, Pakistan, Türkiye, Hindistan, Malezya ve Amerika Birleşik Devletleri en fazla yayın ve atıf alan ülkeler arasında olduğu görülmektedir. Genellikle bu alanda gelişmekte olan ülkelerin ilgi göstermesi, sürdürülebilir çevresel hedeflerden kaynaklı olmakla birlikte söz konusu ülkelerde hedefleri gerçekleştirmek adına göz ardı edilen çevresel politikaların verdiği zararların önemli bir payının olmasından dolayı olduğu söylenebilir. Ayrıca dünyanın en büyük gelişmekte olan ülkesi Çin, sürdürülebilir kalkınma hedefleri gerçekleştirmek için uyguladığı çevresel politikalarla araştırmacılar tarafından giderek daha fazla ilgi görmeye devam ettiği için ilk sırada olması kaçınılmazdır.

Ülkeler arası işbirliğine bakıldığında (ilk 10), en fazla işbirliği kuran ülke, yayın ve atıfta olduğu gibi Çin’dir. ABD, Almanya, Pakistan, Hindistan, Türkiye’de işbirliği kuran ülkeler arasındadır. Ayrıca Türkiye’nin yayın üretiminde iş birlik ağlarına bakıldığında ulusal yayınlardan çok uluslararası yayınlara ağırlık verdiği belirlenmiştir. Dolayısıyla konu ile ilgili ulusal yayınların giderek artması önem arz etmektedir.

Yayınlarda konu ile ilgili en sık kullanılan yazar anahtar kelimeler incelendiğinde, “ecological footprint”(111) , “renewable energy”(37), sustainability” (36) kelimelerinin olduğu görülmektedir. Bununa birlikte oluşturulan

kelime bulutunu göre, 413 yayında “ecological footprint (ekolojik ayak izi), “renewable energy”(yenilenebilir enerji), sustainability”(sürdürülebilirlik), “technological innovation”(teknolojik inovasyon), “innovation”(inovasyon), “sustainable development”(sürdürülebilir kalkınma), “eco-innovation (eko-inovasyon) kelimelerinin ağırlıkta yer aldığı ve ön plana çıktığı görülmektedir. Trend konu grafiklerine bakıldığında, 2016 yılından itibaren çalışılan konularda 2021 yılında en trend konu “carbon footprint” (15), 2022 yılında “ecological footprint” (111) , “technological innovation” (34) 2023 yılında “renewable energy” (37), “green innovation”(14) kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, kullanılan kelime sıklıklarına ve trend konulara bakıldığında, özellikle “ecological footprint”(ekolojik ayak izi) kelimesi son zamanlarda en fazla kullanılan kavram olarak yer alırken, “carbon footprint”(karbon ayak izi) kelimesinin kullanımı giderek azalmaktadır. Bunun nedeni, son zamanlarda çevresel kirlilik ölçütü olarak, ekolojik ayak izinin karbon ayak izine göre daha doğru bir ölçüt kabul edilmesinden dolayı olabilir.

Tematik haritaya bakıldığında, alanda “green technological innovation”, “green international trade”, “green energy production”, anthropocene”, “artificial intelligence”, “inequality”, “carbon neutrality”, “energy innovations”, “green international trade”, “technical innovation” , “carbon sequestration”, “bibliometric analysis” konularına yönelik yayınların gelişmeye devam ettiği ve yoğunlaşılması gereken konular olduğu görülmektedir. Ayrıca “ecological footprint”, “renewable energy”, “sustainable development goals”, “technological innovation” “eco-innovation”, “sustainability”, “carbon footprint”, “climate change”, “eco-efficiency”, ecological modernization”, “biocapacity”, life cycle assesment”, “corporate social responsibility”, “corpate sustainability”, “ “enviromental footprint”, “carbon”, “planetary boundaries”, “digital innovation” vs. alanın temel taşlarını oluşturan konulardır.

Sonuç olarak ekolojik ayakizi ve eko-inovasyon/teknolojik inovasyon/inovasyon konularına yönelik yapılan bibliyometrik analizden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; konu ile ilgili anahtar kelimeler, yazarlar, kaynaklar, ülkeler alanında hangi yayınların olduğu, aralarındaki bağlantılar, ilişkiler ve gelişen konular hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmada, konuya ilişkin araştırmaların giderek farklı kavramlarla gelişmeye devam ettiği, araştırmacılar için konu ile ilgili güncel yayınlarda hangi konular üzerinde yayınlar yapılması gerektiği hakkında faydalı bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Ekolojik ayakizi ve eko-inovasyon/teknolojik inovasyon/inovasyon kavramlarının birlikte alındığı çalışmalara ait yeterli bibliyometrik yayının olmadığı, dolayısıyla bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı bununla birlikte araştırmacılara alanla ilgili mevcut yayınlar hakkında sistematik bilgiler vermesinden dolayı faydalı olacağı düşünülmektedir. Farklı veri tabanları kullanılarak, çalışma ile ilgili daha geniş kapsamlı bibliyometrik analizler yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, M., Jiang, P., Majeed, A., Umar, M., Khan, Z., & Muhammad, S. (2020). The dynamic impact of natural resources, technological innovations and economic growth on ecological footprint: an advanced panel data estimation. *Resources Policy*, 69, 101817.
- Ahmad, M., Jiang, P., Murshed, M., Shehzad, K., Akram, R., Cui, L., & Khan, Z. (2021). Modelling the dynamic linkages between eco-innovation, urbanization, economic growth and ecological footprints for G7 countries: does financial globalization matter?. *Sustainable Cities and Society*, 70, 102881.
- Aria, M. & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-Tool for Comprehensive Science Mapping Analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975.
- Bayrak, A. (2022). Gerçekçi Matematik Eğitimi Üzerine Bir Bibliyometrik Çalışma (A Bibliometric Study on Realistic Mathematics Education). Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).
- Bulut, E., (2023). The dark side of cryptocurrencies: an integrated bibliometric analysis. *PressAcademia Procedia (PAP)*, 16, 96-105.
- Büyükselçuk, E. Ç. (2021). Bibliometric analysis of water footprint. *Tasarım Mimarlık ve Mühendislik Dergisi*, 1(1), 42-53.
- Chien, F., Sadiq, M., Nawaz, M. A., Hussain, M. S., Tran, T. D., & Le Thanh, T. (2021). A step toward reducing air pollution in top Asian economies: The role of green energy, eco-innovation, and environmental taxes. *Journal of environmental management*, 297, 113420.
- Ekinci, G. (2022). Dijital teknolojiler, yapay zekâ, girişimcilik ve inovasyon yayınları bibliyometrik analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (55), 163-188.
- Fang, C., Liu, H., & Li, G. (2016). International progress and evaluation on interactive coupling effects between urbanization and the eco-environment. *Journal of Geographical Sciences*, 26, 1081-1116.
- Fatma, N., & Haleem, A. (2023). Exploring the Nexus of Eco-Innovation and Sustainable Development: A Bibliometric Review and Analysis. *Sustainability*, 15(16), 12281.
- Güneysu, Y. (2023). The Use of Artificial Intelligence and Expert Systems in Finance: A Bibliometric Analysis. *Fiscaeconomia*, 7(3), 2110-2127. Doi: 10.25295/fsecon.126988.
- Hassan, S. T., Xia, E., Khan, N. H., & Shah, S. M. A. (2019). Economic growth, natural resources, and ecological footprints: evidence from Pakistan. *Environmental science and pollution research*, 26, 2929-2938.
- Jahanger, A., Usman, M., Murshed, M., Mahmood, H., & Balsalobre-Lorente, D. (2022). The linkages between natural resources, human capital, globalization, economic growth, financial development, and ecological footprint: The moderating role of technological innovations. *Resources Policy*, 76, 102569.
- Kar, S. K., & Harichandan, S. (2022). Green marketing innovation and sustainable consumption: A bibliometric analysis. *Journal of Cleaner Production*, 361, 132290.
- Kılınç, B. (2022). Çevre Sosyolojisi ile İlgili Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 205-227.
- Lee, I., Lee, H., Chen, Y., & Chae, Y. (2020). Bibliometric Analysis of Research Assessing the Use of Acupuncture for Pain Treatment Over the Past 20 Years. *Journal of Pain Research*, 13, 367—376.
- Lenzen, M., Kanemoto, K., Moran, D., & Geschke, A. (2012). Mapping the structure of the world economy. *Environmental science & technology*, 46(15), 8374-8381.
- Li, M.; Wang, X.; Wang, Z.; Maqbool, B.; Hussain, A. (2022). Khan, W.A. Bibliometric Analysis of the Research on the Impact of Environmental Regulation on Green Technology Innovation Based on CiteSpace. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2022, 19, 13273. <https://doi.org/10.3390/ijerph192013273>.
- Liu, C., Li, W., Xu, J., Zhou, H., Li, C., & Wang, W. (2022). Global trends and characteristics of ecological security research in the early 21st century: A literature review and bibliometric analysis. *Ecological Indicators*, 137, 108734.
- Lotka, A. J. (1926). The frequency distribution of scientific productivity. *Journal of the Washington Academy of Sciences*, 16(12), 317-323.

- Markewitz, P., Kuckshinrichs, W., Leitner, W., Linssen, J., Zapp, P., Bongartz, R., ... & Müller, T. E. (2012). Worldwide innovations in the development of carbon capture technologies and the utilization of CO₂. *Energy & environmental science*, 5(6), 7281-7305.
- OECD (2009), Sustainable Manufacturing and Eco-innovation: Towards a Green Economy.
- Razzaq, N., Zafar, M., & Ilyas, A. (2023). Ecological Footprint Towards Sustainable Development: A bibliometric analysis. *Academic Journal of Social Sciences (AJSS)*, 7(1), 079-104.
- Reid, A. and M. Miedzinski (2008). Eco-innovation Final Report for sectoral innovation watch. Brussels, Technopolis Group.
- Schiederig, Tim; Tietze, Frank; Herstatt, Cornelius (2011) : What is green Innovation? A quantitative literature review, Working Paper, No. 63, Hamburg University of Technology (TUHH), Institute for Technology and Innovation Management (TIM), Hamburg.
- Seyfang, G. (2010). Community action for sustainable housing: Building a low-carbon future. *Energy Policy*, 38(12), 7624-7633.
- Sun, Y., Wang, Z., Lee, L. C., Li, X., & Wang, Y. (2022). A bibliometrics review of hotspots in water footprint research based on co-words network analysis. *Frontiers in Environmental Science*, 10, 2521.
- Tomala, J., & Urbaniec, M. (2021). Eco-innovation development in selected European and Asian countries: a comparative analysis. *Ekonomia i Środowisko*.
- Türkeli, S., & Kemp, R. (2018). Changing patterns in eco-innovation research: A bibliometric analysis. *New developments in eco-innovation research*, 13-54.
- Usman, M., & Hammar, N. (2021). Dynamic relationship between technological innovations, financial development, renewable energy, and ecological footprint: fresh insights based on the STIRPAT model for Asia Pacific Economic Cooperation countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(12), 15519-15536.
- Vu, T. L., Paramaiah, C., Tufail, B., Nawaz, M. A., Xuyen, N. T. M., & Huy, P. Q. (2023). Effect of financial inclusion, eco-innovation, globalization, and sustainable economic growth on ecological footprint. *Engineering Economics*, 34(1), 46-60.
- Wackernagel, M. and Rees, W. (1996), "Our ecological footprint", Green Teacher, Vol. 45, pp. 5-14.
- Wang, Y., Villanthenkodath, M.A. and Haseeb, M. (2023). The Dynamic Link between Eco-Innovation and Ecological Footprint in India: Does The Environmental Kuznets Curve (EKC) Hold?. *Management of Environmental Quality*, 34(5), 1225- 1247. <https://doi.org/10.1108/MEQ-05-2022-0136>.
- Yang Y, Meng GF (2019) A bibliometric analysis of comparative research on the evolution of international and Chinese ecological footprint research hotspots and frontiers since 2000. *Ecol Indic* 102:650–665.

HARVARD İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİM MODELİNE GÖRE KALKINMA AJANSLARI İNSAN KAYNAKLARI POLİTİKASININ ANALİZİ

Dr. Eray AYDIN

Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı

ORCID: 0000-0002-4303-2606

ÖZET

1980 yılında Michael Beer ve meslektaşları tarafından geliştirilen Harvard İnsan Kaynakları Yönetimi Modeli, örgütlerde insan kaynaklarını yönetmeye yönelik geliştirilen stratejik öneme sahip bir yaklaşımdır. Bu model, kurumsallaşmayı sağlayarak örgütlerin amaç ve hedeflere ulaşabilmesi için İK uygulamalarını bir örgütün genel iş stratejisiyle uyumlu hale getirmenin önemini vurgulamaktadır. İnsan kaynaklarının her geçen gün artan önemine istinaden beşeri sermayenin oluşturulması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması için örgütlerin önemli stratejiler geliştirmesi gerekir. Harvard İKY modeli de bu amaç doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Harvard İKY Modeli, örgütlerin daha bütünsel insan kaynakları uygulamalarını tasarlaması ve uygulaması için, daha geniş kurumsal bağlamı ve çeşitli paydaşların çıkarlarını dikkate alan bir çerçeve ortaya koymaktadır. Harvard modeli, idari işlevlerin ötesinde etkili insan kaynakları uygulamaları yoluyla rekabet avantajı yaratmayı amaçlayan stratejik bir yaklaşımı teşvik eder. Bu yönüyle de stratejik insan kaynakları yönetimine kaynak teşkil eden bir model olarak değerlendirilebilir. 2006 yılından itibaren bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kurulan kalkınma ajansları da önemli insan kaynağı ve farklı çalışma modeli ile kamu yönetiminde farklı bir perspektif ile yerini almıştır. Nitelikli insan kaynakları ile bölgelerde planlama, programlama ve finansal destek sağlayan kalkınma ajansları ile önemli başarılar elde edilmiş ve bölgesel kalkınma ülke genelinde bir model olarak uygulanmıştır. Kalkınma ajansında çalışan uzmanlar, Harvard modelinde olduğu gibi yöneticiler, işletmeler, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler gibi aktörler arasında koordinasyon görevi üstlenmiş ve etkin paydaş yönetim modelini benimseyerek iller arasında ağ oluşturmaya da katkı sağlamıştır. Dolayısıyla Harvard yönetim modelinde benimsenen durumsal faktörler, paydaşların çıkarları, İKY politikaları, İK çıktıları ve uzun vadeli sonuçlar, Ajans uzmanlarının da benimsediği ve bölgesel düzeyde uygulamış olduğu stratejiler ile benzerlik göstermektedir. Sonuç olarak, Harvard insan kaynakları modeli ile kalkınma ajansları insan kaynakları politikaları birçok yönüyle benzerlik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Harvard Model İKY, İnsan Kaynakları Yönetimi, Stratejik Yönetim

ANALYSIS OF DEVELOPMENT AGENCIES' HUMAN RESOURCES POLICY ACCORDING TO HARVARD HUMAN RESOURCES MANAGEMENT MODEL

ABSTRACT

The Harvard Human Resources Management Model, developed by Michael Beer and his colleagues in 1980, is a strategically important approach to managing human resources in organizations. This model emphasizes the

importance of aligning HR practices with an organization's overall business strategy so that organizations can achieve goals and objectives by ensuring institutionalization. Considering the ever-increasing importance of human resources, organizations need to develop important strategies to create, develop and sustain human capital. The Harvard HRM model emerged for this purpose. The Harvard HRM Model provides a framework for organizations to design and implement more holistic human resources practices, taking into account the broader institutional context and the interests of various stakeholders. The Harvard model encourages a strategic approach that aims to create competitive advantage through effective human resources practices beyond administrative functions. In this respect, it can be considered as a model that constitutes a resource for strategic human resources management. Development agencies established since 2006 to reduce regional development differences have also taken their place with a different perspective in public administration with their significant human resources and different working models. Vital successes have been achieved with development agencies that provide planning, programming and financial support in the regions with qualified human resources, and regional development has been implemented as a model throughout the country. Experts working in the development agency took on the task of coordination between actors such as managers, businesses, non-governmental organizations and universities, as in the Harvard model, and also contributed to networking between provinces by adopting an effective stakeholder management model. Therefore, the situational factors, stakeholders' interests, HRM policies, HR outcomes and long-term results adopted in the Harvard management model are similar to the strategies adopted by Agency and implemented at the regional level. As a result, the Harvard human resources model and the human resources policies of development agencies are similar in many aspects

Key words: Harvard Model HRM, Human Resource Management, Strategic Management

İNOVASYON ADAPTASYONUNUN SOSYAL DİNAMİKLERİ: GELENEKSEL VE DİJİTAL TOPLULUKLARIN KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMASI

Dr.Öğr. Üyesi Alptuğ AKSOY
Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0002-2103-0968

Dr.Öğr.Gör. Bilgen Gaye YALPA
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Teknoloji Transfer Ofisi
ORCID: 0000-0001-7308-3597

ÖZET

Toplumsal evrimin ayrılmaz bir itici gücü olan inovasyonların benimsenmesi, sayısız sosyal, kültürel ve yapısal belirleyiciden etkilenen toplumlar arasında farklı şekillerde kendini gösterir. Tarihsel olarak toplumlar, kökleri genellikle köklü kültürel değerlere ve toplumsal normlara dayanan yeni fikirlerin veya teknolojilerin aşılmasına karşı çeşitli tepkiler göstermişlerdir. Kalıcı miraslar ve yerleşik hiyerarşiler tarafından şekillendirilen geleneksel toplumlar, tipik olarak seçilmiş inovasyonları özümserken kimliklerini koruma konusunda karmaşık bir etkileşim içinde hareket ederler. Adaptasyon kalıpları genellikle kültürel erozyon, ekonomik yansımalar veya yerleşik normlarla uyumsuzluk konusundaki endişeleri yansıtır. Bu tür toplumlardaki öncüler, ister toplumun ileri gelenleri ister nüfuz sahibi kişiler olsun, inovasyon asimilasyonunun hızını ve doğasını daha da değiştirir. Tersine, doğası gereği akışkan ve merkezi olmayan dijital toplumlar, farklı bir dinamikler dizisinin gözlerine önüne serer. Hızlı bilgi alışverişi ve coğrafi bağlantının bulunmaması ile karakterize edilen bu toplumlar sıklıkla inovasyonun yayıldığı yuvalar haline gelir. Geniş sosyal medya platformlarından niş çevrimiçi forumlara kadar uzanan dijital alan, doğası gereği yeni fikirlerin yayılmasına ve kabul edilmesine yardımcı olan bir ortamı teşvik eder. Ancak bu dijital alanda bile dijital alt kültürlerden, platform dinamiklerinden ve bireysel etkileyici etkisinden etkilenen farklı derecelerde kabul gözlemlenebilir.

Her iki alandaki içgörülerin sentezinde, etkileşim ortamları farklılık gösterse de inovasyonları kabul etme, direnme veya değiştirme gibi temel insani eğilimlerin tutarlı kaldığı açıkça ortaya çıkıyor. Bu söylemin merkezinde, yeniliğin benimsenmesinin yalnızca yeniliğin faydasının bir işlevi olmadığı, aynı zamanda toplumsal değer ve yapıların karmaşık dokusuyla derinden iç içe geçmiş olduğu anlayışı yer almaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu teorik araştırma, çeşitli toplum türlerinde yeniliğin benimsenmesini etkileyen faktörlerin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamayı ve yeniliğin etkili bir şekilde yayılmasını teşvik eden stratejiler için bir temel oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon Adaptasyonu, Geleneksel Toplumlar, Dijital Toplumlar, Sosyal Dinamikler.

THE SOCIAL DYNAMICS OF INNOVATION ADOPTION: A COMPARATIVE STUDY OF TRADITIONAL VS. DIGITAL COMMUNITIES

ABSTRACT

The acceptance of innovation, which plays a crucial role in the development of society, varies significantly among different groups due to a wide range of social, cultural, and structural factors. Throughout history, communities have exhibited diverse responses to the introduction of new ideas or technologies, frequently influenced by long-standing cultural values and societal conventions. Traditional societies are characterized by long-standing legacies and established hierarchies, which often involve a delicate balance between maintaining their identity and incorporating certain changes. The adoption patterns frequently exhibit similarities to apprehensions regarding cultural dilution, economic consequences, or a mere absence of alignment with prevailing conventions. Gatekeepers inside these groups, be they esteemed community elders or influential figures, play a crucial role in regulating the speed and manner in which innovation is adopted and integrated.

On the other hand, digital communities, which possess inherent fluidity and decentralization, demonstrate a unique range of behaviors. These communities are often characterized by the rapid sharing of information and a lack of geographical limitations, which frequently leads to the rapid spread of innovative ideas. The digital domain, encompassing a wide array of social media platforms and specialized online forums, intrinsically cultivates an environment that is favourable to the dissemination and reception of novel concepts. However, even within the realm of digital media, one can witness different levels of acceptance, which are shaped by digital subcultures, platform dynamics, and the impact of particular influencers.

Upon integrating perspectives from both domains, it becomes apparent that despite variations in the modes of engagement, fundamental human inclinations towards embracing, opposing, or adapting to advancements remain consistent. At the core of this discussion lies the recognition that the adoption of innovation is not just determined by the practicality of its novelty, but is intricately connected to the intricate framework of society values and norms. The primary objective of this study is to provide a thorough comprehension of the elements that influence the adoption of innovation in diverse community settings. This research intends to establish a basis for implementing methods that effectively promote the diffusion of innovation.

Key words: Innovation Adaptation, Traditional Communities, Digital Communities, Social Dynamics.

MÜŞTERİ ETKİLEŞİMİ DİJİTAL PAZARLAMA FAALİYETLERİ YOLUYLA SATIN ALMA NİYETİ'Nİ ETKİLER Mİ?

Asst. Prof. Dr. Pelin Bayram
Faculty of Economics & Administrative Sciences
European University of Lefke
ORCID: 0000-0001-8106-3609
Charity Roseline Hunzvi
Faculty of Economics & Administrative Sciences
European University of Lefke
ORCID: 0009-0003-2563-0957

ÖZET

Dünya giderek dijitalleştikçe kuruluşlar müşterilerine ulaşmak için dijital pazarlamaya daha fazla güveniyor. Sosyal ağ sitelerindeki dijital pazarlama faaliyetleri, müşterilerin hızla gelişen trendlere karşı oldukça açık olmalarını sağlar. Bununla birlikte, müşteri katılımını ve satın alma niyetini etkilemeyle ilgili olduğundan dijital pazarlama konusuna ilişkin çok az bilgi bulunmaktadır. Özellikle sosyal ağ siteleri, e-posta ve cihazlar gibi dijital medya pazarlama kanallarının tüketici katılımı ve satın alma niyeti üzerindeki etkilerini incelemek önemlidir. Bu çalışmanın amacı dijital pazarlamanın tüketici katılımını ve satın alma niyetini nasıl etkilediğini vurgulamaktır. Bu nedenle çalışma, dijital pazarlamanın satın alma niyeti ve tüketici katılımı üzerindeki etkisini araştırıyor. Araştırmanın örneklemini 200 tüketici oluşturmuştur. Veri toplamak için kendi kendine uygulanan anketler kullanıldı ve çalışmanın hipotezleri, belirlenen yapılar arasındaki yapısal bağlantıları belirlemek için kullanılan yapısal eşitlik modellemesi (SEM) kullanılarak test edildi. Araştırmanın bulgularına göre dijital pazarlama, müşteri bağlılığını ve satın alma niyetini önemli ölçüde etkiliyor. Ayrıca müşteri katılımı, dijital pazarlama ile satın alma niyeti arasındaki ilişkiye aracılık eder.

Anahtar Kelimeler: Müşteri Etkileşimi, Dijital Pazarlama, Satın Alma Niyeti

DOES CUSTOMER ENGAGEMENT INFLUENCE PURCHASE INTENTION THROUGH DIGITAL MARKETING ACTIVITIES?

ABSTRACT

Organizations are depending more on digital marketing to reach their customers as the world becomes more and more digitized. Digital marketing activities in social networking websites enable customers to become highly receptive to rapidly evolving trends. There is, however, little knowledge regarding the topic of digital marketing as it relates to influencing customer engagement and buying intention. In particular, it's important to look into the effects of digital media marketing channels like social networking websites, email, and devices on consumer engagement and buy intent. The aim of this study is to highlight how digital marketing impacts consumer engagement and intention to purchase. Thus the study explores the influence of digital marketing on purchase

intention and consumer engagement. The sample of the research consisted of 200 consumers. Self-administrated questionnaires were used for data collection and the study's hypotheses were tested using structural equation modeling (SEM), which was used to determine the structural links between the identified constructs. According to the study's findings, digital marketing significantly impacts customer engagement and purchase intention. Furthermore, customer engagement mediates the relationship between digital marketing and purchase intention.

Keywords: Customer Engagement, Digital Marketing, Purchase Intention

TÜKETİCİLERİN YEŞİL PAZARLAMAYA YÖNELİK TUTUMLARININ BELİRLENMESİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Gamze ÇINAR
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrencisi
ORCID: 0000-0003-3982-4915

ÖZET

Son yıllarda meydana gelen çevre problemlerinin gün geçtikçe artmasından dolayı doğal denge bozulmaktadır. Bu durum giderek doğal kaynakların yok olmaya başlamasına, ekolojik sistemin değişmesi vb. gibi birçok problemlere sebebiyet vermektedir. Bütün bu problemler tüketicileri çevreye karşı daha hassas hale getirmeye başlamıştır. Tüketiciler doğayı ve beraberinde sağlıklarını koruma bilincine önem vermeye başlamışlardır. Böylece yaşam şekilleri ile tüketim alışkanlıklarında da değişiklikler yaparak sağlıklarına ve doğaya daha faydalı olan ürünleri tercih etmektedir. Tüketicilerde meydana gelen bu değişiklikleri, işletmelerin dikkate alması sürdürülebilir rekabet için oldukça önem arz etmektedir. İşletmeler bu doğrultuda doğaya olan hassasiyetlerini kanıtlayabilmek ve bununla beraber tüketicilerin isteklerini karşılayabilmek için yeşil pazarlamaya yönelmişlerdir. Yeşil pazarlama faaliyetleri, işletmelerin varlıklarını sürdürebilmesi için yalnızca kârlılığa değil, sosyal sorumluluk faaliyetlerine de dikkat etmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Yeşil pazarlama ile beraber maliyette olduğu gibi rakiplerine karşı da avantaj elde etmektedirler. Bunun yanında marka bilinirlikleri artmakla birlikte imajları da daha güçlü bir hale gelmektedir. Buradan hareketle bu çalışma da tüketici tutumlarının yeşil pazarlama üzerine etkisini belirlemek üzere nitel bir çalışma hazırlanmıştır. Çalışmada görüşme yöntemi ile veriler elde edilmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Pazarlama, Yeşil Ürün, Tüketici Tutumları.

DETERMINING CONSUMERS' ATTITUDES TOWARDS GREEN MARKETING: A QUALITATIVE RESEARCH

SUMMARY

The natural balance is being disrupted due to the increasing environmental problems that have occurred in recent years. This situation gradually causes natural resources to disappear, the ecological system to change, etc. It causes many problems such as: All these problems have started to make consumers more sensitive to the environment. Consumers have begun to attach importance to the awareness of protecting nature and their health. Thus, they make changes in their lifestyles and consumption habits and prefer products that are more beneficial to their health and nature. It is very important for businesses to take these changes in consumers into account for sustainable competition. In this regard, businesses have turned to green marketing in order to prove their

sensitivity to nature and to meet the demands of consumers. Green marketing activities emphasize that businesses should pay attention not only to profitability but also to social responsibility activities in order to maintain their existence. With green marketing, they gain an advantage over their competitors as well as in terms of cost. In addition, as their brand awareness increases, their image becomes stronger. Based on this, a qualitative study was prepared in this study to determine the effect of consumer attitudes on green marketing. In the study, data were obtained and interpreted by the interview method.

Key Words: Green Marketing, Green Product, Consumer Attitudes.

GİRİŞ

Günümüzde meydana gelen küresel ısınma, doğal kaynakların tükenmesi, bazı canlı türlerinin nesillerinin tükenmeye başlaması, doğal afetler gibi birtakım olumsuzluklar yüzünden doğal denge bozulmaya başlamıştır. Bütün bu sorunlar tüketicileri çevreyi koruyan veya en az zararı veren ürünlere yönlendirmeye başlamıştır. İşletmeler ise varlıklarını devam ettirebilmek, karlılık sağlayabilmek gibi sebeplerden dolayı değişen tüketici taleplerini dikkate almışlardır. Böylece işletmeler de tüketicilerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda ürünler üretmeye başlamışlardır. Bu ürünler üretilirken, üretim aşamasında, kullanım sırasında ve bertaraf edilme sürecinde doğaya zarar vermeyen ya da en az zararı verecek şekilde tasarlanabilmektedir. Bu doğrultuda “yeşil” sıfatı alan ürün, fiyat, tutundurma, dağıtım gibi birçok kavram meydana gelmiştir. Bu çalışmada ise tüketici kavramından, yeşil pazarlamadan ve yeşil pazarlama kavramından bahsedilmiştir. Ayrıca literatür taramasına ve uygulama bölümüne yer verilmiştir. Uygulama bölümünde tüketicilerin yeşil pazarlamaya yönelik tutumlarının belirlenmesi üzerine nitel bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket 25 katılımcıya uygulanmıştır. Katılımcılar yapılan anketin sonucuna göre tüketiciler genel olarak yeşil ürün kavramına dair bilgilerinin olduğu ve beraberinde yeşil ürünü satın almak için istekli oldukları sonucuna da ulaşılmaktadır. Ancak yeşil ürün için fazla fiyat ödeme konusunda bazı tüketicilerin fikirleri değişebilmektedir.

1. Tüketici Kavramı

İnsanlar geçmişten günümüze kadar varlıklarının devamlılığını sağlayabilmek amacıyla sürekli değişen ve gelişmekte olan bir üretim aşamasında bulunmaktadır. Söz konusu üretim; değişen ve gelişen bireylerin ihtiyaçları, teknolojik yenilikler, üretim araçlarında meydana gelen gelişimler gibi faktörler de gitgide artışlar ortaya çıkmaktadır. Bu üretimin sürekliliğine sebep olan temel faktör, tüketimdir. İhtiyaçları doğrultusunda bir ürün ya da hizmeti satın alan veya satın alma ihtimali bulunan kişiler tüketici olarak açıklanabilmektedir. Başka bir deyişle tüketici, kişisel istek ve ihtiyaçlarını giderebilmek için bir ürün ya da hizmeti satın alan veya satın alma potansiyeli bulunduran gerçek kişidir (Koçak, 2017, s. 80). Bir başka araştırmada ise tüketici kavramı, ürün

ya da hizmetleri kişisel veya ailesel ihtiyaçları gidermek amaçlı kullanan ve tüketen bireylerdir şeklinde açıklanabilmektedir (Erdem, 2006, s. 69). Başka bir tanıma göre ise tüketici, kişisel ya da çevresindeki bireylerin ihtiyaçlarını giderebilmek için satın alma davranışı sergileyen kişidir. Tüketici satın almış olduğu ürünü ya da hizmeti tüketirken bu ürüne veya hizmete hiçbir şekilde katkı sağlamayan kişidir. Tüketiciler ihtiyaçları doğrultusunda ürün ya da hizmetler hakkında çeşitli araştırmalar yaparak satın alma işlemi gerçekleştirmektedirler (Arslan & Mutlu, 2020, s. 244).

2. Yeşil Pazarlama

Yeşil pazarlama, çevresel problemlerin iş hayatında olduğu gibi kamu dünyasında da öneminin artması ile birlikte 1980 yıllarında ortaya çıkmıştır. Tüketicilerin duymuş oldukları küresel ve sağlık problemleri sonucunda firmalar stratejilerine yeşil pazarlamayı da dahil ederek tüketicileri, ürün ve hizmetlerine yöneltmeyi hedeflemişlerdir. Yeşil pazarlama, tüketicilerin çevresel endişelerini azaltmakla birlikte işletme ile tüketici arasındaki bağı güçlendirmektedir. Böylelikle yeşil pazarlama bütün kurumsal stratejilerin önemli bir parçası olarak yerini almıştır (Ghoshal, 2011, s. 1). Yeşil pazarlama kavramını Amerikan Pazarlama Derneği, “Küresel olarak güvenli olan ürünlerin üretilmesi ve beraberinde pazarlanma” şeklinde tanımlamaktadır. Böylece yeşil pazarlamanın, malın çevredeki zararlı olan etkilerini minimum düzeyde tutmak ile beraber daha kaliteli bir hale getirmek için ortaya çıkarıldığı söylenebilmektedir (Uydacı, 2011, s. 127). Bir başka çalışmaya göre ise yeşil pazarlama, bir firmanın çevreye negatif etkileri olmayan malların üretilmesinde, sunulmasında, fiyatlandırılmasında ve beraberinde dağıtılmasındaki bütün pazarlama stratejilerini ifade ettiğini vurgulamaktadır. Yeşil pazarlamanın, sürdürülebilir ve çevresel pazarlama ismi ile de bilinebildiğinden bahsetmektedir (Çabuk & Nakıboğlu, 2003, s. 40). Yeşil pazarlama, tüketicilerin sağlıkları ve çevrenin korunmasına da katkı sağladığı gibi işletmelerin imajları, varlıklarının devam etmesi için de oldukça önemli bir faktördür. Yeşil pazarlama kısa vadede maliyetli gibi görünse de uzun vadeli bakıldığında çeşitli faydalar sağlamaktadır (Ayyıldız & Genç, 2008, s. 515).

3. Yeşil Pazarlama Karması

Geleneksel pazarlama karması incelendiğinde ürün, fiyat, tutundurma ile birlikte dağıtım faktörlerine ulaşılmaktadır. Yeşil pazarlama da ise çevreyi esas alan pazarlama elemanları bulunmaktadır (Uysal, 2006, s. 89). Yeşil pazarlama karması; yeşil ürün, yeşil fiyat, yeşil tutundurma ile beraber yeşil dağıtım olarak ortaya çıkmaktadır.

3.1. Yeşil Ürün

Ürün, tüketicilerin dikkatini çekmek, onları satın almaları için teşvik etmek amacıyla sunulabilen ve beraberinde bazı istek ve ihtiyaçlarını gideren bir şey olarak tanımlanabilmektedir (Khan, 2014, s. 98). Pazarlama karmasında

ürün, tüketilmesi, fark edilmesi, satılması gibi sebeplerden kullanılan herhangi bir ihtiyacı giderebilen bir şey olarak tanımlanabilmektedir (Pourdehghan, The impact of marketing mix elements on brand loyalty: A case study of mobile phone industry, 2015, s. 49). Yeşil pazarlama küresel çevreyi dikkate alarak ürün ya da hizmetlerin değerini yükseltme stratejilerini ortaya koymaktadır (Giantari & Sukaatmadja, 2021, s. 194). Yeşil pazarlama faaliyetlerinden yararlanan işletmeler doğa dostu ürünler geliştirmelidirler. Bu ürünler, doğaya duyarlı ambalajlı, organik, yeniden kullanılabilen ve beraberinde dönüştürülebilen, sertifikalı ürünler olmaktadır. Yeşil ürün, yeniden kullanılabilme stratejilerini içeren veya ekolojiye zarar vermemek için zararlı ürünleri, sürece en az miktarda dahil eden ürün şeklinde tanımlanabilmektedir (Chen & Chai, 2010, s. 29). Yeşil ürünler, doğayı koruyan, çevre kirliliğini azaltmaya yardımcı olan ve beraberinde kaynak tasarrufu amacına erişen ürün çeşitidir. Bunun yanında yeşil ürünler doğayı korumakla birlikte müşterilere geleneksel ürünlerden daha çok yarar sağlayan ürünlerdir. Yeşil ürünlere satın alma davranışı sergilemek fedakâr bir davranış olarak görülmektedir. Çünkü yeşil ürün diğer normal ürünlere göre daha pahalı olmakla birlikte çevreye duyarlı ürünlerdir. Yeşil ürünler doğa dostu teknolojilerden faydalanılarak üretilmektedir. Daha iyi bir doğa için toplum bilinçlendirilmeli ve yeşil ürün tüketimi artırılmalıdır (Sinambela, Azizah, & Putra, 2022, s. 157).

3.2. Yeşil Fiyat

Pazarlama karması için oldukça önemli olan kavramlardan birisi fiyattır. Fiyat tüketicinin bir ürün ya da hizmete sahip olabilmesi için ödemesi gereken miktardır. Fiyat bir işletmenin satış ile kârlılık oranlarını değiştiren temel unsurlardandır (İşoraité, 2016, s. 30). Fiyat mevcut olan ürünlerin arz ile taleplerini göstermektedir. Yeşil ürünlere uygun olan hammaddeler genellikle fiyatları yüksek olmaktadır. Bu ürünlerin üretimine yönelik hammaddelerin maliyetlerinin yüksek olması ürünün fiyatını da artırmaktadır. Yeşil ürünler doğa dostu olmaları sebebi ile diğer ürünlere oranla fiyatları yüksektir. Yeşil fiyat, müşterilerin satın almış oldukları yeşil ürünlerden faydalanabilmek için verilen değerdir. Söz konusu değer, satın alınan yeşil ürünün tadı, faydaları, işlevleri olabilmektedir. Yeşil ürünün fiyatını belirlerken işletmeler, ürünün çevre üzerindeki etkilerine önem vermeleri gerekmektedir. Ürünün vermiş olduğu faydalar gerçek ve yüksek olmalıdır ki tüketiciler yüksek ücret ödemekten kaçmamalıdır (Sinambela, Azizah, & Putra, 2022, s. 157).

3.3. Yeşil Dağıtım

Dağıtım kanalı, biri ürünü tüketiciye ulaştırabilmenin yolu olmakla birlikte tüketicilere erişilebilirlik seviyesidir. Pazarlama karmasının en önemli unsurlarındandır. Çünkü dağıtım kanalları olmadan tüketiciye ürünlerin ulaşması mümkün değildir (Ahmed & Rahman, 2015, s. 25). Dağıtım bir ürünün getirileceği yeri belirtmektedir. Yeşil işletmelerin kurulabilmesi için ürün dağıtımını uygun kanallardan gerçekleştirilmelidir. Bir işletmenin ürün hakkında tüketicilere yer ve zaman bilgisi verebiliyor olması önem arz etmektedir. Yeşil dağıtım, müşterilerin

istek ve ihtiyaçlarını gidermeyi hedefleyen, işletmenin ürün dağıtım akışının birçok yönü ile planlı bir şekilde gerçekleştirilmesinin sağlayan bir süreç şeklinde tanımlanabilmektedir. Yeşil dağıtım, çevresel şartlar ve ihtiyaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen güvenli döngü faaliyetleri ve dağıtımını daha kolay bir hale getirebilmek için müşterilere uygun yeşil ürünlerin dağıtımıyla sorumlu olmaktadır. Yeşil dağıtım, nakliye işlemi sırasında doğaya verilen zararı en aza indirmek için karbon ayak izini hedef alarak onu azaltmayı amaçlamaktadır. Doğaya dost bir dağıtım kanalının gerçekleşmesi yalnızca yeşil dağıtım ile mümkün olmaktadır (Mahmoud, 2019, s. 23).

3.4.Yeşil tutundurma

Tutundurma, tüketicileri bilgilendirmek ve satın alma davranışı sergiletebilmek için tüketiciler ile iletişim kurulmasını ifade etmektedir. Tutundurma karması iletişimi esas almaktadır. Tutundurma dikkat çektiği gibi ilgi de yaratmaktadır (Pourdehghan, 2015, s. 50).Yeşil tutundurma, yeşil ürün ya da hizmetlerin tutundurma stratejilerini çevreci bir şekilde gerçekleştirilmesini konu edinmektedir. Yapılan tutundurma stratejileri ile müşterilere şeffaf bir biçimde ürünün çevreci olduğu hakkında bilgi verilmeli ve müşterilerin zihninde yeşil olarak kalmalıdır. Yeşil tutundurma, müşterilerin yeşil ürünlere dair bilgi sahibi olmalarını sağlar ve bu sebeple işletmeler yeşil tutundurma faaliyetlerini dikkat etmeleri gerekmektedir (Maniatis, 2016, s. 60).

4. Literatür

4.1.Yeşil Pazarlama

Yapılan literatür taramasında BAHÇECİK (2019) ‘e göre tüketicilerin daha bilinçli bir hale gelerek tüketim alışkanlıklarında farklılıklar meydana gelmiş olması firmaları yeşil pazarlamaya yönlendirmiştir. Firmalar doğaya verilen zararı önlemek amacı ile çevreci politikalardan faydalandıklarını belirtmektedirler. Yasal mevzuat, rekabet değişkenleri ve berberinde sosyal sorumluluk gibi faktörlerin firmalar açısından yeşil pazarlamaya yönelme tutumlarına karşı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Bir diğer çalışmanın sonucunda ise, doğanın kirlenmesinde etkisi olan üretici firmaların yeşil pazarlama fonksiyonlarına dair bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Çevre problemlerine yaklaşımla yeşil pazarlama fonksiyonları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir TOPUZ (2016).

ÖZGÜL (2022) çalışmasında firmaların yeşil ürünler ile pazarlama faaliyetlerine dair elde edilen verilere dikkat etmesi bu alandaki yatırımları çoğaltmasının yanında, yeşil dağıtım ağlarının Türkiye’de geliştirilmesine dair yatırımlara önem verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Başka bir çalışmada ise öğrencilerin doğa dostu ürünler hakkında bilgi düzeyleri ile doğa dostu ürünleri satın alma eğilimlerine karşı anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun yeşil ürün kavramını

bildikleri ve bununla birlikte doğa dostu ürünleri kullanmaya özen gösterdikleri sonucuna ulaşılmaktadır KARADENİZ (2020).

Bir diğer çalışmada ise SAYGI GÜNALTAY (2019) Mersin de bulunan lojistik işletmelerin, yeşil lojistik faaliyetleri hakkındaki algı ile uygulamaları inceleyerek, firmaların ekonomik faaliyetlerde ne seviyede çevre bilincine önem verdikleri ve beraberinde çevresel kurallara uygun çalışmaya zorlayan faktörlerin neler olduğunu ortaya koymaktadır.

KORUCUK (2019) çalışmasında ise, akademisyenlerin çevreye karşı olan duyarlılıkları, yeşil pazarlama fonksiyonlarına olan farkındalıkları ve beraberinde yeşil ürünleri satın alma eğilimleri ile çeşitli değişkenler arasında bulunan pozitif yönde anlamlı farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

2. 4.2.Tüketicilerin Yeşil Pazarlamaya Yönelik Tutumları

Yapılan literatür taramasında Mersin ili Silifke ilçesinde yaşayan müşterilere yönelik yapılan anket çalışmasında; yeşil pazarlama faaliyetlerin ve çevre dostu ürünlerin müşterilerin satın alma davranışlarında ortaya çıkan değişiklerin gözlemlenmesi amaçlanmaktadır. Müşterilerin demografik özellikleri değerlendirilerek firmaların yeşil pazarlamaya dair yapılan faaliyetlerin, müşterilerin ürün tercihlerine olan etkilerinin değerlendirilmesi hedeflenmektedir ILGAR (2021).

Başka bir çalışmada ise YILDIZ (2021), yeşil pazarlamanın Türkiye'deki gelişimi ve müşterilerin organik ürünlere olan tutum ve beraberinde davranışlarını, demografik ölçütler ile satın alma eğilimlerinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

Bir diğer araştırmada, müşterilerin çocukları büyüdükçe yeşil ürünlere karşı olan eğilimleri ile yeşil reklamlara daha olumlu bir tavır sergiledikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte kadın müşterilerin, erkek müşterilere göre daha fazla yeşil ürünlere ve yeşil reklamlara önem verdiği sonucuna ulaşılmaktadır ÇAM (2017).

TOPÇU (2021), çalışmasına göre yeşil pazarlama kapsamında müşterilerin organik gıdalara dair tutumlarını etkileyen faktörler değerlendirilmektedir. Tecrübeler, sağlık bilinci, kişisel değerler gibi faktörler tüketicilerin organik gıdaya olan tutumları üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

5.Araştırma ve Bulgular

Bu çalışmanın amacı tüketici tutumlarının yeşil pazarlama üzerine etkisini belirlemektir. Bu doğrultuda nitel bir çalışma hazırlanmıştır. Anket toplamda 25 katılımcıya yüz yüze uygulanmıştır. Ankette toplam 3 adet demografik soru, 5 adet yeşil ürün ile ilgili görüşlerden oluşan sorulara, 3 adet de çevreye duyarlılıkla ilgili

görüşlerden oluşan sorulara yer verilmektedir. Çalışmada görüşme yöntemi ile veriler elde edilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 41. Anket Katılımcıların Demografik Özellikleri

		n	%
Cinsiyet	Kadın	16	64
	Erkek	9	36
	Toplam	25	100
Yaş	20 ve altı	0	0
	21 – 31	18	72
	32 – 48	5	20
	49 ve üstü	2	8
	Toplam	25	100
Gelir	8500 ve altı	0	0
	8.600-15.000	2	8
	16.000- 20.000	8	32
	21.000 ve üzeri	15	60
	Toplam	25	100

Tablodaki verilere göre 25 katılımcının 16'sı kadın olmakla birlikte, 9'u erkeklerden oluşmaktadır. Yaş aralığı incelendiğinde katılımcıların %72 ile en çok 21-31 yaş aralığından meydana geldiği görülmektedir. Gelir seviyeleri ise 8500 ve altı, 8600-15000, 16000-20000, 21000 ve üzeri olarak belirlenmiştir. Bunun sonucu olarak ise katılımcıların %60 ile en çok 21000 ve üstü gelir düzeyine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 42. Yeşil Ürün ile İlgili Görüşler

		n	%
Yeşil ürün kavramını daha önce duyduunuz mu?	Evet	21	84
	Hayır	4	16
	Toplam	25	100
Yeşil ürün satın alırsınız mı?	Evet	21	84
	Hayır	4	16

	Toplam	25	100
Yeşil ürünlere diğer ürünlerden	Evet	18	72
daha fazla fiyat öder misiniz?	Hayır	7	28
	Toplam	25	100
Bir ürün satın alırken	Kalitesi	10	40
en fazla hangisine	Fiyatı	4	16
dikkat edersiniz?	Kullanışlı olması	2	8
	Çevre dostu olması	9	36
	Kolay bulunur olması	0	0
	Toplam	25	100
Yeşil ürünleri neden	Çevreye önem verdiğim için	8	32
tercih etmektesiniz?	Ekonomik olduğu için	0	0
	Doğaya zarar vermemek için	4	16
	Doğal kaynakları tüketmemek için	2	6
	İnsan ve hayvan sağlığına zarar vermemek için	11	44
	Toplam	25	100

Tablo.2’de ki verilere göre katılımcılara sorulan yeşil ürün kavramını daha önce duydunuz mu sorusuna %84 ile 21 kişi evet cevabını verdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bir diğer soruda katılımcılardan 21 kişi evet cevabını vererek yeşil ürün satın almaya istekli olduğu görülmektedir. Yeşil ürünlere diğer ürünlerden daha fazla fiyat öder misiniz sorusuna ise %72 ile 18 kişi evet cevabını verirken, %28 ile de 7 kişinin hayır cevabını verdiği görülmektedir. Diğer soruda katılımcıların bir ürün satın alırken en fazla hangisine dikkat edersiniz sorusuna verilen elde edilen veriler sırasıyla; %40 ile 10 kişi kalitesi, %36 ile 9 kişi çevre dostu olması, %16 ile 4 kişi fiyat, %8 ile de 2 kişi kullanışlı olması cevaplarını verdikleri görülmektedir. Bir diğer soruda katılımcılar yeşil ürünü neden tercih edersiniz sorusuna en çok verdikleri cevap, insan ve hayvan sağlığına zarar vermemek için %44 ile 11 kişi ve %32 ile 8 kişi çevreye verdiğim önem için şeklinde olduğu görülmektedir. Yapılan anketin sonucuna göre tüketiciler genel olarak yeşil ürün kavramını bildiği ve satın almaya istekli olduğu görülmektedir. Ancak yeşil ürün için fazla fiyat ödeme konusunda fikirleri değişebilmektedir. Tüketiciler için bir ürünün

kalitesinin önem arz ettiği görülmektedir. Tüketiciler yeşil ürünleri en çok insan ve hayvan sağlığına zarar vermemek için tercih ettikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 43.Çevreye Duyarlılık ile İlgili Görüşler

		n	%
Yeşil ürün satın aldığınızda çevrenin korunmasına katkıda bulunduğunuza inanıyor musunuz?	Evet	22	88
	Hayır	3	12
	Toplam	25	100
Satın aldığınız ürünü üreten firmanın çevre dostu olması sizin için önemli midir?	Evet	19	76
	Hayır	6	24
	Toplam	25	100
Hangi ürün gruplarını satın alırken çevreci olmasına dikkat edersiniz?	Gıda	13	52
	Elektrik-Elektronik	1	4
	Giyim	0	0
	Temizlik	8	32
	Otomotiv	3	12
	Toplam	25	100

Tablo.2’de ki verilere göre katılımcılara sorulan yeşil ürün satın aldığınızda çevrenin korunmasına katkıda bulunduğunuza inanıyor musunuz sorusuna %88 ile 22 kişi evet cevabını verirken %12 ile 3 kişinin hayır cevabını verdiği görülmektedir. Diğer bir soruda katılımcıların %76 ile 19 kişi evet cevabını vererek satın aldığınız ürünü üreten firmanın çevre dostu olmasının önemli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Son soruda ise katılımcılar hangi ürün gruplarını satın alırken çevreci olmasına dikkat edersiniz sorusuna %52 ile 13 kişi gıda, %32 ile 8 kişi temizlik, %12 ile 3 kişi otomotiv, %4 ile 1 kişi elektrik- elektronik cevaplarını verdikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Yapılan anketin sonucuna göre tüketiciler yeşil ürünün faydalı olduğuna inanıyor olup satın alırken çevre dostu firmalar tercih ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte en çok gıda grubunun çevreci olmasına dikkat ettikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

SONUÇ

Tüketicilerin çevreyi koruma konusunda daha bilinçli hale gelmeleri ile beraber çevreye daha az zarar veren, daha çok geri dönüşüm imkânı sunan yenilenebilir kaynakları tercih etmeye başlamışlardır. Firmalar yeşil pazarlama faaliyetleri ile maliyetleri azaltarak, satışların çoğalmasını sağlarken kaynak kullanımı açısından da verimlilik ve tasarruf etmektedirler. Firmalar yeşil pazarlama faaliyetlerini tercih ederek yalnızca çevreye değil kendileri için de fayda elde etmektedirler. Bu çalışmada tüketicilerin yeşil pazarlamaya yönelik tutumlarının belirlenmesi üzerine nitel bir araştırma yöntemi gerçekleştirilmiş olup sonucunda; tüketicilerin genel olarak yeşil pazarlama hakkında bilgi sahibi oldukları ve çevreyi korumak adına yeşil pazarlamayı tercih ettikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışma 15 Eylül 10 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Yeşil pazarlama konusunda yapılan literatür araştırması sonucunda Saygı Günaltay (2019) çalışmasında firmaların çevre bilincine önem vermeleri açısından bu çalışma ile benzerlik gösterirken, tüketicilerin tutumları açısından farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Topçu (2021) çalışmasında ise tüketicilerin organik gıdalara dair olan tutumları açısından bu çalışma ile benzerlik gösterirken yeşil pazarlamanın tüketici tutumları üzerindeki etkisi açısından farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

İleriki çalışmalar da yeşil pazarlama ile farklı değişkenler arasında etki ilişki ve farklılıkları tespit etmek üzere nicel bir araştırma yapılabilir.

6.Kaynakça

- Ahmed, S., & Rahman, M. H. (2015). The effects of marketing mix on consumer satisfaction: A literature review from Islamic perspectives. *Turkish Journal of Islamic Economics*, 2(1), 17-30.
- Arslan, K., & Mutlu, M. E. (2020). Kültürel faktörlerin tüketici davranışlarına etkileri. *Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, 4(7), 243-248.
- Ayyıldız, H., & Genç, K. (2008). Çevreye duyarlı pazarlama: Üniversite öğrencilerinin çevreye duyarlı pazarlama uygulamaları ile ilgili tutum ve davranışları üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 505-527.
- Chen, T. B., & Chai, L. T. (2010). Attitude towards the environment and green products: Consumers' perspective. *Management Science and Engineering*, 4(2), 27-39.
- Çabuk, S., & Nakıboğlu, M. A. (2003). Çevreci pazarlama ve tüketicilerin çevreci tutumlarının satın alma davranışlarına etkileri ile ilgili bir uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 39-54.
- Erdem, A. (2006). Tüketici Odaklı Bütünleşik Pazarlama İletişimi. Ankara: Nobel.
- Ghoshal, M. (2011). Green Marketing- A Changing Concept in Changing Time. *BVIMR Management Edge*, 4(1), 1.
- Giantari, I. G., & Sukaatmadja, I. P. (2021). Effects of environmental orientation, green marketing mix and social capital on the competitive advantage of real estate developers in Bali. . *Property Management*, 194.
- Işoraité, M. (2016). Marketing mix theoretical aspects. *International Journal of Research-Granthaalayah*, 4(6), 25-37.

- Khan, M. T. (2014). The concept of 'marketing mix' and its elements. *International Journal of Information, Business and Management*, 6(2), 95-107.
- Koçak, P. G. (2017). Gösterişçi Tüketim Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma: Pamukkale Üniversitesi Örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2, 79-112.
- Mahmoud, T. O. (2019). Green marketing: A marketing mix concept. *International Journal of Electrical, Electronics and Computers*, 4(1), 20-26.
- Maniatis, P. (2016). Investigating factors influencing consumer decision-making while choosing green products. *Journal of Cleaner Production*, 60.
- Pourdehghan, A. (2015). The impact of marketing mix elements on brand loyalty: A case study of mobile phone industry. *Marketing and Branding Research*, 2(1), 44-63.
- Pourdehghan, A. (2015). The impact of marketing mix elements on brand loyalty: A case study of mobile phone industry. *Marketing and Branding Research*, 2(1), 44-63.
- Sinambela, E. A., Azizah, E. I., & Putra, A. R. (2022). The effect of green product, green price, and distribution channel on the intention to repurchasing simple face wash. *Journal of Business and Economics Research*, 3(2), 156-162.
- Uydacı, M. (2011). Yeşil pazarlama. *Türkmen Kitabevi*. (s. 127). içinde İstanbul.
- Uysal, O. U. (2006). Yeşil ürünlerde konumlandırma ile ilgili uygulama. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi*, 86. İstanbul.

TÜKETİCİLERİN DİJİTAL PAZARLAMA AÇISINDAN TUTUMLARININ İNCELENMESİ: KAYSERİ İLİ ÖRNEĞİ

Ayten KIYAK

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID: 0000-0001-5159-4193

Dr. Öğr. Üyesi Mualla AKÇADAĞ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

ORCID: 0000-0002-0785-3976

Özet

Teknolojik gelişmelerdeki artış ve internet kullanımının yaygınlaşması dijital pazarlamaya geçilmesine zemin hazırlamıştır. Dijital pazarlama kavramı, pazarlamanın mevcut faaliyetlerine dijital platformların dahil edilmesini ifade etmektedir. Burada bahsedilen dijital platformlar; internet, sosyal medya, e-posta vb. kanallardır. Tüketicilerin dijital pazarlamaya yönelmesiyle beraber dijital pazarlama uygulamaları firmalar için büyük önem arz etmektedir. Firmalar potansiyel müşterilere ulaşma konusunda dijital platformları tercih etmektedir. Dijital pazarlama neticesinde müşteriler istediği ürüne istediği zamanda ulaşma fırsatı sağlamaktadır. Dolayısıyla tüketiciler yalnızca bulunduğu ortamda değil, tüm dünyadaki ürünlere ulaşabilmektedir. Bu sebeple firmalar yeni müşteri kazanmak için ve satış yapmak için dijital pazarlamayı tercih etmektedir. Araştırmada, tüketicilerin dijital pazarlama açısından tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla nitel araştırma yöntemi veri toplama araçlarından görüşme tekniği kullanılarak 25 katılımcıdan veriler elde edilmiştir. Çalışma sonucunda tüketicilerin dijital pazarlama konusunda en çok güvenliğin önemli olduğu, alışverişlerini sıklıkla Instagram platformunda yaptıkları ve ürünlerle ilgili yorumların alışveriş yapmada etkili olduğu bulguları elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Tutumları, Dijital Pazarlama, Dijital Medya, Sosyal Medya,

INVESTIGATION OF CONSUMERS' ATTITUDES TOWARDS DIGITAL MARKETING: THE CASE OF KAYSERİ PROVINCE

ABSTRACT

The transition to digital marketing has been made possible by the growth of technological advancements and the widespread usage of the internet. The use of digital platforms in already-existing marketing initiatives is referred to as "digital marketing." Internet, social media, email, and other digital platforms are examples of channels. Digital marketing strategies are crucial for businesses as more consumers rely on it. In order to reach potential clients, businesses use digital channels. Customers now have the option to obtain the product they want,

whenever they want, thanks to digital marketing. As a result, consumers have access to products not only locally but also globally. Because of this, businesses prefer using digital marketing to bring in new clients and increase sales. The study sought to investigate customer perceptions of digital marketing. The research aimed to examine consumers' attitudes in terms of digital marketing. Data were gathered for this purpose from 25 participants using the interview technique, one of the strategies used to collect data in qualitative research methods. The study's findings revealed that consumers prioritize security in digital marketing, that they frequently shop on the Instagram platform, and that product reviews are helpful when making purchases.

Key words: Consumer Attitudes, Digital Marketing, Digital Media, Social Media

GİRİŞ

İnsanlar, hayat boyunca fizyolojik, psikolojik ihtiyaçları tatmin edebilmek için farklı tüketim yollarına başvurmaktadır. Bu noktada gereksinimleri doğrultusunda tüketim isteklerini giderebilmek için çeşitli firma ya da markaların ürün ve hizmetlerine yönelmektedir. Son yıllarda teknolojiye yaşanan gelişmeler sonucunda insan hayatı büyük oranda dijitalleşmiştir. Dolayısıyla sürdürülebilir rekabet fırsatı yakalamak isteyen firmalar geleneksel pazarlamadan dijital pazarlamaya yönelmiştir. Dijital pazarlamada tüm dünya ortak bir pazar olarak görülmektedir. Müşteri herhangi bir ürüne zaman ve yer sorunu yaşamadan internet sayesinde ulaşabilmektedir. Firmaların bu dijitalleşmeye ayak uydurmaları potansiyel müşterileri üzerinde olumlu etki sağlayacaktır. Bu çalışmada tüketim, tüketici, dijital pazarlama kavramlarına yer verilmiştir. Dijital pazarlamanın avantaj ve dezavantajlarından da bahsedilmiştir. Dijital pazarlamanın araçlarından, web sitesi pazarlaması, sosyal medya pazarlaması, arama motoru pazarlaması ve e-posta pazarlaması incelenmiştir. Çalışmanın amacı Kayseri ilinde bulunan tüketicilerin dijital pazarlama tutumlarını incelemektir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kavramsal çerçeve kapsamında tüketim ve tüketici kavramları, dijital pazarlama, dijital pazarlamanın avantajları ve dezavantajları, dijital pazarlama araçları başlıkları incelenecektir.

1.1. Tüketim ve Tüketici Kavramı

Tüketici, basit bir ifade ile tüketen demektir. Tüketici, ekonomik, toplumsal ve kültürel gereksinimlerini gidermek amacıyla ürün ve hizmet satın alan bireyler şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla ürün ve hizmetin satın alınıp kullanılması tüketim olarak adlandırılırken, bu faaliyetleri gerçekleştirenler tüketici olarak adlandırılmaktadır.

Featherstone'a göre tüketim, kullanmak, zarar vermek, israf etmek ve sonlandırmak anlamına gelmektedir (2005:49). Baudrillard ise gereksinimlerin giderilmesi olarak adlandırılan tüketim kavramını, objelerin

beraberinde, düşüncelerin de tüketilmesini içeren dönemin sosyal yapısına ve kültürüne göre değişiklik gösteren bir olgu olarak ifade etmektedir (1997:89).

Son zamanlarda tüketim, gereksinimleri gidermenin yanı sıra fizyolojik gereksinimleri tatmin etmeden ziyade psikolojik tatmin ile ilgilenmektedir. Bireyler yalnızca açlık hissinden ötürü yemek yemediği, istek ve hayallerini yerine getirmek için lüks mekanlarda yemek yemeyi tercih ettiği görülmektedir (Koç, 2013: 34). Dolayısıyla tüketim, günümüzde sadece alışveriş içeriğini oluşturan bir uygulama değil, sembolik temsil ve işaretlerin diline uygun olan bir davranış olarak da tanımlanmaktadır (Tükel, 2014: 8).

1.2. Dijital Pazarlama Kavramı

Günümüz pazarlama yöntemleri, potansiyel müşterilerin tüketici olarak adlandırıldığı yeni dijital pazarlama yöntemlerini kapsayacak biçimde geliştirilmiştir. Bu tüketiciler, dijital platformlar üzerinden mal ya da hizmet satın alan ya da tüketen ve beraberinde dijital platform sayesinde marka ile etkileşim içinde bulunan içerikler üreterek müşteri durumuna gelen bireylerdir.

Küreselleşme, bilgi ve bilimin doğrultusunda sürekli değişikliklere neden olmuştur. Kotler, dijital pazarlama kavramını, bir firmanın dijital platformlarda mal ve hizmetleri iyileştirmek, tanıtmak ve satışını yapmak için gerçekleştirdiği faaliyetler şeklinde ifade etmiştir (Garcia vd., 2019: 3).

Dijital pazarlama, teknolojiyi ve elektronik araçları kullanan müşteriler ve firma paydaşlarıyla etkileşimde olan bir pazarlamadır. Dijital pazarlama, potansiyel müşterileri çekmek ve mevcut müşterileri elde tutmak amacıyla dijital platformları kullanan ve internet pazarlamasını kapsayan ürün ve hizmetlerin pazarlanması için kullanılan genel bir ifadedir. Dolayısıyla, dijital pazarlamanın yalnızca çevrimiçi teknolojileri kullanmaktan ziyade çevrimdışı müşterilerle etkileşimde bulunmasına, gereksinimlerini kişiselleştirmesine imkân sağladığı görülmektedir (Serohina vd., 2019: 36).

Dijital pazarlama, malların ya da markaların bir ya da daha fazla elektronik ortam sayesinde tanıtılmasıdır (Nair, 2016: 3). Dijital pazarlama, elektronik araç ya da internet kullanan tüm pazarlama faaliyetlerini kapsamaktadır. Firmalar mevcut ve potansiyel müşteriler ile etkileşim sağlamak için arama motorları, web siteleri, sosyal medya ve e-posta gibi dijital platformları kullanmaktadır. Bu duruma web pazarlaması, internet pazarlaması ya da çevrimiçi pazarlama denilmektedir. 1990larda itibaren gelişmekte olan dijital pazarlama markaların ve firmaların pazarlama için teknoloji kullanımını geliştirmiştir. Dijital pazarlama insan hayatına ve satış planlarına daha fazla dahil edildiği için tüketiciler fiziksel mağazalardan alışveriş yapmak yerine dijital mağazaları kullanmayı tercih ettiği için daha yaygın ve verimli hale gelmektedir (Desai, 2019: 196-197).

1.3. Dijital Pazarlamanın Avantajları

Dijital değişim, yeni teknolojileri ve dijital platformları kullanarak müşterilere değer kazandıran, iş aşamalarının iyileştirilmesini sağlayan ve firmaların olgunluklarının artmasına imkân tanıyan yeni bir iş düşünme ve uygulamaya geçiş sürecidir. Dijital pazarlama, müşterilerin, firmaların, işkollarının ve değer zincirlerinin değişim hızı ile kıyaslandığında daha hızlı ve farklıdır. Bu değişim, firmaların iş modellerinde, taktiklerinde, mal ve hizmetlerinde, karar verme aşamasında, müşterilerin deneyimlerinde, organizasyon yapıları ve sağladıkları iş birliğinde ortaya çıkmaktadır.

Son yıllarda hızla gelişen teknoloji neticesinde günümüz dijital dünyası, bilgiye, mal ve hizmetlere geleneksele nazaran birçok kanal sayesinde hızlı bir şekilde erişim imkânı sunmaktadır. Akıllı telefonlar, bilgisayar ve tabletler bireylerin yaşamında önemli bir yere sahip olduğu için bu gereçlerin mobil uygulamalar, sosyal medya gibi dijital platformlarla birleşmesi tüketicilerin bir ürün satın alırken ulaşabileceği sınırsız bilgiye olanak sağlamaktadır (Smith, 2011:492). Dijital pazarlama, yoğun olarak internet pazarlamasına odaklanmanın beraberinde internet gerektirmeyen diğer platformları da kullanması söz konusudur. Sabit ve cep telefonu, SMS, MMS, banner reklamlar gibi teknolojik araçlardan faydalanmaktadır, tüketicilerin direkt olarak mal ve hizmetlere dahil olmasını desteklemektedir (Chaffey vd., 2013:337). Dijital platformların sağladığı olanaklardan yararlanan firmalar, bu platformlar sayesinde geniş kitlelere ulaşmaktadır. Bu ulaşılan kitlelere mal ve hizmetlerini tanıtarak, satış yapmakta ve satışlardan sonra müşteri ilişkilerini sıkı tutmaktadır (Wymbs, 2011:95). Geleneksel pazarlama gün geçtikçe etkisini kaybetmektedir. Gelişen teknoloji sayesinde bireylerin tüketim anlayışı değişiklik göstermektedir. Firmalar rakip firmalardan bir adım öne geçmek için bu değişikliğe ayak uydurmak zorundadır. Bu değişime ayak uyduran firmalar, dijital platformlar sayesinde potansiyel müşterilere daha hızlı ulaşmaktadır. Dijital pazarlamanın ölçümlenebilmesi geleneksel pazarlamaya nazaran daha yüksek olduğu için firmalar dijital pazarlamaya yönelmiştir (Royle & Laing, 2014:68).

1.4. Dijital Pazarlamanın Dezavantajları

Dijital pazarlamanın birçok avantajının yanı sıra dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlardan ilki, telif hakkıdır. Firmaların hazırlamış olduğu dijital pazarlama fırsat ve kampanyalarını rakip firmalar çok rahat bir şekilde kopyalayabilmekte ve taklit edebilmektedir. Ayrıca rakip firmalar marka isim ve logolarını da çok rahat kopyalayabilmektedir (Safko, 2009:190). İnternet tabanlı bir pazarlama uygulaması olduğundan ötürü, internette gerçekleşen herhangi bir aksama ve kopukluk müşteri iletişimlerini olumsuz etkilemekte ve hatta kaybettirmektedir (Tudor, 2016:51). Dijital platformlarda ürünler dokunmadan, elle kontrol edilemeden satın alındığı için geleneksel pazarlamayı seven tüketiciler için tercih edilmesi zor bir kanal olmaktadır (Taken, 2012: 90). Diğer bir dezavantajı ise elektronik ortamda gerçekleştirilen para transferlerinde tüketicilerin güvenlik ve gizlilik konusundaki hassasiyeti sebebiyle yeterli güveni verememektedir. Güvenliğin tam olarak

sağlanamamasından ötürü tüketiciler dijital pazarlama hususunda para transferi aşamasında tereddüt etmektedir (Wind & Mahajan, 2002:51).

1.5. Dijital Pazarlama Araçları

Bu başlık altında dijital pazarlama araçlarından bahsedilmiştir. Bunlar web sitesi, sosyal medya, arama motoru ve e-posta pazarlaması şeklindedir.

Web Sitesi Pazarlaması. Firmaya dair genel bilgileri kapsayan bir tek alan adını paylaşan birbiriyle ilişkili web sayfaları bütünüdür ifade etmektedir (Chaudhuri, 2020). Web sitesi ile firmaların mal ve hizmetlerini tanıtmak, var olan ve potansiyel müşterilere bilgi sağlamak, müşterilerle iletişim içerisinde olmak, mal ve hizmetlerin satışının yapılması gibi dijital pazarlama olanaklarından yararlanılması amaçlanmıştır (Akinola & Okunade, 2016). Web sitesinin etkin kullanılması için, kolay hatırdaki kalan, duyarlı, cevap verilebilen, kullanıcı dostu, yükleme müddeti kısa, kolay gezilen, ilgi çekici içerik gibi başlıca niteliklere sahip olması gerekmektedir (Bhoite & Pethakar, 2019:49). Web sitesi pazarlamasında ilk uygulamalar banner ve pop-up reklamlardır. Web sitesinin ilk kez pazarlama aracı olarak kullanılması 1994 yılında Hotwired.com'ın banner reklam uygulaması ile başlamıştır (Altınbaşak & Karaca 2009:466). Teknolojideki gelişmeler ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber marka farkındalığı oluşturma hususunda banner reklamların oldukça önemli olduğu görülmektedir. Pop-up reklam ise kullanıcılar tarafından tepki gösterilen bir uygulamadır. Herhangi bir web sitesi yüklendiğinde, web sitesinden bağımsız açılan yeni bir sekmeyi ifade etmektedir. Kullanıcıların istekleri dışında açılan bu reklamlara önlem almak için engelleyici yazılımlar geliştirilmiştir (Özen & Sarı, 2008:16).

Sosyal Medya Pazarlaması. Sosyal medya, firmaları direkt olarak müşteri ile bir araya getirmek ve pazarlama fırsatı sunan bir platformdur. Geleneksel pazarlamaya kıyasla sosyal medya daha düşük maliyetli ve firmaların çok daha geniş kitlelere zaman ve yer kısıtı olmadan direkt iletişim imkânı sunmaktadır (Kaplan & Haenlein, 2010:62). Sosyal ağlar ise firmaların pazarlama mesajlarını göndermelerinde, ürün tanıtımının gerçekleştirilmesinde ve marka imajı oluşturulmasına destekleyici bir araç olarak görülmektedir. Firmaların müşterileri ile iletişim kurmada ve potansiyel müşterilere ulaşma konusunda tercih edilmektedir. Firmaların müşterileri ile iletişim içerisinde olmasının sebebi, müşteriyle arasında güven oluşması, öncelikli firma haline gelme, farkındalık oluşturma ve ikna etmektir. Firmalar ilişki geliştirme konusunda sosyal medya kanallarına oldukça önem vermektedir (Akar, 2010:147).

Arama Motoru Pazarlaması. Arama motoru pazarlaması ya da SEM olarak da adlandırılan arama pazarlaması, Bing, Yahoo ya da Google gibi arama motorlarında görünürlüğünü ve sıralamalarını artırarak web sitelerini prezante eden çevrimiçi pazarlama tekniğidir. SEM, internet kullanıcılarına milyon tane web sitesi içerisinde doğru olanı bulması için ücretli ve ücretsiz imkanlar sunmaktadır. Ücretli arama motoru pazarlaması stratejileri

arasında PPC (tıklama başına verilen ödeme) çizelgeleri, içeriğe bağlı reklamlar ve ücretli katılımlar yer almaktadır. Arama motoru optimizasyonu, anahtar sözcük ayarlamaları ve içerik optimizasyonunu da içeren arama motoru pazarlamasının kilit parçalarından biridir. Herhangi bir web sitesi üzerinde belirli anahtar sözcüklerin örneklerini çözümleyen özel algoritmalara dayanmaktadır. Ayrıca web üzerinde ulaşılmak istenen bilgilere erişimi sağlayan bilgisayar yazılımıdır. Kullanıcıların araştırdığı konuya dair bilgileri ve belgeleri birleştirerek ilgi derecesine göre erişim sağlamaktadır (Kesen vd., 2008: 142).

E-Posta Pazarlaması. E-posta, mal ve hizmetlere dair bilgileri paylaşmak, tanıtmak, marka imajı oluşturmak, müşterileri web sitesine yönlendirmek, müşterileri sipariş durumundan haberdar etmek amacıyla kullanılmaktadır. E-posta pazarlaması, pazarlamanın bir parçasıdır. Site trafiğini ve satışları arttırmak için kullanılmaktadır. E-posta pazarlaması, ticari ya da ticari olmayan iletilerin, alıcıların sırasıyla e-posta adreslerine bilinçli olarak gönderilmesini ifade etmektedir (Gedik, 2020:479). E-posta pazarlamasının aracı olan bültenler, elektronik bülten şeklinde ifade edilen ve genel olarak mevcut müşterilere istikrarlı bir şekilde olarak gönderilen e-postalardır (Bil ve Özdemir, 2021:165). Öte yandan daha az maliyetli ve popüler olan bir pazarlama aracıdır (Merisavo & Raulas, 2004: 498-499; Hudak vd., 2017: 342-343). E-posta pazarlaması, müşterilerle yakın ilişkiler kurmak ve devam ettirmede firmalar için oldukça önemlidir. Tanıtım iletilerini göndermede aracı olan e-posta, küçük ve orta ölçekli firmalar tarafından düşük kurulum ve dağıtım maliyeti, kupon ve indirimler ve promosyonlar gibi fırsatlara sahiptir (Ellis-Chadwick & Doherty, 2012: 3-4).

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Konuyla ilgili yapılan literatür incelemesindeki çalışmada Türkiye’de dijital pazarlama konusunda marka ve tüketici bağlarını incelenmiştir. Çalışma sonucunda firmaların tüketicileri ile iletişim kurmasının marka bilinirliği ve sürekliliği açısından önemli olduğu vurgulanmıştır (Karabeyoğlu, 2018). Diğer bir çalışmada dijital pazarlama ve tüketicilerin çevrimiçi satın alma tutumlarını açıklanmaya çalışılmıştır (Adıyaman, 2023). Çalışmada tüketicilerin gelişen teknoloji ile geleneksel pazarlamadan ziyade zaman ve yer sorunu yaşamadığı dijital pazarlamayı tercih ettiği görülmüştür. Habek (2022) ise çalışmasında dijital pazarlamada sosyal medya yöntemlerini ele almıştır. Çalışmanın sonucunda, son yıllarda sosyal medya kullanıcı sayısında büyük oranda artış görülmektedir. Sosyal medyanın firma ve müşteriler üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan Çiçekdağı (2022) çalışmasında dijital pazarlama faaliyetlerinin tüketici satın alma tutumları üzerindeki etkisinin Y kuşağı üzerine etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada dijital pazarlama faaliyetlerinin bilgi verici, ikna edici ve güvenilirliği ile Y kuşağı arasında pozitif bir ilişki olduğuna ulaşılmıştır. Kurt (2021) çalışmasında dijital pazarlamada güven algısının ölçülmesinde Instagram örneği ele alınmıştır. Bireylerin Instagram uygulamasına olan güvenlerinin cinsiyet ve öğrenim durumu ile anlamlı bir farklılık olduğu

sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir çalışmada Dijital pazarlama açısından anlık pazarlama konusu açıklanmaya çalışılmıştır (Tutal, 2017). Araştırmanın sonucunda, firma ya da markaların toplumsal gelişmeleri yakından takip ederek yaratıcı ve anlık fikirlerle hazırladığı içerikler, tüketicilerin markaya olan beğenisini, farkındalığını ve viral olarak paylaşma arzusunu önemli ölçüde etkilemektedir.

3. Araştırma Yöntemi ve Bulgular

Kayseri ilinde bulunan tüketicilerin dijital pazarlama tutumlarını incelemek üzere nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın örneklemi ise Kayseri ilinde bulunan farklı demografik özelliklere sahip 25 kişiden oluşmaktadır. Kayseri ilinde bulunan tüketicilere görüşme yöntemi ile yüz yüze anket uygulanmıştır. Ankette 4 adet demografik özellikler ile ilgili sorusu, 9 adet tüketici tutumları ile ilgili soru, 2 adet tüketici tercihleri ile ilgili soru, 4 adet tüketici memnuniyeti ile ilgili sorudan oluşmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

		N	%
Cinsiyetiniz?	Kadın	14	%56
	Erkek	11	%44
	Cevapsız	0	0
	Toplam	25	%100
Yaşınız?	20 ve Daha Az	6	%24
	21-31	14	%56
	31-41	2	%8
	41-51	3	%12
	50 ve Üstü	0	0
	Cevapsız	0	0
	Toplam	25	%100
Eğitim durumunuz?	İlkokul-Ortaokul	3	%12
	Lise	0	0
	Ön lisans	10	%40
	Lisans	9	%36
	Yüksek Lisans	2	%8
	Doktora	1	%4
	Cevapsız	0	0
	Toplam	25	%100
Gelir Durumunuz?		8	%32
	5000-8500	6	%24
	8500-12000	3	%12
	12000-15000	4	%16
	15000-20000	4	%16
	20000 ve Üzeri		
	Cevapsız	0	0
	Toplam	25	%100

Katılımcıların cinsiyetlerine bakıldığında %56'sı kadın ve %44'ünün erkek olduğu anlaşılmaktadır. Yaş aralığı incelendiğinde, en fazla katılımcı %56 ile 21-31 yaş aralığındadır. En az katılımcı ise %4 ile 50 ve üzeri yaş aralığındadır. Eğitim seviyelerine bakıldığında ise en fazla katılımcının %40 ile ön lisans, ikinci olarak ise %36 ile lisans düzeyinde olduğu gözlemlenmektedir. Katılımcıların gelir durumu incelendiğinde de en fazla katılımcının %32 ile 5000-8500 aralığında olduğu anlaşılmaktadır. İkinci sırada ise %24 ile 8500-12000 aralığı yer almaktadır. En az gelir seviyesine sahip katılımcı ise %12 ile 12000-15000 aralığındadır.

Tablo 2. Tüketici Tutumları ile İlgili Sorular ve Yanıtları

Sorular	Yanıtlar	N	%
Sosyal medya hesabınız var mı?	Evet Hayır Cevapsız Toplam	25 0 0 25	%100 %0 %0 %100
Elektronik ortamda hiç alışveriş yaptınız mı?	Evet Hayır Cevapsız Toplam	25 0 0 25	%100 %0 %0 %100
Elektronik ortamda alışverişi güvenli buluyor musunuz?	Evet Hayır Cevapsız Toplam	25 0 0 25	%100 %0 %0 %100
Ne Sıklıkla Alışveriş Yapıyorsunuz?	Günde birkaç kez Haftada birkaç kez Ayda birkaç kez Yılda birkaç kez Cevapsız Toplam	0 7 14 4 0 25	%0 %28 %56 %16 %0 %100
Elektronik ortamda gördüğünüz ürün reklamlarına tıklayarak ürün satın aldınız mı?	Evet Hayır Cevapsız Toplam	17 8 0 25	%68 %32 %0 %100
Sosyal medya platformlarından ürün almayı tercih ediyor musunuz?	Evet Hayır Cevapsız Toplam	10 15 0 25	%40 %60 %0 %100
Sosyal medya üzerinden ürün almayı tercih ediyorsanız hangi uygulamayı tercih ediyorsunuz?	Instagram Facebook Twitter Youtube Cevapsız Toplam	9 1 0 0 15 25	%36 %4 %0 %0 %60 %100
Elektronik ortamda herhangi bir ürün/hizmet satın alırken sizin için en çok ne önemlidir?	Güvenlik Ödeme Koşulları Teslimat Süresi Fırsat ve Kampanyalar Ürün Fiyatlandırması Ürüne Ait Kullanıcı Yorumları Cevapsız Toplam	7 0 2 6 3 7 0 25	%28 %0 %8 %24 %12 %28 %0 %100
Elektronik ortamda alışveriş yaparken sizi en çok hangisi etkiler?	İnternet Reklamları Arama Motoru	2 0	%8 %0

	Sosyal Medya	3	%12
	Eş-Dost Önerisi	6	%24
	Ürünle İlgili Yorumlar	14	%56
	Cevapsız	0	%0
	Toplam	25	%100

Tablo 2'e göre katılımcıların tamamının sosyal medya hesabı bulunmaktadır. Yine benzer şekilde katılımcıların tamamı elektronik ortamda en az bir kez alışveriş yapmıştır. Katılımcılar elektronik ortamdaki alışverişini güvenli bulmaktadır. Alışveriş sıklığı incelendiğinde, en fazla katılımcı %56 ile ayda bir kezdir. İkinci olarak %28 ile haftada bir kez olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların %68'i elektronik ortamdaki ürün reklamlarına tıklayarak ürün satın almaktadır. Katılımcıların %60'ı sosyal medya platformlarında ürün satın almayı tercih etmemektedir. Geriye kalan %40'ı sosyal medya platformlarından ürün satın almaktadır. Sosyal Medya platformlarında alışveriş yapan katılımcıların %36'sı Instagram üzerinden, %4'ü ise Facebook üzerinden alışveriş yapmaktadır. Katılımcılar bir ürün ya da hizmet satın alırken en çok güvenilirliğin ve ürüne ait kullanıcı yorumlarının önemli olduğunu belirtmiştir. İkinci olarak fırsat ve kampanyaların önemli olduğu gözlemlenmektedir. Elektronik ortamda alışveriş yaparken katılımcıların %56'sı ürünle ilgili yorumlardan etkilendiklerini ifade etmiştir. İkinci olarak %24 ile eş-dost önerilerini dikkate aldıkları görülmektedir.

Tablo 3. Tüketici Tercihleri ile İlgili Sorular ve Yanıtları

		N	%
Hangi Ürünler İçin Dijital Pazarlamayı Tercih Edersiniz?	Gıda	3	%12
	Tekstil	9	%36
	Elektronik	5	%20
	Mobilya	0	%0
	Finans Sektörü	6	%24
	Telekomünikasyon	2	%8
	Cevapsız	0	%0
	Toplam	25	%100
Hangi Ürünler İçin Dijital Pazarlamayı Tercih Etmezsiniz?	Gıda	7	%28
	Tekstil	0	%0
	Elektronik	6	%24
	Mobilya	5	%20
	Finans Sektörü	2	%8
	Telekomünikasyon	5	%20
	Cevapsız	0	%0
	Toplam	25	%100

Tablo 3' e göre katılımcılar en çok %36 ile dijital pazarlamayı tekstil sektöründe tercih etmektedir. İkinci olarak katılımcılar %24 ile finans sektöründe dijital pazarlamayı tercih etmektedir. Üçüncü olarak ise katılımcılar %20 ile elektronik sektöründe dijital pazarlamayı tercih etmektedir. Katılımcılar en çok %28 ile gıda sektöründe dijital pazarlamayı tercih etmemektedir. İkinci olarak katılımcılar %24 ile elektronik sektöründe dijital pazarlamayı

tercih etmemektedir. Üçüncü olarak %20 ile mobilya ve telekomünikasyon hizmetlerini tercih etmediği görülmektedir.

Tablo 4. Tüketici Memnuniyetleri ile İlgili Sorular ve Yanıtları

		N	%
Dijital Platformlarda Satın aldığınız üründen memnun musunuz?	Evet	25	%100
	Hayır	0	%0
	Cevapsız	0	50
	Toplam	25	%100
Dijital Platformlarda Satın aldığınız ürünün fiyatından memnun musunuz?	Evet	22	%88
	Hayır	3	%12
	Cevapsız	0	%0
	Toplam	25	%100
Dijital Platformlarda Satın aldığınız dağıtımından ilgili memnun musunuz?	Evet	21	%84
	Hayır	4	%16
	Cevapsız	0	%0
	Toplam	25	%100
Dijital Platformlarda Satın aldığınız ürünün tutundurmasından memnun musunuz?	Evet	20	%80
	Hayır	5	%20
	Cevapsız	0	%0
	Toplam	25	%100

Tablo 4 ise tüketici memnuniyetleri ile ilgili sorular ve yanıtları yer almaktadır. Buna göre katılımcıların tamamı dijital platformlarda satın aldığı ürünlerden memnun olduklarını ifade etmiştir. Katılımcıların %88'i dijital platformlardaki satın aldığı ürün fiyatlarından memnun, %12'si ise memnun olmamaktadır. Katılımcıların %84'ü dijital platformlarda satın aldığı ürünün dağıtımından memnun olduğu %16'sı ise memnun olmadığı görülmektedir. Katılımcıların %80'i dijital platformlardan aldığı ürünün tutundurmasından memnun iken %20'sinin memnun olmadığı gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada teknolojik gelişmelerin artmasıyla bireyler dijital pazarlamaya yönelmiştir. Bu durumun sonucunda başta sosyal medya kanalları olmak üzere bütün dijital platformların tüketici üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Dijital platformlar dikkatli kullanıldığı durumda tüketicilere oldukça iyi hizmetler sunmaktadır.

Bu çalışmada dijital pazarlama konusunda yapılan literatür taramasından sonra, Kayseri'deki tüketici tutumlarını incelemek amacıyla nitel bir araştırma ile görüşme yöntemi gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda katılımcıların tamamının sosyal medya hesabı olduğu ve en az yılda bir kez dijital pazarlamayla alışveriş yaptığı bulgularına ulaşılmıştır. Katılımcıların dijital pazarlamada en çok güvenliğe ve ürün ile ilgili yorumlara dikkat ettiği

gözlemlenmiştir. Çalışmanın kısıtları ise 15 Eylül 2023-10 Ekim 2023 arasında gerçekleşmesi ve katılımcıların 20-51 yaş aralığında olmasıdır. Ayrıca bir diğer kısıt ise uygulamanın Kayseri ilinde yapılmasıdır.

Bu çalışma ile Adıyaman, (2023) dijital pazarlama ve tüketicilerin çevrimiçi satın alma tutumları arasında benzerlik bulunurken, Karabeyoğlu'nun (2018) Türkiye'de dijital pazarlama konusunda marka ve tüketici bağları arasında farklılık bulunmaktadır. Bu farklılıkların nedeni katılımcı sayısının azlığı ve uygulamanın farklı demografik özelliklere sahip bir şehirde yapılması olabilir. Dolayısıyla bu çalışma sonuçlarının genelleştirilmesi mümkün değildir. Ancak çalışmanın firmaların alacağı kararlara yardımcı olacağı ve konuyla ilgili çalışma yapacak akademisyenlere ışık tutacağı düşünülmektedir. Ayrıca ileriki çalışmalarda dijital pazarlamanın farklı değişkenler üzerinde etkisini belirlemek üzere regresyon analizi, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki için korelasyon ve demografik özelliklerin T Testine tabii tutulması ile farklılık testleri yapılarak nicel bir çalışma gerçekleştirilebilir. Çıkan sonuçlar nitel araştırma ve nicel araştırma açısından da karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Adıyaman, E., (2023), Dijital pazarlama ve tüketicilerin online anlık satın alma davranışları, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Akar, E. (2004). Sanal Ortamda Müşteri İlişkileri Yönetimi ve THY Web Sitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerine. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Akinola, O.O., Okunade, D.O. (2016). Evaluating the use of internet as a medium for marketing and advertising messages in nigeria. *African Journal of Marketing Management*, 8(2), 12-19.
- Altınbaşak, İ., Karaca, E. S. (2009), İnternet reklamcılığı ve internet reklamı ölçümlenmesi üzerine bir uygulama. *Ege Akademik Bakış*, 9 (2), 463-487.
- Baudrillard, J., (1997), *Tüketim Toplumu* (Çeviri: Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bhoite, S.D., Pethakar, M.O.N. (2019). Digital marketing a boost for industries: a study with respect to miraj taluka management. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD)*, 49-52.
- Bil, E. ve Özdemir, E. (2021). *Stratejik Dijital Pazarlama*, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, İstanbul.
- Chaffey, D., Smith, P.R., & Smith, P.R. (2013). E-Marketing excellence: planning and optimizing your digital marketing. *Routledge*.
- Chaudhuri, P. (2020). Influence of digital marketing channels on the consumer buying process. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR)*, 7(8), 96-105.
- Çiçekdağı, İ.B., (2022), Dijital pazarlama uygulamalarının tüketici satın alma davranışları üzerindeki etkisi: Y kuşağı üzerine bir araştırma, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Desai, V. (2019). Fostering innovation, integration and inclusion through interdisciplinary practices in management. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD)*, Conference Issue, 196-200.
- Ellis-Chadwick, F. ve Doherty, N. (2012). Web advertising: the role of e-mail marketing, *Journal of Business Research*, 65(6), 843-848.
- Featherstone, M., (2005), *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- García, J.J., Lizcano, D., Ramos, C.M., & Matos, N. (2019). Digital marketing actions that achieve a better attraction and loyalty of users: an analytical study. *Future Internet*, (11), pp. 1-130.
- Gedik, Y. (2020). E-Posta pazarlama: teorik bir bakış. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(2), ss. 476-490.

- Habek, M., (2022), Dijital pazarlamada sosyal medya yöntemleri, İstanbul Ayvansaray Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Kaplan, A. M. & Michael, H. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), pp. 59-68.
- Karabeyoğlu, Y.D., (2018). Türkiye'de dijital pazarlamada marka ve tüketici ilişkisinin incelenmesi, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Kesen, S., Şenol C. ve Yanar, Z. (2008). Google scholar ve scirus arama motorlarında türkçe anahtar sözcüklerle yapılan aramalar üzerine bir değerlendirme. *Bilgi Dünyası*, 9(1), ss.140-157.
- Koç, E., (2013). *Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri*, 5. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Kurt, M., (2021), Dijital pazarlama çerçevesinde güven algısı: Instagram örneği, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi. Konya
- Merisavo, M. ve Raulas, M. (2004). The impact of email marketing on brand loyalty, *Journal Of Product & Brand Management*, Vol:13 (7), 498-505.
- Nair, H. (2016). Digital marketing: a phenomenon that rules the modern world, reflections *Journal of Management (RJOM)*, Vol. 6, 1-9.
- Özen, Ü. & Sarı A., (2008). İnternet reklamcılığı: internet kullanıcılarının internet reklamcılığı konusundaki tutum ve davranışları. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 15-26.
- Royle, J., & Laing, A. (2014). The digital marketing skills gap: developing a digital marketer model for the communication industries. *International Journal of Information Management*, 34(2), 65-73.
- Safko, L., & Brake, D. (2009). The social media bible: Tactics, tools, and strategies for business success. Hoboken: Wiley John & Sons.
- Serohina, N., Petryshchenko, N. ve Andrljic, B. (2019). Digital marketing in hotels. *Marketing and Digital Technologies*, Vol: 3(3), 35-42.
- Smith, K. (2011). Digital marketing strategies that millennials find appealing, motivating, or just annoying, *Journal of Strategic Marketing*, Vol. 19 (6), 489-499.
- Taken Smith, K. (2012). Longitudinal study of digital marketing strategies targeting millennials. *Journal of Consumer Marketing*, 29(2), 86-92.
- Todor, R. D. (2016). Blending traditional and digital marketing. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Economic Sciences*. Series V, 9(1), 51.
- Tutal, B., (2017), Dijital pazarlama açısından anlık pazarlama, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Tükel, İ., (2014). Tüketicinin yeni aktörleri: “y kuşağı”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 24 Kasım.
- Wind, Y. J., & Mahajan, V. (2002). Digital marketing: global strategies from the world's leading experts. John Wiley & Sons.
- Wymbs, C. (2011). Digital marketing: The time for a new “academic major” has arrived. *Journal of Marketing Education*, 33(1), 93-106.

SEYRE YÖNELİK FUTBOL TESİSLERİNDE KULLANILABİLECEK HİZMET KALİTESİ MODELLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Oktay YİĞİT

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü

ORCID: 0000-0002-3302-0345

ÖZET

Futbol spor endüstrinin en önemli branşı olarak seyre yönelik spor hizmetlerinde önemli bir alan oluşturmaktadır. Dolayısıyla futbolda seyre yönelik spor tesislerinin hizmet kalitesi önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan yolla çıkarak bu araştırmanın amacı seyre yönelik futbol tesislerinde kullanılabilecek hizmet kalitesi modellerinin ortaya konmasıdır. Araştırmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. İlgili alan yazın taranarak seyre yönelik futbol tesislerinde kullanılabilecek olan hizmet kalitesi modelleri belirlenmiştir. Araştırmada futbolda seyre yönelik tesislerde hizmet kalitesini ölçmek adına Sportscape Model, TEAMQUAL (Team Quality), SPORTSERV, SEQSS, Spor Etkinliklerinde Tüketicinin Hizmet Kalitesi Özelliklerini Algılama, Stadyumlarda Algılanan Hizmet kalitesi Ölçeği ve

Spor Etkinlikleri Kalite Ölçeği gibi 7 farklı modelin kullanılabileceği gözlemlenmiştir. Araştırma sonucunda futbolda seyre yönelik spor hizmetlerini ölçmeye yönelik daha fazla çalışmanın yapılmasını önermekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Spor Tesisleri, Hizmet Kalitesi

INVESTIGATION OF SERVICE QUALITY MODELS THAT CAN BE USED IN SPECTACULAR FOOTBALL FACILITIES

ABSTRACT

Football, as the most important branch of the sports industry, constitutes an important area in sports services for viewing. Therefore, the service quality of sports facilities for watching football emerges as an important element. Based on this, the aim of this research is to reveal service quality models that can be used in spectator football facilities. The literature review method was used in the research. By scanning the relevant literature, service quality models that can be used in spectator football facilities have been determined. In the research, it was observed that 7 different models can be used to measure the service quality in football viewing facilities, such as Sportscape Model, TEAMQUAL (Team Quality), SPORTSERV, SEQSS, Consumer Perception of Service Quality Features in Sports Events, Perceived Service Quality Scale in Stadiums and Sports Events Quality Scale. As a result of the research, we recommend that more studies be conducted to measure sports services for viewing football.

Keywords: Football, Sports Facilities, Service Quality

1. GİRİŞ

Dünya da futbola karşı olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Bu durum futbol kulüplerinin profesyonelleşmesi ve daha fazla ekonomik kar sağlamak adına şirketleşmesine yol açmıştır. Artık futbol kulüplerinin amacı sportif başarılar kazanmak adına daha fazla bilet, lisanslı ürün satışları yaparak, daha fazla televizyon ve sponsorluk gelirleri elde etmek bu yolla da ekonomik olarak güçlenmek olmuştur. Küreselleşmeyle birlikte birçok futbol kulübü dünya çapında marka haline dönüşmüşlerdir (Taşkın ve Tekin, 2008; Karamtov, Dilek, Nematoviç ve Kamacı, 2019).

Futbolda başarının yakalanabilmesi için taraftarların bir müşteri olarak değerlendirilerek müşteri memnuniyet düzeylerinin ve algılamış oldukları hizmet kalitelerinin artırılması gerekmektedir. Bunun sonucu olarak da futbol taraftarlarının maçları hem stadyumlarda hem de ücretli olan televizyon kanallarında izlenme oranlarını artırabilecektir (Gayretli ve Tunçkol, 2018). Seyre yönelik spor hizmetleri alanında yapılan araştırmalarda tüketicilerin algılamış oldukları hizmet kalitesi direkt olarak katılımcı tatminiyle ve davranışsal niyetlerle ilişkilendirilmektedir. Araştırmalara bakıldığında hem hizmet kalitesinin hem de bilet fiyatlandırmasının satın alma sonrası tepkilerde kulüp yöneticilerine seyirci katılımlarının ve sadakatlerinin sağlanmasına adına geliştirilecek stratejilerde kritik bir yardımcı rolü olduğu anlaşılmaktadır (Biscaia, Correia, Yoshida, Rosada ve Maroco, 2013). Sonuç olarak artan talepler ve buna bağlı olarak gelişen rekabet ortamında spor yöneticileri açısından bakıldığında daha fazla seyirciyi etkinliklere çekebilmek adına hizmet kalitesini geliştirmek önemli bir strateji haline gelmiştir (Halıcı ve Çimen, 2021).

Bu araştırmanın amacı seyre yönelik futbol tesislerinde kullanılabilecek hizmet kalitesi modellerinin ortaya konmasıdır.

Araştırma literatürde seyre yönelik futbol tesislerinde hizmet kalitesi ölçüm modellerini derleyen çalışmaya rastlanmaması nedeniyle literatürdeki bu boşluğu doldurması açısından katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın Problem Cümlesi

Seyre yönelik futbol tesislerinde hizmet kalitesini ölçmeye yönelik kullanılabilecek modeller hangileridir?

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Spor Tesisleri

Günümüze bakıldığında spor faaliyetleri açısından spor tesisleri önemli yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Spor tesisleri spora katılımı artmasına olanak sağlamaktadır (Hacıcaferoğlu ve diğerleri, 2011; Al-Wasel, 2016). Spor tesis kavramı denildiğinde içerisinde spor yapmaya olanak sağlayan her türlü yapı kastedilmiş olur. Yani bu kavramın içerisine spor yapılabilen doğal ve kentsel alanları da katabiliriz (Güçlü, 1998). Başka bir tanımda spor tesisleri farklı kullanıcı tiplerine göre spor faaliyetlerinin üretiminin ve programlamasının yapıldığı malzeme ve

belli bir alt yapıdan oluşan tesisler olarak tanımlanmıştır (Dugalic ve Krsteska, 2013). Spor hizmeti üretmek maksadıyla gerekli olan kaynakları bir araya getirerek spor hizmetleri üreten ve pazarlamasını yapan birimlere spor tesis işletmesi denmektedir. Spor tesis işletmelerinin tek amacı kar sağlamak değildir. Aynı zamanda sosyal fayda sağlamak maksadıyla da faaliyetlerini sürdürürler (Serarslan, 1998). Katırcı (2012) spor tesislerini "İçerisinde spor etkinliklerinin uygulanmasına olanak tanıyan, sosyal fayda ve /ya da kâr elde etmek amacıyla üretim faktörlerini bir araya getiren ve spor hizmeti üreten toplumsal, ekonomik ve teknik birbirim" şeklinde tanımlamıştır. Serarslan (2005) spor tesislerinin genel amaçlarını şu şekilde sıralamıştır. "Kar etmek, sporu yaygınlaştırmak, spor dallarını tanıtmak ve yaşatmak, sosyal sorumlulukları yerine getirmek, bünyesinde bulunduğu teşebbüsün imajını yükseltmek ve reklam yapmak, seyir sporlarına yönelik olarak faaliyetlerde bulunan spor tesis işletmelerinde seyircinin seyir zevkini tatmin edecek hizmet sunmak ve verimli olmaktır".

Spor tesislerini sınıflandırmak istediğimizde aşağıdaki gibi farklı sınıflamalar karşımıza çıkmaktadır.

Katırcı (2012) spor tesislerini aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır.

"Mekan ve eylem özelliğine göre spor tesisleri;

Açık spor tesisleri, kapalı spor tesisleri ve spor alanı haline getirilmiş doğal ve kentsel alanlar.

Etkinliğe hazırlık yapılan tesis türüne göre spor tesisleri;

Sporcu kamp eğitim merkezi ve sporcu sağlık merkezi"

Ammon ve Stotlar (2003) diğer bir sınıflamada spor tesislerini, "tek amaca yönelik spor tesisleri, tek alana yönelik özelleşmiş spor tesisleri, çok amaçlı kullanıma yönelik spor tesisleri ve geleneksel olmayan spor tesisleri" olarak sınıflandırmıştır.

2.2. Futbol Stadyumları

Stadyumlar, birçok spor müsabakasının yapılmasına olanak sağlayan bunun için özel olarak hazırlanmış olan spor tesisleridir (Durgun, 2007). Futbol stadyumları ise uluslararası kurallara göre yapılandırılmış, içerisinde futbol oyun alanı bulunan bu alanı çevreleyen tribünlerin ve destek birimlerinin olduğu açık ve kapalı spor tesisleri şeklinde tanımlanabilir (Çiftçi, 1999). Sürekli gelişim ve büyüme halindeki futbol endüstrisinde stadyumlar seyircilerin seyre yönelik spor deneyimi sağlayarak tüketim oluşturdıkları mekanlar olarak önemli yerlerdir (Argan, Özgen ve Koç, 2018). Profesyonel spor endüstrisi için stadyumlar direkt olarak sporsal deneyimlerin yaşanmış olduğu mekanlar olması nedeniyle üzerinde durulması gereken mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Westerbeek ve Shilbury, 1999). Dever (2013) çalışmasında futbol stadyumları ile ilgili olarak şu bilgiyi vermiştir. "Tüketimi temel alan modern toplum, geleneksel hayat stilini ve eğlence kültürünü de

değiştirmiştir. Değişen bu yapılardan birisi de futbol stadyumlarıdır. Günümüz futbol stadyumları ekonomik unsur haline dönüştüğü için tıpkı Disneyland gibi eğlence merkezi haline gelmiştir. Milyar dolarlarla ifade edilen futbol ekonomisi, müşterilerine(taraftarlarına) daha konforlu bir hizmet vermeye başlamıştır. Bu nedenle futbol stadyumları, günümüzde eğlence merkezleri haline gelmiş ve eğlence sektörüne bağlı olarak Disneystat'lar ortaya çıkmaya başlamıştır."

2.3. Hizmet Kalitesi

Hizmet, bireylerin veya araçların üretmiş olduğu tüketicilere yönelik olarak direkt fayda sağlayan, fiziksel olamayan ürünler şeklinde tanımlanmaktadır (Üzerem, 1997). Diğer bir tanımlamada hizmet, üreticinin tüketiciye sunmuş olduğu herhangi bir mülkiyetle sonuçlanmayan etkinlik veya fayda olarak ifade edilmiştir (Sayım ve Aydın, 2011). Hizmet kavramını bakıldığında birtakım özellikleri içerisinde barındığı gözlemlenmektedir. Bu özellikler sırasıyla soyutluk, heterojenlik, üretim ve tüketimin eş zamanlılığı ve dayanıksızlık şeklindedir (Moeller, 2010). Kalite kavramına bakacak olursak, üreticiler tarafından ortaya konan ürünün veya hizmetin tüketicilerin beklentilerini karşılamaya yönelik özellikleri ya da karakteristikleri şeklinde tanımlanmış olduğunu görürüz (Kotler, 2000). Başka bir tanımda da kalite, üreticilerin üretmiş oldukları ürün ya da hizmetler hakkında tüketicinin yargısı şeklinde tanımlanmıştır (Demig, 1998). Hizmet kalitesi ise tüketicilerin alacakları hizmetten beklentileri ile algılamış oldukları hizmetin kalitesinin karşılaştırılması sonrası ortaya çıkan sonuç olarak tanımlanmıştır (Naik, Gantasala ve Prabhakar, 2010). Araştırmacılar hizmet kalitesinin ölçümünde müşteri beklentileri ile algılanan performans seviyesinin uyumuna bakmışlardır. Bu ortaya konan paradigmadan yola çıkarak hizmet kalitesini müşteri beklentileri ile algılamaları arasındaki tutarsızlık olarak tanımlamışlardır (Zeithaml, Parasuraman ve Barry, 1990). Hizmet kalitesi literatürünü incelediğimiz bu kavramı açıklamaya ve ölçmeye yönelik alana yön veren temel birtakım modeller karşımıza çıkmaktadır. Bunlar GAPS Modeli, SERVQUAL, SERVPERF ve Grönroos modelleridir. İlk olarak Grönroos (1984) hizmet kalitesinin boyutlarını teknik, fonksiyonel ve kurumsal imaj olarak belirlediği modeli ortaya koymuştur. Daha sonra Parasuraman, Zeithaml ve Berry (1985) üreticiler ve tüketicilerin algılamış oldukları hizmet kaliteleri arasında birtakım boşlukların olduğunu öne süren GAPS Modelini oluşturmuşlardır. Buradan yola çıkarak hizmet kalitesini ölçmeye yönelik olarak SERVQUAL ölçeğini geliştirmişlerdir (Parasuraman, Zeithaml ve Berry, 1988). Son olarak da Cronin ve Taylor (1992) SERVQUAL ölçeğinin tutum odaklı bir ölçek olduğu için eleştirmiş ve hizmet kalitesini ölçmek adına performans odaklı SERVPERF ölçeğini ortaya koymuşlardır. Sonraki yıllarda birçok hizmet kalitesi ölçeği geliştirilmiştir.

2.4. Sporda Hizmet Kalitesi

Hizmet alanı spor endüstrisi içerisinde yer alan organizasyonlar için stratejik, taktiksel ve operasyonel yönetim anlayışı açısından önemli unsurlar barındırmaktadır (Svensson, 2003). Finansal perspektiften bakıldığında

sporda başarılı etkinlikler ortaya çıkaran spor organizasyonlarının yüksek hizmet kalitesi sonrası sağlanan müşteri tatminiyle bağlantılı organizasyonlar olduğu görülmektedir (Kotler, 2000; Genç, 2011). Spor hizmetlerinde kalite kavramı ele aldığımızda nitelik ve müşteri tatmini şeklinde iki yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. Nitelik yaklaşımında odak noktası spor hizmeti tüketicilerinden daha çok hizmetin niteliğine yöneliktir. Müşteri tatmini yaklaşımında odak noktası spor hizmeti tüketicilerinin hizmet kalitesi ile ilgili subjektif algılarına yöneliktir. Bu yaklaşma göre algılanan spor hizmetleri kalitesi sürekli olarak ölçülmelidir (Seraslan ve Kepoğlu, 2005). Buradan yola çıkarak spor hizmetlerinde kaliteyi tanımlayacak olursak ortaya konan spor hizmetlerinin tüketicilerin beklentilerini karşılaması ya da aşması olarak ifade edebiliriz (Çimen ve Gürbüz, 2007).

2.5. Futbol Tesislerinde Uygulanabilecek Seyre Yönelik Spor Hizmet Kalitesi Modelleri

Bir iş alanı olarak profesyonel spor ligleri çok karmaşık ve tahmin edilemeyen bir yapıya bürünürken, her spor organizasyonu için etkili pazarlama stratejileri ve yönetim prensipleri uygulamaları geçmişe nazaran günümüzde çok daha önemli hale gelmiştir (Theodorakis, Alexandris ve Ko, 2011). Dolayısıyla yüksek hizmet kalitesinin seyre yönelik sporda katılımcıların stadyumlara çekilmesi, müşteri sadakati oluşturulması, yüksek gelir elde edilmesi ve organizasyonları uzun süreli sürdürülebilirlikleri açısından kritik bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır (Dale, Iwaarden, Wiele ve Williams, 2005) Büyük taraftar kitlelerini stadyuma çekmek ve bu kitlenin hizmet kalitesi beklentilerine karşılık verebilmek zorunda olan futbol kulüpleri için hizmet kalitesi memnuniyeti elzem ve zor sağlanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Halıcı ve Çimen, 2021). Futbolda elde edilen gelirlerin boyutu ortaya konulan aktivitelerin etkinliği ve verimliliği ile yakın ilişkilidir. Üretilen gelirler temel koşullarını geniş ve özellikle aktif hayran kitlesi oluşturmaktadır. Doğrudan ve dolaylı gelirler açısından taraftar kitlesinin büyüklüğü kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle spor yöneticileri ve pazarlama uzmanları takım ve hizmet kalitesi üzerine yapılan çalışmalara yoğunlaşarak hayran kitlelerinin yapılan organizasyonlara katılımını artırmaya çalışmaktadırlar (Mullin, Hardy ve Sutton, 2000; Genç, 2011). Seyre yönelik spor hizmetlerinde hizmet kalitesini ölçmeye yönelik gelişen bir literatür oluşmaya başlamıştır (Biscaia, Correia, Yoshida, Rosada ve Maroco, 2013). Seyre yönelik spor hizmetleri açısından spor kulüplerinin kaliteli bir spor etkinliğini ortaya koyabilmek adına seyircilerin istek, ihtiyaç ve beklentilerini iyi belirleyip ona göre etkinlik kalitesini artırması gerekmektedir (Halıcı ve Çimen, 2021). Futbol açısından seyre yönelik spor tesislerinde hizmet kalitesi ölçülmesine yönelik literatürde çok fazla çalışma olmadığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle seyre yönelik spor hizmetleri kalite ölçüm modelleri incelenerek futbol tesislerinde kullanılabilecek olanları aşağıda belirtilmiştir.

Wakefield ve Sloan (1995) Amerika Birleşik Devletleri'nde futbol taraftarları üzerinde yapmış oldukları çalışmada taraftarların maçlara katılımlarında stadyumlarda yaşamış oldukları deneyimlerin etkilerini yapmış

oldukları bir ölçekle araştırmışlardır. Sonuç olarak da Sportcape Model adında bir model geliştirmişlerdir. Bu modele göre futbol taraftarlarının maçlara katılım göstermesinde "stadyum faktörleri (stadyumdaki park yerleri, stadyum temizliği, algılanan kalabalık, yemek hizmetleri, seyirciler üzerindeki taraftar davranışlarının kontrolü), İzleyici yanıtı ve takıma bağlılık" gibi hizmet kalitesi boyutlarının etki ettiğini tespit etmişlerdir.

MacDonald ve arkadaşları (1995) profesyonel takım sporlarına yönelik olarak TEAMQUAL (Team Quality) ölçeğini geliştirmişlerdir. Bu ölçek hizmet kalitesini ölçebilmek adına "güvenirlilik, güvence, empati, sorumluluk, ekipman, kişisel materyal, stadyum/spor salonu" gibi alt boyutlara sahiptir.

Thodorakis ve Kambitsis (1998) profesyonel spor seyircilerinin hizmet kalitesi algılarını ölçmeye yönelik olarak 22 madde ve "erişim, güvenilirlik, cevap verebilirlik, fiziksel yapılar, güvenlik, tatmin" gibi 6 boyut içeren SPORTSERV ölçeğini geliştirmişlerdir.

Kelly ve Turley (2001) seyre yönelik spor hizmetlerinde hizmet kalitesi özelliklerini ortaya koymak adına 35 madde ve 9 boyuttan ("çalışanlar, fiyat, tesis erişimi, tavizler, taraftar rahatlığı, oyun deneyimi, gösteri zamanı, kolaylık, sigara içmek") oluşan Spor Etkinliklerinde Tüketicinin Hizmet Kalitesi Özelliklerini Algılama adında bir model oluşturmuşlardır.

Gençer (2005) futbol tesislerinde hizmet kalitesini ölçmek adına Fener Bahçe Şükrü Saraçoğlu stadyumunda gerçekleştirmiş olduğu çalışmada fiziksel çevre kalitesi, etkileşim kalitesi ve temel hizmet kalitesi gibi 3 farklı boyutu olan 47 maddelik Stadyumlarda Algılanan Hizmet kalitesi Ölçeğini geliştirmiştir.

Ko ve arkadaşları (2011) seyre yönelik spor etkinliklerinde spor hizmet kalitesini ölçebilmek adına 40 madde ve 5 temel toplamda 12 boyuttan [Oyun (yetenekler, saat, bilgi), Artırma Hizmeti (eğlence, taviz), Etkileşim (personel-taraftar, taraftarlar arası), Çıktı (değerlik, sosyallik), Çevre (ambiyans, tasarım, imza)] oluşan Measurement Scale of Event Quality in Spectator Sports (SEQSS) ölçeğini geliştirmişlerdir.

Çimen ve arkadaşları (2022) futbol taraftarlarının veya seyircilerinin etkinlik kalitesi algılarını ölçmeye yönelik olarak 42 madde ve 10 boyuttan (tasarım, büfe, çıktı, performans, çalışan-taraftar etkileşimi, tesise erişim, tesis içi erişim, koltuk, taraftar-taraftar etkileşimi, eğlence) oluşan Spor Etkinlikleri Kalite Ölçeği (SEKÖ) 'ni geliştirmişlerdir.

Tablo 1. Futbol tesislerinde uygulanabilecek seyre yönelik spor hizmet kalitesi modelleri

Yazar, Tarih	Model	Boyutlar
Wakefield ve Sloan (1995)	Sportscape Model	1. Stadyum faktörleri (stadyumdaki park yerleri, stadyum temizliği, algılanan kalabalık, yemek hizmetleri, seyirciler üzerindeki taraftar davranışlarının kontrolü), 2. İzleyici yanıtı,

		3. Takıma bağlılık
MacDonald ve ark. (1995)	TEAMQUAL (Team Quality)	1. Güvenirlilik, 2. Güvence, 3. Empati, 4. Sorumluluk, 5. Ekipman, 6. Kişisel materyal, 7. Stadyum/spor salonu
Thodorakis ve Kambitsis (1998)	SPORTSERV	1. Erişim, 2. Güvenilirlik, 3. Cevap verebilirlik, 4. Fiziksel yapılar, 5. Güvenlik 6. Tatmin
Kelly ve Turley (2001)	Spor Etkinliklerinde Tüketicinin Hizmet Kalitesi Özelliklerini Algılama	1. Çalışanlar, 2. Fiyat, 3. Tesis erişimi, 4. Tavizler, 5. Taraftar rahatlığı, 6. Oyun deneyimi, 7. Gösteri zamanı, 8. Kolaylık, 9. Sigara içmek
Gençer (2005)	Stadyumlarda Algılanan Hizmet kalitesi Ölçeği	1. Fiziksel çevre kalitesi 2. Etkileşim kalitesi 3. Temel hizmet kalitesi
Ko ve ark. (2011)	Measurement Scale of Event Quality in Spectator Sports (SEQSS)	1. Oyun a. Yetenekler b. Saat c. Bilgi 2. Artırma Hizmeti a. Eğlence b. Taviz 3. Etkileşim a. Personel- taraftarlar b. Taraftarlar arası 4. Çıktı a. Değerlik b. Sosyallik 5. Çevre a. Ambians b. Tasarım c. İmza
Çimen ve ark. (2022)	Spor Etkinlikleri Kalite Ölçeği (SEKÖ)	1. Tasarım 2. Büfe 3. Çıktı 4. Performans 5. Çalışan-taraftar etkileşimi 6. Tesise erişim 7. Tesis içi erişim 8. Koltuk 9. Taraftar-taraftar etkileşimi 10. Eğlence

3. SONUÇ

Araştırma sonucunda futbolda seyre yönelik tesislerde hizmet kalitesini ölçmek adına Sportscape Model, TEAMQUAL (Team Quality), SPORTSERV, SEQSS, Spor Etkinliklerinde Tüketicinin Hizmet Kalitesi Özelliklerini Algılama, Stadyumlarda Algılanan Hizmet kalitesi Ölçeği ve Spor Etkinlikleri Kalite Ölçeği gibi 7 farklı modelin kullanılabileceği gözlemlenmiştir. Tsitskari, Tsiotras ve Tsiotras (2006:628) spor hizmetlerinde hizmet kalitesini ölçmeye yönelik çalışmalarında spor hizmetlerinin rekreasyonel, seyre yönelik ve profesyonel olarak üçe ayırmış ve 16 farklı model ortaya koymuştur. Polyokova ve Mirza (2016) fitness merkezleri üzerinde uygulanabilecek hizmet kalitesi ölçüm modellerini araştırdıkları çalışmalarında 11 farklı model tespit etmişlerdir. Bu çalışmalar spor hizmetlerinde hizmet kalitesi modellerini ortaya koymaları açısından bizim çalışmamızla benzerlik gösterirken, bizim çalışmamız seyre yönelik futbol tesislerinde kullanılabilecek spor hizmet kalitesi ölçüm modellerini belirlemeye yönelik olmasıyla farklılaşmaktadır.

Araştırma sonucunda seyre yönelik futbol tesislerinde hizmet kalitesini ölçebilmek adına sınırlı sayıda modelin geliştirildiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle alana katkı sağlamak ve geliştirmek adına futbol tesislerinde hizmet kalitesi ölçmeye yönelik hizmet kalitesi modellerinin daha fazla geliştirilmesini önermekteyiz.

KAYNAKÇA

- Al-Wasel, A.A.A. (2016). *Futbol seyircilerinde taraftarlık özdeşleşme düzeyi ve etkinliğin kalite algısının incelenmesi*. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Ammon, R. ve Stotlar, D. K. (2003). Sport facility and event management. İçinde Parks, J. B. ve Quarterman, J. (Ed.), *Contemporary Sport Management (2nd. Ed.)* United States: Human Kinetics.
- Argan, M., Özgen, C. ve Koç, A.F. (2018). Futbol seyircilerinin duysal deneyimlerinin, etkinlik tatmini üzerindeki etkisi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 11(22), 233-248.
- Bascaia, R., Correia, A., Yoshida, M., Rosado, A. ve Maroco, J. (2013). The role of service quality and ticket pricing on satisfaction and behavioural intention within professional football. *International Journal of Sports Marketing & Sponsorship*, 14(4), 301-325. <https://doi.org/10.1108/IJSMS-14-04-2013-B004>
- Cronin, J. J. ve Taylor, S. A. (1992). Measuring service quality: a reexamination and extension. *Journal of Marketing*, 56(3), 55-68.
- Çimen, Z. ve Gürbüz, B. (2007). *Spor hizmetlerinde toplam kalite yönetimi*. Ankara: Alp Yayınevi.
- Çimez, Z., Halıcı, A. ve Aktaş, İ. (2022). Spor etkinlikleri kalite ölçeği (SEKÖ) geliştirme ve doğrulama çalışması. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 27(4), 333-356.
- Çiftçi, Ç. (1999). *Türkiye’de büyükşehir statüsündeki bazı kentlerde sosyal donatım alanlarının durumu ve planlama ile ilişkileri*. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Dale, B., Iwaarden, J.V., Wiele, T.V.D. & Williams, R. (2005). Service improvements in a sports environment: a study of spectator attendance. *Managing Service Quality*, 15(5), 470-484.
- Deming, W.E. (1998). *Krizden Çıkış*, İstanbul: Kalder Yayınları.
- Dever, A. (2013). Futbol taraftarlarının yeni mabedi: Disneystat'ların doğuşu. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 93-106.

- Dugalic, S. ve Krsteska, A. (2013). Challenges of sports facilities and projects management in the XXI century. *SPORT - Science & Practice*, 3, 59-77.
- Durgun, D. (2007). Türkiye’de sporun gelişimi ve değişen kullanıcı gereksinimlerini karşılayıcı yönde modern stadyum yapılarının temel planlama özellikleri. Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Gayretli, A.G. ve Tunçkol, H.M. (2018). A Consumption Tool In Sport: Buying Sport Channel in Digital Television Platforms. *IntJSCS*, 6(2), 165-171.
- Gençer, R. T. (2005). *Profesyonel spor kulüpleri stadyumlarında algılanan hizmet kalitesi: fenerbahçe şükrü saraçoğlu stadyumu üzerine bir inceleme*. Doktora Tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Marmara Üniversitesi.
- Gencer, T.R. (2011). The relationship between team identification and service quality perceptions in professional football. *African Journal of Business Management*, 5 (6), 2140-2150.
- Güçlü, M. (1998). Spor tesislerinin işletmesi Ankara özel yükseliş koleji spor tesisleri. *PAU. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(4).
- Grönroos, C. (1984). A service quality model and its marketing implications, *European Journal Of Marketing*, 18(4), 36-44.
- Halıcı, A. ve Çimen, Z. (2021). Futbol seyircilerinin etkinlik kalitesine yönelik beklentilerinin değerlendirilmesi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*. 14(2), 389-421. <https://doi.org/10.15659/ppad.14.2.260>
- Karamatov, O., Dilek, S., Nematović, İ. ve Kamacı, A. (2019). Futbol Ekonomisi: Kastamonu Üniversitesi Örneği, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 238-264.
- Katırcı, H. (2012). Spor tesis işletmesi kavramı. İçinde Katırcı, H. (Ed), *Spor Tesis İşletmesi ve Saha Malzeme Bilgisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi; 2-21.
- Kelley, S. W. ve Turley, L.W. (2001). Consumer perception of service quality attributes at sporting events. *Journal of Business Research*, 54(2), 161-166.
- Ko, Y.J., Zhang, J., Cattani, K. ve Pastore, D. (2011). Assessment of event quality in major spectator sports. *Managing Service Quality*, 21(3), 304-322.
- Kotler, P. (2000). *Marketing management*. New Jersey: Prentice Hall.
- Svenson, G. (2003). A generic conceptual framework of interactive service quality. *Manag. Serv. Qual.*, 13(4), 267-275.
- MacDonald, A., Sutton, W. A. ve Milne, R. (1995). TEAMQUAL (TM): measuring service quality in professional team sports. *Sports Marketing Quarterly*, 4(2), 9-15.
- Moeller, S. (2010). Characteristics of services – a new approach uncovers their value. *Journal of Services Marketing*, 24(5), 359-36. <https://doi.org/10.1108/08876041011060468>
- Mullin, B.J., Hardy, S. ve Sutton, W.A. (2000). *Sport Marketing. 2nd ed*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Naik, C. N. K, Gantasala, S. B. ve Prabhakar G. V. (2010). Service quality (servqual) and its effect on customer satisfaction in retailing. *European Journal of Social Sciences*, 16(2), 239-251.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. ve Berry, L. L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal Of Marketing*, 49(4), 41-50.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. ve Berry, L. L. (1988). SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing*, 64(1), 12-40.
- Polyakova, O. ve Mirza, M. T. (2016). Service quality models in the context of the fitness industry. *Sport, Business and Management: An International Journal*, 6(3), 360-382.
- Sayım, F. ve Aydın, V. (2011). Hizmet sektörü özellikleri ve sistematik olmayan risklerin sektör menkul kıymetleri ile etkileşimine dair teorik bir çalışma, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 245-262.
- Serarslan, M. (1998). Spor işletmeciliği üzerine genel değerlendirmeler. *Spor Araştırmaları Dergisi*, 3, 93-105.
- Serarslan, M. Z. (2005). *Spor Yönetimi ve Örnek Olay Analizi*. İstanbul: Morpa.

- Taşgın, Ö. ve Tekin, M. (2008). Futbol Taraftarlarının Marka Değeri Yaratmaları Üzerine Bir Araştırma. Fenerbahçe Spor Kulübü 100. Yıl Spor ve Bilim Kongresi, 29 Kasım-1 Aralık 2007.
- Teodorakis, N.D., Alexandris, K. ve Ko, Y.J. (2011). A service quality framework in the context of professional football in Greece. *International Journal of Sports Marketing & Sponsorship*, 12(4), 57-71. <https://doi.org/10.1108/IJSMS-12-04-2011-B005>
- Theodorakis, N., Kambitsis, C., Laios, A. ve Koustelios, A. (2001). Relationship between measure of service quality and satisfaction of spectators in professional sports. *Managing Service Quality*, 11(6), 431-438.
- Tsitskari, E., Tsiotras, D. ve Tsiotras, G. (2006). Measuring service quality in sports service. *Total Quality Management*, 17(5), 623-631.
- Üzerem, N. (1997). Hizmet kalitesinin yönetimi, *Pazarlama Dünyası Dergisi*, 11(63), 34-36.
- Wakefield, K. L. ve Sloan, H. J. (1995). The effects of team loyalty and selected stadium factors on spectator attendance. *Journal of Sport Management*, 9(2), 153-172.
- Westerbeek, H. M. ve Shilbury, D. (1999). Increasing the focus on “place” in the marketing mix for facility dependent sport services. *Sport Management Review*, 2(1): 1-23.
- Zeithaml, V.A., Parasuraman, A. & Berry, L.L. (1990) *Delivering quality service*. New York: Free Press.

İTFAYİECİLERİN YETİŞTİRİLMESİNDE LABİRENT EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

¹ Emre Safa TENGİLİMOĞLU

Öğretim Görevlisi

ORCID: 0000-0003-4051-8499

² Sedat BARUTCU

Öğretim Görevlisi

ORCID: 0000-0001-5160-2085

ÖZET

Türk itfaiye teşkilatları dünyanın en eski itfaiye teşkilatlarından biri olarak tarihte önemli bir yere sahiptir. 1714 yılında Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul'daki yangınların şehre verdiği büyük zararlar neticesinde Yeniçeri Ocağına bağlı bir tulumbacı ocağı olarak kurulmuştur. 1923 yılında itfaiye teşkilatları belediyelere bağlanarak yapısal değişikliğe uğramıştır.

İtfaiye teşkilatları kuruluşundan bu yana çok dinamik çalışan kurumlardır. Dünyada küresel ısınma ve iklim değişikliklerinden de kaynaklı olarak yeryüzünde yaşanan, afetler (deprem, sel, tsunami, orman yangınları, vb) artış göstererek devam etmektedir. Dünyada artış gösteren bu afetler maalesef ülkemize de yansımıştır. Ülkemiz bir afet ülkesidir. Ve bu afetlerde korkusuzca çalışan itfaiye teşkilatları bu görevleri en iyi şekilde yapmaya çalışan profesyonel itfaiyeciler sayesinde birçok başarıya imza atmışlardır. Dünyanın gelişmiş ülkelerindeki itfaiyeciler kendi ülkelerindeki itfaiye akademilerinden zorlu koşullarda çalışma dayanıklılık testlerinden geçerek itfaiyeci olma başarısına nail olabilmektedirler. Ülkemizde hali hazırda 39 üniversitede sivil savunma ve itfaiyecilik programı bulunmakta ve bu okullar itfaiye teşkilatlarına personel kaynağı sağlamaktadır. İtfaiyecilik teşkilatlarının görevleri incelendiğinde en çok yangın olayı gerçekleşmektedir. İşte bu yangınlara müdahaleye hazırlık için labirent eğitimi önemli bir yer tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İtfaiyeciler, İtfaiyecilik Eğitimi, Labirent Eğitimi

THE IMPORTANCE OF LABYRINTH TRAINING IN THE TRAINING OF FIREFIGHTERS

ABSTRACT

Turkish fire brigades have an important place in history as one of the oldest fire brigades in the world. It was founded in 1714 as a firefighting corps affiliated with the Janissary Corps, as a result of the great damage caused by fires in Istanbul during the Ottoman Empire. In 1923, fire brigades were connected to municipalities and underwent a structural change. Fire departments have been very dynamic institutions since their establishment. Disasters (earthquakes, floods, tsunamis, forest fires, etc.) experienced in the world continue to increase due to global warming and climate changes. Unfortunately, these disasters, which are increasing in the world, are also reflected in our country. Our country is a disaster country. And the fire brigades that work fearlessly in these

disasters have achieved many successes thanks to the professional firefighters who try to perform these duties in the best way possible. Firefighters in developed countries of the world can achieve the success of becoming firefighters by passing endurance tests under harsh conditions at the fire academies in their own country. There are currently civil defense and firefighting programs in 39 universities in our country, and these schools provide personnel resources to fire brigades. When the duties of fire brigades are examined, most fire incidents occur. Maze training has an important place in preparation for intervention in these fires.

Key words: Firefighters, Firefighting Training, Maze Training

GİRİŞ

Yangın, ateşin bulunduğu günden bugüne kadar insanoğlunun canını ve malını almış ve almaya da devam edecek bir olgudur. Yangınların çıkış sebebi ile yangınlardaki can/mal kaybı nedenlerine bakıldığında ihmal, dikkatsizlik, bilgisizlik, tedbirsizlik gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bu unsurlara derinlemesine baktığımızda, özünde insanın olumsuz davranış biçimlerini görebiliriz.

Her sistem ihtiyaçtan doğar” ilkesi ile “kullanma kapasitesi artan ateş kontrol edilmez” duruma gelince bir sistem ihtiyacı doğmuştur. Ateşin kullanma kapasitesinin üretim araçlarının emrine girmesiyle kontrol edilmesi daha da güçleşmiştir. Bu gücün karşısında aciz kalan insanoğlu sistem kurmak zorunda kalmıştır. Bugün kentlerde yangınlarla mücadele eden itfaiye örgütlerinin kurulması, yangın ve yangından korunma eğitimlerinin kamuda bir ihtiyaç olduğunu dün de, bugün de bize göstermektedir.

Eğitim, çocukların ve gençlerin toplum hayatında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışı elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine, okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etmektir.

Niyazi Özer’e göre eğitim;

- Bireyde kendi yaşantıları yoluyla davranış değişikliği meydana getirme sürecidir.
- Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik ve kalıcı izli değişme meydana getirme sürecidir.
- İnsanları belli amaçlara göre yetiştirme sürecidir.
- Bireyin toplum standartlarını inançlarını ve yaşama yollarını kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçtir.
- Seçilmiş ve kontrollü bir çevrenin etkisi altında sosyal yeterlik ve uygun değerde bireysel gelişmeyi sağlayan sosyal bir süreçtir.

Genel anlamda eğitim; bireyde davranış değiştirme süreci, geniş anlamda bireyin toplum standartlarını, inançlarını ve yaşam yollarını kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçlerdir.

Bireyin toplum standartlarını inançlarını ve yaşama yollarını kazanmasında etkili olan sosyal süreçlere Niyazi Özer’in penceresinden baktığımızda; kentlerde afet ve yangınlara maruz kalan yaşam alanlarının, gelişmiş yaşam alan standartlarına ancak eğitim ve sağlıklı kentlerle ulaşılabileceği öngörülmektedir.

Öğrenme sürekli bir ihtiyaçtır. Bir insanın tahsil hayatı bittikten sonra da öğrenmeye çeşitli etkenlerle devam eder. İnsanların bir kısmının bu süreç içerisinde, çeşitli etkenlerden dolayı Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisine göre güvenlik ihtiyacını öğrenmek için yangın ve can güvenliği gibi eğitimlere yöneldiği görülmektedir. Çevresel etkenler insanların daha istekli ve farklı şekillerde öğrenmesine sebep olabildiği için, eğitim programlarının yapılmasında etkili çevre unsurlarının saptanması başarıyı kolaylaştırmaktadır. İnsanların öğrenme kabiliyetlerinin ne kadarının zekâ ile ilgili olduğunun sorgulanması gerekebilir. Çünkü öğrenmenin temeli, birden fazla duyu organının kullanılmasıyla sağlanmaktadır.

Hali hazırdaki Belediye İtfaiye Yönetmeliğine göre itfaiyecilerin ilk atamada 30 yaşını doldurmamış olmaları ve erkeklerde en az 1.67 metre, kadınlarda en az 1.60 metre boyunda olmak ve boyun 1 metreden fazla olan kısmı ile kilosu arasında (+,-) 10 kilogramdan fazla fark olmaması, gerekmektedir. Budurumdan da anlaşılacağı üzere itfaiyecilik, bu mesleğin getirmiş olduğu zorluklardan dolayı genç ama aynı zamanda da dinamik ve sportif olmayı zaruri kılıyor. Çünkü itfaiyecilik cesaret, ferasetin yanında aynı zamanda bedensel güç gerektiren bir meslektir. Dünyanın gelişmiş ülkelerindeki itfaiyeciler kendi ülkelerindeki itfaiye akademilerinden zorlu koşullarda çalışma dayanaklılık testlerinden geçerek itfaiyeci olma başarısına nail olabilmektedirler. Her yıl düzenli olarak itfaiye olimpiyatları düzenlenir. Ülkemizden İstanbul İtfaiye teşkilatı bu olimpiyatlarda birçok madalya kazanmış ve ülkemizi gururlandırmıştır. Spor itfaiyeciler için bir hobi değil aynı zamanda geleceğe yapılan en büyük yatırımdır. Çünkü itfaiyecilikte bedeninizi ne kadar korursanız, hem kendinizi hem de kurtarılabilecek afetzedeyi o kadar korursunuz. Avrupa'nın birçok ülkesinde zorunlu emeklilik yaşı 55'tir. Çünkü her ne kadar bedenimize ve psikolojinize iyi baksanız dahi, itfaiyecilik mesleğinin vermiş olduğu mesleki dezenformasyonun önüne geçmek neredeyse imkânsızdır. Meslek gereği sürekli stres ve baskı altında aynı zamanda sürekli zamana karşı vermiş olduğunuz acil durum ve afetlerle mücadele etmek durumundasınızdır. Doğal olarak itfaiyecilik mesleğini icra edebilmek için genç olmanın yanında sağlıklı olmanız gerekmektedir. Dünya sağlık örgütü, sağlıklı olmayı şu şekilde tanımlamıştır: “Sağlık sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedence, ruhça ve sosyal yönden tam **iyilik** halidir.”

İtfaiyeciler sürekli olarak afetlerin olumsuz etkilerinin yani dumanın, kimyasal gazların, kirin, pasın, patlamaların altında oldukları gibi aynı zamanda çalıştıkları itfai vakaların dramlarını da yaşamak zorundadırlar. Bu olumsuzlukların üstesinden gelebilmek hem beden hem de mental olarak güçlü olmayı zorunlu kılar.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Sadece 2020 ve 2021 yıllarında İstanbul, Ankara, Antalya, Muğla, Konya itfaiye teşkilatları toplam 1662 yeni nesil genç itfaiyecileri bünyelerine katmışlardır. Ülkemizde halen itfaiye teşkilatlarının toplam norm kadrolarının %60 kadarı doldurulmuş durumdadır. Bu istatistik bize yeni alımların devam edeceğinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İtfaiye teşkilatlarına yapılan alımlar sırasında kpss sınavlarının yüksek puandan düşük puana sıralanarak alınacak personel sayısının 5 katı aday, spor ve sözlü veya yazılı sınav sonrasında asıl liste ilan edilmektedir.

İtfaiyeciler meydana gelebilecek her türlü yangın ve kurtarma faaliyetlerine daima hazır bir şekilde bulunmak zorundadır. Teknik bilgi ve beceri gerektiren bu meslek içerisinde itfaiyeciler mesaide bulundukları 24 saat boyunca spor faaliyetleri haricinde kendilerini teknolojik yenilikler ve itfai güncel bilgiler noktasında sürekli bir gelişim ve değişim göstermektedirler. Yeni teknolojilerle her alanda olduğu gibi itfaiye teşkilatlarında kendini göstermekte ve yeni nesil genç itfaiyecilerin ilgi alanları olan sanal gerçeklik ve simülasyon eğitimleri ile kendilerini vakalara karşı hazır duruma getirmektedir. Gençlerin itfaiye teşkilatlarına girmesi hem kendi kişisel gelişimlerini hem de hak ettiği yeri bir türlü alamayan itfaiye teşkilatlarımızı belirli saygın bir noktaya taşıması için önemli bir adım olacaktır. Türkiye'deki mevcut itfaiye teşkilatları içerisinde aktif çalışan itfaiyecilerin yaş ortalamasını göz önünde bulundurduğumuzda bu teşkilatlara yeni nesil itfaiyecilerin girmesinin önemini bir kez daha görmüş olmaktadır. Mevcut teşkilatlar içerisindeki yaş ortalaması çok yüksek olmakla birlikte bunun güncel istatistikî yaş ortalaması raporu sadece Kayseri Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Daire Başkanlığının 2018 yılında yaptığı çalışma bulunmaktadır. Teşkilatlara büyükşehir özelinde bakıldığında hemen personel sayısı hem de yaş ortalaması oldukça yüksektir.

Ankara Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Daire Başkanlığı son üç yılda bünyesine 550 sivil savunma ve itfaiyecilik bölümü mezunu, genç, dinamik ve liyakat sistemine uygun olarak personel alımı gerçekleştirmiştir. Bu sayede hem itfaiye yaş ortalamasını düşürerek gençleştirme operasyonu sağlamış hem de itfaiye teşkilatlarının eğitimli personellerden oluşmasına öncülük etmiştir.

Ankara itfaiye teşkilatı 1999 yılında Alman firması olan Drager ile anlaşarak, itfaiyecilerin eğitimine çok büyük ölçüde katkı sağlayan labirent diye isimlendirilen, eğitim alanını ülkemize ilk kazandıran kuruluş olmuştur.

Labirent eğitimi, bir itfaiyecinin henüz gerçek bir yangına girmeden önce yangın anına ve yangında olay kontrolü, olay stresi, olay psikolojisini anlamasına büyük katkı sağlamaktadır. Sistem 200 m² alan içerisinde kafes tarzı bir odada iki katlı tüneller içerisinde ilerleyerek önce yaralıyı ve daha sonra çıkış yolunun nasıl bulunacağını anlaşılmaması üzerine inşa edilmiştir. Aynı zamanda sistem üzerinde eğitim gören itfaiyeci içerde iken sis, duman, ısı, gürültü kontrol odasından verilebilmektedir.

Eğitim sırasında öğrenilen deneyim ve beceriler, yangına müdahale ederken hayat kurtarabilir. Yine de itfaiyecilerin bakımı uygun şekilde yapılan güvenilir ekipmanlara ihtiyacı var. Kapsamlı profesyonel itfaiyeci eğitimi olan labirent ve nitelikli öğretim seminerleri hem itfaiyecilerin hem de teknisyenlerin benzersiz ihtiyaçlarına göre uyarlanmıştır ve bireysel itfaiye teşkilatlarının özel ihtiyaçlarını karşılar.

Günümüz yangınlarında flash over koşulları neden daha sık ve hızlı geliyor? Günümüzün evleri, ısıyı tutma konusunda daha verimlidir ve sentetik malzemelerden yapılmış mobilyalar daha fazladır. Bu koşullar hızla flashover koşullarına yol açabilecek yangınlara katkıda bulunur.

Resim 1.Labirent içerisindeki itfaiyeci

Labirent içerisinde ki itfaiyeci gerçek yangın koşulları içerisindeyken aynı zamanda itfaiyecilerin dumanlı ortamda hareket edebilmesini ve rahat nefes almasını sağlayan,temiz hava solunum cihazlarını kullanma konusunda da geliştirir.Eğitim sırasında nefes kontrolünü sağlamayı öğrenerek temiz hava solunum cihazını daha uzun süre kullanabilir.

Resim 2.Ktbmyo Öğrencilerinin Labirent alanını ziyareti

Teknik gezi sırasında Kütahya Üniversitesi sivil savunma ve itfaiyecilik öğrencileri hem labirent eğitimi hakkında bilgi almış hem de eğitimi uygulamalı olarak test etmişlerdir.Öğrenciler yapılan eğitimden çok memnun kaldıklarını söyleyerek.Eğitim esnasında yangın anını hissetmelerini sağladıkları için yetkililere teşekkürlerini iletmışlerdir.Eğitim sırasında yeni nesil genç itfaiye eğitmenleri tarafından labirent eğitimine bir inovasyon sağlandığı da görülmüştür.Eğitim sırasında içeride bulunan itfaiyecilere patlama ve ses deneyimi sağlamak için içeriye küçük torpiller atılmıştır.

Resim 3.Labirent Kontrol Odası

Sistemin içerisine girmiş olan itfaiyeci termal kameralarla an ve an detaylı şekilde kontrol edilmektedir.Herhangi bir aksaklık durumunda hızlı bir müdahale yapılmaktadır.Aynı zamanda kayıt altına alınan görüntüler üzerinde analizler yapılarak detaylı şekilde raporlar tutulmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Ülkemizdeki itfaiye teşkilatlarında bulunan aktif itfaiye olaylarına giden personelin yaş ortalaması çok yüksek olmakla birlikte kendini gerekli bilgi teknik ve sportif açıdan yeterli düzeyde geliştirememektedir. Bu yüzden itfaiye teşkilatlarında yeni nesil itfaiyecilere ihtiyaç duyulmaktadır.Bu genç itfaiyecilerin daha donanımlı ve etkin olarak müdahale çalışmalarında bulunmaları için;labirent eğitimi,sanal gerçeklik,simülasyon gibi eğitimleri almalarının sağlanması itfaiye teşkilatlarına büyük katkı sağlayacaktır.

-Dünyanın gelişmiş ülke itfaiye teşkilatları sürekli olarak takibe alınmalı ve itfaiye hizmet kalitesinin yükselmesi sağlanmalıdır.

-Organize olmak: İyileştirme ve hazırlık çalışmalarında en üstten en alt çalışana kadar ,bütünleşik yönetim algısıyla hareket edilmeli, kısaca işlerin içindeki tüm katılımcılar organize olmayı başarmalıdır.

- Çalışanların katılımı: Sürdürülebilirliğin katılımcılık ilkesi, meydana gelecek değişikliklerden etkilenecekleri de sürecin içerisine katarak tamamlanmalıdır.
- Diğer tesisler ve şubelerle koordineli çalışma: Sürdürülebilirlik ilkelerini temel alarak ilgili konuların içine, söz konusu iş ve işlemlerle ilgili uzmanları ve uzman kurum ve kuruluşları dâhil eden sistemler kurulması gerekir.
- Amaçların kararlaştırılarak, öncelikli hedeflerin stratejik olarak belirlenmesi: İyileştirme ve hazırlık çalışmalarını belirleyen idareci, yönetici ve uzmanlar, iyileştirme planını geliştirirken kısa ve uzun vadeli konuları göz önünde bulundurmamalı, amaç ve hedeflerini iyi belirlemelidir. Dolayısıyla karar verici birimlerinin koordineli çalışmaları başka planlarla yürütülürse bu planlarla yapılan iyileştirme çalışmaları daha kolay başarıya ulaşabilmektedir.
- Diğer itfaiye teşkilatlarıyla koordineli olarak bilgi, belge, tecrübe paylaşımı yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Belediye İtfaiye Yönetmeliği

Binaların Yangından Korunması Hakkındaki Yönetmelik

Türkiye Afet Müdahale planı

Kılıç, A. (2010). Ateşi Tutan Eller Ateş Kahramanları, Teknik Yayıncılık Tanıtım A.Ş., İstanbul.

Türk Tabipler Birliği, (2021). Manavgat/Antalya Orman Yangını Hızlı Değerlendirme Raporu

Özmen, B. (2018). “Afet Yönetimi ve Temel Kavramlar”. (Bülent Özmen), Afet Yönetimi-1, ss.4-20, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:3530, Eskişehir.

www.abb.gov.tr

www.draeger.com

YÜKSEK BİNALARDA YAĞMURLAMA SİSTEMİ İLE KORUMA VE VIATOWERS YANGINI ÖRNEĞİ

¹ Emre Safa TENGİLİMOĞLU
Öğretim Görevlisi
ORCID: 0000-0003-4051-8499
² Sedat BARUTCU
Öğretim Görevlisi
ORCID: 0000-0001-5160-2085

ÖZET

Şehirlerimizde yer kısıtlı olduğundan, her geçen gün daha da yukarıya uzayan binalar yapıyoruz. Bunu yaparken de, yangınla ilgili olarak ortaya yeni sorunlar çıkarıyoruz ve yapı yönetmeliklerimiz de bu sorunlarla başa çıkmakta zorlanıyor. Bu çalışmada, bina yüksekliği ile yangın güvenliğinin nasıl azaldığı, bazı yüksek binalarda çıkan yangınlar örnek verilerek açıklanacaktır. Daha sonra ise, yağmurlama sistemlerinin kabul edilebilir bir seviyede yangın güvenliği sağlamada nasıl katkıda bulunduğu ve farklı ülkelerde yağmurlama sistemleri ile ilgili yönetmeliklerin ne tür farklılıklar gösterdiği anlatılacaktır. Ayrıca jet fan sistemi hakkında bilgiler verilecek. Yangın anında hem jet fan sistemi hem de yağmurlama sistemleri insan hayatını ve bina yapısını korumak adına ciddi roller üstlediği vurgulanacaktır. Genel olarak bir yağmurlama sisteminin amacı, yangının büyümesini engellemektir. Jet fan sisteminin amacı ise yangın sonucu çıkan zehirli gazların kontrol ve tahliyesini sağlayarak insan sağlığına ve bina yapısına gelebilecek zararı en düşüğe indirmektir. Bu iki sistemin aynı anda çalıştığı esnada birbirlerine olumlu ve olumsuz etkileri olabilmektedir. Jet fan sistemi, itfaiye müdahalesini mümkün kılmak adına duman yayılımını duman başlangıç noktasından sonra belli bir çapta tutmak ve görüş alanı değerlerini uygun mertebelerde sağlamakla yükümlüdür. Ancak bu esnada yağmurlama sisteminin de çalışmasıyla sis bulutu halindeki su-buhar karışımı nedeniyle görüş alanı değerleri etkilenebilmektedir. Bir örnek olarak 27.07.2020 yılında Ankara meydana gelen viatowers yangını üzerinden değerli bilgiler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İtfaiyeciler,İtfaiyecilik Eğitimi,Labirent Eğitimi

PROTECTION WITH SPRINKLER SYSTEM IN HIGH-RISE BUILDINGS AND VIATOWERS FIRE EXAMPLE

ABSTRACT

Since space is limited in our cities, we are building buildings that grow higher every day. In doing so, we create new fire-related problems, and our building codes have difficulty coping with these problems. In this study, it will be explained how fire safety decreases with building height, by giving examples of fires in some high-rise buildings. Then, it will be explained how sprinkler systems contribute to providing an acceptable level of fire

safety and how the regulations regarding sprinkler systems differ in different countries. Information about the jet fan system will also be given. It will be emphasized that both jet fan systems and sprinkler systems play serious roles in protecting human life and building structure in case of fire. In general, the purpose of a sprinkler system is to prevent fire from growing. The purpose of the jet fan system is to minimize the damage to human health and the building structure by providing control and evacuation of toxic gases released as a result of fire. When these two systems operate simultaneously, they can have positive and negative effects on each other. The jet fan system is obliged to keep the smoke spread at a certain diameter after the smoke starting point and to provide field of view values at appropriate levels in order to enable fire brigade intervention. However, during this time, with the operation of the sprinkler system, field of view values may be affected due to the water-steam mixture in the form of a fog cloud. As an example, valuable information will be presented regarding the viatowers fire that occurred in Ankara on 27.07.2020.

Key words: Fire, Fire Safety Precautions, Sprinkler System

GİRİŞ

Ülkemizde ve pek çok Avrupa şehrinde geleneksel olarak az katlı olsa da kentsel yayılmaya karşı direnç, artan nüfusumuza uyum sağlayacak ticari ve konut amaçlı yüksek binaların sayısının artması anlamına geliyor. Bina yüksekliği arttıkça yangın güvenliği azalmakta ve belirli yükseklik eşiklerinde yangın riskinde ani değişiklikler meydana gelmektedir. Böyle bir değişiklik, binaların itfaiye teşkilatının normal merdivenleri ve hortumlarından uzakta olması durumunda meydana gelir. Bunlar yüksek binalardır ve çoğu ülkede 20 ile 30 metre arasındaki yükseklik eşiğinin üzerinde yüksek binalar olarak kabul edilmektedir. Yüksek katlı bir binada yangınla mücadele etmek için itfaiyecilerin, solunum aparatlarını takarak binaya girmeleri ve yangına müdahale etmeden önce yangının iki kat altında bir üs oluşturmak için önemli miktarda ekipman getirmeleri gerekir. Bu, 20 dakikalık bir gecikmeye neden olur ve yangının çok daha büyük olduğu anlamına gelir; sıklıkla flashover meydana geldi. Yüksek katlı konut binalarının her yangında tahliye edilmesi pratik olmadığından, bir apartman dairesinde çıkan yangının, yangının başka bir daireye sıçramadan, içindeki tüm yanıcı maddeleri tüketmesine olanak sağlayacak şekilde tasarlanmıştır.(Tüyak,2013)

Bu strateji çoğu zaman başarılı olsa da birçok durumda başarısız oluyor ve diğer daireler de yangına karışıyor. Çok kısa sürede tüm binanın boşaltılması gerekiyor. Ticari binalara yönelik yangın güvenliği tasarım stratejisi, tüm katların boşaltılacağını varsaymaktadır. Bu arada yangın zemine yayılabilir ve tahliye sırasında kapılar açıkken duman kaçış koridorlarına ve merdivenlere girebilir.

Bu nedenle yüksek binalarda artan yangın riskini telafi etmek için sprinkler sistemlerine ihtiyaç vardır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yangın istatistikleri, sprinkler sistemiyle donatılmış yüksek binaların, yangına karşı sprinkler sistemi olmayan alçak binalardan çok daha güvenli olduğunu gösteriyor. Yüksek binalarda artan yangın

riski ve sprinkler sistemlerinin bunu telafi etme yeteneği, hükümetler tarafından giderek daha fazla kabul edilmektedir; bu nedenle, çoğu yangın güvenliği kanunu gereği artık yüksek binalarda sprinkler sistemleri zorunlu kılınmaktadır. Avrupa sprinkler standardı EN 12845 ve uluslararası sprinkler standardı NFPA 13, sprinklerlerin yüksek binalara nasıl monte edileceğini gösterir. Ana sorun, statik yüksekliğin potansiyel olarak birçok bileşenin derecelendirildiği değerlerin üzerinde basınçlara neden olduğu basınç yönetimidir. Bu standartları kullanarak tasarımcılar, son derece güvenilir ve uygun maliyetli bir sistem sunmak için çok kademeli pompalar, birden fazla pompa veya ara tanklarla basıncı yönetebilirler.(Johnston,2012)

Avrupa şehirleri asansörün ortaya çıkmasından önce büyüdü ve inşaat yöntemlerindeki ilerlemeler bir yüzyıl önce yüksek binaları mümkün kıldı. Çoğumuz geniş alanlara yayılan şehirlerde az katlı binalarda yaşıyor ve çalışıyoruz. İtfaiye teçhizatından, şebeke su basıncına, yangın bölümlendirme ve kaçış felsefelerine kadar uzanan geleneksel yangın güvenliği altyapısı, alçak binalardaki riskleri temel alır ve yüksek binalar için uygun değildir. Şunu düşünün: Hepimiz bir binanın zemin katının en güvenli kat olduğunu kabul ederiz; Yangın durumunda, kapılara giden yolların tıkanması durumunda gerekirse pencereden dışarı atlayabiliriz. Bir kat yukarıda, yine de pencereden atlayabiliriz, ancak bunu yaparken bazı kemiklerimizi kırabiliriz. İki kat yukarıda, pencereden atlamak aslında bir seçenek değil ve eğer o yükseklikte mahsur kalırsak itfaiyenin bir merdivenle gelip bizi kurtarmasını ummalıyız.(Tüyak,2013)

Yaklaşık altı katın üzerinde itfaiye merdivenlerinin çoğu bize ulaşmıyor. Döner merdivenler daha yükseğe ulaşabilir ancak her itfaiye istasyonunda mevcut değildir ve stabilite için ayakları dışarıda tutmaları gerektiğinden, park etmiş arabalarla dolu dar sokaklarda bunları yerleştirmek zor olabilir. Dağıtımlarındaki gecikmenin yanı sıra, eğer mümkünse, kapasiteleri sınırlıdır. Bu nedenle çok az yangın güvenliği uzmanı döner merdivenlere dayanan bir yangın kaçış stratejisini kabul eder. Ve döner merdivenler bile yalnızca belirli bir yüksekliğe ulaşabilir. Bu yüksekliğin üzerinde itfaiyeciler kimseyi kurtaramaz veya yangına dışarıdan müdahale edemez. Yangın güvenliği açısından yüksek bina olarak tanımlanan binaya girmeleri gerekiyor. Normal prosedürleri, yangın katına ilerlemeden önce ekipmanı ve ekipleri yangının iki kat altına getirmektir. Bu, 20 dakika kadar uzun bir zaman alır ve bu süre zarfında yangın büyümeye devam eder ve büyük olasılıkla flash over'a ulaşır. Bu süre zarfında hala yangının başladığı kompartımanda bulunan herkes neredeyse kesinlikle ölecektir.

Apartman binaları, yangını başladığı bölmede, yakıt bitene kadar kontrol altına alacak şekilde tasarlanmıştır. Bu yanma konsepti çoğu zaman işe yarası da çoğu zaman işe yaramıyor ve yangın diğer dairelere de yayılıyor. Yangının yayılması, bölmelerin tehlikeye girmesi nedeniyle meydana gelir: Duvarlarda ve zeminde delikler veya tavanlarda boşluklar vardır. Binanın açıldığı gün bölmeler etkili olabilir ancak yıllar geçtikçe kablolar, su tesisatı veya havalandırma değiştirildiğinde delikler açılır ve uygun şekilde kapatılmaz (yangın durdurulmaz). Ayrıca

yanan dairenin kapısı kapalı olmayabilir ya da yangın kapısı olmayabilir. Dışarıdan yangının yayılması genellikle yangının bir pencereden çıkıp yukarıdaki pencereden içeri girmesiyle meydana gelir.

Ticari binalar geniş açık planlı katlarla tasarlanmıştır. Yangın durumunda tüm katın ve komşu katların tahliye edilmesi gerekmektedir. Çok sayıda insan kaçmak zorunda kalabilir ve bunu yaparken kaçış yolu yangın katına açıktır ve kaçış yoluna duman girebilir. Yangının olduğu geniş bir zemin alanı itfaiyeciler için önemli bir zorluktur ve yangın bölmelerinin artık etkili olmaması veya pencerelerden diğer katlara giden bir yol bulunması nedeniyle yangının diğer katlara yayılmasını önlemede başarılı olamayabilirler.

Yangın yüksek katlı bir binaya yayıldığında itfaiye aniden tüm binayı boşaltmaya karar verebilir. Bu uzun zaman alabilir ve çok sayıda can kaybı riski vardır. Bina ne kadar yüksekse, içindekilerin kaçmak için o kadar aşağıya inmesi gerekir ve bu da o kadar uzun sürer.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Sprinklerin Faydaları

Tüm bu nedenlerden dolayı çoğu ülkedeki yetkililer, yüksek binaların, yani itfaiye teşkilatının dışarıdan erişemeyeceği binaların, doğası gereği diğer binalardan önemli ölçüde daha fazla yangın riski taşıdığını ve bu nedenle riski ortadan kaldırmak için ek yangın güvenliği önlemleri gerektirdiğini kabul etmektedir. kabul edilebilir seviyeye geri döndü. Bunu başarmanın en iyi yolu onlara yağmurlama sistemleri takmaktır.

Bir yangını kontrol etmek veya söndürmek için bir yağmurlama sistemi tasarlanmıştır. Sprinklerler tüm binanın her katını kaplayacak şekilde düzenli bir şekilde yerleştirilmiştir. Her sprinkler bağımsız olarak çalışır ve ısıya mekanik olarak tepki verir. Bu nedenle, yanmış tost ekmeğinden çıkan duman, bir fiskiyeyi çalıştırmaz ve bir fiskiye çalıştığında, onlar da ısınmadıkça diğerleri çalışmaz. Yangınların %50'sinden fazlasında yalnızca bir sprinkler çalışır ve yangınların %80'inden fazlasında beş veya daha az sprinkler çalışır.(Tüyak,2013)

Sprinkler sistemi, elektronik yangın algılama sistemine olan ihtiyacı ortadan kaldırmaz; bu tür sistemler, yağmurlama sistemi ısıyı algılamadan önce dumanı algılar. Ancak yağmurlama sistemi, duman algılama sisteminden yalnızca bir veya iki dakika sonra, genellikle itfaiye çağırılmadan önce çalışacaktır. Sprinkler sistemi yangına anında su uygularken, yüksek katlı bir binada itfaiyenin su uygulamaya hazır hale gelmesi 20 dakikadan fazla sürecektir. Böylece yangın hala küçüktür ve sprinkler sistemi yangınla başa çıkmak için çok daha az suya ihtiyaç duyar. Sigortacılar, yağmurlama sistemleriyle korunan binaların yangında en az %80 daha az hasar gördüğünü iddia ediyor. Yağmurlama sistemi yangınla mücadele etmek için itfaiye ekibinden çok daha az su kullandığından su hasarı da azalır.

Sprinkler sistemi ya yangını itfaiye gelmeden söndürür ya da yangını kontrol altına alarak çıktığı odayla sınırlandırır ve o odaya yayılmasını engeller. Bu ikinci durumda, ısı ve duman salınım oranı, kontrolsüz büyümesine izin verilen bir yangına göre çok daha azdır. Bu, insanların kaçmak için daha fazla zamanları olduğu

ve zemin seviyesindeki bir yangında olduğu gibi, yalnızca yanan dairede veya kompartımanda bulunan kişilerin tahliye edilmesi gerektiği anlamına gelir. Yangın nispeten küçük bir olay haline geldi.

Sprinkler sisteminin performansı nedeniyle, bir yangının tüm binanın aynı anda boşaltılmasını gerektirmesi pek olası değildir. Bu nedenle çok fazla acil durum merdivenine ihtiyaç duyulmayabilir. Merdiven sayısındaki azalma, daha fazla zemin alanının satın alınmasına veya kiraya verilmesine olanak tanır ve bu da yağmurlama sistemi için ödenen paradan daha fazlasını sağlar.(Tüyak,2013)

Yanıcı cepheler bir binanın, özellikle de yüksek katlı bir binanın yangın riskini artırır çünkü yangını hızla binanın dışına yayabilir. Yanıcı cephelerden vazgeçilmesi gerekirken, anekdotal kanıtlar sprinklerlerin harici cephe yangınının binaya girmesini engelleyebileceğini gösteriyor. Bu nedenle mevcut bir binanın yanıcı bir cepheye sahip olduğu durumlarda uygun bir iyileştirici önlem olabilirler. Tutuşma riskini azaltmak için, harici atık kutularının binadan uzağa kilitlenmesi ve yanıcı cephenin, tutuşma kaynaklarına maruz kalma olasılığının en yüksek olduğu yer olan zemin seviyesinde değiştirilmesi gibi diğer önlemler alınmalıdır.

Sprinklerin Etkililiği

Çok az ülke sprinklerlerin etkinliğini belirlemek için veri toplamaktadır. Bazı ulusal sigorta birliklerinin büyük yangınlara ilişkin mülk kaybı verileri vardır, ancak bu veriler kendi kendine sigortalı olmaktan ziyade yalnızca sigortalı binaları kapsar ve yalnızca poliçedeki aşım veya muafiyetin üzerindeki mali kayıpları içerir. Ölüm ve yaralanmalar kaydedilmediği gibi, serpilen yangınların tamamını içermesi beklenebilecek küçük yangınlar da kaydedilmemiştir. Birleşik Krallık, yangın ve kurtarma hizmetleri tarafından sprinkler sistemlerine ilişkin bilgileri de içerecek şekilde elektronik istatistiksel veri toplamayı başlattı. Bu arada tek veri kaynağı, Ulusal Yangından Korunma Derneği'nin (NFPA) ülke çapındaki itfaiye teşkilatları tarafından toplanan verileri analiz ettiği Amerika Birleşik Devletleri'dir.

NFPA analizi (1), sprinkler sistemli yüksek binalarda istatistik oluşturmaya yetecek kadar yangının olduğunu göstermektedir. 2007-2011 yılları arasında yüksek apartmanlarda 3.880 yangın meydana geldi; bu, yüksek apartmanlardaki yangınların %47'sini temsil ediyor. Ayrıca yüksek katlı otellerde 300, yüksek katlı ofislerde ise 200 yangın meydana geldi; bu, bu tür binalardaki tüm yangınların %64'ünü ve %63'ünü temsil ediyor. NFPA, yüksek katlı sprinkler sistemlerinin etkinliğini diğer binalardaki sprinkler sistemlerinden ayırmadı. Bununla birlikte, tüm binalarda sprinkler, 23.650 ev yangınında ölüm oranını %82, 1.870 otel yangınında %100 ve 4.230 ticari bina yangınında (sprinkler olmadan ölüm oranının nispeten daha düşük olduğu yerlerde) %62 oranında azalttı. Yağmurlamalı binalarda çıkan yangınlarda ölen nispeten az sayıdaki insanın %77'si yangının kaynağından kaynaklanmıştır. Mesela kıyafetlerini ateşe verdiler. Dahası, %59'u 65 yaşın üzerindiydi. Yaşlı ve belki de zayıf bir kişi kazara giysilerini ateşe verirse, yağmurlama sistemi onu kurtarabilir ama büyük ihtimalle

kurtaramayacaktır. Buna karşılık, eğer yangın bir kişinin üzerinde başlamazsa, yağmurlama sisteminin onu kurtarma ihtimali çok yüksektir.(Johnston,2011)

Sigortacılar sprinkler sistemlerini çok destekliyor çünkü hasar geçmişleri, sprinkler sistemli binaların yangınlarda çok daha az maddi kayıp yaşadığını gösteriyor. FM Global şunu belirtmektedir (2): “Yangına dayanıklı yapı ve bölmelere ayırma, yüksek binalarda yangının iç ve dış yayılımını engellememiştir. Sonuç olarak, yanıcı maddeler mevcut olduğunda otomatik sprinkler korumasının yerini almazlar. Otomatik sprinkler kullanımı şüphesiz yangın kontrolünün en etkili önlemidir. Önemli miktarda duman oluşmadan önce binanın herhangi bir kısmındaki yangını kontrol etmek veya söndürmek için sprinkler sistemlerine güvenilebildiği ölçüde, bir söndürme sisteminin yanı sıra bir duman kontrol sistemini de temsil ederler.”

Sprinklerin Güvenilirliği

NFPA'nın sprinkler sistemlerinin güvenilirliğine ilişkin istatistikleri de bulunuyor ve yüksek binalarda kullanılan tip olan ıslak borulu sprinkler sistemlerinin %89 güvenilir olduğu tespit ediliyor. Bu, yangının çalışabilecekleri kadar büyük olduğuna karar verildiğinde çalışan sistemlerin %93'üne ve ardından yangını kontrol eden veya söndüren sistemlerin %96'sına dayanmaktadır. Çalışmayan sistemlerin üçte ikisi, ana kapatma vanasının kapalı olması nedeniyle çalışmadı.

Sprinkler sistemlerinin güvenilirliği, muayene ve bakım rejimlerinin yanı sıra bunları gerçekleştiren ve sistemi kuran kişilerin yeterliliğinden de büyük ölçüde etkilenir. Avrupa'nın büyük bir kısmında sprinkler kurulumcularının ve bakım şirketlerinin yeterliliği daha sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir. Ulusal sertifikasyon programları, yeterliliğin ve bunu başaran şirketlerin bir web sitesinde listelenmesini değerlendirir. Kurulum sırasında ve sonrasında bağımsız denetçiler sahayı ziyaret eder. Kapatma vanasının konumu izlenir ve tamamen açık değilse bir alarm üretir. Bu ve diğer nedenlerden ötürü, Avrupa'daki sprinkler sisteminin güvenilirliği çok daha yüksektir (2) (3) (4), İsviçre %100'lük bir rekor ve diğer birçok ülke %96-98'lik bir güvenilirlik rapor etmektedir.(Johnston,2012)

Bu yüksek seviyede sprinkler sistemi güvenilirliği, binaya yönelik yangın güvenliği konseptinin sprinkler sisteminin çalışacağını varsayabileceği anlamına gelir.

Avrupa'da Yüksek Binalarda Sprinkler İçin Düzenleyici Gereksinimler

Birçok Avrupa ülkesi yeni yüksek binalarda yağmurlama sistemlerine ihtiyaç duymaktadır. İşte kısa bir genel bakış:

- Avusturya: 32 m'nin üzerinde veya azaltılmış yangın direnciyle 22 m'nin üzerinde
- Çek Cumhuriyeti: oteller ve konutlarda konaklama için 30 m'nin üzerinde
- Fransa: ticari binalar için 200 m'nin üstü

- Almanya: 22 m'nin üzerinde veya binanın köşelikleri ve balkonları varsa ve 400 m2'lik bölmelere bölünmüşse 60 m'nin üstü
- Yunanistan: ticari binalar için 20 m'nin üzerinde, oteller ve konut konaklamaları için 28 m'nin üzerinde
- Macaristan: bakım evleri için üç katın üzeri, oteller ve konutlar için 13,65 m'nin üzerinde, ofisler için 30 m'nin üzerinde
- İrlanda: Aşamalı tahliye ile oteller ve ticari binalar için 30 metrenin üzerinde
- Litvanya: oteller için dokuz katın veya 26,5 m'nin üzerinde ve ticari binalar için 15 katın üzerinde
- Lüksemburg: 60 metrenin üzerinde
- Hollanda: 70 m'nin üzerinde
- Polonya: 55 metrenin üzerinde
- Portekiz: oteller için 9 m'nin üzerinde ve ticari binalar için 28 m'nin üzerinde
- İspanya: oteller için 28 m'nin üzerinde ve konut ve ticari binalar için 80 m'nin üzerinde
- Türkiye: oteller için 21,5 m'nin üzerinde, sağlık ve ticari binalar için 30,5 m'nin üzerinde, konut binaları için 51,5 m'nin üzerinde
- Birleşik Krallık: konut ve ticari binalar için 30 m'nin üzerinde, İskoçya'daki konut binaları için 18 m'nin üzerinde

Avustralya, Kanada, Hindistan, Japonya, Yeni Zelanda, Filipinler, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer birçok ülkenin bazı kısımları da yeni yüksek binalarda sprinkler sistemlerine ihtiyaç duymaktadır.(Schadenspiegel,2006)

Yüksek Binalarda Sprinkler Sistemlerinin Tasarımı

Yüksek katlı bir binadaki yağmurlama sistemi ile diğer binalardaki yağmurlama sistemi arasındaki temel fark, statik basıncı yönetme ihtiyacıdır. Çoğu yağmurlama sistemi bileşeni 12 bar'a kadar basınç derecesine sahiptir. On metrelik yükseklik yaklaşık 1 bar basınç üretir, yani teoride 12 bar 120 m statik basıncı destekleyebilir. Bununla birlikte, pompadan en uzaktaki sprinklerin bir püskürtme düzeni oluşturmak için hâlâ en az 0,5 bar'a ihtiyacı vardır. Ayrıca, tasarım akış hızına ulaşmak için bundan daha fazla basınca ihtiyaç duyulabilir ve pompadan sprinklere doğru sürtünmeli basınç kayıpları olacaktır, böylece pratikte yüksek katlı bir sprinklerde sprinklerlerin en yüksek ve en düşük seviyeleri arasındaki yükseklik farkı ortaya çıkar. bölüm 120 m'den çok daha azdır.

Avrupa sprinkler sistemi tasarım standardı EN 12845 (5), Ek E'de yüksek katlı sprinkler sistemleri için özel hususları ortaya koymaktadır. Bunlardan birincisi, bir bölümdeki en yüksek ve en alçak sprinkler grupları arasındaki yükseklik farkının 45 m ile sınırlandırılmasıdır. FM Global, pompa veri sayfasında (7) bir bölüm veya bölgenin yüksekliğini 84 m ile sınırlandırmaktadır. Binanın bölümlere ayrılması, normal sprinklerlerin yalnızca bazı boru yükselticilerin 12 bar'ın üzerindeki basınca maruz kalan kısımlarıyla kullanılmasına olanak tanır.

Ofisler, oteller ve apartmanlar gibi yüksek binalar genellikle nispeten mütevazı yangın yükü risklerini barındırır. Ancak bazı bölmeler büyük olabiliyor. Yangınların çoğu beş veya daha az sprinkler ile kontrol edilecek veya söndürülecek olsa da, yüksek katlı bir binadaki arızanın sonuçları o kadar büyüktür ki, EN 12845 (5) ticari binaların hidrolik tasarımı için Olağan Tehlike Grubu III'ü belirtir. Bu, 216 m²'de minimum 5 mm/dak anlamına gelir. NFPA 13 (6) ve FM 3-26 (9), ofislerde ve otellerde 139 m² üzerinde 4,1 mm/dak'yı gerektirir.

Daha ekonomik bir sistem için tasarımcılar daha geniş kapsama alanına sahip sıradan tehlike sprinklerlerini kullanmalıdır. Bu sprinkler, 12 m²'yi kaplayan standart spreysel sprinklerlerin aksine 37 m²'ye kadar alanı kaplar. ECOH sprinkler sistemleri kullanıldığında sistem daha az sprinklere ve daha az boruya ihtiyaç duyacaktır; bunların her ikisi de işçilik süresinde ve maliyetlerde önemli azalmalara yol açacaktır.

Resim 1. Sprinkler sistem

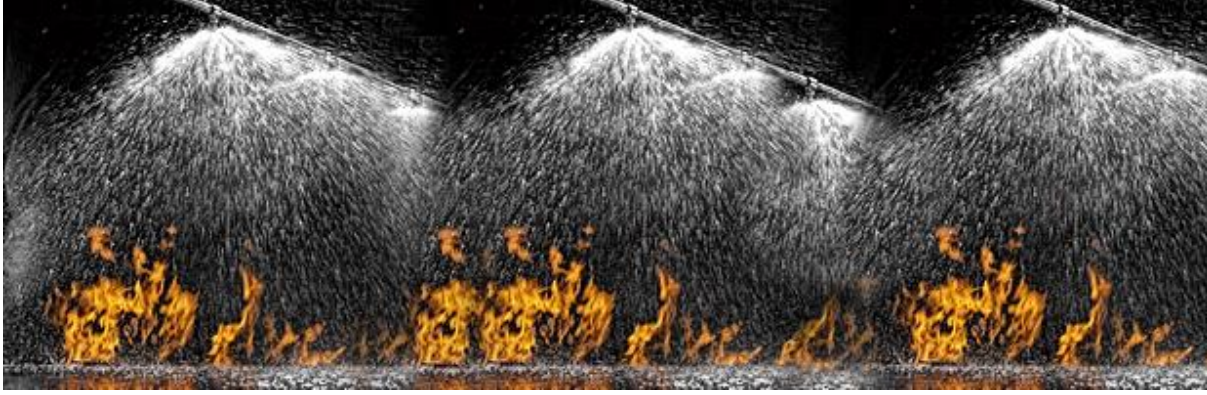
İtfaiyecilerin bu kadar büyük bir binada yangını bulmasına yardımcı olmak için NFPA 13 her katta bir akış anahtarı kullanılmasını önermektedir. Binanın 128 m'den yüksek olması durumunda FM Global, her sprinkler bölgesi için en az iki yükseltici kullanılmasını ve bitişik zeminin aynı yükseltici tarafından beslenmemesi için bir bölge içindeki alternatif katların farklı yükselticiler tarafından beslenmesi gerektiğini belirtir.

Bu, herhangi bir nedenle bir yükselticinin tıkanması durumunda yalnızca bir katın susuz kalacağı anlamına gelir. Sadece bazı katlarda sprinkler bulunan binalarda yangın çıkmış, yangın sprinkler katına ulaştığında söndürülmüştür. Yaygın bir arıza kaynağından kaçınmak için FM Global, iki yükselticinin, hizmet verilecek zeminin diyagonal boyutunun en az yarısı kadar bir mesafede merdiven muhafazalarına yerleştirilmesini de talep ediyor. Bu, her ikisinin de aynı anda hizmet dışı bırakılması olasılığını azaltır. Sokakta meydana gelebilecek bir olayın sisteme su beslemesini kesmemesini sağlamak için FM Global, yangın pompalarının farklı sokaklarda bulunan iki ayrı şebekeden beslenmesini talep ediyor.

EN 12845, en az bir üstün tekli su kaynağı gerektirir; bu da aşağıdakilerden biri anlamına gelir:

- Her iki ucundan ve iki veya daha fazla bağımsız su kaynağından beslenen, her iki ucunda gerekli basıncı sağlayamayan bir takviye pompası bulunan bir şehir şebekesi
- Takviye pompası olmayan bir yerçekimi tankı veya iki veya daha fazla pompaya sahip tam kapasiteli bir depolama tankı

- İki veya daha fazla pompalı tükenmez bir kaynak

Resim 2.Yağmurlama Sistemi

Birçok bölgede şebeke suyu, yağmurlama sisteminin ihtiyaç duyduğu akışı sağlayamıyor. Binanın daha sonra genellikle bodrum katına kurulan bir su deposuna ihtiyacı vardır. Pompalar, elektrik kaynağından bağımsız olma avantajına sahip olan dizel motorlarla çalıştırılabilir. Bununla birlikte, pompalar bir bodrum katına monte edilirse, dizel için giriş havası ve egzoz sağlamak için gereken maliyet ve alan, elektrik motorlu tahrikleri daha cazip bir seçenek haline getirebilir; bu durumda bunların yedek güç kaynağına bağlanması gerekir. bina için. Pompa arızasının küçük olasılığı katlanarak artacağından, pompalar seri olarak bağlanmamalıdır. Bunun yerine her bölüm için ayrı pompalar kullanılmalıdır. Alternatif olarak, binanın farklı bölümlerine farklı basınçlarda birkaç ayrı çıkışa sahip çoklu çıkışlı pompalar daha kompakt ve dolayısıyla potansiyel olarak daha uygun maliyetli bir çözümdür.

Her üç standart da basıncı kontrol etmek için basınç düşürücü vanaların kullanılmasını önler. Aşağıdaki çizimler yeterli ancak aşırı olmayan basınç elde etmek için kabul edilebilir yaklaşımları göstermektedir.

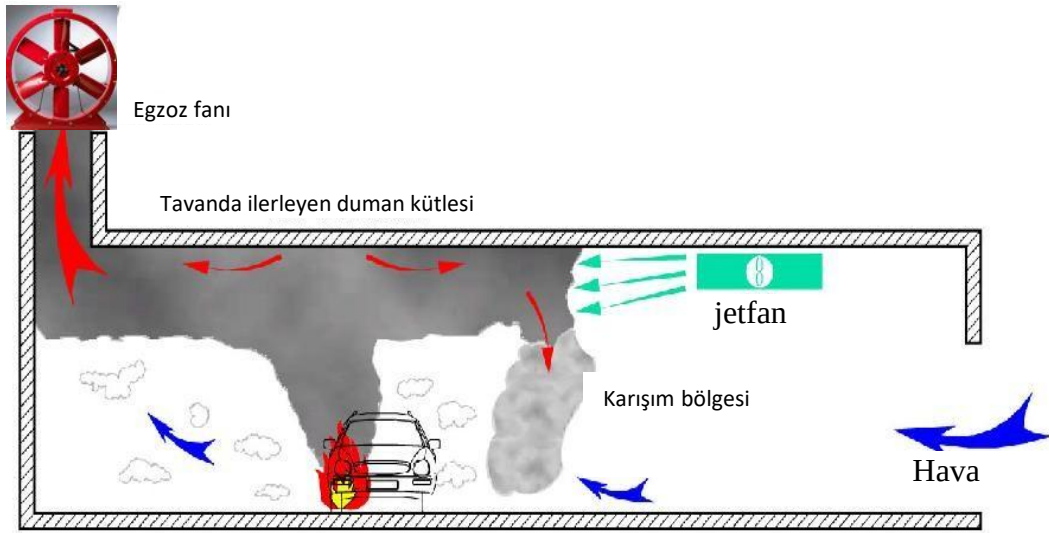
Jet Fan Sistemi

Jet fan sisteminin, dışarıdan almış olduğu besleme havası sayesinde bir soğutucu etkisi mevcuttur. Bu soğutucu etki sayesinde akış alanı boyunca duman soğutulup yangın noktasından uzakta olan yağmurlama sistemlerinin devreye girmesini önleyici bir durum teşkil edebilir. Yer altında kalan otoparkların dış ortama açıklık imkânı olmadığından kapalı otopark sınıfındadırlar. Kapalı otoparklarda ortamdaki zararlı gaz ve tozların uzaklaştırılması ve temiz hava sağlanması için günlük kullanım esnasında tüm katlar dikkate alınarak havalandırma yapılmalıdır. Yangının en büyük hacimli katta çıkacağı düşünülerek gerekli egzoz debileri tespit edilerek yangın duman tahliye sistemi oluşturulur.

-Jet fanlar yarattıkları itme kuvveti ile önlerindeki hava kütesine hızla vurarak geniş bir alandaki havayı iterek ve sürükleyerek harekete geçirir. Çevrelerindeki hava kütesini de katarak geniş bir alanda etkili olurlar.

-Jet fanlar itme kuvvetine göre seçilirler. 20N, 30N, 50N, 80N, 100N gibi. Etki mesafeleri paralel ve seri olarak birbiriyle örtüşecek şekilde ve mimariye uygun olarak yerleştirilirler.

- Jet fanlar ile ortamdaki gaz, toz veya yangın dumanı geniş bir alana yayılmadan, kısa sürede tahliye noktalarına taşınır.
- Jet fanlar, CO ve diğer zararlı gazların yoğunluğunu temiz hava ile karıştırarak seyreltir ve otopark içerisinde ölü alan kalmasını engeller.
- Otopark katlarının tamamına yerleştirilen CO hissedicileri (yaklaşık 400m2 de bir adet, yerden yükseklik 1,5m) vasıtasıyla alınan CO seviye bilgisine göre Jetfanların, ana tahliye fanlarının ve varsa taze hava fanlarının hızları değiştirilir. İhtiyaca uygun olarak çalıştırılan sistem enerji tasarrufu sağlar.
- Otopark alanı yangın bölgelerine ayrılmalı ve her bir bölge en az bir adet yeterli büyüklükte tahliye şaftına veya cepheden atış açıklığına sahip olmalıdır.

Resim 3. Jet fan Sistemi

VIATOERS YANGINI(ANKARA)

Yangın gibi acil durumlarda her zaman önceliğimiz yangının çıkmamasını sağlamak yani yangın önleyici tedbirleri almaktır. Yangınlar; yangın öncesi, yangın sırası ve yangın sonrası yapılması gerekenler olarak inceleme gerektirmektedir. Yangın öncesinde alınması gereken önlemler, Binaların Yangından Korunması Hakkındaki Yönetmelik ve İşyerlerinde Acil Durumlar Hakkındaki Yönetmelik çerçevesinde değerlendirilir. Beştepeler Mahallesi, Nergis Sokak No.7 Yenimahalle / ANKARA adresinde bulunan ViaTower isimli iş merkezi binasında 27.07.2020 günü, saat: 17:26'da başlayan yangının konumuz çerçevesinde değerlendirdiğimiz de yangının büyümesine engel olan en büyük etkenlerin başında sprinkler sistemini geldiği tespit edilmiştir.

Resim 4.Yangın anı(Viatowers)

Binaların Yangından Korunması Hakkındaki Yönetmelik içerisinde;

M-Yağmurlama (sprinkler) sistemi: Yangını söndürmek, soğutmayı sağlamak ve gelişen yangını itfaiye gelinceye kadar sınırlamak amacı ile kurulan ve su püskürtmesi yapan otomatik sistemi, Olarak tanımlanmaktadır.

Resim 5.Yangın Sonrası(Viatowers)

Yağmurlama sistemi

MADDE 96- (1) Yağmurlama sisteminin amacı; yangına erken tepki verilmesinin sağlanması ve yangının kontrol altına alınması ve söndürülmesi için belirli bir süre içerisinde tasarım alanı üzerine belirlenen miktarda suyun boşaltılmasıdır. Yağmurlama sistemi, aynı zamanda bina içindekilere alarm verilmesi ve itfaiyenin çağırılması gibi çeşitli acil durum fonksiyonlarını da aktif hâle getirebilir. Yağmurlama sistemi; yağmurlama başlıkları, borular, bağlantı parçaları ve askılar, tesisat kontrol vanaları, alarm zilleri, akış göstergeleri, su pompaları ve acil durum güç kaynağı gibi elemanlardan meydana gelir.

Meydana gelen yangında,yangının iç kısımlara geçmesine ve büyümesine engel olan sprinkler sistemi,sistemin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Yağmurlama sistemi sayesinde yangının verdiği maddi ve manevi zararları en az şekilde atlatılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yüksek binalar, alçak binalara göre doğası gereği daha fazla yangın riski taşır. Yüksek katlı binalara yağmurlama sistemi takılarak bu risk, alçak binalardaki riskin altına indirilebilir. Sprinkler sistemleri, binayı ayrı pompalarla hizmet verilen bölümlere ayırarak yüksek statik basınçları yöneterek standart bileşenler kullanılarak yüksek binalara monte edilebilir.

Herhangi bir yangın başladığı zaman yangının hızı inanılmaz derecede yüksektir.İlk 3 dakika içerisinde yangın başlangıç safhasından büyüme safhasına geçecektir.Bu nedenle yangın önleyici tedbirler yangını başlangıç seviyesinde tutacak ve büyümesine engel olacaktır.Özellikle yağmurlama sisteminin önemi iyi anlaşılmalıdır.

Yangın başladıktan ve ihbar edildikten sonra ortalama 6 dakika(Avrupa ülkeleri ortalaması) içerisinde itfaiye ekipleri olay yerine gelmektedir.6 dakika yangının büyümesi için çok uzun bir zamandır. Bu nedenle yangın önleyici tedbirlere gerekli önemin verilmesi elzem bir durumdur.

Yağmurlama sistemini ve jet fan sistemini bir bütün olarak düşünecek ve “Yangın Sistemleri” başlığı altında değerlendirecek olursak, bu sistemin tasarımına dair adımlar aşağıdaki gibi önerilmektedir:

- 1) Araç park alanlarının ve yollarının belirlenmesi,
- 2) Belirlenen araç park alanları ve yollarına göre jet fan dağılımı, taze hava besleme ve duman atış noktalarının belirlenmesi,
- 3) Belirlenen araç park alanlarına ve yollarına, jet fan sistemine göre yağmurlama elemanlarının dağılımının belirlenmesi ve buna göre sistem tasarım ve hesaplarının yapılması.

KAYNAKÇA

Binaların Yangından Korunması Hakkındaki Yönetmelik

Tüyak 2013 Yangın Ve Güvenlik Sempozyumu Ve Sergisi 14- 15 Kasım İstanbul,2013

BS 7346-7:2006, Components for smoke and heat control systems

VDI-Handbuch Raumlufttechnik, VDI 2053 Air treatment systems for car parks, 2004

NFPA. NFPA 13 Standard for the installation of sprinkler systems: 2013 Edition. Quincy, MA, USA : 2013.

FM Global. 3-26 Fire Protection Water Demand for Nonstorage Sprinklered Properties. *Property Loss Prevention DataSheets*. Johnston, RI, USA : 2011.

HALL, J.R. U.S. Experience with Sprinklers. Quincy, MA, USA : NFPA, 2013.

FM Global. 1-3 High-Rise Buildings. *Property Loss Prevention Data Sheets*. Johnston, RI, USA : 2012. [

Danish Institute of Fire Technologies. Reliability of Sprinkler Systems. Hvidovre, Denmark : 2002.

KNUDSEN, R., BYGBJERG, H. Statistical analysis of AWS systems inspected in 2007. Hvidovre, Denmark : 2008.

Munich Re Group. Fire protection and loss prevention. *Schadenspiegel*. Pages 21-25, 2006, Vol. 2, pp. 21-25.

CEN. EN 12845: Fixed firefighting systems - sprinkler system design, installation and maintenance.

“İNSANIN DÖRT ZINDANI”NDAN ÖRGÜTÜN DÖRT ZINDANINA: ALİ ŞERİATİ’NİN ESERİNDEN BİR UYARLAMA

Fettah KAYRA

Arş. Gör. Dr., Siirt Üniversitesi, İşletme Bölümü

e-mail: fettah.kayra@siirt.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6954-9910

ÖZET

Döneminin önde gelen aydın düşünürlerinden biri olan ve 1977 yılında vefat eden¹ İran asıllı sosyolog Ali Şeriatî’nin “İnsanın Dört Zindanı” adlı eserinden yola çıkılarak meydana getirilen bu çalışma örgüt faaliyetlerini etkileyen ve önemli ölçüde sınırlandıran belirleyicilere işaret etmektedir. Şeriatî’ye göre; insan için seçici özgür irade ancak dört belirleyiciden yani dört zindandan² kurtulduğu kadarıyla mümkündür. Bunlar; (1) tabiatın belirleyiciliği, (2) tarihin belirleyiciliği, (3) toplumun belirleyiciliği ve (4) insanın kendi belirleyiciliğidir. Tabiatın belirleyiciliği, insanın tabiata (coğrafi/iklimsel vs.) bağlı olarak gelişen özelliklerinden kaynaklanır. Kutuplara yakın yerlerde yaşayanların genellikle balıkçılık yapmaya ya da ormanda yaşayanların genellikle avcı-toplayıcı olmaya mecbur kalması bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu zindandan kurtulmanın yolu, tabiatı tanıma ve teknolojiyi kullanmaktan geçmektedir. Tarihin belirleyiciliği, tarihin, insanın fikir, dil, inanç ve duyguları üzerindeki etkisidir. Örneğin, hiçbir insan kendi dilini kendisi seçmemiştir. Bu, tarihten gelen ve tarihin insana yüklediği bir niteliktir. Batı’da ya da Uzakdoğu’da doğmuş insanların tarihten gelen farklı kültürel özelliklerden dolayı çeşitli şekillerde tutum ve davranışlar kazanmaları bir diğer örnektir. Kişi, bu zindandan ise - bilinçli bir şekilde davranarak- tarihi tanımayla yani tarih felsefesi ile kurtulabilir. Bir diğer belirleyicilik, toplum belirleyiciliğidir. Kişinin, yaşadığı dönemde maruz kaldığı siyasal ve ekonomik ilişkiler, üretim sistemleri, toplumsal kurumlar, hassasiyetler, eğilimler vs. bu zindana örnek olarak verilebilir. İnsanın, bir aşiret içerisinde ya da daha gelişmiş bir toplum düzeninde yaşamını sürdürmesi onun tutum ve davranışları üzerinde elbette etkili olacaktır. Bu zindandan ise ancak sosyoloji vasıtasıyla kurtulmak mümkündür. İnsanın kendi belirleyiciliği ise insanın güdü, dürtü, eğilim ve isteklerinden kaynaklanır ve kurtulması en zor olan belirleyicilik türüdür. Bu zindanın anahtarı ise “îsâr” kavramıdır. Îsâr: “ödül ve karşılık beklemeden başkası için yapılan fedakârlık”tır. İnsanlar ancak toplum menfaatlerini kendi kişisel menfaatlerinden üstün tuttuğu müddetçe bu amaca ulaşabilir. Çalışma, insanın bu dört temel belirleyicisinin örgütler için de geçerli olduğunu öne sürerek örgütlerin bu unsurlardan kurtulabilmesinin yollarını irdelemektedir. Kişiler gibi örgütler de kendi zindanlarından ancak bilim, tarih felsefesi, sosyoloji (özellikle kurumsal kuram çalışmaları) ve îsâr yoluyla (örneğin hiçbir karşılık

¹ Ölüm sebebi kayıtlara kalp yetmezliği/kalp krizi şeklinde geçmesine karşın yaygın inanç Ali Şeriatî’nin bir suikaste kurban gittiği yönündedir.

² “Zindan” kavramı olumsuz bir çağrışıma neden olmakla birlikte bu kavram kişilerin içerisinde bulunduğu ortam şartlarının ve özelliklerinin tamamını kastetmemektedir. Şeriatî, bu kavramla “kişinin özgürleşmesini ve özgürce seçim yapabilmesini engelleyen unsurlar”ı işaret etmektedir.

beklemeden gerçekleştirilen kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri/bağışlar) kurtulabilir ve topluma fayda sağlayabilirler.

Anahtar Kelimeler: Determinizm, Bireysel Gelişim, Örgütsel Başarı.

FROM THE “FOUR DUNGEONS OF THE INDIVIDUAL” TO THE FOUR DUNGEONS OF THE ORGANIZATION: AN ADAPTATION FROM THE WORK OF ALI SHARIATI

ABSTRACT

This study, based on the work "Four Dungeons of the Individual" by Iranian-born sociologist Ali Shariati, one of the eminent intellectual thinkers of his period and who passed away¹ in 1977, points out the determinants that affect and significantly limit the activities of the organization. According to Shariati, selective free will is possible for humans only as long as they are free from four determinants, namely four dungeons². These are (1) the determination of nature, (2) the determination of history, (3) the determination of society and (4) the determination of individual himself/herself. The determination of nature stems from the characteristics of humans that develop depending on nature (geographic/climatic, etc.). An example of this situation is that those who live near the poles are generally forced to fish, or those who live in the forest are generally forced to be hunter-gatherer. The way to escape from this dungeon is to know nature and use technology. The decisiveness of history is the impact of history on people's ideas, language, beliefs and emotions. For example, no human being chooses his own language. This is a quality that comes from history and is attributed to humans by history. Another example is that people born in the West or the Far East acquire various attitudes and behaviors due to different cultural characteristics inherited from history. A person can be freed from this dungeon by acting consciously and knowing history, that is, through the philosophy of history. Another determination is the determination of society. The political and economic relations, production systems, social institutions, sensitivities and tendencies, etc. to which the person was exposed during his lifetime can be given as examples of this dungeon. Whether a person lives in a tribe or a more developed social order will of course have an impact on his/her attitudes and behaviors. It is possible to escape from this dungeon only through sociology. One's own determination stems from one's motivations, impulses, tendencies and desires, and it is the type of determination that is most difficult to get rid of. The key to this dungeon is the concept of "îsâr". Îsâr: "A sacrifice made for someone else without expecting reward or return". People can achieve this goal only as long as they prioritize the interests of society over their own personal interests. The study argues that these four basic determinants of humans are also valid for organizations and examines ways that organizations can get rid of these elements. Organizations, like individuals, can only be freed from their own dungeons and benefit society through science, philosophy of history, sociology

¹ Although the cause of death was recorded as heart failure/heart attack, the widespread belief is that Ali Shariati was assassinated.

² Although the concept of "dungeon" has a negative connotation, this concept does not refer to all the conditions and characteristics of the environment in which people live. With this concept, Shariati points out "the elements that prevent the person from becoming liberated and able to make free choices".

(especially institutional theory studies) and îsâr (for example, corporate social responsibility activities/donations made without expecting anything in return).

Keywords: Determinism, Individual Development, Organizational Success.

BİBLİYOTERAPİ YÖNTEMİNİN DEPRESYON VE İŞYERİNDE MUTLULUK ÜZERİNE ETKİSİ: DENEYSEL BİR ÇALIŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Şenay KARAKUŞ UYSAL
Aksaray Üniversitesi
ORCID:0000-0002-8040-582X

ÖZET

Çağımızın hastalığı olan depresyonun gerek sosyal hayat gerekse çalışma hayatı üzerinde olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir. İşyerinde depresyonun yarattığı olumsuz duygu durumlarını ortadan kaldırmanın yöntemlerinden birisi psikolog veya psikoterapistlerle çalışmak olarak değerlendirilmektedir. Ancak psikoterapi yöntemleri zaman ve maliyet gerektiren yöntemler arasında yerini almaktadır. Bibliyoterapi yöntemi, çalışanların depresyonlarını indirgeyip işyerinde mutluluklarını arttırmaya yönelik uygulanabilecek hızlı ve daha az maliyetli bir yöntem olarak görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, biliyoterapi yönteminin depresyon ve işyerinde mutluluk üzerinde etkilerini ortaya koymaktır. Çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden yarı deneysel yöntem ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örneklem grubunu yarı kamusal örgütlerde çalışan 30 kontrol grubu, 26 deney grubu olmak üzere 56 kişi oluşturmaktadır. Gönüllülük esası gereği oluşturulan deney grubuna, 3 aylık periyotta okumaları için bilişsel davranışçı terapi esaslı bir kitap önerilmiştir. Haftalık zaman dilimlerinde deney grubunda yer alan bireylerin kitabı okuması sağlanmıştır. Deneysel çalışma sonucunda, ön-test son-test şeklinde elde edilen veriler SPSS 22 paket programında, t-testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, depresyona ait 4 boyut (duygular ve düşünceler, aktiviteler ve ilişkiler, fiziksel belirtiler, intihar) ve işyerinde mutluluğa ait 3 boyutta (işe angaje olma, iş tatmini, işe bağlılık) bibliyoterapi yönteminin uygulanmasından sonra anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Diğer yandan bibliyoterapi yöntemi sonucunda, depresyonun indirgendiği, işyerinde mutluluğun ise artış gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda örgütlerde çalışan psikolojisi için psikoterapi yöntemlerinin yanı sıra bibliyoterapi yöntemlerinin de etkin olabileceği gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bibliyoterapi, Depresyon, İşyerinde Mutluluk.

THE EFFECT OF BIBLIOTHERAPY METHOD ON DEPRESSION AND HAPPINESS AT WORKPLACE: AN EXPERIMENTAL STUDY

ABSTRACT

It is known that depression, the disease of our age, has negative effects on both social and working life. One of the methods of eliminating the negative emotional states caused by depression at work is considered to be working with psychologists or psychotherapists. However, psychotherapy methods are among the methods that require time and cost. The bibliotherapy method is seen as a fast and less costly method that can be applied to

reduce employees' depression and increase their happiness at work. In this context, the aim of this study is to reveal the effects of the bibliotherapy method on depression and happiness at work. The study was carried out with the semi-experimental method, one of the quantitative research methods. The sample group of the study consists of 56 people working in semi-public organizations, 30 in the control group and 26 in the experimental group. A book based on cognitive behavioral therapy was recommended to the experimental group, which was formed on a voluntary basis, to read in a 3-month period. Individuals in the experimental group were allowed to read the book during weekly periods. As a result of the experimental study, the data obtained in the form of pre-test and post-test were analyzed with t-test in SPSS 22 package program. The findings show that there is a significant difference in the 4 dimensions of depression (emotions and thoughts, activities and relationships, physical symptoms, suicide) and the 3 dimensions of happiness at work (work engagement, job satisfaction, job commitment) after the application of the bibliotherapy method. On the other hand, as a result of the bibliotherapy method, it was determined that depression was reduced and happiness at work increased. In accordance with these results, it is observed that bibliotherapy methods, as well as psychotherapy methods, can be effective for the psychology of employees in organizations.

Key Words: Bibliotherapy, Depression, Happiness at Work

TURİZMİN GELECEĞİNE DAİR BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Seyda Fatih HARMANDAROĞLU
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Osmaneli MYO
ORCID: 0000-0001-5111-2940

ÖZET

Çeyrek asırda görülen iklim değişikliği ile ilgili problemlere Covid-19 pandemisi de eklendiğinde turizmin geleceğine dair araştırmaların öneminin arttığı görülmektedir. Sağlıklı bir dünya için çevresel ve pandemik krizin, doğa insan ilişkisinde daha büyük problemlerin semptomu olduğu düşünülmektedir. Turizm ise bu problemlerden doğrudan etkilenmektedir. Dolayısıyla turizm, yerelden küresele uzanan sosyal-ekolojik sistemlerde birbiriyle ilişkili faktörlerin bir araya gelmesiyle belirlenen, olumlu veya olumsuz çevresel sonuçlarla sonuçlanan, çevre-insan etkileşiminin bir ürünüdür. Bu araştırmada turizmin sosyal-ekolojik sistemler ve yerelden küresel müştereklerin kullanımı üzerindeki etkilerine ilişkin kapsamlı bir inceleme sunulmaktadır. İklim değişikliği ve hava yolculuğundan biyoçeşitlilik kaybı, kirlilik ve aşırı turizme kadar birçok konu incelenmektedir. Modern çağda turizmin, sürdürülebilir olmayan, büyüme odaklı bir kalkınma ve pazar genişlemesi stratejisi izlediği vurgulanmaktadır. Çalışmada turizm için varoluşsal bir tehdit olan “İnsan Çağı’nda” iklim değişikliği ile nasıl mücadele edileceğine dair kritik araştırma soruları ortaya konmaktadır. Sera gazı emisyonlarından ayrıştırılmış, doğal sermayenin ve toplum sağlığı ve refahının yenilenmesini amaçlayan doğa-pozitif turizmin geliştirilmesi için bazı önerilerde bulunmaktadır. Araştırmada eşitlik ve etik konular da ele alınarak, turizmin amaç ve değerlerinin gözden geçirilip tekrar değerlendirilmesi vurgulanmaktadır. Bu değerlendirmeye geleneksel bilgilerin yanı sıra farklı dünya görüşlerin ve bilgi sistemlerinin de dahil edilmesi çağrısında bulunmaktadır. Böyle bir paradigma ile turizmin gelişimine hâkim olan sürdürülemez modernist turizm paradigmasının aşılabileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca araştırma sonucunda doğa-pozitif turizmi geliştirmeye yönelik önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eşitlik, Etik, İklim Değişikliği, Doğa-Pozitif Turizm, Aşırı Turizm

A RESEARCH ON THE FUTURE OF TOURISM**ABSTRACT**

When the Covid-19 pandemic is added to the problems related to climate change seen in the quarter century, it is seen that the importance of research on the future of tourism has increased. For a healthy world, the environmental and pandemic crisis is thought to be a symptom of bigger problems in the nature-human relationship. Tourism is directly affected by these problems. Therefore, tourism is a product of environment-human interaction, which is determined by the combination of interrelated factors in social-ecological systems ranging from local to global, resulting in positive or negative environmental consequences. This research presents a comprehensive review of the impacts of tourism on social-ecological systems and the use of local to

global commons. It examines issues ranging from climate change and air travel to biodiversity loss, pollution, and over-tourism. It is emphasized that tourism in the modern era has pursued an unsustainable, growth-oriented strategy of development and market expansion. The study poses critical research questions on how to tackle climate change in the "Human Age", an existential threat to tourism. Some recommendations are made for the development of nature-positive tourism that is decoupled from greenhouse gas emissions and aims to restore natural capital and community health and well-being. The research also addresses equity and ethical issues, emphasizing a review and reassessment of the goals and values of tourism. It calls for the inclusion of traditional knowledge as well as different worldviews and knowledge systems. It is emphasized that with such a paradigm, the unsustainable modernist tourism paradigm that dominates the development of tourism can be overcome. In addition, as a result of the research, recommendations are made for the development of nature-positive tourism.

Key words: Equality, Ethics, Climate Change, Nature-Positive Tourism, Over-Tourism

BİREYLERİN SOSYAL MEDYADA HABERE ULAŞIMI VE KULLANIMI

Dr. Ahmet M. KADIOĞLU
OSTİM Technical University
ORCID: 0000-0001-9786-1904
PhD. c. Fatma ABDUKAYA
Marmara University
ORCID: 0000-0001-5803-579X

ÖZET

Sosyal medyanın kullanıma girmesiyle birlikte bireyler geleneksel medyadan aldığı haberi artık sanal bir ortamdan alabilir bir duruma gelmiştir. Sosyal medyanın karşılıklı etkileşim, anımsalılık, kullanıcı olma özelliği ve multimedia oluşu bireylerin her an habere erişmesine imkan vermiştir. Bu imkanla birlikte bireyler eriştiği haber üzerinde bir takım düzenlemelerle paylaşım yapmasına olanak da sağlamıştır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, bireylerin sosyal medyada habere nasıl ulaştığını ve ulaştığı haberi ne tür bir biçimde sosyal medyasında kullandığını ortaya çıkarmaktır. Bu çerçevede araştırmada, İstanbul'da ikamet eden ve sosyal medyayı haber anlamında aktif bir şekilde kullanan 20 katılımcıyla görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada, derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır ve katılımcılara kartopu örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Elde edilen bulgularda, katılımcıların habere ulaşmak için kullandığı sosyal medya uygulamasının başında Instagram geldiği, haber kaynağı olarak en çok haber sitelerini tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bunun yanında katılımcıların sosyal medya platformundan ulaştığı haberleri sosyal medyalarında yorum, emoji, etiket, efekt, renk, karikatür gibi çeşitli türde eklemeler yaparak paylaşımlar yaptığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda bazı katılımcıların doğal olmayan yollardan habere erişim sağladığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Haber, Birey, Ulaşım, Kullanım.

REACH AND USE OF NEWS ON SOCIAL MEDIA BY INDIVIDUALS**ABSTRACT**

With the introduction of social media, individuals are now in a position to receive the news they receive from traditional media from a virtual environment. The mutual interaction, immediacy, user-friendliness and multimedia nature of social media have allowed individuals to access news at any time. With this opportunity, individuals have also been given the opportunity to share the news they have accessed with some arrangements. In this context, the aim of the research is to reveal how individuals reach the news in social media and in what way they use the news they reach in their social media. In this context, interviews were conducted with 20 participants residing in Istanbul and actively using social media for news. In the research, in-depth interview method was used and the participants were reached through snowball sampling. In the findings, it was determined that Instagram was the leading social media application used by the participants to reach the news,

and they preferred news sites the most as a news source. In addition, it was observed that the participants shared the news they received from the social media platform by adding various types of comments, emoji, stickers, effects, colors, and cartoons on their social media. At the same time, it was determined that some participants accessed the news in unnatural ways.

Keywords: Social Media, News, Individual, Reach, Usage.

GİRİŞ

Haberleşme, ilkçağlardan itibaren insanoğlu için çok önemliydi. Çünkü haberleşme, insanlar arasında bilginin, kültürün, ekonominin, siyasetin, ahlaki değerlerin bir taşıyıcısıdır. Bununla birlikte yaşanan dünyanın nasıl bir yer olduğunu tanımlayan ve devamlı olarak enformasyon üreten ve bu enformasyon ile insanların bilinç düzeyini yükselten bir işlevselliğe sahiptir. Geçmişte insanlar ateş yakarak, ses çıkartarak, el ile kol işaretleri yaparak, tepe ve dağ gibi yüksek noktalara çıkarak uzak yerlerde olan insanlarla haberleşmiştir. Sonraki süreçlerde ülkeyi yöneten hükümdarlar, farklı coğrafyalarda bulunan görevlileriyle haberleşmek ve onlardan mesaj almak ve onlara mesaj vermek için özel postalar kurmuştur. Dolayısıyla birçok devlet kendi haberleşme sistemini oluşturmuştur; örneğin ilk haberleşme sistemi Yunanlılarda “Maraton Koşucuları”, Perslerde “Ahamenid Sistemi”, Romalılarda “Curcus Publicus”, İlhanlılarda “Yam Teşkilatı’dır”.

Geçmiş zamanlarda insanlar bilgiye ulaşmak için bu gibi haberleşme sistemlerini kullanmakla birlikte El İlanları, Duvar Gazetesi, Acta Diurna Bildirileri, Haber Mektupları, Haber Kitapları gibi çeşitli şekillerle de haberleşmiştir. El İlanlarında, hükümetin aldığı yeni kararlar ya da yürürlüğe giren kanunlar hakkında toplum bilgilendirilirdi. Şehrin çeşitli noktalarına asılan Duvar Gazetelerinde ise, halkı ilgilendiren önemli gelişmeler topluma aktarılır ve değerli olan bilgiler günü gününe yazılırdı. Acta Diurna Bildirilerinde, genellikle savaş, düğün, cenaze, toplumsal ve siyasal olaylar ile ilgili haberler topluma aktarılırdı. Ticari etkinliklerin ulusal ve uluslararası alanda hız kazanmasıyla Haber Mektupları da bir haberleşme aracı olarak kullanılmıştır. Matbaada baskı ve tekniklerin gelişmesiyle Haber Mektupları, Haber Kitapları haline dönüşmüştür. Bu Haber Kitapları ticari, siyasi ve halkın genelini ilgilendiren toplumsal konular ile ilgili içerikler üretmekteydi.

Matbaanın yaygınlık kazanmasıyla birçok gazete de haber üretmek ve toplumu bilgilendirmek için yayın hayatına girmeye başlamıştır. Sonraki yıllarda radyonun ve televizyonun insan hayatına girmesiyle haberlerde bu kitle iletişim araçları üzerinden sunulmaya başlanmıştır. Bu dönemde haberi üretenler yalnızca büyük kurumsal haber merkezleriydi. Toplumdaki bireyler haber üretiminde, paylaşımında ve dağıtımında hiçbir katkısı bulunmamaktaydı. Bu durum internetin ve sosyal medyanın ortaya çıkışıyla değişmiştir. Çünkü haberler artık sanal ortama taşınmıştır ve bu sanal alemin hız, anıdalık, karşılıklı etkileşim, paket anahtarlama, hiper-metin, multimedya, eş zamanlılık, katılımcılık gibi yeni özellikleri vardı. Dolayısıyla haber üretimi, paylaşımı ve dağıtımı artık sosyal medya kullanıcısı olan bireyler tarafından da yapılmasına olanak sağlamıştır. Öte yandan da

bireyler büyük kurumsal haber merkezlerinin ve bireylerin oluşturduğu haber gruplarının sosyal medya mecralarına üye ya da abone olarak onların oluşturduğu haberleri takip edebilir bir duruma gelmiştir. Üstelik onların haberlerini kendi çeşitli amaçları içinde yeniden düzenleyebilme olanağına da kavuşmuştur. Dolayısıyla bu durum manipüle edilmiş yalan haberlerin kolaylıkla yayılmasına neden olmuştur.

Bu araştırmanın amacı, bireylerin sosyal medyada habere nasıl ulaştığını ve ulaştığı haberi ne tür bir biçimde sosyal medyasında kullandığını açığa çıkarmaktır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan derinlemesine görüşme yöntemi kullanılarak İstanbul'da ikamet eden ve sosyal medyayı haber anlamında aktif bir şekilde kullanan 20 katılımcıyla görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılara kartopu örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Görüşmeler 22 Ekim–30 Kasım 2021 tarihleri arasında yapılmıştır ve önceden hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden açık uçlu sorular katılımcılara sorulmuş ve alınan yanıtlar yazılı olarak kaydedilmiştir. Araştırma, sosyal medya kullanıcısı olan bireylerin habere ulaşmak için meşru olmayan hangi eylemlere başvurduğunu ortaya çıkarması açısından önemlidir.

4. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

4.1. Haber Kavramı

Haber, genel itibari ile gazetecilikte “olayın veya olayların hikayesi veya özeti” olarak tanımlanmaktadır (Tokgöz, 1994: 51). Haber, insanlara ve toplumlara gerçekleri kısa, öz ve temel çizgileriyle ortaya koyan bir bilgi aktarımıdır. Her türlü bilgi gereksinimini karşılamak isteyen insan, dünyada ve çevresinde meydana gelen olaylardan, eylemlerden, tepkilerden, söylemlerden ve fikirlerden bilgi edinmek için habere ihtiyaç duymaktadır. Bu gereksinim duygusu içindeki insan, habere farklı zamanlarda farklı şekillerde tanımlamalar yapmıştır. Eskiden haber kavramı, “olmuş olan her şey”, “dün bilmediğimiz her şey” biçiminde tanımlanırken sonrasında değişen şartlar ve gazetecilik mesleğinin gerekleri göz önüne alınarak “zamana uygun rapor” ve “bir olayın raporu” biçiminde tanımlar yapılmıştır (Devran, 2010: 79). Dolayısıyla haber kavramına ilişkin tam anlamıyla ortak bir tanımlama bulunmamaktadır. Bu kavramla ilgili birçok çeşitte tanımlama ifadeleri bulunmaktadır. Böylesi bir durumun oluşmasındaki en temel sebep, insanlar arasındaki haberleşme biçiminin zamanla değişmesi ve farklılaşmasına dayanmaktadır. Çünkü her çağla birlikte haberleşme sürekli olarak yeni bir biçime evrilmiştir. Dolayısıyla haber kavramı ile ilgili tanımlamalarda farklılaşmaya başlamıştır.

Liberal yaklaşıma göre haberler, bir “ayna” şeklinde mevcut olan ve onlarla ilgili bilgileri duyurma niteliğine sahip olan haberciler aracılığıyla yazılan özetlerdir (Hüseynov, 2005: 6). Gazetecilik bağlamında haber kavramına baktığımızda, bir olayın haber olabilmesi için belirli niteliklere sahip olması gereklidir. Bu niteliklerin başında öncelikle haberin 5N 1K sorularına ilişkin yanıt vermesidir. Yani haberin olmazsa olmaz öğeleri olan Ne, Neden, Nasıl, Nerede, Ne Zaman ve Kim sorularına cevap almasıdır. Bununla birlikte yaşanan olaya ilişkin bir haber değeri taşıması gereklidir. Gazeteciler bir haberi oluştururken yaşanan olaya ilişkin en az bir haber değeri

unsurunun olmasına dikkat etmektedir. Haber değerin ne olduğu konusunda çalışan en öncü isimlerin başında Galtung ve Ruge, Harcup ve O’neill, McGregor gelmektedir. Bu isimler arasında Galtung ve Ruge’nin haber değer ölçütleri en çok bilinendir. Onların haber değer ölçütleri; olayın süre olarak uygunluğu, olayın büyüklüğü, olayın açıklığı/anlaşılabilirliği, olayın anlamlılığı, olayın uyumu, olayın beklenmedik oluş, olayın sürekliliği, kompozisyon, seçkin uluslara yapılan göndermeler, seçkin kişilere yapılan göndermeler, kişilere yapılan göndermeler, olumsuz olana yapılan göndermeler şeklindedir (Çağlar, 2010: 25-29).

4.2.Sosyal Medya Haberciliği

Geleneksel medyada habercilik, klasik anlamda radyo, televizyon ve gazete aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bu habercilikte okuyucu, izleyici, dinleyici pasif bir durumda bulunmaktadır. Bununla birlikte karşılıklı bir etkileşimin ve katılımın kısıtlı olduğu, farklı fikirlerin ve düşüncelerin aktarılmadığı bir yapıdadır. Konvansiyonel medya olarak da ifade edilen bu haber biçiminde, hedef kitleler geniş bir alanı kapsamaktadır. Geleneksel medya haberciliğinden sosyal medya haberciliğine geçiş, 2000’li yıllarda sosyal medya mecralarının bireylerin kullanımına sunulmasıyla başlamıştır (Pınarbaşı ve Astam, 2020: 73). Sosyal medyanın bir haber kaynağı olarak ortaya çıkmasına neden olan en büyük etken, 1980 öncesi ve sonrasında bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan hızlı gelişmelerdir.

Bilişim teknolojileri ile iletişim alanında yaşanan ilerlemeler sonucunda, büyük profesyonel medya kuruluşları haberlerini Twitter, Youtube, Facebook, Instagram gibi çeşitli sosyal medya uygulamalarında yayınlama imkanı bulmuştur. Bu anlamda haberin sosyal medya ortamına taşınması ile haber üretim ve paylaşım pratiklerinde köklü değişim, dönüşüm ve yenilikler olmuştur. Örneğin, profesyonel medya kuruluşları sosyal medya ortamında hazırladıkları haberleri anında güncelleyebilmekte, yeni fotoğraf, video, grafik gibi detaylar ekleyebilmekte, haber bilgisini eksiltebilmekte, okuyucunun başka haberler hakkında bilgi sahibi olabilmesini sağlamak için linkler paylaşabilmektedir. Ayrıca bireylerin habere erişimini ve sürekliliğini kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte okuyucunun, izleyicinin büyük, karmaşık verileri daha kolay ve basit bir şekilde anlaşılmasını sağlamak amacıyla yeni uygulamalar, araçlar ve teknikler kullanmaktadır. Bunların başında görselleştirme, grafiklendirme, filtrelenme, analiz etme, değerlendirme ve hikâyeleştirme gelmektedir.

Yeni iletişim teknolojileriyle yaşanan değişim süreci karşısında kurumsal haber merkezleri, bloglar, sosyal medya ve yurttaş gazetecilerin paylaştığı içeriklerden faydalanmaktadırlar (Değirmencioğlu, 2016: 58). Özellikle de sosyal medya kullanıcılarının paylaştıkları bilgiler, düşünceler ve olaylar haber merkezleri tarafından incelenerek habere dönüştürülebilmektedir. Kurumsal haber merkezleri gözlemleyemediği anlık olaylara ilişkin bilgileri kamuoyuna hızlı bir şekilde duyurabilmek için sosyal medya kullanıcılarının paylaştığı videoları, fotoğrafları, yazıları haber olarak yayınlatabilmektedir.

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin getirdiği yeni medya sayesinde ortaya çıkan sosyal medya çok sayıda çeşitli özellikleri içinde barındırmaktadır. Bu özelliklerin başında, hız, karşılıklı etkileşim, paket anahtarlama, hipermetin, multimedya, eş zamanlılık, katılımcılık gelmektedir. Aynı zamanda uzam ile zaman aşkınlığı, iletilerin değişebilirliği, zincirleme iletişim, iç içe geçişli sanallık özellikleri bulunmaktadır (Güngör, 2016: 391-393). Sosyal medyanın bu unsurları içinde taşımasıyla haber üretimi, paylaşımı ve dağıtımı yalnızca profesyonel medya kuruluşlarının yapmadığı, ayrıca sıradan bireylerinde yapabildiği bir duruma olanak tanımıştır. Yani uzman muhabir, editör olmayan bireyler kendi sorunlarını, önerilerini, taleplerini, tepkilerini, muhalif politik seslerini Bloglar, Twitter, Youtube, Facebook, Instagram gibi sosyal paylaşım sitelerinde haberleştirerek kamuoyuna aktarabilmektedir. Bu anlamda haberin oluşturulmasında bireyler aktif bir rol üstlenmektedir (Arık, 2013: 275). Sosyal medyanın zaman ve uzam sınırlarını ortadan kaldırmasıyla bireyler sosyal paylaşım ağlarını haber yapma ve haber alma aracı olarak kullanmaktadır. Öte yandan bu ağlarda kitlesel olarak bir konu hakkında tartışabilmekte, toplanabilmekte ve örgütlenebilmektedir.

Günümüzde profesyonel gazeteciler sosyal medyada konuşulan, tartışılan konuları haber bültenlerine taşıyabilmektedir (Karagöz, 2013: 135). Bireyler sosyal medyada çevre, küreselleşme, ırk, etnik, cinsiyet, yasa, kanun gibi konularda muhalif seslerini duyurabilmektedir. Bazı durumlarda bu muhalif tepkiler kurumsal haber merkezlerinin resmi sosyal medya sitelerinde haber olarak yayınlanabilmektedir. Aynı şekilde bireylerde kurumsal haber merkezlerinin sosyal medya sitelerinde paylaştığı haberleri takip etmekte ve bu haberleri de kendi sosyal medya hesabından paylaşabilmektedir. Bu bağlamda kurumsal haber merkezleri ile sosyal medya kullanıcısı olan bireyler arasında haber anlamında birbiriyle karşılıklı bir ilişki içerisinde. Yani haber içeriği olarak birbirlerinin gündemine sosyal ağlarla kolaylıkla girebilmektedir.

5. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Birey odaklı sosyal medya haberciliğine yönelik birçok akademik çalışma bulunmaktadır. Beheshti-Kashi ile Makki'nin "*Sosyal Medya Haberleri: Motivasyon, Amaç ve Kullanım*" başlıklı çalışması bunlardan bir tanesidir. Araştırmalarında sosyal medya kullanıcısı olan bireylerin, sosyal medya ortamındaki haber üretimini, tüketimini, davranışlarını ve kullanımını incelemeyi hedeflemişlerdir. Araştırmalarında anket yöntemini kullanarak verilere ulaşmışlardır. Araştırma sonucunda, kullanıcıların habere ulaşmada ilk sırada sosyal paylaşım sitelerini sıklıkla kullandıkları ve bu sitelerde öncelikli olarak haberler ürettikleri tespit edilmiştir (Beheshti-Kashi & Makki, 2013).

Diğer yandan Fletcher ve Nielsen Tarafından yapılan "*İnsanlar Tesadüfen Sosyal Medyada Haberlere Maruz Kalıyor Mu? Karşılaştırmalı Bir Analiz*" adlı çalışmalarında, bireylerin sosyal medyada haberlere tesadüfi olarak maruz kalınıp kalmadığına yönelik bir etki araştırması yapılmıştır. Bu araştırmada çevrimiçi anket yöntemi kullanılarak bireylerin verdikleri cevaplar doğrultusunda bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirmeler

sonucunda, sosyal medyada haberlerle az ilgilenen bireylerin, çok ilgilenenlere göre tesadüfi haberlere daha fazla maruz kaldığı saptanmıştır (Fletcher & Nielsen, 2018).

Bireyler sosyal medya ortamını bir haber alma kaynağı olarak kullanmaktadır ve bu haber kaynağına da çeşitli şekillerde erişmektedir. Örneğin bu durumu Hermida, Fletcher, Korell ve Logan “*Paylaşın, Beğenin, Tavsiye Edin: Sosyal Medya Haber Tüketicisinin Kodunu Çözme*” isimli araştırmalarında ortaya koymuştur. Araştırmada, 1600 sosyal medya kullanıcısı olan katılımcıyla çevrimiçi bir anket yapılmıştır. Kullanıcıların haber kaynağının Facebook gibi sosyal paylaşım sitelerinden takip ettikleri kişiler, gazeteciler ve haber kuruluşları olduğu tespit edilmiştir (Hermida vd., 2012).

Sosyal medya bireyler tarafından çeşitli amaçlar için kullanılabilir. Bireyler sosyal ağları genellikle hoşça vakit geçirmek, rahatlamak, dünyadaki gelişmelerden haberdar olmak, ilgili olduğu konular hakkında araştırma yapmak, mesaj göndermek ve almak için kullanabilir. Bilimsel anlamda bunu kanıtlayan araştırmalardan biri Duygu Dumanlı Kürkçü ile Cengiz Kürkçü’nü “*Mühendislerin Sosyal Medya ve İnternet Gazeteciliği Kullanım Alışkanlıkları*” başlıklı makalesidir. Makalede, mühendislerin geleneksel gazetecilik, çevrimiçi gazetecilik ve sosyal medya kullanım alışkanlıklarını tespit etmeyi amaçlamışlardır. Bu makalede anket yöntemi kullanılmış ve çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, mühendisler sosyal medyayı eğlenmek, yeni arkadaşlar edinmek, bilgiye erişmek, güncel gelişmelerden haberdar olmak, mesleki haberlere ilişkin bilgi edinmek için kullanmaktadır (Kürkçü & Kürkçü, 2016).

Bireylerin sosyal medyayı kullanım amaçlarını ortaya koyan diğer bir önemli çalışmada, Çömlekçi ve Başol’un “*Gençlerin Sosyal Medya Kullanım Amaçları ile Sosyal Medya Bağımlılığı İlişkisinin İncelenmesi*” başlıklı araştırma makalesidir. Araştırmada 763 üniversite öğrencisinin katılımıyla yapılmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların sosyal medyayı en çok gündemdeki haberleri takip etme, iletişim, bilgiye erişme, eğlenme amacı için kullandıkları saptanmıştır (Çömlekçi & Başol, 2019).

Günümüzde bireyler bilgiye anlık ve hızlı bir şekilde ulaşmak istemektedirler. Çünkü çevresinde yaşanan olaylardan ve güncelliğe ilişkin konular hakkında bilgi sahibi olmak olmayı arzu etmektedirler. Bu nedenle de bireyler sosyal medyayı bir haber alma kaynağı olarak kullanmaktadır. Bu durumda bireylerin sosyal medyaya bağımlı olma sorunun ortaya çıkarmıştır. Böylesi bir bağımlılığa ilişkin araştırma yapan Becan “*Sosyal Medya Bağımlılığının Haber Takibi Motivasyonları Üzerine Etkisi*” isimli araştırmasında bu durumu gözler önüne sermektedir. Araştırmada 349 öğrenciye anket uygulanarak bireylerin sosyal medyaya olan bağımlılığının haber takip etme motivasyonlarına ilişkin etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır (Becan, 2018). Araştırma sonucunda, bireylerin haber takip etme motivasyonunun ilk sırasında bilgi edinme geldiği, sonrasında eğlenme, sosyal olma ile statü kazanma geldiği tespit edilmiştir.

6. YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinde yaygın olarak kullanılan derinlemesine görüşme tekniği uygulanmıştır. Derinlemesine görüşme, araştırmacının görüşmeyi gerçekleştirdiği bireyden aldığı yanıtları kategorileştirerek ve o yanıtlardan hareketle yeni sorularla konuyu ayrıntılı bir biçimde çözümlemeye çalıştığı esnek ve bilinmeyenleri ortaya çıkaran bir veri toplama tekniğidir (Tekin, 2006: 103). Bu teknikte, araştırmacı belli bir konu hakkında görüşme yaptığı kişinin o konu hakkındaki anlam dünyasını, algılarını, duygularını, düşüncelerini, fikirlerini, deneyimlerini, yaşadığı olayları ortaya çıkarabilmektedir. Görüşmenin üç türü bulunmaktadır bunlar; yapılandırılmamış görüşme, yapılandırılmış görüşme ve yarı yapılandırılmış görüşmedir. Çalışmada, görüşme türlerinden yarı yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. Bu görüşme tekniğinde, araştırmacı soruları önceden hazırlamaktadır ve araştırmacı görüşmenin akışı doğrultusunda farklı veya alt sorularla görüşmenin akışını yönlendirebilmektedir ve kişinin yanıtlarını detaylandırmasını isteyebilmektedir (Türnüklü, 2000: 547).

Araştırmada, bireylerin sosyal medyada habere nasıl ulaştığını ve ulaştığı haberi ne tür bir biçimde sosyal medyasında kullandığını açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla araştırmada, İstanbul'da oturan ve sosyal medyayı haber anlamında aktif olarak kullanan 20 katılımcıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılara kartopu örnekleme aracılığıyla ulaşılmıştır. Katılımcılar ile görüşmeler, 22 Ekim–30 Kasım 2021 tarihleri arasında katılımcıların kendi evlerinde yapılmıştır. Görüşmelerde katılımcılara önceden hazırlanan formlar üzerinden açık uçlu sorular sorulmuş ve yanıtlar yazı ile kayıt altına alınmıştır. Çünkü katılımcıların önceden ses kaydı ve görüntü alımı konusunda rahatsızlıklarını belirtmesinden dolayı bu şekilde yapılmıştır. Görüşmeler genel olarak bütün katılımcılarda 25 dakika sürmüştür. Görüşmeye katılan katılımcıların kimlikleri gizli tutulmakla birlikte katılımcılara bir kodlama tekniği kullanılmıştır. Katılımcılar (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20) şeklinde tanımlanarak kimlikleri saklı tutulmuştur.

Araştırmada, bireylerin sosyal medyada habere nasıl ulaştığını ve ulaştığı haberi ne tür bir biçimde sosyal medyasında kullandığını tespit etmek amacıyla katılımcılara şu sorulara yöneltilmiştir:

1. Hangi sosyal medya mecralarından habere ulaşıyorsunuz?
2. Sosyal medyada habere ulaşmak için hangi kaynaklara başvuruyorsunuz?
3. Habere ulaşmak için sosyal medyada gayrimeşru yollara başvuruyor musunuz?
4. Sosyal medyada eriştiğiniz haberleri toplumda kamuoyu yaratmak veya bilinç oluşturmak veya tepki oluşturmak için sosyal medyanızda paylaşıyor musunuz?
5. Sosyal medya platformundan edindiğiniz haberleri kendi sosyal mecranızda nasıl bir şekilde kullanarak paylaşıyorsunuz?

6. Hoşunuza giden ya da gitmeyen bir haberin görünürlüğünü arttırmak istediğinizde bu durumu sosyal medyanızdan nasıl bir yöntem kullanarak yapıyorsunuz?

7. BULGULAR

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri şu şekildedir:

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Aylık Geliri	Meslek	Medeni Hali
Katılımcı 1	26	Kadın	Ön lisans	3000	Asistan	Bekar
Katılımcı 2	29	Kadın	Lisans	6000	Ebe	Evli
Katılımcı 3	27	Kadın	Lisans	3000	Öğrenci	Bekar
Katılımcı 4	29	Erkek	Lisans	7000	Öğretmen	Evli
Katılımcı 5	26	Erkek	Lisans	5500	Öğretmen	Evli
Katılımcı 6	22	Kadın	Lisans	3000	Kasiyer	Bekar
Katılımcı 7	20	Kadın	Lise	0	Öğrenci	Bekar
Katılımcı 8	35	Erkek	Ortaokul	4500	Taksici	Evli
Katılımcı 9	18	Kadın	Ortaokul	0	Öğrenci	Bekar
Katılımcı 10	20	Erkek	Lise	2900	Pastacı	Bekar
Katılımcı 11	21	Erkek	Lise	0	Öğrenci	Bekar
Katılımcı 12	22	Kadın	Lise	4250	Tekstilci	Bekar
Katılımcı 13	21	Kadın	Ön lisans	4000	Diş Teknikeri	Bekar
Katılımcı 14	24	Kadın	Lisans	3000	Aşçı	Bekar
Katılımcı 15	28	Erkek	Lise	10000	Asker	Evli
Katılımcı 16	32	Erkek	Lisans	7000	Öğretmen	Bekar
Katılımcı 17	54	Erkek	İlkokul	3000	Emekli	Evli
Katılımcı 18	53	Erkek	İlkokul	6000	Esnaf	Evli
Katılımcı 19	26	Kadın	Ortaokul	0	Ev Hanımı	Evli
Katılımcı 20	33	Kadın	İlkokul	0	Ev Hanımı	Evli

Tablo 1'e bakıldığında, sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanan katılımcıların 11'i kadın, 9'unun erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş aralığı 18 ile 54 arasındadır ve gelir seviyelerinin de 0 ile 10000 arasında değişmektedir. Bunun yanı sıra katılımcıların 7'si lisans, 5'i lise, 3'ü ortaokul, 2'si ön lisans, 3'ü ilkokul mezunu olmakla birlikte çeşitli mesleklere mensupturlar. Ayrıca katılımcıların 11'i bekar, 9'u evlidir.

5.1. Katılımcıların Sosyal Medya Mecralarında Habere Ulaşımı

Araştırmaya katılan katılımcıların *Hangi sosyal medya mecralarından habere ulaşıyorsunuz?* sorusuna verdikleri cevaplardan birkaçı şöyledir:

K1: Instagram, Twitter, Onedio.

K4: Instagram, TikTok.

K15: Twitter, Bundle.

K19: TikTok, Instagram, Facebook.

Katılımcılar habere ulaşmak için birçok farklı sosyal medya mecralarını kullanmaktadır. Genellikle de eğlenceli içeriklerin olduğu sosyal medya uygulamalarını tercih etmektedirler. Çünkü bu uygulamaların fotoğraf, video ve benzeri özellikleri içerisinde barındırması ve çoğu kişi tarafından kullanılan bir popülerliğe sahip olmasından dolayıdır.

Araştırmaya katılan tüm katılımcıların *Hangi sosyal medya mecralarından habere ulaşıyorsunuz?* sorusuna verdikleri yanıtlar ile sayısal verileri tabloda şu şekildedir:

Tablo 2. Katılımcıların Sosyal Medya Mecralarında Habere Ulaşımı

Yanıtlar	Rakamlar
Instagram	19
Twitter	9
Facebook	7
TikTok	6
Onedio	3
Bundle	3
YouTube	3

Tablo 2'ye göre, katılımcıların çoğunluğu sosyal medyada habere ulaşmak için Instagram uygulamasını kullanmaktadır. Sonrasında en çok kullanılan uygulama Twitter gelmektedir, bunun hemen ardından Facebook ile TikTok'dur. Katılımcıların en az tercih ettikleri sosyal medya uygulaması ise Onedio, Bundle, YouTube'dur. Dolayısıyla katılımcıların habere erişmek için kullandığı sosyal medya uygulamalarının en çoktan en aza sıralaması şu şekildedir: Instagram, Twitter, Facebook, TikTok, Onedio, Bundle, YouTube.

5.2. Katılımcıların Sosyal Medyada Habere Ulaşmak İçin Başvurduğu Kaynaklar

Araştırmaya katılan katılımcıların *Sosyal medyada habere ulaşmak için hangi kaynaklara başvuruyorsunuz?* sorusuna verdikleri cevaplardan birkaçı şöyledir:

K1: Haber siteleri, ünlü aktörler, kadına yönelik şiddet grupları.

K3: Ünlülerin hesapları, önüme çıkan sponsor reklamlarından, arkadaşlarımla paylaştıklarından ve haber sitelerinden.

K16: Instagram'daki keşfete düşenlerden, takip ettiğim kişilerden, haber sitelerinden.

K20: Twitter'daki trend topic listesinden, Facebook'taki arkadaşlarımla durum paylaşımlarından.

Alınan yanıtlarda katılımcıların sosyal medyada habere ulaşmak için çok çeşitli kaynaklara başvurduğu görülmektedir. Katılımcılar haber kaynağını kendi seçmektedirler. Ancak bazı katılımcılar kendi seçimleri dışında rastgele önlerine çıkan reklam içeriğindeki bilgilerden habere ulaşmaktadır.

Araştırmaya katılan tüm katılımcıların *Sosyal medyada habere ulaşmak için hangi kaynaklara başvuruyorsunuz?* sorusuna verdikleri yanıtlar ile sayısal verileri tabloda şu şekildedir:

Tablo 3. Katılımcıların Sosyal Medyada Habere Ulaşmak İçin Başvurduğu Kaynaklar

Yanıtlar	Rakamlar
Haber Siteleri	16
Instagram: Keşfet Sayfası, Beğenilen Haber Sayfaları, Videolar.	8
Takip Ettikleri Kişiler ve Ünlü Aktörler	8
Çeşitli Haber Grupları	4
Beğenilen Sayfalar	4
TikTok Videoları	2
Rastgele Önlerine Düşen Haberler	2
Twitter Trend Topic	2
Sponsor Reklamları	2
Facebook Paylaşımları	2

Genel itibarıyla Tablo 3 değerlendirildiğinde, katılımcıların çoğu sosyal medyada haber kaynağı olarak haber sitelerini birinci sırada tercih etmektedirler. İkinci tercihlerinde Instagram'da yer alan keşfet sayfası, video bölümleri, beğenilen haber sayfaları ile takip ettikleri ünlü aktörler ve kişiler gelmektedir. Bu sıralamanın hemen arkasından gelen üçüncü tercihleri ise takip ettiği haber grupları ve beğenilen sayfalardır. Katılımcıların en son olarak tercih ettikleri Facebook paylaşımları, sponsor reklamları, TikTok'daki videolar, rastgele önlerine düşen haberler, Twitter'daki trend topic listesidir.

5.3. Katılımcıların Sosyal Medyada Habere Ulaşmak İçin Başvurduğu Gayrimeşru Yollar

Araştırmaya katılan katılımcıların *Habere ulaşmak için sosyal medyada gayrimeşru yollara başvuruyormusunuz?* sorusuna verdikleri cevaplardan birkaçı şöyledir:

K1: Evet, başvuruyorum. Postegro diye bir uygulama var. Buradan Instagram hesap giriş bilgilerimle bana kapalı olan haber gruplarının, sitelerinin ve kişilerin paylaştığı hikayeleri, fotoğrafları, haberleri ve duyuruları öğrenebiliyorum.

K9: Evet, ama mecburiyetten. Postegro Web Lili ile BlindsStory uygulamalarından Instagram ya da Facebook hesabımdan giriş yaparak kapalı olan haber sayfalarının paylaştığı bilgilere erişebiliyorum.

K10: Evet, bazen Postegro gibi çeşitli uygulamalardan ve sahte hesaplardan habere ulaşırım. Haberle ilgili metin, grafik, video ve fotoğrafları da indirebiliyorum.

K18: Kesinlikle hayır.

Bazı katılımcılar sosyal medyada habere ulaşmak için doğal olmayan yolları tercih etmektedir. Böylesi bir yolu tercih etmelerinin nedeni, ulaşamadıkları kişi ve habere ilişkin bilgi edinme gereksinimidir.

Araştırmaya katılan tüm katılımcıların *Habere ulaşmak için sosyal medyada gayrimeşru yollara başvuruyor musunuz?* sorusuna verdikleri yanıtlar ile sayısal verileri tabloda şu şekildedir:

Tablo 4. Katılımcıların Sosyal Medyada Habere Ulaşmak İçin Başvurduğu Gayrimeşru Yollar

Yanıtlar	Rakamlar
Kesinlikle Hayır	17
Postegro Uygulamasını Kullanıyorum	3
BlindStory Uygulamasını Kullanıyorum	1

Bu tabloda, araştırmaya katılan K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20'ye sorulan *Habere ulaşmak için sosyal medyada gayrimeşru yollara başvuruyor musunuz?* Sorusuna “kesinlikle hayır” yanıtını vermiştir. K1, K9, K10 ise bu soruya Postegro, BlindStory gibi uygulamaları kullandığını ifade ederek “evet” yanıtını vermiştir. Sonuç olarak katılımcıların geneli sosyal medyada habere ulaşmak için meşru olmayan yollardan bilgi edinmeye çalışmamaktadır. Ama katılımcılardan bazıları doğal olmayan yollardan habere ulaşmaktadır. Örneğin K1, Postegro uygulaması üzerinden giriş yaparak kendisine gizli olan haber gruplarının, sitelerinin, kişilerin paylaşımlarından haberlere ulaşmaktadır. K9'da Facebook veya Instagram hesabından Postegro Web Lili ve BlindsStory üzerinden kapalı olan haber sayfalarına erişerek habere dair bilgiler elde etmektedir. K10'da sahte hesaplar aracılığıyla Postegro'ya erişim sağlayarak habere ulaşmakta ve habere ilişkin çeşitli verileri indirerek kayıt altına alabilmektedir.

5.4. Katılımcıların Sosyal Medyada Eriştiği Haberleri Paylaşma Amacı

Araştırmaya katılan katılımcıların *Sosyal medyada eriştiğiniz haberleri toplumda kamuoyu yaratmak veya bilinç oluşturmak veya tepki oluşturmak için sosyal medyanızdan paylaşıyor musunuz?* sorusuna verdikleri cevaplardan birkaçı şöyledir:

K4: Evet, paylaşıyorum. Örneğin kadına yönelik şiddet ve hayvan hakları hakkındaki haberleri hikayemde ve Twitter'da paylaşarak toplumsal bir bilinç ve tepki yaratmaya çalışırım.

K5: Ara sıra paylaşıyorum toplumsal bir bilinç için. Doğal afet ve şehit haberlerini.

K12: Tepki amaçlı olarak kullanıyorum. Özellikle de haksızlık yaşanan bir durum karşısında bunu yapmaktayım.

K17: Genelde kamuoyu oluşturma için, özellikle de hayat pahalılığı hakkında.

Katılımcılar sosyal medyada ulaştığı haberleri toplumda tepki, bilinç ve kamuoyu yaratma amacıyla kendi sosyal medya hesabından paylaşmaktadır. Aynı zamanda katılımcılar sosyal medyalarında çok farklı türden konulara eğilebilmektedirler.

Araştırmaya katılan tüm katılımcıların *Sosyal medyada eriştiğiniz haberleri toplumda kamuoyu yaratmak veya bilinç oluşturmak veya tepki oluşturmak için sosyal medyanızdan paylaşıyor musunuz?* sorusuna verdikleri yanıtlar ile sayısal verileri tabloda şu şekildedir:

Tablo 5. Katılımcıların Sosyal Medyada Eriştiği Haberleri Paylaşma Amacı

Yanıtlar	Rakamlar
Kamuoyu Oluşturma	8
Toplumda Bilinç Oluşturma	14
Toplumda Tepki Oluşturma	8

Araştırmaya katılan çoğu katılımcı sosyal medyada eriştiği haberleri öncelikli olarak toplumsal bir bilincin oluşması için paylaşmaktadırlar. Bundan farklı olarak diğer katılımcılarda toplumda bir tepki ve kamuoyu oluşturma amacıyla paylaşım yapmaktadır. Katılımcılar kadına yönelik şiddet, hayvan hakları, doğal afet, şehit haberleri, hayat pahalılığı, haksızlık gibi çok geniş ve çeşitli konularda paylaşımlar yaptıklarını belirtmektedirler.

5.5. Katılımcıların Sosyal Medya Platformundan Edindiği Haberleri Kendi Sosyal Mecrasında Kullanım Biçimi ile Paylaşımı

Araştırmaya katılan katılımcıların *Sosyal medya platformundan edindiğiniz haberleri kendi sosyal mecranızda nasıl bir şekilde kullanarak paylaşıyorsunuz?* sorusuna verdikleri cevaplardan birkaçı şöyledir:

K1: Hikayemde ve gönderimlerde haberleri link, video, grafik, fotoğraf ve metin gibi şekillerde paylaşıyorum.

K3: Haber üzerinde yorumlar, emojiler, etiketler, efektler, çeşitli renkler kullanarak paylaşıyorum.

K5: Haberin simgesini paylaşıyorum.

K6: Haberi bir karikatürle özdeşleştirerek bir mizah yaparım.

Çoğu katılımcı sosyal medyada edindiği bir haberi paylaşırken o haber üzerinde çeşitli eklemeler, eksiltmeler, çıkarımlar ve müdahaleler yapmaktadır.

Araştırmaya katılan tüm katılımcıların *Sosyal medya platformundan edindiğiniz haberleri kendi sosyal mecranızda nasıl bir şekilde kullanarak paylaşıyorsunuz?* sorusuna verdikleri yanıtlar ile sayısal verileri tabloda şu şekildedir:

Tablo 6. Katılımcıların Sosyal Medyada Edindiği Haberleri Kullanım Biçimi İle Paylaşımı

Yanıtlar	Rakamlar
Linkler	6
Video	2
Grafik	1
Fotoğraf	4
Metin	2
Haberin Simgesi	2
Yorum	7
Emoji	2
Etiket	2
Efekt	2
Renkler	2
Karikatür	2
Kendi Fotoğrafını Kullanma	2

Katılımcılar tarafından alınan yanıtlar ile elde edilen rakamlar doğrultusunda tablo 6'ya bakıldığında, katılımcıların sosyal medya ortamında eriştiği haberleri kendi sosyal mecralarında çeşitli biçimlerde kullanarak paylaşmaktadır. Katılımcılardan 7'sinin yorum yaparak, 6'sının linkle, diğer 4'ünün fotoğrafla ve diğer katılımcıların video, grafik, metin, haberin simgesi, emoji, etiket, efekt, renk, karikatür, kendi fotoğrafını kullanma biçiminde haberi paylaştıkları görülmektedir. Katılımcıların geneli haber paylaşımında tablodaki unsurlardan sadece bir tanesi değil birden fazla unsuru beraberinde kullanmaktadır.

5.6. Katılımcıların Hoşlandığı/Hoşlanmadığı Haberin Görünürlüğünü Arttırma Yöntemleri

Araştırmaya katılan katılımcıların *Hoşunuza giden ya da gitmeyen bir haberin görünürlüğünü arttırmak istediğinizde bu durumu sosyal medyanızdan nasıl bir yöntem kullanarak yapıyorsunuz?* sorusuna verdikleri cevaplardan birkaçı şöyledir:

K2: Her sosyal mecra da paylaşıyorum, başkalarının paylaştıklarına yorumlar yaparım. Bu yorumlarda da önemli kişileri etiketlerim. Twitter'da üst üste paylaşım yaparım.

K7: Beğeni ve rtweet yaparak.

K13: Haberle ilgili önemli kişilerin yorumlarını Tweet atıyorum, gönderileri beğeniyorum, rweet yapıyorum.

K16: Çoğunlukla hashtag ile bir konuyu başkalarına ulaştırırım.

Sosyal medyada haberin görünümünü arttırmak isteyen katılımcılar çok çeşitli yöntemlere başvurmaktadır. Özellikle de katılımcılar sosyal medya uygulamalarının birçok özelliklerini bir arada ve iç içe kullanarak haberin görünümü ön plana çıkarmaktadır.

Araştırmaya katılan tüm katılımcıların *Hoşunuza giden ya da gitmeyen bir haberin görünürlüğünü arttırmak istediğinizde bu durumu sosyal medyanızdan nasıl bir yöntem kullanarak yapıyorsunuz?* sorusuna verdikleri yanıtlar ile sayısal verileri tabloda şu şekildedir:

Tablo 7. Katılımcıların Sosyal Medyada Haberin Görünümünü Arttırma Yöntemleri

Yanıtlar	Rakamlar
Sosyal Medyada Paylaşım	4
Başkalarının Gönderilerine Yorumlar	4
Üst Üste Paylaşımlar	6
Beğeni Yapma	10
Rweet Yapma	4
Başkalarının Paylaştıklarını Paylaşma	2
Hashtag	4
Durum Paylaşma	4

Tablo 7'ye göre, katılımcılardan 10'u beğeni, 6'sı üst üste paylaşımlar yapmakta. Diğer 4 katılımcı da sosyal medyada paylaşım, başkalarının gönderilerine yorumlar, rweet, hashtag ve durum paylaşımı yapmaktadır. Katılımcılardan 2'si ise başkalarının paylaştıklarını paylaşmaktadır. Katılımcılar bu yöntemleri kullanarak hoşlarına giden ya da gitmeyen haberlerin görünürlüğünü arttırmaktadır. Bu anlamda haberin görünümü en çok beğeni, en az ise başkalarının paylaştıklarını paylaşma yöntemi ile artırılmaktadır.

SONUÇ

Topluma, yaşanan gelişmeleri, olayları ve durumları aktaran haberdır. Haberde olması gereken en temel ilke, topluma doğru ve tarafsız bir anlayış ile yayıncılıkla yapmaktır. Haber, eskiden olduğu gibi şimdi de radyo, televizyon, gazete ve dergi gibi araçlarda kullanılmaktadır. Aynı zamanda teknolojik ilerlemeler sayesinde haber artık sanal ağlarda da kendine yer bulmaktadır. Özellikle sosyal medyanın yaygın olarak kullanılmasıyla geleneksel medya haberciliği büyük oranda sosyal medya özelinde yeni medya alanına kaymıştır. Habercilik bağlamında yeni medyayı geleneksel medyadan ayıran en büyük özellik, artık bireylerinde internet ortamında haber üreten, tüketen ve paylaşan bir konuma gelmesidir. Yeni medyayla gelen sosyal medya, haberciliğin temel dinamiklerini değiştirmiştir. Çünkü bireyler kullandıkları sosyal paylaşım siteleri üzerinden hızlı bir biçimde diğer kişilerle etkileşim kurabiliyor, farklı kurumlardan ve başka insanlardan haberdar olabilir ve elde ettiği bilgileri bir haber aracı olarak kullanabiliyor.

Bu araştırmanın amacı da bireylerin sosyal medyada habere nasıl ulaştığını ve ulaştığı haberi ne tür bir biçimde sosyal medyasında kullandığını ortaya çıkarmaktır. Araştırmada, İstanbul'da oturan ve sosyal medyayı haber anlamında aktif bir biçimde kullanan 20 katılımcıyla görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılara kartopu örnekleme aracılığıyla ulaşılmıştır. Bununla birlikte araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinde sıklıkla kullanılan

derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılara önceden hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden altı açık uçlu soru sorulmuştur. Bu bağlamda yapılan analiz ışığında, katılımcıların sosyal medyada habere ulaşmak için en çok Instagram uygulamasını kullandığı, haber kaynağı olarak ilk tercihlerinin haber siteleri olduğu ve sanal ortamdaki paylaşımlarının genellikle toplumsal bir bilinç yaratmak için yapıldığı sonucuna varılmıştır. Bunun yanında, katılımcıların sosyal medyada habere ulaşmak için meşru olmayan çeşitli uygulamalar üzerinden bilgi edindikleri, sosyal medyada eriştikleri haberlere emoji, etiket, efekt, renk, karikatür ve benzeri eklemeler yaparak kendi sosyal medyalarında paylaştıkları ve haberlere en çok kendi yorumunu katarak paylaşımlar yaptıkları ve haberin görünümünü arttırmak için beğeni, rweet, hashtag gibi yöntemlere başvurdıkları saptanmıştır.

Sosyal medya özelinde habere ilişkin yapılan çalışmalara bakıldığında, genellikle bu çalışmaların bireylerin sosyal medya alışkanlıklarını, sosyal medyayı kullanım nedenlerini, sosyal medya motivasyonlarını, sosyal medyayla bağımlılık ilişkilerini ve sosyal medyada habere maruz kalma perspektifinden konuya yaklaşıldığı görülmüştür. Ancak yapılan bu çalışmada, bireylerin sosyal medyadaki haberlere nasıl ulaştığını ve ulaştığı haberleri nasıl bir biçimde tükettiklerini, bu tükettikleri haberleri hangi amaçlar doğrultusunda paylaştıklarını, haber paylaşımında da ne tür bir ekleme yaptıklarını ve bu ekleme yapılan haberlerin nasıl bir şekilde ön plana çıkardıklarını göstermesi açısından diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Bununla birlikte habere ulaşmada kullanılan doğal yolların yanında normal olmayan yolların sosyal medyada nasıl bir aşındırma yapılarak gerçekleştiğini ortaya çıkarması açısından alana önemli bir fayda sağlayacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arık, E. (2013). Yurttaş Gazeteciliğinin Günümüzdeki Görünümü: Twitter Gazeteciliği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (36), 274-287.
- Becan, C. (2018). Sosyal Medya Bağımlılığının Haber Takibi Motivasyonları Üzerine Etkisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3), 238-256.
- Beheshti-Kashi, S. & Makki, B. (2013). Social Media News: Motivation, Purpose and Usage. *International Journal of Computer Science & Information Technology*, 5(2), 97.
- Çağlar, Ş. (2010). *Haber Toplama ve Yazma*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Çömlekçi, M. F. & Başol, O. (2019). Gençlerin Sosyal Medya Kullanım Amaçları İle Sosyal Medya Bağımlılığı İlişkisinin İncelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4), 173-188.
- Değirmencioğlu, G. (2016). Dijitalleşme Çağında Habercilik Pratiklerinin Değişimi ve Yeni Habercilik Türleri. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (10), 45-62.
- Devran, Y. (2010). *Haber Söylemi ve İdeoloji*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Fletcher, R. & Nielsen, R. K. (2018). Are People Incidentally Exposed to News on Social Media? A Comparative Analysis. *New Media & Society*, 20(7), 2450-2468.
- Güngör, N. (2016). *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hermida, A., Fletcher, F., Korell, D., & Logan, D. (2012). Share, Like, Recommend: Decoding the Social Media News Consumer. *Journalism Studies*, 13(5-6), 815-824.
- Hüseynov, E. (2005). *Azerbaycan Basınında Haber Kaynakları*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Karagöz, K. (2013). Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm Hareketleri. *İletişim ve Diplomasi*, 1 (1), 131-156.

- Kürkçü, D. D. & Kürkçü, C. (2016). Mühendislerin Sosyal Medya ve İnternet Gazeteciliği Kullanım Alışkanlıkları. *Journal of Yaşar University*, 11(41), 1-15.
- Pınarbaşı, T. E. & Astam, F. K. (2020). Haberin Dönüşümü: Sosyal Medya Gazeteciliği Pratikleri. *İNİF E-Dergi*, 5(1), 70-87.
- Tekin, H. H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(13), 101-116.
- Tokgöz, O. (1994). *Temel Gazetecilik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543-559.

DİJİTALLEŞMENİN SAĞLIK SEKTÖRÜNE ETKİSİ: SAĞLIK 4.0**Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Özışık****ORCID: 0000-0002-1743-2446****Araş. Gör. Özge ERSEZER****ORCID: 0000-0001-8106-3609****ÖZET**

Dijitalleşme; Sanayi 4.0 teknolojilerinden bulut bilişim, artırılmış gerçeklik, üç boyutlu yazıcılar, siber-fiziksel sistemler ve bu sistemleri birbirine bağlayan internet ile üretim şekillerimizin, iş modellerimizin, iş süreçlerimizin, yaklaşımlarımızın ve hayatımızın yenilenmesini, dönüşmesini ve gelişmesini içermektedir. Dijitalleşme kavramı, Sanayi 4.0 öncesinde var olan bir kavram olmasına rağmen Sanayi 4.0 ile yeni bir boyut kazanmıştır. Pandeminin son yıllarda dünyada yarattığı etki ile dijitalleşmenin sağlık sektörü üzerindeki etkisi daha da önem arz eden bir konu haline gelmiştir. Dünya nüfusunda meydana gelen artış, kaynakların sınırlı olması ve salgın hastalıkların yayılması dijital bir dönüşümü gerekli kılmıştır. Sağlık sektöründe kullanılan verilerin dijital sistemler tarafından depolanması, bireylerin istedikleri zaman sağlık verilerine kolayca erişebilmeleri, gelişen teknolojiler ile hastalıkların erken teşhisi, kişilere özel tedavilerin mümkün olması ile birlikte insanların yaşam sürelerinde uzamalar meydana gelmiştir. Sağlık alanında yaşanan teknolojik ilerlemeler sağlık çalışanları ve sağlık yöneticileri içinde kolaylıklar ve fırsatlar doğurmuştur. Sanayi 4.0 teknolojileri ile ortaya çıkan Sağlık 4.0 kavramı çerçevesinde sağlık sektöründe önemli atılımlar meydana gelmiş ve artık ameliyathalar insani hataların azaltılması ve hastaların yer ve zaman sorunu yaşamadan tedavi edilebilmeleri için uzaktan robotlar tarafından gerçekleştirilir olmuştur. Hastalıkların tanı sürecinde hekimlere sunulan üç boyutlu tanı göstergeleri, dijital ilaç sistemleri ile evden yapılan sağlık kontrolleri, yapay organ üretilmesi gibi gelişmeler ile birlikte sağlık sektörü gelişim göstermiştir. Yapay zeka teknolojilerinin gelişmesi ve kullanımının yaygınlaşması ile birlikte sağlıkta dijital bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu çalışmada dijitalleşmenin etkisiyle sağlık sektöründe yaşanan gelişmeler ele alınarak değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Sanayi 4.0, Sağlık 4.0,

THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON THE HEALTH SECTOR: HEALTH 4.0**ABSTRACT**

Digitalization; Industry 4.0 technologies include the renewal, transformation and development of our production methods, business models, business processes, approaches and lives with cloud computing, augmented reality, three-dimensional printers, cyber-physical systems and the internet that connects these systems. Although the concept of digitalization was a concept that existed before Industry 4.0, it has gained a new dimension with Industry 4.0. With the impact of the pandemic on the world in recent years, the impact of digitalization on the healthcare sector has become an even more important issue. The increase in the world population, limited

resources and the spread of epidemic diseases have necessitated a digital transformation. With the storage of data used in the health sector by digital systems, individuals' easy access to health data whenever they want, early diagnosis of diseases with developing technologies, and the possibility of personalized treatments, people's life spans have increased. Technological advances in the field of healthcare have created conveniences and opportunities for healthcare professionals and healthcare managers. Within the framework of the Health 4.0 concept, which emerged with Industry 4.0 technologies, significant breakthroughs have been made in the healthcare sector and surgeries are now performed by remote robots in order to reduce human errors and to treat patients without space and time problems. The health sector has developed with developments such as three-dimensional diagnostic indicators presented to physicians in the diagnosis process of diseases, health checks performed from home with digital medicine systems, and the production of artificial organs. With the development and widespread use of artificial intelligence technologies, a digital transformation has occurred in health. In this study, evaluations will be made by discussing the developments in the health sector with the effect of digitalization.

GİRİŞ

Dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler hayatın her alanında dijital bir dönüşümü zorunlu kılmıştır. Teknolojinin gelişimi ile birlikte toplumsal ve kurumsal anlamda büyük gelişmeler yaşanmıştır. Teknolojik gelişmelere ayak uyduranlar bunu kendileri için fırsata çevirmişlerdir. Ülkelerin veya sektörlerin bu değişimin dışında kalması demek çağın gerisinde kalmak demektir. Fiziksel olarak var olan şeyler bilgisayarların anlayabileceği, yorumlayabileceği, depolayabileceği ve iletebileceği formata çevrilerek hayatımızı kolaylaştırmıştır.

Toplumlar iyi örgütlenmiş bir sağlık sistemi ile gelişmiş toplum amacına ulaşabilirler. Teknolojinin hızla geliştiği dijitalleşme çağında sağlık bilişimi sistemlerinin etkin kullanımı sağlık sektöründe de özellikle genetik ve tıp alanında büyük gelişmelerin yaşandığı yeni bir dönem olmuştur. Teknolojinin etkin kullanılması, küreselleşen dünyada mekân sınırlamasını kaldırmış ve kişiye özel teşhis ve tedavi sunabilen bir sağlık sisteminin oluşmasını sağlamıştır. Sağlık sektöründe sunulan sağlık hizmetleri ile iş verimliliğini artırmak ve hizmet kalitesini geliştirmek amacıyla dijital teknolojilerden yararlanmak gerekmektedir. Dijitalleşmenin artması ile birlikte sağlık sektöründe yaşanan değişimler sağlık çalışanlarının da rollerinde değişmelere neden olmuştur. Elektronik hizmetlerin daha yoğun kullanılması ile birlikte zaman ve maliyet açısından tasarruf sağlanmıştır. Ayrıca sağlık hizmetlerinin dijital ortamdaki 7-24 ulaşılabilir olması sağlıkta zaman engellerini kaldırarak bireylere kolaylık sağlamıştır. Aynı zamanda çeşitli yapay zekâ uygulamalarının sunduğu hasta takip sistemleri, bilgiyi direkt doktora gönderen uygulamalar doktorlar açısından zaman yönetimi konusunda faydalı olmuştur.

Dijitalleşme veya dijital çağ dediğimiz dönem aslında Sanayi Devrimi ile birlikte geliştirilen teknolojik atılımların bir sonucudur. Sağlık sektörü endüstrinin teknolojiyi kullanımına göre geride kalmış olsa da Sağlık

4.0 evresine gelinceye kadar önemli bir yol kat ederek bilişimin gücünü kullanmaya başlamış ve dijitalleşme sürecine hızla ayak uydurmuştur. Teknolojik ilerlemelerin gelişimsel aşamalarını anlayabilmek adına Sanayi devrimlerinden bahsetmek gerekmektedir. Bu çalışmada önemli değişimlerin yaşandığı endüstri 4.0 ile birlikte sağlıkta yaşanan değişimleri de ortaya konulmuş ve sağlık teknolojisinde yaşanan gelişmelere yer verilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sanayi 4.0

Sanayi devrimi 18. Yüzyılın ikinci yarısından 19. Yüzyılın ilk yarısına kadar geçen sürede gerçekleşen değişiklikleri nitelendirmek için kullanılan bir kavramdır. Toplumsal, ekonomik, demografik ve teknolojik değişimlerin yaşandığı bu dönem tarihe açılan yeni bir sayfa olarak nitelendirilebilir. Sonraki dönemlerde bu değişimlerin ardından kimya sanayi, elektrik ve petrole dayalı motor endüstrisinde yaşanan gelişmelerle beraber yeni dönemler başlamış ve bu dönemler ikinci, üçüncü ve dördüncü sanayi devrimi olarak adlandırılmıştır. Buharın keşfi ve makinalarda kullanılması ile birlikte ortaya çıkan Sanayi 1.0 döneminden sonra ikinci sanayi devrimi olarak nitelendirilen Sanayi 2.0 kavramı ortaya çıkmış ve bu dönemde elektrik kullanımına yönelik gelişmeler yaşanmıştır (Genç, 2018, s.238). Elektrik kullanımına bağlı olarak seri üretime geçilmiş ve üretim sektörü yukarı doğru bir ivme kazanmıştır. Ford'un otomotiv sektöründeki toplu üretimi, telgrafın kullanılması ve havacılık sektöründe yaşanan gelişmeler, ulaşım ve iletişim alanlarında yaşanan iyileşmeler ve kimya, demir-çelik sektörlerinde yaşanan gelişmeler bu dönemin ikinci sanayi devrimi diye anılmasına sebep olmuştur. Sanayi 3.0 yani üçüncü sanayi devrimi dijital devrim olarak nitelendirilmekte ve yeniliklerin çoğu bilgisayar temelli gelişmektedir. Bugün içinde bulunduğumuz dijital dünyanın temelleri üçüncü sanayi devriminin yaşandığı o zamanlarda atılmıştır. Son olarak dördüncü sanayi devrimi olarak adlandırılan Sanayi 4.0 dönemi, yenilikçi dünya anlayışının ortaya çıktığı, yaşanan gelişmelerin bilişim sistemleri çerçevesinde gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Bugün çok sık kullanılan yapay zeka, büyük veri ve dijitalleşme gibi kavramlar dördüncü sanayi devrimi ile ortaya çıkmış ve çok farklı boyutlarda incelenmeye başlamıştır (Çapcıoğlu & Anık, 2021, s.29-21). Dördüncü sanayi devrimi olarak nitelendirilen Endüstri 4.0 kavramı 2011 yılında Almanya'da düzenlenen Hannover Fuarı'nda dile getirilmiştir (Korkmaz & Gedik, 2020, s.745).

1.2.Sağlık 4.0

Sağlık 4.0 kavramı Endüstri 4.0 ile ortaya çıkan bir kavramdır. Dördüncü sanayi devrimi olarak da adlandırılan Endüstri 4.0, fabrika ve işletmelerin bulut bilişim, büyük veri, siber-fiziksel sistemler, 3D baskı, yapay zeka, robotik katmanlı üretim, makine öğrenimi ve diğer gelişmiş internet teknolojileri ile etkileşime girerek faaliyet göstermeleri ile yaygın olarak kullanılan bir kavram haline gelmiştir (Ahsan & Siddique, 2022, s.2). Teknolojinin gelişmesi ile birlikte sağlık sektöründe de Sanayi Devrimlerine paralel olarak gelişmeler yaşanmıştır. Sağlık

sektörü elektronik hizmet kullanımını artırmış ve maliyet açısından büyük bir fayda elde etmiştir. Dijitalleşmenin yaygınlaşması ile birlikte sağlık hizmetlerine erişimde zaman ve mekân engeli kalmamıştır.

Sağlık alanında son birkaç on yılda ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Yaşamsal belirtilerin kontrol edilmesi ve bebeklerin doğal yollarla hayata gözlerini açmaları ile sınırlandırılan Sağlık 1.0 kavramından sonra cerrahi ve tıbbi makinaların sağlık hizmetlerinde kullanılması ile birlikte Sağlık 2.0 kavramı ortaya çıkmıştır. Daha sonra hasta odaklı olan Sağlık 3.0 ve sağlık hizmetlerinin bulut bilişim ve internet ile tanıştığı Sağlık 4.0 kavramı ortaya çıkmıştır (Ahsan & Siddique, 2022, s.2). 18. Yüzyılın sonlarına doğru halkın içtiği sulardan kaynaklı endemik hastalıklar ortaya çıkmış, mikrop yoluyla bulaşan salgın hastalıkların keşfinden sonra aşılar geliştirilmiştir ve halk sağlığı konusunda ciddi gelişmeler yaşanmıştır (Akalin & Veranyurt, 2022, s.58). Sağlık 1.0 evresinde doktor merkezli bir yönetim anlayışı hakimdir. Bu evrede hasta bilgileri manuel olarak kayıt altına alınmakta ve sağlık hizmetlerini sunumunda basit cihazların kullanımı söz konusudur (Yalman & Filiz, 2022, s.55-56). 1900'lü yıllarda antibiyotiklerin keşfi, büyük hastaneler ve ilaç şirketlerin kurulması, tıp eğitime verilen önem ve uzmanlaşmanın ortaya çıkması ile yeni bir dönem başlamıştır (Zeybek & Zeybek, 2022, s.221). Sağlık 2.0 dediğimiz bu evrede sağlık hizmetlerini sunumunun geliştirilmesi amacıyla basit elektronik ortamda basit ağlar oluşturulmaya başlamış ve hasta bilgileri elektronik ortamda kayıt edilmeye başlamıştır. Sağlık hizmet sunucuları sağlık hizmetlerinde kaliteyi artırmak amacıyla internetten faydalanmaya ve sanal veri kaynakları oluşturmaya gayret etmişlerdir. Sağlık 3.0 evresinde ise bilgisayar sistemleri yoğun olarak kullanılmaya başlanmış ve sağlık hizmetlerinde bilgiyi kullanmak amacıyla veri toplamak için teknolojiden yararlanılmıştır. Giyilebilir cihazların gelişim sağladığı bu evrede bilgiye erişimin sağlanması amacıyla olanaklar artırılmıştır. Son olarak Sağlık 4.0 evresi doktorlar için bilgi hazinesi dönemi olmuş ve hem sağlık çalışanları hem de hastalar için bilgi her zaman ulaşılabilir hale gelmiştir (Yalman & Filiz, 2022, s.55-56). Teknoloji kullanımı yapay zekâ ile entegre olmuş, bulut bilişim, IoT, büyük veri analitiği ve blok zincir gibi teknolojilere odaklanıldığı görülmüştür (Damar, 2022, s.201). Sağlık 4.0, sanallık ve dijitalleşmenin kullanılarak sağlık hizmetlerinin sunumunda yapısal, davranışsal ve kültürel bir dönüşüme neden olmuştur (Oduncu, 2022, s.190). Sağlık 4.0 ile sağlık hizmetlerinin dijital ortamdan sunulması ile sağlık kuruluş sistemlerinin akıllılaştırılması hedeflenmektedir. Yapay zekâ, büyük veri ve makine öğrenmesi ile modern teknolojinin potansiyelinden yararlanmak sağlık hizmetlerinin etkinliğini ve verimliliğini artırmıştır (Ciasullo, vd., 2022, s.1). Yeni dijitalleşme düzeninde bulut sistemleri, otonom makinaları, siber-fiziksel ve siber güvenlik sistemleri sağlık sektöründe kullanılarak sağlık 4.0 yapısını endüstri 4.0 yapısına uygun hale getirmektedir. Yaşanan toplumsal değişimler sağlık alanındaki hizmet beklentilerini artırmaktadır (Göstaş & Karanfiloğlu, 2019, s.129). Dijitalleşen ve sanallaştırılan sağlık hizmetleri ile hastalar, profesyoneller ve diğer paydaşlar için kişiselleştirme biçiminde daha yüksek kalitede sağlık hizmet sunumunda bulunmak mümkündür (Kaya & Demir, 2021, s.70).

Sağlık alanında teknoloji kullanımının artması ile birlikte hastaya özgü cihazların geliştirilmesi tıbbi imalat konusunda önemli imkanlar sağlamaktadır. Hastaların ihtiyaçlarına göre üretilen kişiselleştirilmiş ürünler dördüncü sanayi devrimi ile birlikte ekonomik ve verimliliği yüksek hale gelmiştir. Bilişim sistemlerinde yaşanan gelişmeler büyük veri kullanımını artırmış ve doktorlar klinik uygulamalarında bu büyük veriyi kullanarak karar almalarını kolaylaştırmışlardır. Farklı doktorların hastalara yönelik elde ettiği bulgular ve kendi tecrübelerini paylaşmaları ile oluşan veri havuzu etkili tedavi yöntemlerinin uygulanmasına neden olmuştur. Dijital dönüşüme ayak uydurabilmek için sağlık sektöründe 4 önemli unsur bulunmaktadır; Dijital veriler, bağlanabilirlik, otomasyon ve dijital müşteri arayüzleridir. Bu unsurlardan dijital veri ve bağlanabilirlik kavramları uzaktan yapılması mümkün olan cerrahi operasyonları, eğitimleri, bakım işlemlerini ve hizmet operasyonlarını ifade etmektedir. (STM ThinkTech Teknoloji Düşünce Merkezi Araştırma Raporu, 2019, s.7).

Dijitalleşmenin küresel çapta yayılması ile birlikte dijital sağlık kavramı ortaya çıkmıştır. Dijital sağlık bireylerin sağlığını iyileştirmek için çeşitli olanaklar sağlamaktadır. Sağlık hizmetlerinin bireylere sunulma şekli de dijitalleşme ile farklılaşmaya başlamıştır. COVID 19 salgını ile dijital sağlığın zorunlu hale geldiği ortamda tele-sağlık hizmetleri önemli bir yere sahip olmuştur (Zengin & Yontar, 2022, s.137). Gelişen teknolojinin sağlık alanında kullanılması ile birlikte erken teşhis ve tedavi ile ilgili buluşlar hastalıkların ilerlemesini ve olumsuz sonuçlar doğurmasını engellemektedir. İnsan ölümlerinin azalması ve hastalıkların yayılmasını engellemek önemli bir olgu haline gelmektedir.

Dijitalleşmenin hayatımızdaki rolünün büyümesi ile birlikte sağlığın korunması, tedavi edilmesi, rehabilite edilmesi ve geliştirilmesi için e-sağlık kavramı ortaya çıkmıştır. Gelişen teknolojiye paralel olarak internetin sağlık hizmetlerinde kullanılması ile oluşan sürecin faydalı olması ve iyi yönetilmesi e-sağlık olarak tanımlanmaktadır. E-sağlık, sağlık sistemlerinin performansını artırarak her türlü bilgiyi ulaşılabilir kılmaktadır (Yalman & Filiz, 2022, s.58). Neredeyse her sektörde kullanılmaya başlayan yapay zekâ uygulamaları sağlık sektöründe de kullanılmaya başladı ve robotlar sağlık sektöründe günlük yaşamın bir parçası haline geldi. Nüfusun yaşlanması, düşük yaşam standartları, bilgi teknolojisinde yaşanan gelişmeler, maliyetlerin giderek artması ve zamandan tasarruf sağlamak için sağlık sektöründe de yapay zekanın aktif kullanımını sağlamıştır (Akalin & Veranyurt, 2021, s.232-233). Yapay zeka destekli sağlık uygulamalarından bazıları şunlardır;

- *Ada: Bu uygulama bireylerin hastalık ile alakalı bulgularını doğrudan doktor ile paylaşarak sağlık asistanlığı görevi üstlenmektedir.*
- *Google DeepMind: Özellikle göz hastalıklarında kullanılması planlanan bu uygulama yapacağı göz tarama bilgilerini kendi veri tabanına kaydederek gözdeki problemlerin hangi durumda oluştuğunu öğrenebilme özelliğine sahip olacaktır.*

- *Babylon Health: Bu uygulamayı kullanan bireylerin sağlık durumları geçmişteki hastalıkları ile birlikte takip edilerek hastalık bulguları, ilaç kullanımı ve uygulanabilir tedavi yöntemleri konusunda bilgilendirme yapılabilecektir.*
- *Thermo: Akıllı bir termometre işlevini yerine getiren Thermo sayesinde bireylerin vücut sıcaklıklarına ait veriler Wi-fi kullanılarak doktora direkt olarak iletebilecek (Göstaş & Karanfiloğlu, 2019, s.131-132).*

Kullanılan yapay zekâ uygulamalarının yanında tıbbi görüntüleme cihazlarının gelişiminin hızlanması ve yeni tasarım ameliyathaneler ile tedavi edici sağlık hizmetlerinde de gelişimler yaşanmıştır. Örneğin,

- *Hibrit Ameliyathane: Tıbbi görüntüleme sistemleri ve tıbbi cihazların eş anlı kullanılması ile birlikte yeni tasarım ameliyathaneler oluşturulmuştur. Önemli başarıların sağlandığı bu ameliyathanelerde özellikle beyin ve sinir fonksiyonlarının izlenebilir olması büyük olanaklar sunmuştur.*
- *Intraoperatif Radyoterapi: Tedavisi yaklaşık 2 ay süren meme kanseri tedavisinde tasarlanan bu cihazla birlikte bu süre yaklaşık 30-40 dakikalara kadar inmiştir. Bu cihazın kullanılması ile birlikte uzun sürecek olan gereksiz tedavilerin önüne geçilmiş ve hem hasta hem de sağlık çalışanları açısından zamandan da tasarruf sağlanmıştır (Yalman & Filiz, 2022, s.56).*
- *EMRAM: Hastanelerin dijitallik seviyelerinin belirlenmesinde kullanılan bu model dijitalleşme sürecinin takip edilmesine imkân vererek bilgiye ulaşma ve veri toplama konularında kolaylıklar sağlayarak sağlık politikalarına yön vermeyi mümkün kılan bir uygulamadır.*
- *Dijital Hastane: Sağlık hizmetlerinin sunumunda ufak ihmaller insan hayatının sonlanması ile sonuçlanabilir. Yorucu şartlar altında çalışmanın meydana getirebileceği olumsuzlukları en aza indirmek için dijital hastane oluşturulmuştur. Tam otomasyon sisteminin kağıtlar, filmler, dosyalar olmadan sistem üzerinden yapıldığı, kontrol edildiği ve yönetildiği bir işleyiş diye tanımlanmaktadır. Hataların azaltılması sağlık kurumlarının verimliliğini artırarak hasta memnuniyetini olumlu yönde etkilemektedir (Arslan & Güzel, 2019, s.653-654).*

Dijital sağlık teknolojileri sayesinde insanlar kendi sağlık kontrollerini yapabilmekte ve hekimler tarafından verilen tedavi yöntemlerine uyum gösterebilmektedirler. Dijitalleşmenin sağladığı kolaylık ile koruyucu sağlık faaliyetlerinin teşvik edilmesi ve bireyler ile sağlık çalışanları arasından ki iletişimi sağlayan araçların tümüne dijital sağlık teknolojisi adı verilmektedir. İnternet, e-mail, mobil uygulamaları, giyilebilir teknolojiler, vücuda entegre edilen yüksek teknolojik uygulamaların hepsi bu teknolojiye örnek olarak verilebilir. Bu gelişen teknoloji sağlık çalışanlarına bireylerin sağlık durumları hakkında sürekli olarak bilgi sağlamaktadırlar (Demirci, 2018, s.711). Dijital sağlık uygulamalarından bazıları şunlardır; teletıp, elektronik sağlık kayıt sistemi, mobil sağlık, telsiz sağlık cihazı, yazılım yenilikleri (Asi & Williams, 2018, s.115-117). Bu kullanılan uygulamalar ile bireylerin sağlık durumları hakkında daha iyi bilgi elde edebilme, aynı sağlık sorununa sahip bireyler arasında deneyim paylaşımı yapabilmek, uygun tedavi yöntemini tespit edebilmek, hasta ile sağlık çalışanları arasındaki iletişimi güçlendirmek gibi faydalar elde edilecektir.

Teletıp; sağlık hizmetlerinin uzaktan desteklenmesi amacıyla 1980 yılında ortaya çıkmış ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından toplumların sağlıklarını iyileştirmek amacıyla teşhis, tedavi, koruyucu hekimlik, araştırma ve sürekli eğitim sağlayan sağlık hizmetlerinin sunumunda iletişim ve bilgi teknolojilerinin kullanımını ifade etmektedir. Elektronik sağlık sistemi diye isimlendirilen E-sağlık; her ne kadar başlangıçta verilerin elektronik ortamda kaydedilmesi olarak ifade edilsede aslında sağlık sektörüne entegre olan internet ve teknolojinin, verilerin depolanmasının, hasta teşhis ve tedavisinin takibinin internet üzerinden değerlendirilmesini ifade etmektedir. E-sağlığın bir bileşeni olan mobil sağlık; Dünya Sağlık Örgütü Küresel Sağlık Gözlemevi Ön Sağlık tarafından mobil cihazlar tarafından desteklenen tıbbi bir halk sağlığı uygulaması olarak tanımlanmaktadır (Zengin & Yontar, 2022, s.137-139).

Sağlıkta dijital dönüşümle ile birlikte yeni sağlık teknolojilerine örnek verilecek olursa; bulut bilişimin kullanılması, mikro cerrahlar, akıllı şapka ile kalp ritminin ve vücut sıcaklığının ölçülmesi, protez kolun zihin gücü ile hareket ettirilmesi, Mikro Pnl ile böbrek taşı tedavisi, kalp yetmezliğinde kullanılan kalp pilleri (Arslan & Güzel, 2019, s.655-657).

SONUÇ

Teknolojik gelişmelerin yaşanması bireylerin dünyayı algılama şekillerini etkilemektedir. Yaşanan dijital çağa birlikte yaşam tarzlarımızda büyük değişimler yaşanmıştır. Hayatın tüm alanlarında bilişim temelli gelişmeler yaşanmış ve bu gelişmeler yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. İçinde bulunduğumuz dijitalleşme çağı ekonomik ve kültürel değişmelerin yanı sıra sağlık alanında da etkili değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Dördüncü sanayi devriminin ardından sağlık sektöründe birçok teknolojik gelişme yaşanmıştır. Sağlık alanında yaşanan bu reformlar maliyet ve kaynak yönetimini optimize etmeye, daha kaliteli ve verimli hizmetler üretmeye imkân sağlamıştır. Dijitalleşmenin hız kazanması ile birlikte bireyler tekno-bilişim çağının sağladığı kolaylıklardan faydalanarak sorun çözme ve etkili iletişim gibi konularda beceriler elde etmişlerdir.

Son zamanlarda ülkeler sağlık harcamalarını artırarak sağlık çıktılarında iyileşmeler sağlamayı amaçlamaktadırlar. Sağlık harcamalarının payı arttıkça ülkelerin ekonomilerinde bir yük oluşmakta ve ülkeler bu durumu tolere etmek durumunda kalmaktadırlar. Gelişen teknolojilerin kullanılması ile birlikte sağlık hizmetlerinin kalitesinin, maliyetlerin azaltılması ile, artırılması refah üzerinde olumlu bir etkiye sebep olacaktır. İnsanlar yüksek kaliteli sağlık hizmetlerine uygun maliyetlerle kolaylıkla ulaşabilmektedirler.

Yenilikçi ürün geliştirmek ve yeni teknolojiler üretmek için sağlık sektöründe önemli bir potansiyel mevcuttur. Bulut bilişim, büyük verinin kullanılması, giyilebilir teknolojinin kullanılması gibi dijitalleşmenin getirdiği yenilikler sağlık sisteminde dönüşümü zorunlu kılmıştır. Dijitalleşen dünyada gelişmelerin hızla yaşanıyor olması sağlık sektöründe standartların yükselmesine sebebiyet vermiştir. Standartların yükselmesi ile hastane içinde işleyişler iyileşmiş ve hem hasta hem de sağlık çalışanları açısından bir dizi kolaylıklar sağlanmıştır.

Sağlık 4.0'ın temel hedefleri, yüksek kalitede sağlık hizmetleri sunmak, sağlık hizmetlerinin verimliliğini ve etkinliğini artırmak, maliyetlerin ve kaynakların optimizasyonunu sağlamak olarak özetlenebilir. Sağlık 4.0 bu hedefleri gerçekleştirmek için tıbbi nesnelerin interneti, siber-fiziksel sistemler, sanallaştırma, bulut bilişim, büyük sağlık verisi ve yeni nesil mobil uygulamalardan yararlanmaktadır. Gün geçtikçe kullanımı artan sağlık teknolojileri toplum sağlığının iyileştirilmesinde, sağlık çalışanları ile hastalar arasındaki bilgi paylaşımının kolaylaşmasına neden olmaktadır. Sağlık sektöründe teknolojik değişimin hızlı yaşanması devrim niteliğindedir. Mesafelerin ortadan kalktığı sağlık hizmeti sunumunda uzak bölgelerde yaşayan insanlar yüksek kaliteli sağlık hizmetlerine erişebilir olmuşlardır. Gelişen dijital dönüşüm sağlık standartlarının artmasına neden olmaktadır. Bireylerin ve sağlık çalışanlarının kâğıt yükü olmadan istedikleri verilere hızlı ve kolay erişe bilmeleri sağlık sektöründe gelişmelerin hızını artırmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahsan, M. M., & Siddique, Z. (2022). Industry 4.0 in Healthcare. A systematic review. *Elsevier: International Journal of Information Management Data Insights*.
- Akalın, B., & Veranyurt, Ü. (2021). Sağlık Hizmetleri ve Yönetiminde Yapay Zeka. *Acta Infologica*, 5(1), 231-240.
- Akalın, B., & Veranyurt, Ü. (2022). Sağlık 4.0 ve Sağlıkta Yapay Zekâ. *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi*, 4(1), 57-64.
- Arslan, Ş., & Güzel, Ş. (2019). Endüstri 4.0 Gelişim Süreci ve Sağlıkta Dijital Dönüşüm. *Second International Congress on New Horizons in Education and Social Sciences*, (s. 650-659).
- Asi, Y. M., & Williams, C. (2018). The Role of Digital Health in Making Progress Toward Sustainable Development Goal (SDG) 3 in Conflict -Affected Populations. *Elsevier: International of Medical Informatics*.
- Ciasullo, M. V., Orciuoli, F., Douglas, A., & Palumbo, R. (2022). Putting Health 4.0 at the Service of Society 5.0: Exploratory Insights From a Pilot Study. *Elsevier: Socio-Economic Planning Sciences*(80).
- Çapçioğlu, İ., & Anık, H. (2021). Sanayi Devrimi'nden Endüstri 4.0'a: Dijitalleşme ve Dijital Dünyada Dinin Statüsü. *İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 28-43.
- Damar, M. (2022). Endüstri 4.0 ve Sağlık: Dijital Dönüşümün Sağlık Sektörüne Etkileri. M. Demirbilek içinde, *Multidisipliner Yaklaşımlarla Endüstri 4.0*. İstanbul: Efe Akademi.
- Demirci, Ş. (2018). Sağlıkın Dijitalleşmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Göstaş, A., & Karanfiloğlu, M. (2019). Endüstri 4.0 Yolunda: Sağlıkta Dijital Dönüşüm ve Sağlık 4.0 Uygulamaları. Hilal Koçdor (Ed.) *Endokrin, Metabolik Hastalıklar ve in vitro Diyagnostik* (s.128-135).
- Genç, S. (2018). anayi 4.0 Yolunda Türkiye. *Sosyoekonomi*, 26(36), 235-243.
- Kaya, İ., & Demir, S. (2021, 4 2). Health 4.0: Blockchain Applications in Healthcare. *Journal of Investigations on Engineering&Technology*, s. 69-76.

- Korkmaz, S., & Gedik, Ö. (2020). Endüstri 4.0'ın Sağlık Sektörüne Etkisinde Demografik Özelliklerin Düzenleyici Rolü: Teknoloji Kabul Modeli İle Bir Uygulama. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(4), 743-776.
- Oduncu, F. (2022). Health 4.0 and Health 4.0 Technology Applications. *Journal of Health Sciences*, 4(3), 185-196.
- STM ThinkTech Teknoloji Düşünce Merkezi Araştırma Raporu. (2019). *İleri Sağlık Teknolojileri III- Sağlıkta Dijitalleşmenin Önündeki Yok Haritası*.
- Yalman, F., & Filiz, M. (2022). Sağlık Hizmetlerinde 4.0 Uygulamaları ve Sağlık Yönetimine Yansımaları. *Sağlık ve Toplum*, 32(1), 53-63.
- Zengin, Ş., & Yontar, E. (2022). Reflections of Digital Transformation in the Health Sector in the COVID 19 Pandemic with the Effect of Industry 4.0. 3(2), 136-152.
- Zeybek, M., & Zeybek, D. Ö. (2022). Dijital Hastanaların Değerlendirilmesi ve Geleceği. B. Uysal, & T. Semiz (Dü.), *Sağlık Hizmetlerinde Dijitalleşme ve Geleceği*. Burhanettin Uysal, Tarık Semiz (Ed.) Sağlık Hizmetlerinde Dijitalleşme ve Geleceği (s.213-225)

TEKNOLOJİ TABANLI HİZMETLERİN KULLANIMINA YÖNELİK TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ ARAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Büşra Kutlu Karabıyık
ORCID: 0000-0002-6691-2921

ÖZET

Teknolojik ilerlemeler çok sayıda müşterinin çeşitli ihtiyaçlarına yönelik orjinal çözümler sunmaktadır. Son zamanlarda yaşanan gelişmeler bilişim teknolojilerinin inovatif bir şekilde kullanılmasını ve tüketicilere yeni ve farklı hizmetler sunulmasını sağlamaktadır. Teknoloji tabanlı hizmetler kısaca; bilgi teknolojileri, dijital araçlar ve internet gibi teknolojik altyapılar kullanılarak sunulan hizmetleri (internet bankacılığı, e-ticaret, telekom vb. gibi) ifade etmektedir. Yüksek düzeyde yenilikçi olan bu hizmetler oldukça uzun süren araştırma-geliştirme faaliyetlerinin sonucunda oluşmaktadır. Eğitim, sağlık, iletişim ve finans gibi pek çok farklı sektörde de söz konusu hizmetlerden yararlanılabilmektedir. Bu çalışmanın amacı tüketicilerin teknoloji tabanlı hizmetleri kullanma davranışlarına etki eden bileşenleri araştırmaktır. Çalışmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. 409 kişi ile gerçekleştirilen bu araştırmada; ölçeklerin öngörülen yapılarının toplanan veri ile desteklenme durumu doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile test edilmiştir. DFA'dan sonra; ölçekler arasında kurgulanmış olan nedensel ilişkiler yapısal eşitlik modeli (YEM) ile değerlendirilmiştir. En son olarak ise; teknoloji tabanlı hizmetleri kullanma davranışının sırasıyla cinsiyete ve yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığı Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis-H testleri ile değerlendirilmiştir. DFA analizi sonuçlarına göre; kurulan modelin uyum iyiliği değerleri literatürde kabul edilen sınırlar içinde bulunmuştur [$X^2[179, N=409]=510,54$; $p<0,01$; $X^2/sd=2,852$; $CFI=0,938$ ($>0,09$); $RMSEA=0,067$ ($<0,08$); $SRMR=0,0471$ ($<0,08$)]. YEM analizine göre ise; iyimserliğin hedonik motivasyonu ($\beta=0,550$, $p<0,01$) ve faydacı motivasyonu ($\beta=0,733$, $p<0,01$) pozitif etkilediği; yenilikçiliğin hedonik motivasyonu pozitif etkilediği ($\beta=0,328$, $p<0,01$) ve son olarak iyimserlik ($\beta=0,301$, $p<0,01$) ve yenilikçiliğin ($\beta=0,372$, $p<0,01$) teknoloji tabanlı hizmetleri kullanma davranışını pozitif etkilediği bulunmuştur. YEM analizinde ayrıca; yenilikçiliğin faydacı motivasyon üzerinde etkisinin olmadığı ($\beta=0,067$, $p>0,05$); hedonik motivasyonun ($\beta=0,140$, $p>0,05$); ve faydacı motivasyonun ($\beta=0,124$, $p>0,05$) da teknoloji tabanlı hizmetleri kullanma davranışı üzerinde etkilerinin olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca, kurulan model doğrultusunda teknoloji tabanlı hizmetleri kullanma davranışı varyansının %35'inin açıklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise; teknoloji tabanlı hizmetler çevrimiçi müzik ve çevrimiçi bankacılık olmak üzere iki ayrı faktör olarak ele alınmıştır. Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis-H test sonuçlarına göre; çevrimiçi müzik hizmetlerini kullanma davranışı cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermezken; çevrimiçi bankacılık hizmeti kullanma davranışı cinsiyete göre anlamlı bir değişiklik göstermektedir. Söz konusu değişiklik detaylı olarak incelendiğinde; erkek gruplarının çevrimiçi bankacılık hizmeti kullanma davranışlarının kadın gruplarına göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ek olarak;

çevrimiçi müzik ve çevrimiçi bankacılık hizmetlerini kullanma davranışlarının yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu değişiklik detaylı olarak incelendiğinde; genç yaş (18-25) grupların çevrimiçi müzik ve bankacılık hizmetleri kullanma davranışlarının ileri yaş gruplarına göre (42-49 ve 50+) daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın mevcut veya gelecekte ortaya konulması muhtemel olan teknoloji tabanlı hizmetlerin kullanılma düzeylerine pozitif bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji tabanlı hizmetler, DFA, YEM.

INVESTIGATION OF CONSUMER BEHAVIOUR TOWARDS THE USE OF TECHNOLOGY-BASED SERVICES

ABSTRACT

Technological advances offer original solutions for the various needs of a large number of customers. Recent developments have enabled the innovative use of information technologies and the provision of new and different services to consumers. In short, technology-based services refer to services (such as internet banking, e-commerce, telecoms, etc.) that are offered using technological infrastructures such as information technologies, digital tools and the internet. These highly innovative services are the result of long-lasting research and development activities. These services can be utilised in many different sectors such as education, health, communication and finance. The purpose of this study is to investigate the components that affect consumers' behaviour in using technology-based services. In the study, survey method was used as a data collection tool. In this study conducted with 409 people; the support of the predicted structures of the scales with the collected data was tested by confirmatory factor analysis (CFA). After CFA, the causal relationships between the scales were evaluated with structural equation modelling (SEM). Finally, Mann-Whitney U and Kruskal Wallis-H tests were used to evaluate whether the behaviour of using technology-based services differed significantly according to gender and age, respectively. According to the results of CFA analysis, the goodness of fit values of the model were found to be within the limits accepted in the literature [$\chi^2[179, N=409]=510,54$; $p<0,01$; $\chi^2/sd=2,852$; $CFI=0,938$ ($>0,09$); $RMSEA=0,067$ ($<0,08$); $SRMR=0,0471$ ($<0,08$)]. According to SEM analysis; optimism positively affects hedonic motivation ($\beta=0,550$, $p<0,01$) and utilitarian motivation ($\beta=0,733$, $p<0,01$); innovativeness positively affects hedonic motivation ($\beta=0,328$, $p<0,01$) and finally optimism ($\beta=0,301$, $p<0,01$) and innovativeness ($\beta=0,372$, $p<0,01$) positively affect the behaviour of using technology-based services. In SEM analysis, it was also found that innovativeness has no effect on utilitarian motivation ($\beta=0,067$, $p>0,05$); hedonic motivation ($\beta=0,140$, $p>0,05$); and utilitarian motivation ($\beta=0,124$, $p>0,05$) also have no effect on technology-based services usage behaviour. In addition, it was concluded that 35% of the variance of technology-based services usage behaviour was explained by the model. In the last part of the study, technology-based services were analysed as two separate factors: online music and online banking. According to Mann-Whitney U

and Kruskal Wallis-H test results; while the behaviour of using online music services does not show a significant difference according to gender; the behaviour of using online banking services shows a significant change according to gender. When the aforementioned change is examined in detail, it is concluded that the behaviour of male groups in using online banking services is higher than that of female groups. In addition, it is concluded that the behaviours of using online music and online banking services show a significant difference according to age. When the aforementioned change is examined in detail, it is concluded that younger age groups (18-25) are more likely to use online music and online banking services than older age groups (42-49 and 50+). The study is expected to make a positive contribution to the usage levels of technology-based services that are available or likely to be introduced in the future.

Key words: Technology-based services, CFA, SEM.

SOSYAL MÜBADELE KURAMI PERSPEKTİFİNDE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ UYGULAMALARI

Dr. Öğr. Üyesi İsmail KARAKULLE
Kastamonu Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü
ORCID: 0000-0002-5372-2010

ÖZET

Artan rekabet koşulları örgüt ve çalışan arasındaki ilişkileri geçmişe kıyasla sürdürülebilir anlayışla ilerlemesini zorunlu kılmaktadır. Örgütler, rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü elde etmek, gelecek hedeflerine ulaşmak için rakipleri tarafından taklit edilemeyen sahip olduğu en değerli kaynağı olan insan kaynağına karşı birçok uygulama gerçekleştirmektedir. Örgütler tarafından uygulanan insan kaynakları yönetimi uygulamaları çalışanlara yetkinlik ve yeterlilik açısından belirli bir fayda sağladığı sürece çalışanların örgüte karşı ortaya koyduğu tutum ve davranışlar süreklilik arz etmektedir. Sosyal mübadele kuramı, örgüt ve çalışan arasında beklentilerin karşılanmasına bağlı olarak tarafların birbirlerinin arzu ve isteklerini karşıladıkları süre boyunca sosyal ilişkilerini devam ettireceklerini ortaya koymaktadır. Sosyal mübadele kuramı kapsamında performans değerlendirme, ücret ve ödül sistemi, kariyer planlama, iş sağlığı ve iş güvenliği, eğitim ve geliştirme gibi insan kaynakları yönetimi uygulamaları örgüt ve çalışan ilişkisinin devamlılığına katkı sağlamaktadır. Performans değerlendirme sistemi ile çalışanların elde ettikleri başarı ve bunun sonucunda ortaya çıkan kazanımlar çalışanların örgütsel bağlılık ve iş tatmin düzeylerinin artmasına neden olmaktadır. Ücret ve ödül sistemi sosyal mübadele kuramı açısından ele alındığında çalışanların sistemli ve adil bir ücret ve ödül politikası algısı, çalışanların daha fazla gayret ve emek sergilemelerine neden olmaktadır. Kariyer planlama sistemi çalışanların yetkinlik ve yeterlilik düzeyine göre yapıldığında çalışanlar örgütlerine karşı daha fazla sorumluluk bilinciyle gayret göstermektedirler. İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları yasal zorunluluktan öte örgüt tarafından çalışanların önemsendiği amacıyla yapılması çalışanların örgüte karşı minnet duygularında artış sağlayacaktır. Eğitim ve geliştirme uygulamaları çalışanların sahip olduğu bilgi, beceri, yeterlilik ve yetkinliklerinin artışına katkı sağlayarak hem örgütün daha nitelikli insan kaynağına sahip olmasına neden olmakta hem de çalışanların örgütsel bağlılığın azalması, işe geç gelme gibi olumsuz davranışlarının azalmasına olanak sağlamaktadır. Sonuç olarak uygulanan insan kaynakları yönetimi uygulamaları çalışanların örgütlerine daha fazla katkı sağlamalarına, karşılıklı beklentilerin karşılanması sonucu güven temeline dayalı sosyal mübadele ilişkisinin devamlılığını sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Mübadele Kuramı, İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları, Örgütsel Davranış,

HUMAN RESOURCE MANAGEMENT PRACTICES IN THE PERSPECTIVE OF SOCIAL EXCHANGE THEORY

ABSTRACT

Increasing competitive conditions make it necessary for the relationship between the organization and the employee to progress with a sustainable understanding compared to the past. Organizations carry out many practices against their most valuable resource, human resources, which cannot be imitated by their competitors, in order to gain competitive advantage over their competitors and to achieve their future goals. As long as the human resource management practices implemented by organizations provide a certain benefit to employees in terms of competence and competence, the attitudes and behaviors of employees towards the organization are continuous. The social exchange theory reveals that depending on the fulfillment of expectations between the organization and the employee, the parties will continue their social relations as long as they meet each other's desires and wishes. Within the scope of social exchange theory, human resource management practices such as performance evaluation, wage and reward system, career planning, occupational health and safety, training and development contribute to the continuity of the relationship between the organization and the employee. The success achieved by employees through the performance evaluation system and the resulting gains lead to an increase in organizational commitment and job satisfaction levels of employees. When the wage and reward system is considered in terms of social exchange theory, employees' perception of a systematic and fair wage and reward policy causes them to exhibit more effort and labor. When the career planning system is based on the level of competence and proficiency of the employees, employees show more responsibility towards their organizations. Occupational health and safety practices that are carried out by the organization for the purpose of caring for the employees beyond the legal obligation will increase the employees' feelings of gratitude towards the organization. Training and development practices contribute to the increase in the knowledge, skills, competencies and competencies of employees, and thus, both cause the organization to have more qualified human resources and reduce the negative behaviors of employees such as decreased organizational commitment and late coming to work. As a result, human resource management practices help employees to contribute more to their organizations and ensure the continuity of the social exchange relationship based on trust as a result of meeting mutual expectations.

Key words: Social Exchange Theory, Human Resource Management Practices, Organizational Behavior

ENHANCING SUSTAINABLE ARCHITECTURE IN SOUTH ASIA: COMPARATIVE ANALYSIS OF ENERGY-EFFICIENT DESIGN PRACTICES IN PAKISTAN, INDIA, AND BANGLADESH

Farhana Naz

Lahore College for Women University, Faculty of Arts and Social Sciences, Interior Design Department, Lahore, Pakistan.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9495-5489>

Rimsha Imran

Lahore College for Women University, Faculty of Arts and Social Sciences, Interior Design Department, Lahore, Pakistan.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-0917-6981>

Abstract

In architectural design, renewable energy sources, water-saving measures, occupant comfort, and natural illumination are crucial considerations. The study aims to compare development and implementation of energy-efficient design approaches in India, Bangladesh, and Pakistan, analyzes policy frameworks, and finds the best methods. These nations have made substantial progress in promoting sustainable architecture and minimizing environmental impact. The introduction of green building certification standards, such as LEED and GRIHA in India and Pakistan Green Building Council (PGBC), has significantly contributed to the rise of energy-efficient design practices in India, Bangladesh and Pakistan. A comparative analysis is carried out as part of the research project to gain a better understanding of energy-efficient design practices, policy frameworks, and opportunities for the sharing of knowledge throughout the South Asian region.

It has been demonstrated that financing options, such as loans and incentives, are effective in encouraging the adoption of environmentally responsible building techniques. Green building initiatives feature solar panels, rainwater collection systems, and water fixtures with reduced consumption rates. Continued efforts to raise awareness, fortify regulations, and cultivate collaboration are required to advance sustainable development in the region. The study will improve South Asian sustainable architecture knowledge by examining environmental issues and encouraging regional collaboration. It will help architects, politicians, and construction sector stakeholders build a sustainable and resilient region.

Keywords: *energy-efficient design, sustainable architecture, policy frameworks, green building*

ANALYSIS OF THE BUSINESS FEASIBILITY STUDY IN THE FIELD OF COOPERATIVE CATERING FOR UIN K.H. ABDURRAHMAN WAHID PEKALONGAN

**Bagas Surya Buana,
Eka Kurniawati,
Amalia Ayuningtyas,
Sukma Purbaningrum, P
utri Utami, Sisca Aprilia**

ABSTRACT

This research article discusses the business feasibility study of one of the businesses in the Student Cooperative of UIN K. H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, namely the catering business. This study used interviews with the head of the business sector in the catering sector. This research yielded several results regarding the Business Feasibility Study in Student Cooperative Catering Businesses at UIN K. H. Abdurrahman Wahid Pekalongan. Some of the things we get are food businesses in the catering sector such as rice boxes, snack boxes, and tampah snacks. The marketing method used is by distributing pamphlets on social media. The capital used in this catering business is not too large, if you look at the results from the sales made, this catering business is sufficient to produce from the initial capital and income received each month.

Keywords : catering business, Kopma UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan

HRIMS MIGHT BE CREATED THE SUGGESTIONS OF 07 TREATIES WHICH ARE ENDORSED BY GoP: A REASONABLE SURVEY BY DR FAISAL

DR. MUHAMMAD FAISAL
Allama Iqbal Open University
ORCID: 0000-0002-5797-766X

ABSTRACT

Human Rights Information Management System (HRIMS) can positively create suggestions in light of global settlements and arrangements that an administration has marked, including those endorsed by the Public authority of Pakistan. This is the way such a framework could work. The HRIMS would initially have to incorporate information connected with the seven significant settlements endorsed by the Public authority of Pakistan. These arrangements might incorporate shows like the Global Agreement on Common and Political Freedoms or the Show on the Privileges of the Youngster, among others. The framework would dissect the substance of these deals, distinguishing key arrangements, commitments, and responsibilities made by the public authority. This would include normal language handling and text investigation procedures. The HRIMS would think about the arrangements of these global settlements with existing public regulations and guidelines in Pakistan. It would recognize any holes or irregularities between the two. The framework would survey the degree of consistence of Pakistan with every settlement's arrangements. It would take a gander at government strategies, activities, and drives that line up with or stray from deal commitments. In light of the examination of deal arrangements, consistence evaluation, and recognized holes, the HRIMS can produce proposals for the public authority. These proposals could incorporate official changes, strategy changes, or explicit activities to further develop consistence with global basic freedoms guidelines. The HRIMS would likewise track and screen the public authority's advancement in executing these proposals after some time. It could give occasional updates and assessments to quantify the viability of the recommended activities. The framework can produce reports and warnings for important specialists, basic liberties associations, and people in general to advance straightforwardness and responsibility in the public authority's endeavors to satisfy its deal commitments. The HRIMS could likewise be customized to give alarms and early admonitions in the event that there are huge deviations or arising issues connected with basic liberties consistence. Pertinent partners, like government authorities, common society associations, and worldwide bodies, could approach the HRIMS to see proposals, progress reports, and consistence evaluations. The framework might consolidate a criticism component to get information and input from different partners, considering changes and refinements in its suggestions. Integrating simulated intelligence and information examination into a HRIMS can essentially improve the public authority's capacity to satisfy its deal commitments and advance basic freedoms. Artificial intelligence can aid the assortment and investigation of enormous volumes of basic freedoms information from different sources,

including reports, online entertainment, news stories, and official archives. Regular language handling and AI calculations can assist with distinguishing patterns, examples, and abnormalities in this information. Computer based intelligence can be utilized to perform feeling examination on message information to measure public feeling and sentiments connected with common freedoms issues. This data can illuminate policymakers and basic liberties advocates. Man-made intelligence can dissect pictures and recordings to identify and hail potential common liberties infringement, like occasions of torment, separation, or misuse. This can be especially important for associations engaged with archiving such episodes. Man-made intelligence models can foresee potential common liberties infringement and clashes in light of authentic information and examples. This can assist associations and legislatures with apportioning assets and focus on mediations. Simulated intelligence driven information representation devices can assist with introducing complex basic liberties information in a more open and justifiable organization, making it simpler for policymakers and general society to get a handle on the degree of common freedoms issues. NLP can be utilized to robotize the extraction of applicable data from unstructured texts, like authoritative records or witness declarations. This can save critical time and exertion in information section and examination. Computer based intelligence can characterize records and reports into important classifications, making it more straightforward to sort out and get to common liberties data inside the HRIMS. Simulated intelligence fueled language interpretation devices can work with the interpretation of records and reports from numerous dialects, further developing cross-line joint effort and information openness. Simulated intelligence can assist with anticipating possible focal points for basic liberties infringement, permitting associations to proactively address issues before they heighten. Simulated intelligence calculations can distinguish strange or startling examples in common freedoms information, which might demonstrate arising basic liberties infringement or uncommon patterns.

Keywords: dissect, irregularities, explicit, policymakers, dialects, startling.

READINESS TO CHANGE: INDIVIDUAL-LEADER MECHANISM

**Septian Iskandar,
Ade Irma Anggraeni**

Management Department, Faculty of Economics and Business
Universitas Jenderal Soedirman, Indonesia

Abstract

Every organisational entity must face change as an integral part of its existence. Every organisation would want a more effective and efficient system and management arrangement, as a response to the challenge of achieving better change. Organisations, as social entities with diverse individual characters that compose them, are expected to have the ability to manage change effectively. In the implementation of this change, employee support and attachment to the change process are the main elements needed for the change to be successful.

Change naturally occurs with each new leadership move that brings new and different programmes and policies from before. The role of the leader becomes crucial in making new programmes and policies for the company. Employees are the main spearhead in realising these programs and policies, but the role of leaders becomes hand in hand in the success of changes in the organisation. Leaders who care about each person in the organisation will certainly be an example of the programs and policies issued and there is direct supervision of the course of the program or policy.

Readiness to change can also be seen in how employees are involved in new programmes and policies made. Employees who are involved certainly make employees feel "in" the organisation and feel considered. Even distribution of work must also be confirmed by the leadership so that it runs fairly. Commitment to change has the potential to have a positive impact on the psychological regulation of employees in dealing with change, so that the implementation of programs or policies can be successful. Employee commitment to changes that occur in the organisation is a form of assessment of employee loyalty to the company. Employees are considered ready if they can follow the flow of the updated programme or policy.

This study aims to investigate how Transformational Leadership, Emotional Commitment to change, Continuance Commitment to change, Normative Commitment to change, and the Level of Employee Involvement have an influence on the level of Readiness to Deal with Change.

Keywords: Commitment to Change, Employee Commitment, Employee Involvement, Readiness to Change, Transformational Leadership

Introduction

Change is often associated with anxiety and stress in the work environment, indicating some employees' negative reactions to the organisational change process. This negative reaction indicates that individuals are not fully

prepared for the new policies implemented in their organisation. Individual readiness for change is a positive factor that drives progress in organisations (Delpacess, 2005). The level of readiness of individuals will affect their focus, emotions, and mindset which are reflected in their attitudes and actions. Individuals who are considered ready will be more capable and stable in adapting to change, so resistance to change will be reduced. All of this will increase the chances of success in implementing change.

Holt et al (2007) revealed that readiness for change is a concept that has several dimensions that are influenced by employees' beliefs about the following: employees' ability to implement the proposed changes (change-specific efficacy), the suitability of the changes to the needs of the organisation (fit), support from leaders for the changes (management support), and the positive impact that the changes will have on the organisation (personal value).

Walumba et al. (2008) explain that transformational leadership is one of the leadership styles that support readiness in the face of change, because leaders with this style are able to increase the effectiveness of team members and inspire motivation so that they believe they can succeed in carrying out programmes or tasks.

Change can go well if there is an attachment between employees and organisational goals through regulations or organisational vision. Key factors in managing change are organisational capability, synchronisation and participation, and pressure from competition (Guy & Beauman, 2005). Commitment is described as the main element underlying employee involvement in supporting change within the organisation (Armenakis et al., 1999; Conner 1992). According to Conner (1992), commitment to change is described as a binding factor that connects the relationship between the individual and the purpose of the change. A gap in individual commitment to the organisation has been identified as one of the main factors leading to failure in change projects (Conner & Petterson, 1982). Herscovitch and Meyer (2002) explain commitment to change as a drive that binds individuals from a set of actions that recognise the importance of successfully implementing change.

Literature Review

Organisational Change

Change is a major requirement for organisational survival in achieving more effective and efficient management. Mills (2018) explains organisational change as a core transformation in the way an organisation operates, including its structure, culture, technology, leadership, goals, and individuals. Chen (2007) explains that organisational change is the result of interactions between internal and external environments, including the organisation itself and the wider context, including the macro environment and other organisations.

Readiness to Change

Holt (2007) also revealed that readiness for change is a concept that has various dimensions, including appropriateness, change specific efficacy, management support, and personal valance. Individual readiness has a

significant role in achieving successful change in the organisation, because the process of organisational change takes place through the role of employees.

Transformational Leadership

Gumusluoglu et al. (2009) suggest that transformational leadership is a form of leadership that inspires feelings of admiration, appreciation, loyalty, and emphasises the importance of shared ownership of company goals. This leadership style builds close relationships with subordinates, and considers each subordinate to have similar needs but diverse skills. A leader who has transformational traits will motivate subordinates by translating the company's exciting vision for the future, as well as providing instructions to subordinates on how to achieve these goals, and expressing confidence that subordinates are capable of completing tasks successfully.

Commitment to Change

Luthans (2006) explains that organisational commitment is a strong expression of the desire to remain part of an organisational entity, the intention to give maximum effort in accordance with organisational expectations, belief and acceptance of the values and mission of the organisation. Organisational commitment describes the loyalty that employees have towards the organisation and the ongoing process in which members of the organisation continuously show their concern for the success and development of the organisation.

Employee Engagement

Employee engagement is often identified as commitment to job success. Employee engagement can be defined as the high level of emotional attachment an employee has to his/her organisation, encouraging him/her to contribute extra and greater effort to his/her job tasks (Risher, 2010).

Explanation of the Relationship between Transformational Leadership and Readiness to Change

Change is often associated with how the leadership style in a company. Choi & Ruona (2011) identified several factors that influence readiness to change at the individual level. These factors mainly come from the internal environment of the organisation, including transformational leadership style and individual perceptions of elements related to readiness to change, such as organisational support, communication, organisational values, and whether or not these values align with individual values. Penava & Sehic (2014) state that transformational leadership that is more oriented towards communication, participation, and involving employees in the change process will encourage change initiatives from employees and reduce resistance to change.

H1: Transformational Leadership has a positive effect on Readiness to Change

Explanation of the Relationship between Commitment to Change and Readiness to Change

Rafferty et al. (2010) indicated that affective commitment has a significant role in responding to readiness to change. The results of research from Nordin also state that affective commitment has a positive influence on readiness to change, through employee participation in the change process and the formation of perceptions

regarding the benefits of change. The study conducted by Battisteli et al. (2014) showed different findings, namely one of the characteristics of affective commitment is the presence of high loyalty from employees. When employees lack strong loyalty to the company, the employee turnover rate in the organisation may increase, even if they are involved in the change process. According to Motes et al. (2012), employees who have a low level of ongoing commitment to change tend to support change without considering the losses they may face if the change fails.

Normative commitment to change has the potential to influence employees' level of readiness to change (Visagle & Streyen, 2011). Tsai (2015) also revealed that a high level of normative commitment can be reflected in employee behaviour that is in accordance with change procedures, such as being present on time, always attending meetings, improving performance, achieving targets for each job, and having an impact on increasing productivity. However, not all have a positive effect, a difference of opinion by Porthogesse et al. (2012) state that individual perceptions reject changes in their organisation, due to a lack of communication between various parties related to the benefits of change, this causes employees to feel they have no obligation to be involved in preparing to change. However, another view expressed by Machin et al. (2009) is that normative commitment in employees can create an environment within the organisation that encourages change. Employees feel that they have a responsibility to carry out these changes because they get paid and feel an integral part of the organisation. Based on the description above, the hypothesis is proposed as follows:

H2: Affective Commitment to Change has a positive effect on Readiness to Change

H3: Continuance Commitment to Change has a positive effect on Readiness to Change

H4: Normative Commitment to Change has a positive effect on Readiness to Change

Explanation of the Relationship between Employee Engagement and Readiness to Change

Psychological factors or human aspects are key elements in preparing for organisational change (Holt et al., 2007). A number of previous studies focus on how employee readiness can predict the role of the change agent, the change process and corresponding strategies, employee participation, work environment, belief in change, fairness, and commitment related to employee readiness for change in their organisation (Hanpachern et al., 1992; Cunningham et al., 2002; Bernerth et al., 2007).

H5: Employee Engagement has a positive effect on Readiness to Change

Methods

This research utilises a quantitative research approach through a survey method. The sample selection technique applied is purposive sampling. Purposive sampling is a sample selection strategy based on certain considerations. The results of the calculation of the Slovin formula above show that the minimum number of samples is 134.219 so that it can be rounded up to 135 respondents to get the minimum sample in the population.

The Transformational Leadership dimension is measured using 19 points from the Multifactor Leadership Questionnaire (MLQ) developed by Stone et al. (2004). The Employee Engagement dimension was measured using 14 points from the measure developed by Schaufeli & Bakker (2010). Commitment to Change (Affective, Continuance, and Normative) was measured using 18 items from The Three Component of Organizational Commitment Questionnaire (OCQ)) developed by Hersovitch & Meyer (2002). Readiness to Change was measured using 15 items developed by Holt et al (2007).

Result and Discussion

Descriptive analysis was utilised based on theoretical perspectives described in the form of non-statistical information and explanations. Confirmatory Factor Analysis (CFA) is used to test the concept formulated using a number of measurable indicators (Sarwono J, 2009). An indicator is considered a relevant measure of the measured factor if it has a Measure of Sampling Adequacy (MSA) value exceeding 0.4 or has a probability value (significance) less than $\alpha = 0.05$.

From the data analysis, it was found that all question items have a validity level that exceeds the rtable value (0.3061), indicating that all question items in the questionnaire have adequate validity. Furthermore, the Cronbach α value is 0.7242, which exceeds 0.60. Therefore, it can be concluded that the questionnaire is considered reliable.

From the data analysis, it is clear that all question elements have a validity level that exceeds the rtable value (0.3061), indicating that all question elements in the questionnaire are considered valid. Furthermore, the Cronbach α value reached 0.8285, exceeding the threshold of 0.60. Therefore, it can be stated that the questionnaire has good reliability.

From the data analysis, it can be observed that each question element has a validity that exceeds the rtable value (0.3061), so it can be concluded that all question elements in the questionnaire are considered valid. In addition, the Cronbach α value reached 0.7529, exceeding the threshold value of 0.60. Therefore, the conclusion is that this questionnaire has reliable reliability.

From the data analysis, it can be concluded that all question elements have validity that exceeds the rtable value (0.3061), so all question elements in the questionnaire are considered valid. Furthermore, the Cronbach α value has 0.8101, exceeding the threshold of 0.60. Therefore, it can be suggested that this questionnaire has an adequate level of reliability.

From the data analysis, it can be stated that all question elements have validity that exceeds the rtable value (0.3061), indicating that all question elements in the questionnaire are considered valid. Furthermore, the Cronbach α coefficient has a value of 0.8569, which exceeds the threshold of 0.60. Based on this, it can be concluded that the questionnaire has adequate reliability.

From the data analysis, it can be concluded that each question element has a validity that exceeds the table value (0.3061), indicating that all question elements in the questionnaire are considered valid. In addition, the Cronbach α coefficient has a value of 0.7856, which exceeds the threshold of 0.60. Therefore, it can be suggested that this questionnaire has a fairly good reliability.

The significance level on the Transformational Leadership variable = 0.047 (sig < 0.05), t count 2.007 (> t table 1.65675) and has a value of (0.218). The conclusion is that the Transformational Leadership variable has a positive and significant effect on the Readiness to Change variable. The first hypothesis, which reveals that Transformational Leadership has a positive effect on Readiness to Change, is accepted.

The significance level on the Affective Commitment to Change variable = 0.018 (sig < 0.05), t count 2.390 (> t table 1.65675) and has a value of (0.437). The conclusion is that the Affective Commitment to Change variable has a positive and significant effect on the Readiness to Change variable. The second hypothesis, which reveals that Affective Commitment to Change has a positive effect on Readiness to Change, is accepted.

The significance level on the Continuous Commitment to Change variable = 0.135 (sig > 0.05), t count 1.504 (< t table 1.65675) and has a value of (0.289). The conclusion is that the Continuous Commitment to Change variable has no effect on the Readiness to Change variable. The third hypothesis, which reveals that Continuance Commitment to Change has a positive effect on Readiness to Change, is rejected.

The significance level on the Normative Commitment to Change variable = 0.020 (sig < 0.05), t count 2.362 (> t table 1.65675) and has a value of (0.559). The conclusion is that the Normative Commitment to Change variable has a positive and significant effect on the Readiness to Change variable. The fourth hypothesis which reveals that Normative Commitment to Change has a positive effect on Readiness to Change is accepted.

The significance level on the Employee Engagement variable = 0.515 (sig > 0.05), t count -0.653 (< t table 1.65675) and has a value of (-0.090). The conclusion is that the Employee Engagement variable has no effect on the Readiness to Change variable. The fifth hypothesis, which reveals that Employee Engagement has a positive effect on Readiness to Change, is rejected.

Relationship between Transformational Leadership and Readiness to Change

Analysis of the research results regarding the relationship between transformational leadership and readiness to change indicates that there is a positive and significant correlation between the two factors. The findings of this study imply that transformational leadership has a substantial impact on the level of readiness of individuals and organisations in the face of change.

Transformational leadership, characterised by leaders who inspire, motivate and create positive change, has been shown to be a key factor in preparing employees and organisations to deal well with change. Transformational leaders are able to articulate a clear and compelling vision of change, thus inspiring employees to move forward

and adapt to the change. In addition, transformational leadership also encourages active employee participation in planning and implementing change. Employee involvement in the change process provides a sense of belonging and responsibility, so they feel more prepared to deal with change and contribute actively in achieving change goals.

The results also show that transformational leaders set a positive example by showing commitment and enthusiasm for change. This positive attitude of leaders can rub off on employees, reducing resistance to change and increasing their readiness to change.

Thus, the results confirm the importance of transformational leadership in preparing employees and organisations for change. Transformational leaders act as effective agents of change, helping to create an organisational culture that is adaptive and ready to face the challenges of transformation.

The Relationship between Affective Commitment to Change and Readiness to Change

In describing the research results regarding the correlation between affective commitment to change and readiness to change, it was found that there is a positive and significant correlation between affective commitment and individual and organisational readiness to face change.

The results of this study are in line with previous research from Rafferty et al. (2010) which states that affective commitment is an important commitment variable in responding to readiness to change. Affective commitment is a commitment based on emotional feelings and a sense of attachment to the organisation or the goal of change. The results showed that individuals who have a high level of affective commitment to the organisation or change tend to be more ready and motivated to change. Affective commitment creates a strong emotional connection between the individual and the organisation, so they feel bound to achieve the change goals.

Affective commitment also helps reduce resistance to change. Individuals who have a sense of emotional attachment to the organisation or change goals are more likely to accept and support the change. They see change as an opportunity to improve and achieve common goals, not as a threat to stability or personal interests.

The results also show that affective commitment can influence readiness to change by providing motivation and encouragement. Individuals who have high affective commitment tend to be more enthusiastic in the face of change and ready to overcome challenges that may arise.

Thus, the results of the study confirm the importance of affective commitment in improving individual and organisational readiness to change. The practical implication of the results of this study is the importance for organisations to strengthen employees' affective commitment to the organisation or change. This can be achieved through efforts to increase employees' emotional bonds with the organisation, provide support and appreciation for employees' contributions, and create a supportive and inclusive organisational culture. By strengthening

employees' affective commitment, organisations can improve their readiness to deal with change and achieve success in transformation.

The Relationship between Continuance Commitment to Change and Readiness to Change

The results of this study show that continuance commitment to change has no effect on readiness to change, indicating that the existence of commitment to change based on continuance factors does not make a significant contribution to the readiness of individuals or organisations to face change.

Continuance commitment is a commitment based on rational and logical considerations, namely the desire to change because of the need or necessity to remain in the organisation or follow certain changes. However, the results show that this commitment does not have a big impact on the level of individual readiness to face change.

The findings of this study are in line with the results of a previous study conducted by Motes et al. (2012), which indicated that employees who have a low level of continuance commitment to readiness to change tend to provide support without considering the consequences of loss when organisational change is unsuccessful.

One factor that may account for this result is that continuance commitment tends to have more to do with practical or economic needs, rather than the more emotional and intrinsic motivations associated with affective commitment. Therefore, continuance commitment may not have a significant influence on an individual's readiness to change, as it does not promote the feelings of attachment and passion required in the face of change.

It is important to remember that the level of readiness to change is influenced by various factors, including organisational support, leadership, and organisational culture. It is possible that continuance commitment has a greater impact on readiness to change in certain contexts or in combination with other factors.

Nonetheless, the results of this study may provide insights for organisations to consider a more holistic approach to improving readiness to change. Increasing affective commitment, strengthening transformational leadership, and creating a culture that supports change may be more effective strategies in helping individuals and organisations become better equipped to deal with change successfully.

The Relationship between Normative Commitment to Change and Readiness to Change

From the results of this study, it appears that normative commitment to change has a positive impact on readiness to change. This indicates that individuals who feel a moral and ethical obligation to support change tend to have a higher level of readiness to deal with it.

Normative commitment refers to commitment that is based on social norms and values that apply in the organisational environment. The findings of this study indicate that individuals who have a high level of normative commitment to the organisation or the purpose of change tend to have greater readiness and motivation to deal with the change. The results of this study are consistent with previous research by Machin et

al. (2009), which argues that normative commitment in employees can shape an organisational climate environment that supports change.

Normative commitment creates a moral and ethical connection between the individual and the organisation, so that individuals feel they have a responsibility to support and contribute to achieving change goals. This feeling of responsibility encourages them to be more enthusiastic in the face of change and ready to overcome challenges that may arise.

In addition, the results also show that normative commitment helps reduce resistance to change. Individuals who feel morally and ethically bound to support change, tend to be more accepting and supportive of the change as a correct and appropriate step to achieve organisational goals.

The results of this study have important practical implications. Organisations can strengthen employees' normative commitment by providing ethics training and strong organisational values. This can help create a supportive organisational culture and encourage positive attitudes towards change. In addition, organisational leaders can also play a role in strengthening normative commitment by setting a good example and demonstrating a high commitment to change.

By understanding the importance of normative commitment to change, organisations can improve employee readiness for change and achieve success in transformation. Normative commitment will help move individuals to contribute actively and passionately in achieving change goals, thus bringing positive changes to the organisation as a whole.

The Relationship between Employee Engagement and Readiness to Change

The discussion of the results of this study shows that there is no effect of employee engagement on readiness to change. This suggests that although employees are actively involved in organisational activities, it does not necessarily indicate that they have a higher level of readiness to deal with change.

Employee engagement is a measure of the extent to which employees are involved in organisational tasks and activities, feel responsible for their work, and feel emotionally connected to the organisation. While employee engagement is a positive indicator of organisational performance and well-being, research results show that it is not always directly related to readiness to change.

One possible reason for this result is that employee engagement may focus on routine work and tasks that occur in the daily routine. This engagement may not always include aspects of change or adaptation to new situations. Employees may feel engaged in their current job, but lack the readiness or opportunity to deal with significant change.

In addition, high levels of employee engagement can also lead to a sense of comfort and stability in the current situation. This can lead to resistance to change which can threaten stability and existing routines.

Conclusion

The results of this study can provide a valuable perspective for organisations in understanding the difference between employee engagement and readiness for change. While employee engagement has its positive aspects, organisations should also pay attention to improving employee readiness for change with the right approach. Steps are needed to create a supportive environment and encourage adaptation to change, through the application of strong leadership, effective communication, and appropriate and relevant training programmes.

In this regard, organisations can look for ways to integrate elements of change readiness into their employee engagement strategies. In this way, employees can feel involved in the changes taking place, and be prepared to deal with them in a positive and proactive manner.

The main contribution of this research is to revise the view of the commitment to change dimension in the context of readiness for change. Although commitment to change is considered a driving force that plays a role in influencing readiness to change (Herscovitch & Meyer, 2002), the findings of this study show that one of the dimensions of commitment to change, namely continuance commitment to change, has no influence on the level of readiness to change. This illustrates that the indicators or dimensions of commitment to change remain in a dynamic state.

The practical implication of affective commitment to change is that the level of emotional commitment of individuals to change will affect their readiness to accept and deal with these changes. Companies can improve communication and support for their employees during the change process, involve employees in all change processes that can make employees emotionally more excited in helping the change process, build good employee bonds, and provide assistance during the change process. By considering the practical implications above, organisations can create an environment that supports readiness to change and build positive affective commitment to change. The higher an individual's affective commitment to change, the more likely the change will be implemented successfully.

The practical implication of transformational leadership on readiness to change is an increase in effective communication, active participation of employees in planning and decision-making related to change, and positive examples from leaders in showing commitment and attitudes that support change. In addition, transformational leaders are also able to motivate employees, encourage innovation, and help overcome uncertainty by providing necessary support and guidance. In this way, transformational leadership creates a supportive, inspiring, and adaptive environment, which ultimately increases individual and organisational readiness to face and successfully implement change.

The practical implication of normative commitment on readiness to change is that when individuals feel morally and ethically bound to support organisational change, they will be more likely to be willing to adapt to the

change. Normative commitment encourages employees to focus on organisational values and shared goals, so they feel responsible for supporting the transformation. In this context, organisations can strengthen normative commitment by providing ethics training, raising awareness of organisational values, and creating an inclusive culture that reinforces a sense of attachment to the vision of change. By understanding the importance of moral commitment to change, organisations can increase employees' readiness to change more effectively and ensure success in facing transformation challenges.

References

- Çekmecelioğlu, Hülya Gündüz, Ayşe Günsel, and Tuğçe Ulutaş. "Effects of emotional intelligence on job satisfaction: An empirical study on call center employees." *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 58 (2012): 363-369.
- Kafetsios, Konstantinos, and Leonidas A. Zampetakis. "Emotional intelligence and job satisfaction: Testing the mediatory role of positive and negative affect at work." *Personality and individual differences* 44.3 (2008): 712-722
- SARLAK^a, Emine SENER^a Özlem DEMİREL^a Kader. "The effect of the emotional intelligence on job satisfaction." *Stud Health Technol Inform* 146 (2009): 710-1.
- Brunetto, Yvonne, et al. "Emotional intelligence, job satisfaction, well-being and engagement: explaining organisational commitment and turnover intentions in policing." *Human Resource Management Journal* 22.4 (2012): 428-441.
- Shooshtarian, Zakieh, Fatemeh Ameli, and Mahmood Amini Lari. "The effect of labor's emotional intelligence on their job satisfaction, job performance and commitment." *Iranian Journal of Management Studies* 6.1 (2013): 27-43.
- Anari, Nahid Naderi. "Teachers: emotional intelligence, job satisfaction, and organizational commitment." *Journal of workplace Learning* (2012).
- Ealias, Abi, and Jijo George. "Emotional intelligence and job satisfaction: A correlational study." *Research journal of commerce and behavioral science* 1.4 (2012).
- Güleryüz, Güldal, et al. "The mediating effect of job satisfaction between emotional intelligence and organisational commitment of nurses: A questionnaire survey." *International journal of nursing studies* 45.11 (2008): 1625-1635.
- Ouyang, Zhongming, et al. "Organizational justice and job insecurity as mediators of the effect of emotional intelligence on job satisfaction: A study from China." *Personality and Individual Differences* 76 (2015): 147-152.
- Kim, Bumjung, et al. "Relationships between social support, job autonomy, job satisfaction, and burnout among care workers in long-term care facilities in Hawaii." *Educational Gerontology* 45.1 (2019): 57-68.

- Chiva, Ricardo, and Joaquín Alegre. "Emotional intelligence and job satisfaction: the role of organizational learning capability." *Personnel review* (2008).
- Metaj-Macula, Albulena. "The relationship between emotional intelligence and perceived social support." *Journal of educational and social research* 7.1 (2017): 168-168.
- Lee, JungHoon Jay, and Chihyung Ok. "Reducing burnout and enhancing job satisfaction: Critical role of hotel employees' emotional intelligence and emotional labor." *International Journal of hospitality management* 31.4 (2012): 1101-1112.
- Cohrs, J. Christopher, Andrea E. Abele, and Dorothea E. Dette. "Integrating situational and dispositional determinants of job satisfaction: Findings from three samples of professionals." *The Journal of psychology* 140.4 (2006): 363-395.
- Hayes, Bronwyn, A. N. N. Bonner, and Julie Pryor. "Factors contributing to nurse job satisfaction in the acute hospital setting: a review of recent literature." *Journal of nursing management* 18.7 (2010): 804-814.
- Naqvi, SMM Raza, et al. "Impact of job autonomy on organizational commitment and job satisfaction: The moderating role of organizational culture in fast food sector of Pakistan." *International Journal of Business and Management* 8.17 (2013): 92.
- Saragih, Susanti. "The effects of job autonomy on work outcomes: Self efficacy as an intervening variable." *International Research Journal of Business Studies* 4.3 (2015).
- Beehr, Terry A., and John A. Drexler Jr. "Social support, autonomy, and hierarchical level as moderators of the role characteristics-outcome relationship." *Journal of Organizational Behavior* 7.3 (1986): 207-214.
- Taylor, Jim, Steve Bradley, and A. N. Nguyen. "Job autonomy and job satisfaction: new evidence." (2003).
- Kim, Bum Jung, et al. "The effects of job autonomy and job satisfaction on burnout among careworkers in long-term care settings: Policy and practice implications for Japan and South Korea." *Educational Gerontology* 44.5-6 (2018): 289-300.
- Lim, Sook. "Library informational technology workers: Their sense of belonging, role, job autonomy and job satisfaction." *The Journal of Academic Librarianship* 33.4 (2007): 492-500.
- Bradley, Jennifer R., and Sue Cartwright. "Social support, job stress, health, and job satisfaction among nurses in the United Kingdom." *International Journal of Stress Management* 9.3 (2002): 163-182.
- Henderson, Monika, and Michael Argyle. "Social support by four categories of work colleagues: Relationships between activities, stress and satisfaction." *Journal of Organizational Behavior* 6.3 (1985): 229-239.
- RHarris, J. Irene, Ann Marie Winskowski, and Brian E. Engdahl. "Types of workplace social support in the prediction of job satisfaction." *The career development quarterly* 56.2 (2007): 150-156.
- Schwarzer, Ralf, Nina Knoll, and Nina Rieckmann. "Social support." *Health psychology* 158 (2004): 181.
- Collins, Stewart. "Statutory social workers: Stress, job satisfaction, coping, social support and individual differences." *British journal of social work* 38.6 (2008): 1173-1193.

Rodriguez, Denise, et al. "Impact of lean production on perceived job autonomy and job satisfaction: An experimental study." *Human factors and ergonomics in manufacturing & service industries* 26.2 (2016): 159-176.

FOREIGN DIRECT INVESTMENT (FDI) AWARD EXPECTED FOR THE INVESTMENT PROMOTION ACTIVITY (IPAs) IN PAKISTAN SPECIALLY IN BIG CITY KARACHI

ALQUMA NOOR

ILMA University, Karachi, Pakistan

DR. MUHAMMAD FAISAL

Allama Iqbal Open University, Pakistan

ORCID: 0000-0002-5797-766X

ABSTRACT

The U.S. also, Pakistan have cooperated for just about 75 years on issues that are vital to the two countries, including energy, monetary development, harmony and consideration, instruction, and wellbeing. USAID's ongoing country improvement participation technique for Pakistan centers around encouraging a more steady, tranquil and prosperous country. To accomplish this, USAID is cooperating with the Public authority of Pakistan to extend the writ of government along the Afghanistan-Pakistan line locale; advance more tranquil networks in key regions; increment private-area drove, comprehensive monetary development; and fortify worldwide wellbeing security limits. This work straightforwardly upholds Pakistan's improvement yearnings, as illustrated in Pakistan Vision 2025, and its excursion towards economical, confident development and advancement. To advance unfamiliar direct speculation in Pakistan, remembering for Karachi, you commonly wouldn't need an "award" in the conventional sense. All things considered, you would zero in on establishing an appealing speculation climate and carrying out approaches that urge unfamiliar financial backers to put resources into your area. Lay out or work intimately with a Venture Advancement Office devoted to advancing interests in your district. In Pakistan, the Pakistan Leading group of Venture assumes a huge part in such manner. Carry out different speculation advancement exercises like advertising efforts, roadshows, and classes to grandstand the venture valuable open doors in Karachi and Pakistan to expected unfamiliar financial backers. Guarantee that the public authority has financial backer well-disposed approaches set up, which might incorporate assessment motivators, diminished administrative hindrances, and certifications for bringing home of benefits. Further develop foundation, including transportation, utilities, and innovation, to make it more straightforward for organizations to work in Karachi. Keep up with political and financial solidness in your district and give a protected climate to financial backers. Put resources into instruction and labor force improvement to guarantee a gifted work pool for possible financial backers. Distinguish key areas where you need to appropriately draw in FDI and tailor your endeavors. For instance, Karachi has qualities in the monetary area, so you could zero in on advancing banking and money related ventures. Offer administrations that help unfamiliar financial backers in exploring legitimate, administrative, and managerial cycles. This can incorporate an all-inclusive resource for venture endorsements and licenses. Keep up with straightforwardness in dealings with unfamiliar financial

backers, including clear standards and guidelines, and safeguard financial backers' freedoms. Team up with worldwide associations, exchange missions, and unfamiliar international safe havens to interface with expected financial backers. Concerning awards, while it's rare to give concedes straightforwardly to unfamiliar financial backers, a few legislatures offer motivations like awards, endowments, or tax cuts for interests in unambiguous areas or districts. You could investigate such motivators through the Pakistan Leading group of Speculation or other significant government offices. FDI is a drawn-out exertion, and achievement relies upon a mix of variables, including political steadiness, financial circumstances, framework, and the simplicity of carrying on with work. It's fundamental to have a thoroughly examined procedure and a committed group to draw in unfamiliar financial backers to Karachi and Pakistan. Arrangements and conditions can change after some time, so it's vital to remain refreshed with the most recent data and talk with neighborhood government offices and specialists for the latest direction on advancing FDI in Sindh, Karachi.

Keywords: tranquil, locale, fortify, intimately, diminished, straightforwardness.

COMPUTER BASED INTELLIGENCE APPARATUSES TESTING OR EXECUTION IN HRIMS PORTAL IN THE MINISTRY OF HUMAN RIGHTS PAKISTAN

DR. MUHAMMAD FAISAL
Allama Iqbal Open University
ORCID: 0000-0002-5797-766X

ABSTRACT

After the carefully implementation of HRIMS portal in Ministry of Human Rights Government of Pakistan required the AI tools and techniques for better reporting mechanism. Carrying out computer-based intelligence apparatuses in a HRIMS (Human Rights Information Management System) entryway for the Service of Common freedoms can give a few advantages, including further developed productivity, better direction, and improved client experience. Here are steps you can consider for testing and carrying out computer-based intelligence apparatuses in the HRMS entryway. Start by understanding the particular requirements and difficulties looked by the Service of Basic liberties in dealing with its labor force. Recognize regions where computer-based intelligence can add esteem, like enlistment, ability the executives, worker commitment, and information examination. Obviously characterize the goals of carrying out simulated intelligence in the HRMS gateway. For instance, you might need to diminish enrollment time, further develop representative maintenance, or upgrade information driven navigation. Gather and preprocess significant HR information. This might incorporate representative records, execution assessments, enlistment information, from there, the sky is the limit. Guarantee that information protection and security guidelines are kept. Pick man-made intelligence devices or advancements that line up with your HR goals. Normal man-made intelligence applications in HR incorporate regular language handling through NLP for continue screening, AI for prescient examination, and chatbots for representative help. Prior to carrying out simulated intelligence calculations in the live HRIMS entrance, completely test them in a controlled climate. Guarantee they give precise outcomes and can deal with various situations. Incorporate the chose simulated intelligence apparatuses into the HRIMS entry. This might require coordinated effort with programming engineers and IT specialists to guarantee a consistent combination. Give preparing to HR staff and other entrance clients on the best way to utilize the artificial intelligence includes really. This is fundamental for an effective execution. Persistently screen the computer-based intelligence devices' presentation and assemble input from clients. Make vital refinements and updates to work on their usefulness and precision. Guarantee that the simulated intelligence apparatuses utilized in HRIMS comply with moral rules and don't prompt separation or predisposition in navigation. Guarantee that the execution consents to all important work regulations, guidelines, and information security norms. Keep up with strong information safety efforts to safeguard delicate HR data. Consider a staged way to deal with executing computer-based intelligence instruments. Begin with one or a couple of modules and grow as you gain trust in their viability.

Consistently assess the effect of artificial intelligence apparatuses on HR cycles and key execution pointers and KPIs. Change your technique on a case by case basis. Lay out an input circle with HR clients to accumulate experiences and ideas for additional upgrades. Keep up with documentation of the artificial intelligence execution process, including the apparatuses utilized, information sources, and results accomplished. Keep all partners, including HR staff and the executives, educated about the advancement and advantages regarding computer-based intelligence execution. Carrying out artificial intelligence in a HRIMS entry is a critical endeavor that can yield significant advantages regarding HR productivity and viability. Notwithstanding, it ought to be drawn nearer in a calculated manner, with an emphasis on tending to explicit HR challenges and guaranteeing moral and legitimate consistence in the meantime.

Keywords: enlistment, assessments, prescient, refinements, predisposition.

EXPLORE THE SITUATIONS OF DISAPPOINTMENT AND REGRET: A STUDY RELATED TO SOCIAL EMOTIONS

Aakib Rahman Parray,

Research Scholar, Department of Psychology, Aligarh Muslim University, Aligarh, India.

Khashiya Binte Mujeeb

Research Scholar, Department of Clinical Psychology, Aligarh Muslim University, Aligarh, India.

Abstract

Social emotions emerge as a result of our understanding of societal norms, guidelines, and objectives. Strong negative emotions often arise from the consequences of significant decisions. Regret and disappointment, due to their prevalence and intricate links to decision-making processes, have garnered significant attention from researchers. This study specifically examines how regret and disappointment differ based on academic status and gender. Although the study employs a mixed-method design, however, the current reading focuses solely on the quantitative data. Analysis of variance (ANOVA) is employed to assess the differences. The findings highlight significant distinctions among graduate and postgraduate students concerning the experiential aspects of regret and disappointment.

Keywords: *Disappointment, Experiences, Regret, Social Emotions*

CHANGING FOOD PREFERENCES AMONG YOUNGSTERS: A CASE STUDY OF COLLEGE STUDENTS IN DELHI

Dr. Shahi Shaika
Amity School of Communication,
Amity University Noida, India.

Abstract

With the start of college life, students' eating habits alter. Prior to starting college, parents and, to a lesser extent, school administrators oversee food and eating habits. After graduating from high school, the majority of them move out of their parents' house and are released from the rigid demands of school life. They also experience a new type of environment with new social networks, new friends, and different time constraints. Students who enroll in college have the freedom and independence to choose the foods of their choice. The present study seeks to understand the reasons behind the shift in the choice of food and the increasing dependency on fast food. This study was conducted in Delhi, India, to better understand the shifting food preferences and trends among young people. The goal of the study was to identify the major food trends and comprehend how they are altering people's eating behaviors. A questionnaire that was given out online was used for the investigation. Because of the taste, quick service, change from daily routine, emotional eating, and following food trends, it has been noticed that young people are becoming increasingly likely to eat fast food.

Keywords: Food, Youth, Fast food, College students, Eating habits.

DEVELOPMENT OF INDIGENOUS PEOPLES AND THEIR DIVERSITY AMONG ETHNICS LOCATED IN THE AMAZON AND SOUTH REGION OF BRAZIL

Dr. Rodrigo Spessatto,

University of Western Santa Catarina, Graduate Program in Law

ABSTRACT

The vast Brazilian territory is home to hundreds of indigenous ethnicities, each with peculiar characters that cannot be forgotten. It is necessary to draw a parallel between the indigenous peoples located in the Amazon region and those located in the South of Brazil, especially those found in the west of Santa Catarina, with regard to their development, organization, urbanization, politicization, behavior, eventual agrarian conflicts and interaction with society. Furthermore, an analysis of the consequences arising from ethnic and behavioral diversities must be carried out, which will inexorably result, over time, in different degrees of development in relation to the capacity for self-determination and understanding, influencing cognition and the examination of imputability. Furthermore, an analysis must be carried out regarding the regulations that regulate the rights of indigenous people, as well as its possible insufficiency given the emergence of different degrees of cognitive development among indigenous people, as well as the state's omission regarding the demarcation of indigenous lands, which results in the so-called Unconstitutional State of Affairs, already recognized by the Brazilian Supreme Court, as is the case in Brazil's prison system.

Keywords: Amazon, Development, Diversity, Indigenous people, Southern Brazil.

BUSINESS FEASIBILITY STUDY ANALYSIS ON TOFU MSMES IN BONDANSARI VILLAGE (Case Study of Pak Nur's Tofu Business)

Septiana Mufidah

¹Faculty of Islamic Economics and Business, State Islamic University KH. Abdurrahman Wahid
ORCID: 0009-0007-7283-8442

Muhammad Taufiq Abadi

Orchid en Lecturer Supervisor : 0000-0001-9705-7756

Faculty of Islamic Economics and Business , UIN KH Abdurrahman Wahid, Pekalongan , Indonesia

MUHAMMAD SULTAN MUBAROK

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia

ORCID : 0000-0002-6168-0439

SYAMSUDDIN

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID : 0009-0006-4915-1151

Abstract

The purpose of this research is to analyze the feasibility of the tofu micro business in Bondansari Village in terms of marketing, technical, social and environmental aspects. This study uses a descriptive method with a qualitative approach, the data collection technique is through field study activities such as observation, interviews and document review. The results showed that the level of business feasibility of micro, small and medium enterprises in terms of business production aspects was stated to be feasible, because the business location was strategic and easily accessible to consumers, the technology used was modern, the production process was easy. Proper marketing aspects, with high quality products, affordable prices, so that all people can buy them and wide enough distribution. The social aspect shows that this business opens opportunities for residents around the place of business in terms of work. Analysis of industrial environmental aspects shows that there are few competitors so that this business still has wide opportunities to develop its business. Analysis of environmental aspects shows that the waste generated from this business has been managed properly so that it does not pollute the surrounding environment.

Keywords: Business Feasibility Study, Feasibility Study Aspects, Tofu Enterprises

1. INTRODUCTION

The business world is currently growing very rapidly. Throughout daily life, various types of businesses can be found. Everyone who has the desire to do so can afford to get involved in commercial operations, which can be an opportunity for a better life. In the modern world, if a person is able to recognize business opportunities, his business will be successful.

Rising unemployment and poverty rates in Indonesia—among those who have lost their jobs and the educated unemployed who are unable to find work—are a result of the country's currently faltering economy. In this situation, it is imperative for the government to take swift and effective action to combat high rates of

educated unemployment and poverty reduction. In order to eradicate poverty and unemployment as little as possible, Indonesia currently needs young entrepreneurs and growing small and medium enterprises, or MSMEs.

Micro, Small and Medium Enterprises are one of the most important components of the Indonesian national economy. The backbone of the Indonesian economic system is MSMEs. MSMEs were able to overcome the financial crisis because they operate in the real economy, which is less vulnerable than the financial sector. Due to the development of MSMEs, many new work units are generated which support household income while reducing poverty. MSMEs also assist government programs in terms of job creation while minimizing reaction rates.

A tofu business in Bondansari Village produces and processes soybeans into consumer goods as one of the SMEs there. Currently, it is not only selling in the market but direct marketing to customers in production facilities which are the distribution channels for Pak Nur's tofu. Craftsmen are aware that they are not involved in promotional initiatives to increase their sales. This situation is caused by a lack of marketing expertise and the provision of tofu only lasts a short time (maximum 3 days), so that the craftsmen cannot produce significant quantities of tofu.

The absence of Good Manufacturing Practices (GMP) in the production process is a challenge for Pak Nur's tofu craftsmen. This situation can be seen from the lack of space for storing raw materials, the floor of the production room which is not tiled, and the unfinished processing procedures resulting in contamination from each production procedure. Because Pak Nur's tofu production still uses traditional equipment, they cannot yet produce tofu in large quantities or on a large scale. Until now, the tools for making Pak Nur's tofu have not been upgraded, and until now, tofu cutting is still classified as traditional.

From the production and marketing problems, the authors chose to examine the business feasibility study on tofu production in Bondansari Village, Wiradesa District with the title "Feasibility Study of Micro, Small and Medium Enterprises (UMKM) Tofu Enterprises in Bondansari Village".

2. RESEARCH METHODS

This research was conducted in Bondansari Village, Wiradesa District. This study uses a qualitative technique, which is a method of collecting descriptive data from written or spoken words of people and observable behavior. This type of research is descriptive in nature, describing many states and objects in their current state. Primary data and secondary data are the two types of data used. Three data collection methods are observation, interviews, and document analysis.

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1 Overview of Mr. Nur's Tofu Business

Pak Nur's tofu business is a household business managed in 2008 until now, which is located in Bondansari Village, Wiradesa District, Pekalongan Regency. At the beginning of the establishment of this business only employed 2 workers and a factory with a size of 5 x 14 m² with a daily production scale of 50 kg of soybeans. This business continues to experience development, and until now the business has employed 6 workers with a production capacity of 2.5 quintals per day.

3.2 Marketing Aspect

a. Market Form

The form of the producer market for Tofu Enterprises is a perfectly competitive market. The selected consumers are the sales market through distributors and direct sales, because the business knows that it has a fixed production site for marketing its products.

b. Competition Analysis

It is understood that the competitiveness of business owners has not become a hindrance. This is because Wiradesa Subdistrict only produces tofu in small quantities, so the market opportunity for this business is still quite large. Business owners in Bondansari Village use the following marketing tactics to promote their wares:

1) Product

This business produces soybeans as a consumption material, namely tofu. Soybean is the main raw material in this product. Pak Nur's tofu product strategy is to use high-quality raw materials, so as not to sacrifice the taste created, as well as the method of processing in production and the right dosage, so that the resulting taste will not disappoint.

2) Price

Production costs, in particular the cost of obtaining high-quality imported raw materials, are undoubtedly taken into account by the owners when setting prices. The owner sets a price of IDR 30,000 per board, IDR 150 to IDR 500 per piece, and IDR 20,000 per sack for tofu dregs. Of course, the owner has included the cost of acquiring raw materials into the buy and sell prices. What will be obtained are profits and labor wages. This business is considered feasible because the price is cheap.

3) distribution

The tofu distribution channel is carried out directly in the production house and sold in the market. Currently, Mr. Nur's tofu business has been distributed in many places, namely Pemasang Market, Petarukan Market, Comal Market, Pekalongan Market, Kajen Market, Wiradesa Market, and Kesesi Market.

4) Promotion

One technique for disseminating information about goods being sold to the general public and potential customers is through promotion (Kalimah, Nadhiroh, and Malikah 2019). Pak Nur's tofu business uses word of mouth advertising. The owner then makes additional efforts to sell his product by doing so in the market. As time went by, more and more people became aware of Pak Nur's tofu products, and demand from customers increased.

5) Place

Based on interviews with business owners, the place needed for the business is the production section. Pak Nur's Tahu Production is located behind the house, although it is not wide enough to be used for tofu production.

3.3 Technical and Production Aspects

Aspects that must be examined are the location of the business, the determination of the layout of the warehouse, machinery and equipment as well as the layout of the room for the expansion business (Florentina Br Bangun, Yuniar, and Wulandari Bugis 2022). Market location, availability of raw materials, transportation, availability of labor, and other supports such as water and electricity, all have an impact on where tofu production businesses will be established.

Bondansari Village, Wiradesa District, Pekalongan Regency is the location of Tofu and Tempe Businesses. The owner's home and the business production facility are one and the same. The business location is convenient for customers, so this business is considered feasible to run.

Soybean is the main raw material needed to make tofu. The tofu factory in Pak Nur uses imported soybeans because the quality is higher, the price is lower, and the milk content is higher than local soybeans. The need for raw materials is obtained from supply suppliers. Purchases of soybeans are made every day, for each purchase of soybeans, which is equal to 2.5 quintals of soybeans.

A 5 x 14 m² piece of land of his own is where the tofu factory is located. This production company is manageable when viewed from the perspective of a very large production. Pak Nur's tofu business unit can also be managed in terms of the production area because the current factory architecture has been able to guarantee the safety of the workers there. The technology and equipment used in Pak Nur's tofu production business unit is able to support the production business, so that Pak Nur's tofu production business unit can operate with the existing equipment. It can be concluded that Pak Nur's tofu production business unit is feasible to run in terms of technology as a whole.

3.4 Social and Environmental Aspects

To assess the existence of Pak Nur's tofu production business unit from an environmental perspective, a socio-economic analysis of relevant factors was carried out. The existence of Pak Nur's tofu production business unit has a positive impact on the surrounding environment, according to observations and interviews with residents.

Pak Nur's tofu factory has an impact on the environment in the form of air pollution from the liquid waste produced during tofu production, which can cause an unpleasant odor throughout the factory. The waste is immediately disposed of by throwing it into the river. Pak Nur's Tofu Factory has managed the impact of water pollution caused by manufacturing activities by educating the public that liquid waste pollution is not dangerous and does not have a significant impact on the environment.

Based on the findings of environmental analysis observations, Pak Nur's tofu factory unit is feasible to operate because it has managed the environmental impact caused to businesses in the surrounding environment by handling waste pollution due to the tofu business.

4. CONCLUSION

Many conclusions about the continuity of the business at Pak Nur's tofu business can be formed based on the results of the analysis seen from the marketing, technical, social and environmental aspects, namely:

- The marketing component shows that Pak Nur's Tofu Business operations are highly developed when looking at sales growth from small to large.
- Development of technical features is possible after considering location variables, availability of raw materials, technological advances, and production methods.
- By looking at the community's supportive response and effective waste management, social and environmental elements show that Pak Nur's tofu business is feasible to develop.

5. ACKNOWLEDGMENTS

Praise the author goes to Allah SWT because of His grace to complete this research. The author would like to thank Mr. Taufiq Abadi, M.M as a lecturer in the business feasibility study course and the owner of the Tahu Pak Nur business who has given his time and other parties that the author did not mention.

6. REFERENCE

- Florentina Br Bangun, Cantika, Vira Yuniar, and Sri Wulandari Bugis. 2022. "Transformasi Manageria Journal of Islamic Education Management Analisis Studi Kelayakan Bisnis Pada Pengembangan UMKM Usaha Tahu Dan Tempe Di Desa Pondok Jeruk Ditinjau Dari Aspek Produksi, Aspek Pemasaran Dan Aspek Keuangan." *Islamic Education Management* 2 (2): 142–51. <https://doi.org/10.47476/manageria.v2i2.929>.
- Kalimah, Sri, Umi Nadhiroh, and Rosyidatul Malikhah. 2019. "Analisis Studi Kelayakan Usaha Home Industry Pengolahan Dan Pengemasan Tahu Pada UD Djawa Mandiri." *STATERA: Jurnal Akuntansi Dan Keuangan* 1 (2): 54–64. <https://doi.org/10.33510/statera.2019.1.2.54-64>.
- Kurniawan, A. 2018. "Analisis Kelayakan Usaha Tahu Gemilang Di Karawang." *Jurnal Valtech* 1 (1): 193–99.
- Sa'id, Nur Ali, Amar Ma'ruf, and Delfitriani Delfitriani. 2020. "Analisis Kelayakan Usaha Produksi Tahu Sumedang (Studi Kasus Di Pabrik Tahu XY Kecamatan Conggeang)." *Jurnal Agroindustri Halal* 6 (1): 105–13. <https://doi.org/10.30997/jah.v6i1.2681>.
- Sari, Intan Permata. 2019. *Studi Kelayakan Bisnis Usaha Mikro Kecil Menengah (Umk) Pembuatan Tahu Di Desa Lubuk Sahung Kecamatan Sukaraja Kabupaten Seluma Ditinjau Dari Perspektif Ekonomi Islam*.

- Rostwentaivaivi, Vela, and Atia Fizriani. 2019. "Kelayakan Bisnis Dan Pemasaran Tahu Jojoh Di Kecamatan Karangpawitan Kabupaten Garut." *Jurnal Dedikasi Masyarakat* 3 (1): 59–67.
- Yuniar, Vira, Cantika Florentina Br Bangun, Sri Wulandari Bugis, and Suhairi Suhartini. 2022. "Analisis Studi Kelayakan Bisnis Pada Pengembangan UMKM Usaha Tahu Dan Tempe Di Desa Pondok Jeruk Ditinjau Dari Aspek Produksi, Aspek Pemasaran Dan Aspek Keuangan." *Transformasi Manageria: Journal of Islamic Education Management* 2 (2): 142–51. <https://doi.org/10.47467/manageria.v2i2.929>.

TEOLOGI EKONOMI ISLAM**DWI MUTIARA**

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0009-0006-3940-045X**RISKI FEBRIANA**

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0009-0002-3821-3805**DWI SINTA AMALIA**

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0009-0005-4434-1549**MUHAMMAD SULTAN MUBAROK**

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia

ORCID: 0000-0002-6168-0439**Abstract**

Purpose: This paper aims to explain philosophy as Islamic economic theology by formulating the following questions: first, what is Islamic economic theology? Second, what is the concept of Islamic economic theology? Third, what is the relationship between Islamic economic theology?

Design/methodology/approach: This paper uses a qualitative approach, because the data sources and research results are in library research, inductive data analysis, grounded theory (towards the direction of constructing a theory based on data).

Findings: This paper uses a qualitative approach. First, Theology is a science that studies religious beliefs and their relationship with God. In Islam, theology is called 'ilm al-Tauhid, which prioritizes the concept of the oneness of God. Tauhid is the basis for various aspects of Muslim life, including economics. Islamic economic theology combines the principles of theology, morals, ethics and Islamic law into an economic context to create a pattern of life in accordance with God's will. Second, Islamic economic theology based on monotheism teaches two main things: first, that Allah provides abundant natural resources for humans as caliphs which must be utilized. Second, monotheism implies that all resources belong to Allah, and humans are only their use. Commitment to monotheism is not only a vertical relationship with Allah, but also involves horizontal relationships with fellow humans and other creatures. This encourages monotheism to create a society that adheres to core values and pursues social justice. Islamic economic theological thinking has a significant impact on various aspects of life, such as politics, law, economics, halal tourism, and cash waqf transactions. Third, the essence of monotheism is submission to Allah's will in all aspects of life, including economic, political, social and cultural. Islamic economic theology is based on three aspects: Allah's ownership of the world, equality of society, and the relationship between worldly and everyday life. As servants of God, humans have the obligation to fulfill God's rights and apply Divine principles in the economy. This concept creates social justice and human

dignity. The findings prove that Islamic Economic Theological Thought. The concept of Islamic Economic Theological Thought is a concept that was formed in order to realize the aspirations of Muslims regarding economic issues. Islamic economics as an option for a Muslim is due to several reasons, namely the principles adhered to by existing theological concepts adopted by the sharia economic community itself, especially in Indonesia.

Originality/value: This paper describes comprehensively the relationship between philosophy and Islamic economic theology.

Keywords: Theology, Economics, Islam

COMPUTER LABORATORY OPTIMIZATION IN LEARNING: A LITERATURE STUDY**NUZULUL**Master of Sharia Economics, Postgraduate, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan,
IndonesiaE-mail: nuzulul@mhs.uingusdur.ac.idORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0771-3970>**Hendri Hermawan ADINUGRAHA**

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>**Abstract**

This research aims to explain the importance of optimizing computer laboratories in the practical learning process, including in processing data. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used come from various journal article sources that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis from literature sources used in the research. The computer laboratory is a center of statistical development that suits the needs of the academic community and industry. Therefore, it is necessary to have computer laboratory governance, by always updating the installation of various software. Apart from that, there is a need to socialize the rules and SOPs for using the computer laboratory, so that the practicum runs in an orderly and smooth manner. A computer laboratory is a means for carrying out activities that are directly related to practical activities that require a medium to achieve learning objectives related to skills and competencies in the computer field. Thus, the computer laboratory is a supporting facility in improving the practicum service process. With these facilities, it is a necessity that computer laboratories can play an optimal role in improving students' abilities, so that efforts in managing and functioning the laboratory are achieved. Another reason is as a place for research and community service as stated in the Tri Dharma of Higher Education. It is not uncommon to find that the laboratory is just a formal room without activity, the laboratory is tangible but lacks function. Good computer laboratory management at universities will provide students with lots of computing resources. The positive impact of this technology on student learning has led many groups or governments to create technology integration programs. So it will provide a positive contribution and benefit in computer laboratory governance activities, because it is related to easy, friendly, fast and accurate service to students. The existence of a good laboratory is also a parameter for the faculty to excel. This computer laboratory optimization activity is important to support the achievement of the higher education's vision and mission as well as providing strengthening of spiritual values, intellectuality, professionalism. Meanwhile, the education and learning process requires the support of adequate facilities so that it can run well.

Keywords: Optimization, Laboratory, Computer, Learning

CASE STUDY ANALYSIS ON THE OMAH SANTRI ONLINE SHOP**Dina Lutfiyana¹**¹ Faculty of Islamic Economics and Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongans
ORCID: 0009-0007-7338-5545**Muhammad Taufiq Abadi²**² Faculty of Islamic Economics and Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
ORCID: 0000-0001-9705-7756**Muhammad Sultan Mubarak³**³ Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0002-6168-0439**Syamsuddin⁴**⁴ Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia
ORCID: 0009-0006-4915-1151**Abstract**

This study aims to determine whether the online business of Omah Santri as an online business for men's and women's fashion is feasible or not. The approach used in this study uses a qualitative method approach, namely by conducting interviews with the owner of this online store. The analytical method used in this business feasibility study includes market and marketing aspects. The results of this study indicate that the Omah Santri online business is very good to run.

Keywords: business feasibility, market aspect, marketing aspect

1. INTRODUCTION

Trade or what is now commonly referred to as business has developed in a very diverse way, enabling sellers and buyers to conduct transactions through various channels (multichannel), such as the internet, catalog networks, mobile applications, and so on. These innovations are used to improve business operations to meet customer expectations. To complete that process, businesses must greatly increase their speed and flexibility to process transactions and promote goods or clothing.

Although conventional shopping has not been completely abandoned, the current global trend in purchasing channels is moving towards online buying systems and away from them. Conventional shopping, which requires buyers and sellers to meet at a shopping mall (store), is now considered more efficient because it offers the convenience of online shopping. This convenience, among others, includes the absence of the need for buyers to visit stores to obtain the desired goods or services; conversely, when connected to the internet, buyers can obtain the goods or services they want whenever and wherever they want.

The phenomenon of online shopping is not only growing rapidly in the world, but also among local Indonesian businesses. This is due to the development of internet infrastructure and technology in Indonesia (Noor, Chumaidiyah, and Aryani 2016).

According to the We Are Social report, Indonesia has 212.9 million internet users as of January 2023. This means that the level of internet usage in Indonesia is around 77% (dataindoensias.id). This situation shows that there are broad prospects for online business; taking advantage of this opportunity will increase the volume of online buying and selling transactions as well as the variety of products and services available. The spending habits of the general public, especially internet users who are shifting from offline to online transactions for traditional buying and selling, will change as a result (Noor et al. 2016). Through online shopping, customers can find the items they want easily, thereby saving time. In addition, the reason "no need to carry/transport goods" is one of the most common reasons for using the internet for online shopping, and other factors are reasons for using the internet for online shopping. The product that consumers buy the most when shopping online is fashion, both women's, men's, youth and children's fashion.

Business Feasibility Study according to Suliyanto (2010:3), "Business feasibility study is research that aims to determine whether a business idea is feasible or not. A business proposal is considered realistic if it has the potential to do more for all parties than for them (Kristian and Indrawan 2019)

Sunyoto (2014: 32) defines marketing as a collection of business strategies aimed at creating, determining costs, advancing, and selecting suitable goods that can satisfy customer needs and achieve target market and friend goals. The fact that no company can proceed without customer interest in its services or products, market perspective analysis is essential. The market viewpoint includes, but is not limited to, determining the market size, demand trends, and overall industry share of the item in question. Researching the competitive state of the manufacturer and the product life cycle is also important. Demand can be defined as the amount of goods needed by consumers with varying purchasing power. The quantity of goods offered at various price points in the market is referred to as supply (Rofa et al. 2021)

According to Suliyanto (2010: 83), the marketing mix is a combination of four variables which are the core of the marketing system that can be controlled by the company. These variables can be grouped into four main groups known as 4P, namely product, price, promotion, place (Kristian and Indrawan 2019).

Therefore, in this study, researchers are interested in conducting research on marketing aspects and market aspects carried out by Omah Santri in maintaining their business whether the results of the business are feasible or not.

2. RESEARCH METHOD

The type of data in this study uses primary data, which is obtained by interviewing the owner of this online business. The approach used is a qualitative approach, which is used to analyze market and marketing aspects in order to find out whether this business is feasible or not.

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1 An overview of the Omah Santri online shop business

The Omah Santri online shop is a business engaged in Muslim fashion for both Muslim men and children, which provides koko clothes of various sizes, batik sarongs. The owner of Omah Santri started this business since the beginning of 2021 with a capital of IDR 10,000,000 and to date has 23 thousand followers on the Tiktok marketplace with the number of products sold reaching 13 thousand and a sales rating of 4.6 stars.

3.2 Feasibility analysis of market aspects and marketing mix

a. Market demand

Demand for goods/products at Omah Santri will always be there especially when the month of Ramadhan approaches, usually from 5 to 3 months before Ramadhan it starts to get crowded, reaching 100-200 pcs per day. Meanwhile, a month before Ramadan can reach 300 pcs per day.

b. Competitor

Online business competitors such as Omah Santri are numerous, the variety of products sold also varies from various brands, motifs, materials and sizes both from koko and sarongs.

c. Market share

The market share of Omah Santri's online business is very broad because e-commerce reaches all parts of Indonesia, especially for Muslims.

d. Marketing mix

1) Product

Omah Santri has koko clothing products with long and short sleeves and sarongs from the El Rumi brand. The koko shirt itself is available from size M with a ld 100 and pb 70 to 3XL size with a

ld 124 and pb 76. It uses Toyobo grade A cotton which has smooth characteristics, is breathable when worn and doesn't wrinkle easily. As well as the latest models or motifs available.

2) Price

Prices posted for koko products range from 70,000 to 120,000, as well as for sarong products ranging from 70,000 to 80,000. for determining the price, the owner has considered all aspects and followed the market price for cocoa with the El-Rumi brand.

3) Distribution

The location of this business is in Griya Andalan Housing Block D2, Pekalongan Regency. As for the online store, it uses the Tiktok and Lazada marketplaces.

4) Promotion

With the advancement of technology as it is today, it will facilitate the promotion of products so that they are known to the wider community. Social media can be a place to market various products, for example in the Omah Santri online shop business, they carry out promotions when there are promo dates and twin months, free shipping when there are certain events, as well as for new users on the Tiktok and Lazada applications. Apart from that, there are attractive promos and bonuses when joining live streaming on Tiktok every day. We can also get price discounts when live is taking place.

4. CONCLUSION

From the results of a review of the market and marketing aspects of the Omah Santri business, it shows that the prospects for this business are very good to run, this can be seen from the demand for products, which is always there every day, especially before the month of Ramadan. The Omah Santri business has a very broad marketing scope because it relies on e-commerce which has recently been viral among the public. And in carrying out promotions, Omah Santri provides many promos and discounts to its customers, especially when live is in progress.

5. ACKNOWLEDGMENTS

Praise the author goes to Allah SWT because of His blessings and grace to complete this research. The author would like to thank Mr. Taufiq Abadi M.M as a lecturer for the course studying business feasibility and interested parties in the preparation of this research manuscript, especially the owner of Omah Santri who has taken the time and other parties that the author did not mention.

6. BIBLIOGRAPHY

“Pengguna anaInternet Di Indonesia Sentuh 212 Juta Pada 2023.” Retrieved March 1, 2023 (<https://dataindonesia.id/Digital/detail/pengguna-internet-di-indonesia-sentuh-212-juta-pada-2023>).

Kristian, Widra, and Felix Indrawan. 2019. “Studi Kelayakan Bisnis Dalam Rangka Pendirian XX Cafe.” *Jurnal*

Akuntansi Maranatha 11(2):379–400. doi: 10.28932/jam.v11i2.1932.

Noor, Luthfi Muhammad, Endang Chumaidiyah, and Sinta Aryani. 2016. “Analisis Kelayakan Pembukaan Toko Online Kaos Karoseri.” *E-Proceeding of Engineering* 3(2):2314–21.

Rofa, Iir Tsamrotur, Ade Rizki Meilani, Nur Mija an Hasibu, Ahmad Kurnia Nasution, and Suhairi Suhairi. 2021. “Analisis Aspek Pemasaran Dalam Studi Kelayakan Bisnis.” *VISA: Journal of Vision and Ideas* 1(2):222–35. doi: 10.47467/visa.v1i2.945.

ANALYSIS OF HALAL CULINARY BRANDING STRATEGIES BASED ON CREATIVE ECONOMICS (CASE STUDY OF ABON PINDANG AJ KITCHEN)

Augasta Eka Rasa Putra

Master of sharia Islamic economics , UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

Email : augastaekarasaputra@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7193-0164>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

Indonesia is a country with a Muslim majority, so in any case, including in the business world, business actors must consider this aspect. In the culinary business, Halal products are a top priority for the sales segment of the Indonesian people. Therefore, the central government is also aggressively facilitating business actors to obtain halal certification for their products. Business actors belonging to the creative economy subsector are very enthusiastic about carrying out this program and making the opportunity for halal labeling part of their product branding strategy, one of which is Abon Pindang AJ Kitchen. The aim of this study (1) to find out the development of halal culinary strategy branding in the creative and creative subsector at Abon Pindang AJ Kitchen. (2) To determine the supporting and inhibiting factors in developing Abon Pindang AJ Kitchen's branding strategy. In this research, researchers used a type of field research, namely research that aims to study intensively the background of a current situation and interactions around individuals, groups and society. The results of this research show that the development of AJ Kitchen's halal Abon Pindang culinary delights is different from other products, because this product is a pioneer and has a positioning as the first Abon Pindang in Indonesia. To develop its branding, AJ Kitchen often collaborates with Influencers both locally and nationally to promote its products. Supporting internal factors include having its own production site, equipment that meets packaging standards, raw materials that comply with PIRT and Halal procedures, business capital sufficient, experienced workforce and always ready to innovate. The internal inhibiting factors include working time arrangements and locations that are still rented or not owned.

Keywords: Business Development, Halal Culinary, Creative Economy

HUMAN NATURE, ETHICS OF FREEDOM AND SOCIO-ECONOMIC RESPONSIBILITY**NAILUN NAJA**

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan,
Indonesia

ORCID: 0009-0003-2653-5855**ANNAYYA PUTRI SABILLA**

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan,
Indonesia

ORCID: 0000-0001-7244-8814**NAJWA AZMI**

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0003-3464-3859**MUHAMMAD SULTAN MUBAROK**

Flty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-6168-0439**ADE GUNAWAN**

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0008-1780-2831**Abstract**

This paper aims to explain human nature, ethics of freedom and socio-economic responsibility by formulating the following questions: first, what is meant by human nature? Second, what is the definition of ethics and the function of ethics? Third, how is ethics a consideration for science? Fourth, what is meant by humans as ethical creatures? Fifth, what is meant by moral science ethics? Sixth, what is meant by social ethics, economic ethics and religious ethics?. This paper uses a qualitative approach, because data sources and research results in library research, inductive data analysis, grounded theory (towards the direction of theory building based on data). Findings First, The essence of humans is basically the Caliph of Allah SWT or can be said to be a servant of Allah. This human nature is inherent in (1) Human Specialties (2) The glory and primacy of reason (3) Comparison of reason with knowledge (4) Reason for intelligent people. Second, definition and function of ethics. Ethics is a science that talks about human practices or discussing the meaning of good and bad, right and wrong, then humans use reason and conscience to achieve good and correct life goals in accordance with the desired goals. The main function of ethics is as an assessor, and determiner of an action carried out by a human being. Third, Ethics as a value judgment, that is, as the function of ethics is as an assessment, ethics is used as a measure in assessing human behavior. Fourth, humans as ethical creatures, where humans are creatures who are able to understand moral and religious rules and use them as guidelines for speaking, acting and behaving well. Fifth, Ethics, Moral Science, a science that tries to understand human behavior and then determines whether this

behavior is despicable or begins to be in accordance with moral values. Finally, regarding three ethics, (1) social ethics (2) economic ethics and (3) religious ethics. This paper provides a comprehensive description of the relationship between philosophy as human nature and ethics as the benchmark for human judgment.

Keywords: Philosophy, Ethics, Reason

ABDURRAHMAN WAHID (GUSDUR) THOUGHTS: ISLAMIC STUDIES AND PEOPLE'S ECONOMICS

ADHI RIZA AULIA

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan,
Indonesia

ORCID: 0009-0003-6154-3279

MUHAMMAD SULTAN MUBAROK

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-6168-0439

ADE GUNAWAN

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0001-8479-0641

Abstract

This research aims to determine Abdurrahman Wahid's basic thought concepts regarding Islam and people's economics. Community economy is an economic system carried out by local communities. The implementation of people's economics also aims to realize social justice in society through controlling economic activities. This research is a literature study with a qualitative approach. The data sources in this research were obtained through studying various references such as books, journal articles, the internet, and other sources relevant to the research topic. The data analysis in this research uses content analysis techniques from existing reference sources. The research results show that Abdurrahman Wahid's thoughts on economics are established into five pillars and also become an implementation. The five pillars are, namely, the people's economy which is an economic movement controlled and implemented by the (small) people. Then, the economy must be based on local resources and establish consistent food prices to support increased purchasing power. Furthermore, economic growth and equality must also go hand in hand and maintain relations between countries to be able to develop together. Apart from that, Gus Dur also had ideas about social Islam in the form of Islamic economics, namely the values of justice, equality, liberation, simplicity, humanity, brotherhood and local wisdom.

Keywords: Economics, Populist, Islam, Gus Dur.

THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGIOUS AND CULTURAL VALUES OF AGRICULTURAL PRODUCTS: A CASE STUDY IN PEKALONGAN INDONESIA

Khotibul UMAM

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7858-1561>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

This research intends to explain the study of the The Relationship Between Religious And Cultural Values Of Agricultural Products: A Case Study In Pekalongan Indonesia. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. This study concludes that currently in Pekalongan Regency the livelihoods of some of its residents are engaged in the agriculture, forestry and fisheries sectors with a GDP value at constant prices of 2 494 737.03 million rupiah Agricultural production results are an important item for farmers because they can influence the income that will later be used to meet the needs of the farmer's family. This economic cycle will also provide prosperity to other communities because a farmer is a producer, in terms of fulfilling life's needs, he can also be a consumer. The existence of a relationship of mutual need between communities is in accordance with the Koran, Al An'am verse 141. Evidence of the application of religious values is based on the Koran which orders not to overdo agricultural products and to give alms to the poor for benefit. Pekalongan city, which in fact is a city of Islamic students, is one of the supporting factors for religious values in agricultural products and has become a culture among communities.

Keywords: Agricultural Products , Religion values, Cultural Indonesia.

THE EFFECT OF THE BRAND IMAGE AND LOCATION TOWARDS THE PURCHASE DECISION OF CONSUMERS AT EIGER STORE BATANG

Prasetyo Rejo HARTONO

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-7687-0098>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

In the current global era, companies are required to manage resources appropriately, be able to anticipate any competition, and be able to run the company effectively and efficiently. Various efforts to create superior products in marketing activities, companies need a strategy to influence the market by looking for business opportunities both in the form of products and services, thereby enabling the company to produce products with better quality than its competitors' products. The purpose of this research is to know the influence of brand image and location on consumer purchasing decisions, both partially and simultaneously. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. The research results partially show that brand image and location have a significant and positive effect on purchasing decisions. Simultaneously, brand image and location have a significant and positive effect on purchasing decisions. From these results, Eiger Store Batang should pay more attention to brand image and location to increase sales.

Keywords: Brand image, location, and Eiger Store Batang.

DEVELOPMENT OF INTERACTIVE MULTIMEDIA SKILLS IN SOCIAL SCIENCE TO IMPROVE STUDENTS' SOCIAL LITERACY IN THE 21ST CENTURY

Nur Avihani

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7684-6456>

Jainul Arifin

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9180-7202>

Abstract

The lack of learning media used by teachers in delivering social studies results in students being passive in participating in learning. The aim of this research is to describe social studies as a subject aimed at preparing students to successfully build emotional and social intelligence in the 21st century through the development of interactive multimedia skills. Education in Indonesia is one of the elementary school levels which is responsible for creating graduates who have quality human resources to answer the challenges of the times. This means that students' literacy development in terms of reading and writing must be improved through multimedia. Students must be able to face challenges in the global era. Thus, the learning method that can prepare students is in the form of interactive multimedia to increase students' social literacy in social studies learning in schools in the 21st century. This research uses library research methods. The main data sources in this research come from books, journals and other manuscripts that are relevant and related to the implementation of learning. This research literature review concludes that interactive multimedia can increase students' social literacy in social studies subjects. So, interactive multimedia is effective for use in the learning.

Keywords: Interactive Multimedia, Social Science, Social Studies Learning, 21st Century Learning

RESPECTING TOURISM AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN SMALL COUNTRIES VIEWED FROM THE ASPECT OF POSSIBLE IMPROVEMENT OF MANAGEMENT DECISIONS IN TOURISM AS AN ECONOMIC ACTIVITY

Associate Professor, Jelana Vitomir

University of Megatrend in Belgrade,

Bulevar Maršala Tolbuhina No. 8, 11070 New Belgrade, Republic of Serbia

Doctor of Economic Sciences, Birsena Duljević

Secondary School Nikola Tesla, Gojka Bacanina 99 36300 Novi Pazar, Republic of Serbia

Associate Professor, Slobodan Popović

Faculty of Economics and Engineering Management, Cvecarska 2,
Novi Sad, Serbia,

ABSTRACT:

Parallel to the development of the world economy, there is also a change in the participation of individual sectors in the social product, national income and employment of human resources. At the end of the 20th and beginning of the 21st century, the main structural change in the global economy is related to the growing amount of services, that is, the increased participation of the tertiary sector of the economy (trade, tourism, insurance, transport, engineering, etc.). This trend proved to be a chance for the economies of medium and less developed countries, which realized that services represent a significant opportunity and a chance for more serious involvement in the international division of labor. This especially applies to tourism, which in modern times occupies an increasingly important place among economic branches, as one of the most profitable and largest industries in the world. Namely, in the last twenty years, the growth rate of tourism has been twice as high as the growth rate of GDP, and revenues from tourism exceed revenues from health, energy or agriculture. In such a context of growing needs, the making of valid decisions by the top management of tourism companies is increasingly coming to the fore, where certainly management decisions are becoming more and more important for the success of the entire sector, i.e. tourism, which is part of the tertiary sector of countries that want real development.

Keywords: tourism, agricultural products, consumption, tourist destination.

1. INTRODUCTORY CONSIDERATIONS RELATED TO THE OBSERVATION OF TOURISM AS AN ACTIVITY THAT INFLUENCES THE ENTIRE ECONOMY

The most important economic characteristic of activities related to the tourism sector is that they contribute to the achievement of three priority goals of developing countries: income generation, employment and increase in foreign exchange earnings, which all in all can affect the improvement of the real management of the economy as a whole [1-7].

In this regard, the tourism sector can play an important role as a driving force of economic development. The impact that this industry can have at different stages of economic development depends on the specific characteristics of each country, which must be taken into account during the macro-economic planning of managing the economy as a whole [8-13].

Given the complexity of tourism consumption, its economic impact is widely felt in other production sectors, contributing to faster achievement of the goals of accelerated development [14-18].

In many countries, tourism is among the three leading industries, achieving the largest or moving towards the largest volume of turnover on the small and largest employment, that is, it essentially influences the overall management decisions in the functioning of the entire economy [19-22].

2. GLOBAL FRAMEWORKS FOR THE TOURISM ECONOMY OF COUNTRIES IN TRANSITION

Thanks to the overall possible growth of the tertiary sector, tourism has recently been viewed as a very complex and important economic category, with extremely dynamic development and rapid and profound qualitative and quantitative changes.

As a global economic phenomenon, tourism is the economic branch that, after the oil and chemical industry, contributes the most to economic growth and development of the world economy. In this way, tourism has an explicit impact on macroeconomic aggregates and increases the macroeconomic stability of the national economy, while at the same time accelerating local and regional development and increasing employment. In the literature, until recently, it was considered that tourism was only a secondary, consequential phenomenon of the economic development of a country.

This position was defended by the fact that the positive effects of tourism on economic development presuppose a previously reached certain level of general social and economic development. It was also considered that most of the factors that drive the development of tourism (income and free time, but also some others such as industrialization, urbanization...) are primarily the result of accelerated economic development.

Later research on tourism (especially receptive tourism) showed that the development of tourism also affects other economic and social activities, that is, overall economic development.

This connection gave rise to the basic difficulty in defining the borders of the tourism sector, which is to clearly determine which investment costs should be attributed to the development of tourism, and which should not. In this regard, although international agencies have not until recently treated it as a "sector" in the national accounting sense, tourism implies a collection of goods and services that are provided specifically for visitors and that would otherwise not be provided.

With this observation, tourism is recognized not only as a consequence of economic development, but also as a factor of economic development. The impact of tourism on the national economy since 1942 is theoretically

dependent on the inbound and outbound tourist flows, tourism can have both positive and negative effects on the volume of national income.

Tourism affects the redistribution of national income in the world framework, but also the redistribution of income between sectors and companies within the national economy. After their research and conclusions, the attention of many world theorists is focused on analyzing the various, so-called economic impacts of tourism, among which the multiplier effects of tourism, which are the most often discussed in the literature, stand out.

As a service activity, tourism is not considered a creator of social product and national income (like, for example, agriculture, industry and other production activities), although tourism consumption can directly and indirectly affect social product and national income. Indirectly, for the reason that it encourages the development of the production of all those who play the role of supplier of the tourism industry, while it directly influences based on the spillover of income from other countries through the traffic of foreign tourists. In this way, there is a direct transfer of foreign accumulation from the countries from which the tourists come to the tourist destinations and the economy of the country that the tourists visit.

From the above, it is easy to conclude that tourist consumption, i.e. the consumption of tourists in the destinations they visit, represents the basis for understanding the economic impacts of tourism.

This means that modern economic theory in researching the contribution of tourism to economic development most often starts from tourist consumption, because as a "result of this consumption, there are certain economic effects on the economy, both of the countries and areas from which tourists come, and of those countries and places that tourists visit".

In theory, the impact of tourism on the territorial redistribution of the social product and national income is often mentioned and considered, both in the global framework and within specific countries.

3. ILLUSTRATION OF THE STATE OF GLOBALISM OF TRANSITION ECONOMICS ON TOURISM AS A DEVELOPMENT ACTIVITY

Tourism in the global framework represents a significant factor in the spillover of the social product from economically developed countries to those with a lower level of economic development, thus leading to a more even development of production forces around the world.

On the other hand, the development of domestic tourism can contribute to a more even development of the regions of a country, ensuring the spillover of income from economically developed regions to underdeveloped regions with a developed tourist offer.

The creation of new jobs is certainly one of the most significant benefits that a country's economy can have from tourism, since it also contributes to solving the burning problem of unemployment.

The development of tourism in a certain destination opens the possibility for direct employment in direct activities related to the tourism economy (accommodation, food, transport), but also in activities that are indirectly related to tourism and that achieve significant benefits from tourism (trade, industry, crafts, agriculture, construction). In this regard, and unlike some other branches of the economy, tourism maintains a high level of need for labor, which is primarily based on the need for labor in hotels and other catering establishments, retail and public transportation.

The specificity of tourism is that the majority of the workforce is made up of temporary employees who are hired to help permanent employees, especially during the tourist season for that destination. Certain professions in tourism are suitable for employment of female workforce, which in some developed tourist countries amounts to 70% of the total number of employees.

Also, tourism enables the employment of persons of various educational profiles, from those who directly provide services and those who work in various technical-technological processes, to those creative staff who create modern tourist products and deal with the development policy of the destination.

More often than not, the attractiveness of a destination depends on that creation, the ratio of the number of visits to it, which is directly related to the inflow of foreign currency. The importance of tourism to the national economy through foreign exchange inflows significantly affects the balance of payments, which is one of the most important economic functions of tourism. In some touristic countries such as Croatia or Montenegro, it is particularly important, given that, for example, in Croatia, foreign exchange income from tourism is around 17% of GDP, so foreign exchange inflow from tourism represents the most important item of income in balance of payments.

The dependence of GDP on tourism is similar, if not greater, in Montenegro. It is important to emphasize that this type of foreign exchange inflow is not followed by the export of goods across borders, and this type of export is also called the so-called invisible export. Instead of the export of goods, here we are talking about a kind of import of tourists - consumers whose consumption in the destination forms the basis of foreign currency inflow.

There are numerous advantages of this type of export compared to the classic export of goods and services:

- Certain types of goods that cannot be exchanged in international trade, such as the natural, cultural or social attractiveness of the country, can be valorized through tourism. These activities are indirectly "sold" to tourists in the form of higher prices for tourist products.

- Some products were "exported" by being sold to foreign tourists who stayed at the destination (e.g. a bottle of wine, a souvenir, or some other product that was thus sold at a higher price than if it had been traditionally exported).
- Exporting through sales to foreign tourists results in a higher profit, because in addition to the mentioned higher prices, costs are also lower (there are no transport, insurance, etc. costs).
- Some perishable products (e.g. agricultural products), which are sold to tourists, are usually not suitable for export due to insufficient development of infrastructure and management of export flows.

4. CONCLUSION

Tertiary activities, i.e. tourism in particular, significantly affects the formation of income from tourism, with a note that it affects a large number of economic activities that are linked to the functioning of tourism, especially if this observation is carried out within the framework of observing the economy of a country.

Namely, there is an outflow of foreign currency for some of the goods and services consumed by visitors, that is, from the need for imports, as well as for capital goods invested in tourism and for certain payments abroad.

The need for imports depends on the level of development and diversification of a country's economy, as well as on the availability of substitutes for imported products and the qualitative level of the tourist offer in each country.

5. Bibliography

- [1] Popović, S. (2014). Socio-ekonomski faktori ograničenja razvoja agrara, monografija, Fimek, Novi Sad.
- [2] Bakmaz, O., Milošević, M. & Marković, N. (2020). Poslovna Ekonomija, Business Economics, Regionalno planiranje-pojam, teorije i modeli, 2: 75-86, doi: 10.5937/poseko18-30482.
- [3] Bakmaz, O., Bjelica, B., Ivić, Lj., Volf, D. & Majstorović, A. (2017). The significance of the audit profession in the financial analysis of agricultural enterprises of the Republic of Serbia. Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, pp. 117-123, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L1844–7007.
- [4] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Jestrović, V., Radaković, M., Davidov, T., Bjelica, B., Brakus, A., Popović, D., (2023). Management of plant production (narcissus l.) Through the application of non-standard growing methods in order to increase the financial value of production, Economics of Agriculture, Year 70, No. 2.
- [5] Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019). Management of joint stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, Economics of Agriculture, 1: 35-50.
- [6] Vunjak, N., Radaković, M. & Bakmaz, O. (2019). Determinante korporativnog upravljanja u odabranim zemljama u tranziciji, Zbornik radova EkonBiz, Str. 77-90, ISBN: 978-99955-45-29-1, UDK: 330.34:005.21.
- [7] Popović, S., Novaković, S., Đuranović, D., Mijić, R., Grublješić, Ž, Aničić, J. & Majstorović, A. (2017). Application of international accounting standard-16 in a public company with predominantly agricultural activities, Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 30(1):1850–1864.
- [8] Popović, S., Tošković, J., Majstorović, A., Brkanlić, S. & Katić, A. (2015). The importance of continuous audit of financial statements of the company of countries joining the EU, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, Special Issue, 241-246.

- [9] Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self-government units: the case of Republic of Serbia, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 32(1): 82–90.
- [10] Bjelica, B., Bakmaz, O., Mijić, R., Popović, S. & Popović, V. (2017). The implementation of heterogeneous risk to the company's operations and transition countries respecting the behavior of agricultural enterprises in the republic of Serbia. *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series*, 3/2017, 207-213, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L 1844 –7007.
- [11] Arnautović, I., Davidov, T., Nastić, S. & Popović, S. (2022). Značaj donošenja racionalne poslovne odluke top menadžmenta u poljoprivrednim preduzećima u Republici Srbiji, *Poljoprivredna tehnika*, 1-8.
- [12] Majstorović, A. & Popović, S. (2015). Revizija poslovanja poljoprivrednog preduzeća, *Računovodstvo*, 1: 77-85.
- [13] Tamas-Miškin, S., Vitomir, J., Dragosavac, M., Medan, N., Radaković, M., Vitomir, G., Davidov, T. & Popović, S. (2022). The significance of archiving documentation and assessment quality of archiving financial documentation given by top managers, *Economics of Agriculture*, Year 69, No. 4, 2022, (pp. 949-1252),
- [14] Popović, S., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Nastić, S., Popović, V., Popović, D., Vitomir, G. (2021). The importance of a realistically determined amount of tax on property rights relating to the ownership of agricultural land in the Republic of Serbia adopted by tax authorities of local selfgovernment units, *Ekonomika poljoprivrede, Economics of agriculture*, Vol.LXVIII, 4: 1029-1042.
- [15] Bjelica, B., Bakmaz, O. & Vukasović, D. (2023). The importance of monitoring the realization of income and costs in the management and business of agricultural enterprises in relation to the introduced forms of internal-control mechanisms, *Poljoprivredna tehnika*, No. 2, 2023., 45 – 51, DOI: 10.5937/PoljTeh2302045B.
- [16] Birsena Duljević (2022). Tourist destination management as an example of destinations in the Republic of Serbia and Serbia, Doctoral dissertation, working version.
- [17] Popović, S. (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69: 7-19.
- [18] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of internal audit in processes of reducing corruption in a transitional economy like the Republic of Serbia, *Temel-IJ*, 7:1, 36 - 42 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1036b>
- [19] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of software solutions in companies that strive to achieve increased financial stability in their regular business, *Temel-IJ*, 7:1, 13 - 20 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1013b>
- [20] Bjelica, B., Bakmaz, O. & J. Vitomir, J. (2023). The importance of accounting policy in the context of strengthening financial stability in a company that previously implemented internal audit as a mechanism of regular business decision-making, *Temel-IJ*, 7:1, 57 - 63 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1013b>
- [21] Popović, D., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Popović, S., Jovanović, M., Aćimić-Remiković, M., Jovanović, S. (2021). Implementation of internal control with reference to the application of it in companies operating on the principles of the green economy. *Agriculture & Forestry*, Vol. 67 Issue 2: 261-269.
- [22] Majstorović, A., Popović, S., Volf, D. (2015). Theory and politics of balance, second amended and supplemented edition, Novi Sad: Feljton.

APPRECIATION OF TOURISM AS AN ECONOMIC BRANCH FROM THE ASPECT OF POSSIBLE IMPROVEMENT OF MANAGEMENT DECISIONS

Doctor of Economic Sciences, Birsena Duljević

Secondary School Nikola Tesla, Gojka Bacanina 99 36300 Novi Pazar, Republic of Serbia

Associate Professor, Jelana Vitomir

University of Megatrend in Belgrade,

Bulevar Maršala Tolbuhina No. 8, 11070 New Belgrade, Republic of Serbia

Associate Professor, Slobodan Popović

Faculty of Economics and Engineering Management, Cvecarska 2,

Novi Sad, Serbia,

ABSTRACT:

Appreciation of tourism as an economic branch from the aspect of possible improvement of management decisions can be observed through tourist destinations, as certain geographical entities, formed by developing selective forms of tourism, differentiating the offer and fragmenting the market with the aim of acting uniquely on the market. Namely, the mutual connection of different individual products, different producers, in order to maximally satisfy the wishes and needs of potential consumers, results in the formation of many different tourism value chains, which unambiguously affects the existence of opportunities for improving management decisions at the level of an economy. In addition, it is necessary to respect the totality of the offer of tourist products, and thus the potential tourist experiences are richer and more diverse, then the specific tourist product is more competitive. When creating a unique tourist experience through connecting different tourist products and all related stakeholders (any individuals, groups, organizations or companies that have, or may have, a significant interest in the success or failure of a project) of a geographical area, tourism clusters play a significant role.

Keywords: tourism, agricultural products, consumption, tourist destination.

1. INTRODUCT

The necessity of recognizing tourism as an economic branch from the aspect of possible improvement of management decisions is reflected in the fact that it is necessary to express the fragmentation of the tourism product, which can contribute to better management at all levels [1-8] of the economy as a whole.

Management decisions, especially in smaller and touristic undeveloped areas, in order to achieve competitiveness and therefore a better position on the market, it is necessary to network and connect all stakeholders who should make a successful integral tourist product, but also to make management decisions in economic enterprises that operate in numerous activities [9-15].

Clusters are new models of economic development that are formed by networking economic and non-economic entities and institutions in one area of work at lower levels, cities/regions, which greatly affects the business operations of numerous entities, the making of management decisions both in developed economies and in countries in development [16-22].

2. THE ENVIRONMENT HAS A SIGNIFICANT INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF THE TERTIARY SECTOR AND THEREFORE TOURISM

Although it is a new economic form, there are different approaches to defining it, depending on the type, size and degree of development. Tourism clusters imply interaction between different participants, including competing companies from the field of accommodation, transport, travel agencies and tour operators, then all types of suppliers, tourist attractions, non-profit organizations (banks, insurance companies, etc.), educational and state institutions, etc.

The basic type of interaction refers to the links between tourism businesses, their suppliers and tourists. In this case, it is about the so-called "vertical model" of connection that can result in a partnership based on information exchange, joint business and trust.

The concentration in the cluster is based on an integrated tourist offer, which operates on the principles of symbiosis of tourist attractions, physical and communication infrastructure, accommodation capacities, transport, travel agencies and other supporting services into one recognizable offer.

In today's era of globalization of the world economy, the cluster is a necessity, because the only possible survival of the tourism industry, and therefore the tourist destination, is precisely in the mutual connection at various levels, necessary for the creation of tourist products.

The above means that tourist destinations fit perfectly into the concept of a cluster in the economic development of a country and its expansion to other markets where a new tourist product can be offered. Entering the tourist market, although free, is a very complex process and until certain tourist destinations take any market share, it is necessary to go through a very long and thorny road.

If we consider that the needs of the market for a new and better tourist product are increasing every day, then it is quite logical that countries with good tourist potential invest more and more in this activity.

This is in agreement states that "successful destination planning and marketing can generate income, create new industries and jobs, and influence the rise in living standards." It is a long way to generate income and to make a tourist destination sustainable. In order for a tourist destination to prove sustainable and continue to develop, it is necessary to apply basic quality standards and work on continuous improvement of the quality of services, with special emphasis on the application of eco-standards of development and quality control.

When it comes to sustainability, practice has shown that the sustainable tourism development of a certain tourist destination has long been impossible to achieve without the systematic application of certain marketing activities. Therefore, high-quality planning of marketing activities of a tourist place as a destination that offers a rounded product, from accommodation to sports activities, entertainment and culture, is extremely important, especially if it is a specific tourist product because such a product most often affects the attraction of potential visitors. It should be emphasized that regardless of certain comparative advantages of one destination over another, what makes one more successful than the other is the systematic and responsible management of the tourist destination, because only such management is the key to success on the market.

3. RESPECTING THE BUSINESS RISKS OF TOURIST COMPANIES

Appreciation of the risks to the business of tourism companies is one of the important stages in the decision-making process and the formation of overall management decisions.

The presentation is given in the form of Figures 1-2, which can serve as a landmark in making overall management decisions, both of the top management of tourist companies, and for the functioning of tourism as an activity.

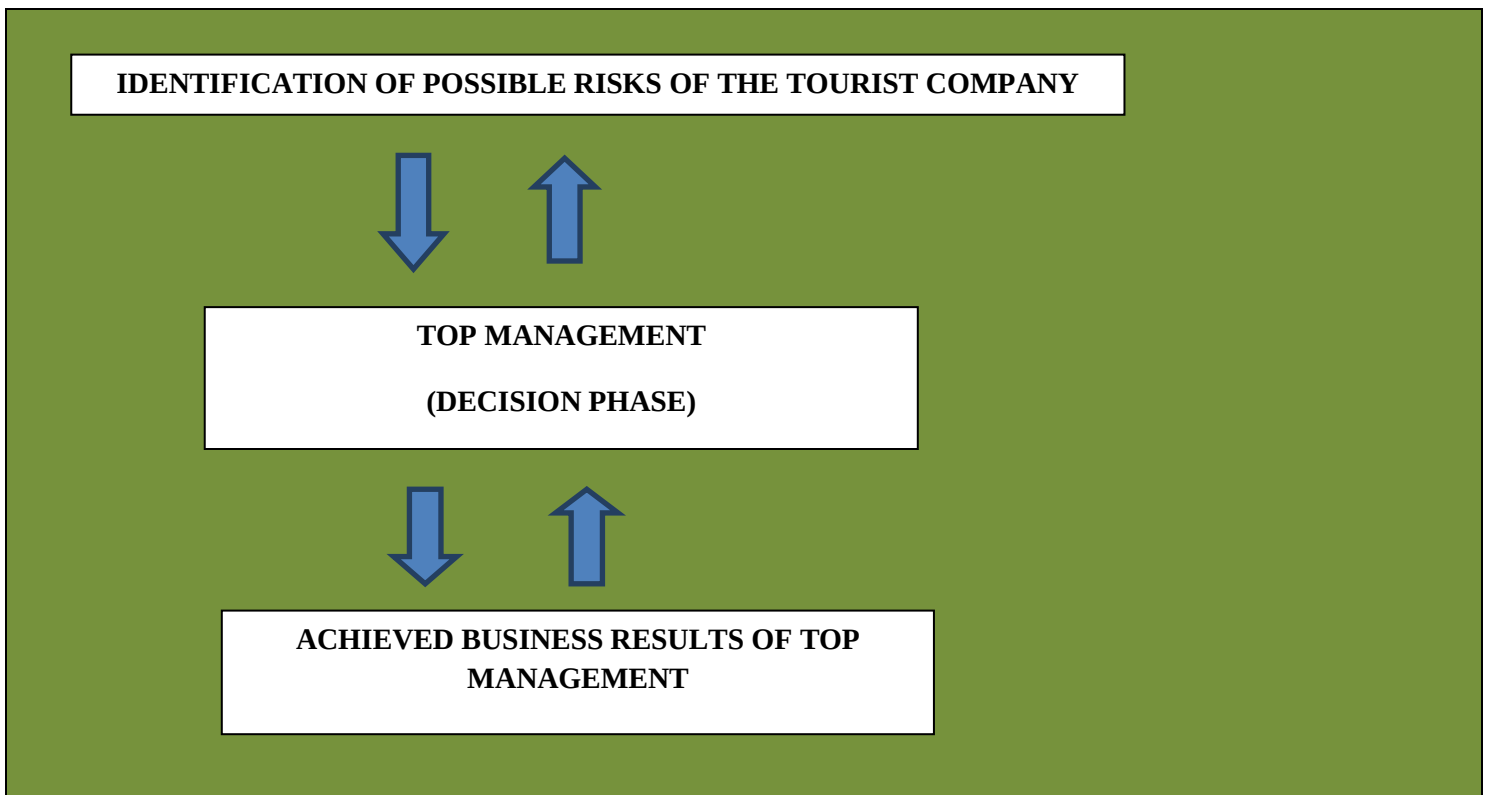

Figure 1. A possible organization of a general decision-making scheme in which the existence of most of the identified risks for the operations of a medium-sized enterprise in tourist companies.

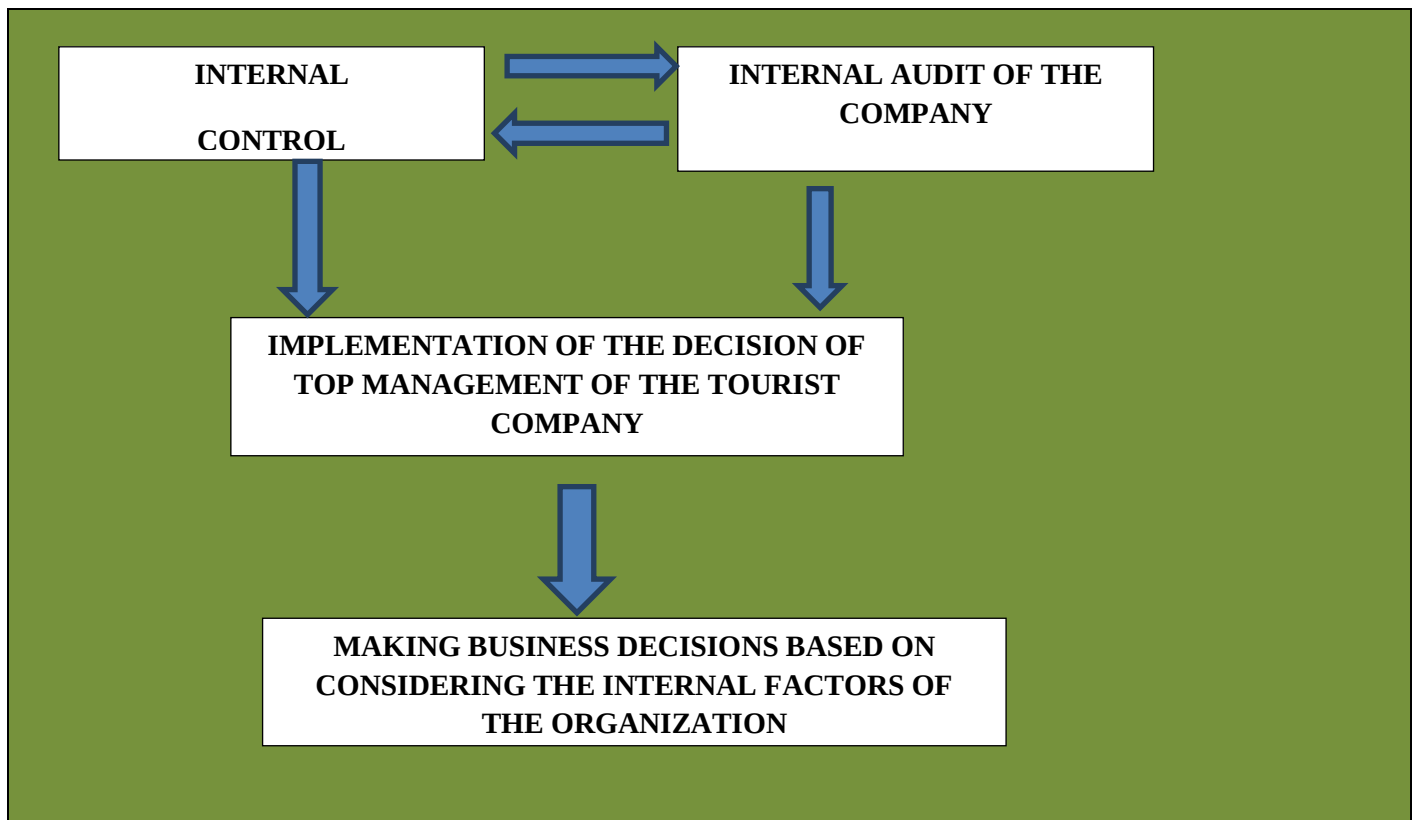

Figure 2. Introduction of internal control mechanisms with the aim of improving business performance in numerous tourist companies in transition countries.

4. CONCLUSION

The course of observation of tourism can be reflected in the proper perception of the emphasized role of destination management. The action of the destination management should be on the way to satisfy the needs and wishes of the guests of the target market, which implies respect for modern tourism trends, scientific achievements and technology, and the application of good practice. Destination management also needs to be viewed within the framework of different forms of action and possible organizational models, the adequate selection of which should ensure the achievement of the goals of sustainable tourism development of the tourist destination. This means that the modern management of a tourist destination must be innovative and must follow the trends of tourist demand in the world, know the advantages and disadvantages of the competition, and realistically consider its own tourist resources, attractions and other local specificities.

5. Bibliography

- [1] Popović, S. (2014). Socio-ekonomski faktori ograničenja razvoja agrara, monografija, Fimek, Novi Sad.
- [2] Bakmaz, O., Milošević, M. & Marković, N. (2020). Poslovna Ekonomija, Business Economics, Regionalno planiranje-pojam, teorije i modeli, 2: 75-86, doi: 10.5937/poseko18-30482.
- [3] Bakmaz, O., Bjelica, B., Ivić, Lj., Volf, D. & Majstorović, A. (2017). The significance of the audit profession in the financial analysis of agricultural enterprises of the Republic of Serbia. Annals of the „Constantin Brâncuși”

University of Târgu Jiu, Economy Series, pp. 117-123, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L1844–7007.

- [4] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Jestrović, V., Radaković, M., Davidov, T., Bjelica, B., Brakus, A., Popović, D., (2023). Management of plant production (narcissus l.) Through the application of non-standard growing methods in order to increase the financial value of production, *Economics of Agriculture*, Year 70, No. 2.
- [5] Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019). Management of joint stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, *Economics of Agriculture*, 1: 35-50.
- [6] Vunjak, N., Radaković, M. & Bakmaz, O. (2019). Determinante korporativnog upravljanja u odabranim zemljama u tranziciji, *Zbornik radova EkonBiz*, Str. 77-90, ISBN: 978-99955-45-29-1, UDK: 330.34:005.21.
- [7] Popović, S., Novaković, S., Đuranović, D., Mijić, R., Grublješić, Ž, Aničić, J. & Majstorović, A. (2017). Application of international accounting standard-16 in a public company with predominantly agricultural activities, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30(1):1850–1864.
- [8] Popović, S., Tošković, J., Majstorović, A., Brkanlić, S. & Katić, A. (2015). The importance of continuous audit of financial statements of the company of countries joining the EU, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, Special Issue*, 241-246.
- [9] Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self-government units: the case of Republic of Serbia, *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 32(1): 82–90.
- [10] Bjelica, B., Bakmaz, O., Mijić, R., Popović, S. & Popović, V. (2017). The implementation of heterogeneous risk to the company's operations and transition countries respecting the behavior of agricultural enterprises in the republic of Serbia. *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series*, 3/2017, 207-213, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L 1844 –7007.
- [11] Arnautović, I., Davidov, T., Nastić, S. & Popović, S. (2022). Značaj donošenja racionalne poslovne odluke top menadžmenta u poljoprivrednim preduzećima u Republici Srbiji, *Poljoprivredna tehnika*, 1-8.
- [12] Majstorović, A. & Popović, S. (2015). Revizija poslovanja poljoprivrednog preduzeća, *Računovodstvo*, 1: 77-85.
- [13] Tamas-Miškin, S., Vitomir, J., Dragosavac, M., Medan, N., Radaković, M., Vitomir, G., Davidov, T. & Popović, S. (2022). The significance of archiving documentation and assessment quality of archiving financial documentation given by top managers, *Economics of Agriculture*, Year 69, No. 4, 2022, (pp. 949-1252),
- [14] Popović, S., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Nastić, S., Popović, V., Popović, D., Vitomir, G. (2021). The importance of a realistically determined amount of tax on property rights relating to the ownership of agricultural land in the Republic of Serbia adopted by tax authorities of local selfgovernment units, *Ekonomika poljoprivrede*, *Economics of agriculture*, Vol.LXVIII, 4: 1029-1042.
- [15] Bjelica, B., Bakmaz, O. & Vukasović, D. (2023). The importance of monitoring the realization of income and costs in the management and business of agricultural enterprises in relation to the introduced forms of internal-control mechanisms, *Poljoprivredna tehnika*, No. 2, 2023., 45 – 51, DOI: 10.5937/PoljTeh2302045B.
- [16] Birsena Duljević (2022). Tourist destination management as an example of destinations in the Republic of Serbia and Serbia, Doctoral dissertation, working version.
- [17] Popović, S. (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69: 7-19.
- [18] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of internal audit in processes of reducing corruption in a transitional economy like the Republic of Serbia, *Temel-IJ*, 7:1, 36 - 42 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1036b>
- [19] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of software solutions in companies that strive to

achieve increased financial stability in their regular business, *Temel-IJ*, 7:1, 13 - 20
<https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1013b>

[20] Bjelica, B., Bakmaz, O, & J. Vitomir, J. (2023). The importance of accounting policy in the context of strengthening financial stability in a company that previously implemented internal audit as a mechanism of regular business decision-making, *Temel-IJ*, 7:1, 57 - 63 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1013b>

[21] Popović, D., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Popović, S., Jovanović, M., Aćimić-Remiković, M., Jovanović, S. (2021). Implementation of internal control with reference to the application of it in companies operating on the principles of the green economy. *Agriculture & Forestry*, Vol. 67 Issue 2: 261-269.

[22] Majstorović, A., Popović, S., Volf, D. (2015). *Theory and politics of balance*, second amended and supplemented edition, Novi Sad: Feljton.

**APPRECIATION OF THE ORIGIN AND HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF TOURISM
VIEWED THROUGH THE PRISM OF POSSIBLE IMPROVEMENT OF MANAGEMENT,
ESPECIALLY IN UNDERDEVELOPED ECONOMIES**

**Doctor of Economic Sciences,
Birsena Duljević**

Secondary School Nikola Tesla, Gojka Bacanina 99 36300 Novi Pazar, Republic of Serbia

Associate Professor, Jelana Vitomir

University of Megatrend in Belgrade,

Bulevar Maršala Tolbuhina No. 8, 11070 New Belgrade, Republic of Serbia

Associate Professor, Slobodan Popović

Faculty of Economics and Engineering Management, Cvecarska 2,
Novi Sad, Serbia,

ABSTRACT:

The human need to change the place of residence represents the basis of tourist trips, that is, the basis for theoretical interpretations of the chronology of tourism development. If we put things like that, then in the broadest sense, the development of tourism can be associated with the development of civilization. Namely, since the era before Christ, the population of that time traveled out of the need for survival, i.e. in search of food or in search of better living conditions. With the development of civilization, the motives of travel have expanded to include trade, health reasons or the acquisition of new knowledge. Thus, already in the old century, as confirmed by the preserved written traces, curious individuals began to visit the Egyptian pyramids. Later, in ancient times, the first beginnings of pleasure travel are mentioned. For example, in ancient Greece, a pleasure trip was going to the Olympic Games or visiting the oracle of Delphi, while the ancient Romans went to the well-documented gladiator fights and other similar bloody spectacles in numerous amphitheatres throughout the Roman state, the most famous of which was the Roman Colosseum. Regardless of those documented early forms, which were certainly not even close to today's understanding of tourism, and certain written traces, there is no agreement among theoreticians about which time can be taken as the time of the origin of tourism. Thus, some believe that the development of tourism began before the new era, while others link the beginnings of the development of tourism to the industrial revolution, the invention of the locomotive and other technological inventions that enabled faster transport from one place to another.

Keywords: tourism, consumption, tourist destination.

1. INTRODUCT

Tourism after the Second World War was mostly mass, very often aimed at the broad masses of the people, which made it much easier to bring management lessons to the bearers of tourism activities [1-6].

It is a form of tourism in which there is a large number of tourists who travel in an organized manner, most often in the so-called package trips or arrangements in the organization of tour operators and travel (tourist) agencies, that is, it can be said that it was a question of simpler management of tourism as an economic activity that was linked to other economic activities in the processes of overall economic management [7-12].

The characteristic of this form of tourism is not only the large number of more or less all strata of the population, but also the temporal concentration of tourist traffic during the vacation period, especially in the summer, although with the development of mountain (ski) tourist destinations, this type of tourism has been transferred to the winter as well, noting that there was an appreciation of other influences, especially of state bodies on tourism, such as payment in installments, crediting of tourism and other things that had features of management and making management decisions [13-18].

To accommodate such a large number of tourists, a huge infrastructure and accommodation facilities were built, which in many areas caused numerous degradation of space, as well as an impact on economic activities in a country [19-21].

2. GLOBAL FRAMEWORKS FOR THE TOURISM ECONOMY

In the meantime, the so-called new, modern tourism. The phrase "new" tourism appears more and more often as a term that describes the overall reaction to the basic features of "mass" tourism, especially when it comes to changing the basic characteristics of demand on the tourist market, which has raised the importance of this economic branch.

The importance of the role of tourism as an economic branch is best illustrated by the data of the World Tourism Organization (WTO), according to which as many as 1.4 billion people traveled abroad in 2018, and about 1.340 billion dollars were spent on those trips, which is about 2 percent of the world's of GDP, which certainly means that tourism plays an increasingly important role in the global economy.

What is important to emphasize - the development of tourism contributes to direct inflows significant for the local economy, diversification of the economy, sustainability of the environment and the local community, increased employment, and brings many other benefits to the community.

A special problem in defining the place and role of tourism in socio-economic development, its economic and other effects, as well as the impact of the entire tourism economy on growth and development, according to certain theorists, have the so-called. social costs of tourism. The number and contradictions of the effects of tourism indicate its complexity and the need for more precise determination of the nature of the various consequences of its development (impact on the natural and socio-cultural environment, on economic development, etc.).

Within this framework, social costs, that is, the social cost of tourism development, especially in economically underdeveloped countries, should be observed. The place and role of tourism in the socio-economic development of any country largely depends on the tourism potential of that country, but also on the valorization of those potentials.

If we take our immediate environment, then it is clear that the tourism sector in the case of, for example, Croatia and Montenegro plays a huge role in the balance of payments of those countries. Analyzing the official numbers published by state national banks and statistical institutes, it is easy to conclude that Montenegro and Croatia look at tourism in a special way and that it has irreplaceable importance for their national GDP. Thus, according to the data of the Croatian National Bank - CNB, a year before the corona virus pandemic (in 2019), Croatia generated an income of as much as 10.539 billion euro's from the travel and tourism of foreign tourists. A year later, that is, in the first year of the pandemic, this income amounted to 4.813 billion euro's.

Considering the figures presented, the participation of tourism in the national gross income of Croatia amounted to 19.4 percent in 2019 and 9.8 percent in 2020. In Montenegro, the participation of the tourism sector in the national GDP is even more significant. In 2019, this country made a profit of 1.098 billion euro's, which, according to data from the Central Bank of Montenegro, was 22.2 percent of GDP. In the year of the pandemic, earnings amounted to 144.5 million euro's, which was only 3.4 percent of the then GDP. Montenegro and Croatia, as landlocked countries, mainly rely on summer sea tourism.

The GDP of Serbia, which does not have access to the sea, and Bosnia and Herzegovina, which to a lesser extent has access to the sea coast, is not to that extent dependent on tourism, as shown by the following exact data. Tourism in Serbia, in 2019, brought earnings of 1.4 billion euro's and a share of 3.1 percent of GDP, while in the pandemic year, a drop of one quarter of that figure was registered, with a figure of 2.1 percent of GDP. a. On the other hand, the tourism sector in Bosnia and Herzegovina in pre-pandemic times occupied 2.7 percent of GDP, with earnings that barely exceeded 600 million euro's annually, which is the result of very little government allocation and investment in this economic branch.

In order to achieve better results, in addition to increasing investment, it is also necessary to manage tourism activities with quality, which is an extremely complex task and requires a multidisciplinary approach.

For the aforementioned reasons and the increasing importance of tourism, both in the world and in the domestic framework, we can say that the management of the development of the tourist system, and therefore of the tourist destination, has perhaps never been as topical a topic in our region as it is today.

3. APPRECIATION OF THE ORIGIN AND HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF TOURISM

The human need to change the place of residence represents the basis of tourist trips, that is, the basis for theoretical interpretations of the chronology of tourism development. If we put things like that, then in the broadest sense, the development of tourism can be associated with the development of civilization.

Namely, since the era before Christ, the population of that time traveled out of the need for survival, i.e. in search of food or in search of better living conditions. With the development of civilization, the motives of travel have expanded to include trade, health reasons or the acquisition of new knowledge.

The Age of Empire begins with the time of the Egyptian and Sumerian Empires, continues through the Hellenic Age and finally ends with the fall of the Roman Empire. During that ancient time, people began to travel in large numbers, most often for commercial, educational, or religious reasons.

As an example, we will take the 10th century BC when Israel's King Solomon built the Temple in Jerusalem, which made Jerusalem a holy city for the Jewish people. This temple already then became a center for pilgrims and other curious people of that time. Or the example of Babylon, where already in the sixth century BC a museum of historical antiquities was opened which could be entered by visitors and the ancient Egyptians who held many religious festivals in that way attracting, not only the pious, but also many others who came to see the famous buildings and works of art. It is also known that the ancient Greeks, at the time of the greatest glory of their cities/states, traveled to visit their most famous sanctuaries.

Usually, these trips were organized by water, which meant the development of seaports. Such and similar trips were witnessed by the Greek travel writer Pausanias, who in ten books written between 160 and 180 AD under the same name "Description of Greece" described in detail all the most important localities and sights of Greece under Roman rule during the Five Good Emperors (time the greatest powers of the Roman Empire when Nerva, Trajan, Hadrian, Antoninus Pius and Marcus Aurelius ruled). Before traveling in Greece, this travel writer also visited Asia Minor, Syria, Palestine, Egypt and Italy.

During the time of the Romans, international travel became even more important because Roman money was accepted everywhere, and the Latin language was very widespread. The Romans initially traveled to Sicily, Greece, Rhodes, Troy and Egypt, and from the fourth century AD, when Christianity became the official religion, to the Holy Land as well.

The collapse of the Roman Empire led to the destruction of roads and thus to a reduction in the volume of travel. Namely, during the Dark Middle Ages, there were almost no trips because they were very dangerous and therefore sporadic. In particular, the trips that could be classified as tourist have disappeared, since they were certainly not Crusaders' expeditions to the Holy Land. Even Marco Polo's trip in the 13th century had for the most part a different sign and could hardly be counted as a tourist trip. Therefore, we can say that in the Middle Ages "tourism" was mainly reduced to pilgrimage.

Such an increase in the number of trips occurred during the Renaissance because trade routes began to open and the first geographical maps appeared that enabled travelers to travel to a certain destination more easily. At that time, the first people appear who, due to a combination of certain circumstances, perform tasks that today could be attributed to tourist guides.

Thus, one of the earliest "tourist guides" is considered to be the priest from Mainz (Germany) Bernard von Breydenbach, who in 1483 went on a pilgrimage to the Holy Land for the forgiveness of sins. Just a few years

later, as someone who knows the way, he led a mass pilgrimage to the Holy Land that for many of the 150 or so participants was a guided tour of the Holy Land.

One of his companions was the Flemish artist-painter Erhard Reuwich, who drew maps of the cities they passed through, where the map of Jerusalem seen from the Mount of Olives was particularly fascinating, which is accurate enough even from today's perspective.

The presentation of the impact of the modern tertiary sector viewed through tourism on decision-making is given in Figure 1.

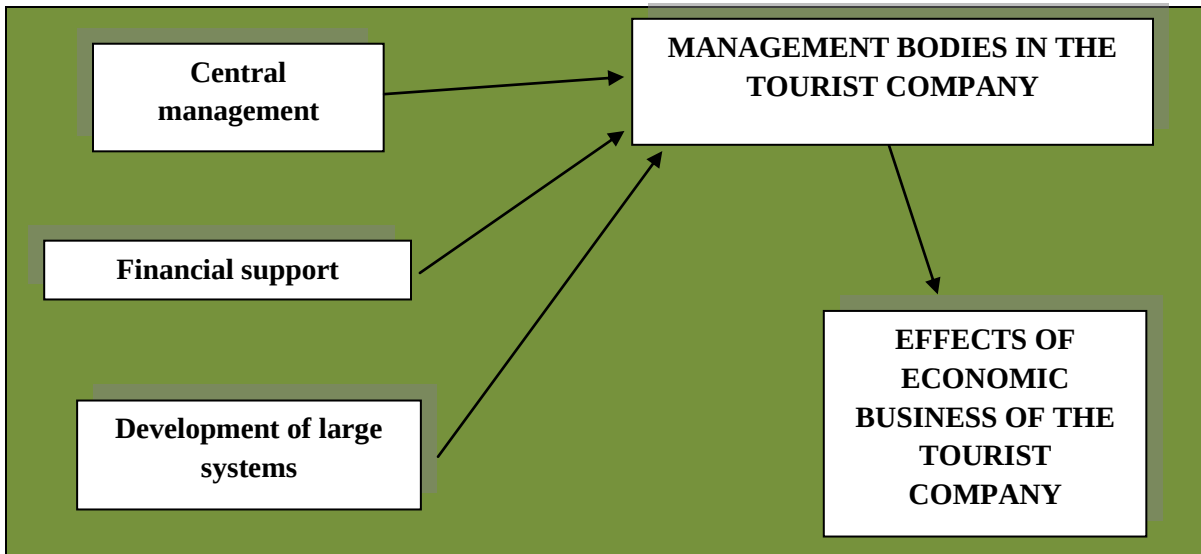

Figure 1: Presentation of the impact of the management body in the tourist company.

4. CONCLUSION

The accelerated urbanization that occurred during the industrial revolution led to a mass migration of the population to the cities. From the point of view of tourism, the industrial revolution and the increase in employment meant that multi-month trips such as the Grand Tour were no longer particularly acceptable. Factory work, as well as modern industrialism in general, has led to people becoming more and more attached to their residence. Transportation also changed, becoming more efficient as economies grew and technology advanced. Markets stretched across borders, individuals' incomes became higher and higher so that they could set aside a part for tourist trips, but there was a lack of free time, so trips were shortened because work demanded it. In accordance with such a situation and the demand of the market, the tourism industry had to develop quickly and specifically in order to be able to meet the newly discovered needs of potential customers. As time went on, the economy (and the personal wealth of individuals) grew, a portion of which was allocated to pleasure. The growth of wages and the increase of free time, and especially the increasingly affordable trips, led to the flourishing of tourism and the appearance of the first organized trips.

5. Bibliography

- [1] Popović, S. (2014). Socio-ekonomski faktori ograničenja razvoja agrara, monografija, Fimek, Novi Sad.
- [2] Bakmaz, O., Milošević, M. & Marković, N. (2020). Poslovna Ekonomija, Business Economics, Regionalno planiranje-pojam, teorije i modeli, 2: 75-86, doi: 10.5937/poseko18-30482.
- [3] Bakmaz, O., Bjelica, B., Ivić, Lj., Volf, D. & Majstorović, A. (2017). The significance of the audit profession in the financial analysis of agricultural enterprises of the Republic of Serbia. Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, pp. 117-123, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L1844–7007.
- [4] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Jestrović, V., Radaković, M., Davidov, T., Bjelica, B., Brakus, A., Popović, D., (2023). Management of plant production (narcissus l.) Through the application of non-standard growing methods in order to increase the financial value of production, Economics of Agriculture, Year 70, No. 2.
- [5] Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019). Management of joint stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, Economics of Agriculture, 1: 35-50.
- [6] Vunjak, N., Radaković, M. & Bakmaz, O. (2019). Determinante korporativnog upravljanja u odabranim zemljama u tranziciji, Zbornik radova EkonBiz, Str. 77-90, ISBN: 978-99955-45-29-1, UDK: 330.34:005.21.
- [7] Popović, S., Novaković, S., Đuranović, D., Mijić, R., Grublješić, Ž, Aničić, J. & Majstorović, A. (2017). Application of international accounting standard-16 in a public company with predominantly agricultural activities, Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 30(1):1850–1864.
- [8] Popović, S., Tošković, J., Majstorović, A., Brkanlić, S. & Katić, A. (2015). The importance of continuous audit of financial statements of the company of countries joining the EU, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, Special Issue, 241-246.
- [9] Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self-government units: the case of Republic of Serbia, Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics, 32(1): 82–90.
- [10] Bjelica, B., Bakmaz, O., Mijić, R., Popović, S. & Popović, V. (2017). The implementation of heterogeneous risk to the company's operations and transition countries respecting the behavior of agricultural enterprises in the republic of Serbia. Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, 3/2017, 207-213, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L 1844 –7007.
- [11] Arnautović, I., Davidov, T., Nastić, S. & Popović, S. (2022). Značaj donošenja racionalne poslovne odluke top menadžmenta u poljoprivrednim preduzećima u Republici Srbiji, Poljoprivredna tehnika, 1-8.
- [12] Majstorović, A. & Popović, S. (2015). Revizija poslovanja poljoprivrednog preduzeća, Računovodstvo, 1: 77-85.
- [13] Tamas-Miškin, S., Vitomir, J., Dragosavac, M., Medan, N., Radaković, M., Vitomir, G., Davidov, T. & Popović, S. (2022). The significance of archiving documentation and assessment quality of archiving financial documentation given by top managers, Economics of Agriculture, Year 69, No. 4, 2022, (pp. 949-1252),
- [14] Popović, S., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Nastić, S., Popović, V., Popović, D., Vitomir, G. (2021). The importance of a realistically determined amount of tax on property rights relating to the ownership of agricultural land in the Republic of Serbia adopted by tax authorities of local selfgovernment units, Ekonomika poljoprivrede, Economics of agriculture, Vol.LXVIII, 4: 1029-1042.
- [15] Bjelica, B., Bakmaz, O. & Vukasović, D. (2023). The importance of monitoring the realization of income and costs in the management and business of agricultural enterprises in relation to the introduced forms of internal-control mechanisms, *Poljoprivredna tehnika*, No. 2, 2023., 45 – 51, DOI: 10.5937/PoljTeh2302045B.

- [16] Birsena Duljević (2022). Tourist destination management as an example of destinations in the Republic of Serbia and Serbia, Doctoral dissertation, working version.
- [17] Popović, S. (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69: 7-19.
- [18] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of internal audit in processes of reducing corruption in a transitional economy like the Republic of Serbia, *Temel-IJ*, 7:1, 36 - 42 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1036b>
- [19] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of software solutions in companies that strive to achieve increased financial stability in their regular business, *Temel-IJ*, 7:1, 13 - 20 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1013b>
- [20] Bjelica, B., Bakmaz, O. & J. Vitomir, J. (2023). The importance of accounting policy in the context of strengthening financial stability in a company that previously implemented internal audit as a mechanism of regular business decision-making, *Temel-IJ*, 7:1, 57 - 63 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1013b>
- [21] Popović, D., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Popović, S., Jovanović, M., Aćimić-Remiković, M., Jovanović, S. (2021). Implementation of internal control with reference to the application of it in companies operating on the principles of the green economy. *Agriculture & Forestry*, Vol. 67 Issue 2: 261-269.

THE IMPORTANCE OF TOURISM AS A FACTOR IN IMPROVING THE MANAGEMENT OF ECONOMIC ACTIVITIES AND ECONOMIC DEVELOPMENT WITH REFERENCE TO DEVELOPING COUNTRIES

Associate Professor, Jelana Vitomir

University of Megatrend in Belgrade,
Bulevar Maršala Tolbuhina No. 8, 11070 New Belgrade, Republic of Serbia

Doctor of Economic Sciences, Birsena Duljević

Secondary School Nikola Tesla,
Gojka Bacanina 99 36300 Novi Pazar, Republic of Serbia

Associate Professor, Slobodan Popović

Faculty of Economics and Engineering Management, Cvecarska 2,
Novi Sad, Serbia, Phone: +381 64 0483 563,

ABSTRACT:

The importance of tourism as a factor in improving the management of economic activities and economic development with reference to developing countries should be viewed as part of continuous efforts to improve the overall business. The tourism industry is not easy to define, because unlike other economic branches, there is no single clear product in the tourism industry. Namely, tourism encompasses many industries, including accommodation, transportation, attractions, travel companies and more. For this reason, when talking about the income brought by tourism, both direct and indirect income must be taken into account. Looking globally, the direct contribution of travel and tourism to GDP in the pandemic year 2020 was approximately US\$4.7 trillion in 2020. When looking at countries that directly contributed to global GDP, the United States was the largest contributor at \$1.1 trillion in 2020. Everything that has been stated should be seen as part of the overall activities that must be included in making strategic management decisions at the state level, but also management decisions at the level of an individual company.

Keywords: tourism, agricultural products, consumption, tourist destination.

1. RESPECTING THE ENVIRONMENT FOR MAKING STRATEGIC MANAGEMENT DECISIONS RELATED TO TOURISM AS AN ECONOMIC ACTIVITY

Appreciation of the environment for making strategic management decisions related to tourism as an economic activity is of great importance for the formation of overall activities related to making management decisions at all levels [1-7].

The tertiary sector, especially services related to tourism, can contribute to the initiation of numerous activities that are measurable through the expression of economic development, but also its impact on the entire observed economy [8-12].

The influence of tourism has a strong impact on numerous economic activities, i.e. tourism as an observation through industrial features can have a strong impact in different stages of economic development, it can have a strong impact on the making of management decisions at all decision-making levels, which is of great importance for developing countries which strive for rapid economic progress [13-16].

Therefore, strategic management should take into account the specific characteristics of each country, its economic features, characteristics of economic activities, activities and other factors that influence the adoption of general management decisions that must be taken into account [17-20].

2. AN EXAMPLE OF THE INFLUENCE OF NON-STANDARD EVENTS ON THE DEVELOPMENT OF TOURISM

The total activities that must be included in making strategic management decisions at the state level, but also management decisions at the level of an individual company, often depend on non-standard events in the world, but also within one economy. The impact of the pandemic on the tourism industry was enormous, which is best seen from the fact that only a year earlier, that contribution to GDP amounted to almost twice as much, i.e. 9.2 trillion US dollars.

The share of tourism in the world's GDP in the last twenty years was around 10% (from 8 to 11%), but at the time of the pandemic, when many countries restricted the entry of tourists into the country, it fell to around 5%, which means that the income from tourism directly dependent, both on political movements and on all other instabilities (epidemics, natural disasters). Regardless of this drop in tourist traffic caused by the pandemic, most theorists agree that the modern tourism sector is developing continuously, contributing to the socioeconomic growth of many countries in the world.

It is also noticeable that as a result of different levels of socioeconomic development of individual countries and regions, international tourism develops rather unevenly, which usually depends on the reaction to various fluctuations in the market environment.

Namely, certain countries, regions, and even entire continents suffer significant losses during stronger crisis events because tour operators for certain reasons (sanctions, compromised security, epidemics, etc.) do not want to cooperate with domiciled tourism workers, which reduces tourist flows, revenues of individual travel agencies as well as state revenues. On the other hand, certain countries, due to the change of modern priorities and demands of tourist demand, are rapidly developing the appropriate infrastructure, becoming new centers of the tourism industry.

Taking into account the mentioned fluctuations, we can say that regardless of the fact that some countries lose and others gain in tourist importance, the demand in the field of international tourism remains at an appropriate and continuously growing level, despite the economic uncertainty in many large tourist markets, negative events in certain countries, political unrest, or severe weather conditions in certain regions. In general, two basic characteristics of modern tourism, which greatly influenced the transformation of modern tourism, underline this growing trend.

First, rising global per capita incomes have been rising rapidly in many developing economies, increasing consumer choice and spending power in terms of where to spend their days off. And secondly, improved investment and monitoring of modern world trends in marketing activities of developing economies.

Many theoreticians see the changes in the value system as the main cause of the transformation of modern tourism, which influenced the formation of a new lifestyle. New, usually completely different tourist needs and new selective forms of tourism that develop to meet the newly created needs emerge from the aforementioned relationship.

In this way, the so-called the industrial model of tourism by emphasizing its individualization in accordance with the new lifestyle that was changing, mostly under the influence of globalization processes.

3. USE OF SOFTWARE SOLUTIONS IN THE PREPARATION PROCEDURE FOR DECISION-MAKING IN TOURIST AND OTHER ACTIVITIES

The selection of a software product implies the content and assessment of various parameters:

- preparation of specifications of contractual obligations,
- verification and clear specification of software features,
- assessment of the ratio: maintenance / costs,
- improving productivity,
- quality improvement,
- increasing reliability,
- defining the base for further predictions,
- defining the requirements for a new software tool and the need for additional training,
- defining parameters from the segment of environmental protection, which the software system must follow.

The complexity and "discreteness" of a software system sometimes creates confusing situations when using the terms software measurement and software metrics.

We would say that software metrics mean a quantitative measure derived from attributes during the software life cycle, in a mechanical or algorithmic way, so that it does not depend on the device used to measure software quality, which can be: human, hardware, software or some similar combinations.

Software product measurement provides:

- objectivity, reliability, certainty, correctness, appropriateness, uniformity, formulaic process and logical reasoning process,
- and by no means, measuring by intuition.

Prikaz primene softvera u turističkim i drugim kompanijama dat je u prikazu Figure 1.

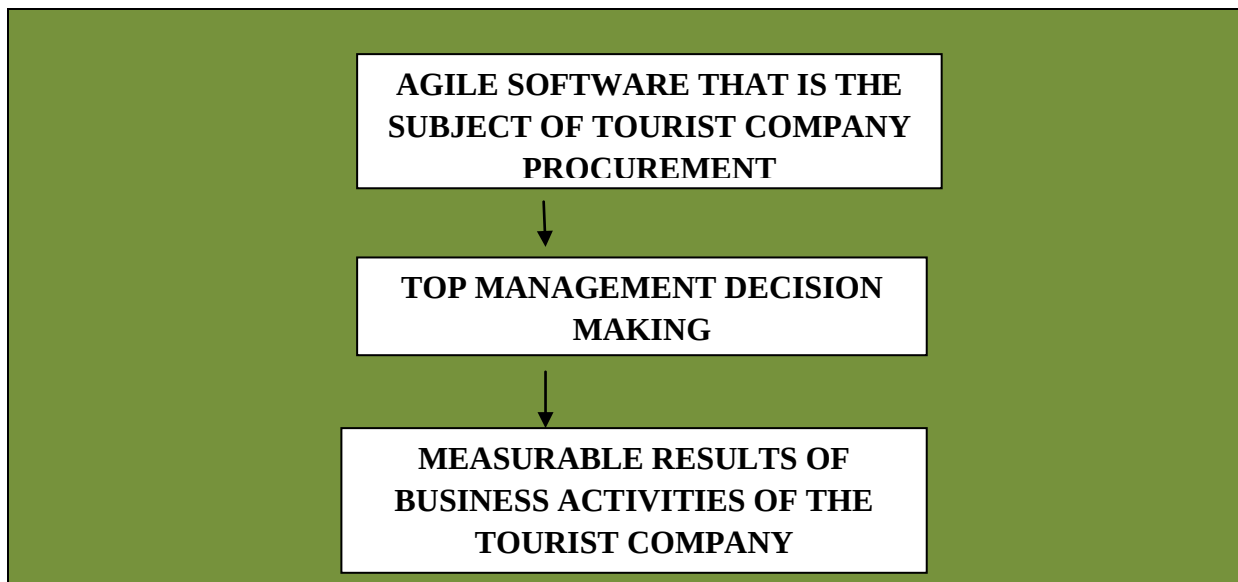

Figure 1: Overview of the impact of agile procured software on business operations.

4. CONCLUSION

Today's tourism is a social and economic category that is developing very quickly and whose importance is increasing every year.

The main characteristic of the current stage of tourism development is the change in its organizational forms that occurred thanks to the penetration of transport, trade, industrial and other companies into the tourism business.

The tourism industry in the modern world is globalized, new destinations have been discovered, which has contributed to the social and economic development of certain regions. This is because the tourism industry directly and indirectly affects the development of many branches of national economies around the world, developing social and cultural infrastructure, increasing the potential of service, construction and some other industries, thus creating a prerequisite for increasing the number of jobs and increasing the level of employment. which must be taken into account when making management decisions at all levels of management in the economy of a country, especially countries that want to have faster development.

5. Bibliography

- [1] Birsena Duljević (2022). Tourist destination management as an example of destinations in the Republic of Serbia and Serbia, Doctoral dissertation, working version.
- [2] Bakmaz, O., Milošević, M. & Marković, N. (2020). Poslovna Ekonomija, Business Economics, Regionalno planiranje-pojam, teorije i modeli, 2: 75-86, doi: 10.5937/poseko18-30482.
- [3] Bakmaz, O., Bjelica, B., Ivić, Lj., Volf, D. & Majstorović, A. (2017). The significance of the audit profession in the financial analysis of agricultural enterprises of the Republic of Serbia. Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, pp. 117-123, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L1844–7007.

- [4] Bakmaz, O., Dragosavac, M., Jestrović, V., Radaković, M., Davidov, T., Bjelica, B., Brakus, A., Popović, D., (2023). Management of plant production (narcissus l.) Through the application of non-standard growing methods in order to increase the financial value of production, *Economics of Agriculture*, Year 70, No. 2.
- [5] Radović, M., Vitomir, J., Laban, B., Jovin, S., Nastić, S., Popović, V. & Popović S. (2019). Management of joint stock companies and farms by using fair value of agricultural equipment in financial statements on the example of IMT 533 Tractor, *Economics of Agriculture*, 1: 35-50.
- [6] Vunjak, N., Radaković, M. & Bakmaz, O. (2019). Determinante korporativnog upravljanja u odabranim zemljama u tranziciji, *Zbornik radova EkonBiz*, Str. 77-90, ISBN: 978-99955-45-29-1, UDK: 330.34:005.21.
- [7] Popović, S., Novaković, S., Đuranović, D., Mijić, R., Grublješić, Ž, Aničić, J. & Majstorović, A. (2017). Application of international accounting standard-16 in a public company with predominantly agricultural activities, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30(1):1850–1864.
- [8] Popović, S., Tošković, J., Majstorović, A., Brkanlić, S. & Katić, A. (2015). The importance of continuous audit of financial statements of the company of countries joining the EU, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series, Special Issue*, 241-246.
- [9] Radović, M., Vitomir, J. & Popović, S. (2021). Impact of internal control in enterprises founded by local self-government units: the case of Republic of Serbia, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 32(1): 82–90.
- [10] Bjelica, B., Bakmaz, O., Mijić, R., Popović, S. & Popović, V. (2017). The implementation of heterogeneous risk to the company's operations and transition countries respecting the behavior of agricultural enterprises in the republic of Serbia. *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series*, 3/2017, 207-213, ISSN 2344 – 3685/ISSN-L 1844 –7007.
- [11] Arnautović, I., Davidov, T., Nastić, S. & Popović, S. (2022). Značaj donošenja racionalne poslovne odluke top menadžmenta u poljoprivrednim preduzećima u Republici Srbiji, *Poljoprivredna tehnika*, 1-8.
- [12] Majstorović, A. & Popović, S. (2015). Revizija poslovanja poljoprivrednog preduzeća, *Računovodstvo*, 1: 77-85.
- [13] Tamas-Miškin, S., Vitomir, J., Dragosavac, M., Medan, N., Radaković, M., Vitomir, G., Davidov, T. & Popović, S. (2022). The significance of archiving documentation and assessment quality of archiving financial documentation given by top managers, *Economics of Agriculture*, Year 69, No. 4, 2022, (pp. 949-1252),
- [14] Popović, S., Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Davidov, T., Nastić, S., Popović, V., Popović, D., Vitomir, G. (2021). The importance of a realistically determined amount of tax on property rights relating to the ownership of agricultural land in the Republic of Serbia adopted by tax authorities of local selfgovernment units, *Ekonomika poljoprivrede, Economics of agriculture*, Vol.LXVIII, 4: 1029-1042.
- [15] Bjelica, B., Bakmaz, O. & Vukasović, D. (2023). The importance of monitoring the realization of income and costs in the management and business of agricultural enterprises in relation to the introduced forms of internal-control mechanisms, *Poljoprivredna tehnika*, No. 2, 2023., 45 – 51, DOI: 10.5937/PoljTeh2302045B.
- [16] Popović, S. (2014). Socio-ekonomski faktori ograničenja razvoja agrara, monografija, Fimek, Novi Sad.
- [17] Popović, S. (2015). Implementacija heterogenih rizika u radu interne revizije, *Revizor* 69: 7-19.
- [18] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of internal audit in processes of reducing corruption in a transitional economy like the Republic of Serbia, *Temel-IJ*, 7:1, 36 - 42 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1036b>
- [19] Bakmaz, O., Bjelica, B. & Vitomir, J. (2023). Application of software solutions in companies that strive to achieve increased financial stability in their regular business, *Temel-IJ*, 7:1, 13 - 20 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1013b>

[20] Bjelica, B., Bakmaz, O, & J. Vitomir, J. (2023). The importance of accounting policy in the context of strengthening financial stability in a company that previously implemented internal audit as a mechanism of regular business decision-making, *Temel-IJ*, 7:1, 57 - 63 <https://doi.org/10.52576/TEMEL237.1013b>

INSTAGRAM MARKETING AS A TOOL FOR PROMOTING FOOD MANUFACTURERS

Assoc. Prof. Ihor PONOMARENKO

State University of Trade and Economics

ORCID: 0000-0003-3532-8332

PhD Stud. Dmytro PONOMARENKO

International University of Business and Law

ORCID: 0009-0002-2904-3904

ABSTRACT

The development of information technologies in the modern world encourages users to actively use the Internet to meet various needs. The most popular among the population are social networks, which are characterized by certain technical differences and are aimed at certain groups of users. Specialized thematic content plays an important role in the process of interaction with the target audience in social media. The social network Instagram allows users to view a variety of photos, drawings and short videos. Members of Generation Y, Z, and Alpha use Instagram with varying degrees of intensity in their daily lives. There is a correlation between the age of subscribers and the average daily time spent on the specified social network: the younger the age of the user, the more time the represented person spends perusing the thematic content.

The presence of a significant demand for photos and short videos allows companies to implement marketing strategies on Instagram to promote their products and form close relationships with consumers over long periods of time. Instagram Marketing is built on encouraging people to buy certain products after viewing visualized content. This approach is actively used by food manufacturers and restaurants, which regularly post "appetizing" photos and videos for users. Creating photos and videos with beautiful and appetizing food does not require companies to spend a lot of money, but if scientifically based methods are used, it allows companies to reach a large number of potential customers and stimulate the growth of the corresponding products sales. Instagram Marketing is used by large and small businesses to promote food and restaurants. Local brands, thanks to the creation of unique photos with local food, create interest in unknown dishes for a large number of consumers.

Key words: Communications, Content, Food, Gadgets, Instagram Marketing, Target Audience.

DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND GRAIN -BASED FOOD PERFORMANCE IN THE FEDERAL CAPITAL TERRITORY ABUJA, NIGERIA.

Abang Stanley E¹

Department of Management Science, Nigeria Police Academy Wudil, Kano, Nigeria.

Dr. Akpan, James E²

Department of Economics, Nigeria Police Academy Wudil, Kano, Nigeria

Abstract

The attainment of optimal performance is the core goal of every business entity. The operating environment of these business entities have been a major hindrance to the actualization of this core business goal. This study Examine empirically the role of demographic characteristic as a dimension of business environment hindering the optimal performance of small businesses especially grain based food enterprises in the Federal Capital Territory. A multi-stage systematic sample technique was used to selects one hundred and twenty-six respondents from a population of two hundred and thirty-eight registered grain based food SMEs in the six area councils of the study area. Eighty eight questionnaires were appropriately filled and return for analysis. Descriptive statistic was used to analyze the data collected for the study while the postulated hypotheses were validated using SEM-PLS algorithm, confirmatory factor analysis and bootstrap techniques. The results of the analysis reveal that work experience ($\beta = 0.526$, $t = 10.008$, $p < 0.005$) and educational qualification ($\beta = 0.531$, $t = 10.017$, $p < 0.00$) have greater influence on grain based food performance in the study area than age($\beta = -0.057$, $t = 0.657$, $p > 0.512$) and gender ($\beta = -0.185$, $t = 3.070$, $p < 0.002$). Based on the findings, the paper recommends appropriate interventions in promoting educational and training initiatives among small business holders especially grain based food businesses in the Federal Capital Territory Abuja.

Keywords: Demographic characteristics, Small Scale Business, Performance, Grain Based Food Enterprises.

FACTORS THAT TRIGGER UNEMPLOYMENT AND INFLATION ON GOVERNMENT POLICY IN INDONESIA

Dina Ambarwati

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0009-0008-3297-5175

Berlian Eka Nursabrina

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0002-7162-4588

Nailil Mufidah Qosim

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0002-5370-5042

M. Aris Safii

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0002-4882-5218

Muhammad Taufiq Abadi

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Indonesia
ORCID: 0000-0001-9705-7756

ABSTRACT

Unemployment is one of the problems caused by the problems caused by the economy in Indonesia by labor imbalance which shows that the number of workers is supplied exceeds the quantity of labor demanded. High unemployment rate if this occurs, it will reflect the good and bad of the economy of a country or region. Apart from that, one of the problems that is very important for a country or country to pay attention to in this area, the problem of unemployment will have an impact on various crimes, social politics and poverty. Apart from that, inflation is also a problem that is often a topic of discussion in economic circles. Inflation can be influenced by various factors, for example high public consumption patterns. Indonesia's economy will decline if inflation is not controlled properly. To control the rate of inflation is necessary forecast of inflation rate in Indonesia. The results can be used as information for the government to prepare government policies to reduce inflation remained relatively stable. The research method used is descriptive qualitative with secondary data sources.

Keywords: Unemployment, Inflation, Economic.

1. INTRODUCTION

Unemployment and inflation are two major economic problems facing every public economy. These two economic problems can have several negative economic, political and sosial impacts. To avoid the many possible dangerous effects that arise, many economic policies must be implemented. The analysis in this paper

aims to explain the types of unemployment and inflation problems facing the world and what forms of government policy can be taken to overcome these problems. Apart from that, there are other important things that will be explained in this paper.

This is a government policy to control the money supply. Basically, this paper will discuss several things related to unemployment and inflation, including explaining the basic meaning of unemployment and inflation, then the factors that can influence the occurrence of unemployment and inflation, the types of unemployment that exist in Indonesia and government policies that can be taken to correct problems that occur, such as fiscal policy and monetary policy.

2. RESEARCH METHOD

Researchers use qualitative methods when conducting research, to find information about unemployment and inflation in Indonesia. Secondary data sources, data collection methods and data analysis are part of the qualitative descriptive research method that researchers used for this research. Analysis obtained based on journals, articles, books and the internet in the form of government and company documentation, government publications, and analysis suggests that unemployment plays a role in the continuation of inflation and vice versa.

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1 Unemployment

Definition of Unemployment

Unemployment in the macroeconomic definition is the portion of the workforce who currently do not have a job. According to Sukirno, unemployment is a situation where someone in the world of work wants to get a job, but they cannot work. Unemployment is a phenomenon that occurs in all developing countries, including Indonesia. Unemployment includes people who are looking for work, or setting up a business, or feel that getting a job is impossible, or already have a job but have not yet started working. Basically, unemployment means loss of output and misery for people who do not work (human misery) and is a form of waste of economic resources (Murapi et al., 2021). Unemployed are people who do not work at all, people who are looking for work, or work less than two days a week. Technically, unemployment is all people who do not work for a certain period of time (labor force age), either in the sense of earning a wage or working independently, and are then actively looking for work. Meanwhile, according to international standards, unemployment is a person who has been classified in the workforce who is actively looking for work that earns a certain level of wages, but does not match what is desired (Kemiskinan & Provinsi, 2016).

Causes and Trigger Factors of Unemployment

A country that wants to change must increase its level of education. Education plays an important role in creating

capable human resources. The more capable human resources there are, the higher the unemployment rate. However, this disease continues to spread in several countries due to many factors that influence it. Reducing the number of unemployed requires the cooperation of educational institutions, the community and other stakeholders. The following are several factors that cause unemployment:

1. There are very few suitable job opportunities for job seekers.
2. Job seekers lack skills. The large number of unskilled human resources is one of the reasons for the increase in unemployment in Indonesia
3. Lack of information, inaccessibility to information about The company that owns it lacks workers.
4. Unequal employment opportunities, there are many job opportunities in the city and the job market is not very stable.
5. The government's efforts to achieve this are still not optimal in terms of training to improve soft skills, a culture of laziness still infects job seekers who easily give up looking for job opportunities. According to Sukimo (2006), the causes of unemployment can be classified into three types, namely:

1. Temporary unemployment is unemployment that occurs during The economy has reached full employment.
2. Structural unemployment due to internal changes in the structure or composition of the economy.
3. Technological unemployment due to the substitution of human labor with machines and chemicals due to technological developments.

The problem of unemployment has always been a difficult problem to solve in every country. Because the population is increasing every year, this will lead to an increase in the number of people looking for work, and along with that, the workforce will also increase. If labor cannot be absorbed into work, they will be classified as unemployed (Khodijah, 2007).

Type of unemployment

1) Types of Unemployment Based on Cause:

- a. Normal or Frictional Unemployment Normal or Frictional Unemployment is unemployment that applies at the full employment level. Full employment opportunity is a situation where around 95 percent of the workforce is fully involved at all times at work. Then unemployment of 5 percent is called natural unemployment. These unemployed people are not because they don't have a job, but they are looking for work. which is better or according to your wishes.
- b. Structural Unemployment Structural unemployment is unemployment caused by structural changes in the economy.
- c. Conjunctural Unemployment Conjunctural Unemployment is unemployment caused by excessive natural unemployment and this is caused by a decrease in demand for agreat. The decline in demand for agreat causes

companies to reduce the number of workers or go out of business, resulting in an unemployment conjuncture.

d. Technological Unemployment

Technological unemployment is unemployment caused by the use of machines and other technological advances.

2) Types of Unemployment Based on Their Characteristics:

a. Open unemployment

Open unemployment is unemployment that occurs as a result of additional job opportunity growth being lower than labor force growth. As a result, many workers cannot find work. According to the Central Statistics Agency (BPS), open unemployment is people who have entered the world of work but do not have a job and are looking for work, and who already have a job but have not yet started working.

b. Hidden Unemployment

Hidden unemployment is a situation in which a type of economic activity is carried out by an amount of energy that exceeds what is needed.

c. Seasonal Unemployment

Seasonal unemployment is a situation of unemployment at certain times of the year. This unemployment usually occurs in the agricultural sector. Farmers will be unemployed while waiting for the planting season and during the gap between the planting season and the harvest season.

d. Half Unemployed

Underemployment is a situation where someone works below normal working hours. According to the Central Statistics Agency (BPS), in Indonesia normal working hours are 35 hours a week. So, workers who work less than 35 hours a week are included in the underemployed group (Soejoto, n.d.).

Government Policy in Handling Unemployment

Every citizen has the right to work and a living that is worthy of humanity in accordance with UUD 45 article 27 paragraph 2.

There are several government policy solutions in dealing with unemployment, including:

1) The government provides assistance with insight, knowledge and entrepreneurial spirit skills to Small and Medium Enterprises (UKM) in the form of technical and management guidance, providing long-term soft capital assistance and market expansion. As well as providing special facilities so that they can grow independently and compete reliably in their fields. Encourage the formation of joint business groups and a business environment that supports and encourages the realization of small and medium entrepreneurs who are able to develop businesses, master technology and market information and improve SME partnership patterns with BUMN, BUMD, BUMS and other parties.

2) Immediately carry out improvements, construction and development of areas, especially underdeveloped and

remote areas as a priority by building transportation and communication facilities. This will open up employment opportunities for the unemployed at various types and levels. Hope for the development of the potential of the territory of the Unitary State of the Republic of Indonesia (NKRI), both natural resource potential and human resources.

3) Immediately build social institutions that can guarantee the lives of the unemployed. Like PT Social Security for Workers (PT Jamsostek). By building this institution, every unemployed person in Indonesia will be well recorded and receive special technical and detailed attention.

4) Immediately simplify licensing and increase security because there are too many types of licensing that hinder investment, both foreign investment and domestic investment. This needs to be immediately discussed and simplified so that stimulate the growth of a conducive investment climate for create jobs.

5) Developing the Indonesian tourism and culture sector (especially areas whose potential has not yet been explored) by carrying out promotions in various countries to attract foreign tourists, inviting investors to participate in the construction and development of tourism and culture which will later absorb a lot of energy. local work.

6) Carry out a synergy program between BUMN or BUMS that have related businesses or production results that will fill each other's needs. With this synergy, production process activities will become more efficient and cheaper because raw material procurement can be done jointly. For example, PT Krakatau Steel can synergize with PT. PAL Indonesia to supply raw material needs in the form of steel plates.

7) By slowing down the rate of population growth (minimizing marriage at an early age) it is hoped that this can reduce the growth rate of the new workforce or streamline the transmigration system by allocating dense populations to sparsely populated areas with the government facilitating the agricultural, plantation or livestock sectors.

8) Selecting Indonesian Workers (TKI) who will be sent abroad. Strict selection is needed for sending migrant workers abroad. It is best to seek skilled personnel. That matter can be carried out and initiated by the Central and Regional Governments.

9) The curriculum and national education system (Sisdiknas) must immediately be improved. The education system and curriculum greatly determine the quality of competency-oriented education. Because most of the unemployed are college graduates who are not ready to face the world of work.

10) Immediately develop marine and agricultural potential. Because Indonesia has a strategic geographical location, most of which consists of seas and islands which have great potential as a maritime and agricultural country. Indonesia's maritime and agricultural potential needs to be managed well and professionally in order to

create productive employment opportunities(Pengangguran, 2013).

3.2 Inflation

Understanding Inflation

Inflation is an economic event that usually occurs even though we never want it to happen. Milton Friedman said "inflation can occur anywhere and at any time is a monetary phenomenon". It is considered a monetary phenomenon due to the decrease in the unit value of a commodity. Inflation is the process of increasing the price of goods in general on a continuous basis(Nopirin, 1987). According to Boediono, inflation is the tendency for prices to increase overall and continuously(Boediono, 1984).

From the definition of inflation above, it can be concluded that inflation is an increase in the price of an item that does not only occur in one or two types of goods but also in many different types of goods. Price increases occur continuously throughout the year for a certain period. If the increase in an item occurs only once, it is not called inflation, even though the percentage increase is quite large. Price increases are seasonal, for example before Eid al-Fitr, Christmas and New Year, this alone and without other influences cannot be called inflation. Such price increases are not considered a problem to be solved. Inflation and price increases are not necessarily the same magnitude and may not increase simultaneously.

Causes and Trigger Factors of Inflation

There are two types of causes of inflation:

1. The emergence of strong public demand for commodities.
2. Production costs increase. Inflation due to an increase in production costs is called cost inflation(Maritim, 2011).

Initially, demand inflation occurred due to an increase in demand for total assets, for example increased public spending financed by printing money or increased private investment spending due to cheap credit, while production was already at full employment. If full employment is achieved, the subsequent increase in demand will cause prices to increase and then inflation will occur.

In contrast to demand-pull inflation, cost inflation is often characterized by: Rising prices and falling production. This condition originates from a decrease in total supply due to increased production costs. These two types of inflation are rarely encountered in practice in the form of pure inflation. In general, inflation occurs in many countries in the world and is a combination of both. There are two types of inflation and often the two strengthen each other(Nopirin, 1987).

According to Didik Eko Putro, Achmad Fageh there are 2 causal factorsinflation is:

1. Demand Pull Inflation

This inflation occurs when the economy spends a number of goods and services exceeding production capacity.

This inflation is a common occurrence in developing countries where there are opportunities for intense work that can produce high-income degrees and so causes excessive expenditure of the economy's production capacity for goods and services.

2. Wage Push Inflation

This inflation occurs if there is an increase in effective demand, while the economy is in full employment status and the price mechanism is working perfectly. Inflation is reflected in the wage behavior of components related to price costs and especially wage behavior. Unions' strong negotiating position on wages has made them successful by demanding pay rises even when the job market suffers from unemployment. If salary is a component of production costs, it is high enough that it will trigger quite large costs (Putro & Fageh, 2022).

3. Government Policy in Handling Inflation

The Islamic approach to defeating inflation, Islam encourages the government to implement inflation control policies by:

- 1) Ethical appeal, encouraging people to save money when shopping
- 2) Encouraging an increase in national output
- 3) Direct grants to the community, such as BLT (Direct Assistance cash)
- 4) Improve infrastructure such as roads and others.
- 5) Create regulations that encourage economic growth small communities Inflation continues.

Policies that can be implemented include:

1. Monetary policy The functions of this monetary system are:

- a. Organizing an effective payment flow mechanism so that this mechanism can be implemented quickly, accurately and at relatively low cost.
- b. Act as an intermediary to encourage economic growth.
- c. Maintaining stable interest rates through monetary policy.

2. Tax policy The aim of tax policy in Islam is to create economic stability and high economic growth and equal distribution of income as well as other goals in Islamic rules. There are three ways to do this:

- 1) Regulate government income and expenditure.
- 2) Increase tax rates. If taxes are increased, of course there will be money. Public spending will fall, as will prices reduce.
- 3) Providing government loans.

3. Non-monetary policy, this can be done in three ways, that is:

- 1) Increase production, even as the money supply increases.

2) Wage policy. The government submitted a petition to the labor union. Employees cannot ask for a salary increase when inflation continues without being accompanied by an increase in output. compared to Price Monitoring, so that the price of goods does not rise too high, the Government can exercise control and, if necessary, set a price.

3) Consolidate, namely by reducing fractions rupees(Maritim, 2011).

4. CONCLUSIONS

One of the causes and triggers of unemployment is education. Education plays an important role in creating capable human resources. The government must also have a policy in dealing with unemployment, one of which is that the government provides assistance with insight, knowledge and entrepreneurial spirit skills in the form of technical and management guidance. price increases that occur continuously throughout the year for a certain period are called inflation. There are two causes and factors that trigger inflation, namely the emergence of strong public demand for commodities and increasing production costs.

5. ACKNOWLEDGMENTS

Based on the conclusions above, the authors suggest that the government should be able to overcome unemployment what happens in Indonesia is by opening up unemployment opportunities or provide employment opportunities. In facing poverty in the global era more creative, innovative and exploratory efforts are needed. Besides that, globalization opens up opportunities to increase community participation Indonesia is superior in being more exploratory. In facing the times future globalization will inevitably involve improving the quality of human resources within knowledge, insight, skills, mentality and morality whose standards are global standards.

6. REFERENCES

- Boediono. (1984). *Ekonomi Makro: Seri Sinopsis Pengantar Ilmu Ekonomi*.
- Kemiskinan, T., & Provinsi, D. I. (2016). *Pengaruh indeks pembangunan manusia dan pengangguran terhadap kemiskinan di provinsi banten*. 6(2), 236–255.
- Khodijah, I. (2007). *FAKTOR-FAKTOR YANG MEMPENGARUHI PENGANGGURAN DAN INFLIKASINYA TERHADAP INDEK PEMBANGUNAN DI INDONESIA*. 22–38.
- Maritim, G. (2011). 8 “GEMA MARITIM” Vol 13 No. 1 Pebruari 2011. 13(1), 8–12.
- Murapi, I., Ayu, D., Astarini, O., & Subudiartha, I. N. (2021). *Tingkat Pengangguran Akibat Covid-19 di Provinsi Nusa Tenggara Barat*. 2(1). <https://doi.org/10.30812/rekan.v2i1.1116>
- Nopirin. (1987). *Ekonomi Moneter buku dua*.
- Pengangguran, M. (2013). *STRATEGI DAN KEBIJAKAN PEMERINTAH DALAM MENANGGULANGI PENGANGGURAN* Yulna Dewita Hia. 1(2).
- Putro, D. E., & Fageh, A. (2022). *Kebijakan Fiskal Pemerintah Dalam Mengatasi Inflasi Pada Masa Pandemi Covid-19 Dalam Perspektif Ekonomi Islam*. 8(03), 3487–3493.
- Soejoto, A. (n.d.). *Pertumbuhan Ekonomi Dan Pengangguran Terhadap Kemiskinan Di Jawa Timur*. 1–15.

THE DEVELOPMENT OF INTERNAL CONTROL IN PUBLIC SECTOR ENTITIES: THE CASE OF KOSOVO

Prof. ass. dr. Agim BERISHA
College of Business, Faculty of Economics - Kosovo

ABSTRACT

This paper deals with internal control in public sector organizations in Kosovo. Internal control means the process carried out by the managers and personnel of the economic entity, established to address the risks and to provide reasonable assurance regarding the achievement of results in the realization of the public interest and the objectives of the entity. However, Financial Management and Control is a comprehensive process which is integrated into the activities of any public sector entity and is carried out by management and staff. Based on this, the Internal Control of Public Finances applies to all budgetary organizations in Kosovo, which spend public money, use public resources or benefit from public guarantees (ministries, municipalities, state enterprises and independent agencies, especially including public agencies, which generate their own income). In this paper, the main goal consists in the analysis of the development of internal control in public sector entities in Kosovo. Analytical, tabular and graphic methods as well as comparative methods will be used in this study to achieve the objectives. Through this study, we consider that the results and recommendations given will be taken into account by the relevant institutions.

Keywords: Internal control, public sector, financial management and control.

POTRAIT OF FARMER WELFARE AS MEASURED BASED ON FARMER EXCHANGE RATES: CASE STUDY IN INDONESIA

Dyah PURBANINGRUM

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-7867-8938>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

This research intends to explain the study of the Potrait of Farmer Welfare as Measured Based on Farmer Exchange Rates: Case Study in Indonesia. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. This study concludes that currently not all farmers in Indonesia are in a prosperous condition. The welfare of farmers in Indonesia is seen based on the farmer's exchange rate. The national farmer exchange rate in July 2023 reached 110,64 this means that the farmer exchange rate has increased by 0,21%. An increase in the farmer's exchange rate should indicate that farmers are in a prosperous state. However, the increase in the farmer's exchange rate occurred at the national level. Meanwhile, at the regional level, not all regions in Indonesia experienced an increase in the farmer's exchange rate. Therefore, the situation of farmers in Indonesia cannot be said to be completely prosperous.

Keywords: Farmer's exchange rate, welfare and farmer.

CHARACTERISTICS OF ISLAMIC BANKING STYLE BUY

Meike Ardhana RESWARI

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1113-9505>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8394-5776>

Abstract

The purpose of this study is to determine the characteristics of Islamic banking. This research method uses a descriptive approach sourced from websites, journals, and online articles related to Islamic banking characteristics. The results of this research through literature studies concluded that banks are business entities that carry out activities to collect funds from the public and channel them back to parties in need in the form of credit and provide services through cross payments. Islamic banks are banks that carry out business activities based on sharia principles and according to their type consist of Islamic Commercial Banks and Islamic People's Financing Banks. The operational system applied to Islamic Banks is based on sharia principles and sharia law, namely using a profit sharing system. Islamic banks have their own characteristics that are different from conventional banks. There are several main characters and characteristics of Islamic Banks, including: (1) Dimension of justice and equity through a profit-sharing system. (2) Collateral in an Islamic bank is a project that is being worked on. (3) Creating a sense of togetherness. (4) Independent. (5) Healthy competition. With the characteristics of Islamic banking, it is hoped that many parties will be helped and the country's economy will develop further.

Keywords: bank, sharia, economy

EFFECT OF TRUST ON E-CUSTOMERS.**Omar Sajid****Phd Candidate Utar****Dr Charles Ramendran Spr****Assistant Professor****Faculty Of Business And Finance Utar****Dr Abdulkarim Kanaan Jebna****Assistant Professor****Faculty Of Information And Communication Technology Utar****CHAPTER 1: INTRODUCTION**

E-commerce is the talk of the town all around the world these days. With the continuous advancement of technology and the continuous threat of Covid-19, the adoption of E-commerce platforms in daily life is increasing day by day. The trend of online shopping has increased a lot after the Covid-19 pandemic when people could not go out for shopping and ordered everything while sitting at home. This research focuses on the factors that affect the adoption of E-commerce platforms for online shopping. The E-commerce platform focused in this study is Daraz.pk which is a widely used platform for online shopping of variety of products. E-commerce is the activity of buying or selling of products on online services or over the Internet (Laudon et al., 2013). E-commerce is widely considered the buying and selling of products over the internet, but any transaction that is completed solely through electronic means can be considered ecommerce. From B2B to B2C and even C2C transactions, there are a number of different ways businesses can conduct e-commerce (Mäkeläinen, 2006).

However, as e-commerce grows and becomes more commonplace, so to do the opportunities for fraud and scams. One of the most common types of online fraud is “trust fraud,” where scammers take advantage of people’s trust to commit crimes. Trust fraud can take many different forms, but it typically involves someone misrepresenting themselves in order to gain access to your personal or financial information (Button et al., 2017). One of the biggest challenges faced by Pakistani e-commerce companies is trust. Due to the relatively new nature of e-commerce in the country, there is a lack of trust among consumers when it comes to shopping online. Daraz is one of the biggest online shopping platforms in Pakistan. It was started in 2012 and has since then grown exponentially. Despite its success, Daraz has not been immune to the trust issue. In 2016, the company was embroiled in a major scandal when it was revealed that many of the products being sold on its platform were fake (Atique, 2021). This led to a massive backlash from consumers, and Daraz’s reputation took a hit. The company has since taken steps to improve its vetting process, but the trust issue remains a major challenge for Pakistani e-commerce companies.

For the purpose of collecting data for this research study the researcher has used Qualitative data to collect the insights of the customers. As for the sample size regarding this study the consumer target the general public of the city of Islamabad who are more leaned towards online purchasing to see their consumers concerns and understandings regarding green marketing. A Total of 10 interviews will be conducted.

THE EXISTENCE OF HALAL FOOD AS A KEY TO TOURISM IN INDONESIA**Fenti FEBRIANI**

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-3114-0202>**Hendri Hermawan ADINUGRAHA**

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8394-5776>**Abstract**

This study aims to develop halal tourism in Indonesia by paying attention to halal food as an important factor in attracting Muslim tourists and improving the Indonesian economy. The data sources used in this study came from several news articles relevant to the research topic. The data analysis method used is the analysis of the contents of library sources used in research. The results of this study are based on a literature review, halal food is an important factor in the development of halal tourism in Indonesia. Have Halal Will Travel in collaboration with the Singapore Tourism Board held Together At The Table, a series of halal tourism activities that include curated halal dining experiences, cooking masterclasses, and tours of unique and hidden restaurants in Singapore. The potential of halal culinary tourism and halal villages as halal tourist destinations can be an attraction for Muslim tourists who want to explore halal tourist destinations in Indonesia. The role of the government and the potential for money endowments can also be an important factor in the development of halal tourism in Indonesia. Indonesia has great potential in the development of halal tourism, as evidenced by the achievements that have been achieved in the realm of world halal tourist destinations. This achievement refers to the record, that 20% or around 14.92 million foreign tourists who come to Indonesia are Muslim tourists.

Keywords: Halal Food, Halal Tourism, Diversity, Have Halal Will Travel,

HALAL FOOD PRODUCTS IN INDONESIA: POTENTIAL FOR EXPORT CONTRIBUTION**Maulana Rosyid ZIDAN**

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-7179-8086>**Hendri Hermawan ADINUGRAHA**

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8394-5776>**Abstract**

Direktur Pelaksana Bidang Pengembangan Bisnis Lembaga Pembiayaan Ekspor Indonesia (LPEI) telah The Managing Director for Business Development of the Indonesian Export Financing Agency (LPEI) has signed a memorandum of agreement with a non-profit organization, the Sharia Economic Society (MES) regarding the development of Indonesia's halal product exports and the Sharia Finance Industry. The cooperation between the two parties will jointly build and develop Indonesia's Islamic economic industry through various programs, such as facilities, financing, guarantees, insurance, and consulting services. The purpose of this study is to describe Halal Food Products in Indonesia: Potential for Export Contribution. The method used in this research is to use a literature review in the hope of proving that previous research studies are still relevant to the times. The data source in this research uses secondary data that takes data from journals, articles, official websites, and books to enhance the research studies discussed. The results of this research on LPEI halal product exports in the sharia business division promise and are committed to making the best contribution in increasing the portion of Indonesia's halal product export value. Launching from the State of Global Islamic Economy Report 2022 data explains that the export value of Indonesia's halal food products in 2022 is at Rp119 trillion, while the value of imports from the Organization of Islamic Cooperation (OIC) countries touches at Rp1,630 trillion. From a variety of financial and non-financial services, LPEI will conduct training and coaching for prospective halal product exporters and assist access to market expansion for halal export-oriented SMEs. For 22 years, the Indonesian Export Financing Agency (LPEI) has been consistent and committed to building synergies and partnerships between individuals and institutions to be actively involved in supporting the development and progress of national sharia economic activities, because Indonesia with the largest Muslim population in the world has wide open potential for contributions and contributions regarding halal product exports.

Keywords: Halal products, SMEs, Sharia Principles.

PRODUCTIVE UTILIZATION OF ZAKAT FOR POVERTY ALLEVIATION: CASE STUDY IN INDONESIA

Nurul ASROFIANA

Master of Sharia Economics, Postgraduate, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-4935-9818>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6765-1324>

Abstract

This research aims to explain the importance of productive utilization of zakat for poverty alleviation: case study in Indonesia. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature, journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature used in the research. The research results show that zakat expenditure is a minimum expenditure to make income distribution more equal. With zakat, poor and needy people can play a role in their lives, carrying out their obligations to Allah. With zakat, people who have nothing also feel that they are part of society. Effective utilization of zakat can contribute to alleviating poverty and improving the quality of human resources (HR) in accordance with an institution's human development program. It is hoped that the productive distribution of zakat can empower poor mustahik to accelerate poverty reduction by providing access to business capital on a rolling basis. So far, poor people have had great difficulty accessing business capital from financial institutions. The process of managing productive zakat can be done in three ways: zakat recipients become creditors and debtors at the same time; transactions are recorded in a profit sharing system; zakat is given in full. Utilization is usually carried out by distributing zakat, including providing business capital for certain businesses with assistance so that the mustahik can manage the business and be independent.

Keywords: Utilization, productive zakat, poverty, Indonesia

HUMAN NATURE, ETHICS OF FREEDOM AND SOCIO-ECONOMIC RESPONSIBILITY**NAILUN NAJA**

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan,
Indonesia

ORCID: 0009-0003-2653-5855**ANNAYYA PUTRI SABILLA**

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan,
Indonesia

ORCID: 0000-0001-7244-8814**NAJWA AZMI**

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0003-3464-3859**MUHAMMAD SULTAN MUBAROK**

Flty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-6168-0439**ADE GUNAWAN**

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0009-0008-1780-2831**Abstract**

This paper aims to explain human nature, ethics of freedom and socio-economic responsibility by formulating the following questions: first, what is meant by human nature? Second, what is the definition of ethics and the function of ethics? Third, how is ethics a consideration for science? Fourth, what is meant by humans as ethical creatures? Fifth, what is meant by moral science ethics? Sixth, what is meant by social ethics, economic ethics and religious ethics?. This paper uses a qualitative approach, because data sources and research results in library research, inductive data analysis, grounded theory (towards the direction of theory building based on data). Findings First, The essence of humans is basically the Caliph of Allah SWT or can be said to be a servant of Allah. This human nature is inherent in (1) Human Specialties (2) The glory and primacy of reason (3) Comparison of reason with knowledge (4) Reason for intelligent people. Second, definition and function of ethics. Ethics is a science that talks about human practices or discussing the meaning of good and bad, right and wrong, then humans use reason and conscience to achieve good and correct life goals in accordance with the desired goals. The main function of ethics is as an assessor, and determiner of an action carried out by a human being. Third, Ethics as a value judgment, that is, as the function of ethics is as an assessment, ethics is used as a measure in assessing human behavior. Fourth, humans as ethical creatures, where humans are creatures who are able to understand moral and religious rules and use them as guidelines for speaking, acting and behaving well. Fifth, Ethics, Moral Science, a science that tries to understand human behavior and then determines whether this

behavior is despicable or begins to be in accordance with moral values. Finally, regarding three ethics, (1) social ethics (2) economic ethics and (3) religious ethics. This paper provides a comprehensive description of the relationship between philosophy as human nature and ethics as the benchmark for human judgment.

Keywords: Philosophy, Ethics, Reason

ANALYSIS OF HALAL CULINARY BRANDING STRATEGIES BASED ON CREATIVE ECONOMICS (CASE STUDY OF ABON PINDANG AJ KITCHEN)

Augasta Eka Rasa Putra

Master of sharia Islamic economics , UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

Email : augastaekarasaputra@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7193-0164>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

Indonesia is a country with a Muslim majority, so in any case, including in the business world, business actors must consider this aspect. In the culinary business, Halal products are a top priority for the sales segment of the Indonesian people. Therefore, the central government is also aggressively facilitating business actors to obtain halal certification for their products. Business actors belonging to the creative economy subsector are very enthusiastic about carrying out this program and making the opportunity for halal labeling part of their product branding strategy, one of which is Abon Pindang AJ Kitchen. The aim of this study (1) to find out the development of halal culinary strategy branding in the creative and creative subsector at Abon Pindang AJ Kitchen. (2) To determine the supporting and inhibiting factors in developing Abon Pindang AJ Kitchen's branding strategy. In this research, researchers used a type of field research, namely research that aims to study intensively the background of a current situation and interactions around individuals, groups and society. The results of this research show that the development of AJ Kitchen's halal Abon Pindang culinary delights is different from other products, because this product is a pioneer and has a positioning as the first Abon Pindang in Indonesia. To develop its branding, AJ Kitchen often collaborates with Influencers both locally and nationally to promote its products. Supporting internal factors include having its own production site, equipment that meets packaging standards, raw materials that comply with PIRT and Halal procedures, business capital sufficient, experienced workforce and always ready to innovate. The internal inhibiting factors include working time arrangements and locations that are still rented or not owned.

Keywords: Business Development, Halal Culinary, Creative Economy

THE EFFECT OF INFLATION, INTEREST RATES AND EXCHANGE RATES ON THE PROFITABILITY OF SHARIA BANKING

Khusnul Khotimah

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-9102-6251

Muhammad Imam Masyari

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-6785-388x

Muhammad Nur Adila Hikam

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-7545-8732

Muhammad Aris Safii

Faculty of Economics and Islamic Business, State Islamic University K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
Indonesia

ORCID: 0000-0002-4882-5218

ABSTRACT

This research aims to determine the effect of inflation, interest rates and exchange rates on the profitability of Islamic banking. The method used is library research, data collection by searching sources and constructs from various sources such as books, journals and research already available. Inflation variables, interest rates, foreign exchange rates and money supply have an influence which is significant to the profitability of sharia banking in Indonesia. Partial results Interest rates, foreign exchange rates and the money supply have a significant influence significant to profitability. Meanwhile, the inflation variable has a significant influence not significant to the profitability of sharia banking. This is because, at the time If inflation is high, people will have more confidence in sharia banking compared to conventional banking. And sharia banking financing which is still more directed towards domestic economic activities.

Keywords: inflation, interest rates, exchange, profitability, banking.

INTRODUCTION

The role of the financial system, which is dominated by banks, can be seen from the funds raised and used to finance development activities, especially in the private sector, most of which still come from the banking sector. The banking sector is a very important sector in national development both as an intermediary between the deficit sector and the surplus sector and as a development agent. As an important institution in the economy,

it is necessary to supervise good performance by banking regulators. One indicator to assess the financial performance of a bank is to see the level of profitability. Profitability is the most appropriate indicator to measure the performance of a bank. Profitability is the bank's ability to generate profits. Profit is important for banks because profit reflects the level of public trust in the bank, as a measure of the health level of the bank, a measure of good and bad bank management, can increase the competitiveness and status of the bank.

Profitability is the ability of a company to generate profits. Investors will certainly invest their funds in companies with good profits to get a return on the capital deposited. The profitability of a bank can be seen based on ratios consisting of ROA (Return On Asset), ROE (Return On Equity), NIM (Net Interest Margin). Indicators of a bank's profitability are seen through ROA. ROA is the most objective measurement method based on available accounting data and the amount of ROA can reflect the results of a series of company policies, especially banking. ROA is a measure of the bank's financial performance in obtaining profit before tax, which is generated from the total assets (total assets) of the bank concerned. The greater the ROA shows the bank's performance is getting better, because the rate of return (return) is getting bigger. As an intermediary institution, banks are very close to problems related to the stability of their capital. Inflation has no impact on the bank's ROA, provided that the bank can increase its interest faster than the costs incurred due to inflation. Within the banking sector, exchange rates also have an impact on profitability. The exchange rate will determine the real return on investment. Therefore, any shift in the exchange rate will have an impact on the revenue and profit received by the bank.

MATERIALS AND METHODS

The method used is library research, data collection by searching sources and constructs from various sources such as books, journals and research already available, and this research includes a type of library research, namely research whose object of study uses library data in the form of books as data sources.

RESULTS AND DISCUSSION

Profitability Ratio and Return On Assets

Profitability ratio is a ratio used to measure the company's ability to earn profits. In addition, the profitability ratio presents a measure of the effectiveness of a company's management as seen from the profit earned on sales, cash, capital, number of employees, number of branches, and other income. Profitability ratios can be divided into two types, namely operating performance ratios and return on investment ratios. The operating performance ratio is a ratio to evaluate profit margins from sales activities, this ratio consists of Gross Profit Margin, Operating Profit Margin, and Net Profit Margin. While the ratio of the rate of return on investment

is the ratio to assess the financial compensation for the use of assets or equity on net income, this ratio consists of Return On Assets (ROA) and Return On Equity (ROE).

The profitability ratio used by banks is generally Return On Assets (ROA). ROA is a ratio to measure the ability of bank management to obtain overall profit. Assets are a form of invested funds. The greater the bank's Return On Assets value, the greater the level of profit earned by a bank and the better the bank's position in terms of asset utilization. Return On Assets also shows the level of efficiency of the company in using its assets to generate profits (Koniah et al., 2023).

The Effect of Inflation on Profitability of Sharia Banking

According to Bank Indonesia, inflation is simply defined as a general and continuous increase in prices. The opposite of inflation is called deflation. Inflation is the process of a continuous rise in the general prices of goods. An increase in the price of just one or two goods cannot be said to be inflationary unless the increase has an impact on the price increase of most other goods. Inflation is also a process of rising prices in an economy. So, from the above conclusion inflation is the tendency of prices to rise generally and continuously. The effect of inflation on profitability is that inflation has a negative and insignificant effect on profitability. This indicates that the greater the value of inflation, the value of Return On Assets will increase even though it is not significant.

The impact of inflation on profitability depends on whether inflation is anticipated or unexpected. Where inflation is fully anticipated, then all interest rates will rise to incorporate inflation so that revenue increases faster than costs, with a positive impact on profitability, as inflation is anticipated. Inflation is the process of an event, not the price level, meaning that a price level that is considered high does not necessarily indicate inflation. Inflation is considered to occur if the process of rising prices is continuous and mutually influential. High inflation will cause a reduction in assets, because high inflation will cause people's purchasing power, so it will reduce the assets owned by the company. Increased inflation will reduce the purchasing power of the rupiah that has been invested. Therefore, inflation risk is also commonly referred to as purchasing power risk. If inflation increases, investors usually demand an additional inflation premium to compensate for the decrease in purchasing power they experience. Empirically, many studies with different sample backgrounds have proven that inflation has a positive effect on ROA (Sasmita et al., 2019).

The Effect of Interest Rates on Sharia Banking Profitability

SBI sales rates are determined by market mechanisms based on an auction system. Interest rates can be determined with Bank Indonesia Certificates within a 1-month period. The interest rate applied is the SBI interest

rate. SBI is a rupiah-denominated security issued by Bank Indonesia as an acknowledgment of short-term debt and is traded at a discount. The SBI interest rate is used as an independent variable that can affect ROA based on its relationship with the level of bank risk which leads to bank profitability or ROA.

The effect of interest rates on profitability can be seen that interest rates have a positive and insignificant effect on profitability. This is because the increase in interest rates will affect bank operational activities in financing and channeling funds, so that it will reduce banking income or profit (Prastowo et al., n.d.). The increase in interest rates is admittedly very impactful on the profitability of Islamic banking, a difference of 0.5% alone customers can move to conventional banks. The movement of customer funds to conventional banks is very reasonable because it is impossible for profit sharing to compete with such high interest rates. In this case, Islamic banks are faced with two choices, lowering pricing or increasing profit sharing for customers.

Islamic banks and conventional banks compete with each other in terms of channeling funds and raising funds, Islamic banks will face market risks including interest rate risk and risk of profit sharing value of other Islamic banks that are competitors. Interest rate risk is the risk that arises as a result of fluctuations in interest rates, even though Islamic banks do not set interest rates, both on the funding side and the financing side. This is because the market reached by Islamic banks is not only for customers who are fully loyal to sharia. If the profit sharing rate is more profitable than the interest rate, customers are more interested in keeping their funds in Islamic banks, otherwise if the interest rate is more profitable than profit sharing, customers who are not loyal will move their funds to conventional banks, in this case conventional banks act as indirect competitors market rate. In determining the level of profit sharing in both funding and financing, Islamic banks still refer to the general interest rate as an equivalent rate or still used as a benchmark in determining profit sharing margins. The increase in interest rates at conventional banks results in customers moving their funds to conventional banks. The increase in conventional bank interest rates has a direct impact on the source of third party funds of Islamic banks. The decrease in deposits in Islamic banks due to the transfer of funds certainly greatly affects the operational activities of Islamic banks in terms of financing and distribution of funds. If this happens, the bank's income and profit will decrease.

The phenomenon of fund diversion due to the increase in interest rates has been warned by Islamic bankers in mid-2003, as expressed by the Senior Vice President Syariah Banking Group Head of Bank Niaga Syariah in the economic tabloid Kontan No.1, Year X, October 3, 2003, Page 20 as follows: "Before the SBI and guarantee rates were raised, customer yields could reach 8.5% higher than conventional bank interest rates of only around 7%, but after they were raised, conventional deposits with a principal of over 500,000 million could

already earn 10% interest, so the tendency of bank interest resulted in the yields provided by Islamic banking becoming less attractive" (Swandayani & Kusumaningtias, 2012).

The interest rate used in this paper is the SBI interest rate for a period of 30 days or 1 month. The use of the SBI interest rate for a period of 1 month. In addition, the 1-month SBI interest rate is more able to describe the monetary policy carried out by Bank Indonesia every month, and reflects every macroeconomic condition in Indonesia and its changes every month, when compared to the 3-month SBI interest rate, another advantage of using the SBI interest rate, namely:

- SBI is used as a tool of monetary contraction, meaning that it affects the reduction of the money supply and also as a tool of monetary expansion if the money supply is large enough.
- SBI has become an important vehicle in today's financial sector, especially in its role as a benchmark in the money market or short-term lending and borrowing between banks.
- SBI serves as a branchmark for the stability of interest rates in the banking world including the level of profit for Islamic banking.
- For Bank Indonesia, SBI is an instrument of monetary control, namely as an alternative for banks in maintaining secondary reserves and investing temporary funds.
- Lower and suppress the inflation rate.

Currency Value on Syari'ah Banking Profitability

Foreign exchange rate or Exchange Rate is a value that indicates the amount of domestic currency required to obtain one unit of foreign currency. The foreign exchange rate will determine the real return on investment. A declining currency will obviously reduce the purchasing power of income and capital gains earned from any type of investment. This decline in investment will affect the bank's operations. With the decline in investment, the demand for financing in Islamic banks will also decline. And henceforth it will affect the bank's financial ratios. The effect of exchange rates on profitability can be seen that the exchange rate has a positive and insignificant effect on profitability. This illustrates that if the currency appreciates or depreciates, it will have an impact on bank profits even though it is not significant (Welta & Lemiyana, 2017).

CONCLUSION

Partial results Interest rates, foreign exchange rates and the money supply have a significant influence significant to profitability. Meanwhile, the inflation variable has a significant influence not significant to the profitability of sharia banking. This is because, at the time If inflation is high, people will have more confidence

in sharia banking compared to conventional banking. And sharia banking financing which is still more directed towards domestic economic activities.

BIBLIOGRAPHY

- Koniah, B., Lisan, D. S., Munawaroh, F., & Sujianto, A. E. (2023). *Pengaruh Jumlah Uang Beredar Terhadap Profitabilitas Bank Syariah Di Indonesia Tahun 2011-2021*. 1(2).
- Prastowo, P. R., Malavia, R., & Wahono, B. (n.d.). *analisis pengaruh inflasi, suku bunga, dan nilai tukar terhadap profitabilitas perbankan*. 27–41.
- Sasmita, D., Sri, A., & Ilmam, A. H. (2019). *Analisis pengaruh inflasi, suku bunga bi, nilai tukar rupiah terhadap profitabilitas (studi kasus pada bank yang terdaftar di bei periode 2011-2015)*. 03(01), 1–7.
- Swandayani, D. M., & Kusumaningtias, R. (2012). *Pengaruh inflasi, suku bunga, nilai tukar valas dan jumlah uang beredar terhadap profitabilitas pada perbankan syariah di indonesia*. 3(2), 147–166.
- Welta, F., & Lemiyana. (2017). *Pengaruh car, inflasi, nilai tukar terhadap profitabilitas pada bank umum syariah*. 1(1), 85–100.

GOVERNMENT POLICY

Muhammad Haikal MUQOWWI

Faculty of Economics and Islamic Business UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0000-0003-0855-6268

Zakhi MUBAROK

Faculty of Economics and Islamic Business UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0000 0002 2428 6977

Rizqi Putri SOLINA

Faculty of Economics and Islamic Business UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0000- 0003-0174-8689

Muhammad Aris SAFII

Faculty of Economics and Islamic Business UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0000-0002-4882-5218

Muhammad Taufiq ABADI

Faculty of Economics and Islamic Business UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0000-0001-9705-7756

Abstract

Monetary and fiscal policies are the two main tools used by governments and central banks in managing a country's economy. These two policies have different roles in achieving different economic objectives. The main objective of monetary policy is to achieve price stability, keeping inflation within acceptable limits. The central bank can use various policy instruments, such as raising or lowering interest rates, regulating bank reserves, or conducting open market operations, to achieve this goal. Then the Islamic perspective has a different view of monetary and fiscal policy due to the prohibition of usury. This research method uses qualitative research methods where we focus on literature review. This study found that the implementation of monetary and fiscal policy is based on the principles of social justice, equitable distribution of wealth, and avoidance of all forms of economic exploitation. Islam emphasizes the importance of social justice in every aspect of monetary and fiscal policy. Tax revenue and government spending should be done fairly, not burdening the poor, and supporting the welfare of all members of society, more equitable wealth in society.

Keywords: Islam, Monetary and Fiscal.

Introduction

Monetary and fiscal policies are the two main tools used by governments and central banks in managing a country's economy. These two policies have different roles in achieving different economic goals. Monetary

policy includes the steps taken by a country's central bank to control the money supply, interest rates, and credit in the economy. The main goal of monetary policy is to achieve price stability, that is, to maintain inflation within acceptable limits. Central banks can use various policy instruments, such as raising or lowering interest rates, regulating bank reserves, or conducting open market operations, to achieve this goal. Fiscal policy includes decisions taken by the government related to state expenditure and revenues. This includes setting the government budget, taxes, and spending on public programs. The main goal of fiscal policy is to achieve stable and sustainable economic growth, as well as distribute income fairly.

The Islamic perspective has a unique view regarding monetary and fiscal policy. The principles of Islamic economics are rooted in the teachings of the Islamic religion and sharia law. The following are several important aspects from an Islamic perspective related to these two policies. Islam encourages price stability and maintains the value of money. High inflation and fluctuations in the value of money are prohibited in Islam. Charging *riba* (interest) is prohibited in Islam. Therefore, the central bank in an Islamic economic system must operate without an interest system. Tax revenues must be carried out fairly and not burden the poor. Government spending must comply with the principles of Islamic social justice. The government is expected to provide basic services such as education, health, and social security. Islam also encourages *infaq* and *alms* as a way to distribute wealth in society.

Research methods

This research uses a qualitative research method where the author uses a literature review to find out various kinds of government policies, the definition of monetary policy, fiscal policy and the instruments contained therein. Then the writer looks at how Islam views the policies that the government can determine to control economic stability.

2. Results and Discussion

3. 1. Scope of Monetary Policy

The scope of monetary and fiscal policy in macroeconomics includes the roles and responsibilities of each policy in controlling a country's economy. These two types of policies play an important role in achieving macroeconomic goals, such as stable economic growth, controlled inflation, low unemployment and financial stability. Fiscal policy is a series of government actions to regulate state expenditure and income. Just like you don't want to run out at the end of every month, so do countries. The goal of fiscal policy is to achieve stability/balance of income vs expenditure, stimulate economic growth, and address problems such as income inequality and unemployment. Although there are several fiscal policy options, such as balanced, surplus, deficit, dynamic, the fiscal policy instruments commonly used include increasing or decreasing interest rates to

encourage economic growth, while banks reduce interest rates, to encourage investment & consumption. If they want to control inflation, banks will raise interest rates, thereby reducing spending and limiting credit growth. Then you can also increase/decrease bank reserves (for example selling/buying SBN) because by increasing or decreasing bank reserves, they can control the supply of money in the economy. Then determine the commercial bank's Mandatory Reserve Ratio (GWM: Mandatory Reserves that commercial banks must comply with. By changing the percentage of reserves that must be kept, the central bank can influence the amount of money available to be lent by commercial banks. Inflation is a monetary phenomenon. High inflation prolonged periods are usually associated with high monetary growth. Although other factors (such as variations in aggregate demand, technological changes, or commodity price shocks) can influence price developments over shorter periods of time, over time, their impact can be offset by changes in monetary policy.

The goal of fiscal policy is to achieve stability/balance of income vs expenditure, stimulate economic growth, and address problems such as income inequality and unemployment. Although there are several fiscal policy options, such as balanced, surplus, deficit, dynamic, the fiscal policy instruments commonly used include regulating public spending/project spending to stimulate economic growth. Then by providing subsidies for certain industries such as energy, agriculture or housing to encourage economic activity in those sectors. Then, by implementing tax policy because taxes are one of the sources of state income, the government can reduce taxes to encourage consumption and investment, or increase taxes to reduce the budget deficit or control inflation. Then by implementing a debt policy to regulate public financing, they can borrow from financial markets or launch government bonds to finance projects or pay the budget deficit (Ika Puspita Kristianti, M.Acc., Ak., 2023).

4. 2. Monetary policy

Monetary economics is a branch of economics that discusses its role in influencing price levels and economic levels in a country. In short, monetary economics talks about "money". Such as the money market, money creation mechanisms, the role of money, interest rates, inflation, monetary policy and financial crisis issues (Mitra & Yurna, 2023). Monetary policy is an effort to control macroeconomic conditions so that they can run as desired by regulating the amount of money circulating in the economy. This effort is carried out to ensure price stability and inflation as well as an increase in balanced output and community prosperity. Regulation of the amount of money circulating in society is regulated by increasing or decreasing the amount of money in circulation. Monetary policy is an integral part of macroeconomic policy, so that monetary policy is aimed at supporting the achievement of macroeconomic targets, namely high economic growth, price stability, equitable development and balanced balance of payments. Of course, these targets need to be achieved simultaneously and optimally. Or

in other words, through monetary policy it is hoped that high economic growth, low levels of unemployment and inflation and the development of a stable balance of payments can be achieved.

Many consider price stability to be the most important goal in developing countries because many developing countries experience inflation and it is also felt that monetary policy is more effective in dealing with inflation than fiscal policy. The level of money in circulation must be able to keep up with economic growth, to avoid deflation, it can be hoped that monetary policy can facilitate economic growth in reaching a higher level.

In determining monetary policy, there are several principles that are taken into consideration by the state in determining monetary policy, one of which is determining achievement priorities and references in determining monetary policy. Then by considering the consequences that will arise in the future from the monetary policy that has been determined. Then by being flexible with the monetary policy that has been set. Then the government needs to be transparent regarding the monetary policy that needs to be set.

5. 3. Fiscal policy

"Fiscal policy is an adjustment policy in the field of government expenditure and revenues to improve economic conditions. Or it can also be said that fiscal policy is an economic policy in order to direct economic conditions to become better by changing government revenues and expenditures. According to Zaini Ibrahim. "Fiscal policy is government policy related to regulating economic performance through government revenue and expenditure mechanisms." Fiscal policy concerns the regulation of government spending and taxation which can directly affect total demand and thus affect prices. Inflation can be prevented by reducing total demand. Fiscal policy in the form of reducing government spending and increasing taxes will be able to reduce total demand, so that inflation can be suppressed. According to Rozalinda, "Fiscal policy is government policy in regulating all state revenues and expenditures which are used to maintain economic stability in order to encourage economic growth." From the definitions above, it can be concluded that fiscal policy is a government policy in which there are regulations relating to government revenues and expenditures in maintaining desired economic activities or better conditions. The instruments in fiscal policy are government revenues and expenditures which are closely related to taxes, namely state spending and taxation. Fiscal policy can also be said to be one of the most important macroeconomic policies in order to help minimize fluctuations in the business cycle, then maintain sustainable economic growth with high employment opportunities, and then free from high or volatile inflation. Basically, the government must be a role model for society. The government must spend according to income. This situation is called a balanced budget. If government spending exceeds revenue, this requires the government to borrow from the public or print new money. Of course, this action is very unwise. Nowadays, governments in most countries always try to keep their spending in balance. Government spending budgets are always adjusted

to the economic conditions at a certain time. If the level of economic activity is low and there is a lot of unemployment, poverty, disasters, etc., the government will spend more than its income. This situation gives rise to a budget deficit. However, if the economy is good, full employment opportunities are achieved, price increases are balanced, regional spending can be saved, so that the government can save its income. This situation is called a budget surplus. Economic development in Banten experiences an increase in income every year. However, if we look at the expenditure in 2006, for example, government expenditure exceeded the income received, which resulted in a budget deficit. This occurred due to deviations in budget use in several agencies, for example the education agency used funds amounting to Rp. 7.3 billion was used for eating and drinking and Rp. 571 million is used for clothing costs, while the cost of maintaining buildings used for community purposes is only Rp. 43 million. It is clear that policy makers have a big influence on the growth of the APBD in Banten (Fathurrahman, 2012).

The aim of fiscal policy is to influence the total amount of public expenditure, economic growth and total public production, the number of job opportunities and unemployment, general price levels and inflation, as well as stabilizing the economy by controlling interest rates and the amount of money in circulation. If general prices continue to increase at a certain time and at a certain level it will only benefit business people. So, if general prices continue to show sharp increases (causing inflation) it will only benefit a handful of business people and will make things difficult for society, especially for people on fixed incomes. Uncontrolled inflation will ultimately boomerang on the business world because productive investment will decrease. This reduction in productive investment occurred as a result of investment shifting towards goods that are resistant to inflation (against inflation goods) such as land, land and buildings, and precious metals.

4. Islamic Economic Perspective on Monetary and Fiscal Policy

Islam has a unique paradigm regarding property ownership. Property essentially belongs to God. The wealth that humans have is actually a gift from God which is authorized to them. Assets owned as a trust from Allah are assets that are obtained, distributed and utilized for purposes justified by the sharia. To guarantee this noble goal, Allah and His Messenger, provided principles that must be used as a guide for mankind so that they do not fall into things that are contrary to the objectives of Sharia' which in turn will cause harm to humans in this world and in the afterlife. Therefore, at a macro level, sharia rules in the economic sector aim to realize the greatest possible welfare of humans as humans, and as humans living in society. Islam does not separate what is obligatory for society and efforts to realize human welfare, but makes the two things related. Islam pays attention to the interests of individuals and society simultaneously. When Islam regulates societal issues, it pays attention to individual interests, and vice versa, when it regulates individual interests, the interests of society are not ignored. A monetary policy mechanism that is in accordance with Islamic sharia must include several aspects such as

requiring commercial banks to have mandatory reserves of a certain amount at the central bank to help provide guarantees for deposits and at the same time help provide adequate liquidity for banks. Instead, the central bank must reimburse the costs incurred to mobilize funds issued by these commercial banks. Then, with credit restrictions that can be implemented by commercial banks to provide guarantees that credit creation is in line with monetary targets and create healthy competition between commercial banks. Then Government Deposits is a policy of diverting government demand deposits to or from commercial banks which will directly affect their reserves. Then the Common Pool or better known as the one door policy which allows commercial banks to overcome liquidity problems at the central bank. Then determine the growth target for money circulation (M) which must be in accordance with national economic targets. The growth of M is closely related to the growth of Mo (high powered money: money in circulation and deposits at the central bank). The central bank must closely monitor the growth of Mo allocated to the government, commercial banks and financial institutions according to the proportion determined based on economic conditions and targets in the Islamic economy. MO provided to commercial banks, especially in the form of mudharabah, must be used by the central bank as a qualitative and quantitative instrument to control credit. Then Public Share of Demand Deposit or demand deposit which must be handed over in a certain amount to finance social projects, demand deposits from commercial banks (maximum 25%). Then the allocation of credit is based on value, the realization of credit must improve the welfare of the community and lead to optimization of production and distribution of goods and services needed by the majority of the community, then the profits obtained from providing credit are also intended for the benefit of the community. For this reason, there is a need for credit guarantees agreed upon by the government and commercial banks to reduce the risks and costs that must be borne by banks.

Fiscal policy or public finance, is a policy related to the provision, maintenance and payment of resources needed to fulfill public or government functions. Islamic economics has all the models of fiscal tools as applied in contemporary economics, only in their application there are some differences. The fiscal instruments of Islamic economics are taxes, government expenditure and revenues and zakat. At the beginning of Raasulullah's reign, he himself led not many areas of state affairs and was still very simple. In the second year after the hijrah, almsgiving began to be required every month of Ramadan. Alms, which is called zakat, began to be obliged to pay zakat, so the management staff started to think about it. The fiscal instruments used in Islamic economics are:

- a. Zakat. In terms of language, zakat has several meanings, namely: al-barakatu (blessing), alnamaa' (growth and development), at-haharu (purity), and ash-shalahu (orderliness). Zakat is an obligatory act of worship, which is one of the five pillars of Islam. Those who accumulate wealth such as gold, silver, etc. and do not pay zakat, their wealth in the last day will turn into a punishment for them. Zakat will

encourage economic development because it carries out assets that are left, income distribution for the rich and poor and will increase aggregate demand on a macroeconomic scale. Because the public's knowledge of assets for which zakat must be paid is still limited to conventional sources which are clearly stated in the Al-Qur'an and Hadith with certain requirements for assets that must be given zakat based on the textual content of the Al-Qur'an and Hadith such as gold, silver, produce, plants and fruit, merchandise, livestock, namely camels, cattle and goats, and livestock. In the current conditions, many people have wealth that is not mentioned in the texts of the Qur'an and Hadith, such as owning thousands of chicken farms, transportation entrepreneurs with large fleets and even conglomerates who own many companies with assets of billions of rupiah..

b. Taxes During Rasulullah's time, taxes were the main source of state income. The various types of taxes levied include:

- a) Jizyah is a tax paid by non-Muslims, especially people of the book, guaranteeing the protection of life, property or circumstances, worship, free of value and compulsory military service. Jizyah is a tax that is only intended for non-Muslim citizens who can afford it, such as those who are elderly, disabled and those who have economic constraints, will be limited from this obligation. In fact, in certain cases the State must meet the needs of the non-Muslim population due to their inability to meet their minimum needs, as long as the population is willing to accept Islamic government. This is closely related to the first function of the State which was explained previously, namely meeting the minimum needs of its people. So meeting needs is not limited to the Muslim population only.
- b) Kharaj is a land tax on non-Muslims. Kharaj is a special tax imposed by the State on productive land owned by the people. In fact, in certain cases the State has the right to confiscate land that has potential but is abandoned by the owner for reasons of benefit. The amount of this type of tax is the State's right to determine it. The state should determine the amount of this tax based on existing economic conditions. The ushr tax was imposed on land in the Arabian peninsula, whether acquired through generations or by conquest. Meanwhile, the kharaj tax is imposed on land outside the Arabian peninsula, while Abu Yusuf is of the opinion that every land whose owner converts to Islam is ushr land, and outside of that, such as the land of foreigners whose inhabitants have annexed it and become the responsibility of Muslims, then that land is kharaj. Judging from the type of land contribution in the State, Abu Ubayd classifies land into

three types. First, the land whose owner converted to Islam, namely ushr land. The second land was controlled by peace or a predetermined tax agreement (kharaj), namely kharaj land. The third land was taken by force, namely that which was seized by the Muslims.

- c. Ushr is an import duty on goods imposed on all traders. Ushr is a special tax imposed on commercial goods entering Islamic countries (imports). According to Ummar Bin Khattab, this provision applies as long as Islamic State exports to the same country are also subject to this tax. According to Hasanuzzaman ushur (the plural form of ushr) comes from the ten percent tax on the value of goods (some say one dirham per transaction that occurs) which was imposed on traders in pre-Islamic times, and these ushur officers were known as ashir. Several hadiths say that Rasullullah prohibited the practice of ashir. The principles and form are not the same as the practice of ashir before pre-Islamic times. According to Hasanuzzaman, Abu Ubayd revealed that the practice of ashir had been replaced by Rasullullah with zakat, so that ushur was essentially imposed only on infidel harbi traders; infidels who opposed and fought against Islam and dhimmi; infidels who are not hostile to and fight against Islam. The amount of ushur charged is ten percent for harbi traders, five percent for dhimmi traders and two and a half percent for Muslim traders (zakat).
- d. Infaq-shadaqah-waqf. Infaq-shadaqah-waqf is a voluntary gift from the people for the benefit of the ummah to hope for the pleasure of Allah SWT alone. However, the state can use it to launch state development projects. In such good conditions of people's faith, it is possible that State revenues originating from this voluntary variable will be greater than the mandatory variable, as long as the factors of production are used at the maximum level. Specifically for waqf, the larger the waqf, with the characteristics of public ownership of waqf objects, the larger the waqf, the smaller the social costs borne by the people in their economy. Because waqf is tied to the public function required by the Shari'a. According to Ahmed Faridi, acceptance from this voluntary post has a positive correlation with the condition of the citizen's faith, the more faithful the citizen, the greater the State's income through this post in financing the country's development.
- e. Ghanimah. Ghanimah is the state income obtained from war victories. There are provisions for the use of money originating from ghanimah in the Al-Qur'an. Four-fifths of the ghanimah distribution was given to the soldiers who fought, while one-fifth was khums. Hasanuzzaman defines ghanimah as all movable goods captured by Muslim soldiers in a battle. In ghanimah there are several types of division that must be taken into account. Nafal is an award given to a

soldier in the form of sharing ghanimah assets, which is more than the average, from his leaders, both state leaders and field leaders. Nafaal distribution can be carried out even though there is no initial promise by the state. Salab, a personal item captured by a soldier from an enemy he killed. And shafi' is the leader's chosen item taken from the ghanimah for himself.

- f. Khums, is one-fifth of the income (ghannimah) resulting from military expeditions justified by the sharia and then the state revenue post from this khums post.
- g. Fay According to Muhammad Nejatullah Siddiqi, fay' property is state income other than that originating from zakat. So this includes; kharaj, jizyah, ghanimaah, ushr and income from government commercial businesses (for example income from government-owned companies). This condition takes into account the current contemporary economic conditions, the structure of which is quite different from the situation during Rasullullah's time. Abidin Ahmad Salama said that some state revenues come from al-mustaglat (government investment). This source of income is new for the State and was introduced by Walid bin Abdul Malik. Walid established a new department in his government responsible for investments made by the State. Meanwhile, Hanuzzaman defines fay' assets based on the interpretation of Rasullullah's time, namely the assets of enemy countries that have been defeated (obtained not through war or on the battlefield), which are then owned and managed by the Islamic state. Thus, in fay there are elements of ghanimah and non-ghanimah, while in ghanimah there are khums (1/5 part) and there are those which are the rights of the mujahideen (4/5 part).
- h. Special Tax. This tax is determined to be collected depending on the country's economic conditions in deciding the amount of tax to be collected. For example, in carrying out the first function of the state, namely meeting the minimum needs of the population, when zakat and fay' assets are not enough to realize this function, then the next policy is that the state can impose special taxes imposed on a group of rich people among society. It should be remembered that this policy is conditional or incidental in nature, it is in accordance with tax being a complementary instrument to the instruments that are already common in the economy of Islamic countries. State revenues can also come from variables such as inheritances that have heirs, confiscated proceeds, fines, grants or gifts from fellow Islamic countries, hima and other non-binding assistance from both foreign countries and world financial institutions.

Each Islamic fiscal instrument has its own characteristics (revenue for the State) and its use (expenditure for the State). Judging from the collection rules, there are fiscal instruments which are regulated, meaning that these

instruments are imposed on certain paying objects with certain sanctions from the State for those who do not pay their obligations, for example zakat, kharaj, jizyah and ushur instruments. For zakat, the collection is carried out only from people whose zakat-obligatory assets exceed the nisab limit (the minimum limit for assets subject to zakat). There are also voluntary instruments such as infaq, sadaqah and waqf. Meanwhile, conditional instruments can be in the form of khums, taxes, fay', and others. This last instrument is largely determined by the economic conditions that exist in a country. For example, because economic conditions are experiencing a crisis for a long time so that the majority of people are threatened with not being able to fulfill their basic needs, the state is permitted by law to levy taxes. And this tax should only be imposed on the richest groups of society. Likewise with the mechanism for using these funds. There are instruments for which the use of funds is tied and untied or free. Boundary use means use that must refer to the guidelines established by the postulates of the Shari'a, for example the zakat instrument, where the use of funds is only limited to eight groups of society (mustahik). Meanwhile, the use of non-binding fiscal instruments means that the accumulated funds sourced from these instruments can be used for any matter in the development of the country, depending on existing development priorities. For example, funds sourced from fay', infaq, shadaqah and waqf (which are absolute or unbound)(Dinda et al., 2023).

For developing countries, cooperation is needed with each Commercial Bank to be able to become a Bank that can provide loans in line with government policy to assist capital for MSMEs. However, the principle of using capital given to MSMEs requires selective attention so that it can be a way to increase economic growth. With foreign institutions, care is also needed in selecting, so that there is professionalism in monetary policy actions(Relit & Edi, 2014).

Acknowledgments

Thank you to UIN K.H Abdurahman Wahid Pekalongan and the sharia economics department of UIN K.H Abdurahman Wahid Pekalongan.

Conclusion

Islam encourages the implementation of monetary and fiscal policies that are based on the principles of social justice, equitable distribution of wealth, and avoidance of all forms of economic exploitation. Islam emphasizes the importance of social justice in every aspect of monetary and fiscal policy. Tax revenues and government expenditure must be carried out fairly, not burden the poor, and support the welfare of all members of society, wealth is more evenly distributed in society. The government and central bank in an Islamic economic system must play a role in ensuring that wealth is not only concentrated in the hands of a few people.

Reference

- Dinda, M., Alrasyid, F., & Gunawan, S. (2023). Kebijakan Fiskal dalam Perspektif Ekonomi Islam. *Ahkam*, 2(2), 327–334. <https://doi.org/10.58578/ahkam.v2i2.1145>
- Fathurrahman, A. (2012). *KEBIJAKAN FISKAL INDONESIA DALAM PERSPEKTIF EKONOMI ISLAM : STUDI KASUS DALAM MENGENTASKAN KEMISKINAN*. 13(April), 72–82.
- Ika Puspita Kristianti, M.Acc., Ak., C. (2023). *Kebijakan Moneter dan Kebijakan Fiskal*. stie ykpn.ac.id. <https://www.stieykpn.ac.id/read/444/kebijakan-moneter-dan-kebijakan-fiskal.html>
- Mitra, S. N., & Yurna, Y. (2023). Menatap Fiqh Kedepan Dalam Merealisasikan Perbedaan Mazhab Menjadi Rahmat. *Al Yazidiy: Jurnal Sosial Humaniora dan Pendidikan*, 5(2), 35–46.
- Relit, O., & Edi, N. (2014). (*Suatu Kajian Aliran Ingkar Sunnah*). 6(2), 65–67.

IBN KHALDUN'S SOCIO-ECONOMIC PHILOSOPHICAL THEORY**Sakila Hanum Pramesti**

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2190-4781>**Hendri Hermawan ADINUGRAHA**

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>**Ardiyan Darutama, M. Phill**

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3470-4335>**Ahmad ANAS**

Faculty of Da'wah, UIN Walisongo, Semarang, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6765-1324>**ABSTRACT**

abir bin Muhammad bin Muhammad bin Abdurrahman bin Khaldun. Irham, et al. states that the real name and better known name for Ibn Khaldun is Abdurrahman ibn Khaldun al-Maghribi al-Hadrami al-Maliki. Abdurrahman is his first name, classified as al-Maghribi because he was born and raised in the Maghrib city of Tunisia. To find out the relevance of Ibn Khaldun's economic theory with modern theories of Islamic education methods in Ibnu Khaldun's muqaddimah book. The approach used in this research is a descriptive analytical approach because this research uses qualitative methods, namely research that produces information in the form of notes and descriptive data contained in the texts studied. Ibnu Khaldun is a Muslim historian from Tunisia and is often referred to as the founding father of historiography, sociology and economics. He began his education by reading and memorizing the Al-Qur'an, then he studied Arabic with its literature, the Al-Qur'an with its tafsir, hadith with its sciences, monotheism, fiqh, philosophy and arithmetic. Ibnu Khaldun created a book entitled "Ibar", which is a book of role models that humans can take from history. The first part of the book is called "Muqaddimah", which means "Introduction".

EFFECT OF INVESTMENT, INFLATION, NUMBER OF LABOR, EXPORT VALUE AND THE NUMBER OF INTERNET USERS ON SUBSECTOR INCOME CREATIVE APPLICATION AND GAME DEVELOPER INDUSTRY IN INDONESIA, 2011-2015

Dwi wulandari

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7296-4827>

Abstrak

This research aims to analyze the influence of investment, inflation, number of workers, export value, and number of internet users on the income of the creative application and game developer industry subsector in Indonesia. The data population used in this research is the creative industry subsector of applications and game developers in Indonesia from 2011-2015. The analytical method used is the multiple regression analysis method with the EViews 8 program. The research results show that investment, number of workers, export value and number of internet users have a significant influence on the income of the creative application and game developer industry subsector in Indonesia, while inflation has no effect. Significant influence on the income of the creative application and game developer industry subsector in Indonesia.

THE INFLUENCE OF PRODUCT DESIGN, PRODUCT QUALITY AND MARKETING STRATEGY ON SALES VOLUME OF MUSLIM CASH AT THE BOUTIQUE OF THE DIAN PELANGI PEKALONGAN GALLERY

Nurina AMALIA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4883-1353>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

This research aims to determine the influence of product design, product quality and marketing strategies carried out by the Dian Pelangi Gallery Boutique in an effort to increase the sales volume of Muslim clothing products. What product design and product quality as well as what marketing strategies play the most important role in the marketing mix used by Dian Pelangi Boutique in increasing the sales volume of Muslim clothing products. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. A phenomenon that is also quite interesting is the large number of people interested in Muslim clothing. In the early 2000s until now, Muslim women wearing hijabs and Islamic clothing were very common. Along with the growing interest in Muslim fashion users in Indonesia, the popularity of Muslim fashion in the eyes of the world is also increasing. So good product design and product quality as well as an attractive marketing strategy will increase the sales volume of Muslim fashion products at Dian Pelangi Boutique. Innovation in product design and high product quality will increase consumer satisfaction, so consumers will want to return to buy Muslim clothing products from Dian Pelangi Gallery Boutique.

Keywords: *Product design, product quality, marketing strategy, sales volume.*

THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA AND MARKETPLACE ON SALES AT MULA BATIK SHOPS

Arina RIZKIANAH

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-2025-3273>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

The purpose of this research is to describe the influence of social media and marketplaces on sales at Mula Batik stores and to describe the sharia economic review of social media and marketplaces on sales at Mula batik stores. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. This research concludes that the development of Science and Technology (IPTEK) is currently so rapid. Science and technology originates from human thought which tries to make its activities easier. The process of technological progress produces modernity, characterized by economic growth, social mobility, cultural expansion or broadening. Science and technology can make it easier to find information and communicate. Currently, there are many applications as information and communication media, one of which is Facebook, Shopee, Telegram, Twitter, and others. All of these are applications called social media. Not always social media and marketplaces can advance or develop a business

Keywords: Social Media, Marketplace, Sales

THE INFLUENCE OF TRUST, CONVENIENCE, INFORMATION QUALITY, AND PRICE IN ONLINE MARKETING ON PURCHASING DECISIONS AT MAVIE HIJAB MEDONO PEKALONGAN

Ari Kartika Sari

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6005-2315>

Abstract

The aim of this research is to analyze whether there is an influence of trust, convenience, information quality and price on purchasing decisions in online marketing for Mavie Hijab Medono Pekalongan consumers. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. In Pekalongan City with a large Muslim population, there is demand Hijab fashion is huge. Doing business by selling hijabs requires finding a way which is good for making people want to buy the product. This can be them do this by communicating well with customers, making types of hijab new, and using creative online marketing because it can help the business attract more customers. Hijab products have become very popular nowadays because people now like to follow fashion trends and wear hijab. The company makes various types of hijabs in different materials, colors and styles. They advertise their hijabs on social media to attract customers. People who want to buy a hijab think about what they need, look for information about different brands, and decide which hijab is best for them. With this, the company attracts consumers' interest in making purchasing decisions in Mavie Hijab Medono Pekalongan.

Keywords: *Trust, Convenience, Information Quality, Price, and, Purchasing Decisions*

THE POTENTIAL OF TRADITIONAL MARKETS IN IMPROVING THE COMMUNITY ECONOMY ACCORDING TO AN ISLAMIC ECONOMIC PERSPECTIVE

Dwi Mei Ayu LARASATI

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-5465-4702>

Abstract

This research intends to explain in depth about company spirituality and company performance. the aim of this research is explained to find out the role of the community in improving the economy in the Bojong market. To find out the impact experienced by Bojong market traders on improving their economy. Types and Research Approaches According to Moleong, defines qualitative research as research that is intended to understand phenomena about what is experienced by research subjects, for example perpetrators, perceptions, motivations, actions and other people holistically and in a descriptive way in the form of words and language in a special natural contexts and by utilizing various scientific methods. The results this research state that business field creators also exist in the market. Markets have become an inherent part of people's lives. Most people even depend on their daily work from the market. Therefore, the existence of markets is very important for society and the economy. In daily activities, the market can be interpreted as a meeting place for buyers and sellers. However, in economics, the market is not defined as a place. However, it prioritizes buying and selling activities. Not only that, markets are also a support for increasing regional income budgets, so that the existence of markets in the community is very much needed, both traditional markets and modern markets. A traditional market is a meeting place for sellers and buyers and is characterized by direct transactions between sellers and buyers and a bargaining process. The building usually consists of stalls or outlets, stalls and an open floor opened by the seller or a market manager. Most sell daily necessities such as food ingredients in the form of fish, vegetables, fruit, eggs, meat, cloth, clothing, services and so on. Apart from that, there are also those who sell cakes and other items.

Keywords: *Traditional markets, Community economy, Islamic Economic Perspective*

ISLAMIC MUTUAL FUNDS IN INDONESIA**Fani Alviyanto**

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0009-0008-4811-111X**Metti Rahma Saniagi**

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0009-0008-5557-2686**Istikomah Dwi Lestari**

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0000-0002-5343-5150**Ade Gunawan**

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0000-0001-8479-0641**ABSTRACT**

Investment can simply be interpreted as an activity of investing capital or assets that aims to gain profits. More practically, investment is a commitment to a number of funds or other resources made at the present time in the hope of obtaining future profits. The purpose of this research is to find out about Islamic mutual funds in Indonesia. The method used in this research is a literature approach sourced from books and scientific journals in accordance with the topic and focus of research. The results of this study indicate that sharia mutual funds are investment vehicles that follow Islamic sharia principles in their placement and investment policies. This means that the funds are only invested in companies that comply with Islamic sharia principles. Islamic mutual funds have several functions, including helping investors with limited funds to diversify their investments, simplifying investment in the capital market, and time efficiency. The aim is to fulfill the needs of investors who want to generate returns from sharia-compliant investments. Islamic mutual funds are regulated by various regulations and laws, such as the Financial Services Authority (OJK) Regulation and the National Sharia Council fatwa. There are different types of Islamic mutual funds, including money market, fixed income, equity and mixed funds. With a better understanding of Islamic mutual funds, we can make smarter investment decisions that comply with Islamic sharia values if that is an important consideration for investors.

Keyword: Investment, Islamic Mutual Funds, Islam

INTRODUCTION

Investment can simply be interpreted as an activity of investing capital or assets that aims to gain profits. More practically, investment is a commitment to a number of funds or other resources made at the present time in

the hope of obtaining future profits. Based on this understanding, it can be understood that investment is an economic activity that cannot be separated from human life or what is often referred to as homo economicus. The activity of developing or investing assets requires a commitment to sacrifice a number of funds to obtain future profits. The expected profit certainly cannot be ascertained, it could even be that investors experience losses or lose their funds (Warde, 2014).

The assessment of investment success is not only determined by a high rate of return, but must also consider spiritual satisfaction. This investment trend is called ethical investment, which is an investment that has a social responsibility by using ethical considerations in the investment or called ethical screening (Irkhami, 2016).

In a modern economy, the capital market is one of the forums for everyone who wants to invest, the capital market is also the most important part of the representation of a country's economic conditions, the better the performance shown by the capital market, the better the economic performance. Because the capital market is a market for various types of long-term financial instruments. The role of the capital market is very large in the economy because this market performs two functions, namely economic functions and financial functions. The economic function of the capital market is to provide facilities that bring together parties with excess funds (investors / mumawwilan) with parties who need funds (issuers). Meanwhile, the capital market is said to have a financial function because it provides the possibility of obtaining returns for the owner in accordance with the characteristics of the investment chosen (Mawardi, 2016).

The capital market is known as the stock exchange. The stock exchange according to article 1 paragraph (4) of Law No. 8 of 1995 concerning the Capital Market is a party that organizes and provides systems and / or facilities to bring together the securities buying and selling offers of other parties with the aim of trading securities between them. In the capital market structure, there is one of them, namely the issuer, which is a company that will sell securities or make emissions on the stock exchange. The container used to collect funds from the investor community to be invested in securities portfolios by investment managers is mutual funds. This paper will discuss sharia mutual funds which include understanding, history of sharia mutual funds, functions, objectives and business activities of legal entities / laws / regulations profile of one of the relevant institutions.

RESEARCH METHODS

The method used in this research is to use a literature approach sourced from books and scientific journals that are relevant to the topic and focus of the research. This research uses a descriptive qualitative approach in the form of a literature review that is explicitly studied. This research approach relies on literacy and understanding of the literature relevant to the topic under study. Qualitative research is a research method used to research on the conditions of natural objects, and the researcher himself as the key instrument, the data collection techniques

used by tringulation, the data obtained tend to be qualitative data, the data analysis is inductive or qualitative, and the results of qualitative research are to understand meaning, understand uniqueness, construct phenomena and find hypotheses.

DISCUSSION

A. Definition of Islamic Mutual Fund

The definition of Islamic mutual funds is related to mutual funds. Mutual funds in the UK are known as unit trusts which means trust units (shares) and in America are known as *mutual* funds which means joint funds and in Japan are known as *investment funds* which means fund management for investment based on trust. In language, mutual funds are composed of two concepts, namely reksa which means also or maintain and the concept of funds which means (set of) money. Thus, the language concept of mutual fund means a collection of money that is maintained. A mutual fund is a joint fund operated by an investment company that collects money from shareholders and invests it in stocks, bonds, options, commodities or money market securities. In terms of Law No. 8 of 1995 concerning Capital Markets, mutual funds are containers used to raise funds from the investor community to continue to be invested in securities portfolios by investment managers.

Islamic mutual funds are mutual funds that operate according to the provisions and principles of Islamic sharia, both in the form of contracts between investors as owners of assets (sahib al-mal /rab al-mal) and investment managers as representatives of sahib al-mal, as well as between investment managers as representatives of sahib al-mal and investment users. Thus, sharia mutual funds are mutual funds whose management and investment policies refer to Islamic law. Islamic mutual funds are intermediary institutions that help urplus units place funds to be invested. One of the objectives of Islamic mutual funds is to fulfil the needs of this group of investors who obtain investment income from sources and methods that are clean and religiously accountable and in line with sharia principles. (Andriani, 2020).

B. History of Islamic Mutual Funds

Given the importance of mutual fund instruments that continue to grow until now, mutual funds have a long history of development, mutual funds were first known in 1970, when Robert Fleming was assigned to America by the head of the company where he worked, he saw a new investment that emerged after the civil war. When he returned to the UK he intended to open the new investment but he did not have enough capital to open his business. This prompted him to raise money from friends and form The Scottish American Investment Trust in 1873. This company was similar to what is now known as a closed-end-fund.

Internationally, the development of Islamic mutual funds began with the birth of the first Sharia Equity Fund in the form of the Amanah funds issued by the North American Islamic Trust in 1986, then the FTSE International was formed followed by the Finance Corperation Index formed by the IFC-World Bank together with ANZ bank which later became the Benchmark for Islamic leasing funds, then the Dow Jones Islamic Market Index (DJIMI) was formed, then Malaysia issued Malaysia Global Suumkok (MGS) of US 100 million published on the Bahrain Stock Exchange all of this encouraged the development of Islamic mutual funds globally. Islamic mutual funds were first introduced in 1995 by National Bank Saudi Arabia under the name Global Trade Equity with a capitalisation of 150 million.

In Indonesia, mutual funds have been around since 1997 through PT Danareksa. In just one semester, by the end of 1996, 24 mutual funds were born. 6 The name Danareksa Syariah was ratified by Bapepam on 12 June 1997. The sharia mutual fund was established in the form of a Collective Investment Contract (CIC) based on Law No. 8 of 1995 concerning Capital Markets, as outlined in Deed No. 24 dated 12 June 1997 made before Notary Djedjem wijaya, S.H. in Jakarta between PT Danareksa Fund Management as investment manager and Citibank N.A. Jakarta as Custodian Bank. Then PT Nasional Madani (PNM) through PNMInvestment Management, issued PNM Syariah and PNM Dana Sejahtera, both of which are sharia mutual funds. August 2004 Investment Manager PT Andalan Artha Advisindo (AAA) securities in cooperation with Mandiri Sekuritas as investment manager and Deutsche Bank as custodian bank. December 2004 PT Bhakti Asset Managemnt (BAM) issued BIG Dana Syariah, an open-ended mutual fund in the form of KIK.

C. Functions and Objectives of Islamic Mutual Funds

The most important thing that distinguishes Islamic mutual funds from other mutual funds is the placement or investment of funds. Islamic mutual funds place funds in companies whose line of business does not conflict with sharia principles. Islamic mutual fund investments are suitable for the long term, as they minimise the volatility of investors' returns.

According to (Sutedi, 2011) the benefits that will be obtained if investors invest in Islamic mutual funds include:

1. Investors who do not have enough funds to invest can diversify their investments in securities to minimise risk. Islamic mutual funds aim to support instruments in the money market and capital market.

2. Make it easier for investors to freely invest in the capital market. Investors who understand investment better will find it easier to decide which stocks are good to buy.
3. Time efficiency. Investors do not need to monitor the performance of their investments at all times. Because, it is transferred to the investment manager.

Islamic mutual funds are often also referred to as Islamic Investment Fund or Sharia Mutual Fund which is an intermediary institution that helps surplus units place funds to be reinvested. (Farid, 2014). In addition to providing convenience for potential investors to invest in the capital market, the purpose of Islamic mutual funds is to meet the needs of investors who want the benefits of a clean and religiously accountable investment mechanism that does not conflict with sharia principles, for example, not invested in stocks or bonds from companies whose management or products are contrary to Islamic law. Such as food or beverage factories that contain alcohol, pork, cigarettes or tobacco, conventional financial services, and entertainment businesses that contain immorality. (Kurniawan, 2019).

D. Business Activities Legal Entity/Law/Regulations Sharia Mutual Funds

Law Number 8 Year 1995 on Capital Market article 18 paragraph (1) explains that the legal form of mutual funds in Indonesia is generally divided into two forms, namely the Company (*Investment companies*) and Collective Investment Contract (*Unit Investment Trust*). The Company is a company whose legal form is not much different from other companies but only differs in terms of the type of business in the form of securities portfolio management in investment (Soemitra, 2009). While the Collective Investment Contract is a contract made between the Investment Manager and the Custodian Bank which is also binding on the Unit Participation holders as Investors.

Islamic mutual funds are designed to raise funds from people or investors who have limited time, knowledge and capital so as to increase the role of their local capital. The existence of various types of Islamic mutual funds, investors are free to choose which type of Islamic mutual fund can be profitable, because each type of Islamic mutual fund has advantages and disadvantages. (Kandarisa, 2014).

There are several types of mutual fund business activities, including (Sutedi, 2011):

1. Money Market Funds

Money market funds are a type of mutual fund that only invests in debt securities with maturities of less than 1 year. This type of mutual fund has a fairly small level of risk, but the benefits that will be generated are also quite limited. The goal is nothing more than to protect capital and to provide high

liquidity, so that when needed it can be withdrawn every working day with almost no risk of decline in investment value. (Ariswanto, 2020).

2. Fixed Income Funds

Fixed income mutual funds are one of the best ways to invest in the medium or long term with medium risk. (Ariswanto, 2020). *Fixed income funds* are a type of mutual fund that invests at least 80% of its assets in debt securities. Investing with fixed income funds has a relatively large risk compared to money market funds. The goal is to generate a stable rate of return.

3. Equity Funds

Equity funds are a type of mutual fund that invests at least 80% of its assets in equity securities. The nature of investment of equity funds is higher risk than the two types of equity funds and fixed income funds, but produces a high rate of return.

4. Mix Funds

This type of mutual fund invests in equity and debt securities. This mixed mutual fund is orientated to be more flexible in carrying out its investments, this flexibility is defined as investment management that can be used randomly / moving from stocks to bonds or to deposits. (Ariswanto, 2020).

The operations in Islamic mutual funds are formed from several activities, including:

- a. Activities between investors and Investment Managers are carried out with the wakalah system

The use of the wakalah contract in the contract between the investor and the investment manager is an agreement to grant power to the investment manager to carry out the management of funds that have been entrusted, which aims to benefit from the invested funds. The investment manager uses a wakalah contract, which is intended to be a representative for the benefit and on behalf of investors.

- b. Activities between investment managers and investment users are carried out using a mudharabah contract

In this case, the investment manager acts as a mudharib in a mudharabah contract, but not as a pure mudharib because Islamic mutual funds place funds back into the activities of issuers through the purchase of Islamic securities. (Ariswanto, 2020).

There are several legal bases that regulate the activities of Islamic mutual funds, including:

1. Financial Services Authority Regulation No. 19/POJK.04/2015 on the Issuance and Requirements of Sharia Mutual Funds.
2. National Sharia Council Fatwa No.20/DSN-MUI/IV/2001
3. Financial Services Authority Regulation Number 33/POJK.04/2019 of 2019 concerning the Issuance and Requirements of Sharia Mutual Funds.

E. Profile of One Islamic Mutual Fund Institution

PT PNM Investment Management (PNM-IM)

a. Overview

PT PNM Investment Management (PNM-IM) is an investment manager company engaged in the management of mutual funds and investment advisory services in the capital market industry. PNM-IM is licensed as an Investment Manager based on BAPEPAM Decree No. Kep-01/PM/MI/1998 dated 27 January 1998. The Company is also licensed as an Investment Advisor based on the Decree of the Board of Commissioners of the Financial Services Authority Number: KEP-16/D.04/2019 dated 2 April 2019.

As a subsidiary with the majority of its shares (99.98%) owned by PT Permodalan Nasional Madani (PNM), the Company also carries a special mission to support PT PNM's mission in empowering the micro, small and medium enterprises and cooperatives (UMKMK) sector in Indonesia. PT Permodalan Nasional Madani is a company established by the Government on 1 June 1999 through Government Regulation No.38/1999 dated 29 May 1999. In 2021 PNM changed its status to become a subsidiary of PT Bank Rakyat Indonesia Tbk (Persero) as the Ultra Micro BUMN Holding.

“A sense of security as a guarantee to grow together”. The trust and security of investors is the basic value and the most important factor that is always held firmly in the business activities of fund management and investment services. This value has proven to be able to provide a strong foundation for

building a track record and long experience of more than 20 years as a leading investment manager in Indonesia.

Supported by an experienced and professional investment team in the capital market, the Company is able to prove itself as a reliable and trusted investment manager and become a leading investment manager in Indonesia.

b. Vision and Mission

Vision

To become a leading investment management company in supporting people's economic programmes, real sector development and financial sector.

Mission

1. Provide competitive investment products for customers.
2. Support fund raising efforts from the capital market and money market to support the real sector including MSMEs.
3. To be a healthy and highly competitive company that can provide optimal benefits to stakeholders.

c. Products and Services

In accordance with its business licence as an Investment Manager, the Company focuses its business on mutual fund investment management services. The Company manages a complete range of mutual fund investment products such as *open-end mutual funds* and *closed-end mutual funds*. All of these mutual fund products are both conventional and sharia types. In fact, the Company is known as the pioneer of the sharia mutual fund industry in Indonesia.

The Company also continues to develop alternative investment products such as *Exchange Traded Fund* (ETF) or mutual funds traded on the stock exchange and individual customer fund management products, namely Fund Management Contracts (KPD).

As a manifestation of its founding mandate, the Company also continues to focus on providing services to assist capital market financing to the real sector by developing other alternative products.

In carrying out a special mission to support the development of the real sector, especially the mission of empowering MSMEs, the Company also develops other alternative investment products such as Limited Participation Mutual Funds (RDPT), KIK-EBA, DINFRA and others.

So far, the Company is known as a major player in the real sector mutual fund industry, namely Limited Participation Mutual Funds to bridge capital market funding to the real sector, especially foreign exchange-producing state-owned companies, the infrastructure sector, the creative economy sector and micro, small and medium enterprises (MSMEs) carried out through business synergies with PT Permodalan Nasional Madani (PNM), a subsidiary of Holding BUMN Ultra Micro.

In addition to focusing on the Investment Manager business, the Company also has Investment Advisory services with a business license based on the Decree of the Board of Commissioners of the Financial Services Authority Number: KEP-16/D.04/2019 dated 2 April 2019.

CONCLUSION

Islamic mutual funds are investment vehicles that follow Islamic sharia principles in their investment placement and policies. This means that the funds are only invested in companies that comply with Islamic sharia principles. The history of Islamic mutual funds began in 1986 with the emergence of the first Sharia Equity Fund. Then, Islamic mutual funds developed globally, and in Indonesia, Islamic mutual funds were first introduced in 1997. Islamic mutual funds have several functions, including helping investors with limited funds to diversify their investments, simplifying investment in the capital market, and time efficiency. The aim is to fulfill the needs of investors who want to generate returns from investments that are in accordance with sharia principles. Islamic mutual funds are regulated by various regulations and laws, such as the Financial Services Authority (OJK) Regulation and the National Sharia Council fatwa. There are various types of sharia mutual funds, including money market, fixed income, equity, and mixed funds.

Profile of One Sharia Mutual Fund Institution (PT PNM Investment Management). PT PNM Investment Management is an investment management company that focuses on mutual fund management and investment advisory services. The company's main mission is to support the development of the real sector and the financial sector, and to provide competitive investment products for customers. With a better understanding of Islamic mutual funds, we can make smarter investment decisions that are in line with Islamic sharia values if that is an important consideration for investors.

REFERENCE

Andriani, F. (2020). Investasi Reksadana Syariah di Indonesia. *Jurnal Penelitian Keuangan dan Perbankan Syariah*, 44-65.

- Ariswanto, D. (2020). Investasi pada Reksadana Syariah di Indonesia. *Jurnal Ilmu Akuntansi dan Bisnis Islam Volume II*.
- Farid, M. (2014). Mekanisme dan Perkembangan Reksadana Syariah. *Iqtishoduna*, 69.
- Irkhami, N. (2016). Islamic Ethical Investment Membincang Aspek Hukum dan Ekonomi Syariah.
- Kandarisa, N. A. (2014). Perkembangan dan Hambatan Reksadana Syariah di Indonesia : Suatu Kajian Teori. *Jurnal Mahasiswa Universitas Negeri Surabaya*, 1-18.
- Kurniawan, E. (2019). Pengaruh Inflasi, Jakarta Islamic Index, Bagi Hasil Bank Syariah terhadap Investasi Reksa Dana Syariah. *Jurnal Ekonomi dan Bisnis*, 114.
- Mawardi, B. P. (2016). Perbandingan Kinerja Reksadana Syariah di Indonesia menggunakan Metode Sharpe.
- Soemitra, A. (2009). *Bank dan Lembaga Keuangan Syariah*. Kencana.
- Sutedi, A. (2011). *Pasar Modal Syariah Sarana Investasi Keuangan berdasarkan Prinsip-prinsip Syariah*. Jakarta: Sinar Grafika.
- Warde, I. (2014). Islamic Finance in the Global Economy: Second Edition. *Islamic Finance in the Global Economy: Second Edition*, 1-228.

ARTISTIC VISIONS OF FARMING FUTURES: CREATIVE PERSPECTIVES ON SUSTAINABLE AGRICULTURE AND FOOD SECURITY

¹Ajayi, Olayemi T.

²Adeniji, A. T.

¹ ²Department of Art and Design,

¹ ²The Federal Polytechnic Ilaro, Ogun State, Nigeria

Abstract:

In this study, the role of the arts as a distinctive platform for imagining a sustainable agricultural future and guaranteeing global food security is explored. This study intends to show how artists can depict sustainable farming methods and promote public dialogue to move society toward sustainability. How can artists envision the future of food production and sustainable agriculture through their creative expressions? Is the main research question guiding this investigation. This study explores a multidimensional methodology while drawing on Social Impact Theory of Artistic Expression and Narrative Constructs of Sustainable Agriculture as the theoretical frameworks upon which this study is anchored. Focus groups, interviews with artists, art analysis, and expert consultations are all used to obtain data. To produce actionable insights, this qualitative analysis makes use of comparison evaluations, content analysis, and thematic coding. The results show how differently and creatively artists imagine sustainable agricultural methods. Themes like environmental balance, ethical farming practices, and equitable food distribution are emphasized by artists, encouraging viewers to think about these important topics. Artistic expressions act as conversation starters, fostering neighborhood involvement and enabling people to support sustainable farming policies. The paper discusses the possibility of including artistic viewpoints in educational programs and public awareness initiatives. In order to leverage art's transformative power in promoting sustainable agricultural practices and ensuring food security, it pushes for collaboration between artists, agricultural professionals, and legislators. The study suggests encouraging interdisciplinary partnerships to incorporate creative viewpoints into programs for sustainable agriculture. Further bridging the gap between the reality of farming and art could be accomplished by encouraging artists to actively engage with agricultural communities. Additionally, it proposes publicizing artistic gatherings and exhibitions that focus on sustainable agriculture to increase the influence of original ideas on a larger audience. This study emphasizes the crucial role that art plays in influencing attitudes, motivating behavior, and promoting a sustainable future in agriculture and food security. In order to create a peaceful and resilient farming future, it exhorts society to embrace art as a dynamic tool for change.

Keywords: Art, Food Security, Sustainable Agriculture, Creative Perspectives, Artistic Visions.

FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION

**Pratishtha Thakur*,
Vinod Kumar
Sushant University, Gurgaon**

Abstract

The Food and Agriculture Organization (FAO) is a specialized agency of the United Nations (UN) mandated to support its member countries to produce sufficient food of good quality to ensure sovereign food security, promote trade in agricultural produce and protect natural resources to ensure sustainability. FAO also addresses fisheries and forestry as productive sectors and sources of food. Significant attention is also placed on adequate food provision, food safety and the nutritional quality of food items and diets. The elimination of hunger, food insecurity, and malnutrition; the eradication of poverty; and the sustainable management and utilization of natural resources were given top priority by the FAO Conference. FAO is a Specialized Agency of the United Nations and currently has 194 Member Countries plus the European Union. It is an autonomous organization which is governed by the Conference of all its members. The headquarters of FAO is located in Rome and is organizationally led by the Director General who is elected by the biennial Conference for a 4-year term of office which can be repeated once. Toxicology is relevant to the work of FAO primarily because of the potential for toxic impacts of contaminated or degraded food on consumers or livestock and the possibility of disease transmission between livestock, humans, and wildlife. Water contamination by agriculture and the use of contaminated water in agricultural production is also addressed by FAO.

Keywords: United Nations, Malnutrition, Water Contamination.

CLIMATE CHANGE ADAPTATION AMONG COASTAL RESIDENTS IN VAN HUNG COMMUNE, VAN NINH DISTRICT, KHANH HOA PROVINCE, VIETNAM

Dang Hoang Xuan Huy
Faculty of Economics, Nha Trang university, Vietnam

Abstract: This study measures climate change adaptation among coastal residents in Van Hung commune, Van Ninh district, Khanh Hoa province, Vietnam to protect and create better living conditions for local residents in the context of increasingly severe climate change. The primary objective of this study has been to enrich the understanding of climate change-related risks within Van Hung Commune, Van Ninh District, Khanh Hoa Province, and to propose climate adaptation measures that align with local capacities and governmental policy directives. This study systematically reviews climate change research both in Vietnam and internationally. It examines the connections between sustainable livelihoods and climate change factors to analyze the vulnerability of coastal livelihoods to climate change impacts and elucidates the underlying mechanisms of these impacts, which include: (i) the influence of climate change on livelihood resources, (ii) the interplay between livelihood resources and livelihood activities, and (iii) the subsequent effects of livelihood activities on household livelihood outcomes.

The findings and dataset produced by this study provide valuable insights for prospective research endeavors. The study underscores the repercussions of climate change on the livelihoods of coastal residents in Van Ninh district, Khanh Hoa province. Despite being derived from a sample of only 86 cases, the damage figures serve to illustrate the tangible impacts of climate change on coastal communities' livelihoods.

Impact of Climate Change and Household Adaptive Capacity: The predominant livelihoods in the two coastal communities within the Commune are highly vulnerable to the adverse effects of storms and floods. These climatic events primarily impact various aspects, including natural resources (aquaculture land and fish resources), material resources (aquaculture cages, vessels/boats, fishing nets, and transportation infrastructure), human resources (the well-being of individuals and public health), financial resources (access to bank loans), and social resources (access to information). Fishing and aquaculture, in particular, are the livelihoods most severely affected by storms and floods. Remarkably, 100% of aquaculture households in Xuan Tay Village and over 90% of those in Xuan Dong Village (Van Hung commune) have experienced the detrimental consequences of these extreme weather events. In contrast, more than 50% of fishing households have been similarly affected. This underscores the profound negative impact that climate change has had on aquaculture and fishing activities within the coastal communities of the Commune. Based on this analysis, Khanh Hoa province should formulate a comprehensive plan to facilitate the adaptation of coastal households to climate change, fostering a conducive

environment for the implementation of sustainable livelihood strategies.

Keywords: climate change, Van Hung commune, Khanh Hoa province, Vietnam

1. Introduction and Objectives

Coastal areas are one of the most vulnerable places due to the impacts of climate change. Coastal communities almost depend on near shore habitats and marine products. The impact of climate change causing vulnerability to coastal communities so the need of building the capacity of people to adapt to climate change is one of the most important challenges in adapting to climate change (Tran Tho Dat and others, 2014).

People within our coastal communities will need to become more aware of climate change effects and either accept the changes and live with them, or start adapting their communities so that they become more resilient to the potential impacts of climate change (Robin Britton, 2011).

Vietnam is one of the countries that is hit hardest by climate change because of its long coastline and dependency on agricultural-based livelihoods (Asia Development Bank, 2009). In July 2008, the government has launched the “National Target Programme for Coping with Climate Change”. This programme has evaluated climate change impacts and formulated action plans and policies to cope with climate change.

As one of the nine provinces in Vietnam affected by climate change due to its long coastline, Khanh Hoa province has frequently affected by bad weather such as drought, flood and high temperature. In recent years these bad weather have occurred more frequently.

Van Ninh is coastal district of Khanh Hoa that has great potential for fisheries and aquaculture. In the economic structure of the Van Ninh district, agricultural sector still plays a key role (agriculture and fishery). Local community's lives depend on agriculture, catching and aquaculture.

However, Van Ninh is coastal area, often directly affected by the natural disasters caused by climate change such as storms, floods, etc... The livelihood of local people depend on natural resources such as agriculture, fisheries and aquaculture so they are vulnerable by natural disasters caused by climate change. Meanwhile the ability of awareness as well as adaptability to response to disasters still have restriction and it impacts to their lives.

In recent years, Van Ninh district is often affected by natural disasters such as droughts, floods, landslides, heat and heavy rain. In which droughts and rain, floods have frequent that affect the daily life and socio-economic development of the district.

Therefore, the assessment of adaptation capacity of coastal community in Van Hung commune, Van Ninh district, Khanh Hoa province, Vietnam to the manifestation of climate change is really needed.

The overall objective of the project is to assess the impact of climate change with coastal people in Van

Hung Commune, Van Ninh District, Khanh Hoa province, Vietnam and identify the capacity for adaptation to climate change of this community. From there, it provides the scientific basis for local management to improve the community's adaptive capacity to climate change and to develop local socio-economic development plans. The research will include specific objectives:

- Analyzing the impacts of climate change on the life and production of the coastal community in Van Hung Commune, Van Ninh district, Khanh Hoa province, Vietnam.
- Assessment of adaptation capacity of community in Van Hung Commune, Van Ninh district, Khanh Hoa province, Vietnam.
- Proposed solutions to improve the adaptive capacity of community in Van Hung Commune, Van Ninh district, Khanh Hoa province, Vietnam

2. Methods adopted

To attain these objectives, the research employed a combination of methodologies and data sources to evaluate household livelihoods, project potential climate impacts, and assess the adaptive capabilities of livelihoods, alongside recommending adaptation strategies

2.1. Literature review

Climate change is defined as “any change in climate over time whether due to natural variability or as a result of human activity” (IPCC, 1995 as quoted in Pielke, 2005, p. 549). “Climate change refers to a change in the state of the climate that can be identified (e.g., using statistical tests) by changes in the mean and/or the variability of its properties, and that persists for an extended period, typically decades or longer” (Hegerl et al., 2007, p. 667).

According to IPCC reports, climate change can be understood as the long-term change in temperature and precipitation average whether high or low. But climate change not only refers to changing means of variables over a long period of time. According to Karl and Knight (1998 in Smith et al., 2000), the frequency and intensity of extreme climate events such as droughts, floods, storms and hurricanes, are also part of global climatic change. Several scholars argue that the frequency and intensity of extreme weather events is increasing (Harmeling, 2008; IPCC, 2007; McMichael et al., 2004; MERCY CORPS, 2007).

Several researches have done to estimate how the tropical Vietnamese climate has changed in recent decades. Nguyễn Văn Thắng et al. (2008) used data from the past 70 years (1931-2000) to argue that the average temperature increased by 0.7oC, which is not far from the global average. The sea-level has been rising much more compared to global averages: in a period of 50 years it rose from 25 to 30 cm. Furthermore, these authors expect that Vietnam will also experience changes in the precipitation rate which are different for distinct regions. For example The precipitation has an increasing trend in Da Nang to other provinces in the

Central Coast and the frequency of storms operating on the East Sea as well as storms landing on the Vietnamese coast decreased during the last four decades from 114 storms in the 1960s to 68 storms in the 1990s. The intensity of these storms has increased and the storm season has been extended.

Talking to adaptation capacity to climate change, many researches of experts, scientists in the world and in Vietnam had published for past many years:

Since 1997, in the report of IPCC about climate change, evaluating the vulnerability, ecosystem objects, water sources, food production, coastal ecosystems and human health are selected as subject to assess vulnerability to global climate change.

Timsina, J. and Connor, D.J. (2001) in the Book “Productivity and Management of Rice-Wheat Cropping Systems: Issues and Challenges” The authors studied the synchronous adaptation of climate change, about the respond of farmers applying the variable rainfall (they change the season or cultivation the trees with the growth and harvesting with different time). An analysis of cultivation showed a significant reduction of impact of climate change when there was a comprehensive adaptation strategy.

In 2003, the World Food Organization (FAO) has published the report "Risks, Vulnerabilities and Resilience in a Context of Climate Change." The report stated that before we considered resilience, firstly we clarify the concept of vulnerability. When considering the risks and their impact on systems, we need to consider vulnerability.

Burton. I and B. Lim (2005) in the research “Achieving Adequate Adaptation in Agriculture”, the authors researched the adaptation of climate change with the transforming into short time products in agriculture...

In 2009, CARE International published a handbook on vulnerability analysis and adaptation capacity to climate change, in which, method used to collect analytical data is method of Participatory Appraisal, A bottom-up assessment incorporating with gender, diversity, livelihood framework, approaches based on adaptation framework of community.

Vietnam is one of the developing countries heavily affected by climate change and topographical features, natural, economical and social conditions creating to high vulnerability to the impacts of climate change. The highlands, the northern delta, the coastal zone are the areas affected by storms, floods, water rising, which are considered sensitive and highly vulnerable to the manifestation of climate change.

Climate change affects all sectors and fields including agriculture and food security, fisheries, natural ecosystems, biodiversity, water resources (surface water and groundwater), energy (production and consumption), public health, tourism, infrastructure, industrial zones, residences, transportation. Vulnerable communities to climate change include poor farmers, ethnic minorities, the elderly, children, women, coastal residents.

The study of Rajib Shaw in 2006 "Community-based climate change adaptation in Vietnam" on climate change adaptation in the central region has shown that climate change, weather patterns such as rainfall variability, or tornado path change have affected agriculture, livelihoods of the community. Shaw noted that the link between people and government is an important element of adaptation to community-based climate change.

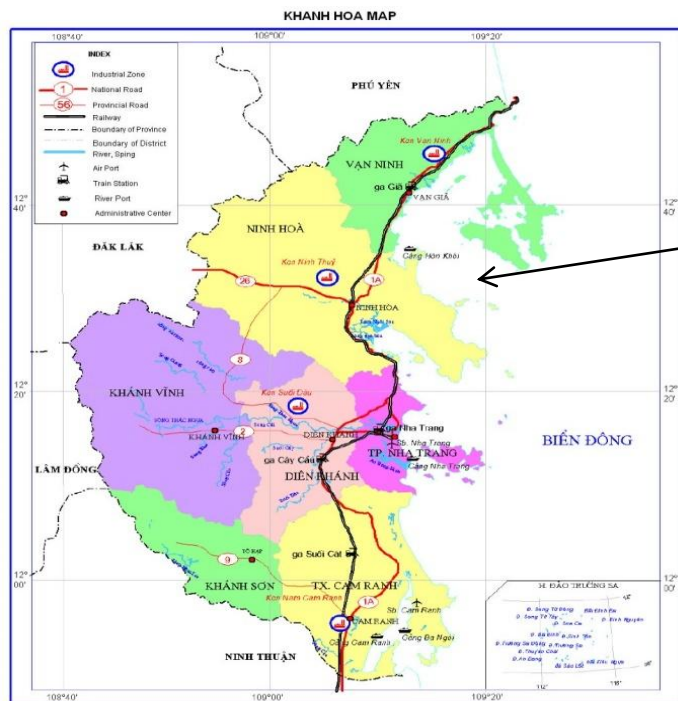
Nguyen Huu Ninh (2007), gave an overview of climate change in the Mekong Delta in the report "Flooding in Mekong River Delta, Vietnam". The report covered issues such as: climate change and floods; Current disaster management and adaptation to climate change. The report had commented that in the long term, climate change will impact to the hydrological regime and the socio-economic development of the Mekong River Delta. Although the Mekong River Delta is rich in resources and potential for growth but poverty in this region is the biggest barrier to climate change adaptation. The most vulnerable sectors are agriculture, fisheries and forestry

In 2015 Phuong Pham, Philippe Doneys, Donna L. Doane published the report of overview of gender roles in livelihood to climate change " Changing livelihoods, gender roles and gender hierarchies: The impact of climate, regulatory and socio-economic changes on women and men in a Co Tu community in Vietnam"

2.2. Study site

Van Hung commune, in the Van Ninh district of the Khanh Hoa province was selected for this research. As a coastal commune, most of people live by fishery and agriculture, there is a national highway 1 runs through the commune.

The field trip will be conducted at two villages of Van Hung commune. the livelihoods of farmers here are fishing and cultivation. Secondary data was collected at the commune level.

VAN NINH DISTRICT

Picture 1: Map of VAN NINH District

(Source: Source: Khanh Hoa Provincial People's Committee, 2022)

2.3. Data collection, documentation

- Secondary data collection: Secondary data will be collected from various sources such as reports, journals, statistical yearbook of Van Ninh district and the commune annual reports. The data of flood damage from the past five years and previous climate-related researches.

- Primary data: Primary data will be collected by surveys of farmers. Qualitative interviews are the key method to use this research including Focus Group Discussions and In-depth Interview.

The Method of Rapid Rural Appraisal (RRA)

+ Use interviews with key officials, leaders, or people who have experience and knowledge of disaster related to local area. Interview contents includes the impact of natural disasters, vulnerability and adaptability of local people; influency and subjective assessments of respondents on weather and climate in recent years.

Number of questionnaires interviewed per villages per community.

+ Structured interviews: A tool for gathering key research information on the topic, a questionnaire consisting of questions arranged in a certain order based on logical, content protection. The respondents were the households in the study area.

The Method of Participatory rural Appraisal (PRA)

+ Discussion groups: Organization at village and commune level / group including Key team and Vulnerable group /people.

- + Historical profile: Used to know major historical events, natural hazards in recent years as well as their impact on the life of the community.
- + Timeline: Used to obtain historical information about changes in natural hazards, livelihoods, population ... to understand local community actions and attitudes in past and present.
- + Mapping: information related to vulnerable areas, safe areas; the distribution of resources and resources in the study area.
- + Seasonal calendar: to know the time of hazards and the calendar of community production, the methods and capacity of the community in responding to the risk.
- + Venn diagram: to find out if organizations, associations directly or indirectly affect the community, to explore the role of organizations in promoting or hindering communities in coping, minimize the impact of natural disasters.
- + Labor distribution table and gender role analysis: To learn about the roles and responsibilities of each gender in disaster preparedness and response.

2.4. Data processing methods

The study used Microsoft Excel 2019 software, the basic statistical methods and calculation method to analyze the data. The data presented in the study results were processed as follows:

- Current status of household livelihoods

Through focus group discussion, household survey and some simple calculations such as addition and division to get percentage rate of gender, age, education level and occupation of two study areas as well as to have a picture of the household livelihoods and infrastructure and services.

- Climate change impacts to coastal households of Van Ninh

Using secondary data, mainly from existing reports and studies (Ministry of Natural Resources and Environment, Ministry of Agriculture and Rural Development, Khanh Hoa Department of Natural Resources and Environment) and applying descriptive statistical analysis methods, the main manifestations and impacts of climate change on the coastal area of Van Ninh were considered in terms of temperature, precipitation, storms and tropical depression, flood, drought, salinity intrusion, other types of natural disasters. The author also used primary data to assess the impact of climate change on people's lives (livelihood resource, livelihood activities and livelihood outcome) in two coastal areas, Van Ninh.

- **Analysing the adaptive capacity of coastal livelihoods to the impacts of climate change**

This research applied adaptive capacity analysis through economic, social, environmental and institutional conditions for adaptive activities. With the household survey data in two coastal areas of Van Ninh and through statistical methods, adaptation measures of different livelihood groups were fully detailed in a

statistical table.

A multi-criteria analysis method was used to analyze socio-economic- environmental-institutional sustainability of existing livelihoods. The criteria for analysis were based on the following table:

Table 1: Criteria for assessing adaptation of livelihoods

Aspects	Criteria
Economy	- Profitable - Quick capital recovery time
Society	- Creating employment opportunities for family members - Having a good impact on those who implement small-scale livelihoods such as farmers, fishermen, wage earners - Greater involvement of women in livelihood activities - To be accepted and supported by the community, suitable for local tradition and culture
Environment	- Low impact on the natural environment (soil, water, air)
Institutions	- There are local agencies and policies that support the successful implementation of livelihoods

Sources: Dat and Thu, 2011

- Adaptation measures to climate change

Using the primary data and applying descriptive statistical analysis methods to present adaptation measures to climate change and discuss possible measures to adapt to climate change and to mitigate the effects.

2.5. Sample

The convenient sampling method was used for this research. Because the local people did not not know who the author was, the author asked the ward and commune cadres to take to each household to interview. Each interview lasted about 20 minutes to 30 minutes. 86 samples were in this study.

3. Main findings

Through these efforts, the dissertation has successfully achieved its core research objectives

- Assessment of Coastal Household Livelihoods in the Commune:

Livelihood Resources: Natural, physical, financial, human, and social resources have shown a consistent trend of improvement, representing advantageous factors for enhancing household livelihoods. The primary constraint within livelihood resources pertains to the quality of the labor force, as approximately 75% of the coastal workforce lacks the necessary education to access modern technologies. Moreover, the vulnerability of cages to severe storms necessitates future improvements.

Livelihood Activities: Fishing and aquaculture are the primary sectors contributing significantly to the economic prosperity of coastal communities. In 2022, the total aquatic product yield in Xuan Dong Village Ward amounted to 21,798 tons, comprising 20,048 tons of various fish species, 230 tons of shrimp, and 1,520 tons of other aquatic products. Meanwhile, in Xuan Tay Village, the fishing output for the same year reached 7,600 tons, encompassing 6,803 tons of diverse fish varieties, 72 tons of shrimp, and 725 tons of other aquatic products. In terms of aquaculture, Xuan Dong Village reported a total output of 118 tons in 2022, consisting of 42 tons of fish and 76 tons of shrimp. In Xuan Tay Village, aquaculture yielded 41.5 tons in the same year, comprising 21 tons of fish, 12.5 tons of shrimp, and 8 tons of other fishery products.

Livelihood Outcomes: In economic terms, household income has exhibited a consistent upward trajectory over the years. Unemployment rates remain relatively low, and there has been a significant reduction in both the number of impoverished households and the poverty rate. On the environmental front, these livelihood activities continue to exert pressure on natural resources and contribute to marine environmental pollution. With effective management, however, the situation can be ameliorated, paving the way for fishing and aquaculture to offer sustainable livelihoods to coastal communities in the context of climate change.

Institutions and Policies for Socio-Economic Development: At various levels, including central, regional, sectoral, and local, institutions and policies have played a pivotal role in advancing household livelihoods. Nevertheless, it is imperative for the government to intensify its efforts in facilitating access to bank loans with preferential interest rates and establishing an effective insurance system tailored to the needs of the aquaculture sector.

External Factors' Impact: External factors such as natural disasters, epidemics, excessive tourism development, and urbanization have historically hindered and will continue to pose challenges to the socio-economic development of the region at large, with particular repercussions on household livelihoods.

- Impact of Climate Change and Household Adaptive Capacity:

The predominant livelihoods in the two coastal communities within the Commune are highly vulnerable to the adverse effects of storms and floods. These climatic events primarily impact various aspects, including natural resources (aquaculture land and fish resources), material resources (aquaculture cages, vessels/boats, fishing nets, and transportation infrastructure), human resources (the well-being of individuals and public health), financial resources (access to bank loans), and social resources (access to information).

Fishing and aquaculture, in particular, are the livelihoods most severely affected by storms and floods. Remarkably, 100% of aquaculture households in Xuan Tay Village and over 90% of those in Xuan Dong Village have experienced the detrimental consequences of these extreme weather events. In contrast, more than 50% of fishing households have been similarly affected. This underscores the profound negative impact that

climate change has had on aquaculture and fishing activities within the coastal communities of the Commune.

Coastal households are currently engaging in predominantly passive adaptive measures rather than proactively implementing adaptive strategies specifically designed to mitigate the risks posed to their livelihoods by climate change. There is a pressing need for these households to receive institutional and policy support from both the government and local authorities to enable them to develop sustainable, long-term responses to climate change.

- Policy Options and Measures:

Interview respondents have proposed eight policy options aimed at fostering sustainable livelihoods within the context of climate change. These include: Timely Response to Climate-Related Incidents: Responding promptly to the needs of individuals affected by storms and floods to enable swift recovery (96.5%); Enhancing Social Protection and Disaster Risk Management Policies: Increasing support through social protection and disaster risk management policies (88.7%); Facilitating Access to Bank Loans: Providing improved access to bank loans (80.2%); Strengthening Local Information Sharing and Communication: Enhancing local initiatives for sharing and disseminating information related to climate change (65.1%); Introducing Insurance for Aquaculturists: Implementing insurance schemes tailored to the needs of aquaculturists (61.6%); Enhancing Natural Resources Management: Strengthening the management of natural resources (56.9%); Improving Local Education and Training: Enhancing local education and training opportunities (54.7%); Promoting Livelihood Development and Diversification Programs: Supporting livelihood development and diversification programs within localities (50%).

4. Conclusions

Sustainable Livelihoods: A Focus of Concern for Researchers and Policymakers Globally. The pursuit of sustainable livelihoods has emerged as a central concern for researchers and policymakers in numerous countries across the globe. At the core of a nation's developmental agenda lies the aspiration to enhance the quality of life and social well-being of its populace while simultaneously ensuring sustainable progress.

The primary objective of this study has been to enrich the understanding of climate change-related risks within Van Hung Commune, Van Ninh District, Khanh Hoa Province, and to propose climate adaptation measures that align with local capacities and governmental policy directives. This study systematically reviews climate change research both in Vietnam and internationally. It examines the connections between sustainable livelihoods and climate change factors to analyze the vulnerability of coastal livelihoods to climate change impacts and elucidates the underlying mechanisms of these impacts, which include: (i) the influence of climate change on livelihood resources, (ii) the interplay between livelihood resources and livelihood activities, and (iii) the subsequent effects of livelihood activities on household livelihood outcomes.

The findings and dataset produced by this study provide valuable insights for prospective research endeavors. The study underscores the repercussions of climate change on the livelihoods of coastal residents in Van Ninh district, Khanh Hoa province. Despite being derived from a sample of only 86 cases, the damage figures serve to illustrate the tangible impacts of climate change on coastal communities' livelihoods. Based on this analysis, Khanh Hoa province should formulate a comprehensive plan to facilitate the adaptation of coastal households to climate change, fostering a conducive environment for the implementation of sustainable livelihood strategies.

The study has elucidated the intricate connections between sustainable livelihoods and climate change factors, facilitating an in-depth analysis of the vulnerabilities of coastal livelihoods to the impacts of climate change and the corresponding adaptation measures. Based on these findings, local government bodies can formulate plans to assist coastal households in adapting to climate change, thereby creating a conducive environment for the implementation of sustainable livelihoods. It is worth noting, however, that the study did not encompass a cost-benefit analysis of adaptation strategies or an assessment of vulnerability to climate change.

Consequently, there remains ample room for further research to progress in several directions. Future studies could encompass an evaluation of vulnerability to climate change, an assessment of adaptive capacity, and a comprehensive cost-benefit analysis of adaptation strategies. These investigations can serve to identify the most effective and economically efficient adaptation strategies, guiding policymakers toward informed decisions in this critical domain.

References

1. UNFCCC. 2007. Climate Change: Impacts, Vulnerabilities and Adaptation in Development Countries.
2. IPCC. 2007. Climate Change 2007: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change.
3. Smit, B., Burton, I., Klein, R. & Street, R. (1999). The science of adaptation: a framework for assessment. *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change* 4(3), 199-213.
4. Smit, B., Pilifosova, O., Burton, I., Challenger, B., Huq, S., Klein, R. & Yohe, G. (2001). Adaptation to climate change in the context of sustainable development and equity. *Climate Change 2001: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Contribution of Working*
5. Ngo Tho Hung. 2012. District based climate change assessment and adaptation measure for Agriculture in Ca Mau, Vietnam.
6. Nguyễn Kỳ Phùng. 2012. Effects of climate change in Khanh Hoa, adaptive solution and respond.
7. Tong Thi Hai Hanh. 2011. Income Diversification In Fishing And Aquaculture In The Tam Giang Lagoon – Adaptation To Climate Change Or Not.
8. Dinh Thi Hai Yen .2014. Effects of climate change to the livelihood of coastal community in Khanh Hoa province. Master thesis.
9. Le Ha Phuong. 2014. Assessment impact and vulnerable under climate change to agricultural production and aquaculture in Quang Ninh district, Quang Binh Province. Master thesis.
10. Peter C., & Greet R. (2007), Climate Change and Human Development in Viet Nam, A case study, Human Development Report Office Occasional Paper 2007/2008, 18 pp
11. Huu Ninh Nguyen (2007), Flooding in Mekong River Delta, Viet Nam, Fighting climate change: Human solidarity in a divided world, 23 pp

EXPLORE INDONESIA'S CULINARY RICHES THROUGH HALAL FOOD**Fitriana Nur ROHMAH**

UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0000-0001-7910-1813**M. FAUZI**

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0000-0003-0752-8580**Moh. Alfiyan Lu'lu FIRDAUS**

UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID: 0000-0002-6230-5200**ABSTRACT**

The purpose of this article is to provide an overview of the importance of halal food in Indonesia's culinary riches. Halal food is not just a religious aspect but also a cultural value that is widely appreciated in the country.

The method in this research uses qualitative methods with literature studies, using primary sources in the form of books or journals that discuss Indonesia's culinary riches through halal food. Theories, results and other research materials obtained from reference materials are outlined in a literature review, which becomes the basis for research activities. Reviews, summaries and opinions of authors from various literature sources regarding the topics discussed can be seen in the literature review. **The results** of this article discuss various typical Indonesian halal culinary delights, such as fried rice, satay and Padang rice, as well as noting the government's efforts to encourage halal certification. Apart from that, the article highlights the positive impact of halal tourism developing in various Indonesian destinations. Overall, halal food plays an important role in promoting Indonesia's culinary riches and attracting Muslim tourists from all over the world.

Keywords: Halal Food, Typical Food, Positive Impact.

ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF BRAND IMAGE AND SERVICE QUALITY ON CUSTOMERS' DECISIONS TO SAVE AT BCA BANK

Desy Fitriana SARI

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-5565-8381>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

The aim of this research is to analyze, determine and prove the influence of brand image and service quality on customers' decisions to save at BCA Bank, both partially and simultaneously. The results of this research show that there is a positive and significant influence of Promotion Strategy and Service Quality together on Customer Satisfaction. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. There are approximately 110 commercial banks in Indonesia. This causes each bank to have the same opportunity to gain our trust as customers. One of the banks that is quite existing and has reached 36 million customers and processes around 77 million transactions every day, supported by 1,247 branch offices and 18,348 ATMs is from PT. Bank Central Asia or what we often know as Bank BCA. BCA itself has internet & mobile banking service facilities as well as the HALO BCA contact center which can be accessed 24 hours. However, considering the large number of banks as we have mentioned above, each bank is competing to improve the bank's image and the quality of service they provide to attract customer trust and compete fairly with other banks. Therefore, according to the author, it is very important to analyze the quality of BCA bank services in particular, as well as the brand image they have built for approximately 66 years in Indonesia.

Keywords: Brand Image, Service Quality, and Customers

THE APPLICATION OF THE WEIGHING SYSTEM IN THE BUYING AND BUYING OF POWDERED CHICKEN IN THE AMPELGADING PEMALANG MARKET AS VIEWED FROM THE ISLAMIC ECONOMIC ASPECT

Lutfi Ayu Fadhilah UTAMĪ

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-4074-6626>

Abstract

The aim of this research is to explore and understand the awareness of broiler chicken sellers in using scales correctly and honestly based on aspects of Islamic economics.

This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research.

Research shows that many sellers now prioritize individual profits without being guided by the provisions of Islamic law. They only seek worldly profits without expecting blessings from what they have done. Moreover, there are many traders who cheat on the scales, for example, when selling broiler chickens, traders exaggerate the weight of the scales so that the chicken weighs more than it actually does. However, in buying and selling, honesty and truth are the most important values. Islam forbids fraud in all human activities, including in business and buying and selling activities, giving false explanations and information, mixing good things with bad things, showing examples of good things and hiding bad ones.

Keywords: Scales, buy and sell, economy, islamic.

THE DYNAMICS OF THE HALAL INDUSTRY IN INDONESIA

Desi ARYANI

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-1390-0457>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

This research intends to explain in depth about the dynamics of the halal industry in Indonesia. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. This study concludes that the dynamics of the halal industry is one of the factors that can encourage sustainable economic growth in Indonesia. The halal industry has grown rapidly over the past few years and is becoming one of the promising economic sectors. This is mainly due to increasing consumer awareness and demand for products and services that conform to halal principles. This industry covers various sectors such as food, beverages, cosmetics, pharmaceuticals, tourism, and other sectors. One important aspect of the halal industry is halal certification, which is the process of labeling halal products or services that comply with Islamic sharia. Halal certification can increase consumer confidence, product quality, and market competitiveness. In addition, industry players need encouragement in collaborating and must also innovate in developing products that meet halal standards and while remaining competitive in an increasingly complex global market.

Keywords: Halal Industry, halal certification, and Indonesia.

THE BEHAVIOR OF SAND MINERS IN FULFILLING THEIR LIFE NEEDS REVIEWED FROM ISLAMIC ECONOMICS IN GALANGPENGAMPON VILLAGE

Nelly Erfina PUTRI

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-9430-6351>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

This research aims to describe and explain how Behavior of Sand Miners in Fulfilling Their Life Needs Reviewed from Islamic Economics. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. Mining is one of the activities in utilizing natural resources. Where many people work by utilizing these natural resources as a source of livelihood for their families, such as the people in Galangpengampon village, many of whom work as miners. The miners are local residents who have been working sand mining in the area for a long time and they live not far from the river. Every day sand miners take sand from the river, this activity provides a livelihood for the local community. Most of them are miners who have been doing this work for a long time and most of them are married and have children. Working as a miner is a source of livelihood for the family. Economy as an effort to use resources rationally to meet needs. In Islamic economics it is said that we must respect individual freedom without destroying the common interests of society. Islam places a fair and equitable balance between individual rights and community rights

Keywords: Mining, life necessities, and islamic economics.

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS: EVALUATION OF THE DISTRIBUTION OF SOCIAL ASSISTANCE FUNDS IN ALLEEVING POVERTY IN PEKALONGAN DISTRICT, INDONESIA

Rofiatur RIZQIYAH

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5768-9320>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

This research aims to describe and explain how poverty occurs in Pekalongan Regency, and social assistance is an alternative way to reduce poverty. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. Results of this research Indonesia is a country with abundant natural resources, with abundant natural resources it should be able to be used as a potential for the prosperity of its people. However, in reality, many people are still unable to get out of the shackles of poverty and are still below poverty standards. So, poverty becomes a complicated problem every year. According to the Central Statistics Agency, the percentage of poor people in Pekalongan Regency is 9.67%, this can be categorized as poverty in Pekalongan Regency is still relatively high. Various efforts and endeavors have been made by the government to be able to overcome the problem of poverty, such as programs to reduce poverty levels including the Family Hope Program (PKH), namely conditional assistance given to beneficiary families, the Smart Indonesia Card (KIP) for school children so they can continue higher education, then Non-Cash Food Assistance (BPTN), and the Healthy Indonesia Card (KIS). Social assistance is a policy implemented by the government as an effort to alleviate poverty.

Keywords: Evaluation, Poverty, Social, Assistance.

THE INFLUENCE OF ENTREPRENEURSHIP IN INDONESIA

Sakinatuzzahro

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-5393-9197>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

This research intends to explain in depth how to describe the influence of entrepreneurship in Indonesia. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. This research concludes that entrepreneurship does not only improve the welfare of employees and their families. However, it can also have a positive impact on society, the environment and the nation. An entrepreneur must be able to manage and develop business activities, have creativity, and have the skills to produce or add value to the goods or services they produce. Entrepreneurship is one of the main actors in developing a nation's economy in a better direction. The reason is, the majority of entrepreneurs have innovation, creativity and skills to produce goods or services from the resources they have. Entrepreneurship can create more jobs, motivate people to create new innovations, and have a positive influence on society and the environment to dare to become entrepreneurs. An entrepreneur can have a number of positive influences on society, the environment and the nation. Including creating jobs, motivating people to become entrepreneurs, and motivating people to dare to create new innovations.

Keywords: Entrepreneurship, business, and Indonesia.

THE ROLE OF THE MARKETING MIX IN CONSUMER PURCHASING INTEREST DECISIONS REGARDING REFILLABLE DRINKING WATER PRODUCTS

Intan Bungo ISLAMI

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-4581-6711>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

This research was studied to analyze in depth the role of the marketing mix in consumers' purchasing interest decisions regarding refillable drinking water products, where this research will examine the role of the right marketing mix for companies to be able to arouse consumer purchasing interest in these products. It can be seen that water is the main natural resource in meeting life's needs, therefore water is the most important part of life. The need for clean water is a very important basic human need today, especially clean water that is ready to drink. The lack of available drinking water has encouraged the emergence of household businesses and even large industries to provide clean, ready-to-drink water. Related to this, currently clean, ready-to-drink water is often found in several regions or areas that can be found at refilled drinking water depots. The availability of refilled drinking water depots is influenced by a large number of consumers' demand for clean water to meet their daily needs. Because the need for drinking water is continuous or recurring, giving rise to market demand. The public or consumers are now increasingly aware of the use of clean water, especially clean water ready to drink. Therefore, the way to overcome or fulfill the need for clean, ready-to-drink water is to buy refillable drinking water. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic and are also based on field studies. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. The research results show that the role of the marketing mix influences consumer buying interest in refilling drinking water products, meaning that consumer interest in buying continuously can be said to be higher, seen, or assessed from how the company tries to implement the role of the marketing mix. The reason that makes people interested in buying refilled drinking water is because of the marketing mix elements themselves, namely 4P (Product, Price, Place, and Promotion). Not only that, consumers can also feel positive perceptions regarding the quality of the refillable drinking water itself.

Keywords: MARKETING MIX, PURCHASING DECISION, REFILLED DRINKING WATER

GLOBAL PERSPECTIVE ON ISLAM: EXPLORATION OF TOLERANCE, HARMONY, AND CONTEMPORARY DEVELOPMENTS.

Friza Rifqo AZIZAH

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7296-4827>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

This study aims to explore global perspectives on Islam, with a special focus on aspects of tolerance, harmony and contemporary developments in the context of an increasingly connected world. Tolerance is an important element in understanding how Islam is widely accepted and interpreted in an increasingly multicultural society. An in-depth analysis of attitudes of tolerance and intercultural harmony towards Islamic teachings provides significant insight into social integration, encouraging social cohesion, and encouraging meaningful coexistence. Through this exploration, we can understand that building trust, mutual understanding, and conducting constructive dialogue between Muslims and non-Muslims are the keys to minimizing misunderstandings and resolving interfaith conflicts. In addition, this research discusses the development of contemporary Islam amidst global challenges, such as political polarization, an unstable economy and social problems. The integration of modern technology and global influence is an integral part of the development of Islam in this era. In explaining the global perspective on Islam, it was found that cultural diversity and openness to differences are important aspects in bridging the gap between religions. By observing and understanding these complexities, we can better work towards creating more inclusive, just and peaceful societies, where universal values such as tolerance, peace and mutual respect form the basis of harmonious global social interactions.

Keywords: Global perspectives on Islam, tolerance, harmony and contemporary developments

ISLAMIC ECONOMIC REVIEW OF THE CHOCOLATE CHOCOLATE FRIED BANANA BUSINESS IN INCREASING FAMILY INCOME (STUDY OF THE CHOCOLATE CHEESE FRIED BANANA BUSINESS IN PETARUKAN DISTRICT, PEMALANG CITY)

Ira Linda Lestari

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-2709-4041>

Abstract

The aim of this research is to analyze the Islamic Economic Review of Business Chocolate Cheese Fried Bananas in Increasing Family Income (Study of Banana Business Fried Chocolate Cheese in Petarukan district, Pemalang city). Type of research This type of research is field research. The method used in data collection is, Observation, Questionnaire and Documentation. In this research the author using descriptive qualitative data analysis, that is after all the data has been completed the writer collects them, then the writer explains them in detail and systematically so that they can be depicted in its entirety and the final conclusion can be clearly understood. Based on the results research carried out by the author, the following conclusions can be drawn: Fried bananas Chocolate cheese is a processing of banana fruit that develops traditional food, namely Fried bananas are already popular among the public. In the production process entrepreneurs Mix chocolate, cheese and milk into fried bananas. This business is managed by entrepreneurs in the form of small businesses whose entire production process relies on labor human work. In the Islamic view, the chocolate cheese fried banana business in Petarukan sub-district, Pemalang city is in accordance with the principles of business in Islam, namely the principle of monotheism, the principle of justice, the principle of mutual help and the business of halal goods. And it is appropriate with the principle of production in Islam, namely not producing despicable commodities, no producing which leads to injustice, not hoarding necessary goods and does not damage the environment

Keywords: Islamic Economics, Chocolate Cheese Fried Banana Business, Family Income

DEVELOPMENTS AND CHALLENGES OF FRANCHISING IN INDONESIA

Miladia Nur KAMILA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4246-9150>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

Currently, the development of science and technology is so rapid that it has an impact on the emergence of various business models. One business model that is often found today is a franchise. A franchise is a method of opening a business with the name, trademark and products and materials of an existing business. The development of franchising or franchising businesses in Indonesia shows significant growth. Business franchises in Indonesia represent the opening of promising business opportunities. A number of local brands continue to emerge, but quite a few local brands that were developed with a franchising concept have failed due to the various problems they face. The aim of this research is to explain the development of franchise businesses, the challenges of franchise businesses and their potential in Indonesia. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. Franchise businesses are popular businesses due to the ease and low costs of entering the market. Apart from that, franchise businesses also have challenges. In Indonesia, franchise businesses have high opportunities and will have an impact on the economy because the turnover of franchise businesses is promising and will certainly absorb a lot of workers.

Keywords: Developments, challenges, and franchise.

THE INFLUENCE OF INFLUENCER MARKETING ON PURCHASING DECISIONS

Tri Sulistiorini

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1401-5847>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

This research intends to study the influence of influencer marketing on purchasing decisions. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. Nowadays, influencer marketing is in great demand by companies or business people to use in marketing strategies along with technological developments. The use of influencer marketing is actually able to influence consumers in making purchases. Research shows that 49% of consumers rely on influencer recommendations to decide to purchase a product and Google searches for influencer marketing reach 1500%. Influencer marketing is currently an effective step to increase sales of a company's products considering that almost 64.4% of the world's total population or 5.16 billion people have access to the internet and 59.4% or 4.76 billion of the world's population are active media users. social. This is certainly a big opportunity for trademarks or companies to be able to reach wider consumers. In simple terms, an influencer is someone who is able to influence other people and has more than average followers on social media. The role of Influencer Marketing here is to lead positive public opinion about the product which will later have an impact on increasing sales. The way Influencers work in marketing a product is generally by reviewing products that have been sent by business people. The process or method for reviewing products depends on the Influencer's creativity and also the agreement with the business actor who hired the Influencer. The thing that determines the amount of payment for the services of the Influencer is determined based on the number of followers they have. There are several types of Influencers, namely Nano Influencers, Micro Influencers, Mid-tier Influencers, Macro Influencers and Mega Influencers.

Keywords: Influence, Influencer Marketing, and Purchasing Decision

ALTERNATIVE TO REACH PRODUCTS NEEDED BY THE COMMUNITY THROUGH SHARIA E-COMMERCE IN INDONESIA

Muhammad SYUKRON

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5529-0674>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

The majority of Indonesia's population is Muslim and the population in Indonesia continues to increase. In 2023 the population will reach 278,696.2 thousand people spread throughout Indonesia. The aim of this research is to explain the problem of e-commerce in Indonesia which still sells halal and haram goods together so that Muslim communities must be careful when shopping for goods they need to live. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. E-commerce has made it easier to fulfill human needs and desires globally. By using internet technology which continues to progress, we can access various information and make transactions abroad without any restrictions. The results of the discussion explain the need to create sharia e-commerce which sells goods needed by the Muslim community which of course are certified halal and in accordance with Islamic religious guidance. The Islamic religion has its own rules in the buying and selling system which aims to create benefits for each other. With the existence of sharia e-commerce, the Indonesian Muslim community does not need to hesitate when consuming various types of food, clothing and other things because the products sold have been selected and confirmed to be in accordance with Islamic law.

Keywords: e-commerce, community needs, sharia law

THE INFLUENCE OF THE ROLE OF SHARIA FINANCIAL INSTITUTIONS AND FINTECH INNOVATION IN POVERTY ALLEVIATION: QUALITATIVE ANALYSIS IN LOW-INCOME COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL SHARIA ECONOMY

Laila Fitria Nur RAHMA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8630-9155>

Hendri Hermawan ADINUGRAHA

Faculty of Islamic economics and business, UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan, Indonesia

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5488-8252>

Abstract

This research was initiated by the desire to analyze in depth how Sharia Financial Institutions and FinTech innovation can collaborate as one of the efforts to eradicate poverty, especially in low-income communities. The results of this research can be a source of information for LKS, FinTech service providers, government and society in joint efforts to achieve greater financial inclusion and more effective poverty alleviation. This research is library research with a qualitative approach. The data sources used in this research come from various literature journal articles that are relevant to the research topic. The data analysis method used is content analysis of the literature sources used in the research. Poverty is a serious problem being faced by various countries in the world, including developed and developing countries. Poverty alleviation through Sharia Financial Institutions (LKS) and FinTech innovation in the context of the sharia digital economy are efforts that can provide great benefits, especially for low-income communities. This can include access to financing, financial education, empowerment of MSMEs, digital payment services, zakat technology, appropriate regulations, strategic partnerships, and social performance measurement. Through this effort, LKS and FinTech can help reduce poverty. As with access to funding, LKS and FinTech can collaborate to develop sharia financial products that are more accessible and affordable. This will help low-income people get the capital they need for their businesses. Apart from that, the use of technology for zakat and sadaqah can simplify the process of providing and receiving assistance for low-income people.

Keywords: Islamic Financial Institutions, Fintech, and Poverty.